T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

HABER SÖYLEMİNDE İSLAMOFOBİNİN İNŞASI: BATI AVRUPA BASININA YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

F. Betül AYDIN VAROL

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Şükrü BALCI

Konya 2019

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... İ

DOKTORA TEZ KABUL FORMU .....İİ

ÖZET .....Vİİ

SUMMARY ..... Vİİİ

ÖNSÖZ ..... Vİİİİİ

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ: KURAMSAL, TARİHSEL VE FELSEFİ ÇERÇEVE

1.1. İslamofobi: Kuramsal ve Tarihsel Yaklaşım 6

1.1.1. Bir Kavram Olarak İslamofobi 7

1.1.2. İslamofobinin Tarihsel Kökenlerine Bakış 13

1.2. İslamofobinin Felsefi Temelleri.....27

1.3. Geçmişten Günümüze İslamofobiyi Besleyen Nedenler 41

1.3.1. Batı İmgesinde Doğu: Oryantalizm Etkisi.....43

1.3.2. Hristiyan-Müslüman Rekabeti: Teolojik Nedenler.....60

1.3.3. Hristiyan-Müslüman Etkileşimi: Kültürel Nedenler.....69

1.3.4. Sömürgecilikten Post Sömürgeciliğe: Ekonomik Nedenler 74

1.3.5. Sistematik Bir Mücadele Alanı: Politik Nedenler 81

1.3.6. İslam Korkusunun Arka Planı: Psikolojik Nedenler.....88

1.3.7. Trajik Olaylar: Terör Eylemleri 96

1.3.8. Öteki'yi Betimleme Aracı: Medya Etkisi 104

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİNİN KİMLİK, ÖTEKİLEŞTİRME, IRKÇILIK VE YABANCI DÜŞMANLIĞI ÇERÇEVESİNDE ANLAMLANDIRILMASI

2.1. Kimlik, Avrupa Kimliği ve Avrupamerkezcilik 114

2.1.1. Kimlik Kavramına Bakış 114

2.1.2. Bireysel Kimlikten Kolektif Kimliğe 121
2.1.3. Kolektif Birer Kimlik Olarak: Avrupa ve Müslüman Kimliği 124
2.1.4. Avrupalı Kimliğinden Avrupamerkezci Bakışa 131
2.2. Öteki ve Ötekileştirme 136
2.2.1. Öteki(leştirme) Kavramsallaştırması 136
2.2.2. Avrupa'nın Ötekisi/Ötekileri 140
2.2.3. Avrupa'nın Ötekisi Olarak İslam ve Müslümanlar.....142
2.3. Ayrımcılık, Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı 150
2.3.1. Ayrımcılık Kavramı 150
2.3.2. Biyolojik ve Genetik Bir Ayrımcılık Olarak: Irkçılık 153
2.3.3. Kültürel ve Dinsel Bir Ayrımcılık Olarak: Yabancı Düşmanlığı 160
2.4. Avrupa'da Ayrımcılık, Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı 163

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HABER SÖYLEMİNDE İSLAMOFOBİNİN TEMSİLİ: AVRUPA BASINI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

3.1. Haber, Söylem ve Temsil.....169
3.1.1. Haber ve Söylemi.....170
3.1.2. Haberde Gerçek ve Temsil 175
3.2. Haber Söyleminde ve Avrupa Basınında Kimliklerin Temsili 180
3.2.1. Haberde Kimliklerin Temsili 181
3.2.2. Avrupa Basınında Müslüman Kimliği 184
3.3. Haber Söyleminde Öteki, Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı 190
3.3.1. Haberde Öteki/leştirme 191
3.3.2. Avrupa Basınında Öteki'nin Temsili 198
3.3.3. Avrupa Basınında Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı 203
3.4. Avrupa Basınında İslamofobi 210

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HABER MEDYASINDA İSLAMOFOBİ SÖYLEMİNİN AVRUPA BASINI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Çalışmanın Metodolojisi....218

4.1.1. Çalışmanın Amacı....218

4.1.2. Çalışmanın Önemi....219

4.1.3. Varsayımlar....221

4.1.4. Evren ve Örneklem....223

4.1.5. Sınırlılıklar....228

4.1.6. Çalışmanın Yöntemi....229

4.2. Avrupa Basınında İslamofobi Söyleminin Üretimi....233

4.2.1. Batı Avrupa Basınının Oryantalist Bakışı: Ferhunde Olayı....234

4.2.2. Teolojik Temelli Müslüman Katliamı: Yeni Zelanda Saldırıları....251

4.2.3. Kültürel Karşıtlığın Bir Göstergesi Olarak: PEGİDA Eylemleri....268

4.2.4. Ekonomik Temelli Bir Karar: Avrupa Adalet Divanının (AAD) Başörtüsü Yasağı....287

4.2.5. Politik Bir Karar: ABD'nin Kudüs Büyükelçiliği'nin Açılışı....297

4.2.6. İslam'a Bulaşan Terör: Cezayir'de Rehine Krizi....314

SONUÇ....330

KAYNAKÇA....339

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Fatma Betül AYDIN VAROL

Numarası: 134122001002

Ana Bilim / Bilim Dalı: Gazetecilik

Programı: Doktora

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şükrü BALCI

Tezin Adı: Haber Söyleminde İslamofobinin İnşası: Batı Avrupa Basınına Yönelik Karşılaştırmalı Bir Analiz

ÖZET

Günümüzde sıkça kullanılan ve görece yeni bir kavram olan İslamofobi, anlam olarak bir korkuya karşılık gelse de bu kavram temelde, Batı için tehdit oluşturan İslam'a dair antipatiyi/nefreti ifade etmektedir. İslamofobinin temelinde birçok neden yatmaktadır. Bu nedenler arasında teolojik, kültürel, ekonomik, politik gibi pek çok nedenin yanı sıra oryantalizm ile günümüzde Müslümanlarla doğrudan ilişkilendirilen terör bulunmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırısından sonra İslam, terör kavramıyla sürekli ilişkilendirilmeye başlandığı gibi bu olaydan sonra genellikle İslamofobi eksenli söylemler Batı medyasında artış göstermiştir. İslamofobinin en çok üretilip meşrulaştırıldığı mecraların başında gelen medya, Müslümanları ya onları görmezlikten gelmekte ya da eksik veya yanlış temsil etmektedir.

Bu çalışma Batı Avrupa eksenli olup, Müslüman nüfusun en fazla olduğu Fransa, Almanya ve İngiltere basını seçilmiştir. Bu ülkelerin basınından sağ ve sol görüşü temsilen ikişer gazete seçilmiş, İslam ve Müslümanlarla ilgili haberlerde İslamofobinin nasıl inşa edildiği karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konmuştur. Seçilen haberler, van Dijk'ın haber metinleri için geliştirdiği eleştirel söylem analizine göre çözümlenmiştir. Sonuç olarak, Avrupa basınından örnekleme dahil edilen bu gazetelerden elde edilen bulgulara göre, İslam ve Müslümanlarla ilgili olay veya kararların, farklılaşan haber söylemleri ürettiği tespit edilmiştir. Müslümanlar, herhangi bir olay veya kararın öznesi durumunda olduklarında ise ya doğrudan negatif olarak temsil edilmekte ya da olumsuz argümanlarla ilişkilendirilerek dolaylı olarak negatif bir şekilde temsil edilmektedir.

Anahtar Kavramlar: İslamofobi, Batı Avrupa basını, haber, eleştirel söylem analizi.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Fatma Betül AYDIN VAROL

Numarası: 134122001002

Ana Bilim / Bilim Dalı: Gazetecilik

Programı: Doktora

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şükrü BALCI

Tezin İngilizce Adı: The Construction of Islamophobia in the Discourse of News: A Comparative Analysis for the Western European Press

SUMMARY

Although Islamophobia, which is a relatively new concept that is frequently used today, corresponds to fear in terms of meaning, this concept basically expresses the antipathy / hatred of Islam that poses a threat to the West. There are many reasons for Islamophobia. These include theological, cultural, economic, political, as well as orientalism and terror, which is directly related to Muslims today. Especially after the September 11 attack, Islam has started to be associated with the concept of terrorism, and after this event, Islamophobia-based discourses have increased in Western media. Media, which is at the top of the media where Islamophobia is produced and legitimized the most, either ignore them or represent them incomplete or incorrect.

This study was based on the Western European axis, with France, Germany and the UK being the most popular Muslim population. Two newspapers were chosen to represent the right and left views from the media of these countries, and Islamophobia was constructed in a comparative manner in the news about Islam and Muslims. The selected news has been analyzed according to the critical discourse analysis developed by van Dijk for news texts. As a result, according to the findings obtained from these newspapers included in the sampling from the European press, it was found that events or decisions related to Islam and Muslims produced differentiated news discourses. When Muslims are the subjects of any event or decision, they are either directly represented as negative or indirectly represented by negative arguments.

Key Words: Islamophobia, Western European press, news, critical discourse analysis.

ÖNSÖZ

Batı Avrupa basınında İslamofobi söyleminin inşasını ele alan bu çalışma, yalnızca kişisel emek ve çabanın bir ürünü olmayıp, bu çalışmaya maddi ve manevi açıdan değerli insanlar da katkıda bulunmuştur.

Öncelikle, bu tezin başlangıcından bu yana desteğini esirgemeyen ve çalışmanın tamamlanması konusunda beni motive eden değerli danışmanım Prof. Dr. Şükrü Balcı'ya çok teşekkür ederim. Tez İzleme Komitesinde yer alan ve yapıcı eleştirileriyle bu çalışmanın daha iyi olması için emek harcayan değerli hocam Prof. Dr. Banu Terkan'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca Dr. Öğretim Üyesi Enes Bal ile çalışmanın başından bu yana sunduğu fikirlerle içeriği zenginleştiren Dr. Öğretim Üyesi Abdulkadir Gölcü hocama da ayrıca teşekkür ederim. Tezin yoğun stresi altında yanımda olan ve tezle ilgili düşünceleriyle bana ilham veren arkadaşlarım Arş. Gör. Semanur Sivritepe ve Arş. Gör. Hacer Aker ile adını sayamadığım birçok arkadaşıma müteşekkirim. Bu süreçte beni 2211/A Genel Yurtiçi Doktora Burs Programı kapsamında maddi açıdan destekleyen TÜBİTAK'a da teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu çalışmaya bir ebeveyn olmanın yanında bir hoca olarak da destek veren babam Prof. Dr. Mustafa Aydın'a, bugünlere gelmemde bana daima destek olan annem Münibe Aydın'a ve ablalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ve elbette anlayışıyla bana çalışma ortamı sağlayan ve tezi tamamlamam konusunda desteğini esirgemeyen eşim Ahmet Varol, iyi ki varsın.

F. Betül AYDIN VAROL
Mayıs 2019/ Konya

GİRİŞ

Günümüzde küresel bir kavram haline gelen ve "İslam korkusu" olarak tanımlanan İslamofobi, İslam'ı, tam ve doğru olarak anlamamanın veya yanlış bilgilere dayanarak yaratılan bir ruh halinin sonucudur. İslamofobinin tezahürleri İslam'ın ortaya ilk çıktığı dönemlere kadar uzanmasına rağmen, bu göstergelerin bir kavram haline gelmesi oldukça yenidir.

Küresel ölçekte yaşanan gelişmeler, İslamofobi kavramının yaklaşık son yirmi yılda trend bir hale gelmesine yol açmış, bu alanda yapılan çalışmalarda gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Bu bağlamda İslamofobi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, 11 Eylül saldırısının, kavramın yükselişe geçmesinde bir hayli etkili olduğu görülmekte ve bu olayın İslamofobi açısından bir kırılma noktası olduğuna dair genel bir kanının hâkim olduğu gözlemlenmektedir. 11 Eylül'den bu yana İslamofobi, ayrımcılık, ırkçılık, fiziksel saldırı vb. olaylar ve İslam karşıtı kampanyalarla artarak devam edegelmektedir. Bir başka deyişle İslamofobik eylemler gerek dinî özgürlükler gerekse insan hak ve hürriyetleriyle ilgili temel ilkeleri ihlâl ederek farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Zaman zaman camilere, İslami merkezlere ve Müslümanların iş yerlerine veya evlerine saldırılmaktadır. Bu tarz fiziksel saldırıların yanı sıra İslamofobi, şüphe, taciz, alay, ret, küçük düşürme ve ayrımcılık şeklinde psikolojik olarak da kendisini göstermektedir. Bu durum esasında çok kültürlülük açısından, Müslüman-Batı ilişkileri arasındaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak burada vurgulanması gereken nokta, 'Batı' olarak ifade edilen kavramın Avrupa ve Amerika olmak üzere iki alana gönderme yapmasıdır. Yani Batı'daki İslamofobiye, Avrupa ve Amerika olarak ayrı ayrı baktığımızda karşımıza iki farklı izlek çıkmaktadır.

Avrupa ve Amerika kıtalarındaki İslamofobi, sosyolojik anlamda farklı açılardan tahlil edilmektedir. Bu bağlamda Jocelyne Cesari, İslam karşıtlığına muhatap olan, Avrupa ve Amerika toplumlarında yaşayan Müslümanların statülerini etkileyen faktörleri, özellikle de ayrımcılığın yapısal faktörlerini araştırmıştır. Buna göre Cesari, İslamofobinin, yabancı düşmanlığı, göçmenlik karşıtı duygular ve kültürel farklılıkların geçerliliğinin reddi gibi bazı ayrımcılık

formları ile örtüştüğünü saptamıştır. Cesari ayrıca, Avrupa ve Amerika'da Müslümanların çoğunluğunu oluşturan göçmenlerin eşi benzeri olmayan bir farklılık gösterdiğine vurgu yapmakta ve buna göre Amerika'daki göçmenliğin, *"sosyo-ekonomik"* açıdan tartışılırken; Avrupa'da göçmenliğin *"radikalleşme, terörizm ve İslam"* üzerinde yoğunlaştığını belirtmektedir (2015:66-68). Bu çalışmada, gerek Müslümanların radikalleşme, terörizm ve köktencilikle ilişkilendirilmesi gerekse Avrupa'nın İslamla geçmişten gelen köklü ilişkilerinin olması nedeniyle Avrupa basını üzerinden bir İslamofobi değerlendirmesi yapılmıştır. Ancak burada Avrupa'da yekpare bir İslamofobi anlayışının olduğunu söylemek zor, hatta imkansızdır. Öyle ki kıta Avrupa'sının doğusu ve batısı konjonktürel olarak farklı bir seyir izlemiştir. Bu seyirde, 1960'lardan itibaren artan iş gücü ve beraberinde getirdiği göçün neredeyse tamamının Batı Avrupa ülkelerine yönelmesinin büyük etkisi olmuştur. Öte yandan 1990'lara kadar komünizmin etkisinde kalan Doğu Avrupa ise böyle bir göçle muhatap olmadığı gibi, Yunanistan, Bosna, Kosova gibi Doğu Avrupa ülkelerinin, geçmişten gelen Müslüman nüfusa sahip olmaları sosyolojik bağlamda değerlendirildiğinde (Samur, 2016:297), Müslümanlarla birlikte yaşama tecrübesi Doğu Avrupa'yı İslamofobik anlamda Batı Avrupa'dakinden daha farklı bir konuma taşımaktadır. Batı Avrupa'da ise devletler Müslümanları, bir şekilde yaşanan "problemlerin" merkezinde görmekte ve bu nedenle Müslümanlar ciddi problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar (Abbas, 2015:116).

Batı Avrupa'da yoğun göçün beraberinde getirdiği demografik değişimle, popülasyonu artan Müslümanların bu coğrafyada kalıcı hale gelmeleri, Avrupa'yı ciddi bir şekilde rahatsız etmekte ve hatta önümüzdeki 20 veya 50 yıllık periyotlarda Müslümanların nüfusunun ne kadar olacağı ile ilgili (PEW gibi kuruluşlar) istatiksel araştırmalar yapmaktadır. Ancak bu endişe, Müslümanların yalnızca niceliksel artışından değil, onların Avrupalılar tarafından tehlikeli ve olumsuz bir şekilde algılanmalarından da kaynaklanmaktadır. Halbuki Avrupa'da çok farklı toplumlardan Müslümanlar yaşadığı halde, yaklaşık son 25-30 yılda, Müslümanlara yönelik homojen bir imaj oluşturulmuştur. Bu imaj, Cesari'nin de yukarıda ifade ettiği gibi radikal ve terörist olmasının yanı sıra cahil, kadın düşmanı,

Avrupa'nın sosyal değerleriyle uyuşmayan, demokrasi karşıtı vb. tanımlamalar ekseninde oluşturulmaktadır. Bu gibi betimlemeler Orta çağdan itibaren İslam ve Hz. Peygamber için kullanılmış, 1990'lardan itibaren bu tabirlerin benzerleri, medya aracılığıyla dolayımlanmaya başlamıştır. Buna bir örnek olarak, 1997'de yayınlanan Runnymede raporunda da bahsedilen, 1995 yılında *Daily Express* gazetesinde Robert Kil-roy Silk tarafından kaleme alınan bir makale gösterilebilir. Silk makalesinde, Irak'ta halkın ellerinin ve kulaklarının kesilmesine atıfta bulunarak; "Müslümanlar her yerde aynı vahşilikle hareket ediyorlar. Suçluların kafasını kesiyorlar; zina eden kadınlar -sadece kadınları- taşlayarak öldürüyorlar; peçe takmayı reddeden kadınların suratına asit atıyorlar; genç kızların cinsel uzuvlarını kesiyorlar ve hayvanlara dini ayinlerle zulmediyorlar." (Runnymede Trust, 1997:26) sözleri, Orta çağda Hristiyan din adamlarının İslam için kullandıkları ifadelere benzerlik göstermektedir. Ancak kitle iletişim araçlarının ve yeni iletişim teknolojilerinin de etkisiyle bu gibi söylemler, İslam karşıtlığında bir dönüm noktası olan 11 Eylül saldırılarından sonra daha yaygın ve meşru bir hale gelmiştir. Her ne kadar 11 Eylül olayı Amerika'da yaşanmış olsa da sonuçları hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar açısından küresel olmuştur. Dolayısıyla zihinlerde homojen hale getirilen olumsuz Müslüman ve İslam imajının pekiştirilmesinde, 11 Eylül sonrası Batı Avrupa medyası önemli bir rol oynamıştır.

Bu çalışmada, Batı Avrupa basınında İslam ve Müslümanlarla ilgili olay ve kararların nasıl sunulduğunu, bireysel ya da kolektif, Müslüman kimliğinin nasıl temsil edildiğini karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan en önemli özelliği üç Batı Avrupa ülkesinin basınından muhafazakar/sağ ve sol görüşleri temsilen altı gazetede aynı olayın her bir gazetede nasıl temsil edildiği, aralarındaki ideolojik farklılıkların haber söylemine nasıl yansıdığının saptanmasıdır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; İslamofobinin kavramsal bir çerçevesi çizilmiş, tarihsel ve felsefi temelleri ele alınmıştır. İslamofobiyi besleyen; teolojik, kültürel, ekonomik, politik, psikolojik ve terör gibi pek çok neden bulunmaktadır. Bu nedenlere bir de oryantalizm eklenmiştir ki Batı'nın sistematik bir Doğu ve İslam anlayışında oryantalizm çok önemli bir yer

tutmaktadır. Oryantalizm kavramı her ne kadar 1973'te resmen kullanımdan kaldırılmış olsa da oryantalizmin Doğu'ya karşı geliştirdiği bakış açısını Batı Avrupa medyasında görmek mümkündür.

Çalışmanın ikinci bölümünde Batı'da İslamofobik bakış açısının oluşmasında kolektif bir kimlik biçimi olarak Avrupa kimliğinin ve Avrupa'nın dünyayı kendi standartları çerçevesinde anlamlandırdığına karşılık gelen Avrupamerkezcilik kavramları ele alınmış, Avrupamerkezci bakış açısının ve Avrupalılık kimliğinin beraberinde getirdiği, kendinden olmayanı "öteki" olarak görme biçimi ve Müslümanların Avrupa'nın nasıl ötekisi olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca, İslamofobinin bileşenlerinden olan ve bir ayrımcılık biçimi olarak ırkçılık ve yabancı düşmanlığının Avrupa'daki göstergeleri yine bu bölümde tartışılan konulardandır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, yani uygulama bölümünde haberlerin analizine geçmeden önce, haber ve temsille ilgili kavramsal bir çerçeve çizilmiş, ikinci bölümde kavramsal olarak tartışılan kimlik, öteki/leştirme, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi olguların haberlerde nasıl temsil edildiği Avrupa basını ekseninde kuramsal açıdan ele alınmıştır.

Son bölümde ise ilk olarak çalışmanın metodolojisi hakkında bilgi verilmiştir. Evren olarak Batı Avrupa basını, örneklem olarak da 2017 verilerine göre Batı Avrupa ülkelerinden Müslüman nüfusun en çok yaşadığı Fransa (5.7 milyon), Almanya (4.9 milyon) ve İngiltere (4.1 milyon) basınından sağ ve sol görüşü temsilen ikişer gazete seçilmiştir. Buna göre Fransa basınından; muhafazakâr/sağ görüşü temsilen *Le Figaro* ile sol görüşü temsilen *Le Monde* gazeteleri, Almanya basınından sağ/muhafazakâr görüşe sahip *Frankfurter Allgemeine Zeitung* ile sol görüşü temsilen *Süddeutsche Zeitung* gazeteleri, İngiltere basınından ise muhafazakâr/sağ görüşe sahip *Daily Mail* ile sol fraksiyona sahip *The Guardian* gazeteleri seçilmiştir. Analiz edilen haberler ise, çalışmanın ilk bölümünde İslamofobiyi besleyen nedenler başlığı altında ele alınan oryantalizm, teolojik, kültürel, ekonomik, politik ve terör konularına karşılık gelen olaylardan seçilerek, olayın yaşandığı bir haftalık süreçlerle sınırlandırılmıştır. Haberlerin analizinde, van Dijk'ın haber çözümlemeleri için geliştirdiği eleştirel söylem

analizi kullanılarak, Batı Avrupa basınında İslam ve Müslümanlarla ilgili olayların nasıl temsil edildiği, egemen ideolojinin haber söylemlerinde yeniden nasıl inşa edildiği ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ: KURAMSAL, TARİHSEL VE FELSEFİ ÇERÇEVE

1.1. İslamofobi: Kuramsal ve Tarihsel Yaklaşım

Günümüzde yaygın olarak kullanılan İslamofobi, bir kavram olarak yeni olmasına rağmen, kavramın anlamındaki "İslam'a/Müslümanlara karşı duyulan güvensizlik, korku ve dışlama" düşüncesi yeni değildir ve İslam'ın ortaya çıktığı döneme kadar uzanmaktadır. Bugün dünyada en büyük iki din konumunda olan Hristiyanlık ve İslam arasındaki rekabet, yaklaşık 1400 yıldan bu yana süre gelmektedir. Başlangıçta İslam'ın, fetihlerin de etkisiyle, kısa sürede yayılması, Hristiyanların İslam'ı teolojik bir rakip olarak görmelerini beraberinde getirmiş, bu rekabetçi bakış açısı iki toplum arasındaki siyasal, kültürel, ekonomik vb. diğer tüm ilişki düzeylerine yansımıştır.

İslamofobik düşünce ve eylemler geçmişten bugüne, değişik biçimlerde tezahür etmiştir. İçerisinde yaşadığımız iletişim çağında da İslamofobi, tarihte yaşananlardan daha farklı bir şekilde kendini göstermektedir. Burada, milyonlarca insanın televizyonlardan canlı izlediği 11 Eylül saldırılarının önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. 11 Eylül saldırılarından sonra İslamofobi kavramı küresel çapta hızla dolaşıma girmiştir. Bu olaydan sonra İslam, dünya çapında gerek medyanın gerekse toplantılar ve yayınların öncelikli konularından birisi haline gelmiştir. Bu bağlamda sıkça kullanılan İslamofobinin sosyolojiden siyasete, medyadan ekonomiye kadar pek çok alanda yer alması, onu disiplinler arası bir kavram haline getirmiştir. Ne var ki bu durum, kavramın tanımına dair açmazları beraberinde getirmekte ve İslamofobinin sıkça kullanılmasına rağmen çok az anlaşılmasına neden olmaktadır. İslamofobinin inter-disipliner olmasının yanı sıra kavramın küresel bir duruma gelmesi, iç ve dış politikalarda kullanılan bir düşmanlık metodu olarak uluslararası alanda yeni bir akım haline gelmesine neden olmuştur.

İslamofobi ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bir kısmında İslamofobinin 11 Eylül'den sonra ortaya çıktığı şeklinde görüşler olsa da bu bakış açısının, 11 Eylül'den önce de var olan İslam karşıtlığının Batı tarihinde geçmişe giden derin köklerini göz ardı ettiği söylenebilir. Dolayısıyla İslamofobinin Batı'daki gelişim

ve dönüşüm serüvenini anlamak için hem kavramsal hem de tarihsel açıdan bir çerçeve çizilmesinin çalışmayı daha anlamlı kılacağı düşünülmektedir. Bu bölümde öncelikle çalışmanın anahtar kavramı olan İslamofobinin, kuramsal bir çerçevesi çizilecek, daha sonra kavramın tarihsel arka planı ele alınacaktır. Kavramın anlamı ve tarihsel arka planı kadar İslamofobiyi ortaya çıkaran nedenler de çok önemli olduğundan, İslamofobinin sosyolojik, psikolojik ve ekonomik temelli dinamikler üzerinden bir değerlendirmesi yapılacak ve son olarak İslamofobinin zihinsel arka planında yatan felsefi temeller üzerinde durulacaktır.

1.1.1. Bir Kavram Olarak İslamofobi

İslamofobi kelimesi, adından da anlaşıldığı üzere 'İslam' ve 'fobi' kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen bir kavramdır. Sık rastlanılan bir hastalık olan ve değişik türleri olan fobi, etimolojik olarak Yunan mitolojisinde "Dehşet Tanrısı"na verilen isim olan "Phobos" kelimesinden gelmektedir. Fobi, "normal insanlar tarafından tehlikeli sayılmayan obje ya da durumlar karşında duyulan olağandışı güçlü bir korku" olarak tanımlanmaktadır (Geçtan, 1997:186).

Psikolojik rahatsızlıkların birçoğunda olduğu gibi, fobiler biyolojik veya genetik olabilmekte, siyasal, toplumsal ve ekonomik çevre faktörlerinden de kaynaklanabilmektedir (Hıdır, 2007:82). Bir başka deyişle fobi, somut bir durum karşısında duyulan "korku" olmaktan ya da bir "gerçekliğe" tekabül etmekten çok, hayatı sürekli etkileyen ve bir "takıntıya", bir "hayale" işaret eden bir duygu haline karşılık gelmektedir. "İslam" ve "fobi" kelimelerinin yan yana gelmesi aslında İslam'ın yaratmadığı ve ondan kaynaklanmayan bir korkuya, yani yaratılmış veya icat edilmiş ve bazı insanların içselleştirdiği bir korkuya karşılık gelmektedir (Kentel, 2010:134). Bu korku hem bir din olarak İslam'a hem de o dinin mensupları olan Müslümanlara karşıdır. Bu korkunun tezahürü bazen açık ve net olabildiği gibi bazen de gizli ve üstü kapalı olabilmektedir. Dolayısıyla korkunun getirdiği tepkiler değişik şekiller almakta; bazı durumlarda Müslümanlara sözlü ve fiziksel saldırılar olduğu gibi, bazen de camilere, İslami merkezlere ve Müslümanlara dair mallar saldırıya uğrayıp, tahrip edilmektedir. Okul, hastane gibi iş ortamlarında İslamofobik kuşku, dalga geçme, reddetme, küçümseme, damgalama, taciz gibi açık ayrımcılık şeklinde kendini göstermektedir. Kamusal alanlarda ise nefret

söylemi, bir mal veya hizmet erişimine engel olma gibi davranışlarla gizli ayrımcılık şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kalın, 2015:49).

İslamofobiye ilişkin araştırmalara bakıldığında, literatürün özellikle İngilizce kaleme alınmış çalışmalardan oluştuğu görülmektedir. Literatürde İslamofobinin içeriğiyle ilgili bazı tespitlerde bulunulmakla birlikte, üzerinde uzlaşılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Tanımlara bakıldığında İslamofobi olgusunun daha çok öznel ve önyargılı bir şekilde değerlendirildiği dikkat çekmektedir (Kirman, 2010:22). Kavramın tanımına ilişkin bir uzlaşı olmadığı gibi, kavramın ilk ne zaman kullanıldığıyla ilgili de farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre İslamofobi kavramını ilk kez, 1922 yılında oryantalist Etienne Dinet, bir deneme yazısında kullanmıştır (Cesari, 2015:63, Göknel, 2015a:31). Türkçe literatürün genelinde İslamofobi kavramının ortaya çıkışının, Runneymede Trust adlı kuruluş ile olduğu kabul edilmektedir. Ancak, 1997'de yayınladıkları raporla dikkatleri üzerine çeken İngiltere'deki Runnymede Trust tarafından yayınlanan "İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Tehdit" (Islamophobia: A Challenge For Us All) başlıklı raporun başında, İslamofobi kavramının ilk olarak 1980'lerin sonunda icat edildiği ve ilk basılı kullanımın da 1991 yılının Şubat ayında Amerika'da periyodik yayın yapan bir dergide yer aldığı belirtilmektedir.[1] Açıkçası İslamofobi, 1990'lı yıllardan itibaren dolaşıma girmeye başlamış olsa da bu kavramın, 2000'lerden itibaren Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası teşkilatların müzakere ve yayınlarında kullanımı artmıştır. İslamofobi kavramı genelde tırnak içine alınmakta ve bu da "manası açık/belli değil" veya –yazarın gözünde- "diğerlerinin öne sürdüğü kadar açık değil" ya da "gerçekte *İslamofobi* diye bir şeyin olmadığı; o, mağdur statüsü elde etme arzusundan doğmuş paranoyakça oluşturulan bir hayal ürünü ve politikanın güdülediği bir imajdır" anlamlarına gelmekle birlikte medyada sık sık kullanılmış ve halen kullanıla gelmektedir.[2]

İslamofobik tavır ve düşüncenin sonuçlarına bakıldığında, İslamofobi kavramının ilk ne zaman kullanıldığından çok, kavramın yoğun olarak dolaşıma

[1]http://www.runnymedetrust.org/companies/17/74/Islamophobia-A-Challenge-for-Us-All.html, s.1

[2] The Search for Common Ground- Muslims, Non-Muslims and the UK Media, s. 108

girmesindeki nedenler daha önemli bir hale gelmektedir. İslamofobi ile ilgili literatüre bakıldığında 11 Eylül Saldırıları, bu kavramın fenomen bir hale gelmesinin öznesi durumunda olduğu görülmektedir. Ancak Runnymede Trust tarafından desteklenen ve çeşitli dinlere mensup üyelerden oluşturulan 'İngiltereli Müslümanlar ve İslamofobi Komisyonu'nun (Commission on British Muslims and Islamophobia) 1997 yılında yayınladığı raporda, gerek İslamofobi kavramının hem teorik bir çerçevesinin çizilmesi hem de İslamofobik faktörlerin sosyal hayattaki pratiklerinin sonuçlarının sosyolojik bir şekilde ortaya konması, bu kavramın siyasette ve medyada yoğun bir şekilde kullanımını beraberinde getirmiştir. Abbas'a göre, Runneymede Trust Vakfı tarafından ortaya konan İslamofobik özellikler bugün geçerliliğini korumaya devam etmektedir (2015a:119).

Runnymede Trust, yayınladığı bu ilk raporunda İslamofobiyi şöyle tanımlanmaktadır: "İslamofobi, İslam'a karşı, temeli olmayan bir düşmanlıktır. Müslüman bireylere ve topluluklara karşı gösterilen haksız ayrımcılığın uygulamadaki sonuçları ve Müslümanların sosyal ve siyasal temel meselelerden dışlanması İslamofobinin ana unsurlarıdır." Raporda İslamofobinin özellikleri sekiz başlık altında şu şekilde kategorize edilmiştir: (1) Müslümanlar ve İslami kültürler yekpare olarak görülmektedir. (2) İslami kültürler diğer kültürlerden büyük ölçüde farklıdır, diğer kültürleri etkilemezler ve diğerlerinden etkilenmezler. (3) İslami kültür Batı'da alt kültür olarak görülmektedir. (4) İslam, şiddet yanlısı, terörü destekleyen, saldırgan olarak algılanmaktadır. (5) Müslümanlar, inançlarını siyasi veya askeri avantaj sağlamak için kullanmaktadırlar. (6) Müslümanlar Batı'ya yönelik bir eleştiri yaptıklarında bu, derhal reddedilmektedir. (7) Toplumdan Müslümanların dışlanması ve Müslümanlara yönelik ayrımcı uygulamalar düşmanca meşrulaştırılmaktadır. (8) İslamofobi normaldir ve Anti-Müslüman düşmanlığı doğal kabul edilmektedir[3].

Rapordaki İslamofobi tanımı, bu konu üzerine çalışanlar tarafından tanımın eleştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Mesela İslamofobi üzerine pek çok çalışması olan Chris Allen'e göre İslamofobi, failin amacından ve

[3] http://www.runnymedetrust.org/companies/17/74/Islamophobia-A-Challenge-for-Us-All.html, s.5.

motivasyonundan çok kurbanın özelliğinin daha çok tanımlandığı, aşırı basit ve büyük ölçüde yüzeysel olan bir fenomene indirgenmiştir. Böylece, düşünce veya kavramın gerekli netliği barındırması başarısız olmakta, nasıl Anti-semitizm ve ırkçılığın birbiriyle ilişkisi adil ve eşit şekilde tanımlanıyorsa, İslamofobiyi kanıtlamak için de herhangi bir analitik ve deneysel güvenilirlik gerekmeyip, İslamofobi belirgin ve ayrı bir şekilde tanımlanabilmelidir (2010:80). Raporda, kavramın sorunlu bir ifade içerdiği ve ideal bir kavram olmadığı raporu kaleme alanlar tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca raporun yazarları İslamofobi ve anti-semitizm kavramları arasında bir paralellik kurmakta, buna gerekçe olarak da Yahudi karşıtlığının arttığı bir dönemde çıkması gösterilmektedir[4]. Raportörlere göre, anti-semitizm kavramı, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası yapılan Yahudilere yönelik ayrımcılığı ve soykırımı önlemeye yetmediğinden, İslamofobinin de Müslümanlara yönelik benzer hareketleri önleyip önleyemeyeceği bağlamında önem arz etmektedir. Raporun yazarları, son yıllarda hızlı bir yükselişe geçen ve seri bir şekilde yayılan İslam/Müslüman karşıtı ayrımcılık ve önyargının, böyle bir kavrama ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedirler. Buna göre raportörler, Avrupa'da yükselen İslam karşıtlığı ve ayrımcılık yeni bir realite ve zorunluluk oluşturduğu için İslamofobi kavramının kullanılabileceği görüşünü öne sürmektedirler[5]. Ancak buna rağmen raporun İslamofobi söylemi üzerinde etkisi ve nüfuzu devam etmektedir.

İslamofobi, 11 Eylül olaylarından sonra bir anda ortaya çıkmasa da o süreçten sonra ciddi bir ayrımcılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı boyutuna varmıştır. 11 Eylül saldırısı ve 7 Temmuz 2005'te Londra'da gerçekleştirilen saldırılar sonrası yaşanan süreçte İslamofobi, çeşitli araştırmalarda ve politika

[4] Burada bir noktayı vurgulamakta yarar var. Her ne kadar İslamofobi ile Antisemitizm, günümüzde benzer sorun alanlarını vurgulayan kavramlar olarak görülse de buna getirilen eleştiriler mevcuttur. Örneğin Matti Bunzl'a göre ikisi farklı amaçlar için üretilmiş projelerdir. Öyle ki Antisemitizm 19. yüzyılda, saf bir etnik temele dayanan ulus-devleti denetlemek için icat edilmiş bir kavram iken, İslamofobi tam tersine göçmenlere karşı ulus-ötesi Avrupa kimliğini güvence altına almak amacıyla üretilen yeni bir kavramdır (2005:499). Reuven Firestone da bu görüşe benzer bir tespit ortaya koymaktadır. Bu iki kavram temelde paralel özellik gösterse de antisemitizmin ve İslamofobinin iç içe geçmiş tarihlerinin büyük ölçüde farklılaştığını ifade eden Firestone'a göre İslamofobi, antisemitizmde olduğu gibi zayıflık ve ayakta durmaya çalışan azınlık tarihi değildir (2010: 45).

[5] http://www.runnymedetrust.org/companies/17/74/Islamophobia-A-Challenge-for-Us-All.html, s.4.

geliştirme alanında kullanılan bir kavram olarak önem kazanmıştır. Tanımını yapanların tercihlerine dayalı olarak İslamofobi kavramına olumsuz yaklaşanlar da olmuştur. İslamofobi kavramının açmazlarındaki temel sorunlardan birisi de Kirman'ın ifade ettiği gibi (2010:22), İslamofobinin kavramsal bir belirsizlik içermesinin yanında yüzyıllar öncesine dayanan köklü bir geçmişi olmasından kaynaklanmaktadır.

İslamofobiye olumsuz yaklaşan bir görüşe göre, İslamofobi kavramı, İslam'ın çoğulluğunu ve İslam'a ait olmanın çeşitliliğini reddedip doğal olarak hayali ve tek tip bir "İslam" kavramı inşa etmektedir. Ayrıca İslamofobi, Müslüman bireylere yönelik nefret söylemine ve günlük hayatta ayrımcılığa yol açıyorsa bu da ırkçılık olup aradaki çizgi çok incedir (Akgönül, 2013). Bu noktada benzer bir sorgulamayı Cesari yapmakta ve İslamofobi kavramının ırkçılık, İslam karşıtlığı, Müslümanlık ve Yahudi karşıtlığı gibi terimlerden nasıl farklılaştığını sorgulamaktadır (Cesari, 2015:64). Bu bağlamda Fransız yazarlar Caroline Fourest ve Fiammetta Venner'ın ortaya koyduğu görüşe göre İslamofobi kavramı, iyileştirilmesi gereken bir tür ruh hastalığını ifade etmektedir. Bu nedenle ırkçılığı çağrıştıran zenofobiyi (yabancı düşmanlığını) hatırlattığı için, bu kavramın kullanılmasından rahatsız olan bazı Avrupalı yazar ve akademisyenler, bu kavramın aslında 1970'li yılların sonunda İslam'ı eleştiren Amerikalı feministlerin İslam'ı eleştirmelerini engellemek için İranlı İslamcılar tarafından üretilmiş olduğunu savunmaktadırlar (Aktaş, 2014:37). Bu görüşe göre yazarlar; İslamofobi kavramının günümüzde yaygın kullanıldığı şekliyle -yukarıdaki nedenlerden dolayı- İslam karşıtlığını ifade edemeyeceğini öne sürmektedirler.

Kavrama olumsuz yaklaşanların bir kısmına göre terim, İslamofobi suçlamalarının cinsiyet ayrımcılıklarını, baskıcı kültürel uygulamaları ve dahili alanda veya toplumsal bağlamda yer alan güç dengesizliklerini maskeleyebilmekte, hatta Müslüman topluluklar içerisindeki dahili uygulamaları da gizleyebilmektedir. Dahası, Müslümanları gerek ideolojik gerekse uygulamadaki farklılıkları gizleyerek, onları büyük oranda tekil varlıklar halinde birleştirmektedir. İslamofobi, normatif bir kavram olarak ancak belirli sınırlar çerçevesinde etkin bir şekilde işlerken, bu kavram aynı zamanda İslam konusunda hiçbir bilgisi olmayan veya çok az bilgisi olanları, İslam'dan bir bütün olarak korkanları, pek çok Müslümanın da

içinde olduğu radikal İslamcılıkla savaşıyor görünenleri de içine alan çok büyük bir alanı kapsamaktadır (Abbas, 2015a:117). Bu bağlamda Müslümanların maruz kaldıkları farklı ayrımcılık seviyelerini ortaya çıkarmak önemlidir. Çünkü bu yaklaşımın öne sürdüğü teze göre durum, yalnızca İslamofobi kavramı altında kategorize edilemez. Irk, sınıf gibi diğer ayrımcılık şekillerinin daha fazla olduğu bir durumda dinsel ayrımcılığı ön plana çıkartmak yanıltıcı olabilmektedir. Cesari'ye göre, özellikle Avrupa'daki ve Amerika'daki Müslümanlar kesin bir şekilde ayrıldıklarından İslamofobi teriminin tanımlanması zordur. Çünkü (a) Avrupalı Müslümanlar çoğunlukla göçmendir, (b) Avrupalı Müslümanlar sosyo-ekonomik açıdan marjinalleştirilmişlerdir. Dolayısıyla İslamofobi; yabancı düşmanlığı, göçmenlik karşıtı politikalar, siyasi söylem ve kültürel farklılıkların reddedilmesi gibi diğer ayrımcılık türleri ile örtüşmektedir (2015:67-68).

İslamofobi kavramının bir diğer tartışma konusu olmasının nedenleri arasında, İslamofobinin yabancı düşmanlığından anti-terörizme kadar bir dizi farklı fenomene eksik uygulanması gösterilmektedir. Bu terim, İslam'a yönelik irrasyonel bir fobinin doğurduğu ideolojik çekirdekten ortaya çıkan farklı çeşitlerdeki tartışma, söylem ve eylemi bir araya getirmektedir (Cesari, 2015:64). Bu görüşlerden hareketle İslamofobi kavramının aslında gerçeği yansıtan bir tanımlamaya sahip olduğunu söylemek zordur. Fobinin 'gerçeklik temeli olmayan ama vehmedilen bir korku ve endişe durumunu ifade etmesi'nden, Batı zihninde gerçekliğe sahip olmayan soyut bir İslam korkusu düşüncesi olduğu sonucuna varılabilir (Olgun, 2008:32). Bu noktada tarihsel geçmişe sahip, teolojik, politik, sosyal açılardan inşa edilen İslamofobi için, İslam korkusu ifadesinin kullanmak daha doğru olabilir. Fakat yine de kavrama müspet veya menfi yaklaşanlara bakıldığında İslamofobi düşüncesi; entelektüeller, ilim insanları, etkili düşünce kuruluşları ve devlet daireleri arasında ciddi manada kabul görmesi (Abbas, 2015a:117), İslamofobi teriminin belli bir toplumsal ivme kazanmasıyla, gerçek hayatta yansımaları olan sosyal bir kavram olarak kullanılması açısından önemlidir.

1.1.2. İslamofobinin Tarihsel Kökenlerine Bakış

Avrupalıların büyük bir çoğunluğu, bir din olarak İslam'ı ve bu dinin mensupları olan Müslümanları, bilinçaltlarında yerleşik olan birtakım önyargılar çerçevesinde değerlendirmekte ya da ona uyumlu hale getirerek görmektedirler. Avrupalıların bu bakış açısının oluşmasında tarihi ve felsefi miras önemli bir rol oynamaktadır. Bu da Avrupa'da İslam ve Müslümanlığa dair algının tarihsel bağlamda sorgulanmasını gerektirmektedir (Gökçe ve Gökçe, 2015:30). Bir başka deyişle İslamofobi, kullanım açısından her ne kadar yeni bir kavram olsa da tarihsel sürekliliği olan bir kavrayışı yani Batı'daki İslam karşıtlığını ve oryantalist bakış açısını ifade etmektedir (Bleich, 2011:1582). İslamofobinin bu tarihsel sürekliliğini 7. yüzyılda İslamiyet'in ortaya çıkışı ile başlatmak ve onun kökenlerini on dört asır öncesine kadar götürmek mümkündür (Waardenburg, 2011:119).

7. yüzyılda ortaya çıkan ve hızla yayılmaya başlayan İslam, Hz. Peygamberin vefatından sonra da askeri, kültürel ve dini hakimiyetini genişletmiş, böylece gerek Arabistan yarım adasının gerekse fethettiği toprakların politik ve dinsel coğrafyasını kalıcı bir biçimde değiştirmiştir (Hentsch, 2008:52). İslam orduları İran, Suriye ve Mısır, daha sonra Türkiye ile Kuzey Afrika'yı fethederken, İspanya, Sicilya ve Fransa'nın bir kısmı 8. ve 9. yüzyıllarda İslam topraklarına girmiştir (Said, 1998:91). Bu noktada özellikle İspanya'nın fethinin ayrı bir önem taşıdığı söylenebilir. Öyle ki Müslüman ve Hristiyanların karşılaşmalarında birtakım olayların daha görünür olduğu ve bunlardan birinin de 8. yüzyılın başlarından itibaren İspanya ve Sicilya'nın fethi olduğuna (Kumar, 2016:24) dair görüşler bulunmaktadır. Buna göre İspanya ve Sicilya'nın fethiyle birlikte Endülüs Emevi Devleti'nin kurulması, İslam-Batı karşılaşmasının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Endülüs'ün kurulması, Müslümanları kendi varlıkları ve güvenlikleri için bir tehdit olarak algılayan Hristiyan toplumunun İslam karşıtı reflekslerini açığa çıkarmış[6] (Özdemir, 1995:213), fakat bu karşıtlık fiiliyata

[6] Müslümanların Hristiyanlar için siyasi ve dini bir rakip haline gelmesi, Hristiyan Bizans kontrolünde olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın çoğunun 7. ve 8. yüzyıllarda Müslümanlığın yönetimine girmesinden sonraki döneme rastladığı söylenebilir. Özellikle 732'de gerçekleşen ve 20. yüzyılda erken Orta çağ Avrupa tarihi açısından hâlâ en belirleyici savaş olarak değerlendirilen Poitiers (Puvatya) Savaşı, Hristiyanların 'işgalci' Müslümanları yenmesi açısından çok önemli görülmektedir. 8. yüzyılda yapılan bu savaştan sonra, Müslüman ordularını yenen Portekizli bir

yansımamıştır. Mastnak'ın da ifade ettiği gibi Batılılar, 7. ve 8. yüzyıllarda Avrupa'ya ulaşan Müslümanları Pagan, kâfir ya da barbar olarak görmüş olsalar bile, Batılı Hristiyanlar ne Müslümanları ne İslam'ı bir tehdit olarak algılamamış ve İslam-Batı arasındaki ilişki Haçlı Seferleri'ne kadar ılımlı bir düzeyde devam etmiştir (2010:31). Bu ılımlı ilişki bağlamında Müslümanlar, İslam'ı kabul etmeyen farklı dini inançlara mensup halklarla da temas sağlamış ve gerek imparatorluk içerisinde gerekse komşu bölgelerdeki halkların dinlerini daha iyi tanıma arzusu duymuşlardır (Waardenburg, 2011:119). Ayrıca Müslümanlar, yönetimleri süresince Hristiyanlara ve Yahudilere "ehli kitap" oldukları için müsamahalı davranmış, belli vergiler karşılığında ibadetlerini yerine getirmelerine imkân vermiş ve böylece olası husumeti hafifleterek kötü veya rakip bir Müslüman imajının oluşmasını engellemişlerdir (Kumar, 2016:24). Ancak Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki bu diyalog zemini, İslam-Hristiyan çatışmasının fiili başlangıcı olan Haçlı Seferleri'ne kadar devam etmiştir (Süphandağı, 2004:89).

Haçlı Seferlerini başlatan sebep, Hristiyan Bizans'ın (Doğu Roma), Müslümanlara karşı bir dizi yenilgiye uğraması olmuş ve Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Papa II. Urbanus'a bir mektup göndererek Avrupa'dan yardım talep etmiştir. Bizans imparatorunun bu talebi, Papa II. Urbanus tarafından önce göz ardı edilmişse de 1095'te Papa, bir kutsal savaş (Haçlı Seferi) ilan ederek, Avrupalı Hristiyanları "Tanrı düşmanları" ile savaşmaya çağırmıştır (Kumar, 2016:27). Papa'nın "Allah bu savaşı yapmamızı arzu ediyor" şeklindeki savaş çığlığı başarılı olmuş, Fransa'dan ve Batı Avrupa'nın diğer bölgelerinden şövalyeler hem dini gayret hem de yağma umuduyla yola çıkarak bu kutsal savaşta "kafirlere" karşı birleşmişlerdir (Esposito:2002:90)[7]. Papa Urbanus, Haçlı Seferinin

papaz olan Isadore Pacensis, Hristiyanların yeni kimliğini tanıtmak amacıyla "Europenses" (Avrupalılar) terimini icat etmiştir. 'Kılıç dini' ve 'öteki düşman' olarak İslam hem Hristiyan dünyanın hem de çağdaş Batı'nın kolektif hafızasında derinlemesine yer etmiş görünmektedir (Buehler, 2011:639-640).

[7] Demirkent'e göre Haçlı Seferi çağrısı, siyasi hedefi geri plana iterek geniş kitleleri etkileyecek temalarla işlenmiştir. Fakat papanın çağrısının başarıya ulaşmasında asıl etken sosyal ve ekonomik durum olmuştur. Avrupa'nın nüfusunun hızla arttığı Haçlı Seferi için vaazların verildiği dönemde, kolonileşme hareketleri devam etmekle birlikte tarımda kuraklık yüzünden büyük bir çöküntü yaşanmış ve 1094 yılındaki yaşanan sel felaketi nedeniyle de salgın hastalıkları ertesi yıl kuraklık ve açlık takip etmiştir. İncil'de yazılı "sokaklarında süt ve bal akan" Doğu topraklarına yerleşme efsanesi topraksız köylüleri cezbeden bir hayal olmuştur. Papa Urbanus, Clermont Konsülünde

iki hedefinin olduğunu belirtmiştir. Bunlar; Doğu Hristiyanlarına yardım ile Kutsal toprakların (Anadolu ve Kudüs) kurtarılması. Clermont Konsülündeki konuşmasında II. Urbanus, Türklerin hükmü altında yaşamanın ne kadar feci olduğunu vurgulamış, Türklerin İstanbul için ne kadar tehlikeli olduğunu mübalağalı bir şekilde anlatmış ve Doğu Hristiyanlarının Batılı kardeşlerinden yardım beklediğini söylemiştir. İspanya'da Müslümanlara karşı sürdürülen savaş ile Doğu'da yapılacak mücadelenin eşdeğerde olduğunu düşünen Papa'ya göre, Hristiyanları bir yerde Müslümanlardan kurtarıp, başka bir yerde ise onları Müslümanların zulüm ve baskısına maruz bırakmak, faziletli bir davranış olmayacaktı. Halbuki Batı dünyasında, İslam ülkelerinde yaşayan Hristiyanlara Müslümanların hoşgörüsü çok iyi bilinmekteydi [8] (Demirkent, 1994:72). Nihayetinde tüm bu çağrılar sonrası 1096 yılında başlayan Haçlı Seferleri, 1291'de Latin Hristiyanların Doğu'da son merkezi olan Akka'dan çıkarılmasına kadar yaklaşık iki yüzyıl devam etmiştir. Bu dönem içinde dokuz[9] büyük sefer yapılmış, bu seferler arasında bazı küçük girişimler olmakla birlikte Türk- İslam dünyasına karşı yapılan bütün savaşlar da Haçlı Seferleri olarak değerlendirilmiştir (Demirkent, 1996a:525). Dolayısıyla Müslüman düşman ve şeytani bir din olarak İslam imajı ve algısı, 11. yüzyılın sonlarına doğru bu koşullar altında ortaya çıkmıştır (Kumar, 2016:28).

Müslümanlarla Hristiyanları fiilen karşı karşıya getiren Haçlı Seferleri, fikri açıdan da Batı'nın İslam dünyası ile ilişkisinde bir dönüm noktası olmuştur. Esposito, Haçlı Seferleri'nin başlangıcı olan 11. yüzyılda, bu askeri seferlerle ilgili hem Müslümanların hem de Batı'nın algısının farklı olduğunu ifade etmektedir.

ülkenin sakinlerini doyurmaktan aciz olduğunu, bu yüzden halkın mülkü tahrip edip sürekli olarak birbiriyle savaştığını söylemiştir. Haçlılar, aslında içinde bulundukları sefaletten kurtulmak için Doğu'ya yapılacak sefere katılmışlar ve oradaki din kardeşlerine yardım amacıyla yola çıkmadıklarını davranışlarıyla hemen belli etmişlerdi. Batılıların asıl amacı, aslında nefret ettikleri Doğu Hristiyanlarına yardım etmekten çok kendi hakimiyetlerini sağlamak olmuştur (1996a:527).

[8] Kudüs'ün 7. yüzyılda Müslümanlar tarafından fethinden sonra buraya yapılan hac ziyaretleri hiç kesilmemiş, hatta artarak devam etmiştir. Başlangıçtan itibaren Hristiyan veya Yahudi olsun -belirli sınırlar içinde- kendi dinlerinin gerekliliklerini yerine getirebilmişlerdir. Kiliseleri açık olan ve kendi mahkemeleri bulunan Hristiyanlar, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ve Türk hakimiyetinin başlamasından da etkilememiştir. Yani Papanın sözleri gerçeği ifade etmemiştir (Demirkent, 1994:72).

[9] Tarihi kaynaklarda, Haçlı Seferleri'nin sayısının sekiz veya dokuz olduğu noktasında görüş ayrılığı bulunmaktadır.

Müslümanlar Haçlı Seferlerini, militan Hristiyanlığın en açık örneği, Hristiyan Batı'nın öfkesi ve emperyalizmin habercisi, İslam'a olan düşmanlığın canlı hatırası olarak hafızlarda yaşatırken; Batı ise Haçlı Seferlerini Hristiyan âleminin galip geldiği ve Kudüs'ün kurtuluşu için gerçekleştirildiği şeklinde algılamaktadır (2002:88). Bu algı, 11. ve 13. yüzyılları arasındaki süreçte İslam'ın "öteki" veya düşman olarak gösterilmesinde ve Hristiyan birliğinin sağlanmasına yönelik siyasi hareketliliğe ivme kazandırılmasında etkin bir unsur olmuştur. Bunu tesis etmek ve Doğu'ya karşı askeri bir güç oluşturmak için imgeler kullanılmıştır (Süphandağı, 2004:90). Bu bağlamda halkı kutsal savaşa motive edebilmek için dini argümanlar gerekmiş, karşıt tezler oluşturabilmek için, İslam ve peygamberi hakkında bilgi edinmek şart olmuştur. Bu zorunluluk Batılı aydınların İslam hakkında pek çok çalışma yapmasını beraberinde getirmiştir. 12. yüzyıl başlarından, 14. yüzyıl ortalarına kadar üretilen İslam imajlarına dair yapılan bu çalışmalardan *Islam and the West* kitabı ile Norman Daniel ismi ön plana çıkmaktadır. Daniel kitabında, kurgulanan çeşitli saldırı taktikleri arasında anahtar nitelikte olan argümanın, İslam vahyinin Hristiyan yazmalarına temellenen "düzmece kehanetlerden" ibaret olmayıp, İslam peygamberinin bir peygamber olamayacağı kanaatine dayandığını göstermektedir. Daniel, "İslam peygamberini, bir şekilde güçlenip, bu gücü sözde kehanetlerle koruyarak sürdüren, kendini kaptırdığı şehevi yaşam biçimini şiddet kullanarak çevreye yayan soysuz ve putperest bir zıpçıktı" olarak resmetmektedir. Bu gibi tasvir ve hikayeler, herhangi bir kanıta gerek duymaksızın ortalıkta dolaşmaya başlamış ve sonunda İslam itibarsızlaştırılarak tehlikeli bir düşman olarak kurgulanmıştır (Kumar, 2016:29-30). Fakat bu kurgu yalnızca İslam peygamberi hakkında yapılmamış genel anlamda bir din olarak İslam ve Müslümanlara yönelik olarak da yapılmıştır. Yeni bir zihinsel inşa süreci başlatılarak, 'öteki'leştirilen İslam'a karşı yapılan Haçlı Seferleri -Kumar'ın da yukarıda belirttiği gibi- bir kurgu dâhilinde gerçekleştirilmiş ve İslam dünyasına karşı yeni bir bakış ortaya konarak, onu farklı olarak sunma-gösterme, ona farklı bakma şeklinde beliren zihinsel eğilim, günümüze dek varlığını sürdürmüştür. İslam medeniyeti, Hristiyan Batı medeniyetinin 'öteki'si olarak kurgulanırken, bir anti-tez ve düşman olarak Batı imgesine kodlanmıştır (Süphandağı, 2004:90). Haçlı Seferleriyle başlayan kilisenin ürettiği İslam-Doğu hakkındaki imgeler, sonraki

dönemlerde de aynı şekilde devam etmiş, Rönesans'tan sonra üretilen bu imgeler doğrultusunda "öteki"ni tanımlama çabaları bir yandan Batılılık bilincini pekiştirirken diğer yandan da İslam-Doğu'yu basmakalıp imgelerle yorumlamıştır (Süphandağı, 2004:98).

Yalnızca Hristiyanlar değil, Müslümanlar da Hristiyanları "öteki" olarak görmüştür. Her biri, ötekini istila edici, dinini değiştirtmeye zorlayan ve onu yok etmeye ayarlı dini gayretlerinde barbar ve fanatik bulmuş, Allah'ın iradesinin gerçekleşmesinin önünde engel ve tehdit olarak algılamıştır (Esposito, 2002:92). Fakat Müslümanlar açısından Haçlı Seferleri'nin daha farklı bir imaja sahip olduğu görülmektedir. Çünkü saldırı altında olan bölgelerde, Müslümanlar tedirgin olsalar da kendi inanış ve düşüncelerine yönelik herhangi bir entelektüel saldırı görmemişlerdir. Bunda, seferlerin Doğu Akdeniz'in kıyılarında cereyan etmesine rağmen, Haçlıların neredeyse İslam dünyasına hiç sızamaması etkili olmuştur. Mesela Haçlılar, Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlere ulaşamamış, Bağdat'ı kuşatamamış veya Pers topraklarına sızamamışlardır. Sonuçta, Müslümanlar arasında Haçlı Seferleri, Batı Avrupa'ya dair bir merak uyandırmamış, hiç kimse Haçlıların nereden geldiğine, nasıl yaşamları olduğuna ilgi duymamıştır. Diğer bir deyişle Haçlı Seferleri Avrupa'nın kültürünü İslam dünyasına iletemediği gibi ters yönde bir durum gelişmiştir. Fakat Haçlılar, ekonomik anlamda tüccarlar için Mısır ve Levant'ta[10] ticaret hacmini artırma imkânı bulmuş; İngiltere, Fransa ve Almanya gibi yerlerde yaşayanlar doğuya özgü Hindistan cevizi, karanfil, acı biber, baharat, ipek, saten ve pamuk gibi egzotik ürünlere sahip olmuşlardır. Kısacası Haçlılar, Avrupalı tüccarlar ve seyyahlar Avrupa'ya döndüklerinde İslam dünyasının ekonomik zenginliğini rapor etmişlerdir. Bütün bunlar da yıllarca Avrupalıları cezbetmeye devam etmiş ve büyük sonuçlara sebebiyet vermiştir (Ensari, 2015:188-189).

[10] Levant, tarihsel olarak Doğu Akdeniz kıyılarındaki ülkeler için kullanılmaktadır. Terimin kullanımı, Venedik ve diğer ticaret girişimleriyle ve Haçlı Seferleri sonucunda Tire ve Sidon gibi şehirlerle ticaretin kurulmasıyla ilgilidir. Bir dönem Yunanistan'dan Mısır'a uzanan Küçük Asya ve Suriye kıyılarını ifade etmek için kullanılmıştır. Levant Devletleri adı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız mandası olan Suriye ve Lübnan'a verilmiş olup, bu terim 1946'da bağımsızlaşan iki ülke için bazen kullanılmaktadır (Britannica, https://www.britannica.com/place/Levant).

Haçlı Seferi'nin -yukarıda bahsedilen maddi getirilerinin yanı sıra- temel önemini Watt, Batı Avrupa'nın bu hareket aracılığıyla kendi ruhunu bulması olarak belirtmektedir. Bu olumlu sonuç, siyasi ve askeri başarısızlığa karşı ağır basmasına rağmen, Avrupa başka nedenlerden dolayı ilerlemeye devam etmiştir. Doğu Hristiyan dünyası Haçlılar tarafından ciddi biçimde zayıf düşürülmüş, sonunda Osmanlı Türklerinin varlığını kabul etmişlerdir. Bu bakımdan Haçlı Seferlerinin sonucu, iddia edilen amaçlarının tam karşı bir konuma gelmiştir. Doğu'daki Haçlılar kültürel olarak İslam yaşamının çekici yönlerini deneyimleyip, eve döndüklerinde bunları taklit etmeye çalışmış olsalar da mesela Haçlı devletlerinde Arapçadan Latinceye çok az çeviri yapılmıştır (2013:89). Bu bağlamda Avrupa'ya yayılan maddi ve düşünsel anlamdaki Arap kültürü, temelde İspanya'daki ve Sicilya'daki Arap mevcudiyeti aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bunda Müslümanların İber Yarımadası'ndaki (İspanya, Portekiz ve Güney Fransa'nın bir bölümündeki) yönetiminin, Hristiyanlar tarafından 1492'de sonlandırılıncaya kadar, sekiz asır sürmesinin etkisi büyük olmuştur (Aktaş, 2014:40)[11].

İspanya'daki son Müslüman Devleti, 15. yüzyıl sonu itibariyle yıkılmış olmasına rağmen aynı döneme rastlayan süreçte, Türkî halklardan oluşan kabileler, bir başka koldan yeni bir İslami yayılmacılığa öncülük etmişlerdir. Selçuklular Anadolu'ya geçmiş, daha sonra Osmanlılar, Bizanslıların terk ettikleri toprakları birer birer ele geçirmişler ve nihayetinde İstanbul'u fethetmişlerdir (Hourani, 1996:25-26). Bir başka deyişle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, o tarihe kadar neredeyse yalnızca İstanbul ile sınırlı kalan Bizans İmparatorluğu'na bağlı tekfurlukları teker teker ele geçirerek büyümesi, yeni bir İslam devletinin doğuşunu da beraberinde getirmiştir[12] (Göknel, 2015a: 270).

Osmanlı Devleti'nin Hristiyan Balkanlar'a doğru ilerlemesi İslam dinine

[11] Bu dönemden sonra Fransa'da kalan Müslümanlar zamanla ya göç etmişler ya da Hristiyan toplum içerisinde eriyip gitmişlerdir. İspanya'da yerleşerek burada uzun yıllar kalan Müslüman ve Hristiyan toplumları arasında yıllar süren çatışmalar yaşanmıştır. Bu süreçte Avrupalılar Müslümanları, asırlarca ülkelerini işgal eden ve insanları kaçırarak onları köleleştirip satan acımasız insanlar olarak anmış ve kuşaktan kuşağa bu şekilde anlatmışlardır (Aktaş, 2014:40).

[12] Osmanlı güçlerinin Avrupa kıtasına geçerek Bulgaristan ve bugünkü Yunanistan topraklarında ilerlemesi ve karşısındaki zayıf Hristiyan krallıklarını mağlup ederek topraklarını genişletmesi yeni bir Haçlı dalgasının doğmasına sebep olmuştur. 1396'da Niğbolu, 1444'te Varna Savaşlarına Haçlılar da dahil olmuştur (Göknel, 2015a:270).

olan ilgiyi canlandırmıştır. Her ne kadar Osmanlı Türkleri Avrupa için büyük bir tehlike oluşturuyor olsa da bu durum, teolojik olmaktan ziyade siyasi veya kültürel açıdan tehlikeli sayılmıştır. Dolayısıyla siyasi bağlantılar (ittifak, savaş veya tarafsızlık) dini gerekçelere değil, politik hususlara dayanmıştır (Alrefai, 2015:138). Balkanlar'da 14. yüzyıldan itibaren gücü hissedilen Osmanlıların, bu gücün Akdeniz'de ulaştığı boyutlarla topyekûn Avrupa'nın karşısında belirmesi ancak 15. yüzyıl sonu itibariyle gerçekleşmiştir (Hentsch, 2008:90). Osmanlı Devleti, Avrupa'daki bir kuvvetin, tüm Avrupa'yı kendi hakimiyeti altına toplaması ve Haçlı Seferleri örgütleyebilmesine karşı zayıf devletleri destekleme politikasını temel politika olarak seçmiş, böylece bugünkü Avrupa siyasi coğrafyasının ortaya çıkmasında birinci derecede etken olmuştur (İnalcık, 2000:8).

Osmanlı Devleti, Bizans (1453), Suriye, Mısır (1516-1517) ve Irak'ı (1534) topraklarına katmış, ardından Cezayir'e kadar bütün Kuzey Afrika'yı beylerbeyi haline getirerek kendine bağımlı kılmıştır. Alrefai, Osmanlı'nın Arap ülkelerinin denetimini ele geçirdiğinde bu halklara karşı imajının, Türk ya da Osmanlı halkının imajına dönüştüğü görüşündedir. Bunun nedenini, İslam'ın tüm insanlara aynı baktığının göstergesi olduğunu, yani Osmanlı'yı takip eden halkların, 'İslam Devleti' olarak addedildiğini belirten Alrefai, Osmanlı'nın bu politikasının, Arap ulusları içerisinde Arap milliyetçiliği fikrini ertelemeye yardımcı olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin halkları için bir imge belirlediğini (2015:138) ifade etmektedir. Fethedilen topraklarda "Osmanlı" imajının verilmesi, Osmanlı'nın hem karada hem denizde artık Avrupalıların gözünde ciddi bir tehlike olarak görülmeye başlanmasına ve İslam'ın gücünü yeniden toparlayan büyük bir güç haline gelmesine neden olmuştur (Hentsch, 2008:90). Yani Kumar'ın ifadesiyle (2016:33), Batı'nın düşmanı olan Osmanlı, Batılılar tarafından seküler bir şekilde değerlendirilmiş ve bu bakış açısının nedeni, Osmanlı'nın dinsel bir tehdit oluşturmasından çok Avrupa'daki en büyük gücü temsil etmesinden kaynaklanmıştır.

Gücü gittikçe artan Osmanlı, 15. ve 16. yüzyıllarda Orta Asya ve Akdeniz yollarını Batılılara kapatmış, onları Afrika'ya yönlendirmiş ve ortaya sömürgecilik politikası çıkmıştır. Ayrıca Avrupa'da, 15. yüzyılın başından itibaren modern

deneysel bilimle birlikte teknolojinin gelişmesi, madencilikteki ilerlemeler ve pusulanın geliştirilmesi uzun deniz yolculuklarının yapılabilmesine imkân sağlamış ve bu gelişmeler sömürgeciliğin teknik alt yapısını oluşturmuştur. Avrupa'da gelişen teknoloji ve Osmanlı'nın sınır politikaları neticesinde Avrupalıların alternatif güzergâh arayışı, Doğu'ya ulaşılabilecek başka rotaların keşfedilmesinde etkili olmuştur. 15. yüzyıldan itibaren Batı'da egemen olan sömürgecilik politikası, tüm dünyayı temelden sarsmıştır ki, Batı'nın bu sömürgecilik politikası, Batı'nın o dönemden itibaren Doğu üzerindeki emellerini ve günümüze kadar süren Batı-Doğu karşıtlığının nedenlerinden birisini oluşturduğu söylenebilir (Poyraz ve Arıkan, 2003:65-66). Orta çağın bitişi ve Yeniçağın başlangıcı kabul edilen 15. yüzyıldan itibaren Avrupalılar, bu sömürge yarışı neticesinde, Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında koloniler kurmuşlardır. Avrupalılar, buradaki insan gücünü ve hammaddeyi kendi ülkelerine taşıyarak ciddi bir zenginlik elde etmişlerdir. Edinilen bu zenginlik ve Rönesans'ın getirdiği yenilikler neticesinde Avrupa'da Reform, Aydınlanma, Sanayi İnkılabı ve Fransız Devrimi gerçekleşmiştir (UHİM, 2015:7).

Rönesans, Reform ve Aydınlanma Çağı'nın yanı sıra iki büyük devrim yaşayan Batı medeniyeti, bu süreçte kendinden olmayanın farklılıklarını vurgulayarak onu küçümsemiş ve Hristiyanlığı yayma misyonunu yüklenmiştir (Poyraz ve Arıkan, 2003:70). Bu bağlamda, Aydınlanma ile birlikte Hristiyanlık ve Müslümanlık arasındaki karşıtlık yerini, "uygar" ve "barbar" kültürel karşıtlığına bırakmıştır. Avrupa'nın gerçekleştirdiği denizaşırı sömürgecilik süreci, uygarlık kavramının Avrupa kimliğinin en temel unsuru olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Oysa Avrupa'nın tarihine bakıldığında 'Avrupalılık' fikrinin oluşumunda "sömürgecilik" ve "Hristiyanlık" olmak üzere iki temel unsurun önemli rol oynadığı görülmektedir. Hristiyanlığa bir Avrupalılık hissiyatını veren şey genel anlamda "İslam", özelde ise Türkler/Osmanlı olmuştur. Yani, Hristiyan ilkelere dayalı bir Avrupa fikri ve hissiyatının oluşumunda, Hristiyanlık ve İslam arasındaki savaş temel belirleyici etken olmuştur. Tarihsel olarak Türkler Avrupa'yı değil, Hristiyanlığı tehdit etmiştir ki, o zamanlar Avrupa, Hristiyanlıktan farklılaşmamıştı (Gökçe, 2010:200).

Reform çağında İslam, artık teolojik bir problem olmasa da İslam'ın artık Hristiyan vahyinin doğasına ve kiliseye dair büyük tartışma veya uzlaşmazlıkla ilgili bir boyutu kalmamıştır. Dahası İslam, hala Batı Avrupa'nın bilincinde varlığını sürdürdüğü, kendisinden korkulduğundan ve de genellikle hala yanlış anlaşıldığından bu tartışmalarda polemik amaçlı kullanılabilmektedir (Hourani, 2001:25). Aynı dönemde, İslam dünyasında iç çatışmalar başlamış, Müslüman ülkeler kendi aralarında savaşarak zayıf düşmüşlerdir. Askeri ve ekonomik gücün israfı nedeniyle, İslam dünyasında entelektüel dinamizm yavaşlamış ve statüko güç merkezine hâkim olmaya başlamış, İslami öğreti ve kaidelerin doğru anlamı ile uygulanması durmuştur. Daha da önemlisi, diğer medeniyetlerin etkileri, İslam medeniyeti üzerinde hissedilmeye başlamıştır. Müslüman ülkelerde idari, ekonomik ve askeri gücün zayıflaması ile yenilgiler başlamış, sonuçta birçok Müslüman ülke Avrupa devletlerinin sömürgesi haline gelmiştir (Akgönenç, 2010:32-33).

Rönesans[13] ve Reform, Avrupa'da Orta çağdan pre-modern döneme geçişi temsil etmektedir. 15. yüzyılda -yukarıda bahsedilen sömürgeciliğe giden yolda geliştirilen teknolojilerin etkisiyle de- Batı'daki gelişme her alanda kendini göstermeye başlamıştır. Avrupa'da, Batı'da çok daha sonra gelişmiş olan neredeyse her şey (kentleşme, yakın ve uzak ticaret, para ve kredi alış-verişi, bilim ve teknoloji, yoğun tarım, mimaride, sanat ve edebiyatta atılım), Doğu'da, yani İslam medeniyetinde, çok daha önce gelişmişti. Ne var ki bu gelişme kesilmiş, en azından kendi "modernliğini" şekillendirememiştir (Diner, 2011:109). Bu dönemde İslam dünyasının lideri konumundaki Osmanlı Devleti, Avrupa'daki ilerlemeye ayak uyduramamış, dolayısıyla Avrupa'nın Osmanlı'ya hayranlığı, yerini Osmanlı'nın

[13] Latincedeki 'yeniden doğuş' sözcüğünden türeyen Rönesans kavramı, bilim ve sanat alanındaki uyanışı ifade etmektedir. Rönesans, 14. yüzyılda İtalya'nın şehir devletlerinde başlamış ve 17. yüzyılda Avrupa'nın diğer bölgelerine uzanmıştır (Pikkert, 2008:23). Rönesans'ın nedenleri arasında tekniğin öne çıkış ve özellikle matbaanın doğuşu önemli bir yer tutmaktadır. Matbaanın icadı özellikle entelektüel yaşamı canlandırmış, düşünürler arasındaki alışverişleri ve bunun sonucunda düşünce ve ifade alanlarını derin bir dönüşüme uğratmıştır. Matbanın yanı sıra Coğrafi Keşifler de bilimsel aklı dönüşüme uğratmış, ayrıca farklı ülkelerin ve toplumların daha iyi tanınmasına ve farklı düşüncelerin dolaşımına olanak sağlamıştır. Rönesans, Reform hareketiyle birlikte, yeni yönetimsel düşüncelerin temelini atmış, buna göre Reform, kilisenin otoritesine değil, tek tek her bireyin aklına ve vicdanına seslenmektedir (Russ, 2014:102-109).

Avrupa'ya kıyasla gerilemesine bırakmıştır. Artık bir yabancı gibi değil, Avrupa'nın bir parçası olarak görülmeye başlanan Osmanlı Devleti'nin hayranlık uyandıran duruşu, tarafsızlığı ve hoşgörüsündeki gerileme, özellikle 1683 yılında Viyana Kuşatmasındaki başarısızlıktan sonra başlamıştır (Kumar, 2016:35). Bu olaydan sonra gerek Rus Çarlığı ile gerekse Avusturya İmparatorluğu ile yapılan savaşlar Osmanlı'nın yenilgileri ve Avrupa'da toprak kaybı ile sonuçlanmıştır (Göknel, 2015a:272). Fakat her ne kadar Osmanlı Devleti Viyana kuşatmasından sonuç alamamış olsa da Avrupa'nın değişen Osmanlı (İslam) algısı -Kumar'ın da ifade ettiği gibi- değişmiş ve Avrupalının bilinçaltında Türk-Müslüman korkusu ve düşmanlığının yerleşmesine neden olmuştur. İslam'a yönelik ortaya atılan fikirler, Avrupa için İslam'ı sembolize eden bir dizi önemli ve tehlikeli güçlerin saptırılmış yorumu olmuştur. Hatta Müslümanların Avrupa'da görüntüsü ya Osmanlı ya da Arap şeklinde ama daima korkulacak biçimde ortaya çıkmıştır (Said, 1998:92).

Osmanlıların Avrupa'da korku salması, 17. yüzyıl başlarında büyük bir Avrupa imparatorluğu haline gelmeye başlayan İspanya'nın Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde karşılığını bulmuştur. İspanya'nın Hristiyanlığı kabul etme ve Endülüs'ten göç etme seçenekleri arasında kalan Müslümanlar, bu harekete karşı takiye yaparak yani dinlerini değiştirmiş gibi yapıp, İslam dininin gereklerini yerine getirmeye devam etmişlerdir. Ancak zamanla Müslümanlar üzerindeki baskı iyice artmış ve 22 Eylül 1609 tarihinde çıkarılan bir kanunla, Müdeccen [14] olarak adlandırılan Müslümanlar için sürgün kararı çıkarılmıştır. Böylece İslam varlığının tüm izlerinin silinmesi için her yola başvurulmuş, Endülüs uygarlığının İslam inancını hatırlatan, Arapça yazılmış kitaplar dahi ortadan kaldırılmak için yakılmıştır. Yakılan kitaplar sadece Kur'an-ı Kerim ve İslami kitaplar olmayıp, asırlarca süregelen birikimle milletlerden ve medeniyetlerden bir sonrakine aktarılan dünyanın bilim-sanat birikimini taşıyan binlerce cilt bilim, tıp, mühendislik, felsefe ve edebiyat kitapları da yakılarak yok edilmiştir. Yakılan beş bin kadar Kuran-ı Kerim'in haricinde diğer kitapların sayısı araştırmacılar

[14]Müdeccen, bir yerde ikamet edip oraya alışan kimse anlamında Arapça bir kelimedir. İspanyolcada 'Mudejares' şeklinde söylenen Müdeccen, Reconquista (yeniden fetih) savaşları sonucu kaybedilen Endülüs topraklarındaki Hristiyan işgali altında yaşamak zorunda kalan Müslümanlara verilen isimdir (Göknel, 2015a:252).

tarafından seksen bin ve bir milyon gibi farklı oranlarda tahmin edilmektedir. Kitapların yakılma nedeni ise Müslümanların, Hristiyanlaştırmanın önünde engel olarak görülmesi olmuştur. Çünkü Hristiyanlara göre Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim ile din ve dillerini nesilden nesile aktarabiliyor (Göknel, 2015a:254-256) ve Arapçayı İslamiyet'in bir kapısı olarak algılıyorlardı.

18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti gerileme dönemine girmiş (Viyana kuşatmasında Avusturya karşısında başarısız olması, Rusya karşısında zayıflaması ve İngiltere'nin Hindistan'ı sömürge haline getirmesi gibi gelişmelerin de etkisiyle) Müslümanlar artık dünyanın hâkim gücü olmadıklarının farkına varmışlardır (Lewis, 2017:243). Öyle ki artık Müslümanlar dünyada değil hâkim güç olmak, sömürge ülkeleri haline gelmeye başlamışlardır. Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgal etmesi, İslam ülkelerinin sömürgeleştirilmeye başlama tarihi olarak kabul edilebilir. Napolyon'un Mısır'da yürüttüğü ılımlı politikanın temel sözü *"Biz, İslam için savaşıyoruz"* olmuştur. İslam inancına, peygamberine ve kitabına saygılı davranıp, beğenilerini ifade etse de Napolyon, Mısır'dan çekilirken geride kalan yöneticilere dini liderler ile iş birliği yapmaları talimatını vermiştir. Genel olarak imparatorlukların sömürgecilik döneminde hâkim olan düşüncesi, Batı'nın, Avrupalının geri kalmış Doğu'ya (Orient) uygarlık götüreceği ve bu misyonu taşıdığı yönündedir (Göknel, 2015a:288-290). Günümüzde de bu misyonun devam etmekte olduğu söylenebilir ki Irak, Libya, Suriye gibi ülkelere demokrasi, uygarlık gibi misyonlarla giden Batı'nın askeri müdahalelerini Göknel, yüzyıllar öncesinden kalan Haçlı Seferleri anlayışına bağlamaktadır (2015a:269). Aradan geçen yüzyıllara rağmen sadece Batı'nın değil, Doğu'nun da Haçlı Seferleri'nden kaynaklanan travmaları bulunmaktadır. Hourani'nin de vurguladığı gibi, Hristiyanların İspanya, Sicilya ve kutsal topraklardaki yerleri ilk kez geri almaları, Osmanlıların Asya ve Balkanlardaki ilerleyişi ve son iki yüzyılda Avrupa'nın sağladığı üstünlük gibi faktörler her iki tarafta da şüphe ve düşmanlığın uyanmasına ve yaşamasına sebep olmuştur (2001:17). Bu durum bugün için bir düşmanlık sebebi olmasa bile, en azından her iki tarafa da kendilerini ifade edebilecekleri bir dil sağlamaktadır.

19. yüzyıldan itibaren milliyetçilik akımının güç kazanması, I. Dünya

Savaşı'nın sonunda çok uluslu Osmanlı'nın dağılmasına neden olmuştur. Osmanlı'nın dağılmasıyla Müslüman ülkelerini işgal eden Avrupa devletlerinin, Müslüman halka zulüm ve asimilasyonları uyguladığını ifade eden Karslı'ya göre, Avrupalılar, Müslüman topraklarından çıkmak zorunda olduklarında da kendi zihniyetlerine yakın yöneticiler koyarak Müslüman toplumlarının uzun yıllar anti demokratik bir şekilde yönetilmesine (2013:82) ve böylece Batı yönelimli yöneticiler vasıtasıyla İslam ülkelerinin şekillendirilmesine[15] neden olmuşlar.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Batı'nın elinde tuttuğu, özellikle Müslüman sömürgelerden oluşan sömürgeci sistem sona ermiş olsa da Kuzey Afrika ülkeleri başta olmak üzere Müslümanlardan Batı Avrupa'ya göç başlamış ve bu göç ile birlikte İslamofobi yeni bir şekilde ortaya çıkmıştır[16] (Göknel, 2015a:300). Bu dönemde, Avrupa savaş sonrası ekonomisini toparlayabilmek için göçmen işçilere ihtiyaç duymuş, fakat ilerleyen yıllarda Müslüman göçmen nüfustaki artış, siyasal İslam hareketlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu durum, hem Müslümanlara yönelik bir karşıtlık ve dışlayıcılık duygusu oluşturmuş, hem de Avrupalıların gözünde İslam ile Radikalizm/ köktencilik arasındaki sınırlar bulanıklaşarak İslam'a ilişkin bir tehdit algısı oluşmuştur. Böylece Avrupalılar, kıtalarının İslamileşeceğini (Yüksel, 2010:230), İslam ile Avrupa medeniyetinin uyuşamayacağını dile getirmeye başlamışlardır.

1990'lardan itibaren İslamcı hareketlerin ortaya çıkıp bütün Müslüman ülkelerde gelişip yayılması akademik çevrelerde, yazılı ve görsel basında, gazete ve

[15] Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti'nin dağılması ve Çarlık Rusya'nın Sovyetler Birliği olarak rejim değiştirmesi ile Avrupa'da yeni devletler doğarken, Orta Doğu'da yarı sömürge olarak tanımlanabilecek, yapay sınırlara sahip İslam devletleri ortaya çıkmıştır. Kuzey Afrika İslam ülkeleri Fransız kolonisi olarak devam ederken, Suriye ve Lübnan Fransız idaresine bağımlı bir İslam Devleti idi. Irak da benzer şekilde İngiliz mandası altında iken, Hindistan ve Filistin ise Büyük Britanya'nın egemenliği altında idiler (Göknel, 2015a:300-301).

[16] Said'e göre, Anti-kolonyalizm düşünce tüm Doğu dünyasını birleştirirken, oryantalist veya İslamofob anlayış bu tavrı saçma bulmuş ve Batı demokrasisine hakaret saymıştır. Basın yoluyla yayılan çağdaş oryantal görüşlerde (ki ABD Dışişleri Bakanlığındaki Arabistan uzmanları, Araplar hakkında raporlar yazmaktaydılar), örneğin Araplar *deveye binen, terörist, kıvrık burunlu, rüşvetçi* ve *şehvete düşkün* bir topluluk olarak tanıtılmaktaydı. Onlara göre Araplar, Batı'ya layık olmadıkları halde sahiplendikleri zenginlik ile gerçek uygarlık yoluna set çeken lüzumsuz yaratıklardır. Ortalama bir Batılı, beyaz insanların dışındaki dünyayı yönetmek ve sonra o dünyaya sahip olmanın kendi hakkı olduğuna inanmaktadır. Çünkü "onlar", Doğuluların aksine gerçek insanoğludurlar (1998:157).

dergilerde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bunun nedenleri arasında, soğuk savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan köklü ve çok boyutlu değişiklikler ile yeni dünya düzeninin ilanı, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle de Amerika Birleşik Devletleri'nin tek süper güç olarak varlığını devam ettirmesi gösterilebilir (Delibaş, 2004:3). Sovyetlerin yıkılması sonucu dünyanın iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçmesiyle ortaya çıkan bir 'öteki' veya 'düşman' arayışı düşünsel boyutta İslam ile bulunmuştur. Komünizmin ortadan kalkması, dünyayı yeni bir 'öteki-düşman' arayışına itmiş ve bu arayış çok geçmeden komünizmin yerine İslam'ın ikame edilmesiyle son bulmuştur (Gökçe, 2010:95, Kentel, 2010:144).

11 Eylül sonrasında Avrupa medyasında ve kamuoyunda İslam düşmanlığı çok hızlı bir artış eğilimi göstermiş ve buna bağlı olarak da İslam korkusu yaygınlaşmıştır. 11 Eylül, İstanbul, Londra ve Madrid saldırıları, Afganistan ve Irak'ın işgali gibi olaylar İslam ile Batı arasında bir çatışmanın kaçınılmaz olduğu algısını pekiştirmiştir. İslam ve Müslümanlar, en temel hukuk kurallarından biri olan suçun bireysel olduğu göz ardı edilerek, radikalizm, terör ve şiddetle özdeşleştirilmiştir (Küçükcan, 2009). Bir başka ifadeyle, 11 Eylül ile birlikte artık her Müslüman bir terörist muamelesine maruz kalmıştır (Gökçe, 2010:109). Böylece İslam ve Müslümanlar bir güvenlik meselesi olarak görülmeye başlanmış, böylece Avrupa'daki Müslümanların varlığı bir güvenlik sorununa dönüştürülmüştür. İslami değerlerin demokrasi ve insan hakları ile uyuşmadığı, kadın haklarını kısıtladığı ve onlara baskı yaptığı şeklindeki argümanların yanında, İslam dünyasındaki baskın otoriteryenizm, Avrupa'nın orta yerinde cereyan eden namus ve töre cinayetlerinin hepsi Müslümanların eksi hanesine yazılmıştır (Küçükcan, 2009). İşte bugün İslamofobi şeklinde kavramsallaştırılan ve içinde endişe, tehdit ve güvenlik kaygısı barındıran bu terim, Avrupa'da yaygınlık kazanmıştır.

Bu yaygınlığın kazandırılmasında, Huntington, Bernard Lewis gibi isimlerin önemli rol oynadığı görülmektedir. Mesela Lewis, özellikle 11 Eylül'den sonra Bush yönetiminin Ortadoğu politikalarının belirlenmesinde etkili olarak

İslamofobinin Batı'daki yükselişinin aktörlerinden biri haline gelmiştir[17]. Aslında Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezinin kökeninin Lewis'in 1990 yılında kaleme aldığı ünlü "The Roots of Muslim Rage" adlı makaleye dayandığı bilinmektedir (Er ve Ataman, 2008:759). Lewis, *'Müslüman Öfkesinin Kökenleri'* başlıklı bu makalesinde, dünyadaki pek çok İslam ülkesinin Batı'ya karşı düşmanca tutumuna bir cevap aramaya çalışmıştır. Bernard Lewis, 1980'lerdeki İslami aktivizmi çözümlemiş ve İslami hareketliliğin bir medeniyetler çatışmasına yol açabileceğini iddia etmiştir. Lewis'e göre bu İslami hareketlilik Batı'nın Hristiyan-Musevi mirasının ve seküler sisteminin dünya genelinde değer kazanmasına karşı tarihi fakat irrasyonel bir rakibin tepkisidir. Lewis, çağdaş İslam dünyasının bir değerlendirmesini sunmakta ve Müslümanları, öfke, kızgınlık, sertlik, mücadele, öç, tiksinme, nefret, kâfirlere karşı cihat, saldırı, düşmanlık ve karşı koyma gibi kelimelerle tanımlamaktadır. Lewis'e göre İslam dünyasının problemi, İslam'ın tarihi ve kültürel gerçekliklerinde gizli olan radikal uçta ve köktencilikte yatmaktadır. Nitekim Lewis, "Müslüman öfkesi" olarak tanımladığı şeyin kökenlerinin de İslam dünyasının kültürel gerçekliklerinde olduğunu ileri sürmektedir (1990:47-60).

Özetlemek gerekirse İslamofobi, İslam kadar eskidir. Tarih boyunca dinler, kültürler ve medeniyetler arasında savaşlar yaşanmış/yaşanmakta ve bir din, kültür ve medeniyet olarak İslam da bu savaş ve rekabetin bir parçası olmuş/olmaktadır. Dünyada en büyük iki büyük din konumunda olan Hristiyanlık ve İslam arasındaki rekabet de geçmişten bugüne devam etmektedir. İslam'ın hızla yayılan bir din olması Hristiyanlarda İslam'a yönelik fobik bir hal almıştır. Değişen konjonktürle birlikte farklı şekillerde tezahür eden İslamofobinin, 21. yüzyıldan itibaren özellikle 11 Eylül'ün getirdiği rüzgarla daha farklı ve yoğun bir sürece girdiği söylenebilir.

[17] 28 Temmuz 2004'te Alman *Die Welt* dergisine verdiği mülakatta Bernard Lewis; "Yüzyılın sonuna kadar Avrupa'ya İslam hâkim olacaktır. Avrupa, Arap batısının, Mağrib'in bir parçası haline gelecektir." demiştir. 31 Ekim 2005 tarihli The New Yorker dergisine göre de Lewis, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'e şu tavsiyede bulunmuştur: "Araplara yapılması gereken şeyin, iki gözleri arasına büyük bir sopayla vurmak olduğuna inanıyorum. Onlar yalnızca güce saygı duyar." Tepkiler üzerine dergiye gönderdiği açıklamada da Lewis, "Evet, Arapların yalnızca güce saygı duyduklarını düşündüğüm doğrudur" diyerek iddiasından vazgeçmediği bilinmektedir (Er ve Ataman, 2008:759).

Bunun göstergeleri de 11 Eylül sonrası Batılı devletlerin politikalarında ve medya yayınlarında sıkça görülebilmektedir.

1.2. İslamofobinin Felsefi Temelleri

İslamofobi, son dönemlerde kavramsallaştırılmış olmasına rağmen, kavramın anlamına karşılık gelen İslam korkusu uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bu başlık altında ele alınacak felsefi temellerde İslamofobi, Batı tarafından üretilen bir fenomen olması nedeniyle, yalnız Batı düşüncesi ekseninde ele alınmıştır. İslam karşıtlığının felsefi nedenleri altında yatan sebep(lere), ister 'din ve din' (İslam-Hristiyanlık), ister 'din ve coğrafya' (İslam-Avrupa), isterse de 'din ve etnisite' (İslam-Avrupalı) çatışması- karşıtlığı olarak bakılsın, sonuçta İslam ve bu dinin uygulayıcısı Müslümanlar, felsefi anlamda da bu çatışmanın öznesi durumundadır ve bu özne, Batı düşünce geleneğinin tarihten bugüne üzerinde kafa yorduğu bir olgudur.

Bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınan 'İslamofobinin Tarihsel Gelişimi' başlıklı bölümde, İslamofobinin kaynağı, İslam'ın ilk ortaya çıktığı 7. yüzyıla dayandırılmıştı. Fakat İslamofobinin tarihini ve bir düşünce biçimi olan felsefesinin kökenlerinin İslam'ın ortaya çıkmasından birkaç yüzyıl öncesine dayandıran görüşler bulunmaktadır. Hristiyanlığın, Yahudilere yönelik anti-semitik bakış açısının beraberinde getirdiği *öteki*'nin İslam'da da açığa çıkması, felsefi açıdan İslam öncesine gönderme yapsa da tarihsel olarak İslamofobinin tarihini İslam öncesine kadar götürmek, tarihsel açıdan somut verilere dayanmayacağı gibi Hristiyan-Batı hakkında da önyargılı bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle kavramın tarihsel akışı İslam'ın ortaya çıkışı ile başlatılırken, felsefi temeller ise bir zihniyete gönderme yaptığı ve "anti-semitizm ile paralellik gösterdiği tezinden hareketle" (Firestone, 2010:45), İslam öncesi dönemden itibaren ele alınmıştır.

İslamofobinin felsefi temellerine geçmeden önce, "Batı düşüncesi/felsefesi"nin kendi içerisindeki dönemler ile bu dönemlerin genel olarak dine, özelde ise İslam'a ve Hz. Muhammed'e bakışı hakkında bazı analizlerin yapılması, İslamofobinin felsefesinin anlaşılmasını daha anlamlı kılacaktır. Öncelikle, *Batı düşüncesi* ifadesinin, Batı'ya özgü olması nedeniyle diğer düşünce

tarzlarından ayrıldığı ve genellikle *düşünce* kavramının da "felsefe" ile eşanlamlı kullanıldığı belirtilmelidir. *Batı düşüncesi*nin sınırları, keskin ve mutlak bir forma sahip olmayıp, zaman içerisinde birbirinden farklı formlar içeren bir karakter özelliği taşımaktadır (Küçükalp ve Cevizci, 2010:8). Başlangıç noktasını oluşturan *İlk çağ felsefesi* tarihi, Antik Yunan felsefesi ile başlamaktadır. Yunan felsefesi ise Batı düşüncesinin ve Batı ilminin kaynağıdır (Birand, 1958:3). Bu bağlamda *Batı düşüncesi,* kendi içerisinde *Klasik Yunan, Orta çağ Hristiyan, Modern Batı* ve *Çağdaş Batı* düşüncesi gibi zaman zaman farklılaşan dönemlere ayrılmakta (Küçükalp ve Cevizci, 2010:8), hatta karşıtlık içeren bir düşünce sistemine karşılık gelmektedir. Batı düşüncesinin farklılık gösteren bu dönemlerine, bu dönemlerdeki Hristiyanlık olgusuna ve İslam/peygamberi hakkındaki yaklaşımlarının ne olduğuna yakından bakılması, yerinde olacaktır[18].

Batı düşüncesinin ilk dönemini teşkil eden ve Batı dünyası üzerinde büyük etkiler yaratan ***Yunan düşüncesi***, M.Ö. 5. yüzyıla uzanan ve M.S. 4. ve 5. yüzyıla kadar süren bir dönemi ifade etmektedir. Yunan, Roma ve Hristiyanlık[19]; Doğu'dan aldığı mirasla Avrupa kültürünün temellerini oluşturmuştur. Antik Yunan düşünceleri, öncelikle Roma dünyasına, ardından Avrupa uygarlığına nüfuz etmiştir (Russ, 2014:31). Batı düşüncesi kavramı, *felsefi, dini* ve *bilimsel* olmak üzere üç temel unsuru barındırmaktadır. Ancak söz konusu düşüncede temelde belirleyici ve tarihsel süreç içerisinde çeşitli şekillerde varlığını hissettiren hususun Antik Yunan'a ait felsefi ve bilimsel miras olduğu söylenebilir (Küçükalp ve Cevizci, 2010:8). Günümüzde Batı düşüncesi, klasik Yunan'dan gelen ana unsurlara yenilerinin eklenmesiyle oluşmuş olmasına rağmen, Antik Yunan'dan geriye kalan felsefi birikim, kendinden sonra gelen Avrupa felsefesi kadar İslam

[18] Tarihçiler Hristiyanlığı; 1-8. yüzyıllar arası *Hristiyanlığın Klasik Dönemi*, 9-15. yüzyıllar *Hristiyanlığın Orta çağ Dönemi*, 15. yüzyıl sonrasını ise *Hristiyanlığın Yeni Dönemi* olarak incelemişlerdir (Bedirhan, 2012:324).

[19] Hristiyan kelimesi, Yunanca "khristianos" kökünden gelmektedir. Hz. İsa'nın adı da Yunancada "Khristos" olarak geçmektedir ve bu kökten türetilen "khristianos" ve "khristian" kelimeleri, "Hz. İsa'ya bağlanan, O'nun yolundan giden" anlamlarına gelmektedir. Hristiyan ve Hristiyanlık terimleri İncillerde geçmemektedir. Bu terimlerin ilk kez Hz. İsa'dan yaklaşık 20-30 yıl sonra Antakya'da kullanıldığı ileri sürülmektedir. Hristiyan kavramının İbranicesi "maşiah"'tır ve "yağlanmış" anlamına gelmektedir (Bedirhan, 2012:323).

felsefesini de etkilemiştir (Cevizci, 2017:21).

Günümüz Hristiyan felsefesinin temellerinin atıldığı Yunan düşüncesi dönemindeki *din* olgusuna bakıldığında Yunan felsefesi, Hristiyanlığın kabulü ile dönüşüm geçirmiştir. Avrupa'nın az bilinen tarih öncesi dönemine paralel olarak Eski Yunan öncesi dinleri hakkında da çok az bilgi bulunmakla birlikte, Grek dini mensuplarının M.Ö. birinci binyılın ilk çeyreğinde Tanrıları insan suretinde tasavvur etme (antropomorfy) eğiliminde oldukları bilinmektedir. Grek dini, M.Ö. 7. yüzyılın başından itibaren gelişen mistik kültlerle çeşitlilik kazanmıştır (Demirci, 1991:132). İlk çağın son dönemlerinde Hristiyanlığın, yeni bir din ve Roma'daki çeşitli Helenistik kültlerden biri olarak ortaya çıkmasıyla birlikte Hristiyanlık, proleter halk kütleleri arasında yayılmış ve bu sayede bütün öteki kültlere hâkim olmuştur. Hristiyanlığın aşağı halk tabakaları ve köleler arasında yayılmasında Hz. İsa'nın şahsında bulunan Tanrı'nın, *ezilen, aşağı görülen* bir insan şeklinde tasavvur edilmesi büyük rol oynamıştır (Bedirhan, 2012:128). Hristiyanlık, miladi asrın ilk çeyreğinde doğup, Hz. İsa sonrası dönemde Pavlus'un düşünceleri doğrultusunda şekillenmiş, üç yüz yıla yakın bir süre bir yandan Yahudiliğe, öte yandan da Roma İmparatorluğu'na karşı belli bir strateji ile hareket etmiştir[20]. Miladi 313 yılında İmparator Konstantin'in fermanı ile Hristiyanlık, imparatorluk içerisinde resmi din sıfatını almıştır (Büyük, 2004:171).

Orta çağ felsefesi, Batı Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun 4. ve 5. yüzyıllardaki yıkılışından başlayıp 15. yüzyıl Rönesans'a kadarki dönemi ifade etmektedir. Maurer'e göre M.Ö. 3. yüzyılda Yunan felsefesi (Plotinos'tan sonra) yaratıcılığını büyük oranda kaybetmiş, yüzyıl sonra Ambrose, Victorinus ve Augustinus gibi düşünürler Hristiyan inancının rasyonel bir yorumunu ortaya

[20] Bir Hristiyan'ın aynı zamanda başka bir dine girmesinin ve başka bir dinin Tanrısına tapmasının mutlak şekilde yasak olması Roma devleti ile Hristiyanlık arasında, derin bir ayrılığın ve anlaşmazlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çok Tanrılı olan eski Roma dini, bu devirde bir devlet dini haline gelmiştir. Roma dininin ve bu dinin gereği olarak Romalı vatandaşların yapması gereken birtakım ayinleri Hristiyanlık yasaklamıştır. Ayrıca misyonerlik yapan Hristiyanlar, şiddetli bir devlet baskısına maruz kalmışlar fakat aralarındaki örgütlenme onları daha da kuvvetlendirmiştir. Hristiyanlığın, bir kurum olarak günden güne kuvvetlendiği bu devir, Roma İmparatorluğunun, siyasi kuvvetini kaybedip çökmeye ve çözülmeye başladığı döneme rastlamaktadır (Bedirhan, 2012:129).

koymak için Yeni-Platonculuğu Hristiyan öğretisine eklemlemişlerdir. Dolayısıyla Orta çağ felsefesi Grek (ve bir dereceye kadar Roma) felsefesinin Hristiyanlığa eklemlenmesinin bir sonucudur (2002:47). Bu durum Orta çağ felsefesine dair ihmalleri beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan bu ihmal, o dönem önemli filozofların tamamı din alimi ya da Hristiyan din adamları olduğundan son iki yüzyılda dine ve onun getirdiği düşünce şekline karşı yaygın ve geniş kapsamlı bir tepkiden kaynaklanmıştır (Magee, 2008:51). Bu tepkinin bir yansıması olarak da Orta çağ düşüncesinin filozoflarının, Yunanlıların takip ettiği yolun tam tersi istikamette gittikleri söylenebilir. Özellikle, Antik Yunan düşüncesinde felsefe dinden koparken, Orta çağ da bu ayrım kalkmış, hatta din ahlaki ödevlerin, dini özlemlerin hizmetine girmiştir (Gökberk, 1967:146). İlk çağda, materyalizm, idealizm, septisizm, dogmatizm gibi çeşitli ve değişik sayıda birbirlerine karşı akımlar varken, Orta çağda bu çeşitlenme ortadan kaybolmuş ve *skolastizm,* Orta çağ felsefesinin temel karakterini oluşturmuştur. Kendilerini araştırıcı değil, hoca olarak gören Orta çağ filozofları, *gerçeğe* 'zaten' sahip olduklarına inanmışlar ve bu nedenle gerçeği aramaya gerek görmemişlerdir. Onlara göre gerçek aslında *dinin dogmaları*nda belirlenmiştir. Hocaların (rahiplerin) yapacağı tek şey de bu dogmaların sistemleştirilerek okuldaki gençlere aynen aktarılması olmuştur (Aster, 2005:380-381). Ayrıca bu dönemde Avrupa, İslam ve Müslümanlardan birçok temel entelektüel modeli almış, İslam dünyasının düşünürleri modern Batı'yı beslemiş ve Aristoteles'in eserleriyle Avrupa'yı tanıştırmışlardır (Russ, 2014:67). Bu dönemde, İslam ve Batı arasında düşünsel alışveriş anlamında da bir karşılaşma başladığı söylenebilir.

Orta çağ düşüncesindeki *din* anlayışının başlangıcı, Hristiyanlığın bu dönemde Avrupa'da yayılmaya başlamasıyla paralellik göstermektedir. Diğer bir deyişle, 5. yüzyılda bütün Avrupa'da yayılmaya başlayan Hristiyanlık, 10. yüzyılın sonuna doğru Avrupa'nın tamamına yakın bir kısmında kabul edilmiş ve 13. yüzyılda Avrupa'daki Hristiyanlaşma tamamlanmıştır (Demirci, 1991:133). Fakat yayılma sürecindeyken 11. yüzyılda Hristiyanlık, *Katolik* ve *Ortodoks* mezhepleri olmak üzere iki büyük mezhebe ayrılmış, 16. yüzyılda ise *Protestanlık* mezhebinin ortaya çıkmasıyla birlikte genel anlamda Hristiyanlık, bu üç mezhebin kabulleri

etrafında şekillenmiştir (Büyük, 2004:171). Mezhep farkları bir yana bırakıldığında genel olarak kilisenin -yukarıda da ifade edildiği üzere- din ve düşünce arasındaki ayrımı ortadan kaldırması, Orta çağ felsefe düşüncesinin bir Hristiyan felsefesi mi olduğuna dair tartışmaları beraberinde getirmiştir. Her ne kadar Hristiyanlık, Orta çağ felsefi düşünüşünde etkin bir paya sahip olsa da Hristiyan felsefesi, bağlantılarını sürekli dinsel bir formatla delillendirdiği için Hristiyanlığın bir savunucusuna dönüşmektedir. Bu nedenle Orta çağ düşüncesini sadece bir Hristiyan felsefesi olarak görmek, *Orta çağ felsefesinin ruhu*nu tam anlamıyla ortaya koyamamak olacaktır (Dönmez, 2004:105).

Orta çağ döneminde Hristiyanların İslam ve Müslümanlarla (Yahudiler ve kafirler de dahil) ilgili yazdıkları apolojiler önemli yer tutmaktadır. Klasik apolojiler olarak adlandırılan bu dönemin en zirve ismi olarak Origien (ö.254?) gösterilmektedir. Orta çağda Hristiyan teologlar, Yahudilerin ve kafirlerin yanı sıra, Müslümanlara yönelik de apolojiler kaleme almışlardır. Bu dönemde, Doğu'da Yuhanna ed- Dımeşkî ve Abdulmesih el-Kindî (ö. 866) öne çıkarken, Batı'da ise öncü isim, Thomas Aquinas'tır (Çetinkaya, 2010:46). Yine bu dönemde Hz. Muhammed hakkında Avrupa literatürünün oluşmaya başlaması, İslam ve Müslümanlarla ilgili öne çıkan bir diğer olgudur. Yuhanna ed-Dımeşki Hz. Muhammed'e doğrudan atıfta bulunan ilk Hristiyan düşünür olmasına rağmen, Haçlı seferlerinin başladığı ve Kuran'ın Latinceye çevrildiği 11. ve 12. yüzyıllarda İslam peygamberine dair kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Bu kitaplar arasında özellikle Mainzli Embricco'nun (ö.1077) kaleme aldığı *Vita Mahumeti,* 1135-1137 yılları arasında Compigne'li Walter'ın kaleme aldığı *Otia de Machomete* ve Nogentli Guibert'in 12. yüzyılın başında yazdığı *Gesta Dei per Francos* sayılabilir. Bu çalışmaların hepsi, tarihî kaynaklardan çok, Bizans kökenli söylenti ve hikayelere dayanan ve önceden belirlenmiş bir Hz. Peygamber imajını doğrulamak için yazılmış kitaplardır (Kalın, 2008:72).

Orta Çağ Batı düşüncesinde, İslam karşıtlığı ile ilgili ilk çalışma yapan (Batılı) isimlerin başında ise *Roger Bacon* (1214-1294) gelmektedir. Fizik biliminin matematiksel ve deneysel boyutunu ön plana çıkaran Bacon, matematiğin ve matematiksel modelin diğer bütün bilimlerin temelini oluşturacağı düşüncesinin

sahibidir (Russ, 2014:89). Ancak Klasik eserlere düşkünlüğü onu felsefeye yöneltmiştir. Paris Üniversitesi'nde dersler veren Bacon, genellikle Aristo'nun tabiat felsefesi ve metafizik eserleri üzerinde durmuş, özellikle de gramer ve mantığa dair dersler vermiştir. Bir yandan Yunan felsefesini okuyan Bacon, diğer yandan İslam düşünürlerden de fazlasıyla etkilenmiş, Arapçadan ve Arapça eserler kaleme alan pek çok Müslüman düşünür onun ilgisini çekmiştir (Şekerci, 2014:106). Ancak Roger Bacon, oldukça etkilendiği Farabi ve İbni Sina gibi filozoflara Müslümanlığı yakıştıramamış ve onların aslında Hristiyan olduğunu, gizlice vaftiz olduklarını ve sadece Müslümanların şiddetinden emin olmak için kendilerini dışarıya Müslüman olarak gösterdiklerini iddia etmiştir. Çünkü Bacon'a göre, Farabi ve İbni Sina gibi birinci sınıf filozofların, İslam gibi sapık ve gerçek-dışı bir dine mensup olmalarını düşünmek olanaksızdı (Kalın, 2008:48).

15. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ***Modern Batı düşüncesi*** ifadesi, İlk Çağ felsefesi ve Orta çağ felsefesinden ayrılmak için kullanılmaktadır. Yani bir yirminci yüzyıl felsefesi anlamına gelmeyip, Reformasyondan sonraki felsefe anlamına gelmektedir (Magee, 2008:69). Ancak tarihsel olarak yaklaşık 1400 ile 1600 yılları arası dönemi ifade eden Rönesans felsefesi, Orta çağ ve Modern çağ arasında bir tür köprü görevi üstlenmiştir (Cevizci, 2017:509). 15. ve 16. yüzyıl İtalyan aydınlarının kendi bilim, sanat, felsefe uğraşlarını ve yaşam biçimlerini Antik Yunan'ın devamı olarak görmelerinin yanı sıra, içinde yaşadıkları yüzyılı da Yunan-Roma kültür değerlerinin yeniden yaşama geçirildiği bir "*yeniden doğuş"* çağı olarak görmüşler ve bu kavramı karşılayan "Rönesans" kavramını kullanmışlardır (Tuğcu, 2000:195). Rönesans'ta, Orta çağın görece tekdüze olan felsefesine kıyasla birçok sistem yer almıştır. Orta çağa ve skolastik düşünceye bir nevi başkaldırıyı ifade eden Rönesans; Eflatun ve Aristo'nun yanı sıra, Helenistik dönemde ortaya çıkmış olan epikurosçuluk, stoacılık, şüphecilik vb. tüm felsefe okullarının Rönesans boyunca temsilcileri olmuştur (Küçükalp ve Cevizci, 2010:88). Böylece bu dönemin düşüncesinde Orta çağ felsefesinden kırılmalar yaşanmış, eski döneme (Orta çağ) ait kesin yargılar ortadan kalkmış ve estetik düşünce ortaya çıkmıştır (Russ, 2014:99).

Batıda aklın öneminin kabul edilmesi bakımından bir dönüm noktası kabul

edilen Rönesans ile birlikte, *dinsel* açıdan da bir dönüşüm yaşanmış ve "Kilise nasları karşısında serbest kalmak" düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşünceden kasıt, kilisenin sonradan ortaya koyduğu ancak Hristiyanlığın özünde olmayan nasların reddedilmesidir. Rönesans düşüncesi orijinal Hristiyan inançlarını orijinal biçimleriyle yeniden kurmaya çalışmaktadır. Aklı merkeze alan Rönesans anlayışı, yeni bir insan anlayışının yanı sıra din, hukuk ve devlet anlayışına da yenilikler getirmiştir. Yeni bir din anlayışı getiren *Reformasyon (Reform),* bu anlayışın bir sonucudur (Gökberk, 1967:200). Reform düşüncesi döneminde, Hristiyan düşünce yapısıyla insanın hayat, sanat ve düşüncenin çeşitli imkânlarıyla karşı karşıya gelme isteği ve talebi arasındaki ayrılık, (1400'lerin başlarından itibaren) giderek büyümeye ve yüzyıllık bir süreç içinde, bir yarık görünümünü almaya başlamıştır. Daha Kilisenin kendi içinde bile, felsefeyi din veya teolojinin hizmetkârı olarak kullanmanın uygunluğuyla ilgili tartışmalar sürerken, bu tartışmalar bir disiplin olarak felsefenin, din ve teolojiden tamamen ayrı bir disiplin olduğu sonucuna götürmüştür (Cevizci, 2017:511). Felsefenin ve teolojinin ayrı disiplinler olduğunun kabulü de Tanrı'nın kelamı olan incilin serbestçe incelenmesini sağlamıştır.

Rönesans düşünce döneminde, Hristiyanlığa karşı Protestan hareketini başlatan ***Martin Luther*** (1483- 1546) gerek Hristiyan teolojisine getirdiği yeni yaklaşım açısından gerekse onun İslam ve Türkler hakkındaki negatif düşünceleri açısından ön plana çıkmaktadır. Hristiyan reformcu Martin Luther'in, İslam ile Müslümanlara yönelik değerlendirmelerini içeren ve yakın zamana kadar Avrupa'nın pek çok okulunda Hristiyanlık dersi müfredatında yer alan iki risalesinin bulunduğu göz önüne alındığında, onun öne çıkması daha net anlaşılabilmektedir (Olgun, 2008b:330).

Luther, Orta çağda Deccal'in hizmetindeki bir şiddet hareketi olarak tanımladığı İslam'ın akla kapalı olduğunu ve bu nedenle dönüştürülemeyeceğini varsaymıştır (Hourani, 2001:26). Müslümanların yanı sıra Türkler için de tahkir edici ve ötekileştirici ifadeler kullanan Luther, Türkleri ve Müslümanları, "Tanrı'nın sopası ve şeytanın hizmetçisi", "insani bedenleşme içindeki şeytan" olarak tanımlarken; İslam'ı, "kılıç doktrini" ve Kur'an'ı da "yalanların ruhu" olarak

nitelendirmiştir. Luther, İslam'ın Mesih'i Tanrı'nın oğlu olduğunu kabul etmemesinden dolayı İslam'ı sadece akıl dini olduğunu savunmuş ve Kuran'ın Tanrı'nın sözünü ve ruhunu içermediği gerekçesiyle onun vahiy ürünü olduğunu reddetmiştir (Olgun, 2008b:331). Tabi bu dönemde Müslüman ve Türk kavramlarının birbirini karşılar şekilde kullanılmasında, Müslüman olduktan sonra güçlü devletler kuran Türklerin -özellikle Osmanlıların- Hristiyan dünyası tarafından İslamla özdeşleştirilmesi etkili olmuştur. Hatta Luther İslam ile ilgili yorumlarında çoğunlukla "İslam" ve "Müslüman" kavramları yerine "Türk" ifadesini kullanmış, İslam'ın dini ve kültürel yapısını "Türklerin dini ve kültürü" şeklinde açıklamıştır (Olgun, 2001:188).

Modern Batı felsefesi ve Çağdaş Batı felsefesi arasında kalan 17. ve 18. yüzyıllar, açıklık, kesinlik ve ölçülülüğün hâkim olduğu klasik idealin zirveye taşındığı ve düşünce dünyasının yenilenmesiyle, kısa zamanda ***Aydınlanma düşüncesinin*** başlaması açısından önemlidir. 17. yüzyıl *Tek Avrupa* düşüncesinin oluşmaya başlamasıyla, 18. yüzyıl ise *akıl, düşünce* ve *tarih* ana temalarıyla ön plana çıkmıştır. En önemlisi Aydınlanma düşüncesiyle, eleştirel bir tutum ve özgür bir iradeye dayanan aklın nüfuz ettiği bir yüzyıl olmuştur (Russ, 2014:194-199). Yunan felsefesinden gelen *Aydınlanma* kavramı aslında, Sofistlerin yaşadığı dönem olan M.Ö. 5. yüzyılda *Yunan Aydınlanma Çağı* olarak kullanılmış ve 17-18. yüzyıllarda ortaya çıkan Batı Avrupa'daki *Aydınlanma* dönemi de ismini buradan almıştır. Batı Avrupa'daki bu akımın en karakteristik yanı, 'geleneklere' karşı savaş açması ve dinsel, ahlaksal, siyasal, sosyal tüm törelerin insanın eseri olduklarını kanıtlamaya çalışmasıdır (Aster, 2005:154).

Din olgusu, Aydınlanma düşüncesinin en önemli konularından birisi olup, özelde Hristiyanlık eleştirisi içermektedir. Aydınlanmacı düşünürlere göre, dinin kurumsal olması, aydınlanmanın, bireysel ve toplumsal hürriyetin, bilimin, ilerlemenin ve eşitliğin önündeki en büyük engellerden birisidir (Kar, 2014:178). Diğer bir deyişle, 18. yüzyıl Aydınlanmasının temel özelliği, hayatın her anında tutarlı olacak laik bir dünya görüşünü kendisine tam bir bilinçle temel yapmasıdır (Büyük, 2004:177).

17. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin en büyük hümanisti kabul edilen

George Sandys (1577-1644), İslamla ilgili ilk seyahatnamelerden birini kaleme alanlardandır. George Sandys, 1610 yılında kaleme aldığı "*Başlayan Bir Seyahatin Rivayeti"* adlı kitabında, İslam, Kuran ve Hz. Muhammed hakkında olumsuz düşünceler taşımaktadır. Kalın, Sandys'in İslam dini, Hz. Muhammed ve Kuran hakkında hasmane denebilecek ifadeler kullandığını belirtmektedir. Bu düşünceye göre Osmanlı, yalnızca İslam dininin bayraktarı olmanın yanı sıra Avrupa'nın ötekisi olan Doğu'dur. Bu bağlamda bir öteki olarak Doğulu olan Osmanlı - Sandys'e göre- geriliği, barbarlığı temsil ederken; Avrupa ise medeniyeti yani Roma İmparatorluğu'nun en yüksek değerlerini temsil etmektedir (2016:251-252). Ayrıca, tıpkı Roger Bacon gibi Sandys de İbn-i Sina gibi Müslüman filozoflara övgülerde bulunarak bu Müslüman filozofların aslında ölüm korkusundan dolayı Müslüman göründüklerini, kendi samimî inançlarında ise İslam'dan uzak durduklarını (Kalın, 2008:97) iddia etmiştir.

18. yüzyılda ise Fransa'da Doğu, İslam ve Türk imgesini büyük oranda şekillendiren düşünür-yazarların başında Voltaire (1694-1778) gelmektedir. Voltaire, 1742'de yazdığı *Muhammet (Fanatisme ou Mahomet le Prophete)* dramasında ve 1765'te Felsefe Sözlüğüne yazdığı "Muhammetçilik" maddesinde, İslam yerine daha indirgemeci ve küçümseyici olması için "Muhammetçilik" kavramını kullanmıştır (Kula, 2018:35). Muhammetçilik maddesinde [21], Hz. Muhammet'in kısaca özgeçmişine değinen Voltaire, onun üstün yeteneklerinden, sanattan ve yöntemden yoksun olmasına rağmen canlı ve güçlü bir hitabetin yanı sıra, yüksek cinsel güce sahip olduğundan ve her açıdan İskender'e benzediğinden bahsetmektedir. Fakat Voltaire yalnızca Hz. Muhammed ve Müslümanlara değil, Türklere yönelik de ciddi anlamda bir önyargı barındırmaktadır. Bunun yansımalarını Voltaire'in Müslümanlara ve Türklere yönelik şiirlerinde ve oyunlarında görmek mümkündür. Mesela, 1716'da Prens Eugen'e adadığı bir şiirinde geçen "Koşun peşinden şu Müslümanların / Kaldırın aradan engeli / Yerle bir edin şu küstah sünnetlileri / Mücadele tutkusuydu dolu / Alın ayaklar altına türbanları / Bitirin artık şu yaşamı / Osmanlıların sarayındaki." (Aktn., Kula, 2018:34) dizeleri bunlardan birisidir. Kula, yine benzer bir şekilde Voltaire'in

[21] 1945 yılında Türkçeye dört cilt halinde çevrilen eserde bu madde bulunmamaktadır.

Muhammed adlı dramasında[22], İslam ve peygamberi ve ilgili kötücül sıfatlar kullandığını ve bu sıfatlar arasında *Doğu despotizmi, acımasız, fetihçi, korku tanrısı, yakıp yıkıcı, iç savaş çıkarıcı, egoist* gibi oryantalist ifadeler bulunduğunu (2018:36) belirtmektedir.

Ünlü Alman filozof Immanuel Kant da diğerleri gibi İslam ve Hz. Muhammed ile ilgili olumsuz önyargılara sahiptir. Hourani'ye göre Kant, saf aklı nesnel tanımlamalara dayandırmasına rağmen, Hz. Muhammet'in cennet tasarımını ve sunumunu nesnel tanımlamalara dayanmamaktadır. Dolayısıyla İslam'ın cennet tasarımı saf aklın doğal durumunu bozucu özellikte olup, Kant için Hz. Muhammed, inancını mucizelerle değil zaferlerle pekiştirmenin arayışı içinde olan bir insandır (1996:79).

Çağdaş Batı düşüncesinin, kendi içinde tarihsel olarak 19. yüzyılın sonlarında başlayıp, büyük bir çeşitlilik arz eden 20. yüzyıl felsefesini barındırdığı kabul edilmektedir. Bu döneminin kesin sınırları tam olarak çizilememekle birlikte, Aydınlanma sonrası ortaya atılan düşünce konuları ile 20. yüzyıl felsefesi arasında açık bir bağlantı bulunduğundan tam manasıyla tanımlanamamaktadır. Öyle ki, çağdaş felsefe içerisinde zikredilen akım ve felsefeler oldukça heterojen bir görünüm arz etmektedir (Cevizci ve Küçükalp, 2010:131). Fakat bu dönemin parçalı denebilecek düşünce yapısına rağmen, Çağdaş Batı düşünürlerinin İslam ve Müslümanlara yönelik düşünceleri önceki dönem düşünce yapılarıyla paralellik göstermektedir. Örneğin 19. yüzyılın en önemli filozof, politik ekonomist ve devrimcilerinden olan Karl Marks, Müslümanları *ötekiler* ve *düşman* olarak konumlandırmaktadır. Marks bir makalesinde, Kuran'ın ve ona inanan Müslümanların, çeşitli halkların coğrafya ve etnoğrafyasını inananlar ve inanmayanlar arasında basit ve kullanışlı ayırıma indirgediğini belirtmektedir. Marks'a göre İslam, kâfirlerin ulusunu yasaklamakta ve Müslümanlar ile kâfirler arasında kalıcı bir düşmanlık yaratmaktadır. Bu noktada Kuran belirleyici rol oynamaktadır. Çünkü Marks, Kuran'ın her yabancıyı bir düşman ilan ettiğini, Müslüman bir ülkede hiç kimsenin tedbir almadan ortaya çıkmaya cesaret

[22] Türkçeye çevrilmemiştir.

edemediğini (1854:168-176) ifade ederek Kuran'ın ayrımcılık ve düşmanlık yaptığına gönderme yapmaktadır.

Marks gibi daha pek çok yazar, filozof, edebiyatçı İslam ve peygamberi ile ilgili irrasyonel tanımlamalar, olağan üstü tasvirler yapmışlardır. Örneğin, ünlü Fransız roman yazarı Victor Hugo (1802-1885) İslam ve Hz. Peygamber hakkında tahkir edici şiirler yazmıştır. Bazı şiirlerinde[23] kan ve terör Hz. Muhammed'in öğretisi gibi sunulmuştur. Bir başka Fransız filozof ve yazar Ernest Renan (1823-1892), İslam ve bilim ile ilgili 29 Mart 1883 tarihinde Sorbonne Üniversitesi'nde "İslam ve İlim" (Islamisme et la Science) adlı meşhur bir konferans vermiştir. Renan bu konferansında fikri ve kültürel bakımdan Müslümanların geri kalmalarını İslam dinine bağlamaktadır. Gerçek inanç sahibi kişilerin kafasının sanki demirden bir çember içine alındığını öne süren Renan'a göre Müslümanlar, her türden bilime kapalıdır ve yeni olan her şeyi öğrenmekten acizlerdir (1887:2-3, Aktrn., Bilici, 2007:569). Alman filozof ve yazar Nietzsche (1844-1900) ise Hz. Muhammed, Müslümanlar ve Türklerle ilgili -kendinden önceki düşünürlerde olduğu gibi- olumsuz tasavvurlarda bulunmuştur. Fakat Nietzsche'nin diğerlerinden ayrılan yönü Tanrı'yı "saçmalık, büyük günahların babası, insanın çılgınlığı" olarak tanımlaması olmuştur. Bu bağlamda Nietzche'nin "Tanrı'nın öldüğü"ne dair düşüncesi de Kula'ya göre O'nu, insan düşünüşünün bir ürünü olan din ve Tanrı konusunda yazılmış en köktenci yadsıması veya ateizmin anlatısı olarak tarihe geçirmiştir (2018:522). Kendisini "dinsiz" olarak niteleyen Nietzsche'nin başlangıç noktasındaki düşüncesi "Tanrı'nın öldüğü" olduğundan, eleştirileri de genel olarak dinlere ve peygamberler olmuş, yani yalnızca Hz. Muhammed'e ve İslam'a değil, Hz. İsa ve Hristiyanlığa da olmuştur. Dolayısıyla aslında diğer düşünürler İslam'ı kötüleyip, Hristiyanlığı yüceltirken; Nietzsche ise her iki dini ve peygamberlerini yadsımıştır.

Batı düşüncesinin yukarıda özetlenmeye çalışılan dönemlerinin genel

[23] Ey, kardeş Muhammet, ona bir damla merhamet göster! /Muhammet'in kanlı öğretisine Tanrı ve insan düşmandır / Bakışı, gökyüzünün sevecen ışığına kapalıdır / Kanlı kafataslarıyla çevrilmiştir sultanın tacı /Elbette ki bu yüzden güvenli gelmiyordur ona tahtı / Belki de bu denli acımasız değildir. / Bahtsız adam! Hep korkuyla çevrilidir / Tatsız dünya yaşamını lanetlemektedir... (Kula, 2011b:541).

özellikleri, Hristiyanlığa yaklaşımları ve İslam'a karşı söylemleri/tutumları olarak tanımlanabilecek Batı düşüncesine dair yukarıda ele aldığımız bilgilerden hareketle, Batı düşüncesinin tarihsel süreçte stabil bir seyir izlemediği, aksine dinamik bir düşünce yapısına sahip olduğu söylenebilir. Günümüzden yaklaşık 2500 yıl öncesinden başlayan bu felsefi dönemler silsilesinde, yaklaşık 1500 yıl (Orta çağ hariç) *din* olgusu, felsefi düşünceden ayrı tutulmuştur. Ne var ki İslamofobi, Batı felsefesi ile iç içe geçmiş olan Avrupa-merkezci Hristiyan teolojisinin bir ürünüdür ve bu olgu, kendisini konjonktüre göre farklı biçimlerde açığa çıkarabilmektedir.

İslamofobinin felsefi temellerinin, İslam öncesi döneme uzandığını savunan görüşe göre, üç ayrı tarihsel momentten ya da evreden bahsedilebilir. Sırasıyla, *zihniyet, zaman* ve *mekân* düzeyleri/düzlemleri olarak sıralanan bu moment ya da evrelerin her biri, Hristiyan Batı düşüncesine içkin İslamofobik tutumuna karşılık gelmektedir. *Zihniyet* düzeyinde potansiyel halde bulunan İslamofobik tutum, *zaman* düzeyinde olgusal bir varlığa kavuşurken, *mekân* düzeyinde ise aktüel bir gerçekliğe ulaşmıştır (Kızılkaya, 2012:622).

İslamofobinin felsefi temelini üç evreye/momente ayıran görüşe göre, ilk evreyi içeren *zihniyet* düzeyindeki başlangıç noktası, antik Yunan dönemine ve dolayısıyla İslam'ın doğuşundan önceki dönemlere karşılık gelmektedir. Bu dönem, Roma'nın 4. yüzyılda resmi dini olarak kabul ettiği Hristiyanlığın, Yahudilikle arasındaki rekabet sonucu ortaya çıkan nefretle karakterize edilebilmektedir (Kızılkaya, 2012:625). İki din arasındaki bu rekabet hatta nefretin kaynağı sanal bir teolojik gerekçeye dayandırılmaktadır ki bu gerekçe ile Anti-semitizmin temelleri atılmıştır. Hristiyanlık ortaya çıktığında Yahudilerin Hz. İsa'nın öğretilerine karşı çıkmaları Yahudilere yönelik negatif bir durumu ortaya çıkarmıştır. Hristiyanlar, artık Yahudiliğin değil, kendilerinin *seçilmiş* bir din olduğunu iddia etmişlerdir. Hristiyan propagandasında ayrıca, Yahudilerin Hz. İsa'nın ölümünü ısrarla istedikleri vurgulanıp, onun kanının sorumluluğu bütün Yahudilere yüklenmiştir. Böylece Yahudiler, Hristiyan dünyasında bütün nesiller boyunca *Tanrı katili* olarak görülmüş ve onlara büyük bir kin beslenmiştir (Adam, 2000:200). Bu rekabet aynı zamanda, İslamofobik tutumda içkin olan *farklı,*

yabancı ya da *aykırı* olanı ötekileştirici paradigmanın temellerinin atılmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, tarihsel süreçte, Yunanlıların ve sonrasında Romalıların kendi yaşam tarzlarına sahip olmayanlara "Barbar" demeleri, karşıdakini "öteki" olarak görmenin en güzel ifadesidir. Batı; ortak tehdit algısının toplumların kimlik oluşumuna hız katması, *öteki*ne bakarak kendini tanımlayabilmesi gibi nedenlerle bu ötekileştirmeyi bilinçli bir şekilde yapmıştır (Uncu, 2016:161-162).

Orta çağ batı düşüncesinin egemen olduğu döneme denk düşen ve ikinci evre olan *zaman* düzeyindeki varoluş biçimi ise, İslamofobinin zihniyetten eyleme geçmesidir. Somut bir harekete dönüşü ifade eden bu dönem, İslam'ın ortaya çıktığı 7. yüzyıla karşılık gelmektedir (Kızılkaya, 2012:622). Hristiyanların Müslümanlarla ilk teması, Hz. Muhammed'in İslam'ı tebliğ ettiği dönemlere kadar götürüldüğünde, ilk Hristiyan-Müslüman diyalogu olarak da M.S. 631'de Arapça konuşan Necranlı Hristiyanların Medine'ye gelerek Hz. Muhammed ile tartışmaları gösterilebilir (Fayda, 2006:425). İslam'ın, Yunanca, Süryanice veya Kıpti'ce konuşan Hristiyanların topraklarına girmesi, en sıcak tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. İslamla ilk karşılaştıklarında İslam'ı Hristiyanlığa ait ayrılıkçı (heretik) bir hareket olarak gören Yunanca konuşan Doğulu Hristiyan teologlar, İslam'ı daha yakından tanıyınca, onun zannettiklerinden farklı bir inanç yapısına sahip olduğunu fark etmişler ve dinlerini İslam'a karşı savunmaya çalışmışlardır. Hz. Muhammed'i olumsuz sıfatlarla tanımlayan Hristiyan teologlar, Hz. Peygambere bir takım gayri-ahlaki söylemlerde bulunmuşlardır (Adam, 2000:215). Bu söylemlerin sistematik bir savunma haline getirilmesiyle ortaya, Hristiyan teologların reddiye ve apolojileri çıkmıştır. Özellikle, çalışmanın teolojik nedenlerinde de bahsedildiği gibi, 8. ve 9. yüzyıllar İslam karşıtı teolojik polemiklerin yoğunlaştığı bir dönem olmuş ve bu dönemde başta Yuhanna (Yahya) ed-Dımeşkî (ö. 749) olmak üzere, Bede (ö.735) ve öğrencisi Theodore Ebû Kurre (ö.825) gibi Hristiyan teologlar, Orta çağlar boyunca hâkim olacak teolojik İslam algısının ilk önemli temsilcileri olmuşlardır (Çetinkaya, 2010:44). Diğer bir deyişle, Batı'nın İslam'a dair bu olumsuz tasavvuru, nesilden nesile aktarılarak İslam'a ve Müslümanlara ilişkin ortak bir imge oluşturmuştur.

Öte yandan, Batı Hristiyanları ise bu dönemde İslam ve Müslümanlardan

habersiz olup, 8. yüzyılın başlarında İspanya fethedilip, 9. yüzyılda Sicilya alındıktan sonra İslamla tanışmışlardır. İşte bu dönem, felsefi temellerin dayandırıldığı üçüncü moment/evre olan İslamofobinin *mekân* düzeyindeki varoluş biçiminin dönemselleştirmesine karşılık gelmektedir. İslam'ın Avrupa'ya yayıldığı 8. ile 10. yüzyıllar arasına denk düşen *mekân* düzeyi, İslam-Hristiyan karşılaşmasının artık *aktüel* düzeyde görünür olmaya başladığı dönem olmuştur. Tüm Orta çağa yayılan ve günümüze uzanan oldukça negatif bir İslam ve Müslüman imajı oluşturulmuş ve İslam inancı bir nevi mutlak bir korku nesnesine dönüştürülmüştür (Kızılkaya, 2012:623). İslam ve Müslümanlar hakkında oluşan imaj, İslam'ın "şiddete dayalı, kılıç yoluyla yayılmış, irrasyonel, takipçilerinin dünyevi ve şehevi arzularını kamçılayan, ötekini asimile ve son tahlilde yok etmeyi hedefleyen bir din" olduğudur (Hıdır, 2007:85). Aslında bu evrede Hristiyan Batı dünyası, İslamla ilişki kurduğu ilk andan itibaren, ötekine karşı yüklenen olumsuzlukları ve negatif yargıları, İslam'a ve Müslümanlara isnat etmiştir. Hristiyanlığın, anti-semitizme aşina bir teolojik arka planı olduğu göz önüne alındığında, İslam'a yönelik yeni bir karşıtlık, anti-İslamizmin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Kızılkaya, 2012:623). Ne var ki İslam, bir tevhid dini olmasına rağmen, Avrupalılar Müslümanları putperest ve barbar olarak algılamış, (Endülüs'te yaklaşık beş asır süren) birlikte yaşam tecrübesine sahip olmalarına rağmen bu durum kayda değer bir katkıda bulunmamıştır. Bu tecrübe, *ötekin*e ait olduğundan, İslam *bilinmeyen öteki* veya *karşı çıkılması gereken öteki* olarak kalmaya devam etmiştir (Hıdır, 2007:86).

Sonuç olarak Hristiyanlık, Batı düşüncesine göre –Yuhanna'da da belirtildiği üzere- başlangıçtan beri varola(gele)n aşkın bir olgudur. Batı felsefesine içkin bu Hristiyan ontolojisi, söz konusu felsefe kapsamında ortaya çıkan bütün doktrinlerin (açık veya örtük) temel epistemolojisini belirlemiştir. Bu doğrultuda, tarih yazıcılığının ve bilimsel disiplinlerin içeriğinin genelde Hristiyan dininin felsefi düzeyde haklı çıkartılmasına yöneltilmesinin yanı sıra, Hristiyanlık, antik uygarlıkların analizinden mitolojik düşünceye, bilimsel düşünceden sanata kadar neredeyse her alanda belirleyici tema olmuştur. Batı felsefesinin tarihi, bu tema ekseninde şekillenerek, 'tek, evrensel, ilerlemeci, değişmeyen' ve benzeri

özellikleriyle bütün bir dünya tarihini ve uygarlıklarını temsil etme kabiliyetini kendisinde bulmuş, geçmiş zamanlar dilimine ait din, dil, kültür, tarih, bilim, sanat vb. her şeyi kendi doğal çevresinden koparark, dünyayı istediği şekilde kategorize ettiği (Kızılkaya, 2012:626) ifade edilmektedir. Küçükalp ve Cevizci'nin de belirttiği gibi, "Günümüzde Batı düşüncesi denildiğinde anlaşılan şey, modern düşünceyi karakterize eden hümanizm, teknoloji ve yöntem düşüncesi, özgürlük ve eşitlik kavramları, mekanik evren tasavvuru, ilerlemeci tarih anlayışı, bilimsel bir paradigmayla haklılaştırılmış olan sekülerizm ve pozitivizm gibi hususlarda karşılığını bulmaktadır." (2010:13). Dolayısıyla bugün İslamofobi dediğimiz olgu, *özgürlük-eşitlik* kapsamında bir *İnsan hakları* sorunu olarak lanse edilmektedir. Fakat İslamofobiyi, uluslararası düzenin getirdiği bir kavram olan sadece bir İnsan hakları ihlali ile açıklamak, İslamofobinin temelinde yatan tüm tarihsel, felsefi ve teolojik temelleri göz ardı etmek olacaktır. Günümüzde artık yapısal şiddet haline gelen İslamofobi, bir insan hakları ihlalidir, içinde tarihi, teolojiyi ve felsefeyi barındıran.

1.3. Geçmişten Günümüze İslamofobiyi Besleyen Nedenler

İslamofobinin temeline ve Avrupa'daki İslam karşıtlığının nedenlerine bakıldığında, başta dini gerekçeler olmak üzere, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok neden bulunmaktadır. 2000'li yıllardan sonra artan terör olayları ile bu düşmanlık gözle görülür bir tırmanışa geçmiştir. Bu bağlamda, Avrupa ülkelerinde İslam'a ve Müslümanlara yönelik İslamofobik tutum ve davranışların veya saldırıların temel nedenleri arasında yüzyıllar öncesine dayanan -çalışmada 8. yüzyıldan itibaren ele alınan- İslam-Hristiyan karşılaşması olsa da günümüzde bunu tetikleyen başka unsurlar da bulunmaktadır.

İslam imajı, Avrupa'da kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. Özellikle 2000 yılından sonra meydana gelen (11 Eylül saldırıları, Hollandalı yapımcı Theo van Gogh'un öldürülmesi, Londra saldırıları gibi) olaylar tetiklemiş olsa da yalnız bu sebeplerle İslamofobiyi açıklamak, sığ bir bakış açısı oluşturmaktadır (Gökçe, 2010:96). Bu açıdan bakıldığında Avrupa'daki Müslümanlara ilişkin tartışmaların merkezini çoğunlukla din oluşturmakta ve herkes din üzerine yoğunlaştığı için sosyal, kültürel, ekonomik, hukuki ve siyasi bağlam unutulmaktadır.

Avrupalı Müslümanların bir dizi sorunları vardır ve örneğin birçok Avrupa Birliği (AB) ülkesinde İslam'ın bir din olarak tanınmıyor olması bunlardan biridir. İslam'ın bir din olarak tanınmaması Müslümanların kurumsal düzlemde bazı yasal haklardan yararlanamamalarını beraberinde getirmektedir (Küçükcan, 2006). Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (EUMC)'nin raporunda da ifade edildiği gibi, pek çok Avrupalı Müslümanın etnik kimlikleri ve dini yaklaşımlarına bakılmaksızın iş, eğitim ve barınma alanlarında ayrımcılıklarla karşılaşmaktadırlar [24] . Siyasal açıdan Müslümanların durumuna bakıldığında, vatandaşlık haklarını kullanamama, siyasal ve kamusal alanda nüfuslarına oranla temsil edilememe, farklı kültürel kimliklerinden dolayı dışlanma ve hatta ırkçı grupların hedefi olma gibi problemlerle karşı karşıya geldikleri görülmektedir. Ekonomik alanda ise, Müslümanlar arasında istihdam probleminin olduğu ve işsizlik oranının Müslümanlar arasında oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Bir başka problemli mecra da eğitim mekanizmasıdır. Avrupa ülkelerinde çok sayıda ilk ve orta dereceli okul öğrencisi Müslüman çocuk bulunmasına rağmen, bunlar arasındaki başarı oranının düşük olduğu ve büyük bir çoğunluğunun yükseköğretim aşamasına geçemediği bilinmektedir. Tüm bunlara ilaveten, son yıllarda Batı ülkelerinde aşırı milliyetçiğin ve ırkçı akımların güçlendiği görülmektedir (Küçükcan, 2006). Dolayısıyla İslamofobiyi anlayabilmek için Müslüman ve Batı toplumları arasındaki gündelik pratiklerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Olayın tarihselliği kadar, kültürel, ekonomik, siyasi, psikolojik, teolojik, trajik ve medyatik etkiler de İslamofobiyi artırmaktadır. Ancak şu da ilave edilmelidir ki tüm bu sosyolojik, psikolojik ve felsefi temellerden kaynaklanan nedenler, tarihsel süreçten bağımsız düşünülemez.

İslam'ın ortaya çıkıp yayılmasının ardından, Müslümanların Hristiyan toplumların egemenliği altındaki toprakları fethetmesi ile İslam ve Müslümanlar, Hristiyan dünyası tarafından öteki olarak algılanmış, zaman zaman da kendileri için tehdit ve düşman olarak görülmüşlerdir (Aktaş, 2014:39). Böylece, Hristiyan dünyası İslam'ı başından itibaren hem bir problem olarak görmüş hem de dini/teolojik bir rakip olarak algılamıştır. Said'in ifade ettiği gibi, Avrupa İslam'dan

[24] http://fra.europa.eu

hem gerçekten korkmuş hem de İslam'a saygı duymamıştır. Said'e göre İslam'ın kaderi, ona monolitik bir şeymişçesine, sonra da çok özel bir düşmanlık ve korkuyla bakılması olmuştur. Bunun pek çok dinsel, psikolojik, siyasal nedeninin bulunduğunu belirten Said, bu nedenlerin tümünü, Batı'nın gözünde İslam'ın sadece heybetli bir rakip olmasının yanında Hristiyanlığa karşı gecikmiş bir meydan okumayı temsil ettiği duygusuna bağlamaktadır (2008:76). Çünkü İslam, İbrahimî geleneğin son halkası olduğunu söylerken, Yahudilik ve Hristiyanlıkla ortak noktaları bulunmasına rağmen, onlara ciddi eleştiriler getirmiştir. İslam'ın kısa sürede Arap müşrikleri ve Doğu Hristiyanları arasında yayılması, rekabet duygusunu daha da güçlendirmiş ve bunu siyasi tehdit algısı izlemiştir (Kalın, 2008:40). Teolojik ve siyasi meydan okuma algısına 9. ve 10. yüzyıllardan sonra kültürel tehdit algısı eklenmiştir. Bu dönemde İslam medeniyetinin bilim, düşünce ve sanat alanlarında önemli atılımlar yaptığını, İslam öncesi düşünce ve bilim geleneklerini özümseyerek yeni bir sentez ürettiği görülmektedir (Kalın, 2008:46). Ancak şunu belirtmek gerekir ki, 7. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Müslüman-Hristiyan karşılaşmasını analiz ederken politik, ekonomik, sosyal ve fikri yaşamdan ziyade "din" faktörü belirleyici olmuştur (van Bommel, 2005:265). Zira bu durum, her iki dinin gelişim tarihinde, din-devlet ve din-bilim ilişkilerinin farklı bir seyir izlemesinden kaynaklanmıştır.

Bu bölümün alt başlıkları, Necmi Karslı'nın (2013) "İslamofobinin Psikolojik Olarak İncelenmesi" başlıklı makalesindeki kategorilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Karslı makalesinde İslamofobinin nedenlerini 'Kültürel ve Tarihsel', 'siyasi', 'ekonomik', 'teolojik', 'psikolojik', 'medya', 'dini lider-siyasetçi etkisi' ve 'trajik saldırılar' olarak kategorize etmiştir. Bu çalışma da ise, kültürel ve teolojik nedenler ayrı ele alınacak, 'Dini lider ve siyasetçi etkisi' başlığı da teolojik nedenler ve yürütülen politikalar başlıkları altında değerlendirilecektir. Ayrıca İslamofobinin ilk biçimi olarak değerlendirilen ve tüm bu etmenlerin temel bir bileşkesi olan oryantalizm, öncelikle ele alınacaktır.

1.3.1. Batı İmgesinde Doğu: Oryantalizm Etkisi

Doğu Bilimi anlamına gelen oryantalizm, Batı'nın Doğu'yu anlam(landırm)a çabasına dayanmaktadır. Oryantalizm, İslam öncesinde ortaya

çıkmasına rağmen, İslam'dan sonra da genelde İslam topluluklarının oluşturduğu "Doğu" üzerine söylemler üretmiştir[25]. Oryantalizmin İslam'ı ve öncesinde Doğu'yu nasıl ele aldığına geçmeden önce Doğu-Batı ayrımının nasıl ve nerede başladığını veya kimin Doğulu kimin Batılı olarak addedildiğine değinmek anlamlı olacaktır. Bu ayrıma kısaca değindikten sonra zaman içerisinde dönüşüm geçirmekle birlikte, temel mantığını koruyan oryantalizmin ideolojik yapısı ortaya konacaktır. Sonrasında oryantalizmin içerisinde çok belirgin olan İslam'ın, oryantalistlerce nasıl anlamlandırıldığına açıklık getirilecek, böylece günümüzdeki İslamofobik zihniyetin ve onun beraberinde getirdiği İslam/Müslüman tasavvuru daha net anlaşılacaktır. Son bir hatırlatma olarak ifade edilmelidir ki oryantalizm kavramı ile adeta özdeşleşen bir isim olarak Edward Said'in 1978'de yazdığı *Oryantalizm* kitabındaki görüşleri, burada diğer sosyal bilimcilere göre daha ön planda olacaktır. Said'i bu konuda bu kadar önemli kılan Jhally'ın da ifade ettiği gibi (2006:167) bu eserin, Ortadoğu araştırmaları alanında devrim yaratması ve Post-kolonyal teori gibi tamamen yeni araştırma alanları oluşturmasının yanı sıra İngilizce, tarih, antropoloji, siyaset bilimi ve kültür araştırmaları gibi birçok alanı etkilemesindendir.

Doğu ve Batı'nın ayrışması burada detaylandırılamayacak kadar başlı başına bir çalışma konusu olmakla birlikte kadim bir geçmişe sahiptir. Batı'nın Doğu'ya bakışını niteleyen Oryantalizmin temellerine bakıldığında, kökenlerinin Eski Yunan'a kadar gittiği görülmektedir. Eski Yunan'dan itibaren Batılıların Doğu toplumlarına dair betimlemelerinde, Atina'nın demokrasisi karşısında, Perslerin Doğulu despotizmi resmedilmesinin, bilinen ilk oryantalist söylemlerden olduğu (Aktay, 2006:428) kabul edilmektedir. Oryantalizmi daha geriye götürenlere göre Doğu ve Batı'nın dünya ve medeniyet anlayışlarının farklılaşmasında, antik çağdaki Truva ve Pers savaşlarının başlangıcının etkili olduğu varsayılmaktadır

[25] Oryantalizme konu olan kesimin Arap ve İslam dünyasının oluşturduğunu iade eden Said'e göre Doğu Hindistan, Japonya, Çin ve Uzakdoğu'nun pek çok ülkesi oryantalizmin dışında kalmaktadır. Bu durumu, uzun süre Fransa ve İngiltere'nin Müslümanlarla birlikte yaşama tecrübesine dayandıran Said -ki kavramın öncülerinin ve koruyucularının İngiltere ve Fransa olduğunu ifade etmektedir- Batı'nın ilgi alanına girmeyen Uzak Doğu ve bir kısım Asya ülkelerine yönelik görüşlerinin İslam dünyasına dair görüşlerine yakınlık göstermediğini vurgulamaktadır (1998:32).

(Süphandağı, 2004:81). Fakat o dönemlerde Doğu, kendi kimlikleriyle ilgili – söylemsel olarak- bir "Batılı" kavramı ortaya atmamıştır. Hâlbuki bu medeniyetlerin aralarında asırlarca devam eden güç mücadelesi göz önün alındığında, bu mücadelenin bir "öteki"lik algısı ürettiği söylenebilir. Ne var ki bu mücadele Doğu-Batı eksenli olmamıştır (Aktay, 2006:428). Bu nedenle gerçeklik olarak bir Doğu ve Batı varsa da söylem olarak Doğu-Batı ikileminin, duyulan ihtiyaca göre, geriye dönüşlü olarak modern dönemlerde üretildiği söylenebilir.

Doğu-Batı ayrımına giden bu yolda, Batı'nın kendisini nasıl inşa ettiği önem arz etmektedir. Batı'nın bu inşası, zihniyet dönüşümüyle başlamış, kendisini inşa ederken de birtakım karşıtlıklardan yararlanmıştır. Bu noktada Batı'nın ortaya koyduğu en önemli argümanlardan birisi "Doğulu olmadığı" tezidir. Bu tez, Doğu'yu tanımada Batı'yı ele verirken, Batı'yı tanımada da Doğu'yu ele vermektedir (Süphandağı, 2004:81). Esasen Batı, Doğulu olmadığının ve Batılı olmasının bir ayrıcalık olduğunun altını ısrarla çizegelmiştir.

"Doğulu olmayan" bu Batı, kendisini inşa ederken de Doğu'yu kendi imgesel dünyasında kurgulamıştır. Mesela, Batı'nın kurguladığı bu imgesel dünyada "Doğu"; aşırı genellemelerin, fantastik ögelerin birbirine girdiği egzotik, uzak, muğlak ve yarı düşsel-yarı ilahi bir coğrafyada kurulmuştur. Doğu ilk etapta metinlerde keşfedilmiş, sonra zihinlerde tasarlanmış, sonrasında da siyasi ve ekonomik bir malzeme yığını olarak tüketilmiştir (Takış, 2011:10). Çünkü Batı muhayyilesindeki Doğu imajı, zamanla gidip almaları için kendilerini bekleyen edilgen bir nesneye dönüşmüştür. Kendilerine direnç gösterme gücünden yoksun Doğu'nun geleceği hakkında hesaplar yapılabilmekte ve zenginlikleri paylaşılabilmektedir (Bulut, 2002:88). Bir başka deyişle, Doğu, Batı'nın nesnesi olarak görülmüştür. Günümüzdeyse nesne ile ilgili talep edilen haklar, farklı söylemlerle ifade edilmektedir. Dolayısıyla Batı'nın Doğu'ya ilişkin bu tek taraflı tutumunun arka planında tarihsel süreçteki imgelemin etkisi büyüktür (Süphandağı, 2004:78). Bu nedenle Batı'nın doğru anlaşılabilmesi öncelikle, Batılının bu bakış açısının bilinmesine bağlıdır.

Doğu-Batı arasındaki ayırım, Avrupalı olan ve Avrupalı olmayan toplulukların karşılaştırılmasında, Avrupalı kimliğinin Avrupalı olmayanlardan

üstün olduğu tezine hizmet etmek amacıyla oryantalizm tarafından ortaya atılmıştır (Baharoğlu, 2006: 64). Yani gerek bir kimlik gerekse coğrafi bir alana karşılık gelen Doğu kavramı, bu haliyle temelde oryantalizmin bir ürünüdür (Aktay, 2006:431). Doğu ve Batı arasındaki sınırlar hiçbir zaman kesin olarak çizilememesine rağmen, bu hayali alanlar, kutuplar arası boşlukları doldurmada uzunca bir süre etkili olmuştur. Bu söylemler tarihi, coğrafi ve kültürel olarak "öteki"nin kurgulanmasına olanak sağlamıştır (Culcasi ve Gökmen, 2012:62). Böylece Doğu hakkında söylem üreten oryantalizm, bu söylemleri çoğaltmakta, tekrarlamakta ve bu tekrarlarlar ezberletilmektedir. Batı'nın bu Doğu söylemi gerçek karşılığını, yani Doğu gerçekliğini ortaya koymuştur. Sonuçta ortaya bir Doğu(lu) ve bir de Batı(lı) çıkmıştır. Ne var ki –yukarıda da ifade edildiği üzere- sınırları muğlak olan Doğu-Batı alanları dönem dönem değişikliğe uğramıştır. Yakın bir tarihe kadar Doğu sınırı Balkanlardan başlarken, günümüzde bu sınır Türkiye'den başlamakta; dolayısıyla Doğu ve Batı'nın sınırları, büyük oranda İslam coğrafyasına göre belirlenmektedir (Aktay, 2006:431).

Oryantalizm, yeni bir kavramsallaştırma olarak İngilizcede ve Fransızcada 1800'lerde ortaya çıkmış olmasına rağmen (Watt, 2017:377) ontolojik ve epistemolojik açıdan kadim bir geçmişe sahiptir. Doğu araştırmalarıyla ilgilenen ilk Batılı ilim adamının kim olduğu ve bu işin ne zaman başladığı kesin bir şekilde bilinmemekle birlikte (Sibai, 1993:34), ilk defa ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili çok farklı görüşler öne sürülmektedir. Bazı araştırmacılara göre oryantalizm hareketi ve oryantalizm incelemelerinin 13. yüzyılda başladığı kabul edilmektedir. Fakat oryantalizmi daha eskiye, 9. yüzyılda Müslümanların Sicilya'yı fethine dayandıranların yanı sıra, Haçlı Seferleri ile başlatan görüşler de yok değildir. 1798'de Fransa'nın Mısır'a ve diğer doğu ülkelerine saldırmasını oryantalizmin başlangıcı olarak temel alan görüşler de bulunmaktadır (Vezzan, 2013:19).

Üzerinde ilk söylemlerin ve araştırmaların ne zaman yapıldığı belli olmamakla birlikte Doğu, batılı oryantalistlerce bir araştırma nesnesi olmuştur. Ne var ki oryantalizmin ne zaman ortaya çıktığı tam bilinmese de oryantalizmi ortaya çıkaran birçok etmen bulunmaktadır. Bu etmenleri Sıbai, ilmi, ticari, emperyalist, siyasi ve dini olmak üzere beş kategoride ele almaktadır. Sibai'ye göre ilmi

sebeplerde oryantalistlerin çok az bir kısmı sadece Doğu milletlerinin dillerini, dinlerini, kültür ve medeniyetlerini öğrenmeyi hedeflemiştir. Oryantalizmin ticari sebebinde Batının, sanayi ürünlerinin sürümünü artırmak, İslam ülkelerinden ucuza hammadde satın almak, bazı İslam ülkelerinin yerli sanayiyi ortadan kaldırmak amacıyla bu ülkelerle Batı arasında ticari ilişkiler kurma isteği gösterilmektedir. Emperyalizm bağlamında oryantalistler, Doğu'nun güç kaynaklarını bulup zayıflatabilmek, diğer yandan zayıf taraflarını öğrenip o taraftan faydalanmak amacıyla Doğu'nun din, kültür, gelenek vb. manevi miraslarını her yönüyle incelemeye yönelmişlerdir. Batılı devletlerin Arap ülkelerindeki sefirleri ya da kültür ataşeleri Arapçayı (ya da o ülkenin dilini) çok iyi kullanabilmiş ve bu ülkenin fikir adamları, gazetecileri, siyasileriyle yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Bu Batılı elçiler, mensubu oldukları devletin istekleri doğrultusunda (yerlilere) telkinde bulunmanın yanı sıra, arabuluculuk, nasihat ya da yardım gibi bahanelerle Doğu ülkelerinin iç işlerine müdahale etmişlerdir. Batı'nın bu siyaset tarzı bazı Arap ülkeleri arasında ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasına neden olduğu gibi, İslam ülkelerinin birbirine düşmesine de neden olmuştur (1993:39-42). Yani, emperyalizm ile oryantalizm birbirine destek sağlayarak, Batı'nın siyasi ve askeri yönden istila ettiği İslam ülkelerini, kendilerine boyun eğdirmeyi amaçlamışlardır (Yıldırım, 2003:28). İslamofobik etmenlerin sonuncusu olan dini sebebi ise Sıbai, Hristiyan din adamlarının İslam'ın iyi taraflarını kötüleyip, tahrif etmek olduğunu, böylece Hristiyan halka İslam'ın yayılmaya layık bir din olmadığı, Müslümanların kaba, cahil, kan dökmekten zevk alan kişiler olduklarını ispat etmeye çalıştıkları şeklinde açıklamaktadır. Sıbai, Batılı Hristiyan din adamlarının, İslam fetihlerinin, Haçlı Seferlerinin ve Osmanlı'nın Avrupa'daki fetihlerinin Hristiyan halkta İslam'a karşı ne gibi bir nefret uyandırdığını iyi bildikleri (1993:38-39) görüşündedir.

Said'in "Doğubilim: Şarkiyat" adını verdiği olguyu, Fransızlar ve İngilizler ve hatta bir ölçüye kadar Ruslar, Portekizliler, İtalyanlar ve İsviçreliler uzunca bir süre yaşamışlardır. Bu yaşantı, bu ülkelerin Doğu'yu, Batı Avrupa'nın gördüğü gibi düşünmesine ve onunla öylesine anlaşmasına yol açmıştır. "Doğubilim", "Şarkiyat" ya da "Oryantalizm" bu anlaşmanın adıdır. Doğu Batı'nın yakınındaki bir komşu olmasının yanı sıra, Avrupa'nın en büyük, en zengin ve en eski sömürgelerini

kurduğu bir bölgenin ve uygarlığın temelidir. Bu Doğu uygarlığı; fikirleri, hayalleri, kişiliği ve deneyleri ile kontrastlar yaratarak Avrupa'nın (Batı'nın) tarifini kolaylaştırsa da Doğu'nun hiçbir yönü hayalî değildir. Doğu, Avrupa'nın maddi kültür ve uygarlığının ayrılamaz bir parçasıdır (Said, 1998:12). Fakat Doğu'nun Avrupa'nın ne zaman bir parçası haline getirildiği tam olarak ortaya konamasa da oryantalizm, geleneksel ve modern olarak dönemselleştirilmektedir (Said, 1998; Abdülmelik, 1998:8). 1800'lü yıllara kadar devam eden ve genelde kaba bir İslam eleştirisi üzerine kurulu geleneksel ya da klasik oryantalizm, Hz. Muhammed, Kuran gibi İslam'ın en önemli konularına ithamlarda bulunmuştur (Aydın, 2011:325). Bu ithamların yanı sıra geleneksel oryantalizmin Doğu(lu) tasavvurunda; (a) "Özne" ya da "nesne" olup olmaması oldukça fark eden bir "öteki" olarak, Doğu ve Doğulu bir araştırma nesnesi olarak düşünülmüştür. Araştırmanın bu "nesne"si; pasif, hiçbir şeye karışmayan, sadece tarihi bir öznelliğe sahip olan, kendisi hakkında karar veremeyen, aktif olmayan ve özerklikten uzak bir karakter sergilemektedir. Bu Doğu(lu) ya da "nesne", nihayetinde felsefi açıdan kendine yabancılaştırılmış, yani başkaları tarafından konumlandırılmış, anlaşılmış ve tanımlanmıştır. (b) Doğu'nun halkları, milletleri ve ülkeleri niteleyici etnik tipoloji aracılığıyla ifade edilerek özcü bir kavram benimsenmektedir. Bu durum zamanla ırkçılığa doğru ilerlemiştir (Abdülmelik, 1998:14-15).

Geleneksel/klasik ve modern oryantalizmin nerede başlayıp nerede bittiği konusunda farklı görüşler bulunmakta bu nedenle dönemlerin sınırları tam çizilememektedir. Said'in Oryantalizm kitabında atıfta bulunduğu Abdülmelik, geleneksel oryantalizmin 1245 Viyana Konsülü ile başlayıp II. Dünya Savaşı ile sonlandığını ileri sürerken (1998:20); Said ise modem oryantalizmin 18. yüzyılın sonunda –Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle- başladığını ve bu dönemde Avrupa kültürünün temel ögelerini sergilediğini belirtmektedir (1998:173). Abdülmelik'e göre II. Dünya Savaşı'na kadar oryantalizmin ortaya koyduğu bazı anlatılar, geleneksel oryantalizmin temel özelliklerini gösterse de 1800'lerden itibaren oryantalizmde bir hareketlik ortaya çıkmış ve bunda oryantalist derneklerin kurulmasının önemli bir payı olmuştur (Abdülmelik, 1998:9). Oryantalizmin 18. yüzyılın sonlarından itibaren farklı bir mecraya evrilmesinde, 1784'te Asiatic

Society'nin Hindistan Kalküta'da kurulması da önemli görülmektedir. Asya Çalışmaları –Vali Hastings'in yönetimi sırasında oraya giden İngiliz entelektüellerinin oluşturduğu çalışmalara kadar olan bu dönem- oryantalistlerin daha edilgen, İslâm medeniyetinin ve Doğu medeniyetinin daha etken görüldüğü bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde oryantalizmi motive eden şey, farklı bir kültürü hatta kendi üzerine egemen olan bir kültürü tanımaktır. Ancak, 1784'te Bengal'deki İngiliz yönetimi, oryantalist çalışmaları böyle bir kültürü tanımak faaliyeti olmaktan çıkarıp idare ettiği, sömürmeyi planladığı bir toplumu yönlendirmenin bir parçası haline getirmiştir (Davutoğlu, 2002:41-42). Böylece, oryantalist çalışmalarını Arap dünyası ve Uzak Doğu olarak iki alanda başlatan itici güç, ilk koloni imparatorluklarının kurulmasıyla vücut bulmuş ve "unutulmuş kıtaların" Avrupa emperyalizminin denetimi altına girmesiyle büyük bir hız kazanmıştır (Abdülmelik, 1998:9). Bir başka deyişle Doğu'yu, Batı'dan öz itibariyle farklı bir şey olarak göstermek ve sunmak amacıyla kullanılan oryantalist söylemler, erken dönem Avrupa sömürgeciliğinden /kolonyalizminden bu yana üretilmeye devam etmektedir (Culcasi ve Gökmen, 2012:62).

Oryantalizmin 18. yüzyıldan itibaren dönüşüm geçirdiğini belirten Said'in, bu süreçten sonrasını Modern oryantalizm dönemi olarak adlandırdığı belirtilmişti. Oryantalistleri, "Doğu hakkında ders veren, yazı yazan ve araştırma yapan herkes" olarak tanımlayan Said, oryantalizme genel veya özel anlamda, filolog, etnolog, sosyolog ve tarihçileri de kendi bilimsel disiplinleriyle birlikte dahil etmektedir (1998:13). Oryantalistler; Doğu toplumlarının dilleri, kültürleri, tarihleri ve coğrafyaları hakkında bilgi sahibi akademisyenler olduğu kadar, Doğu dünyasının resmini yapan Batılı ressamlara da karşılık gelmektedir. (Bulut, 2007:428). Lewis de oryantalizmin iki anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Buna göre oryantalizmin ilk anlamı resim okuludur. Yani çoğunlukla Batı Avrupalı bir grup sanatçının Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı ziyaret etmeleri ve oralarda gördüklerini veya hayal ettiklerini tasvir etmelerine karşılık gelmektedir. Oryantalizmin -Lewis'e göre- ikinci anlamı ise bir bilim dalı olmasıdır (1982:3). Tüm bunların yanında oryantalizmi, Hristiyan misyonerliğinin bir aracı olarak gören Said, Paret, Zakzûk gibi isimler oryantalizmi aynı zamanda sömürgeciliğin bir aracı olarak da

değerlendirmişlerdir (Bulut, 2007:428). Fakat Hentsch'in de ifade ettiği üzere, Çin gibi Batı'nın sömürgeleştiremediği yerler oryantalizm akımının dışında bırakılmış ve bu (az sayıdaki) coğrafyalar, Batı tarafından dışsallaştırılmıştır (2008:26). Yani, Batı'nın sömürgeleştiremediği (Doğu) topraklarında oryantalizmi bir araç olarak kullanamadığı söylenebilir. Ne var ki Avrupa'nın en parlak dönemlerini yaşadığı Rönesans'tan günümüze oryantalistler, Doğu'da bilim adamı, aydın bir kişi, misyoner, tüccar, asker, sömürge memuru, maceraperest olarak görünmüş, dahası Doğu üzerinde etkinlik yaratmasına rağmen hiçbir yerde herhangi bir engelle karşılaşmamışlardır (Abdülmelik, 1998:13; Said, 1998:19-20). Çünkü, Avrupalı gittiği yerin bir vatandaşı değil, Fransız ya da İngiliz İmparatorluğunun temsilcisi statüsünde olmuştur. Öyle ki Avrupalılar gerek sahip olduğu silahlar gerek ekonomik gücü gerekse de kültürel üstünlüğü ile ayrı ve çok ileri bir insan konumunda (Said, 1998:220) olmuşlardır.

Oryantalist Doğu araştırmaları, yerel tarih- kültür ve medeniyetleri, Avrupa eksenli bir bakış açısıyla ele alıp, bunların Avrupa medeniyetine ne kazandırdığını belirlemek amacıyla gelişmiştir (Süphandağı, 2004:17). Oryantalizm başlangıçta masum bir çalışma alanı olarak görülse de Batı, 18. yüzyılın sonlarından itibaren "Doğuyu tanımak" amacı ile yola çıkmış ve bütün gücünü kullanarak Doğu'ya uzanmıştır. 18. yüzyıldan itibaren sömürgeciliğin bir araç olarak kullanılması oryantalizmi, inter-disipliner bir alan haline getirmiştir. Böylece, oryantalizmde Doğu'nun takdim şekli 18. yüzyılın son yıllarından sonra değişmiş ve oryantalizm, alanını olabildiğince genişleterek, bu dönemden itibaren akademik bir alan haline gelmiştir. Böylece oryantalizm, Doğu'yu konu edinen kuramların tamamı, verilen demeçler, takınılan tavırlar, yapılan benzetmeler, bir cins öğreti, yönetim biçimi veya hükümet şekli haline gelmiştir. Kısacası, bu tarz bir oryantalizm, Batı'nın üstünlüğünü devam ettirme taktiği ve Doğu üzerinde otorite kurma gayreti haline gelmiştir (Said, 1998:14-39). Oysa, modern oryantalistin kendi gözünde o, bir kahramandır. Çünkü, Doğu'yu karanlıklardan kurtarmakta, çağdışılıktan çekip çıkarmakta, yabancılaşmasına fırsat vermemektedir (Said, 1998:174). Bu bağlamda meşhur romancı Rudyard Kipling'in 1899'da kaleme aldığı "White Man's Burden (Beyaz İnsanın Sorumluluğu)" adlı eserinde "bütün dünyada beyaz insanın

sorumluluğu vardır" temasını işlemesi örnek verilebilir (Davutoğlu, 2002:46). Kipling ve ona benzer oryantalistlerin profesyonel çıktılarının (yazı, resim vb.), Batı'nın Doğu üzerinde kurduğu tahakkümün araçları hakkında bize ipuçları vermektedir.

19. yüzyılda oryantalizm çalışmalarında, özellikle bu bağlamda İslam ile ilgili çalışmalarda büyük bir artış yaşanmıştır. Yaklaşık yarım asır gibi bir sürede oryantalizm hakkında binlerce kitap, makale, dergi, konferans bildirisi ve akademik tezler yazılmış, pek çok üniversitede kürsüler kurulmuş ve dersler verilmiştir. Tüm bu akademik çalışmaların hepsi İslam tarihine ve kültürüne temas eder nitelikte kaleme alınmıştır (Kalın, 2008:117). Oryantalizmin 19. yüzyılın sonundan itibaren oldukça disiplinli, hatta belirli kurallara bağlı olarak düzenli biçimde sürmesini Said; Gramsci'nin "hegemonya" ile Foucault'nun "bilginin arkeolojisi", "gözetleme ve cezalandırma" ve "söylem (discourse)" kavramlarıyla tanımlamıştır. Endüstriyel Batı toplumlarının yaşadıkları kültürel çağı anlayabilmede özellikle hegemonya kavramının çok önemli olduğunu savunan Said'e göre, oryantalizme devamlılık ve güç veren de Batı'nın bu hegemonyası ya da kültürel hegemonyasının dolaylı etkileri olmuştur. Said, oryantalizmin Denys Hay'ın "Avrupa Düşüncesi" kavramsallaştırmasındaki "Biz Avrupalı olanlar" ve "Avrupalı olmayanlar" olarak özetlediği fikirden farklı olmadığını savunurken; bu fikrin, birliktelik duygusunun yanı sıra Avrupa'nın tesis ettiği hegemonyanın yansıması ve Avrupa kültürünün temeli olduğu tezini ortaya koymuştur. Öyle ki bu temel, Avrupa'nın, Avrupalı olmayan bütün diğer kültür ve halklardan daha hâkim olduğu fikrine dayanmaktadır (Said, 1998:14-19). Yani Oryantalizm, hegemonik bir işlem olup, bir merkez kurma veya merkezleme işleminin adıdır (Mutman, 1999:31). Bunun arka planında da 19. yüzyılda emperyalizmin etkisiyle Doğu, geri kalmışlığıyla batarken, Avrupa'nın ekonomik, teknik, askerî, siyasî ve kültürel üstünlüğünü tesis etmesi yatmaktadır. Tamamen fiilî sebeplerle İran ve Osmanlı İmparatorluklarının Avrupa'nın hakimiyeti ve denetimi altında kalan yerler haline gelmesi ve sonuçta Müslümanların Batı karşısında küçük duruma düşmesi, Hristiyan misyonerleri cesaretlendirmiş ve onlara yeni yollar açmıştır. Tabiî insanî eğilimler ve hatta çağdaş bilimin genel fikirleri çerçevesinde, Müslüman dünyanın başarısızlıkları

İslâm'a atfedilirken, Avrupalıların başarıları da Hristiyanlığa atfedilmiştir. Ortaya, Hristiyanlığın gelişmeye uygun olduğu, İslâm'ın ise kültürel durgunluk ile geri kalmışlık anlamına geldiği gibi yanlış bir iddia çıkmıştır. İslâm'a karşı oldukça şiddetli ve sert bir saldırı olmuş ve Orta çağların argümanları güncel betimlemelerle canlandırılmıştır (Rodinson, 2002b:182). Mesela, Delacroix'in Le Massacre de Scio adlı tablosunda ve Victor Hugo'nun şiir koleksiyonunda (Les Orientales) halkın imajında gelişen ve uzunca bir süre devam edegelen "Romantik Doğu" imajı, bütün esaslarıyla yer almıştır. Bunlar renk cümbüşü, görkem ve vahşî gaddarlık, haremler ve saraylar, kesik başlar ve çuvallar içinde İstanbul Boğazı'na atılan kadınlar, Akdeniz'e özgü yelkenli kayıklar ve hilâl sancaklı iki direkli gemiler, gök mavisi kubbelerin yuvarlaklığı ve minarelerin süzülerek yükselen beyazlığı, vezirler ile odalıklar ve hadımlar, palmiyeler altındaki serin pınarlar, boğazları kesik gayr-i Müslimler, savaşta üstün gelenlerin doymayan ihtirasına maruz esir kadınlardır (Rodinson, 2002b:197).

20. yüzyıla gelindiğinde oryantalizm, kapsamı ve kuruluşları bakımından çok ileri bir düzeye ulaşmış, 1815-1914 yılları arasındaki yüz yıllık süreçte Avrupa'nın -özellikle Asya ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere- doğrudan sömürdüğü imparatorlukların sayısını dünya üzerinde yüzde 35'ten yüzde 85'e çıkarmıştır (Said, 1998:65). Daha önceden de bahsedildiği üzere Said ve Sıbai gibi isimler oryantalizm ve sömürgecilik arasında yapısal olarak bir suç ortaklığı olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu görüşe katılmakla birlikte bunu bir adım daha ileriye götüren Mutman, Üçüncü Dünya'daki Batılılaşma ve/veya modernleşme süreçlerinin işlenme sürecinin arka planında oryantalizmin olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşe göre her ne kadar sömürge öncesi ve sonrası rejimler arasında fark olsa da sömürge sonrası ulusalcı modernizasyonda (bürokrasi, eğitim, endüstriyel üretim) belli bir oryantalizm gereksinmiştir (Mutman, 1999:45). Böylece oryantalizm, modern bilim vasıtasıyla yayılma yoluna başvurmuş; bu çerçevede bilim adamları, üniversiteler, uzman dernekler, coğrafi keşiflerle ilgilenen kuruluşlar, yayınevleri bu noktada aracı olmuşlardır. Said'in ifadesiyle bu, kendi içinde açık ve gizli olarak ayırdığı oryantalizm türlerinden gizli oryantalizme karşılık gelmiştir. Said'e göre öncülerinin sarsılmaz otoritelerine dayanan

oryantalist faaliyetleriyle bilginler, gezginler ve şairler yıllarca çalışarak ortaya eserler koymuş ve bu eserler klasik oryantalizme şekil vererek, gizli oryantalizm denen olayın doktrinini hazırlamıştır. Doğu konusunda toplumlara karşı konuşmak isteyenler bu birikimden yararlanıp, istedikleri konularda yeteri kadar bilimsel özgürlük sahibi olmuşlardır. Said'e göre gizli oryantalizm, derinlemesine tutucu olup, gerçeklerini hiçbir zaman kolaylıkla açığa vurmayan, bir nesilden diğerine aktarılırken bir kültürün malı olarak doğruların ancak bir kısmını dile getiren, geometri ve fizik gibi pozitif ilimler arasında kendisine yer arayan bir konumdaydı. İhtilallerden, savaşlardan ve imparatorlukların parçalanmasından etkilenmeyen Oryantalizm, sürekliliğinin dinamiklerini sadece Doğu'yu anlama gücünden değil, aynı zamanda kendi iç ahengi ve Doğu üzerindeki kurumsal gücünden alıyordu (1998:301). Halbuki açık oryantalizm, Doğu'nun toplum, dil edebiyat, tarih, sosyoloji vb. çeşitli konularını içine almakta; Doğu'nun bilinç dünyasında meydana gelen herhangi bir değişimi açığa vurabilmekteydi (Said, 1998:281). Fakat oryantalizmin, bütün söylemsel pratiklerin üretilmesini sağlayan "devamsızlık prensibinin" tasarrufuna bağlı olduğunu vurgulayan Behdad'a (2007:32) göre farklı şekildeki oryantalist temsiller, gerek "söylemsel tutarlılık" gerek "içten çoğalan" yekpare sistemde eşit parçalar olmadıklarından birbirleriyle çelişmemektedirler.

Said'in genel olarak oryantalizme dair düşüncesi şu şekilde özetlenebilir: Said'e göre kültürel araç olarak oryantalizm bir saldırı, hareket, yargı, bilme isteği ve bilginin kendisidir (1998:280) ve başlangıçta formüle ettiği görüşlerinde süreklilik ve verimlilik sağlayarak, bu görüşleri genel dünya kültürüne mal etmiştir (1998:18). Oryantalizm bazı politik güçler ve bazı politik hareketlerin üretimidir (1998:277) ve eninde sonunda gerçeklerin siyasî bir görüntüsü olmaktan öteye geçememektedir (1998:68). Ekonomik olarak fikirleri hiçbir zaman Doğuluların endüstri, ticaret ve temel ekonomik konularda yeteneksiz olduklarını ispat etmeye yarayacak dereceden ileriye geçemeyen oryantalizm (1998:351), psikolojik açıdan da bir 'paranoya'dır (1998:109). Dini açıdan bakıldığında ise Oryantalizm, Avrupa'nın İslam karşısında duyduğu büyük korku ve çekingenliği yansıtmaktadır (1998:343).

Daha önceden de bahsedildiği üzere Said'in oryantalizm kavramına

getirdiği çözümlemeler oldukça önemlidir. Hentsch'in de belirttiği gibi Said'in çalışması, oryantalizmle ilgili bütün düşüncelerin uğramadan edemeyeceği bir geçit olmuştur (2008:18). Bir Hristiyan fakat bir Doğulu olarak Said'in oryantalizmi, "Batı'nın İslam'dan korkusunun bir sonucu" temasında ele alması, düşüncelerini Gramsci, Foucault gibi düşünürlerin görüşleriyle desteklemesi ve Marks'a eleştiriler getirmesi, eserin akademik camiada büyük ses getirmesine neden olmuştur. Said, İslam düşünürleri tarafından destek bulmuş olsa da oryantalizmin öznesi olan Batılı oryantalistler ise ona pek çok eleştiri getirmişlerdir.

Said'e eleştiri getiren isimlerden birisi, Said'in Oryantalizm kitabıyla aynı yıl Marks ve Oryantalizmin Sonu (Marx and the End of Orientalism) adlı kitabı yayınlanan Bryan S. Turner'dır. Turner, Said'in kitabının ilgi uyandırmasının haklı gerekçelerinin yanı sıra, kendi kitabının gölgede kalması ile ilgili de özeleştiri yapmaktadır (2003:18-19). Turner, Said'i Fransız oryantalizmini güçlü bir şekilde eleştirirken, İngiliz ve Alman oryantalizmi konusunda çok zayıf kalması noktasında eleştirmektedir. Turner'ın eleştiri konularından birisi de tarihsel süreçte pek çok oryantalizm biçemi olduğu, fakat bu oryantalist geleneklerin tek bir gelenek içine sığdırıldığıdır (2003:20). Bir başka deyişle Batı'nın yekpare ve çelişkisiz bir bütünlükte algılandığı şeklinde bir sonucun ortaya çıkmasıdır (Yıldırım, 2002:150). Said'in oryantalizminde temel karakteristiği farklılık üzerine odaklanma teşkil ederken, Turner bunu eleştirmekte ve oryantalizmde İslam ve Hristiyanlıkta farklılıktan çok aynılıklara odaklanılarak birleştirici bir eğilimin ağır bastığını belirtmektedir (2003:157).

Said'in en önemli muhalifleri arasında Bernard Lewis, Aijaz Ahmad ve Ernest Gellner sayılabilir (Yıldız, 2014:10). Bunlardan en bilineni Bernard Lewis, Said'in tezini kanıtlamak amacıyla oryantalizmin coğrafyasını ve tarihini yeniden düzenlediği birkaç yüzyıllık entelektüel ve genel tarihe –Lewis'in ifadesiyle- hoyratça yaklaşığı görüşündedir. Lewis'e göre Said, olayları tezine uyacak şekilde vermektedir. Lewis kitapta ve kitapta zikredilen isimlerin keyfi seçildiğini ve önde gelen İngiliz oryantalistlere yer verilmediğini öne sürmekte, ayrıca bu saf dışı bırakılan İngiliz oryantalistlerin yanı sıra Alman ve Rus oryantalistlerin de dışarıda bırakıldığını ifade etmektedir (2014b:229-237). Lazarus; James Clifford'un Said'in

Foucault'dan beslendiği anlatıları için Said'i titiz bir Foucaultcu olmadığı gerekçesiyle eleştirdiğini; Paul Bové'un da bu iddiayı bir adım daha ileri götürerek Said'in Foucault'yu gerçek anlamda gerektiği gibi anlayamadığını iddia ettiği (2014:163) değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Batı'nın bir "ötekisi" olarak Doğu'yu araştırma nesnesi yapan oryantalizm, tarihsel süreçte değişen konjonktürle birlikte bazı değişiklikler geçirmiş ve temel mantığı aynı olmakla birlikte bu değişiklikler kronolojik bir şekilde yukarıda ortaya konmaya çalışılmıştır. Oryantalizmde değişmeyen en önemli argümanlardan birisi olan İslam, temel araştırma konularından biri olmuştur. Yıldırım'ın da ifade ettiği gibi İslam'ın oryantalizmin temel araştırma konusu olmasında, İslam dininin ilk dönem yükselişe geçmesi ve çok hızlı bir şekilde yayılması etkili olmuştur. İslam'ın bu yükselişi, oryantalistlerin çok ilgisini çekmiş ve bunun gerekçesini de İslam'ın yeni ve sade bir din olmasına bağlamışlardır (2003:45). Oryantalistlerin İslam topluluklarına neden fazla ilgi gösterdiklerinin cevabı aslında, oryantalist Von Gustave Edmund Grunebaum'un (1909-1972) şu ifadesinde saklıdır: "Kabileler gelir, yükselir, düşer; devletler iner, çıkar; imparatorluklar gelir, gider. Ama İslâm tarihinde bir şey var, süren bir şey var: Nasıl oluyor da tüm bu iniş ve çıkışlara rağmen, sürmekte olan şey kendi devamını sağlayabiliyor?" (Davutoğlu, 2002:44). Oryantalizmi ve İslamofobiyi sürekli kılanın da İslam'a özgü bu süreklilik olduğu söylenebilir.

İslam -Doğu'ya ait olarak görüldüğü için- oryantalizm çerçevesi içindeki kaderi önceleri bir bütün gibi değerlendirilmiş; sonra ise özel bir düşmanlık ve korku ile izlenilmiştir. Bunun nedenini bir takım teolojik, psikolojik ve siyasal nedene bağlayan Said'e göre Batı, İslam'ı Hristiyanlığın karşısında ciddi bir rakip olarak görmüş ve Hristiyanlığı tehdit etmiştir (2000:80). Bu bağlamda özellikle İslam tehdidini bertaraf etmede Haçlı Seferleri'nden beklenen başarının sağlanamaması, Batı'yı İslam'ı incelemeye sevk eden en önemli nedenlerin başında gelmiştir. Bu durum, Avrupa'nın kendisinden daha büyük bir medeniyetin incelenmesi anlamına gelen ilk oryantalist çalışmaların; "Doğu=İslam", "Müslüman=Arap" olarak algılanmasını beraberinde getirmiştir (Metin, 2013:59). Bu algının bir sonucu olarak oryantalizmin genelde İslam coğrafyasına

odaklandığına dair görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı yazarlar, oryantalistler arasında gizli kapaklı ilişkiler olduğunu öne sürmüşler ve İslam ile ilgili eleştirileri aracılığıyla oryantalistlerin kasten İslami siyasi etkiyi, hatta İslam'ın kendisini yok etmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir (Watt, 2017:376). Oryantalizmin asıl gayesinin İslam'ı yok etmeye veya en azından İslam politikasına nüfuz etmeye çalışması ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, oryantalizmin temel ilgi alanını "İslami/ Müslüman Doğu"nun teşkil ettiği, yani genel anlamda Doğuculuk değil, bir karşıt İslamcılık olduğu söylenebilir.

İslam'ın ortaya çıkmasından yüz yıl sonra sınırları Hindistan'dan Endülüs'e uzanan İslamiyet, Hristiyanlığın "öteki"si konumuna gelmiştir. Lockman'ın da ifade ettiği gibi "Hristiyanlık alemi" fikrinin yerine geçen "modern Batı" düşüncesiyle İslam, daha seküler hale gelmiş ve çoğunlukla Batı'nın tam zıddı, kendi içinde ayrı fakat Batı'dan keskin bir şekilde bütünüyle farklı bir tarihsel yörüngeye yerleştirilmiştir. Oryantalistlerde, yazarlarda ve popüler imgelemde İslam çoğunlukla Batı'yı güçlü kılan belli özelliklerden yoksun resmedilmiştir. Özgürlük, rasyonalite, ilerleme ve girişimciliğe değer veren bir Batı imgesine karşılık köleliği, hurafeyi, durgunluğu ve ataleti teşvik eden bir İslam imgesi oluşturulmuştur (Lockman, 2013:115). Bu imgelemin oluşturulmasında Batı'nın, İslam'ın inanç ilkelerini çürütmek için İslam'ı daha derinden tanıması ve bu nedenle dil bilmesi gerektiğinden (Bulut, 2002:62), Doğu çalışmaları önce İslamiyet ve Arapçayı araştırmakla başlamış, zamanla dini ve siyasi sebepler bu çalışmaları hızlandırmıştır. Başlangıçta, oryantalistlerin en çok ilgisini çeken konular İslamiyet ve Arap Edebiyatı iken, Batı sömürgeciliğinin Doğu'da gelişmesinden sonra oryantalistlerin araştırma alanlarına; bütün Doğu dilleri, örf ve adetleri, medeniyetleri, Doğu ülkelerinin coğrafyaları girmiştir (Sibai, 1993:37). Said'in ifade ettiği gibi, bundan sonra İslam ve Doğu, Avrupalılar gözünde sadece oryantalistlerin tasvirleriyle yer almış ne toplum olarak İslam toplulukları ne de tarihsel açıdan İslam tarihi dikkati çekmişti (1998:130).

Özellikle Orta Çağ'dan itibaren İslam karşısında özgüvenini kaybeden Batı, bir öteki olarak hedefe İslam'ı koymuş, "ötekini" yanlışlamak için de onu tanıması gerekmiştir (Metin, 2013:59). Avrupalı Hristiyan âlim ve teologlar, Kuran

tercümesi, Hz. Muhammed'in biyografisi ve öteki Arapça metinleri inceleyerek, İslam'ı yanlış, sapkın ve Hristiyan doktrini ile uyuşmadığı gerekçesiyle İslam'ı reddetmek üzere tasarlanmış, kapsamlı bir polemik üretmeye başlamışlardır. Hristiyan teologlar, bu çalışmalarıyla Müslüman idaresi altında yaşayan Hristiyanların İslam'a girmelerini engelleyeceğini ve Müslümanların Hristiyanlığa dönmelerinin yolunu açacağını ummuşlardır (Lockman, 2013:75). Oysa İslamiyet ve Müslümanlar hakkındaki araştırmalar, sadece egemenlik ve çatışmalardan değil, aynı zamanda kültürden kaynaklanan bir antipatiden oluşmaktadır. Günümüzde İslam, Batı ile taban tabana zıt olarak ve tamamıyla olumsuz bir biçimde anlatılmaktadır (Said, 2000:240).

16. yüzyıldan itibaren İslamla ilgili dinsel tartışmalar Avrupa'nın Doğu'yla ilgili sorunları arasında en önemli olma özelliğini yitirmiş, Kuran ve Hz. Muhammed konuları ideolojiden yalıtılarak, eleştirel açıdan incelenmiştir (Bulut, 2002:85). Aydınlanma Çağı ile birlikte Kilise Orta çağdaki etkisini kaybetmiş, Avrupa dinini terk etmese de sekülerleşmeye ve Avrupa artık kendisini sırf bir dinden çok bir medeniyet olarak sunmaya başlamıştır (Metin, 2013:59). Bir din olarak İslam'ın Hristiyanlığı aştığını düşünen 18. yüzyıl Aydınlanma filozofları, İslam'ı ve Hz. Muhammed'i, Kilise'nin temsil ettiği Hristiyanlık anlayışının eleştirilmesinde bir araç olarak kullanmışlardır (Bulut, 2002:84).

Gerek ilk dönem oryantalist çalışmalarda, gerekse Aydınlanma Dönemi ve sonrası yapılan çalışmalarda, İslam hakkında araştırma yapan tüm oryantalist ekolleri tarafından ortaya atılan temel düşünce, geleneksel anlamda öne çıkarılan bu fikirlerin evrensel, iç bütünlüğe sahip olduğu, İslam'a dair filozofça ve bütünsel bir biçimde özgür yorum getirdiği yönünde olmuştur (Cemile, 2011:24). Diğer bir ifadeyle oryantalistler, İslam üzerine yaptıkları çalışmaların objektif, akademik metotlara uygun, tarafsız olduğunu öne sürmüşlerdir. Halbuki din ve kültür ile ilgili konularda objektif doğrulara ulaşılmasının oldukça zor olduğu göz önüne alındığında objektiflik kavramının burada geçerli olması pek de mümkün görünmemektedir (Algar, 1998:197).

İslam Dünyası'nın gerilemeye başladığı ve Avrupa'nın ilerlediği dönemlerde dahi, İslamofobinin bir bileşeni olarak "Muhammedizm" korkusu

devam etmiştir. İslam topraklarının, Avrupa'ya Hristiyan olmayan diğer tüm coğrafyalardan yakın olması, Avrupa'yı her zaman rahatsız etmiştir. Hint ve Çin'in de dahil olduğu diğer bütün Doğu medeniyetlerinin yenilmiş ve uzak olduğu düşünülse bile bu medeniyetler devamlı bir huzursuzluk kaynağı olarak görülmemiştir. Fakat İslam medeniyeti, Batı'ya hiçbir zaman tümüyle boyun eğmeyen tek medeniyet olmuştur (Said, 2000:81). Batı karşısındaki İslam'ın bu dik başlı tutumu, özellikle İngiltere ve Fransa gibi büyük sömürgeci ülkelerin sömürgelerini -siyasal açıdan- bıraktıkları II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde yöntemlerinde değişikliğe gitmelerine neden olmuş ve Müslümanları bireysel olarak etkilemekten çok, bütün olarak sistemin değişmesi gerektiğini savunmaya başlamışlardır. Yani, bir sistem olarak İslam'ın bugünkü ihtiyaçları karşılayamadığı, çağdaşlaşabilmesi için de revize edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir (Cemile, 2011:22).

Batı'nın, bu revize düşüncesinin en önemli argümanlarından birisi de "kadın imajı" olmuştur. Günümüzde İslam karşıtlığında kullanılan en büyük argümanlardan biri olan kadın imajının oluşturulmasında oryantalist metin, düşünce, söylem, çözümleme ve tespitlerindeki "Doğu kadını" imgesinin önemli bir yeri vardır (Baharoğlu, 2006:81). Doğu kadınlarını betimlemede en çok kullanılan nesne "peçe"dir. Peçe, oryantalist bir bağlamda kullanıldığında, Doğu kadınlarını ve onların giyimlerini temsil eden bir figür işlevi görmektedir. Böylece peçe, aynı anda hem Müslüman kadınların yüzlerini kapatan bir giysi, hem de Doğulu kadınları anlaşılmaz kılan çok katmanlı bir göstergedir (Yeğenoğlu, 1999:117). Peçe, oryantalizmin zihinlerde yer ettiği bir fantazma aracı, Batı için öteki üzerinden bir kimlik inşa etme aracıdır. Ulağlı, oryantalist söylemde kadının, Doğulu değerler içinde ona yaklaşmak ya da onu anlamak için değil, Batı ideolojisinin yayılmasında onun siyasal bir kimlik olarak kullanılmasına (2017:19) vurgu yapmaktadır. Fantastik bir öge olan peçe üzerinden, genel anlamda her açıdan "ezilen" bir kadın imajı çizildiği söylenebilir. Çizilen "Müslüman kadın" imajı gerçekliklerden çok Batı-Doğu ya da Avrupa ve İslam dünyası arasındaki siyasal ve hegemonik ilişkinin boyutuna göre şekil almaktadır. Mesela, Batılı edebi eserlerde Orta çağ dönemindeki siyasal konjonktür doğrultusunda güçlü, saldırgan

bir Müslüman kadın temsili var iken; sömürgecilikle birlikte aşırı dişileştirilmiş bir harem kadını imgesi egemen olmaya başlamıştır. Son yüzyılda ise "ezilen" ve kurtarılması gereken Doğu'nun tamamı dişil bir içeriğe bürünmüştür. Avrupa, kendi kimliğini ötekileştirdiği, "dişileştirdiği" Doğu üzerinden kurmuştur. "İslam-özgürlük" karşıtlığı ön-kabul haline geldiğinde, Batı'nın imajında bugün gerçeklikten çok "temsil"ler baskın konumdadır (Uluç, 2009:266).

İslamiyet bağlamında kadın kimliği -Uluç'a göre- hareketsiz, edilgen, teslimiyet içinde, efendilerinin ihtiyaçlarını gidermeye hizmet eden, karanlık evlere kapatılmış, bireyler olarak tasvir edilmektedir (2009:265). Ahmed, İslam'da kadınların gizli gücünün, erişebilecekleri gücün, Çin'de Konfüçyüs'ün, Grek ülkesinde Aristo'nun ya da Hindu ve Hristiyan uyarlıklarının sunduğundan çok daha üstün bir konumda olduğunu, Müslüman kadınların ev ve aile yaşamlarına ilişkin meselelerde önemli rol oynadıklarını (1995:59) ifade etmektedir. İslam'ın yanlış anlaşılmasında (ya da bilinçli olarak yanlış aktarılmasında); İslam'da kadının şahitliği ve mirastaki payı, çok eşle evlilik, nikâhta veli şartı, kadının dayak ile cezalandırılması gibi klasik konular, bir sonraki adımda töre ve namus cinayetleri, zorla ve küçük yaşta evlilikler, kız çocuklarının okutulmaması gibi güncel meseleler İslam'ın temel referanslarına ait bazı ifadelerin bağlamından koparılarak ele alınmasının etkisinin (Martı, 2018:41) olduğuna ilişkin vurgular belirginleşmektedir.

Bir dinin mensuplarının, başka bir dini kasıtlı olarak yanlış tanıtmaları ya da kendilerinden olmayan bir din ve onun mensupları için çizilen negatif şemalar vs., Tibawi'nin de ifade ettiği gibi, "İslam'ı, yabancılar tarafından kötü muamele gören tek din" haline getirdiği söylenebilir. Tibawi'ye göre oryantalistlerin İslam'a dair çizdiği şema, kendileriyle (Oryantalistlerce eğitilenler de dahil) aydın Müslümanlar arasında çok büyük bir mesafe koymuş, İslam'a karşı önyargılara ve Batı zihninde Müslümanların yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Tibawi'nin -1964 yılında kaleme aldığı makalede- vurguladığı husus, oryantalistlerin çizdiği bu yanlış resmin, okullarda okutulan ders kitaplarını ve haberleşme araçlarını etkisi altına alması durumunda sonucun vahim olacağı yönündedir (1998:140). Aradan geçen elli yılı aşkın sürede Tibawi öngörülerinde haklı çıkmış, örneğin Alman ders

kitaplarının aşağılık ve ötekilik algılarını güçlendiren "garip", "modern öncesi", "geleneksel" gibi ayrıştırıcı nitelikleri barındıran olumsuz Müslüman tasvirlerini içerdiğini ortaya koymuştur (Lewicki, 2017:15). Benzer bir şekilde Batı medyasının ürettiği bir mit olarak İslami tehdit, sürekli gündemde tutulmakta, böylece Müslümanlar, Batılılar tarafından şiddet yanlısı ve düşman olarak görülmektedir (Okumuş, 2007:211).

Sonuç olarak, oryantalizm yalnız bir söylemden ibaret değil, belli bir güç birikimine eşlik eden bir söylem birikimidir. Üstelik bu söylem birikiminin ilk aşamaları içinde Müslümanlara yönelik tanımlayıcı ve iktidar kurucu bir sistematik çalışmadan çok, bir tür hayranlık, anlama çalışması, aşağılık kompleksi gibi tutumlar da vardır (Aktay, 2006:429). Fakat tüm bu karmaşık duyguların bir neticesi olarak başka hiçbir din veya medeniyet için ortaya atılmayan bir söylem yani, İslam'ın "Batı medeniyetini tehdit ettiği" şeklinde bir söylem ortaya atılmıştır. Bu sebepledir ki bugün Müslümanların yaşadığı sıkıntılar ve ayaklanmalar -sosyal, ekonomik ve tarihi faktörler göz ardı edilerek- "kaderci Müslümanlar" gibi yüzeysel oryantalist bir bakışla açıklanmaktadırlar (Said, 2000:55). Batı'da bazı okullarda İslami bilimler alanında çalışmalar yapılmasıyla unutulan eski el yazmalarının ortaya çıkarılması gibi Batı'nın Müslümanlara hayranlığı ve İslam'ı anlama çabasının bir takım olumlu yönleri bulunsa da (Cemile, 2011: 25), Batı algısına yerleşen bir İslam imgesi vardır ve bu, Doğu imgesinden önce gelmektedir. Bu bağlamda Müslümanlara karşı İslamofobik davranışların yoğun olduğu Batı ülkelerinde genellikle İslamofobinin Müslümanlardan kaynaklandığı düşünülse de bu toplumlardaki Müslüman algısı aslında, kendilerindeki Müslüman imgesinden kaynaklanmaktadır (Uzun, 2012:120). Bu imgelemde oryantalizmin ortaya koyduğu fantastik Doğu betimlemeleri ve eleştirel olduğu kadar deforme edilmiş bir İslam dini anlayışı etkili olmuştur.

1.3.2. Hristiyan-Müslüman Rekabeti: Teolojik Nedenler

İslamofobi, Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki belirli tarihsel bir ilişkiye dayanmaktadır. Hristiyan dünyası İslam'ı en başından itibaren teolojik/dini bir meydan okuma ve rakip olarak algılamış, bu teolojik meydan okumayı kısa sürede siyasi tehdit algısı izlemiştir (Kalın, 2008:41-43). Dünyevi gerekçeler bir yana

bırakılacak olursa, sırf teolojik açıdan bakıldığında "Bir din olarak İslam, Batı Hristiyanlığı için bir tehdit olmuştur." (Esposito, 2002:85).

İslam'ın ilk yıllarında, (Necran bölgesinde yaşayan) Hristiyanların İslam dinine yaklaşımları Yahudilere göre daha ihtiyatlı olmuş, bunda onların Medine'deki siyasi baskının kapsamı dışında kalmaları etkili olmuştur. Bu nedenle Kuran'da Hristiyanlığa karşı temelde bir sempatinin varlığından söz edilebilse de (Cuayyıt, 1995:17-18), Hristiyanlık için kendinden sonra gelen özgün bir dini söylemin algılanışı, zamanla ihtiyattan düşmanlığa dönüşmüştür. Böylece kendinden sonra tebliğ edilen İslam inancına yönelik olarak Hristiyanlığın teolojik, siyasal ve kültürel anlamda, önce bir garipseme, ardından dışlama ve saldırısı söz konusu olmuştur (Olgun, 2008a:33).

İslam'ın ortaya çıkması ve hızla yükselip yayılmasıyla başlayan süreç, Esposito'ya göre, "hem teolojik hem siyasi olarak, Hristiyanlığın dünya ölçeğindeki konumuna doğrudan bir tehdit" oluşturmuştur (2002:85). Hristiyanlık, daha önce Hristiyan vahiy ve kehanet anlayışını reddeden Yahudilerin meydan okumasıyla karşı karşıya kalmış olsa da Müslümanlar gibi tehdit edici bir boyutta olmamıştır (Kumar, 2016:29)[26]. Öyle ki İbrahimî geleneğin son halkası olduğunu söyleyen İslam, Yahudilik ve Hristiyanlıkla ortak noktaları bulunsa da onlara önemli eleştiriler getirmiştir. İslam'ın kısa sürede Arap müşrikleri ve Doğu Hristiyanları arasında yayılması rekabet duygusunu daha da güçlendirmiştir (Kalın, 2008:40). Lewis'in ifadesiyle "Tanrı'nın son kelamına sahip her iki din de bu kelamı tüm insanlığa ulaştırmak, yani dinsizleri kendi dinlerine sokmak ve bu arada kendilerine özgü bir ekümen (dünya patrikliği) oluşturma görevini üstlendiklerine inanmışlardır. İki din nihai üstünlük yolunda ilk adım olarak aynı Akdeniz dünyasında yarışmaya girmişler ve bu durum yüzyıllarca sürecek uzun bir cihat, Haçlı Seferi, fetih ve yeniden fetih dönemi başlatmıştır" (2000:86). Bu bağlamda Batı, kendine rakip gördüğü İslam'ı tam ve doğru olarak anla(ya)mamış, ne var ki iki yüz yıldan fazla süren Haçlı Seferleri[27] ve yedi yüz yıl süren Endülüs İslam

[26] Richard Southern, Hristiyanlığın Yahudi meselesini daha kolay göğüslemiş olmasını, "Yahudilerin ekonomik ve sosyal olarak daha zor durumda olmalarına" bağlamaktadır (Kumar, 2016:29).

[27] Haçlıların İslam hakkında daha güvenilir ve yeni bilgiler getirmesi beklenmesine rağmen, onlar Avrupa'ya, İslâm'ın dinsiz ve putperest bir inanç olduğu düşüncesini güçlendiren imajlar ile geri

tecrübesi Batı'ya fayda sağlamamıştır. Orta çağ Batı dünyasının, İslam ve Müslümanlar hakkında ilk elden kaynaklara dayanan, sağlam ve güvenilir bilgiden mahrum olması temel sorunlarından biri haline gelmiştir (Kalın, 2007:39).

Batı'nın Hristiyan teologları, İslam dinini, İslam'ın kendi temel esprisinden çok uzak bir şekilde (Kur'anî çizginin çok dışında) yorumlamış ve bu yorumsamacı paradigma, Batı'da daha sonra efsane haline gelen dinsel polemikler şeklinde pekişmiştir. Bu karşılıklı teolojik polemiklerin temel konulardan biri de Hz. Muhammed'in nübüvveti (peygamberliği) olmuş ve genel olarak Hz. Muhammed'in nübüvveti Hristiyan inançları ve tarih anlayışı doğrultusunda sert söylemlerle reddedilmiştir (Ayğan, 2015:141). Bilhassa 8. ve 10. yüzyıllar arasında Bağdat ve Suriye, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki zihnî etkileşim ve teolojik polemiklerin yoğun olarak yaşandığı iki önemli merkez olmuştur. Bu dönemin en ünlü Hristiyan polemikçilerinden birisi Emevi saraylarında babası gibi görev yapan, Arapça adıyla Yuhanna ed-Dımeşkî, Latince adıyla Johannes Damascenus olarak bilinen 675-749 yılları arasında yaşamış Şamlı Aziz John'dur (Kalın, 2003:3-5). Arapça'ya Grekçe kadar hâkim Aziz John; Kuran'a ve Müslümanlar arasında dini düşüncenin kaynaklarına ilişkin bilgi sahibi olup, İslam konusunda inceleme yapan ilk Hristiyan düşünürdür. İslamla ilgili olan eseri siyasi bir polemik olmaktan çok, İslam'ın teolojik düzeydeki yanlışlarını çürütmeye yönelik bir girişim şeklinde olmuştur (Hourani, 2001:23).

Aziz John'u önemli kılan, sadece Ortodoks teolojisinin oluşumundaki katkılarından ve 8. yüzyıldaki ikonaklast (Bizans'ta kilise resimlerinin kutsallığını reddeden anlayış) hareketine karşı açtığı savaştan dolayı değil, aynı zamanda "Saracenler"[28] olarak bilinen Müslümanlara karşı Hristiyan polemiklerin tarihî

dönmüşlerdir. Ayrıca Müslümanların yaşamlarını, şehvetlerine düşkün ve varlıklı oldukları fikrini de Batı Avrupa'ya taşımışlardır. Haçlıların çizdiği bu İslam imajı, İslâm'ın Batı'da bir kültür ve medeniyet olarak algılanması için yeni bir kapı açmıştır. Böylece, dinî ve teolojik düzlemde sürekli kurgulanan İslam, bir kültür olarak nötr bir değer kazanmıştır (Kalın, 2003:7).

[28] Yunanca'da Sarakenoi kelimesinden türeyen bu kavram, Saracen ya da serazen olarak da telaffuz edilmektedir. Saracen, Roma dünyasının başlarında, ilk üç yüzyılın sonlarında klasik yazarlar tarafından bu dönemin Sina yarımadasında yaşayan Arap kavimlerini tanımlasa da kavram, Orta çağda İslam dinini savunan Arap, Türk veya diğer ırklar için kullanılmıştır. Sonraki yüzyıllarda Hristiyanlar, genel olarak Arap kabilelerini kapsayacak şekilde bu kavramın kullanımını genişletmişler, Halifeliğin kurulmasından sonra da Bizanslılar halifenin tüm Müslüman mahiyetlerini Saracens olarak adlandırmışlardır (Britannica, 2002).

gelişiminde önemli rol oynamasıdır (Kalın, 2003:5). Hristiyan Doğu geleneğinin kilise babalarından kabul edilen ve oldukça da entelektüel donanıma sahip olan Aziz John, hem kendi kültür ve çevresinde hem de muhalif olduğu diğer din ve kültürlere karşı etkili olmuştur. Onun İslam hakkındaki kendine göre yaptığı tanımlar ve yorumlar uzun bir süre Bizans Hristiyanlığında temel yargılar olarak kabul edilmiştir[29]. Böylece, Aziz John'un fikirleri Şam'dan Kostantinopolis'e servis edilmiş, burada işlenerek ülkenin her tarafına ulaştırılıp, İslam'a karşı toptan bir hareketin temelleri atılmıştır (Yaşar, 2010:65-67).

İslam Peygamberini yalancı peygamber olmakla suçlayan ilk Hristiyan polemikçi olan Aziz John'a göre "İslam'ın kurucusu Muhammed, Yeni ve Eski Ahid ile tesadüf eseri karşılaşmış yalancı bir peygamberdir. Ayrıca sanki Aryan bir keşiş ile karşılaşmış gibi yaparak kendi sapkınlığını planlamıştır." (Kalın, 2003:5). İlerleyen tarihsel süreçte, Batı Avrupa, ilk kez İslam gücünün meydan okumasıyla karşılaştırıldığında, Hourani'nin de ifade ettiği gibi, nasıl karşı konulacağına dair bir strateji geliştiremeden, 'gerçek bilgiden yoksun ve tamamı yanlış bir yığın efsane' üretmiştir. Bu efsaneye göre, Aziz John'un polemiklerinden de hareketle, Müslümanlar yanlış bir üçlemeye tapan putperestler olarak nitelendirilmiş, peygamberlerinin bir büyücü, hatta papa olmak için hırsla karşı koyup isyan ederek Arabistan'a kaçan ve burada kendi kilisesini kuran bir Roma Kilisesi kardinali olarak tanımlanmıştır (Hourani, 2001:25). Dahası Orta çağ Hristiyanlarından İslam aleyhtarı polemikleri yayanlar, daha 10. yüzyılda Hz. Muhammed'i kötüleyen biyografiler üretmişlerdir. Yazarı bilinmeyen I. Haçlı Seferi destanı Chanson d'Antioche'da adlı eserde ortaya atılan bu iddiaları O'Shea kitabında şu şekilde özetlemiştir:

> "Kitaptaki polemiklere göre Hz. Muhammet sahte peygamber olmakla kalmıyor, aynı zamanda, mucizeler gerçekleştiriyormuş gibi yapıyordu. Sara nöbetlerini Tanrı'dan esinlenme anları diye yutturan bir şarlatandı. Nöbet sonrası vahiylerini, Yahudilerin ve Suriye'deki Busra'da ondaki potansiyeli

[29] Aziz Yuhanna'nın İslam'ın aslında Hristiyanlıktan bir sapış ya da kendi tabiriyle "İsmâilîlerin bir sapkınlığı" olduğu iddiası, Orta çağ İslâm tasavvurunun niteliğini belirlemiş ve Rönesans sonuna kadar bu alandaki en belirleyici unsur olmaya devam etmiştir. İslam'ın esasında İsmâilîlerin göz boyayıcı bir hurafesi ve deccalın habercisi olduğu şeklindeki teolojik betimlemelerin birçoğu Aziz John'a dayanmaktadır (Kalın, 2003:5).

keşfetmiş olan ve kendisi de zaten bir sapkın olan Hıristiyan keşişin tavsiyelerine göre uydurmaktaydı. Dahası, (Hz.) Muhammet öldüğünde, Peygamberin cesedi dirileceği beklentisiyle dışarıda bırakılmış, köpekler veya domuzlar normal bir leşten daha kötü kokan bu cesetle kendilerine ziyafet çekmiş, geriye sadece ayaklarını bırakmışlardı. Bunun üzerine çok kederlenen (Hz.) Muhammet'in takipçileri, cesedinden ne kaldıysa hepsini metal bir kutuya koymuşlar, gizlenmiş mıknatıslar vasıtasıyla kutunun havada asılı durmasını sağlayarak saf insanları kandırmışlardı. Kâbe'nin üzeri siyah kumaşla örtülü, kutuya benzeyen binanın içinde duran da işte buydu." (2011:303).

Ne var ki, Orta çağdaki bu iddiaların, sonraki yüzyıllara güçlü miras olarak kalması bir yana, o dönem etkisi görece sınırlı olmuş ve var olan yazın, içerik bakımından da yoksun kalmıştır (Mertcan, 2007:18). Yine de Dımeşki'den yüzyıllar sonra teolojik yargılamalarda bulunan İslam karşıtı yazılara, İslam'ın öğretileriyle ilgili bazı olumsuz yargılar da eklenmiştir. Bunlardan birisi de 13. yüzyılda yaşayan ve İslam karşıtı yargılara yer verirken Hz. Muhammed hakkında olumsuz nitelemelerde bulunan Thomas Aquinas'dır. Aquinas, İslam peygamberinin herhangi bir hakikat getirmediğini, ilahi ilhamın kanıtı olarak tek bir mucize bile gösteremediğini, başlangıcından beri Hz. Muhammed'in herhangi bir hikmet sahibi ya da eğitimli taraftarı olmadığını iddia etmiştir. Kitab-ı Mukaddes'ten delillerin de Hz. Muhammed'e şahitlik etmediği, hatta onun Kitab-ı Mukaddes öğretilerini bozduğu iddiasını da ekleyen Aquinas'a göre Hz. Muhammed, bu kutsal metinleri kendi taraftarlarına bile okumayı yasaklamış ve böylece kendi hata ve çelişkilerinin ortaya çıkmasını engellemek istemiştir. Bütün bunlardan dolayı onun sözlerine inanmanın gerçekten zor olduğunu savunmuştur (Akt: Olgun, 2008a:36-37). Benzer görüşleri 1243-1320 yılları arası yaşayan Dominikenlerin papazı olan Monte Croce'lu Ricoldo da savunmaktadır. Ricoldo, Kuran'da metot, muhteva, doktrinler ve surelerin düzensiz kompozisyonu gibi çelişkilerin mevcut olduğunu iddia etmiştir. Diğer taraftan Ricoldo, Müslümanlarla görüşmelerinde tercüman kullanmamak, kendini kutsal kitap metinlerini anlamaya vermek, aşk, şevk ve metanet içinde yaşamak gibi prensiplerinin olduğunu açıklamıştır (Erbaş, 1998:133).

Yukarıda bahsi edilen bu Hristiyan teologlarının İslam üzerindeki yargıları, Avrupa'da 12. ve 13. yüzyıllarda oluşturulan çarpık İslam imgesini temsil etmektedir. Genel olarak bakıldığında, Orta çağ'ın İslam imgesinin modern, tarafsız bilimin İslam imgesinden farklılaşmakta ve başlıca dört noktada toplandığı görülmektedir. Bunlar; (a) İslam dininin yalan ve gerçeğin bilerek saptırılması; (b) şiddetin ve kılıcın dini olması; (c) zevk ve sefa dini olması ve (d) Muhammed'in deccal olması şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bunlar, uygun ve çelişen bir Katolik Hristiyan dünyası imgesinin boyutlarını örtük olarak içermektedir (Watt, 2013:111-116). Firestone'un da belirttiği gibi aslında bu durum yeni ortaya çıkan dinlerin, her zaman kurulu dinin kavgacıları tarafından nihayetinde bir tehdit olarak görülmesinden kaynaklanmış, yeni dinler kendilerine karşı gelen kurulu dine yönelik kızgınlıklarını tipik olarak kutsal metinlerinde kaydetseler de asıl çatışmanın üstünden çok zaman geçse bile düşmanlıklarını ve şüpheciliklerini sürdürmüşlerdir (2010:48).

Batı Avrupalılar, kendileri hakkında çarpık İslam imgesi üzerinden düşündükleri için bu imge, bir "Batı Avrupa imgesi" olarak da adlandırılabilir. Çünkü Hristiyanlığın tamamen doğru olduğu ve insanlara rasyonel manada çekici geldiği savunulmuş ve Hristiyanlık insanları ikna yoluyla Hristiyanlığa döndüren bir barış dini ve bütün bedensel arzuları körelten bir çilecilik dini olarak sunulmuştur (Watt, 2013:116). Oysa 14. yüzyıldan sonra Hristiyanlık, Batı dünyasındaki gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bu bağlamda ruhban sınıfının dışında kalan ve Hristiyanlığın geleneksel İslam eleştirilerini artık önemsemeyen pek çok kimse, İslam'a, Hristiyanlığın teolojik ve coğrafi sınırlarının ötesinde kayda değer bir kültür ve medeniyet havzası olarak atıfta bulunmakta bir sakınca görmemiştir. Fakat İslâm medeniyeti, Hristiyanlığın tek doğru ve evrensel hakikat olduğu yönündeki iddiasını reddetmek için Batı Avrupa'da Hristiyanlığın karşısına bir örnek olarak konulması, Rönesans Avrupası'nın İslâm hakkındaki tutumunu izah etmede yardımcı olmaktadır. Rönesans İslâm'dan bir din olarak nefret etmiş, fakat bir medeniyet olarak ona hayranlık duymuştur (Kalın, 2003:7).

Avrupa'da 15. yüzyılda meydana gelen Rönesans ve akabinde Reform hareketleri, Avrupa'nın kendi içsel din anlayışı ve pratiklerinde değişimlere yol açmıştır. Başlangıçta bir dizi kanun ya da tüzüğün yeniden düzenlenmesi anlamına

gelen reform kavramı, Orta çağ teologları için felsefi bir tanım ortaya koymaktadır. Reform, anlamsal olarak bir şeyin biçimi, temel niteliği olup, bir şeyi düzeltmek, onu gerçek özüne geri getirmektir. Başlangıçta olması gerektiği şeyleri kurtarmak olan reform, bu bağlamda Kiliseyi yeniden biçimlendirmek, onu cennet hiyerarşisine uygun hale getirmeyi amaçlamaktaydı. 15. yüzyılın sonundaki 'kilisede reform' vizyonu temelde muhafazakâr ve idealist bir düşünce olup, o dönemde neredeyse herkes, kilisenin reformunun gerekli ve arzulanan bir şey olduğunu düşünmüştü (Cameron, 1991:44). Diğer bir deyişle, İzzetbegoviç'in de ifade ettiği gibi, Hıristiyanlıktaki reformasyon, dar anlamda dinle alakalı olmayıp, Hristiyanlığın bilinen ve tanınan normlarının kendi aslî manasına dönmeleri için bir talepti ve bu talep çok güçlü ahlakî ve toplumsal yenilenmeyi harekete geçirmişti (2007:107). Bu hareketlenmelerin nedenleri arasında Rönesans'ın etkisiyle ortaya çıkan Orta çağ skolastik düşünce ve felsefenin eleştirilmesi, Katolik Kilisesi'ndeki bozulmalar ve endülüjans gibi sorunlar yer almaktaydı. Ayrıca reforma yol açan nedenlerden sosyal ve ekonomik sebeplerin yanı sıra, bütün Orta çağ boyunca devam eden kilise ve devlet mücadelesinde, kilisenin üstünlüğüne karşı cephe alan siyasi yöneticilerin varlığı da önemli bir rol oynamıştır (Güriz, 1968:245).

Reform neticesinde Hristiyanlıktaki teorik ve pratik dönüşüm bir yana bırakıldığında, kilisenin siyasal teolojisi ile mücadele içine giren Batı düşüncesinde İslam'a ve onun peygamberine yönelik yaklaşımların ne olduğu daha önem arz etmektedir. Rönesans ve Aydınlanmanın da etkisiyle, Batı entelektüel dünyasında İslam ve Hz. Muhammed'le ilgili farklı yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Aziz John'dan başlayıp 16. yüzyıla uzanan süreçte İslam'a dair tek tip ve olağan bilgiler artık çatallaşmaya başlamış, öyle ki Batı düşüncesinde Hz. Muhammed ve İslam algısı birçok iç tartışmanın da konusunu oluşturmuştur. Bu dönemden itibaren entelektüel düşünce kilise otoritesi ile çatıştığı için, İslam ve Hz. Muhammed hakkındaki kanaatler de değişmeye başlamıştır (Korkut, 2008:19)[30]. Bir başka

[30] Bu kanaatlerin oluşmasında temel etkenleri Rodinson şöyle sıralamaktadır: (1) Hristiyan Avrupa'nın birleşmek suretiyle büyüme planı gevşemesi ve yerini ulusalcı siyasi projelere bırakması, (2) Rönesans'la kilisenin otoritesindeki zayıflaması sonucu kutsal savaş propagandası ve dolayısıyla Haçlı Seferleri'nin sona ermesi, (3) Ciddi bir tehdit unsuru olan Moğolların Avrupa'ya girmesi. Bu faktörler, Avrupa'dan öte toprakların ve İslamiyet'ten başka tehditlerin var olduğunu göstermiştir (Rodinson, 2002a: 24-27).

ifadeyle, 18. yüzyılda, Rönesans, Reform ve akabinde Aydınlanma'nın da etkisiyle pek çok yazar Orta Çağ'ın peşin hükümlerini bırakmış ve bu dönemde Batı'nın Müslüman Doğu'ya bakışı olumlu olmuştur[31]. Ne var ki bu durum, 19. yüzyıla gelindiğinde değişmiş (Rodinson, 1983:57), Batı düşüncesinde Hz. Muhammed'i tahkir ve aşağılama geleneği aynı şekilde devam etmiştir (Korkut, 2008:19).

Avrupa gücünün bütün dünyaya yayıldığı 18. ve 19. yüzyıllarda roller değişmesine rağmen Avrupalılar, Müslümanları kendi imparatorluklarının güvenliği için bir tehlike olarak görmeye devam etmişlerdir. Bu minvaldeki olgu ve düşünceler, İslam dünyasına karşı Batı'nın tutumunu şekillendirmiş ve onların çoğunda sürekli bir karşıtlık ve İslami yaşam görüş ve biçimine empati duyma konusunda bir isteksizlik yaratmıştır. Ayrıca, bu dünya görüşünün ortaya koyduğu kendine özgü uygarlık, başlı başına değerlendirilmek yerine, Avrupa kimliğinin belirlenmesi ve Avrupalı başarısının ölçülmesi için bir ayraç olarak kullanılmıştır (Robinson, 1986:12).

19. yüzyılın ortalarından itibaren, Avrupa'nın Doğu hakkındaki görüşünü belirleyen en önemli olgu emperyalizm olmuştur (Rodinson, 1983:68). İslam hakkında Orta çağda yaratılan gerçek dışı İslam tasavvuru, bu süreçte yeniden tedavüle girmiş ve Avrupa'da bulunan çeşitli ideolojik ve siyasî güçlerin menfaatlerinin lehinde kullanılmıştır. Bu siyasi ve ideolojik güçler, İslam haricindeki bütün meselelerde birbiriyle ihtilaf halinde iken, mevzu İslam ve Müslümanlara zarar vermek olduğunda her zaman hemfikir olmuşlardır. Emperyal devletler doğuya yönelik kendi işgal ve yağma seferlerini burada, barbarlar arasında medenileştirme amacı olarak göstermişlerdir (İzzetbegoviç, 2007:23). Fakat, 19. yüzyıldaki büyük Avrupa yayılımı sırasında, Müslümanlar Avrupalıların bütün yeryüzünü ele geçirme çabalarına karşı en güçlü direnişi göstermişler ve bu nedenle Avrupalılar "İslam'ın bir şiddet dini olduğu" imgesine yeni bir geçerlik

[31] Bu konuda Rodinson birçok örnek vermektedir. Mesela Richard Simon (1638-1712) ve A. Reland gibi isimler İslam dinini, İslami kaynaklara dayanarak tarafsız bir şekilde ele almışlardır. İslam'ın insafına hayran olan Filozof Pierre Bayle, 1697'de yayınladığı kamusunun ilk baskısında Hz. Muhammed'in hayatını olduğu gibi anlatmış, diğer baskılarda da yeni eserlerden yararlanarak Hz. Peygamberin hal tercümesini zenginleştirmiştir. Yine Bayle'e benzer şekilde Hz. Muhammed'in hayatını 1730'da kaleme alan bir diğer isim de Boulainvillers'li Henri olmuştur. George Sale (1697-1736), Kuran-ı Kerim'in İngilizce tercümesini 1734 yılında yayınlamıştır. Edward Gibbon (1737-1794) ise insanlığın kültür ve fikir tarihinde İslam dünyasına geniş yer ayırmıştır (Rodinson, 1983:51-52).

kazandırmışlardır. İskoç asıllı İngiliz şarkiyatçısı ve İslâm tarihçisi Sir William Muir (1819-1905), "Muhammed'in kılıcı ve Kuran'ın, uygarlık, özgürlük ve doğruluğun dünyanın şimdiye kadar tanıdığı en inatçı düşmanları" olduğuna inandığını belirtmiştir (Robinson, 1986:13).

Sir William'ın İslam'ı bir şiddet dini olarak tanımlamasının izlerine, bir asır sonra Hristiyan Katolik aleminin ruhani lideri Papa 16. Benedict'in, 12 Eylül 2006 tarihinde Almanya'da Regensburg Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada rastlanmıştır. Papa konuşmasında, önceki söylemlere benzer şekilde, İslamiyet'i bir "şiddet dini" olarak tanımlamış ve "Hristiyanlık'ta Tanrı ve akıl arasında ayrılmaz bir bağ var. İslam'da Tanrı o kadar soyut ki akıl ile Tanrı arasında bu bağ yok. İslami cihat akla ve Tanrı'ya karşıdır" demişti. Konuşmasında Kuran'a atıfta da bulunan Papa 16. Benedict, "Dinde mecburiyet yoktur" diyerek bu ifadelerin (Hz.) Muhammed'in güçten yoksun olduğu ve tehdit altında bulunduğu ilk dönemlerine denk geldiğini belirtmişti. Papa bu sözlerini, 1350-1425 yılları arasında yaşamış olan ve Batı tarihinde Türklere karşı verdiği mücadelelerle anılan Bizans İmparatoru Manuel II. Paleologos'un sözleriyle desteklemiş ve Bizans İmparatoru'nun bir İslam alimine söylediği şu sözleri aktarmıştı:

"Bana Muhammed'in getirdiği yenilikleri göster... Sadece kötü ve insanlık dışı şeyler bulacaksın. Tıpkı vaaz ettiği dinin kılıç gücü ile yayılması emrini verdiği gibi... Dine davet için, şiddet ve tehdit yerine, iyi konuşma kapasitesi ve doğru akıl yürütme gerekir..." (Sabah, 2006).

Kısacası İslam, modern Batılı değerlerle uyuşmayan geri, çağdışı, uzlaşmaz, fanatik ve çatışmacı, özgürlük düşmanı, kadın karşıtı, diktatörlüğü yücelten bir din olarak görülmektedir. Müslümanlar hiçbir şey yapmasa bile bir din olarak İslam'ın bu olumsuz özellikleri başlı başına tehdit ve korku oluşturmada yeterlidir. Dolayısıyla İslam ve Batı çatışması -felsefi bir ifadeyle- tözsel ve kaçınılmazdır. İslam'ın teolojik rekabetin tarihsel ve düşünsel olmaktan çıkarak sıklıkla politik arenaya sıçraması ve iktidar mücadelelerinde bir koz ya da gerekçe olarak kullanılması, İslam dünyasının olgusal bir gerçeğidir (Evkuran, 2010:167-169). Tabi bu olgusal gerçeğin arka planını öncelikle teolojik faktörler oluşturmaktadır.

1.3.3. Hristiyan-Müslüman Etkileşimi: Kültürel Nedenler

Din, girdiği toplumun kültürünü dönüştürmektedir. Thomas S. Eliot kültür-din ilişkisini şu şeklide özetlemektedir: "Kültür, aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş bir şeklidir. Din, kültüre muhtaç olduğu çerçeveyi temin eder ve bütün insanlığı bunalım ve ümitsizlikten kurtarır" (1981:20-27). İslam da bu noktada girdiği toplumları etkileyip dönüştürmüştür. Cuayyıt'ın "İslam, dini kültür ile mezceder (birleştirir)" (1995:71) söylemi de bunu desteklemektedir. Aslında İslamofobiyi besleyen dinamiklerden kültürel farklılık ya da kültürel çatışma olarak ifade edilen bu başlık altında değerlendirilecek argümanlar ne tarihsel ne de dini/teolojik etmenlerden yalıtılmış bir şekilde düşünülemez.

İslamofobi, tarihsel açıdan Hristiyan polemik yazılarından kaynaklanan kadim bir teolojik dayanağa sahip olup, bu teolojik temele zamanla kültürel faktörler de eklenmiştir. Tarih boyunca Müslümanlar ve Hristiyanlar birbirlerine dair olumsuz bakış açısına sahip olmuş ve biri diğerini 'öteki' olarak algılamıştır. Ne var ki Hz. Muhammed'in doğumu ve İslamiyet'in yayılmasından çok önce de Persler ve Araplar, Hristiyan Avrupa tarafından aşağı, alt, ikinci sınıf topluluklar olarak tanımlanmıştır. Örneğin, Antik Yunan ve Roma dönemindeki ilk Avrupalılar kendi sınırlarına yakın Asyalı düşmanlardan korkmuş ve nefret etmişlerdir. Yunanlılar kendilerini "medeni" ve "özgürlük aşığı" olarak tanımlarken, Persler ve Asyalıları 'barbar' ve 'despot' olarak tasvir etmişlerdir. Diğer taraftan Romalı yazarlar da (Araplar henüz Müslüman bile değilken) onları, "Arabistan haydutları, Arabistan kurtları" olarak betimlemişlerdir. Kısacası Avrupalılar, "medeni biz-barbar onlara karşı" nosyonunu dördüncü yüzyılda çoktan tesis etmişlerdi (Arslan, 2009:10) ki bu İslam'ın ortaya çıkışının üç yüz yıl öncesine denk gelmektedir.

Bernard Lewis, Avrupa ile İslam'ın karşılaşmasının[32] Avrupa'nın Çin ve Hindistan ile olan karşılaşmasından köklü biçimde farklı olduğunu, çünkü hem Çinli ve Hintlilerin Avrupa hakkında, hem de Avrupalıların Çin ve Hindistan

[32] Müslüman-Hristiyan münasebetleri İslam'ın doğuşundan itibaren başlamış ve günümüze kadar süregelmiştir. Bu iki inanç mensupları arasındaki ilk karşılaşma, İslam'ın ilk yıllarında Mekkelilerin zulmünden kurtulmak için Müslümanların Habeş kralı Necaşi'ye sığınmalarıyla gündeme gelmiştir. Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra bu münasebetler daha da sıklaşmış, Hz. Ömer devrinde Necran Hristiyanları başta olmak üzere, Mısır Kıptileri ve daha sonra Bizanslılarla uzun yıllar devam etmiştir (Erbaş, 1998:117).

hakkında fazla bir şey bilmediklerini belirtmektedir. Oysa Avrupa ve İslamiyet arasındaki ilişkilerin, dolayısıyla algılayış ve tutumlarının tarihinin çok farklı olduğunu ve birbirlerini hakkında -çoğu doğru olmakla birlikte- epey bir şeyler bildiklerini söylemektedir (Lewis, 2014a:3-4). Kültürel etkileşimin yoğun yaşanması, Orta Çağ Avrupa'sının İslam'a bakışını birçok açıdan belirlemiş ve bu süreç günümüze kadar uzanmıştır. Rönesans'la birlikte açığa çıkan bu tavrın ilk örnekleri bu döneme kadar götürülebilir. Öyle ki, Avrupalılar bir din olarak İslam'ı bir kültür ve medeniyet olarak İslam'dan kesin olarak ayırmış, ilk özelliğine karşı çıkarken ikincisine hayranlıkla bakmış ve ondan etkilenmiştir (Kalın, 2008:48). Bir başka deyişle, dini açıdan İslam'ı reddeden Batı, İslamla gelen kültür ve medeniyetten etkilenmiştir. Derrida'nın "seküler politika ve kültüre karşı hoşgörüsüzlük ve çatışmanın gelişmesi dini ilgilendirmez, çünkü din tanımı gereği dışlayıcıdır. Pek çok din vardır ve bunların çoğu da birbirini dışlamaktadır" (Derrida ve Şerif, 2016:27) söyleminde olduğu gibi, din toplumsal etkileşimde saf dışı kalmıştır. Hristiyanlık ve İslam arasında da bu dışlayıcılığın temelleri, Batı ve İslam medeniyetinin ilişkiye geçtiği 8. ve 9. yüzyıllara dayanmaktadır ki bu yüzyıllar ayrıca İslam ve Bizans toplumları arasındaki ilişkilerin yoğun olduğu dönemlerdir.

Burada vurgulanması gereken nokta, Batı Hristiyanlığının ve İslam'ın sadece iki ayrı dini temsil etmediği ve aslında tamamen birbirlerinden farklı toplumlar olduğudur. Öyle ki Orta çağ'ın zaman ve mekân bakımından büyük bir bölümünde İslam'ın gücü büyük şehirlerde, görkemli saraylarda, uzun ulaşım güzergahlarından oluşurken; Batı, temelde tarıma dayalı olan ve manastırlar çevresinde oluşmuş feodal bir toplum düzenine sahip olmuştu. Batı'nın ideallerinin temel noktasını, papazlara has yaşantının ve bunun çevresinde meydana gelen hiyerarşik yapı oluştururken, İslam prensipte eşitlikçi, Batıda olduğu gibi toplumun temeline papazları/ruhban sınıfı yerleştirmeyen, hoşgörülü bir toplum görüşü geliştirmişti (Southern, 2000:16). Lewis'e göre kaynakları bakımından yoksul, bakış açısı sınırlı ve yerel olan Hristiyan Avrupa, pek çok bakımdan İslamiyet'in ulaştığı düzeyin çok gerisinde kalmıştı. Ayrıca Orta çağ Avrupası, sadece alan açısından küçük olmayıp, bakış açısı bakımından da dardı. Diğer dinler bir yana, kendi dininin çeşitli biçimlerine (farklı mezheplere) karşı bile belirgin bir

hoşgörüsüzlüğe sahip iken, İslam dünyası bileşimiyle çeşitliliğe, karakteriyle çoğulculuğa sahipti. Müslümanlar kendi içlerinde ibadet ve inanç bakımından önemli farklılıklara hoşgörü ile bakmaya yatkınken, onayladıkları diğer dinlere de toplumda belirli bir yer vermeye razıydılar (2014a:10). Endülüs döneminde, yüzyıllarca Müslümanlarla bir arada yaşayan Hristiyanlar bu bakımdan örnek teşkil etmektedir.

Müslümanların İspanya'yı fethinden sonra yedi yüzyıl boyunca Endülüs İslam medeniyetini sürdürmeleri ve oradaki Hristiyanlarla beraber yaşamaları, Müslüman-Hristiyan toplumları arasındaki münasebetlerin ne boyutta olduğunun en belirgin göstergelerinden biridir. Müslümanlar, İslam topraklarını genişlettikçe en fazla muhatap oldukları inanç grubu yine Hristiyanlar olmuştur. Çünkü coğrafi açıdan bakıldığında, İslam Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı yerlere doğru yayılma göstermiştir. İki toplum, asırlar boyu süregelen bir beraberlik sürdürse de bu münasebetler bazen anlaşmalarla barış içerisinde götürülmüş bazen de çatışmacı bir ortamda sürmüştür (Erbaş, 1998:117). Örneğin 9. yüzyılın ortalarında İspanya'nın büyük bölümünde Hristiyan toplumunun durumu ile İslam dünyasındaki Hristiyan toplumların durumları aynıydı. Kuran'ın öğretisiyle uyum halinde, vergi ödemeleri koşuluyla korunmaktaydılar. Kendi kilise ve manastırları, papazları ve rahipleri olup, bunların çoğu Kurtuba emirlerinin hizmetinde önemli mevkilerde bulunmaktaydı. Her ne kadar Kuran'da müsamaha ile karşılansalar da kutsal kitapta Hristiyanlara 'itibar edilmemesi' gerektiği bildirilmişti[33]. Yani ne açık ve serbest şekilde ibadet ne çanların çalınması ne tören imkânı ve elbette ne de İslam'ın peygamberine ve kitabına küfre izin vardı (Southern, 2001:27).

1492'de Endülüs Devleti'nin yıkılması, İslam ve Avrupa tarihinde önemli ve trajik kesişme noktalarından birine neden olmuştur. Bu tarihte İspanya'da yaşayan Müslüman ve Yahudiler Avrupa'dan kovulmuş, böylece Avrupa tarihinin en kapsamlı bir arada yaşama tecrübesi olan "convivencia" da tarihe gömülmüştür. 13. ve 14. yüzyıllarda İber yarımadasında Müslüman ve Yahudilere yönelik başlayan sistematik dışlama politikası, Müslüman-Hristiyan-Yahudi toplumlarının

[33] "Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudur. Sizden kim onlarla dost olursa onlardan sayılır." (Maide Suresi, 51. Ayet)

beş yüz yıldan fazla süren birlikte yaşama tecrübelerini ve ortak bir medeniyet inşa etme çabasını sona erdirmiştir (Kalın, 2008:83).

İslam'ın ortaya çıkışından itibaren Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki ilişkiler yalnızca çatışma, polemik, zıtlık ya da savunmacı olaylardan ibaret olmamıştır. Doğu ve Batı arasındaki yoğun kültür alışverişine bakmak, bize Müslüman ve Hristiyan toplumları arasındaki iş birliği hakkında fikir vermektedir. Bu kültür olgusunun içeriğini mimarlık, sanat, tıp, matematik, gök bilimi, felsefe, coğrafya gibi müspet ilimler oluşturmaktadır (Watt, 2013:53-71). İslamiyet ve Hristiyanlığın bir arada yaşaması, Hristiyanlığın zaferine feda edilemeyecek kadar çok avantaj sunmuştur. Birçok katkının yanı sıra, İslam uygarlığının kazandırdıkları sayesinde Sicilya, 11. ve 13. yüzyılları arasında, İspanya, Fransa'nın güneyi ve İtalya gibi birkaç istisna dışında, Avrupa'nın diğer ülkeleriyle dikkat çekici bir zıtlık gösteren refah ve gelişme içerisinde yaşamışlardır (Hentsch, 2008:79). Orta çağ'da İslam altın çağını yaşarken, bundan Avrupalılar da istifade etmiş ve Yunan ilmini ve felsefesini Avrupalılar, Arapça yazan Müslümanlar aracılığıyla öğrenmişlerdir (İnalcık, 2013:60). Müslümanların Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan getirdiği entelektüel gelenek sayesinde Müslüman ve Yahudi bilim insanları, Batı Avrupa'da klasik Yunan öğretiminin yaygın hale gelmesinde rol oynamışlardır. Arap dilindeki pek çok eser, birden çok dil bilen Yahudilerce Avrupa dillerine çevrilmiştir (Göknel, 2015a:243). Avrupa'da yoğun olarak 12. ve 13. yüzyıllarda gerçekleştirilen bu bilimsel çalışmalar, Rönesans'ın alt yapısını oluşturmuş ve Bacon'dan Descartes'e kadar Aydınlanma Dönemi'nin filozof ve bilim insanları söz konusu çeviri döneminden ilhamını almıştır (Yıldız, 2009:1976). Bu bağlamda Avrupa dillerine çevrilen bu eserler, modern Batı medeniyetinin köklerini oluşturmada önemli bir araç olmuştur. Ayrıca, İbn-i Rüşt (Averroes) ve Ebu'l Kasım el-Zehravi (Abulcasis) gibi filozof ve bilim insanları Avrupa bilim hayatını etkilemiş (Göknel, 2015a:243), özellikle 1126 -1198 yılları arasında yaşayan İbn-i Rüşt felsefesi, Batı Avrupa'nın seküler düşünce sisteminin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda İbni Rüşt ve İbni Sina gibi filozoflar edebi yazın alanında da Hristiyanları etkilemiştir. Çok bilinen bir örnek olarak Dante, teolojik temelli ünlü epik şiiri İlahi Komedya'da İslam'ın Peygamberini cehennemin dibine doğru gönderilmiş bir sahtekâr, kötülüklerinin bedelini iğrenç işkencelerle ödeyen

bir günahkâr olarak tasvir etmektedir. Dante ayrıca, kadın ve mal ortaklığını savunan rahip Dolcino aracılığıyla da Peygamber'in "şehvet düşkünlüğü"ne gönderme yapmaktadır (Mertcan, 2007:20).

1453'te Müslüman Türkler tarafından İstanbul'un fethedilişi, Müslüman-Hristiyan ilişkisinde farklı bir mecraya yol açmıştır. İstanbul'un fethiyle Bizans ortadan kalkmış olsa da iki din mensupları arasındaki münasebetleri bitmemiş hatta daha çok artmıştır. Çünkü Müslümanlar fethettikleri yerlerden gayri Müslimleri çıkarmadan ve onları Müslüman olmaya zorlamadan, bazı koşullarla kendilerine tabi olarak yaşamalarına müsaade etmişlerdir (Erbaş, 1998:117). İnalcık'a göre 1453-1553 yılları arasında Avrupa, Osmanlı Devleti'nden hem korkmuş hem de Osmanlı'nın askerî ve siyasî kurumlarını taklit edilecek bir üstün sistem olarak algılamıştır (2013:299). Fakat sadece bu yüz yıllık süreçte değil, genel olarak Osmanlı'nın uzun yıllar Avrupa'da egemen güç olarak kalması, Avrupalının bilinçaltında Türk ve Müslüman korkusu ve düşmanlığının yerleşmesine neden olmuştur. Osmanlı'nın dağılmasıyla sömürgeci Avrupa devletleri bazı Müslüman topraklarını işgal ederek Osmanlı'nın Avrupa'da Hristiyan halka yapmadığı zulüm ve asimilasyonları uygulamaya koymuşlardır. Müslüman topraklarından çıkmak zorunda olduklarında ise kendi zihniyetlerine yakın yöneticiler koyarak Müslüman toplumun uzun yıllar anti-demokratik bir şekilde yönetilmesine neden olmuşlardır (Karslı, 2013:82).

Osmanlılar, eskiden Avrupa kültüründen üstün olan İslam kültürü dairesi içinde bulundukları için Avrupa ile sıkı ilişkilerine rağmen, gelişen yeni uygarlık akımlarına karşı uzun süre kendi içinde kapalı kalmış ve direnç göstermişlerdir (İnalcık, 2013:7). Fakat, Osmanlıların Bizans'ı ve Batı dünyasını 1300'lerden itibaren tehdit etmesi, Avrupa'da İslamiyet'e ilginin artmasına yol açmıştır (İnalcık, 2013:296). Bu dönemden itibaren, ilk Haçlı Seferi'nden bu yana daha ciddi değerlendirmeler yapılmış, İslam ve Hristiyanlık üzerindeki tartışmalar genişletilmiştir. İngiliz bilgini Ketton'lu Robert'in Kuran'ı Latinceye çevirmesi de bu ilgi ve tartışmaların göstergesidir (Robinson, 1986:12). Protestanlığın kurucusu olan Martin Luther de Kur'an'ı Latince çevirisinden okuyup incelemiş, 1530'da yayımladığı *Libellus de ritu et moribus Turcorum* adlı risalesinde Türkleri Hristiyanlarla kıyaslayarak, onları alçakgönüllü, yaşamında sade ve karakterli

bulmuştur[34] (İnalcık, 2013:299).

20. yüzyılın ortalarında Müslüman ve Hristiyan toplumları arasındaki ilişkiler "Müslüman-Hristiyan Diyaloğu" şekline dönüşmüştür (Erbaş, 1998:117). Modern dönemde çatışmacı tutum gerek dinî gerekse dinî olmayan terimler ile birleşmiş olup, bunlardan en bilineni, derin dinî ve kültürel farklılıklar açısından Müslüman ve Batı ülkeleri arasındaki politik ve stratejik çıkarları ön plana koyan - İslamofobinin tarihsel temellerinde de bahsettiğimiz- "medeniyetler çatışması" hipotezidir. İkinci görüş ise, tarihte Swedenborg, Goethe, Henry Stubbe, Carlyle ve diğerleri tarafından desteklenmiş olsa da sadece geçtiğimiz on yıl içinde temel bir alternatif olabilmiş olan "birlikte yaşama ve uzlaşma" görüşüdür. Uzlaşma görüşünün taraftarları, İslâm'ı kardeş bir din olarak görmekte ve aslında İbrahimî geleneğin bir parçası olduğu için, Swedenborg ve Goethe örneklerinde olduğu gibi, İslâm ve Hristiyanlığın bir arada yaşama olasılığının artacağını iddia etmektedirler (Kalın, 2003:2).

Sonuç olarak İslam ve Batı veya Müslümanlar ve Hristiyanlar, İslam'ın ortaya çıktığı günden bu yana temas halinde olmuştur. Aralarındaki siyasal, toplumsal vb. çok yönlü ilişki, kültürel açıdan da etkilenmiş ve İslam'a karşı mesafeli duruşta bu ilişkiler belirleyici olmuştur. Ancak burada tek bir Batı toplumundan ya da tek bir İslam toplumundan bahsetmenin mümkün olmadığı vurgulanmalıdır. İslam'ın bir barış dini olması ve "öteki"ne dair bir yaşam hakkı vermesi, Müslümanların İslam kültürünü nasıl taşıdığı hakkında bize ipucu vermektedir. Bazen kültürel pratikler, teolojik kodların önüne geçmektedir.

1.3.4. Sömürgecilikten Post Sömürgeciliğe: Ekonomik Nedenler

Yukarıda ele alınan, Avrupa'nın İslam ve Müslümanlarla karşılaştığı tarihsel ve teolojik faktörlerin yanı sıra, ekonomik bağlamda bu iki toplumu karşı karşıya getiren süreç, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir

[34] Hatta Kanunî Sultan Süleyman, Martin Luther'i bir Alman elçisi vasıtasıyla Türkiye'ye çağırmıştır. Ancak 1532'de Osmanlılar Almanya'yı yakından tehdit edince Luther bir Alman ve Hristiyan olarak Türkleri 'şeytanın hizmetkârları' ilan etmiş ve tüm Hristiyanları onlara karşı savaşa çağırmıştır. Buna rağmen birçok Lutherci vaiz, Türk himayesindeki Macar topraklarında serbestçe yeni mezhebi vaaz etmişlerdir. O zaman bir Alman yazarı olan Paul Anderbach, ibadet özgürlüğü, inancın bireye aidiyeti ve başka benzerlikler dolayısıyla Lutherciliği İslam'a yakın bulmuştur (İnalcık, 2013: 299-300).

şekilde yaşanmaya başlamıştır. Ancak ekonomik nedenleri 20. yüzyıl ile başlatmak, Avrupa'nın ekonomik temelli sömürgecilik geçmişini görmezden gelmek olacaktır.

Daha önce de bahsedildiği üzere, 15. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetleri başlamıştır. Avrupa ülkelerinin dünyanın geniş alanlarını keşif, işgal, ilhak ve iskân etmeleriyle ortaya çıkan sömürgecilik, siyasal ve ekonomik bir olgudur (M. Aydın, 2011:420). Avrupa sömürgeciliğinin öncüsü Portekizliler ile İspanya'nın 16. yüzyıl başlarında kurduğu denizaşırı imparatorlukları, çok geçmeden Hollanda, İngiltere ve Fransa imparatorlukları izlemiştir (Faulkner, 2012:94).

Avrupalılar, gözlem-deney metodunu kullanarak tabiatın kurallarını keşfe çalışarak açık denizlere dayanıklı gemiler inşa edip, dünyanın değişik yerlerindeki bilgi ve servet birikimlerini kendi ülkelerine taşımışlardır. Coğrafî Keşifler sonucunda keşfedilen yerler yağmalanmış ve hemen hemen tamamı sömürge haline getirilmiştir (Akyıldız, 2012:19). Örneğin 1876 yılında Afrika'nın en fazla yüzde 10'u Avrupalıların yönetimi altındayken, 1900'lere gelindiğinde ise yüzde 90'ından fazlası sömürgeleştirilmiştir. Britanya, Fransa ve Belçika, kıtayı aralarında bölüşmüşler, Almanya ve İtalya'ya küçük dilimler bırakmışlardır. Aynı dönemde Britanya, Fransa, Rusya ve Almanya, Çin'deki sömürge alanlarından başlayan geniş etki alanları oluşturmuşlardır. Japonya, Kore, Tayvan, Porto Riko, Filipinler hatta Pasifik ve Hint okyanuslarındaki küçük adalar bile Avrupa ülkeleri tarafından sömürge haline getirilmişlerdir. Sonuçta, Avrupa ve Amerika dışındaki bağımsız devletler; Osmanlı'nın geri kalan yerleri ile Tayland, Etiyopya ve Afganistan olmak üzere neredeyse bir elin parmakları geçmemekteydi (Harman, 2009:311). Böylece, sömürge hareketleri sonucu pek çok ülke, medeni ve kültürel gücünün yanı sıra (Osmanlı hariç) siyasi bağımsızlığını da kaybetmiştir[35] (Güngör, 1998:48).

"Klasik Sömürgecilik" olarak adlandırılan ve 19. yüzyıla kadar devam eden

[35] İslam ülkelerinin bir kısmı Avrupalıların fiilen birer sömürgesi olurken, bir kısmı da bağımsız yaşamasını onların yolunu benimsemeye borçlu olmuşlardır. Her iki kesim de ya içeriden ya da dışarıdan Avrupalılaşma baskısına maruz kalmışlardır. Fiilen sömürge olan İslam ülkelerinde sömürgeci Avrupa'nın kanunları hâkim olmuş, hayat tarzları, örf ve adetleri gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak empoze edilmiştir. Bağımsız devletlerde ise seçkin tabaka, Batılı bir hayat tarzının benimsenmesinin ülkeyi kurtaracağına inanmış ve o hayatı örnek alıp, tatbik edebilmek için çeşitli yolar denemişlerdir (Güngör, 1998:48).

sömürgeciliğin bu ilk şekli, yağmacılıkla aynı anlama gelmiştir. 19. yüzyıldan sonra sömürgecilik biçim değiştirmiş, "Modern Sömürgecilik" olarak adlandırılan bu yeni dönem sömürgeciliği, kolonileştirme olarak siyasi hakimiyet ve ticari emperyalizm[36] şeklinde gerçekleşmiştir (M. Aydın, 2011:423). Diğer bir ifadeyle sömürgecilik eskisine göre daha fazla mali sermayeye bağımlı hale gelmiştir. Toprakların sömürgeleştirilmeleri emperyalist bağlam içerisinde ele alınsa da I. Dünya Savaşı'na kadar, emperyalizm artık siyasal bağımsızlığa uyum gösterebilen eylem haline gelmeye başlamıştı (Ferro, 2002:43).

1870'li yıllara kadar sömürgecilik, Avrupa'nın genişlemesi şeklinde kendini gösterirken, bu dönemden I. Dünya Savaşı'na kadarki süreçte yeni sömürge imparatorlukları kurulmuştur. Ulusal kurtuluş mücadeleleri işi zorlaştırarak, sömürgeciliği tekniğe dayalı bir hale getirmiştir (M. Aydın, 2011:421). Ayrıca bu dönemde, özel şirketler milli devletlerin unsurları olmaya başlamış, böylece farklı büyüklüklerdeki işletmelerden meydana gelen milli ekonomiler oluşmuştur. Bu milli ekonomiler de dünyadaki iktisadi düzeni belirlemiş ve tamamlamışlardır. Şirketler, tekeller arasındaki rekabet, bunların bağlı olduğu milli ekonomiler arasındaki çekişmeler haline dönüşmüştür (Çavdar, 1970:19)

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise klasik sömürgecilik hareketleri bitmeye başlamış, bağımsızlık hareketleri hız kazanmıştır. Sömürge ülkelerin çoğu, 1945-1965 yılları arasında boyunduruktan kurtulmuştur (Ferro, 2002:49). II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında dünya Müslümanlarının yaklaşık yüzde 40'ı Avrupa devletlerinin sömürgeliğinden kurtularak bağımsızlığa ulaşmışlardır. Birleşmiş Milletler, Asya ve Afrika toplumlarının evrensel olarak bağımsızlığa kavuşması prensibini kabul etmiş ve bütün koloni ülkelerinin bağımsız olmasını hukuken tanımıştır. Sömürgeciliğe karşı savaş, değerler düzeyinde kuvvetler dengesi içinde bir değişiklik meydana getirmiştir (Kayaoğlu, 1972:206). Aslında sömürgecilik yeni bir dönüşüm geçirerek kapitalizm veya liberalizmin formatında sömürgeciliğin tekelci güçlerle yürütülebileceğinin işaretlerini vermiştir (M. Aydın, 2011:423).

Sömürgecilik sonrası yeni emperyalizm ile Amerikan hegemonyası

[36] Emperyalizm, bir devletin kendi sınırları dışındaki bir devletin ya da toplumun üzerinde, rızası dışında kurduğu etkinliktir (M. Aydın, 2011:130).

yükselmiştir. Bir başka ifadeyle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeciliğin tasfiyesi döneminde Avrupa hâkimiyeti altındaki çevresel bölgelere Avrupalılar yerine Amerikalılar yerleşmiştir. Bağımsızlıklarına yeni kavuşan Hindistan, Mısır, Pakistan, Cezayir, Tunus ve Libya gibi devletler, yerüstü ve yeraltı zenginliklerini, ekonomik anlamda kendi denetimlerine geçirmeye çalışmışlar, bunun üzerine uygulanan millîleştirme politikası sonucu çıkan anlaşmazlıklar artmış ve tersine bir durum yaratarak, 1973 yılında yaşanan petrol krizi örneğinde olduğu gibi dünya ekonomisini sarsıntıya uğratmıştır (Ferro, 2002:571).

1973 Ekim ayında Petrol İhraç Eden Ülkeler Arap Örgütü (OAPEC), İsrail'e destek verdiklerini düşündükleri Batılı ülkelere tepki amacıyla petrol üretimini artırmış ve fiyatlarını düşürmüş[37], ABD ve diğer büyük sanayileşmiş ülkeler petrol sıkıntısı çekmişti. Bu siyasi sebeplerden dolayı OAPEC, 1974 yılının ocak ayında ham petrol fiyatını dünya pazarlarında çarpıcı bir biçimde yükseltmişti (Hammes ve Wills, 2005:509). Batılı toplumlar ise yaşadıkları petrol krizinin ve iktisadi bunalımın sorumlusu olarak Ortadoğulu Müslüman ülkeleri görmüş ve bu anlamda İslamofobik bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Batılılar bu tavrı, ülkelerinde bulunan Müslüman göçmenler ve onların çocukları üzerinde göstermişlerdir (Kaya, 2016:238).

Konunun giriş kısmında da vurgulandığı üzere, Avrupalılarla Müslümanların, ekonomik anlamda ilişkileri (ki sömürge dönemi çift yönlü bir ilişki biçimi değildi), 20. yüzyılın ortalarından sonra yoğun olarak başlamıştır. Özellikle 1960'larda Avrupalı devletlerin, işgücüne gereksinimleri artmış, bu ihtiyacı ucuz iş gücüyle karşılamak için de dünyanın çeşitli ülkelerinden vasıfsız işçi alımları yapmışlardır. Bu ihtiyaç çerçevesinde üçüncü dünya ülkeleri olarak tabir edilen (Kuzey Afrika ve Türkiye gibi) ülkelerden de çok sayıda Müslüman, Avrupa'ya göçmen olarak yerleşmiştir ki (Kirman, 2010:26), Müslümanlar şu an Avrupa Birliği'nin ikinci en büyük dini grubu durumundadırlar.

Avrupa'nın artan iş gücü ihtiyacı nedeniyle, 1960'lardan itibaren Müslüman göçmenleri alması, Avrupa'daki mevcut durumu değiştirmeye başlamıştır. Artan

[37] Neilson Institute, http://nelson.wisc.edu/che/events/place-based-workshops/2010/project/energy-perspectives/crisis.php (Erişim, 29 Mart 2017).

işgücü ihtiyacı doğrultusunda başlayan ve başlangıçta tek başlarına ve geçici olarak dünyanın farklı bölgelerinden gelen Müslüman işgücü, zamanla bu ülkelerde kalıcı unsurlar haline gelmişlerdir [38] . 1970'lerin ortalarından itibaren piyasalar doygunluğa ulaşıp emek talebi önceki dönemlere göre azalmış olsa da Müslümanların aileleriyle birleşmeleri ya da siyasi sığınma talepleri gibi nedenlerle Müslüman nüfus sayıca artmaya devam etmiştir (Nielsen ve Otterbeck, 2016:112-113). Cesari, çalışmak için giden ilk göçmen nesil için şu tespitte bulunmaktadır[39] (2002:2):

> "İlk yapılan göçler gerek siyasi makamlar gerekse göçmenlerin kendileri tarafından geçici kabul edildi. Göçmenler, eve dönerken para kazanmak istemişler ve ülkelerini sömürgeleştiren ulusun, vatandaşı olmak istememişlerdir. Ancak 1980'lerin başından sonra eve dönüşün imkânsız olduğunu fark ettiler. Böylece o topluluğunun bir parçası olarak kendilerini görmeye başladılar."

Bu tespit, hemen hemen bütün Avrupa ülkelerine ilk giden göçmenler açısından benzerlik göstermiştir. Örneğin Türkiye'den Almanya'ya çalışmak için gidenler, bugün Almanya'nın en büyük Türk diasporası durumundadırlar. Ne var ki Müslümanların, bulundukları ülkenin bir parçası olmaları, zamanla demografik yapısını da değiştiren Avrupa ülkelerinde yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Gerek aile yapıları gerekse Avrupai olmayan kültürel özellikleriyle toplumsal hayatta daha görünür olmaları, Müslümanlara ilişkin olumsuz bakışların yaygınlaşmasına yol açmıştır. Nilüfer Göle Müslümanların kamusal alanda olmalarını şu ifadelerle açıklamaktadır:

> "Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'daki Müslüman varlığı kentsel dokuda, şehir manzaralarında giderek daha fazla görünürlük kazanmaya başladı. Büyük bir etnik ve mezhep çeşitliliğine sahip olan

[38] Müslümanlar, dinlerini yaşama noktasında da özgürlük elde etmişlerdir. Öyle ki, 1970'lere kadar Avrupa'da hemen hemen hiç cami bulunmazken, 1970'lerden itibaren camilerin sayısı hızla çoğalmış ve 1990'ların sonuna gelindiğinde 6000'i aşmıştı. Kökeninden geldikleri ülkeleriyle yakından bağlantılı olan bu camilerde ilk nesil göçmenler, kendi ülkelerinde ibadet organizasyonuna dayanan topluluk düşüncesinde bir din duygusu geliştirmişlerdir. Avrupa'nın yeni camileri, onları finanse eden ve kendi imamlarını kendileri yönetmek için gönderen bu ülkelere (özellikle Cezayir, Fas ve Türkiye) bağlı kalmıştır (Amghar vd., 2007:9).

[39] Cesari, bu tespiti Fransa'daki göçmenler için yapmıştır.

> Müslüman topluluklar mahalle yaşamının, sokakların, okulların, eğlence mekanlarının bir parçası haline geldiler, çoğunluk toplumları bu görünür mevcudiyet karşısında kayıtsız kalamıyorlar; yeni vatandaşların farklı yaşam biçimleriyle tanıdık mekanlara yerleşmesi karşısında genel bir şaşkınlık hüküm sürüyor. İslam'ın kamusal görünürlüğünün gündelik yaşamdaki göstergeleri, özgürlüğün laik değerleriyle ve dinden uzak bir yaşam adabıyla şekillenmiş olan Avrupa toplumlarının ortak tahayyülünü bozuyor..." (2015:19).

Buna rağmen, 1980'lerin sonuna kadar bu olumsuz bakışın, dinî kimliklerle ilişkilendirilmesi çok sınırlı seviyede kalmış, daha çok geldikleri coğrafyalar üzerinden tanımlanan göçmenler olarak kabul edilmişlerdir (Samur, 2016:298). Bir başka ifadeyle Avrupa ülkelerine ilk göç eden Müslümanlar, ülkede konuşulan dil bilmeme, yasal haklardan haberdar olmama ve eğitim yetersizliği gibi nedenlerle kültürel şok yaşamışlar, ancak Avrupalılar açısından bunlara, 'göçmen' ya da 'geçici işçi' gözüyle bakıldığından, Müslümanların Avrupai yaşamla olan toplumsal uyumsuzluk kısmen tolere edilebilmiştir. Ne var ki ilk nesilden sonraki kuşakların eğitimli olmaları, yasal haklarını bilmeleri kısacası anne-babalarının yaşadıkları zorlukları yaşamamaları beraberinde kendilerine olan güveni getirmişti (Nielsen ve Otterbeck, 2016:129). Avrupa ve Amerika'ya giderek vasıfsız işçi olarak çalışan Müslüman bireylerin ikinci ve üçüncü nesil çocukları aldıkları kaliteli eğitim ile önemli devlet kademelerine gelmeye, haklarını daha yoğun bir şekilde aramaya ve ekonomik olarak güçlenmeye başlamışlardır (Karslı, 2013:84). Bu durum, Avrupa'nın yerlileri tarafından sorunsallaştırılmış, yabancı ülkelerde yaşayan Müslümanların ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda güç kazanmaları İslâm karşıtlığının/İslamofobinin nedenlerinden biri haline gelmiştir (Yılmaz, 2010:239).

Avrupa'da yabancı işçi ihtiyacının azalması ve son yıllarda yaşanan ekonomik krizler sonucunda Hristiyan nüfusun işsizlik oranları artmış ve aralarında Müslümanların da bulunduğu azınlıklara karşı ırkçı, dışlayıcı, nefret ve saldırganlık içeren İslamofobik olaylar görülmeye başlanmıştır (Karslı, 2013:84). Bu bağlamda Müslümanlar, Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz, şiddetin artması, işsizlik, doğum oranındaki azalma gibi konularla ilişkilendirilmekte veya o konuların hemen

ardından gündeme getirilmekte, sanki toplumsal sorunların Müslümanlardan ve yabancılardan kaynaklandığı gibi bir algı yaratılmaktadır. Ülkede yabancıların varlığı konusunda yabancının ya da göçmenin "günah keçisi" yapılması kriz dönemlerinde öne çıkan tipik bir durumdur. Günümüzde özellikle yabancı olanla ilgili sınırı "din" çizmektedir. Öyle ki "sivil" olarak nitelenen din, inanç noktasına erişmeden sadece bir kültür ile ilişkilenmesine rağmen, kriz dönemlerinde bu "sivil" sıfatından uzaklaşmakta ve bir dışlama aracı olarak kullanılmaktadır. Bir başka ifadeyle, Avrupa'nın ekonomik ve sosyal anlamda olağanüstü dönemlerinde Müslümanlar, istenmeyen zümre olarak ilan edilmekte ve çatışmaların nesnesi haline getirilmektedir (Kastoryana, 2000: 80-84). Dolayısıyla, özellikle yüksek gelir düzeyine sahip olanlar arasında İslam düşmanlığının yaygınlaşması tespitinden, ekonomik krizin, işsizliğin, istihdam endişesinin, İslam düşmanlığını artırıcı işlev gördüğü ama İslam düşmanlığının temel nedeni olmadığı sonucu çıkarılabilir (Gökçe ve Gökçe, 2015:40). Ancak, Avrupa'da Müslüman cemaatlerin ekonomik kalkınmasına yönelik herhangi bir politika tanımlanmamış, hatta Avrupa'da doğmuş olmasına rağmen, konut, istihdam ve eğitimde ayrımcılık halen devam etmekte ve yeni nesiller için artmaktadır. Yoksulluk ve dışlanma, kimliklerin düşmesinin ardındaki başlıca etmenlerden biridir. Gençlerin aşırı dinci söylemlere karşı savunmasızlığı olmasına rağmen, ekonomik konuların Müslüman toplumun durumu, köktencilik ve terörizm tehdidi etrafındaki güncel tartışmalarda göz ardı edildiği söylenebilir. 'Dini kimliği', sorunun parçası olarak değerlendirmede hiçbir tereddüt yaşanmazken, çoğunlukla çelişkili olarak onu çözümün bir parçası olarak görme konusunda kayıtsız kalınmaktadır. Bu yaklaşım, entegrasyon konularının İslamlaştırılmasını önlemek için haklı olsa da inanç ve toplum faktörünü göz önünde bulunduran çözüm önerilerinin dışında tutulmamalıdır (Karich, 2007:72-73).

Müslümanlara ilişkin olumlu tutumun, diğer dini kimliklere karşı oldukça düşük düzeyde olması, Avrupa'nın ve Batı'nın olumsuz İslam politikasını bir izdüşümüdür. Batı'da yıllardır kurgulanan İslam karşıtı politikalar meyvesini vermiştir. İslam artık Avrupa'nın düşman ötekisidir (Gökçe ve Gökçe, 2015:22). Bu bakış açısında kamuoyu araştırma şirketlerinin yaptığı araştırmaların da payı vardır. Örneğin Merkezi Washington'da bulunan PEW Araştırma Merkezi gibi

büyük kurumlar, dönem dönem Müslüman nüfusunun artışına dair istatistiksel veriler ortaya koymaktadır. PEW'in raporuna göre 2030 yılında "her dört kişiden biri Müslüman olacak" denilerek Hristiyan dünyası uyarılmakta, Avrupa'da genel nüfus içinde Müslüman nüfusunun %8'e çıkacağı öngörüsünde bulunulmaktadır[40]. Hatta PEW'in yayınladığı son rapor, 2070 yılında dünyadaki Müslüman popülasyonun, Hristiyan popülasyonu geçeceği yönündedir[41].

Sonuç olarak 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın başta ekonomik olmak üzere kendi çıkarları üzerine kurulu sömürge faaliyetleri, zamanla format değiştirse de günümüzde -başta kültür aracılığı ile- Postmodern sömürgecilik olarak devam etmektedir (M. Aydın, 2011:423). Sömürge ülkelerinden Fas, Tunus, Cezayir gibi Afrika ülkelerinden Müslümanlar, bugün daha iyi yaşam koşulları için gittikleri ve dillerini bildikleri Avrupa'da ikinci sınıf muamelesi görmektedirler. Elbette ki bu ayrımcılık, bu göçmenlerin sadece ekonomik göstergelerinin düşük olmasıyla açıklanamaz.

1.3.5. Sistematik Bir Mücadele Alanı: Politik Nedenler

İslamofobinin nedenlerinden biri olarak ele alınan 'politik nedenler' ifadesi, ne tür politikalar olduğu ve bunların sınırlarının ne olduğuna dair muğlaklık taşıyabilir. Burada kastedilen 'politika'yı yalnızca siyasal düzlemde ele almak, göçmenler ve eğitim ile ilgili politikaları göz ardı etmek olacaktır. Bu nedenle (siyasal anlamda yapılan) politik hamleler, göçmen politikaları ve eğitim politikaları ile birlikte ele alınacaktır.

İslam'a yönelik düşmanlığın, tarihsel ve kültürel bir kadim geçmişi olduğuna daha önce değinilmişti. Fakat İslamofobinin, bir rahatsızlıktan öte, bir ideolojik duruş ve bunun beraberinde siyasal bir argüman haline ge(tiri)lmesi, 20. yüzyılda ve özellikle o yüzyılın son on yılında başladığı söylenebilir. Öyle ki, İslamofobi üzerine yapılan çalışmalarda, Sovyet Rusya'sının dağılmasından sonra komünizmin çöküşüyle birlikte, Batı'nın kendine yeni bir düşman arayışına girdiğine dair görüşü yaygındır (Arslan, 2009:15; Buehler, 2011:643; Crane, 2010:54; Fekete, 2010:64). Ne var ki Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinden daha

[40] http://www.pewforum.org/2011/01/27/the-future-of-the-global-muslim-population/

[41] http://www.dailymail.co.uk/news/article-4270576/Islam-popular-global-religion-2070.html

önce –yukarıda ekonomik nedenlerde de değinildiği üzere- II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da işçi ihtiyacı artmış bu da beraberinde Müslüman nüfusun Batı'ya gidip orada yerleşik hale gelmelerine neden olmuştu. Müslümanların varlığına dayanan politikalar 1970'lerde göç bağlamından çıkmış, güvenlik ve terörle mücadele sorunlarına odaklanmıştır (Amghar vd., 2007:9). 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan ve İngiltere'deki Salman Rushdie[42] olayı ile Fransa'daki ilk hijab (başörtüsü) ile ilgili tartışmalar[43] gibi meseleler Avrupa ve Müslümanlar arasında entegrasyonu hızlandırmış ve aradaki gerginlikleri artırmıştır (Savage, 2004:43).

1980'lerin sonundan itibaren, yukarıda ifade edilenlere benzer bir dizi olay, Avrupa'daki Müslüman topluluklara karşı popüler tutumları kutuplaştırmış ve Avrupa'daki Müslüman varlığı arttıkça, bu durum ulusal birlik için bir meydan okuma haline gelmiştir (Savage, 2004:43). Bir başka ifadeyle, Batı ülkelerinde her geçen gün artan Müslüman nüfus, Esposito'nun da belirttiği gibi, Batılılar tarafından bir 'tehdit' olarak algılanmaktadır (1992:232). "Müslüman" ve "göçmen" kelimelerinin neredeyse eş anlamlı kullanıldığı Avrupa ülkelerinin çoğu (ilk Arap petrol ambargosunu ve daha sonra yaşanan ekonomik gerilemeyi takiben), 1970'lerde göçmenlik konusuna kapılarını kapamıştır. Ancak başta aile birleşimi

[42] Selman Rushdie, *Şeytan Ayetleri* adlı kitabında, İslam dininin önemli yönlerini doğrudan sorgulayan bir hikâye ele almıştı. Rushtie kitapta, İslam peygamberi Hz. Muhammed'e işaret etmek için "Mahound" ismini kullanmış, Peygamber'in eşlerini metresleri gibi tasvir etmişti. Kuran'ın tamamıyla orijinalliğinden yoksun olduğu önermesi, kitabın en tartışmalı unsurlarından biriydi. İslam'ın oryantalist bir değerlendirmesini sunan ve destekleyen bu kitap, Batılı okuyucuların ilgisini çekmek için yazılmış bir romandı. Kitap, Müslümanlar arasında infial yaratmış, Hindistan ve Güney Afrika'da yasaklanmış, hatta bazı Müslümanlar, protesto amacıyla kitabı yakmışlardı. Ayrıca Ayetullah Humeyni, Salman Rushtie'nin hakkında irtidad ettiğine (dinden dönmek) dair fetva vermiş ve bu fetva on yıl boyunca geçerliliğini korumuştur. Batı dünyası tarih boyunca "ihanet" suçu için ölüm cezaları verirken, İslam dininde ihanetin suçu, Batı'nın aksine devlete karşı değil ümmete karşı işlendiğinden, idam gibi en ağır cezaları içermeliydi. Bu bağlamda Rushtie, dini değerlere hakaret ettiğinden "vatan haini" kabul edilmemiştir. Ne var ki İngiltere'deki dini değerlere hakaret kanunu, yalnızca Hıristiyanlık ile sınırlıydı ve diğer azınlık dinlerini karşı yapılan hakaretleri kapsamıyordu (Abbas, 2015a:123).

[43] Fransa'da başörtüsü periyodik olarak 1989 yılından bu yana bir mesele haline geldi ve bu durum, Fransayı ömür ve yoğunluk açısından benzersiz bir hale getirmişti. 2004'te Fransız Parlamentosu, (siyasi uzlaşmaya varılması anlamında) resmi okullardan gösterişli dini sembollerin giyilmesini yasaklayan bir yasayı geçirmişti. Çevredeki kamusal tartışmaların bir kısmı, Fransız toplumunun kendini tanımlama biçimini, geleneksel İslami uygulamalar ile Cumhuriyetçilik değerleri arasındaki çatışmayı Fransız sosyal bütünleşmesi ve kendisinin ve ilkelerinin temsil etmesi için bir meydan okuma olarak ele alıyordu (Amiraux, 2007:127).

vakaları olmak üzere Avrupa'ya her yıl, yaklaşık 500.000 göçmen ve 400.000 sığınmacı girmektedir[44].

Müslümanlar, bu noktada Batı Avrupa'nın yasadışı göçmenlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır [45] (Savage, 2004:27). Tabi bu durum, Avrupa ülkelerinin demografik yapısını değiştirmekte ve bununla paralel olarak yeni politikalar üretilmesine neden olmaktadır.

Avrupa'nın demografik yapısını değiştiren bu sayısal verilerin, ilerleyen süreçte öngörülemeyen sonuçlara neden olacağı düşünülmektedir. ABD'li tarihçi Bernard Lewis, Alman Die Welt gazetesine 28 Temmuz 2004 tarihinde verdiği bir röportajda, Batı Avrupa'nın İslamlaşacağını öne sürmüştür. Lewis'in göç ve demografik durumu gösteren bu yargısı, "Avrupa ve Batı, Arap dünyasının ya da Magrib'in bir parçası olacak" şeklindedir. Lewis ayrıca, Avrupalıların geç evlendiğini, varsa evlilik yaşlarının az olduğunu, yoğun göçlere izin veren Avrupa'nın nüfusunun mevcut eğilimlere göre, en geç 21. yüzyılın sonuna kadar Müslüman çoğunluğunu içereceğini belirtmektedir [46]. Amerika menşeli Pew Araştırma Merkezi'nin 2017'nin Şubat ayında yayınladığı raporda[47], 2050 yılına kadar Avrupa nüfusunun % 10'u Müslüman olacağı yönündeki tahmin, Lewis'in iddiasını destekler gibi görünmektedir. Gerek Batılı entelektüellerinin tahminleri gerekse araştırma merkezlerinin Müslüman popülasyon artışına dair verileri,

[44] Mülteci, sığınmacı ve göçmen kavramları birbirinden farklıdır. *Mülteci*, uluslararası hukukta "vatandaşı olduğu ülke dışında olan ve ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişiler" olarak tanımlanmaktadır. *Sığınmacı*, "mülteci olarak uluslararası koruma arayan ancak statüleri henüz resmi olarak tanınmamış kişilere" denir. *Göçmen* ise, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekten beklentilerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır. Esas olarak, ülkesinden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için değil, eğitim ve çalışma gibi nedenlerle ayrılan kişiler olarak tanımlanabilir. Göçmenler, vatandaşı oldukları ülkelerin korumasından yararlanmaya devam ederlerken, daha iyi bir yaşam standardına kavuşabilmek için, kendi istekleri ile bu yolculuğa çıkarlar. Bu yolculukların bir kısmı pasaport, vize gibi yasal belgelerle düzenli bir halde yapılırken, bazıları ülkelerin yasal sistemlerine aykırı bir şekilde düzensiz olarak yapılabilmektedir (https://bianet.org/bianet/toplum/167434-multeci-gocmen-siginmaci-arasindaki-farklar, Erişim, 06.04.2017).

[45] Bu sayının yıllık 120 bin ila 500 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir (Savage, 2004:27).

[46] Röportajın Almanca ve İngilizce metni için bkz: http://maverickphilosopher.blogspot.com.tr /2004/10/from-interview-with-bernard-lewis.html (Erişim, 6.4.2017).

[47] http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/02/27/muslims-and-islam-key-findings-in-the-u-s-and-around-the-world/ (Erişim, 9.4.2017).

Batılılar açısından ontolojik bir tehdit olarak algılanmakta, bir takım kaygı ve endişelere yol açmaktadır. Başlangıçta "misafir işçi" olarak gelen fakat daha sonra o ülkelerin "daimî mukimi" hatta "vatandaşı" olan bu nüfusun yerli nüfusa oranla daha genç ve doğurgan olduğu düşünüldüğünde, Avrupalıların kimlik ve gelecek ile ilgili kaygıları bir ölçüde anlaşılabilir (Kirman, 2010:27). Kaya'nın da ifade ettiği gibi "ötekine, yabancıya, göçmene, azınlığa, İslam'a, bizden olmayana karşı duyulan ve güvenlik söylemiyle üretilen, modern insanın her an risk altında olduğunu anımsatan" (2015:49) bu korkunun bir yansıması, "Müslüman ülkelerden gelen göçlerin artması ve Avrupalılar arasında azınlık gösteren doğum nedeniyle Avrupa'da Müslüman nüfusun birkaç nesil içinde çoğunluk haline geleceği" anlamına gelen *Eurabia* teriminde bulunmaktadır. Bu kavramı en çok savunanlar arasında Financial Times köşe yazar Christopher Caldwell bulunmaktadır. Caldwell, Avrupalı Müslüman nüfusun, Avrupa kültürünün gelecekte yerini alabileceği birleşik bir cephe olma potansiyeline sahip olduğunu iddia etmektedir. Avrupa'nın radikal İslam tarafından kuşatılacağı korkusunu ifade etmede kullanılan Eurabia fikrini, Avrupa'da pek çok sağ parti, halkın desteğini almak için korku taktiği olarak kullanmaktadır (Moreno, 2010:74).

Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunda Müslüman nüfusa yönelik tartışmalı yasalar, bireysel olarak uygulanmaktadır. Örnek olarak, 2009 yılında İsviçre'nin yeni minarelerin inşasını yasaklayan bir anayasa değişikliğini onaylaması; 2010'da Fransa'da kadınların yüzlerini örtmede kullandığı burka ve peçeyi yasaklayan bir yasayı başlatması gibi olaylar bu duruma örnek gösterilebilir (Moreno, 2010:75-76). Öyle ki, Müslümanlara ve İslam'a dair anti-özgürlükçü tavır, kendini seçim kampanyalarında da göstermekte, İslam karşıtlığı üzerinden politika üreten aşırı sağ da Avrupa'daki Müslümanlar için bir tehdit oluşturmaktadır. Aşırı sağın oy oranlarındaki artışla beraber merkez partilerin de sağa doğru bir eğilim göstermesi, göçmen politikalarının sertleştirilmesine neden olmaktadır (Kepenek, 2016:72). Diğer bir deyişle, özellikle ulusalcı ve popülist partiler, seçim kampanyalarını Müslüman ve İslam karşıtlığı üzerine kurgulamakta ve bunu kolay oy elde etmede bir argüman olarak kullanmaktadırlar. Mesela, İngiliz Ulusal Partisi lideri Nick Griffin, 2006 yılında, İslam'ı "çok saldırgan ve kötü niyetli bir inanç" şeklinde

tanımlamış[48] , Batı Avrupa ülkelerinden Hollanda'da yaptığı ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla sık sık medyada kendine yer bulan aşırı sağcı Özgürlük Partisi Genel Başkanı Geert Wilders, tüm Müslüman ülkelerden Hollanda'ya göçün durdurulması çağrısı yapmış (Ogan, vd. 2013:30) ve 2017 Mart ayında yapılan seçim kampanyalarında da, seçimlerini kazanması durumunda ülkedeki cami ve İslam okullarını kapatacağını, kamusal alanda başörtüsü ve diğer İslami simgeleri yasaklanacağını vadetmişti[49]. Burada, İslamofobinin sadece kıta Avrupa'sına has bir durum olmadığı, genel olarak Batı'nın bir sorunu olduğu söylenebilir. Öyle ki, özgürlükler ülkesi olarak tanımlanan Amerika'nın Eski Başkan George Bush'un 10 Ağustos 2006'da yaptığı bir konuşmasında "Amerika'nın İslami faşistlerle savaş halinde olduğunu"[50] söylemesi bu görüşü doğrular niteliktedir.

Avrupa siyasetindeki bu aşırı sağ kesim, farklılaştırıcı ırkçı bir yaklaşımla göçmen karşıtı tutumunu meşrulaştırmaya çalışırken, bunu, kendi kültürel kimliğinin bütün pozitif değerleri kapsadığını öne sürerek ve bu değerlerden yoksun kimliklerin dışarıda tutulmasını isteyerek gerçekleştirmektedir. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde gitgide artan bu ayrıştırıcı mekanizmada hoşgörüsüzlük, şiddet yanlısı olma, suç oranlarını artırma, kadınları aşağılama gibi olgular İslamla ilişkilendirilmekte, bu özelliklere sahip olmaları onların sistemin dışına itilmeleri için yeter sebep kabul edilmektedir. Aşırı sağ partiler, Müslümanların bu vasıflarını Avrupa'ya taşıyacakları ve Avrupa'nın demokratik, hoşgörülü siyasi kültürünü bozacakları korkusunu tüm kıtaya yaymaya çalışmakta, İslam ve Müslümanları Avrupa için esas tehdit odağı olarak sunmaktadırlar (Uzunçayır, 2014:145).

Canatan, Batılı siyasetçi ve aydınların İslamofobik söylemlerinin genel bir tipolojisi oluşturulduğunda, ortaya çıkan analizin en az üç varsayıma dayandığını belirtmektedir. Bu varsayım ya da önermelerden ilki *"farklılık tezi"*dir. Bu teze göre, söz konusu gruplara göre İslam, 'farklı' ve 'başka' bir din; Batı dünyasında yaşayan Müslümanlar ise 'göçmen' ve 'yabancı'dır. İkinci önerme *"eşdeğersizlik tezi"*dir. Bu tez, İslam ile Batılı değerleri arasındaki birtakım farklılıklara,

[48] http://www.dailymail.co.uk/news/article-375104/Islam-wicked-vicious-faith-BNP-leader-tells-court.html (Erişim, 18.04.2017).

[49] http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37277054 (Erişim, 17.04.2017).

[50] http://edition.cnn.com/2006/POLITICS/08/10/washington.terror.plot/ (Erişim, 18.04.2017).

eşdeğersizlik tezini de eklemekte, yani İslam, yalnızca 'farklı' olanı değil, aynı zamanda 'aşağı' statüde olanı da temsil etmektedir. 'Aşağı' olan bazen "İslam, geri bir kültürdür" söylemiyle bazen de "İslam'da demokrasi, laiklik ve insan hakları gibi modern değerler yoktur" gibi söylemlerle ifade edilmektedir. İlk iki tezden ortak olarak ortaya çıkan son tez *"çatışma tezi"*dir. Buna göre, 'aşağı', 'geri' ve 'farklı' olan İslam'ın, 'ileri' ve 'üstün' olan Batı medeniyetiyle bağdaşması olanaksızdır. Farklı ve eşdeğeriz ilke ve kurallar insanları bir noktada çatışmaya zorladığından Müslümanların Batılı bir ortamda onlarla birlikte yaşamaları söz konusu bile değildir. Çatışma tezine göre, Batı'da yaşayan Müslümanlar, beraberinde getirdikleri inanç ve kültürleriyle Batı toplumuna uyum sağlayamamaktadırlar. Bu çatışmadan kurtulmak için ya asimile olma bağlamında uyum sağlamak ya da geriye dönmek zorundadırlar (2007:43-44).

İslamofobik dili yalnızca politikacılar değil, Papa gibi din adamları da bu dili kullanmaktadır. Papa 16. Benedict, Müslüman liderlere hitaben yaptığı bir konuşmasında, Müslüman liderlerden terörizmle mücadele etme noktasında yardım istemiş, hatta bu konuda yükümlü olduklarını söylemiştir. Papa'nın gerek diğer inançlara gerekse siyasi veya dini liderlerine benzer bir itirazda bulunması net olmamakla birlikte Papa, konuşmasında terörü Müslümanların yaydığını ima etmiş ve teröre sebebiyet veren diğer faktörleri göz ardı etmiştir (Ali vd., 2008:74). Ne var ki, Müslüman olduğunu iddia eden kişi ve grupların faili olduğu çeşitli terör olayları göz önüne alındığında, Avrupalılardaki İslamofobik algı ve tavrın sorumluluğunu ne tek başına politik veya dini aktörlere, ne de bu toplumlara yüklemek haksızlık olacaktır. Fakat olayların gelişimine ve bu olayların siyasi-toplumsal sonuçlarına bakıldığında, İslam ve Müslümanlara yönelik algı ve bunun beraberinde getirdiği İslamofobi olgusunun ortaya çıkıp yaygınlaşmasında, Avrupa devletlerinin ve toplumlarının gerek etkileri gerekse sorumlulukları fazlasıyla belirginleşmektedir (Samur, 2016:303).

İslamofobik algıda etkili olan bir diğer neden de şüphesiz eğitim yetersizliği ve tabi bu bağlamda yürütülen eğitim politikalarıdır. Eğitim, Avrupa'daki Müslümanlar için problem teşkil etmektedir. Avrupa ülkelerindeki ilk ve orta dereceli okullarında birçoğunda Müslüman öğrenciler bulunmasına rağmen, bunlar arasındaki başarı oranının düşük olduğu ve büyük bir çoğunluğunun yüksek

öğretim aşamasına geçemediği bilinmektedir (Küçükcan, 2014). Öyle ki, göçmen nüfusun önemli kısmını Müslümanların oluşturduğu düşünüldüğünde, diğer göçmenlere kıyasla Müslümanlar arasında eğitimi tamamlama oranları düşüktür ve genel olarak çoğunluk nüfusundan daha düşük vasıflar elde etmektedirler. Müslümanların eğitim hakkıyla ilgili yaşadıkları sorunlar, araştırma merkezlerinin de raporlarına yansımaktadır. Örneğin, Avrupa Irkçılık Karşıtı Ağ (ENAR)'a göre, kuruluşlara yapılan şikayetlerde yabancı asıllı olması nedeniyle okula kaydedilmeyen öğrencilerin sayısı çok fazladır. Ayrıca öğretmenlerin öğrencilere ve öğrencilerin öğretmenlere karşı ayrımcı eylem veya sözleri, öğrenimin her derecesinde görülmektedir (Aydın ve Yardım, 2008:18). Eğitim de dahil göçmenlere karşı her türlü ayrımcılığın arttığı son yıllarda ayrımcılıkla mücadele için farklı eylemler, politikalar, kanunlar ve diğer araçlar mevcuttur. Ancak artan ayrımcılık karşısında bu ayrımcılıkla mücadele önlemleri yetersiz kalmakta ve bu durumun sonucunda Müslümanlarda; stres, kendine güven kaybı, hayal kırıklığı, güvensizlik, marjinalleşme vs. ortaya çıkmaktadır. Yüksek eğitimli azınlıklar için işgücü piyasasındaki ayrımcılık, eğitimin sınıf engellerini aşmasına ve hareketliliğin kolaylaşmasına yardımcı olabileceği fikrini ortadan kaldırmakta ve genç nesillere çelişik bir mesaj göndermektedir. Genç, yüksek eğitimli, örtülü Müslüman kadınlara işgücü piyasasında tanınan ve cezasız ayırımcılık özerkliğini ve kurtuluşunu geleneksel kısıtlamalardan engellemektedir (Karich, 2007:73). Bu tür negatif ayrımcılıklar, İslamofobiye neden olan olumsuz Müslüman profillerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Günümüzde Avrupa'daki eğitim sistemine bakıldığında, sistemin iki temel talep arasında sıkışmaya eğilimli olduğu görülmektedir. Bir taraf; teknik, ekonomik ve bilişsel yani seküler bir sisteme yönlendirirken, diğer taraf ise dinsel ve çok kültürlü eğitim taleplerinde bulunmaktadır. Müslüman çocuklarının ahlak ve değerler konusunda en azından bazı dini talimatlar içeren bir eğitim almayı tercih etmesi, Avrupa'daki gayrimüslim diğer alanlardaki eğitim sistemleri içinde bir sorun teşkil etmektedir (Daun ve Arjmand, 2005:405).

Sultana'ya göre Avrupa ülkeleri, Hristiyan dünya görüşünü korumakta ve eğitim konularını teknokratik ve laik bir bakış açısıyla görmektedirler (1995:136). Daha spesifik olarak eğitim, tek-kültürlü ve Batılı olmayan yaşam tarzlarına

düşman olma eğiliminde olduğu, bu durumun İslami değerler ve kimlik arasındaki fark ile ev sahibi toplumların baskın kültürleri ve değer sistemlerinin, Avrupa'da eğitim politikalarını sorunlu bir hale getirdiği ifade edilmektedir. Bazı okulların tam zamanlı İslami eğitim vermesi, Müslüman yaşam tarzının korunması mücadelesindeki araçlardan biri olarak görülmesine rağmen, çoğu Müslüman ebeveyn, temelde bu okulların niteliklerinin düşük olduğunu fark ettiklerinden, çocuklarını ayrı Müslüman okullara göndermemektedirler (Daun ve Arjmand, 2005:408). Öyle ki, devlet okullarında ahlak ve değerlerdeki eğitim eksikliği, çok kültürlü ve çok dinli görüşlere yönelik ayrımcılık gibi nedenler Müslüman ailelerin çocuklarını laik bir okul yerine, ahlaki ve etik eğitim vermesi nedeniyle Hristiyan okullarına göndermelerine neden olduğu (Walford, 2004:226) ifade edilmektedir.

Sonuç olarak, Abbas'ın da ifade ettiği gibi; Avrupa gibi hızla değişen toplumlarda ve özellikle birey ve grupların karşı karşıya oldukları iç ve dış mücadeleler göz önüne alındığında, eğitimin herkes için olması gerçekleştirilmesi gereken hedef olmalıdır (2015b:156). Eğitimdeki yetersizlik/eksiklik, beraberinde başta sosyolojik ve psikolojik olmak üzere birçok olumsuz duruma neden olmaktadır.

1.3.6. İslam Korkusunun Arka Planı: Psikolojik Nedenler

İslamofobinin ilk ortaya çıkışındaki en önemli gerekçenin teolojik bir rekabetten kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ne var ki bu teolojik rekabet; kültürel, ekonomik, politik, psikolojik, medya, terör vb. sorunları beraberinde getirmiştir. Batı ülkelerinde İslamofobi, Müslümanların sağlık, eğitim, iş bulma gibi toplumdan dışlanmaları şeklinde kendini göstermekte ve böylece Müslümanlar sosyolojik, psikolojik ve ekonomik yönden olumsuz bir şekilde etkilenmektedirler. Dolayısıyla İslam ve Avrupa (Batı), birbirleriyle etkileşim halinde olduğundan bu sorunlar zamanla kısır bir döngü haline gelmiştir.

İslamofobi kavramındaki fobi, bastırılmış güdülerin dışa yansıtılma şekli olup, belirli bir şey ya da durumdan duyulan korkuları ifade etmektedir (Babaoğlu, 2011:43). Toplumdaki belli bir grubun korkusu önyargı ile ilişkilendirilmektedir (Lee vd., 2009:94). Önyargıda, insanlar grup aidiyetlerine göre değerlendirilmektedir. Önyargılar, belirli bir dış grup hakkındaki olumsuz

dogmatik kanaatleri içermektedir. Öyle ki bireyden çok gruba yönelik olan önyargıda kişiler, çok önceden ifade edilmiş ama olgunlaşmamış, her türlü kanıttan önce peşinen karar verme eğilimdedirler. Önyargılar davranışa dönüştüğü takdirde ise, artık bunun adı "dışlama"dır. Yani önyargı bir tutum iken, dışlama ise bir davranıştır (Gürses, 2005:144).

Bu bağlamda İslamofobi, diğer önyargılar gibi, basmakalıplara dayanan bir antipatidir. Diğer bir deyişle, aşırı negatif genellemeler içermektedir. Bazı Müslümanların tutum ve davranışları tüm Müslümanlara yüklenmektedir. Mesela, Müslümanların büyük çoğunluğu demokrasiyi desteklediği halde, tüm Müslümanların terörist oldukları ve dünya Müslümanlarının büyük çoğunluğunun terörü reddettiği veya tüm Müslümanların demokrasiye karşı çıktıkları iddiası, ayrım gözetmeyen genellemeler ve damgalama biçimleridir (Borell, 2015:411). Bu tür önyargı ve fobiler, sosyal yapısalcı kurama göre, bireyin toplumun değer yargılarını taklit etmesi yoluyla içinde yaşadığı sosyal ortamlardan öğrenmesiyle olmaktadır. Böylece toplumun benimsediği davranış kalıplarını kendilerine model almaktadırlar. Bu bağlamda birey içinde yaşadığı sosyal ortamda, okulda, ailede, görsel, sesli ve yazılı medyada İslam'a ve Müslümanlara karşı gösterilen korku ve düşmanlık tepkilerin gözlemleyerek daha sonra onları taklit etme suretiyle İslam ve Müslümanlara karşı İslamofobik bir tutum geliştirebilmektedir (Karslı, 2013:91).

Batı'nın Müslümanlara yönelik bu fobileri veya önyargılarını nasıl ki teolojik, kültürel, ekonomik ve politik nedenlerinde olduğu gibi tek bir bakış açısıyla –Batı gözüyle- açıklayamazsak, psikolojik nedenleri de tek bir Batı örüntüsü üzerinden açıklamak yeterli değildir. Aslında bu nedenler, daha önce de belirtildiği gibi, kendi içinde hem Batı kanadı hem de Müslüman kanadı açısından ele alınmalıdır. Bu nedenle bu çalışmada psikolojik nedenleri; (1) Avrupalıların, Müslümanlardan korkmaya ve/veya onlardan nefret etmeye neden olan psikolojik ruh hali ile (2) Müslümanların Batılıların bu korku ve nefret psikolojisine sahip olmalarındaki rolü olarak ele almanın, İslamo"fobi"deki psikolojik arka planın tüm yönleriyle ele alınmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

İlk olarak, Avrupalıların Müslümanlardan korkma ve nefret etme nedenlerinin altında yatan gerekçelere bakıldığında; toplumsal bellek, İslami

imgeler, Avrupalılık kimliğinin inşası, medya entelektüellerinin İslamofobik söylemleri ile terörist saldırılar (ve bunların medya söylemleriyle harmanlanması) sıralanabilir. Avrupalıların Müslümanlara yönelik yaptığı araştırmalarda da Avrupalıların Müslümanlarla ilgili endişe, şüphe, algı veya tahayyüllerinin hiçbir şekilde tecrübeye dayanmadığı, aslında tarihsel olarak toplumsal bellekte yer edinmiş olan önyargı ve stereotiplerin güncel resim ve görüntüler aracılığıyla yeniden üretilip canlandırılmasıyla etkin kılındığı sonucuna ulaşılmıştır (Gökçe ve Gökçe, 2015:30). Ne var ki Buehler'e göre, İslamofobinin gerekçesini Batı Avrupa'nın Müslümanlara ve İslam'a yönelik düşmanlığının tarihsel kaynaktan beslendiğini düşünmenin cezbedici olsa da ve Orta çağ Hristiyan dünyasının İslam'a yönelik tavırları ile günümüz İslamofobik söylem ve davranışları büyük oranda benzerlikler gösterse de bir sebep-sonuç ilişkisi tahmin etmek oldukça zordur. Bu bağlamda Buehler şu soruyu sormaktadır: "'Müslüman bir öteki' oluşturmak için başat bir yafta neden 'şiddet'e yoğunlaşmakta ve 'şiddet' neden ön plana çıkarılmaktadır?" Buehler'in bu konudaki yaklaşımı "Hristiyan dünyanın/Batı'nın kendi karanlık tarafı olarak şiddet temayülünü İslam'a/Müslümanlara yansıttığı" yönündedir. Hristiyanların Müslümanlara bu olumsuz özellikleri yansıtmasını Buehler, Sigmund Freud'un modern psikolojide ortaya koyduğu "bireylerin, itiraf edilmemiş olumsuz karakter özelliklerini diğer insanlara yansıttıkları" yaklaşımına dayandırmaktadır. Buna göre birey, olumsuz bulduğu ya da itiraf etmek istemediği özelliklerini başka birey veya gruba bilinçdışı olarak yansıtmakta, dolayısıyla bir bakıma 'kötü', somutlaştırılmış olmaktadır. Bir başka ifadeyle, "biz onları [öteki'yi/düşmanı], kendi kötücül öznel ya da nesnel imgelerimizi dışsallaştırmak amacıyla kullanır ve kabul edilemez düşüncelerimizin yansıtmalarıyla bu imgelere zemin oluştururuz. Böylece, 'kötücül olan öteki'nin psikolojisi oluşturulmakta (Buehler, 2011:646), aynı yansıtma ilkesi, kabile, millet, din gibi insan grupları için de kullanılmaktadır.

Günümüzde Batı'nın İslamofobik bakış açısındaki bir diğer psikolojik neden de İslam'ı sembolize eden imgelerdir. Müslümanların; camiler, minareler, İslami okullar/dinî eğitim veren merkezler, helal gıda, imam ve ataşe gibi dinî yetkililer, mezarlıklar, siyasî temsilciler, başörtüsü vb. imgeleri bu kimliğin Batı

toplumlarında gitgide daha görünür bir hale gelmesine neden olmuştur. Hatta, görünürlük konusunda ilk sırada olan camilerin sayısındaki hızlı artış, İslam'ın Avrupa'da kalıcılığının en somut göstergelerindendir. Mesela son zamanlarda yapılan kamusal tartışmalardaki önemli bir konu, Avrupa'da yeni inşa edilen camilerin mimari tarzı ile ilgili olup, Hollanda ve Fransa'da daha modern ve çağdaş cami binaları geliştirmek için Müslüman örgütlere telkinlerde bulunulmaktadır (Maussen, 2005:4). Ancak tüm bu telkinler, camilerin modern veya geleneksel mimariye sahip olmaları meselesi değil, mesele temelde bir kimlik sorunudur (Evkuran, 2010:165). İslamofobiyi, yabancı düşmanlığından terörle mücadeleye kadar birbirinden çok farklı söylem, tutum ve davranış biçimlerinin bir araya gelmesiyle "İslam'dan irrasyonel bir şekilde korkma" şeklinde tanımlayan Marcel Maussen de İslamofobinin arka planında kimlikle ilgili ideolojik bir öz olduğunu ifade etmektedir (Maussen 2006:6). Özellikle diğer göçmen grupları ile kıyaslandığında Müslümanlar, sosyo-ekonomik açıdan daha geri durumda olup, gündelik hayatta ayrımcı uygulama ve davranışlara daha çok maruz kalmaktadırlar. Diğer bir deyişle, bu kimlik meselesi, özellikle Müslümanlar söz konusu olduğunda daha keskin bir hale gelmektedir.

Kimlik, "şiddet ve teröre kaynaklık edebileceği gibi, zenginliğe ve içtenliğe de kaynaklık edebilir. O nedenle kimliği genel bir kötülük olarak görmek anlamsızdır." (Sen, 2006:23). Ancak Avrupa'da aşırı sağın yükselişi ve buna bağlı olarak çok-kültürlülüğe karşı çıkma durumu, "Avrupalı kimliği" olgusunu pekiştirdiği söylenebilir. İnşacı (constructivist) bakış açısına göre kimlikler, sürekli bir değişim ve inşa halindedir. Avrupa kimliği de tarih boyunca inşa süreci içindedir (Öner, 2014:6)[51].

Avrupa kimliğinin oluşması ikinci bölümde daha detaylı ele alınacak olsa da burada ele alınan temel mesele, Avrupa kimliği ile bir din olarak Hristiyanlığın,

[51] 1492 yılı, Avrupa kimliği için sembolik açıdan önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1453 İstanbul'un fethinden sonra, dört kez 10'ar yıllık devreler halinde bu yenilgiyi telafi etmeye çalışmışlardır. Hristiyanlar, 12. yüzyılda fetih hareketlerini yeniden başlatmış ve Granada yeniden Hıristiyanların eline geçmiştir. Müslümanlar önce zorla Hıristiyanlaştırılmış, Hıristiyanlaştırılan bu Müslümanlar, 17. yüzyılın başlarında İspanya'dan zorla çıkartılmıştır. Bu olay, Avrupa'da "safkan" öğretisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu öğreti, Avrupalı ırkçılığını ve etnik temizlemeyi meşrulaştırmak için sonraki çağlarda bir öz olmuştur (Delanty, 2013:125-125).

birbirinin yerine kullanılmasıdır. *Avrupa'nın İcadı* kitabında Delanty, Avrupa kimliğinin kökenlerini 16. yüzyılda Türklere karşı gösterilen dirençte aramaktadır. Delanty'e göre bu, kolektif birliktelikten öte dışlama ilkesinden beslenen bir bilinçti. Bu kimlik, aynı zamanda, 1571 İnebahtı Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın deniz hakimiyetinin ortadan kalkmasıyla varlığını sürdüren bir kimlikti ve sömürgecilik döneminde Avrupa kimliğinin ırkçı nosyonuna zemin hazırlamıştır. Bu süre zarfında Avrupa fikri, yeni kimlik oluşturma mekanizmaları için kültürel bir referans çerçevesi olarak "Hristiyan Dünyası" kavramının yerini almaya başlamıştır. Bu dönüşümle birlikte Avrupa, artık coğrafi bir alandan öte bir değerler sistemi olarak kendini sunmaya başlamıştır. Avrupa kelimesinin "Hristiyan Dünyası" kavramının yerini alması, Avrupa'nın bütününün Hristiyan olmaması açısından önem taşımıştır. Fakat, 16. yüzyılda Avrupa kavramı, Hristiyanlığın yerini alma sürecinde, anlamsal açıdan bir değişikliğe uğramıştır. Avrupa'nın değişip, Batı Avrupa'nın tek bir blok halinde birleşmesinde en büyük etken, kilisenin gücünü kaybetmesidir. 16. yüzyıldan itibaren, Hristiyan alemine karşı Avrupa fikrine dayanan bir Avrupa kimliğinden söz edilebilir (Delanty, 2013:117-131).

Batılıların İslam'ı, fobik bir şeymişçesine görmelerindeki psikolojik bir diğer faktör de medya entelektüellerinin İslam karşıtı söylemlerinde aranabilir. İslamofobiyi besleyen nedenlerden "Medyanın Etkisi" başlıklı bölümde daha detaylı ele alınacak olsa da özellikle 2000'lerden itibaren farklı kesimlerden medya entelektüelleri İslamofobik bir duruş sergilemişlerdir. Buna göre "İslam, entelektüellerin kendi zihinlerine göre 'üretilmiş' bir İslam"dır (Sözen, 2005:54). Bernard Lewis ve Samuel Huntington'un daha önceden başlattıkları İslam karşıtlığının ideolojik ve sosyolojik altyapısı, 1990'lardan itibaren daha keskin bir ivme kazanmış ve son dönemlerde siyasiler ve medya tarafından, Avrupa toplumunun zihnine bir tehdit algısı olarak imaj çalışması yapılarak, Avrupa'da özellikle Müslüman karşıtlığında bir artışa neden olmuştur (Özdemir, 2012:418). Özellikle medyada sıkça yer alan entelektüel aktörler, toplumdaki İslam karşıtlığını besleyebilecek birçok eylemi, kendi ideolojileri doğrultusunda yorumlamaktadırlar. Mesela, Danimarka basınında yayınlanan Hz. Muhammed karikatürleri, Zizek'in

de belirttiği gibi "basın özgürlüğünün en yüksek değeri" olarak yorumlanmaktadır (2013:14).

Kalın ise İslam karşısında duyulan korku, vehim, paranoya, öfke ve nefreti 18. ve 19'uncu yüzyılda Avrupa tiyatrolarında kullanılan "fantazmagorya" [52] tekniğinin yarattığı etkiye benzetmektedir. Kalın, günümüzde İslamofobiyi, ırkçılıktan farkı olmayan korku-nefret tutumu olarak tanımlamakta ve arkasında derin fantastik kurgular yattığını öne sürmektedir. Buna gerekçe olarak da Bernard Lewis gibi bir tarihçinin bile "30 yıl sonra Avrupa tanınmaz hale gelecek; Avrupa, "Eurobia" olacak" kehanetini gösteren Kalın, Batı'nın mutlak bir ekonomik ve askeri üstünlüğe sahip olduğu halde, bu yüzyılda bile birilerinin hala "İslam'ın kılıcı gelecek, Batı medeniyetini kesecek, insanlık bitecek" paranoyasına sarılmasının rasyonel bir temeli olmadığını belirtmektedir. Bu olsa olsa, Aristo'nun, Eflatun'dan ilham aldığı, "fantazma" dediği, gerçek ile hayali, hakikat ile vehmi birbirine karıştıran ve aklın prensipte idrak ettiği ama hislerin ve vehimlerin bulanıklaştırdığı bir 'psikolojik kayma'yı tanımlamaktadır (Kalın, 2012).

Günümüzde Avrupalı politikacılar İslamofobiyi, daha çok güvenlik ve terörle mücadele sorunu olarak görmekte ve kendi ülkelerinde yaşayan bu Müslümanları, azınlık gruplar olarak değerlendirmektedirler. Öyle ki bu politikacılar İslamofobiyi, psikolojik bir baskı unsuru olarak kullanmakta ve Müslümanları tam bir asimilasyona tâbi tutmayı denemektedirler. Böylece Avrupa merkezci bu ideolojik tavırla Müslümanlar, 'Avrupalı olmak' ile 'Müslüman olmak' arasında bir tercihe zorlanmaktadır (Evkuran, 2010:174-5). Zaten azınlık psikolojisinin gereği olarak, azınlıklar birkaç nesil geçtikten sonra artık azınlık olarak kalamamakta; ya bunların büyük çoğunluğu asimile olarak yok olmakta, ya da bulundukları yerin hâkim grubu olup azınlık statülerini kaybetmektedirler. Eğer azınlıklar çoğunluk içerisindeyse asimile olmakta veya kaybolurlarsa özgün statülerini kaybetmektedirler. Böylece onlara yönelik negatif ön yargıların artık bir amacı kalmamakta, artık bu tür önyargılar ya yavaş yavaş yok olmakta ya da onların yerini alan yeni bir gruba atfedilmektedir. Ancak azınlıkların çoğunluğa hâkim hale

[52] Fantazmagorya: Aldatıcı görüntü. Hayali görüntü oyunu (Avcı, 2005:16).

gelmesi durumunda, kendilerine yönelik önyargıları etkisiz hale getirmekte ya da onları aşmaktadırlar. Böylece azınlık grup gücü ele alırsa önyargılar ya ortadan kalkmakta ya da bilinçli bir şekilde tarih sahasından silinmektedir (Firestone, 2010:44). Her ne kadar Avrupa'da Müslümanlar toplumda gücü ele alan azınlık bir grup olmasa da biyolojik yaklaşım bağlamında İslamofobi, Hristiyan bireylerde korunma ve varlığı sürdürme amacı güden bir tür içgüdüsel davranış olarak görülebilir. Mesela, "İslam hakkında önyargılı olan bazı çevrelerin, İslam'ın zina ve hırsızlık suçlarına yönelik ceza uygulamayı kısıtlayıcı şartlarını dikkate almadan bazı İslam ülkelerindeki katı ve radikal uygulamaları İslam'ın en doğru yorumu şeklinde sunmaları, gayrimüslim bireylerde İslam'a karşı yaşama içgüdüsünün neden olduğu bir korku duygusunun oluşumuna neden olabilmektedir." (Karslı, 2013:90).

Batı'nın Müslümanlara yönelik psikolojik bir alt yapısı da radikal İslamcı terörist söylemidir. Batı'ya göre 'Radikal İslamcı Terör', Batı Medeniyetine, onun hegemonik yapısına, Batı'nın dünya genelindeki politik, ekonomik, kültürel uygulamalarına, yaşam tarzına bir tepki olarak doğmuş, ezilen azgelişmiş uluslar ile gelişmiş ulusların arasındaki mesafeyi kapatamayacağı yönünde bir 'ezilmişlik psikolojisi' ile hareket etmektedirler (Özerkmen, 2004:262). Diğer bir deyişle, İslami kimliklerine yönelik bir küçümseme ve saldırı arttığı ölçüde, Müslümanlar kendi kimliklerine daha fazla sarılmışlardır (Cesari, 2006:261). Dahası, genellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerden gelen Müslümanların, gelişmiş Batı ülkelerine karşı tepkiselliklerinin artmasında ve Müslümanlar içerisinden şiddete yönelebilen terör gruplarının çıkmasında şüphesiz sosyo-ekonomik farklılıkların ve Batılılar nedeniyle geri bırakılmışlık duygusunun payı fazladır (Samur, 2016:305). Dini ve dünyevi bilgi eksikliğinden kaynaklanan radikal İslamcıların, gayrimüslimlere yönelik bu terör saldırıları, Müslümanların dünyadaki genel imajına büyük zarar vermektedir. Bunların medyada temsili ile İslam ve Müslümanlar, sürekli terör, bombalama, şiddet gibi olumsuz kavramlarla anılması sonucu insanlar bir süre sonra klasik şartlanmaya uğramaktadır. Şartlandırılmış bu bireyler, İslam ve Müslüman kavramlarını kan, şiddet, bombalama gibi olayları hatırlamakta (Karslı, 2013:86), bu da İslam'a Müslümanlara karşı korku ve öfke

duygularının oluşumuna neden olmaktadır.

Radikal terör örgütlerine katılan ve İslam adına cihat ettiğini düşünen teröristleri eylem yapmaya iten en önemli faktör sosyo-ekonomik dışlanmışlık gibi görünmektedir. Bu bağlamda yoksulluk, sosyo-ekonomik geri kalmışlığın en önemli görüngülerinden birsidir. Yoksulluk, insanlara yerleşik yasa ve kurallara karşı gelmeyi tahrik edebilir. Açlık çeken biri mücadele edemeyecek ve savaşamayacak, hatta protesto edip bağıramayacak kadar büyük bir zayıflık ve karamsarlık içine girebilir. Ancak, kendinde mücadele edecek gücü görse bile, bu durum onlara mutlak manada şiddete başvurma inisiyatifini, cesaretini ve fiili yeteneğini vermemektedir (Sen, 2006:162-163). Burada vurgulanması gereken bir nokta yoksulluk ve küresel adaletsizlik duygusunun, şiddetin patlak vermesine hemen o anda yol açmamasıdır. Fakat, uzun vadede sonuç verecek ve şiddet olasılığı üzerinde önemli etkisi olabilecek bağlantıları vardır (Sen, 2006:166). Müslümanları radikal yollara sapmaya teşvik eden unsurlar arasında sosyo-ekonomik faktörün yanı sıra psikolojik nedenler de önemlidir. Hatta Oliver Roy'a göre, onları şiddete doğru iten nedenler yeterince spesifik değildir ve Roy, bu konuda araştırma yapanların, bu nedenler arasında yoksulluk, dışlanma, ırkçılık, kültürel çeşitlilik vb. temelli açıklamalar yapmasını yeterince açık bulmamaktadır. İslami radikalizmde, radikalleşmenin en önemli unsurun hayal kırıklığı olduğunu savunan Roy'a göre (2007:55) radikalleşmenin, sosyo-ekonomik boyuttan çok psikoloji ile ilgisi daha fazladır. Oliver Roy, radikal İslamcıları şöyle ifade etmektedir: "Batı merkezli İslamcı teröristler Müslüman toplumun militan öncüleri değil; beklentilerini karşılamayan bir Batılı toplumun hayal kırıklığına uğramış, geleneksel toplum ve kültürlerden kopmuş, kaybolmuş bir neslidir. Küresel bir umuda dair vizyonu hem küreselleşmeye karşı bir intiba hem de bir intikam biçimidir. El-Kaide, gençleri dini ve siyasi bölünmeye, isyana ve şiddetin (çetecilik, okul baskını, uyuşturucular ve suiistimal gibi) diğer yönlerini ifade etmeyi ve isyanın hikayesini yazmayı vadediyor." (2007:55-56). Roy bu tespiti ile, Batı toplumlarında Müslümanlara yönelik önyargının bir üst aşaması olan ayrımcılığın ne gibi psikolojik sonuçlar doğurduğunu vurgulamaktadır.

İslamofobiyi tetikleyen psikolojik etmenler -Hristiyanlar açısından- bireyin

ailesi ve içinden çıktığı toplumun içinde gördüğü davranışların rol model almasıyla başlamaktadır. Genelde eğitim aygıtlarıyla tarihsel belleğin aktarılması ve bunun korunması, medya ile bu korku ve nefretin körüklenmesi diğer yandan kamusal alanda bir 'öteki' olarak Müslüman/İslami imgelerin var olmasıyla bu silsile devam etmektedir. Müslümanlar ise farklı dini tercihlerinden dolayı toplumda 'öteki' olarak görülüp aşağılanmakta ve bu durum onlarda eşitsizlik psikolojisinin yerleşmesine neden olmaktadır.

1.3.7. Trajik Olaylar: Terör Eylemleri

Trajik olaylar ifadesinden kasıt, bombalı saldırılar, intihar eylemleri gibi terör eylemleridir. Özellikle Avrupa'da son yıllarda artan terör eylemlerinin arkasında imzası bulunan El-Kaide[53], DAEŞ[54], gibi İslami(!) terör örgütlerinin yaptığı terör eylemleri ve saldırılar, İslam dinine mal edilmektedir. Bazen dinle ilgisi olmayan kişi ve gruplar terör eylemlerine kötü niyetli ya da kasıtlı olarak

[53] Gürbüz, 1980'lerin sonunda Amerika, Suudi Arabistan ve Avrupalı devletlerin yönettiği Afgan cihadında verilen mücadele sırasında ortaya çıkan **El-Kaide'**nin**,** etnik bölünmeleri aşma, Müslümanları baskıya karşı savunacak 'uluslararası bir ordu' yaratma gibi bir amaçla kurulduğunu (2008:125) ifade etmektedir. Radikal İslamcı gruplarla bağlantılı olan ve bu gruplar tarafından sürekli desteklenen El-Kaide, dünya genelinde hücre yapılanmasına sahiptir. 2001 yılı sonlarında (koalisyon güçleri Taliban'ı iktidardan indirene kadar), El-Kaide'nin merkezi Afganistan'da bulunmaktaydı. Fakat 2001'den sonra EI-Kaide küçük gruplar halinde Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Ortadoğu'ya yayılmışlar (Katman, 2012:66), özellikle bu bölgelerde Amerikan hedeflerine yönelik olarak terörist saldırılar gerçekleştirmeye başlamışlardır.

[54] **DAEŞ** olarak adlandırılan örgüt, dönem dönem farklı isimler kullanmıştır. Günümüzde medya ve siyasette DEAŞ, IŞİD gibi farklı şekillerde de telaffuz edilen örgüt, dünyada da ISI, ISIS, Daesh olarak da kullanılmaktadır. Örgütün farklı isimlerinin olması, kendilerinin yaptıkları isim değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde Türkiye'de örgüte medya ve siyasette genellikle DAEŞ dendiğinden, bundan sonraki kısımda da DAEŞ olarak kullanılacaktır.

Kökeni ilk olarak 1999 yılında Afganistan'da, Ebu Musab el-Zerkavi tarafından atılan DAEŞ, 2004 yılında El-Kaide ile bağlantılı hale gelmiş ve Irak El-Kaidesi ismini almıştır (Zelin, 2014:2). 2007'den itibaren, ABD'nin etkisi ile gücünü kaybetmeye başlayan örgütün, 2010 yılında liderinin öldürülmesiyle, yerine Ebu Bekir el-Bağdadi geçmiştir. DAEŞ, 2011 yılında Amerika'nın Irak'tan çekilmesinden sonra yeniden güçlenmeye başlamıştır (Erdoğan ve Deligöz, 2015:6). Örgütün asıl amacı, Irak'ın Sünni çoğunluğunu kapsayan aşırılıkçı ideolojiyi temel alan bir devlet kurmaktı (UN Report, 2014:35). Nitekim liderleri El-Bağdadi 8 Nisan 2013 tarihinde, Irak ve Şam İslam Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiş olmasına rağmen, bu karar El-Kaide tarafından tanınmamış ve böylece DAEŞ'in El-Kaide ile bağlantısı kopmuştur (Erdoğan ve Deligöz, 2015:6). Bağdadi, 29 Haziran 2014'te ise halifeliği ve İslam Devletini kurduğunu ilan etmiştir (Clarion Project, 2014:6).

Birleşmiş Milletler'in 2014'te yayınladığı rapora göre DAEŞ'ta, 80'den fazla ülkeden yaklaşık 15 bin yabancı savaşçının son dönemde Irak ve Suriye'ye giderek El Kaide ile bağlantılı grupların saflarına katıldığı belirtmektedir (UN, 2014:8). DAEŞ'in eylemlerine bakıldığında ise, bilindiği üzere, Müslüman veya gayri-Müslim olsun onlarca ülkede farklı terör saldırıları düzenlemiştir ve düzenlemeye de devam etmektedir.

katılırken, bazı cahil Müslümanlar da köktenci İslam aldatmacalarına kanmakta ve teröre destek vermektedirler. Bu cihad gruplarının gerçekleştirdiği terör olayları ve saldırılar, yalnız Batı'yı değil tüm dünyayı etkilediği gibi, İslam ve Müslümanlara zarar vermektedir.

Burada vurgulanması gereken bir nokta, "Din" ve "terör" kavramlarının birlikte telaffuz edilmesi her ne kadar gerçekleştirilen eylemlerin niteliğini "dinin terörü beslediği"ne dair kanaatleri güçlendiriyor gibi görünse de aslında "beslemek" ya da "desteklemek"ten çok "besler gibi göründüğü" şeklinde yorumlamanın daha doğru olduğudur. Diğer bir deyişle dini terör, bir dine mensup kişi veya grupların uyguladıkları şiddeti meşrulaştırmada dini araç olarak kullanmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa genel kabul gören görüşe göre dinler, toplumda terör ortamının oluşmasına destek vermediği gibi, birleştirici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle "dinî terör" ya da İslami terör yerine "dinî motifli terör" demek daha doğru olacaktır (Aydın ve Türkoğlu, 2007:164). Yani bu kavram, "dinin motive ettiği" anlamında değil, "dinî görünümlü" terör anlamında kullanılacaktır.

Kelime anlamı itibariyle; dehşete düşürme, korkutma, şaşırtma, kafasını karıştırma gibi anlamlara gelen *terör* kavramının en kapsamlı tanımı; "saldırılan veya korkutulan sivil ve masum kurbanlar aracılığıyla, hedeflenenden daha büyük bir kitleyi yıldırıp, korkutarak yasa-dışı stratejik ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bir grubun ya da devletin, bilinçli ve planlı bir biçimde şiddet kullanması veya kullanma tehdidinde bulunması" (Ergil, 1991:171) olarak tanımlanabilir. Terörün pek çok nedeni vardır. Sosyal varlık alanında gerçekleşen olay, olgu ve süreçleri tayin eden belirlenim ilkeleri, zaman, mekân-coğrafi çevre, din, ekonomi, eğitim, zihniyet dünyası, sosyokültürel normların yanı sıra, tüm bunlara nüfus ve tabakalaşma faktörleri de eklenebilir (Aydınalp, 2011:75). Dolayısıyla, terörizm denen olgu, tüm bu etmenler altında şekillenmektedir.

Terör, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge mücadeleleri, rehin alma, adam kaçırma, tehcir, bombalama, intihar saldırısı ve hava saldırısı gibi yöntemlerle biçim değiştirmiştir. Bu dönüşümle terör, *çağdaş terör* olarak adlandırılmaya

başlanmıştır.[55] Herhangi bir hedef, zaman, mekân ya da metot gözetmeyen çağdaş terörün, çoğu kez vatanı ve sınırları da yoktur. Büyük ölçüde, siyasi ve diplomatik olarak görece ulaşılamayan, bölgesel olarak akıcı şebekeler şeklinde işlemektedir (Smelser ve Mitchell, 2011:11). Çağdaş terör tartışmaları, daha çok *dini/kutsal terör* üzerinden işlemekte ve terörist grupların temel belirleyici özelliği gibi sunulmaktadır. '*Dini terör'*, "dini inancın onayladığı, emrettiği ya da ilahi bir emirle gelmiş bir amacı yerine getirmek maksadıyla gerçekleştirilen şiddet" faaliyeti (Aydınalp, 2011:67) anlamına gelmektedir.

Bruce Hoffmann'a göre, dini motifli terörizmde şiddet, öncelikle bazı teolojik istekler ya da zorunluluklara doğrudan tepki olarak yürütülen 'kutsal bir eylem' ya da 'ilahi bir görev' olarak telakki edilmektedir. Terörizm, böylece aşkın bir boyut kazanmaktadır. Dini görünümlü terörün, seküler terörden daha ölümcül bir tür olduğunu ifade eden Hoffmann bunun gerekçesini, dini terörün değerler sistemi, moralite anlayışları, meşrulaştırma yöntemleri ve alternatif dünya görüşlerinin farklı olmasına bağlamaktadır (1998:94). Dini terör grupları, geniş bir şekilde tanımlanmış bir düşmanın ortadan kaldırılmasını istemektedirler (McAllister ve Schmid, 2014:73).

Dini terör bağlamında Batı, son yıllarda "İslami terör" kavramını geliştirmiştir. Böylece, Müslümanların ve İslam'ın Batı tarafından "terör ve şiddet" kavramlarıyla beraber anılmaya başlanması, terörün yayılmasına ve küreselleşmesine neden olmuştur. Özellikle ABD'deki 11 Eylül saldırıları sonrası, El-Kaide ve müttefiklerinin İslamcı kutsal savaş anlamına gelen 'Cihad' ile kâfirlere (gayri-Müslimlere) karşı şiddet eylemleri başlatması, dünyada büyük değişikliğe neden olmuştur. Bu durum, İslam'ı ve İslam dünyasını bir güvenlik ve istikrar krizine sürüklerken, Batı'da ve başka yerlerde de laik demokratik ulusların gelecekteki güvenliğine karşı bir tehdit oluşturmaktadır (Khan, 2009:1). Bütün

[55] Tanımından türlerine, sebeplerinden kuramlarına kadar çok geniş bir konu olan terörün; 'devlet terörü', 'devlete karşı terör', 'iç terör', 'uluslararası terör' gibi türleri bulunmaktadır (Aydınalp, 2011:56). İsrail'in Filistin halkına karşı dönem dönem dozunu yükselttiği saldırı ve şiddet eylemleri devlet terörünün en açık kanıtı durumundadır. Birmanya'da Budist toplulukların Arakan Müslümanlarına yaptıkları ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Hristiyan Anti -Balaka örgütünün Müslümanlara yönelik terörü de aşıp soykırıma varan şiddet eylemleri gerçekleştirmeleri yine devlet terörünün en bariz örnekleri arasında gösterilebilir. Ancak, özellikle Batı medyasında şiddet ve terörle ilişkilendirilen tek dinin İslam olduğu görülmektedir (Ergül, 2015:313).

dinler, barışı, adaleti, kardeşliği, sevgiyi ve yardımlaşmayı önermektedir. Ne var ki gerek geçmişte gerekse günümüzde hemen hemen tüm dinlerin mensupları arasında dini bir kılıfla gayri meşru şiddete başvuranlar ortaya çıkmaktadır (Ergül, 2015:313). Özellikle son yıllarda dini terör örgütü adıyla haberlere konu olan bazı örgütlerin yaptıkları eylemler, saldırılar, katliamlar artmıştır. Bu durum, insanların zihinlerinde teröristlerin birlikte anıldığı dinlerin de yanlış veya olumsuz anlaşılmasına neden olduğu gibi (Cereci, 2015:6), din ile şiddetin birlikte anılmasına da yol açmaktadır.

Şüphesiz, dinler arasında geçmişten gelen birbirlerine karşı getirdikleri imajlar vardır. Toplumlar, kendilerini başka toplumlara tanıtmada çaba göstermektedir ve bu çaba içerisinde İslam; kan, ölüm, fanatizm, şiddet ve baskıcı bir din şeklinde kurgulanmıştır. İslam, yayılması kılıçla temin edilen ve günümüzde de İslami uyanışın, şiddet ve baskı rejimlerini de beraberinde getireceği gibi suçlamalara hedef olmuştur (Avşar, 2010:153). Bu bağlamda, geçmişte Haçlı edebiyatında ve sanatında İslam'ın, bir "kılıç dini" olduğu miti yayılırken, günümüzde bu mit "terörist Müslüman/Müslüman terörist" imajına dönüştürülmüş (Samur, 2016:304), dolayısıyla İslamofobik algının en önemli argümanlarından biri haline gelmiştir. Hiç şüphesiz bu imajın oluşturulmasında en büyük yardımcı mecra, medyadır. Batı medyasında, eylem yapan failler İslamcı terörist, aşırı İslamcı, köktendinci Müslüman, Müslüman terörist ve cihadist gibi kavramlarla betimlenmektedir. Bu betimlemeler dünyada herhangi Müslüman bir toplumdan çıkan failler için geçerli olmaktadır. Bu kavramlaştırmalar bir yandan tüm Müslümanları yaralayıp, onları incitme ve yaşadıkları toplumdan dışlanma hissine neden olurken; diğer yandan İslam'ı ve Müslümanları tanımayan Batılılarda İslamofobik olarak nitelendirilen önyargı, kin, nefret söylemi ve şiddet eylemlerini artırmaktadır (Ergül, 2015:302). 1993 yılının Kasım ayında İngiliz *The International Herald Tribune* gazetesi İslami terör ile ilgili şu ifadeleri yazmıştır: *"İslami köktencilik*[56] *hızlı bir şekilde küresel barışın ve güvenliğin en büyük tehdidi*

[56] Köktencilik, Latince kökenli *fundamentum* kelimesinden türemiş olup, ilk defa Amerika Protestanlığı içinde 20. yüzyılda kullanılmıştır. Köktencilik kavramı, bir hayli tartışmalıdır. Genellikle esneklikten yoksunluk, dogmatizm, otoriteryanizm ve hatta şiddet ile birlikte ele alınmıştır. Köktencilik, yalnızca kutsal metinlerin tam hakikat olma niteliği iddia etmekten ibaret olmayan bir dini-siyasi hareket veya proje fikrinin taşıyıcısı olma avantajına sahip olmaktadır. Dini

haline gelmekte ve aynı zamanda terörizm yoluyla ortaya çıkan ulusal ve bölgesel rahatsızlıkların da sebebi olmaktadır. İslami köktencilik, 1930'larda Nazizm ve faşizmin, daha sonraları da 1950'lerde Komünizmin sergilediği tehdidin bir benzeridir..." (Uzun, 2012:57-58). Bu türden söylemler ve yayınlar, Batılıların İslam'a yönelik var olan endişe ve kaygılarını artırmaktadır. Bu söylemlerin yanı sıra Batılı entelektüeller tarafından ortaya atılan *Medeniyetler Çatışması, yeni Haçlı Seferleri, Eurabia* gibi ifadeler, Avrupalılardaki mevcut endişeyi tırmandırmaktadır (Qureshi ve Sells, 2003:5).

11 Eylül ve sonrasındaki terör saldırıları, İslam'a ve Müslümanlara yönelik olumsuz algının gerekçelerini de değiştirmiştir. Firestone, İslamofobinin son birkaç on yılda artmasının nedeninin, Batı'da ekonomik ve sosyal problemlerden ve özellikle de 1960'lardan sonra Batıya olan Müslüman göçün gözle görülür oranda artmasına bağlamaktadır. Buna göre, İslamofobideki en büyük artış, 11 Eylül saldırıları ve daha sonra Londra ve Madrid'deki terör saldırıları ile olmuş ve İslamofobi, Batılı liderlerin bu saldırılara verdikleri tepkilerin doğasına göre şekillenmiştir. Bu çirkin olaylar her ne kadar olağanüstü şok etkisi yaratsa ve dehşet verici olsalar da İslamofobinin nedeni değildir. Onlar, aslında, İslamofobiyi en son tetikleyen unsurlardır (2010:48). İslamofobi, hepsinin aynı şekilde, İslam'ın bir *korku* ya da *fobisi* olan bir ideolojik çekirdeğin ortaya çıkardığını ileri sürerek, her çeşit söylem, konuşma ve eylem biçimlerini bir araya getirmektedir (Maussen, 2006:100). Bu bağlamda İslamofobik algıdaki nedenler 1990'lı yıllarda, göçmen ve azınlık katılım politikaları, kültürel asimilasyon gibi sosyo-ekonomik temelli iken, 2000'li yıllarda sorunun neredeyse tamamı terör ve güvenlik meselesi üzerinden inşa edilmiştir (Cesari, 2009:1-2).

11 Eylül saldırılarıyla başlayan ve Avrupa'da da devam eden terör saldırılarında pek çok sivil hayatını kaybetmiştir[57]. Terör saldırılarına suikastlar da

köktencilik, din ile siyaset arasındaki ayrımı reddetmekte ve buna göre siyaset, aslında din olmaktadır. Dolayısıyla köktenci eğilimler, dünyadaki Hristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm, Yahudilik, Budizm, Sihizm gibi belli başlı bütün dinlerde görülebilmektedir. Fakat, dini köktenciliğin bazı biçimleri, hedefleri sınırlı ve özgül olduğu için çoğulculukla birlikte yaşayabilmesine rağmen, dini köktenciliğin özellikle İslami köktencilik gibi diğer biçimleri, devletin dini ilkeleri esasına göre yeniden inşa edildiği ve siyasi pozisyonun kişinin dini hiyerarşi içindeki yerine bağlı bulunduğu bir teokrasi kurma amacı nedeniyle devrimcidir (Heywood, 2016:321).

[57] 11 Eylül 2001-New York'ta 3.000 kişi, 12 Ekim 2002-Bali'de 202 kişi, 13 Mayıs 2003-

eklenmiş ve 2 Kasım 2004'te Hollandalı film yönetmeni Theo van Gogh, Faslı bir göçmen tarafından öldürülmüştü. 2004 yılında kurulan ve çoğunlukla Suriye ve Irak'ta faal olan DAEŞ terör örgütü sık sık katliamlar yapmakta, bu katliamları şova çevirerek tüm dünya medyasıyla paylaşmakta ve insanların dayanamayacağı ölçüde vicdanlarını rahatsız eden görüntülerle korku salmaktadır (Cereci, 2015:2). DAEŞ, son yıllarda Avrupa'da yaptığı saldırılar ile, kıta Avrupası için bir tehdit haline gelmiştir. Özellikle Fransa, DAEŞ'in yoğun terör saldırılarına maruz kalmış, 7 Ocak 2015 tarihinde Paris'te Charlie Hebdo dergisine yapılan saldırıda 12 kişi hayatını kaybederken, 13 Kasım 2015'te Paris'te bir restoran ve konser salonuna yapılan eş zamanlı saldırıda 129 kişi hayatını kaybetmişti. 14 Temmuz 2016'da Nice şehrinde kamyonla gerçekleştirilen terör saldırısında ise 84 kişi yaşamını yitirmişti. DAEŞ'in bu eylemleri Avrupa'da var olan İslam korkusunu yeniden canlandırmıştır. Hiçbir gerekçe bu katliamları meşru kılmasa da Batı'da Müslümanlara yönelik tahriklerin de bu saldırıların gerçekleştirilmesinde zemin olduğu söylenebilir. Bunlardan bazılarına bakıldığında özellikle 30 Eylül 2005'te bir Danimarka gazetesinde yayınlanan Hz. Muhammed ile ilgili karikatürler, Müslümanlar arasında büyük bir infiale yol açmıştır. Bu karikatürleri, 7 Ocak 2006'da İsveç, Norveç ve Belçika gazeteleri, 2 Şubat 2006'da Amerika, İsviçre, Macaristan ve Portekiz gazeteleri destek amacıyla tekrar yayınlamıştı (Uzun, 2012:32-35). Diplomatik olarak da büyük krizlere neden olan bu karikatür meselesi, dünya kamuoyunu yaklaşık beş ay gibi bir süre meşgul etmişti. 2009 yılının sonunda İsviçre'de yapılan referandumla halkın %57'si minare yasağına dair oy kullanmış ve bu durum bir krize dönüşmüştü. 2011 yılında Fransa'da burkanın yasaklanması, 2012'de Müslümanları aşağılayan *'Innosence of Muslims'* (Müslümanların Masumiyeti) adlı filmin fragmanının yayınlanması ve son olarak 2014'ün Aralık ve 2015'in Ocak döneminde Almanya'da açılımı "Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar" olan Pegida eylemleri Müslümanlara karşı tahrik edici bazı olaylardandır.

Casablanca'da 33 kişi, 12 Mayıs ve 8 Kasım 2003-Riad'da 43 kişi, 15 ve 20 Kasım 2003-İstanbul'da, 57 kişi, 6 Şubat 2004-Moskova'da 41 kişi, 11 Mart 2004-Madrit'te 191 kişi, 1 Eylül 2004-Beslan'da 330 kişi ve 7 Temmuz 2005-Londra'da 50 kişi bombalama eylemlerinde hayatını kaybetmiştir (Kaya, 2015:49).

Ne var ki son dönemlerde eylemlerini İslam adına yaptığını iddia eden DAEŞ'in yanı sıra birçok terör grubu vardır. El-Kaide kökenli Taliban hareketi,[58] El-Nusra[59] ile Afrika ülkelerinde eylemlerde bulunan Eş-Şebap[60] ve Boko Haram[61] gibi terör örgütleri de İslam dinine büyük zararlar vermektedir. Bu örgütlerin

[58] **Taliban**, 1990'ların başında, ABD Merkez İstihbarat Teşkilatı CIA ve onun Pakistan Hizmetler Arası İstihbaratın gizli desteğiyle, Afganistan'ın Sovyet işgaline (1979-89) direnenlerin bir Afgan fraksiyonu olarak İslam savaşçıları tarafından İslamabat'ta kurulduğu (Laub, 2014:4) ifade edilmektedir. Taliban'ın kuruluşunda Pakistan ve ABD'nin yanı sıra, İngiltere, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi birçok yabancı ülkenin de etkisi olduğu (Begzad, 2014:69-71) vurgulanmaktadır.

Amerika'nın kendi çıkarı için en başından itibaren Taliban'ı desteklediği, fakat, ABD desteğiyle Afganistan'da istikrarı sağlayan Taliban yönetimi lideri Molla Ömer'in, ülkelerle politik ilişkisi ümmet perspektifine dayandırdığı (Kuyucu, 2007:40) belirtilmektedir. Taliban'ın içtihatları, Peştun'un İslam öncesi kabile kanunlarından ve Suudilerin katı Vahhabi öğretilerinden alınarak yorumlanmıştır. Kadınların başını kapatmak için burka giyme zorunluluğu, müzik dinleme ve televizyon izleme yasağı ve erkeklerin sakallarının öngörülenden kısa olması halinde bir haftalık hapis cezası verilmesi gibi kurallar vardı (Laub, 2014:5).

11 Eylül'den sonra kendi topraklarında terörist saldırılara maruz kalan Amerika, mağdur psikolojisinin meydana getirdiği uluslararası ortamdan yararlanarak, önce Afganistan'a, ardından Irak'a girmiş (Akbaş, 2011:3), böylece Amerika, 11 Eylül'ün sorumlusu olarak gördükleri Taliban'ı 2001'de devirmiştir. Uzmanlara göre rejimin devrilmesinden önce ülkenin yüzde 90'ını kontrol ettiği belirtilmektedir (Laub, 2014:4).

[59] Suriye'de 2011 Mart ayında halk hareketleri şeklinde başlayan olaylar kısa sürede şiddetlenerek iç savaşa doğru bir seyir izlemiş ve sonuçta komşu Irak'taki istikrarsızlığın da etkisiyle çok boyutlu, çok aktörlü bir sorun ortaya çıkmıştır. Ülkedeki aktörlerden bir tanesi de El Kaide'nin Suriye kolu olarak faaliyet gösteren **El Nusra Cephesi**'dir (Terkan vd., 2015:39). İlk olarak 2012 yılının Aralık ayında ortaya çıkan El Nusra Cephesi, Sünni İslam yanlısı İslamcı mücahit bir silahlı grup olarak bilinmektedir. 2011 yılında Şam'da birçok intihar saldırısında bulun El Nusra'nın lideri Ebu Muhammed Culani'nin yayınlan ses kaydında, El Nusra'nın kurulma sebebinin "Allah'ın dinini yüceltmek, dökülen Müslüman kanlarının öcünü almak, dul kadınlar ve çocukların yüzlerine gülücük çizmek olduğu" ifadesini kullanmıştır (Harmoon Çağdaş Araştırmalar Merkezi, 2016:5). Örgüt kuruluş ilanıyla beraber Esad rejimine karşı bir dizi saldırıyı üstlenmiştir (Acun vd., 2017).

[60] **Eş-Şebab**'ın ortaya çıktığı Somali, 1991 yılında Siad Barre rejiminin düşmesinden bu yana yoksulluk, kötü yönetim, kuraklık ve iç savaş gibi birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Siyasal sistemin başarısızlığı ülkede hem Eş-Şebab gibi yeni radikal terörist örgütlerin doğuşuna hem de kabileler arası çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. (Sıradağ, 2015:16).
Eş-Şebab'ın başlıca amacı Geçici Federal Hükümeti devirmek, ülkenin tamamının kontrolünü ele geçirmek, Kenya ve Etiyopya'da Somalilerin yaşadığı bölgelerle birleşmek ve bir İslam devleti kurmaktır (Sıradağ, 2015:16).

[61] **Boko Haram,** 2002 yılında Nijerya'nın Mayduguri kentinde Muhammed Yusuf tarafından kurulmuştur. Boko Haram yerel dil olan Haus'ta; "Batı eğitiminin günah olduğu" anlamına gelmektedir. Örgüt üyeleri Müslümanların herhangi bir siyasi, toplumsal ve eğitim faaliyetlerinde bulunmasını "haram" olarak görmekte ve yasaklamaktadır (Demirci, 2017:202).

2013 yılından itibaren Boko Haram, eylemlerini sınırdaki Çad, Nijer ve Kamerun gibi diğer bölgelere doğru genişletmiştir. 2014 yılında DAEŞ'in desteği ile Nijerya'nın kuzeydoğusunda halifelik ilan eden Boko Haram, Mart 2015 yılında DAEŞ'e olan biatını duyurmuş ve "İslam Devletinin Batı Afrika Eyaleti" adını almıştır (Demirci, 2017:203). 23 Mayıs 2014 yılında Nijerya'nın isteği üzerine Birleşmiş Milletler'in terör örgütü listesine alınmıştır (Sıradağ, 2015:9).

eylemleri sonucu İslam, terör ile özdeşleştirilmiş [62] ve bu dine karşı nefret kampanyaları yürütülmeye başlanmıştır. Oysa İslam, şiddeti ve haksız yere adam öldürmeyi yasaklayan ayetler [63] ve hadisler [64] içermektedir. Dolayısıyla bu saldırıları yapanlar Müslüman dahi olsa, Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı hareket etmektedirler.

Günümüzde başta DAEŞ olmak üzere dini motifli terör örgütlerine dünyanın farklı coğrafyalarından birçok kişi katılmakta, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Müslüman olmayan/yeni Müslüman olan gençler hızla terör örgütlerine katılmaktadır. Bu gençleri örgüte katılmaya iten saiklerin neler olduğu konusu çok yönlü bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Ancak bu saiklerden "cihad etme" ile ilgili, siyasal İslam üzerine araştırmalar yapan Oliver Roy bazı tespitlerde bulunmaktadır. Roy'a göre, 1980'den günümüze cihad etme amacında olanların profili çok değişmiştir. Roy, 1980'lerde Afganistan'da (bizzat karşılaştığı) savaşçıların gerçekten cihad için uğraştıklarını, Batılıları sevmediklerini ama terörist de olmadıklarını, Ruslara karşı savaştıklarını ancak Rus sivillere zarar vermediklerini, doğru bir İslami devlet kurulabileceği ideali etrafında birleştiklerini ifade etmektedir. Oysa günümüzde, özellikle dinlerinin rencide edilmesine bir tepki olarak İslam adına cihad edenlerin şiddete yöneldiği fikrine karşı çıkan Roy'a göre, bu kişiler başından beri bir kopuş içinde olan ve şiddet arayışında olan gençlerdir. Teröristlerin şiddetten büyülendiğini belirten Roy, radikalizmin ve terörizmin başından beri bir siyasi hadise olduğunu; mesela ılımlı bir imamı dinlemeye hiç gitmediklerini, hatta ilgilenmediklerini, kısacası bunların önceden ılımlı bir çizgide

[62] Yapılan bir araştırmada, Avrupalıların %22'si "Müslümanların büyük çoğunluğunun İslami terörizmi haklı gördükleri ve bu nedenle destekledikleri" görüşüne katılmakta ve hatta %40'ı, Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmenler arasında çok sayıda terörist olduğu inancındadır (Gökçe ve Gökçe, 2015:26).

[63] "...Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara resullerimiz apaçık deliller (mucize ve ayetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir." (Maide Suresi- 32. Ayet); "Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez." (Şura, 40).

[64] "Müslüman elinden ve dilinden Müslümanların selamet buldukları kişidir. Mümin ise insanların canları ve malları hususunda güvendikleri kişidir." (Müslim, İman: 14; Buhârî, İman: 3); "Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa çevresine eziyet vermesin" (Buhari, *Edep,* 31).

olup sonradan radikalleşen tipler olmadığını ifade etmektedir (2017:89).

Sonuç olarak, terör sorunu dünyanın en önemli güvenlik sorunlarından birisi haline gelmiştir. Başta İslam dini olmak üzere, hiçbir din insanların haksız yere öldürülmesine izin vermemektedir. Bugün, İslam adına eylemlerde bulunan terör örgütleri, cami, kilise, sinangog gibi ibadethaneler ile alışveriş merkezleri, konser alanları, toplu taşıma araçları ya da yolda yürüyen savunmasız sivil insanları hedef alabilmektedir. Bu saldırıları yapanlar, Müslümanların dünyada olumsuz bir şekilde temsil edilmelerine neden olmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu örgütlerin eylemleri neticesinde "İslam ile şiddet" birlikte kodlanarak dünya kamuoyunda negatif yüklü bir imaj oluşturulmaktadır. Terör eylemlerinin beraberinde getirdiği can kayıpları ile olayı yaşayanların psikolojik travmaları göz önüne alındığında, günümüzde İslamofobinin artmasında en önemli nedenlerden birinin terör olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

1.3.8. Öteki'yi Betimleme Aracı: Medya Etkisi

"Tarihte hiçbir şey Müslümanları Batı medyası kadar tehdit etmemiştir..." der, Pakistanlı antropolog Akbar Ahmed bir makalesinde[65] (1994:14). Ahmed'in İslam karşısında Batı medyası ile ilgili kaleme aldığı bu ifade, 11 Eylül sonrası artık sınır tanımayan bir noktaya ulaşmıştır. Medyada yeni teknolojilerinin gelişmesi, daha geniş kitlelere ulaşmayı beraberinde getirmiş, özellikle 2000'li yıllardan sonra İslamofobinin yükselmesinde, medya önemli bir rol oynamıştır. Batı'nın, İslam ve Müslümanlara yönelik yayınlarında, 11 Eylül'ün bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde İslam ve Müslümanlara dair haberler arttığı gibi, bu haberlerde İslam ve Müslümanlar olumsuzlanarak verilmektedir. Bir önceki başlıkta da ifade edildiği gibi, Batı medyasında, İslam adına şiddet uygulayanların bu eylemleri, İslam'ın bir öğretisi gibi kodlanmakta, Müslümanlar kafa kesen, vahşi insanlar gibi temsil edilmektedir. İslam adına terör eylemleri yapanların dışındaki haberlerde de Müslümanlar Batı medyasında artık ölümleri istatistiksel sayılar haline gelen saldırılar, açlık, sel ve deprem gibi doğal afetler, fakirlik ya da diğer olumsuz haber konuları ile kendilerine yer bulmakta,

[65] Makalenin orijinali, NPQ Dergisinde (1994) yayınlanmıştır.

sürekli negatif bir şekilde temsil edilmektedirler.

Medya; imaj, önyargı, düşman veya öteki tasavvurunu oluştururken, bunları Batı'nın mevcut tarihsel algısı üzerine oturtmaya çalışmaktadır. Yani metinde, toplumsal hafıza veya bilinç altındaki tarihsel tecrübesini, mevcut olan anlam ve söylem yapılarına yeni boyutlar ekleyerek yeniden dolaşıma sokmaktadır (Dağ, 2016:40). Müslümanların medyada tek taraflı ve genellikle sorumsuz bir şekilde temsil edilmesi, İslamofobiyi besleyen en önemli alanlardan birisidir. İslami sembol ve figürler sadece marjinal internet sitelerinde değil, ana akım medyada da çarpıtılmakta ve tahrif edilmektedir. Haberler, tartışma programları, filmler vb. medya ürünlerinin yanı sıra siyasi ve dini konuşmalarda da İslam ve Müslümanlara dair olumsuz ve sıradan ifadeler kullanılmaktadır (Kalın, 2016:449)[66]. Medyada, İslam'ın şiddet içerikli bir din olduğu yönünde yayınlar yapılması sonucu, İslam ve Müslümanlar hakkında gerçek ve yeterli bilgiye sahip olmayan Batılıların bu yayınlardan etkilenmeleri İslamofobiye yol açmaktadır. Medya bir yandan Avrupalıların gözünde İslam dinini, baskı ve şiddet ile özdeşleştirirken, Hristiyanlığı hoşgörünün ve barışın temsilcisi olarak sunmaktadır. Bu betimleme biçimi, medya tarafından sürekli tekrarlanmakta, sürekli tekrarlanan söylemler, toplumun hafızasına yerleşmekte ve böylece ortak kanaat veya önyargı haline gelmektedir. Değişime pek açık olmayan önyargılar, bireysel hafızaya ve oradan da toplumsal hafızaya yerleşmekte ve ortak bir inanç haline dönüşerek nesilden nesile aktarılmaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2015:18-19).[67]

Batılıların zihninde, İslamla ilgili negatif imgelerin örülü olmasında, Müslümanların, Batı dillerinde İslam'ı tanıtan kitapları kaleme almamasının da payı vardır. Müslümanların bu konudaki ataleti, İslam'ın oryantalistler ya da İslam

[66] Batı medyası, "Orada, uzak bir yerlerdeki" uygarlıkları basmakalıp klişeler halinde gösterme eğiliminde olup, İslam'ın marjinalleştirilmesi ve aşağılanması devam etmektedir. Mesela yüz saatlik CNN ya da diğer bir televizyon yayınında İslam ile ilgili yayınlar ancak 10 dakika yer almakta, onda da Müslümanlar kitap yakarken ya da tehditkâr bir kalabalık halinde öfkelerini gösterirken görülmektedirler (Ahmed, 1994:15).

[67] Benzer bir durum Amerikalılar için de geçerlidir. Genellikle Amerikalılar, kişisel bir temastan yoksun olarak, İslam ile ilgili görüşlerini televizyon, radyo, internet ve şiddet içerikli filmlerinden edinmekte, bu durum İslam karşıtlığının meydana gelmesinde medyanın çok önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki, Time dergisinin 2010 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Amerikalıların %62'si hayatlarında hiçbir Müslümanla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir (Bayoumi, 2012:12).

karşıtı yazarlar tarafından aktarılmasını beraberinde getirmiştir. Ne var ki, bu durum yalnız Müslümanların ataletinden kaynaklanmamaktadır. Mesic'in de belirttiği gibi, günümüzde İslam'a ve Müslümanlara karşı medyada çeşitli kampanyalar sürmekte, önemli finansal kaynaklara ve çoklu kanallara sahip çoğu Batılı medya, halka İslam'ın kaba bir resmini göstermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla çeşitli medya organları aracılığıyla Müslüman gruplar mesajlarını iletmeye çalışsa bile, Batı medyasının hakimiyeti ile karşılaştırıldığında bu çabaları bir şekilde boşa çıkmakta ve seslerini duyuramamaktadırlar (Mesic, 2011:1). Ayrıca, ana akım medyanın yükümlülüklerini yerine getir(e)memesi, Müslüman toplumlar üzerinde büyük etkilere neden olmaktadır. Müslümanların kendilerini ifade edebilecekleri herhangi bir çıkıştan yoksun bırakılması, "aşırılıkçılığı" artırmaktadır (Chaudhry, 2016:10). Bu bağlamda Batı, kendi "benlik" ve "öteki" fikrini gözden geçirmeli, Batı medyasında Müslümanların temsil edilmesi değişmeli ve kültürlerarasılık İslamofobinin yerini almalıdır (Mesic, 2011:2).

Gerçekte, dünyanın geri kalanını nasıl gördüğümüzü belirleyen Batı medyasının İslam'a ve Müslümanlara dair önyargıları, 11 Eylül sonrası bir olgunun ürünü olmadığı gibi, sadece yanlış bilgilere dayalı da değildir. Daha çok, bu önyargının kökenleri, Batı'nın kimliğini oluşturan ve söylemini şekillendirmeye devam eden İslam karşıtı oryantalist söylemin gelişmesine kadar uzanmaktadır (Chaudhry, 2016:10). Batı medyasındaki İslam ve Müslüman temsilinin kökenlerini Buehler, Rönesans Avrupa'sına kadar dayandırmaktadır. Buehler'e göre, Rönesans Avrupa'sında çoğu kişi İslam dininden nefret etmekle birlikte, İslam medeniyetinin kültür, bilgi ve eserlerine hayranlık beslemiştir. Bu dönem edebiyatının İslam dünyasıyla ilgili önemli bir sonucu, Müslümanları romantik bir hale getirmek, egzotik harem ve gizemli saray odaları, oryantal adamın cariyeleriyle çevrili sembolize edilmiş duyusal bir kültürle Doğu'nun cazibesini güçlendirmek olmuştur (2011:641).

Değişen konjonktürle birlikte, oryantal bakış açısında ve temsillerde de değişiklik olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra medyanın yeni kurulan İsrail'e yoğun ilgisi, İslam'a ve Müslümanlara karşı nispeten hareketsiz düşmanlığın yeniden canlanmasına yol açmıştır. 1948'den sonraki birkaç on yıl boyunca medyanın tasvirleri "öteki Arab"ın olumsuz imgelerini yansıtmayıp,

bunun yerine İsrailli Yahudiler, devamlı 'kahraman' olarak resmedilmiştir. İma yoluyla da olsa, Araplar örtük biçimde kötü insanlar haline getirilmiştir. Medya, yıllarca bu tür önyargılar üzerinden Müslümanları tasvir etmiş ve 1970'lerde Arap karşıtlığı belirgin bir şekilde artmıştır. Günümüzde Batılıların çoğu, Arapları Müslümanlarla zihnen otomatik olarak birleştirmekte ve Müslümanları "kötü kişi" olarak nitelendirmektedir. Rönesans döneminde İslam imgesi, o dönem Avrupa tablolarında güçlü bir şekilde tasvir edilirken; günümüzde İslam, geri, tensel, çökmeye yüz tutmuş ve ölmekte olan bir medeniyet imgesiyle, televizyon görüntüleri, filmler ve medya haberleri aracılığıyla popüler kültürdeki yerini almıştır (Buehler, 2011:641). Ayrıca günümüzde, oryantalist söylem değişen konjonktürle farklı bir yapıya bürünerek, İslam ile terörizm arasındaki ilişkiyi sürdürmektedir. Batı medyası, eğer bir terör eylemi ya da olayının faili Müslüman değilse, 2011'de Norveç'te 77 kişiyi öldüren Breivik'in saldırısında olduğu gibi, faille ilgili söylemini hemen 'terörist' kavramından 'başıboş', ya da 'deli' gibi sıfatlara kaydırmaktadır. Bu kaymanın merkezinde, Oryantalist bir bakış açısıyla, İslam'ın doğası gereği bir şiddet dini olduğu ve "Müslüman zihnin akıl ve akılcılıktan yoksun olduğu" anlayışı bulunmaktadır (Faimau, 2015:323).

Medyayı, "herhangi bir ülkenin cephanesindeki en önemli silahlardan biri" olarak tanımlayan Ahmed'e göre, medya aracılığıyla muhaliflere karşı zafer kazanılmakla kalınmamakta, aynı zamanda medyada yer alması önlenerek muhalefetle birlikte yaşama gibi bir şey de sona erdirilebilmektedir (1995:15). Günümüzde Müslümanlar, bu en önemli silah olan (Batı) medyasından gelen şiddetli saldırıya karşı kendilerini güçlükle savunabilmektedir. Batı Avrupa'nın teknolojik donanımındaki yenilikler karşısında Müslümanlar, az gelişmiş teknolojileriyle ve Batı medyasının niyetine yönelik bilgi yoksunluğundan veya Batı medyasıyla savaşacak bir yol bulamamaktan oldukça sıkıntı çekmişlerdir. Popüler Müslüman klişelerini ve çatışmayı en öne çıkaran Batı medyası, yaptığı İslamofobik söylemleriyle, tüm dünyada İslam ve Müslümanlar için yeni oluşturulmuş bir aşağılanma üzerine kurulmuştur (Abbas, 2008:46)[68]. İslam'ı ve

[68] "İslam" ve "Batı" sözcüklerinin hemen her yerde önem kazandığını ifade eden Said, Hristiyanlığın değil, Batı'nın hep İslam'a karşı bir mücadele veriyor gibi olduğunu söylemekte ve bunun nedenini şöyle bir varsayıma dayandırmaktadır: Batı, başlıca dini olan *Hristiyanlık* safhasına geçmesine ve o

Müslümanları zihinlerindeki klişe ve önyargılar çerçevesinde görüp bunu pekiştiren medya ve uzmanları, İslam'ı, şiddete göz yuman ve uygun bir zeminde şiddeti üreten bir din gibi kurgulayıp sunmakta, dolayısıyla medya, toplumlar arası ilişkiyi bütünleştirici değil, ayrıştırıcı bir görev üstlenmektedir. Toplumlar birbirlerine sempati ya da empati beslemekten çok, birbirlerini düşmanca bir tavır ile görmekte ve bu durum birlikte yaşama kültürünün oluşmasına engel olmaktadır (Gökçe ve Gökçe, 2015:31).

Medyanın insanları bilgilendirmesi ve dünyadaki olaylarla ilgili onlarda farkındalık oluşturması, medyanın modern toplumlarda önemli rol oynamasının nedenlerinden biridir. Ancak medya, bilgi seçerek ve olayları çeşitli şekillerde vurgulayarak insanların bilgisini oluşturmaya katkıda bulunmaktadır. Böylece medya, olaylar, hak ve hatalar üzerine inançlar ve siyasi liderler veya gruplarla ilgili mevcut tutum ve düşünceleri de artırmaktadır (Gardner vd, 2008:122). Bu bağlamda izleyicilerin, haberin 'yetkili', 'hızlı', 'gerçekçi' ve 'otantik' olduğuna inandıkları kabul edilirse, İslam'ın gerçekliği İslamofobik iddialarla tamamen örtülü hale gelmektedir (Allen, 2001:6). Oysa kitle iletişim araçlarında, bir şeyleri anlaşılır bir şekilde ilerletebilmek için belli kural ve gelenekler bulunmaktadır ve medya ürününe şekil veren şey de gerçekliğin aktarılmasından çok bu kural ve geleneklerdir. Said'in ifade ettiği gibi, açıkça söylenmeden üzerinde anlaşılmaya varılmış bu kurallar, baş edilemeyecek kadar büyük bir gerçekliği "haberlere" ve "hikayelere" indirgendiği için ve medya gerçekliğe dair bir örnek varsayımla yönetildiğine inandığı bu kitleye ulaşmaya çabaladığı için, İslam tablosu da büyük ölçüde birörnek, belli yönlerden indirgenmiş ve tek renkli olacaktır. Medya, kâr amacı güden bir işletme olması nedeniyle gerçekliğe dair belli imgeleri diğerlerinden daha fazla öne sürmekte; bunu, bilinçdışı bir ideolojiyle etkinleştirip geçerli kılınan siyasi bir bağlam içinde yapmakta ve medya da bu siyasi bağlamı ciddi bir sınırlama ya da muhalefet etmeksizin yaymaktadır (2008:122).

zamankinden daha büyük olmasına rağmen İslam dünyası (onca toplum, tarih ve dillerine rağmen), hala din, ilkellik, gericilik batağına saplanıp kalmıştır. Dolayısıyla (Batı'ya göre) Batı moderndir, kendi parçalarının toplamından daha büyüktür. Kendini zenginleştiren çelişkilerle dolu olsa da kültürel kimlik olarak her zaman "Batılı"dır. Oysa yüzeysel olarak Batı'daki kadar çok çelişki ve deneyim çeşitliliği barındırmamasına rağmen İslam dünyası, az sayıdaki değişmez niteliğe indirgenebilen "İslam'dan" öte bir şey değildir (2008:82).

Batılı medyanın İslam hakkında belli bir anlayışa sahip olmamasının nedeni, Batı'nın İslam hakkında yorum yapan "kendi" 'uzmanlarına' (gazetecilere, yorumculara, akademisyenlere vb.) sahip olmasıdır. Fakat yorum yapmadaki temel problem, "Batı" kendisini temsil ederken, "Doğu"yu da Batının temsil etmesi, dolayısıyla "Doğu"nun kendisini temsil edememesidir (Saeed, 2007:453). Bu bağlamda, Müslümanların temsil sorunun en çok yaşandığı yerlerin başında Batı medyasındaki haberleri gelmektedir. Bilindiği gibi, gazeteler, haberler, görüşler vb. şeyler doğal olarak oluşmamakta, bu medya ürünleri insan iradesinin, tarihin, toplumsal durumların, kurumların ve mesleki adetlerin harmanlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Medya, tarafsızlık, olgusallık, gerçekçi haber ve hatasızlık gibi kavramlar kullansa da bunlar niyet belirtebilir, fakat gerçekleştirilebilir hedefler değildir. Çünkü muhabirler, haberlerde neyin nasıl yansıtılacağını belirleme işini bilinçli bir şekilde yapmaktadırlar (Said, 2008:123). Dolayısıyla medyanın kendi gündemi vardır. Bu nedenle sorumluluk, doğruluk ve gerçeklik hem haber hem de medya ajanslarının ve hatta kendi hükümetlerinin genel düzeninde daha büyük bir role sahip olabilecek diğer olaylar ve şartların gölgesinde kalabilir (Allen, 2001:8). Yani, "İşin içeriği, haber içeriğini şekillendirmekte ve hikayeler aynı zamanda hikâye anlatmanın kalıtsal tekniklerinin etkisi altında biçim almaktadır" (Darnton, 1975:192).

İslamofobik bağlamda medyanın, İslam'a ve Batı'ya zıt ve farklı olarak muamele etme eğiliminde olması eleştirilen noktalardan birisidir. Ne Batı ne de İslam tek kutuplu varlıklar olmamasına rağmen, gazeteciler ve politikacılar bu durumu mevcut koşullara göre şekillendirmekte ısrar etmektedirler. Bu ayrım, medyanın İslam'ın "diğer" ve "farklı" olarak yarattığı klişeleri sürdürmesine yaramaktadır (Saeed, 2007:11). Örneğin, Müslümanlar 'köktendinciler', 'yabancılar', bazen de ırkçı ve etnik dezavantajların gerçek ve farklı bir numunesi olarak ön plana çıkarılarak kategorik olarak topluma karşı tehdit kabul edilmekte, ya da Güney Asyalı Müslümanlar çoğunluğunun içinde olduğu ekonomik, sosyal ve eğitimsel yoksunluktan çok 'siyahî suçlular', 'İslami siyasi militan' şeklinde betimlenmektedirler (Abbas, 2008:46-47). Yine Avrupa medyasının haberlerine eşlik eden görüntülerde çok çocuklu ailelere, kitleler halinde yer verilmesi ve olumsuz, şiddet içerikli haberlere aşırı vurgu yapılması, Avrupa'da olması

gerekenden fazla sayıda Müslüman göçmenin bulunduğu, bunların neredeyse hepsinin bir suça bulaştığı ve böylece kriminal olduğu algısına yol açmış gibi gözükmektedir. Yapılan araştırmalar da bu tespiti desteklemektedir. Mesela, bir araştırmaya göre, İslam'ın farklı, bilinenin dışında kalan bir din olduğunu düşünenlerin oranı %83'ün üzerindedir. Aslında bu veriler Avrupalının İslam'ı ve Müslümanları tanımadıklarının kanıtlar niteliktedir (Gökçe ve Gökçe, 2015:32-33). Zira Avrupalılar, İslam'ı ve Müslümanları, medyanın kendilerine İslam ve Müslümanlar hakkında verdiği bilgi ölçüsünde tanımaktadırlar.

Medyada İslam ve Müslümanlarla ilgili, Said'in eleştiri getirdiği bir başka nokta da İslam dini ve İslam dünyasıyla ilgili araştırma yapan entelektüeller, araştırmacı-gazeteciler ya da uzmanlar hakkındadır. Bu uzmanlar ya da araştırmacılar; bir Avrupa, Amerika hatta Uzakdoğu ülkeleri üzerine bir araştırmayı, o ülkenin dilini bilmeden yaptıkları takdirde çalışmaları ciddiye alınmazken, İslam ile ilgili çalışmalarını hiçbir lisan bilgisi gerekmeden yapmakta ve bu çalışmalar ciddiye alınmaktadır. Said'e göre bunun nedeni, konuya "gerçek" bir kültür veya din olarak değil, psikolojik bir deformasyon olarak bakılmasıdır (2008:38). Bu uzmanlık meselesiyle ilgili benzer bir eleştiriyi Christopher Allen da yapmaktadır. Allen, medya organlarının, İslam ile ilgili akademik uzmanların görüşüne başvururken onların kimlik bilgilerinin gerçekten araştırılması gerektiğini, uzmanlık alanı olmayanların konuyla ilgili açıklamalar yaptıklarını ve bunun da durumu daha manipülatif bir hale getirdiğini ifade etmektedir (2001:9).

Medya, sadece haber içeriklerinde değil, aynı zamanda eğlence sektörünün bir parçası olan film endüstrisinde de İslam karşıtlığı propagandası yapmaktadır. Batılı film şirketleri dev bütçeli filmlerinde önce Müslümanları bütün kötülüklerden sorumlu tutarak insani özelliklerden yalıtmakta, sonrasında korkusuz bir Batılının, tüm kötüleri birer birer temizlediği gösterilmektedir (Said, 2008:28). Amerikalı Profesör Jack G. Shaheen, televizyon programları ve filmlerde, Müslümanlar ve Araplar hakkında oluşturulan imajların etkisini araştırmış ve çarpıcı sonuçlara ulaşmıştır. Shaheen, Hollywood filmleri üzerine yaptığı bir araştırmaya göre -ki 900'den fazla film incelemiştir- filmlerde Arapların, adam kaçıran, tecavüz eden tipler olduğu ve bu ortak tasvirler aracılığıyla Arapların kalpsiz, acımasız, medeni olmayan, dini fanatikler olarak gösterildiği sonucuna ulaşmıştır. Filmlerin sadece

yüzde beşinde Arapların normal insan karakterlerini gösterdiği tespit edilmiştir (2003:171).

Son dönemlerde medya-terör ilişkisi bağlamında, kitlesel medyanın gelişiminin yeni bir terör dünyasına yol açması tartışılan bir konudur. Hoffman bu tartışmayı, tarihsel olarak iletişim teknolojisi ve terörizm üzerindeki etkisi arasındaki bağlantıyı izleyerek çerçevelemektedir. Hoffman, bu konunun her iki tarafına da bakmakta ve bazı medya eleştirmenlerinin, teröristlerin sansasyonel medya aracılığıyla tanıtım yapmalarının sağlanmasında korku ile teröristlerin hedeflerine ulaşmasına izin verdiklerine inandıklarına dikkat çekmektedir. Bu argümanın diğer tarafı, bunun doğru olabileceği halde, terörist faaliyetlerin medyada ele alınmasının teröristler için her zaman yararlı olmadığını ileri sürmesidir (1998:13-15). Hoffman'ın ilk savıyla paralel olarak, terörist saldırıların algılanmasının bir küreselleşme etkisi yarattığı söylenebilir. Sonuçta, dünyadaki pek çok anlaşmazlık ve çatışma dinsel nedenlere dayanmakta, medya da bu çerçevede şiddetli çatışmaları, cinayetleri, işgalleri konu edinerek dinden söz etmektedir. Bu durum, özellikle genç kuşakların dini anlamasında olumsuz rol oynadığı gibi, dini iyi okumamış ve öğrenmemiş kişilerin belleklerine yanlış anlamlar yerleştirmektedir. Din adına şiddet uygulayanları çoğunlukla o dinin temsilcileri gibi göstermesinden dolayı medya, dinin doğrudan şiddet olarak anlaşılmasına da neden olmaktadır. Toplum ve evrensel barış için olumlu katkıları bulunması gereken medyanın öncelikle toplumların inançlarına, dinsel değerlerine, kutsallarına saygı göstermesi, dini anlamaya ve bu doğrultuda yayın yapmaya çalışması, dinin şiddet içeren, ayrıştırıcı değil birleştirici bir dizge olduğunu kavraması önem taşımaktadır (Cereci, 2015:6). Aksi takdirde medya söylemleri ile İslamofobinin yükselişi hızlanacaktır. Ancak İslamofobiyi başlı başına medyaya bağlamak da yetersizdir. Buehler'in (2011:642) şu ifadesi çarpıcıdır: "Hristiyan dünyanın İslam'a/Müslümanlara yönelik düşmanlığı olmasaydı İslamofobi hastalığının tamamen kitle medyası haberciliği nedeniyle ilerlemesi ihtimal dışı olurdu. Her halükârda ne bitmez tükenmez tarihsel faktörler ne de kitle medyası tarafgirliği İslamofobiyi açıklamaktadır. Bütün bunlar, İslamofobinin hayatiyet ve yayılma imkânı bulabildiği bir zemin sağlayan etkenlerdir."

Yukarıda ele alınan İslamofobiye etki eden faktörlerin tamamına genel olarak, bakıldığında, Müslüman karşıtı düşünceler hariç tutulursa, Cesari'nin de ifade ettiği gibi, Avrupa'da ayrımcılığın arkasındaki ana itici faktörlerin genelde etnik azınlıklara dair yürütülen politikalar, anti-terör politikaları ile göçmenlik ve vatandaşlığa geçişle ilgili yapılan değişiklikler olduğu görülmektedir (2015:77). Bu ayrımcılık, fiziki tecavüz ve saldırılar, siyasi, medya ve entelektüel söylemler ile birlikte dini vecibeleri yerine getirmeye yönelik engeller olarak ifade edilmektedir. İslam karşıtı uygulamalara, gerek İslam hakkında konuşan siyasetçiler ve entelektüeller, gerek medya söylemleri neden olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİNİN KİMLİK, ÖTEKİLEŞTİRME, IRKÇILIK VE YABANCI DÜŞMANLIĞI ÇERÇEVESİNDE ANLAMLANDIRILMASI

İslamofobi, doğası gereği ontolojik olarak bir tarafta Müslüman kişileri, öte tarafta da ondan korkan/nefret eden kişileri barındırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde ele alınan İslamofobinin tarihsel, teolojik, sosyolojik, felsefi gibi nedenlerinin yanı sıra oryantalizm etkisi aslında, bir ötekilik olgusunun getirdiği sonuçlardır.

Tarihsel süreçte İslam dininin öteki olarak kodlanmasının onun varlığını yerleşik hale getirdiğini ifade eden Aygül, Müslüman "özne" ile Batılıların, seküler kamusal alanda karşılaşmaların artmasının bir dizi çatışmayı, kırılmayı ve dönüşümü beraberinde getirdiği (2017:55) görüşündedir ki bu durum, Müslümanların zaman zaman yaşadıkları toplumdan dışlanmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla Müslümanların, Batı tarafından ötekileştirilmeleri söz konusu olduğundan, çalışmanın Batı'nın "öteki" anlayışı üzerinden ele alınması gerekmektedir. Çalışma, Müslüman toplumlarında yaşayan gayri-Müslümler üzerinden yapılsa ve bir oksidentalizm okuması üzerinden inşa edilse, Müslümanların Batılılara yönelik bir öteki bakışından bahsedilmesi gerekirdi. Bu nedenle çalışma, belki de bir "Doğulu öteki" olarak çevrilebilecek oryantalizm ve onun bir uzantısı olarak tanımlanabilecek "öteki" üzerinden ele alınmıştır. Kanar'a göre oryantalizm Batı'nın kendi kimliğini kurmak için bir öteki oluşturma mekanizmasıdır ve (bir kimlik biçimi olarak) Avrupa kimliğinin inşa edilebilmesi de Doğu'yu yani ötekiyi yaratabilmesine bağlıdır (2016:31). Bu bağlamda oryantalizm temelde iki kavram üzerine oturmaktadır. Bunlardan biri *ötekileştirme* iken diğeri ise *Avrupamerkezcilik*tir. Ötekileştirme, oryantalizm ve Avrupamerkezcilik, birbirleri ile etkileşim halinde olan ve birbirlerini besleyen kavramlardır (Metin, 2013:17). Bu kavramlara, yaygın bir öteki görme biçimi olan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı da eklenebilir.

Bu bölümde önce kimlik kavramının genel bir çerçevesi çizilecek daha sonra Avrupalı kimliği ve bu kimliğin beraberinde getirdiği bir bakış açısı olan

Avrupamerkezcilik üzerinde durulacaktır. İnsanların aidiyetliklerinin bir tezahürü olarak tanımlanabilecek kimlik, farklı olan/bizden olmayan ötekiyi tanımlamada ya da yaftalamada belirleyici olduğundan öteki/leştirme ve bunun nedenleri ele alınacaktır. Öteki olarak görme biçimlerinin belki de en somutu olarak ırkçılık ve yabancı düşmanlığı da yine bu bölümde detaylandırılacaktır.

2.1. Kimlik, Avrupa Kimliği ve Avrupamerkezcilik

Kimlik, bir toplumda yaşayan bireylerin ait oldukları kültürlerin ifade biçimi olup, bireylerin inançlarını, tutum ve değer yargılarını sembolize etmektedir. Bir özellik ve nitelik belirtisi olan kimlikler, birbirinden farklılık göstermektedir.

Modern toplumlarda sosyal alan, çok farklı kimlikleri barındırmaktadır. Bu kimliklerden bazıları toplumla bütünleşirken ya da hoş görülürken; bazı kimlikler de dışlanmakta ya da aşağılanmaktadır. Kimliklerin çok çeşitli olması sonucu yaşanan gerilimler, birçok sosyal çatışmayı da beraberinde getirmektedir (Bilgin, 2001:207). Günümüz Batı Avrupa toplumlarında da çeşitli kimliklerin birlikte yaşaması toplumsal çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Kaya'nın da ifade ettiği gibi son yıllarda meydana gelen toplumsal gerilimler, Müslüman kimliğe sahip olanlar ve olmayanların arasındaki sınırları daha da derinleştirmiştir (2015:66). Dolayısıyla gerilimin/çatışmanın tarafları olarak tanımlanabilecek Müslüman kimliği ile kolektif bir kimlik olarak Avrupa kimliğinin ele alınması çalışmayı daha anlamlı kılacaktır.

Buna göre bu başlık altında öncelikle kimlik kavramı değerlendirilecek, daha sonra kolektif bir kimlik türü olarak Avrupa kimliği ele alınacaktır. Çünkü Avrupa ülkelerinde yaşayan bireyler, yaşadıkları ülke kadar kıtasal bir kimliğe yani Avrupalı kimliğine sahiptirler. Bu kimlik, dünyaya bakış açısında da belirleyici olmakta, bugün adına Avrupamerkezcilik de denen dünyayı Avrupa standartları bağlamında değerlendirme durumu ortaya çıkmaktadır.

2.1.1. Kimlik Kavramına Bakış

Bilindiği gibi sosyal bilimlerde, kavramların tanımları üzerinde uzlaşmak neredeyse imkansızdır. Özellikle psikoloji, sosyoloji, felsefe ve antropoloji gibi disiplinlerin ortak ilgi alanı olan kimlik gibi bir kavramı tanımlamak ve bu tanımda

mutabık kalmak çok daha zordur. Bu durum -yani kimliğin sosyal bilimler alanının ortak konusu olması- kavrama dair geniş bir literatürün oluşmasını beraberinde getirmekle birlikte bu görüşler birbirini beslemekte ve birbirinden soyutlanamamaktadır.

İnsanlar, kim olduklarını belirtmek ve kendilerini diğer insanlara göre konumlandırmak için kimliği kullanmaktadırlar. Bu anlamda kimlik hem bir ayırt ediciliği hem de diğeriyle aynılığı ifade etmektedir (Owens, 2006:207). Yani kimlik kavramı, doğumumuzdan ölümümüze kadar sadece kendimizle değil, başkalarıyla da aynı olduğumuz fikrine dayanmaktadır (Lawler, 2014:11). Batı dillerinde "identite", eski Türkçede "hüviyet" kelimesi ile karşılanan kimlik, en açık niteleme biçimlerinden birisidir. Modern dönemde bireyselleşmenin artması kimliğin önemini artırmış (M. Aydın, 2011:247) ve 20. yüzyıldan itibaren sık sık kullanılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Kimlik kavramın öneminin artması, sosyal bilimler alanında tartışmalara da yol açmıştır. Kimlik; felsefe ve psikolojide genellikle kişinin "kendi" oluşuna dair tartışılırken; sosyoloji ve siyaset biliminde ise toplumsal düzeyde ve siyasal mecrada kimliklerin nasıl şekillendiği ekseninde ele alınmıştır (Semerci vd., 2017:17).

Günümüzde kullanılan kimlik kavramı her ne kadar psikolojinin bir ürünü olarak addedilse de zaman içerisinde sosyoloji, etnoloji, antropoloji, siyaset bilimi vb. alanlar tarafından yoğun olarak nesneleştirilmiştir. Dolayısıyla, kavramın etimolojisi ele alındığında psikolojiden önce felsefedeki kullanımına bakılabilir. Çünkü psikolojinin kurumsallaşmasından çok önce bugün Türkçeye kimlik olarak çevrilen *identity* kavramının "özdeşlik" anlamında zaten kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Leibniz, Locke, Hume, Heidegger vd. dünyayı/varlığı anlama çabaları içinde "özdeşlik" anlamında *identity* ile ilgilenmişlerdir (Altunoğlu, 2009:7). Hatta kavramının ne olduğuna dair tartışmalar ilk çağlarda başlamış; kimlik, başlangıçta Aristo'nun yaklaşımıyla "töz" (öz)'e yakın bir anlamda kullanılırken; modern felsefenin kurucusu sayılan Descartes ile birlikte kimlik, "özne" haline gelmiştir. Bu özne anlayışı 18. yüzyıl boyunca devam etmiş, Kant'ta "aşkın özne"ye dönüşmüş, Hegel ile birlikte "aşkın özne"ye tarihsel boyut ve ötekine referans eklenmiştir (Varol, 2016:151-152).

Kimlikle ilgili tüm bu felsefi yaklaşımların yanı sıra, kimliği psikolojik bağlamda ele alan ve bu konuda önde gelen isimlerden birisi Erik Erikson'dır. 1950'lerde kitlesel üretilen tüketim mallarının geniş çapta artması ve daha sonra 1960'ların siyasal ve kültürel kargaşasıyla karşılaşan Amerikalıların durumu, Erikson'un kimlik oluşumu ile ilgili araştırmalarının başlıca nedenlerindendir. O dönem birçok Amerikalı "Ben kimim?", "Bugünün toplumunda nereye ait olurum?" sorularını kendine sorarken, Erikson bu problemleri, zaman içerisinde devamlılık ve aynılık duygusu veren bütünlüklü bir benlik duygusu ile ilişkilendirmiştir (Holland ve Lachicotte, 2007:101). 20. yüzyılın ilk yıllarında başlayan psikolojik ağırlıklı kimlik çalışmaları, 1980'lerden sonra sosyoloji, antropoloji ve kültürel çalışmaların üzerinde yoğun olarak çalıştığı alanlardan birisi olmuştur. Başlangıçta bireysel tezahürleri ile psikolojik olarak ele alınan kimlik, 1980'lerden itibaren sosyolojik bir yaklaşımla kolektif olarak değerlendirilmiştir (Aktrn., Westin, 2010:23).

Kimliğin farklı alanlarda farklı şekillerde sorunsallaştırılması, kimliğin sınıflandırılması noktasında da ortaya çıkmaktadır. Kimliğin; sosyal kimlik, kişisel/bireysel kimlik, etnik kimlik, kültürel kimlik, ulusal kimlik, toplumsal cinsiyet kimliği gibi birçok sınıflandırma türü bulunmaktadır. Fakat kimlik türlerinin sınıflandırılmasında birçok model önerilmiş olsa da pekçok kuramcı temelde *kişisel* ve *sosyal/kolektif*[69] kimlik arasında ayrım yapma yoluna gitmiştir (Varol, 2016:148). Yani kimliğin türlerine dair çeşitli sınıflandırmalar yapılmış olmasına rağmen, temelde kimlikler *bireysel* ve *sosyal/kolektif* olmak üzere bu iki tür üzerinden sınıflandırılmaktadır (Şenay, 2002:124; Şahin, 2013:45). Bu sınıflandırmayı yapanlardan önde gelen isimlerden birisi de Anthony Smith'dir. Smith, kimliği *bireysel* ve *kolektif* olmak üzere iki boyutta ele almaktadır. Bireysel kimlikleri; ailevi, ülkesel, sınıfsal, etnik, cinsel vb. çok yönlü kimlikler şeklinde tanımlayan Smith, bireysel kimliklerin öneminin, farklı zaman ve koşullar altında değişebildiğini ifade etmektedir. Smith'e göre kolektif kimlikler ise geniş bir temele

[69] Kişisel ve sosyal kimlik ayrımı yapan yaklaşımların benimsediği bir kavram olan "sosyal kimlik", Vignoles ve arkadaşlarının yaptığı sınıflandırmada *kolektif* kimliğe dahil edilmiş ve böylece grup aidiyetleriyle rol kimlikleri birbirinden ayrılmıştır (Varol, 2016:150). Birçok çalışmada da sosyal ve kolektif kimlik kavramı birbirinin yerine kullanıldığından bu çalışama da sosyal ve kolektif kavramları aynı anlamda kullanılacaktır.

dayanan kapsayıcı kimliklerdir (1994, 16-32).

Fearon, *kişisel/bireysel kimliği,* bir kişinin onu sosyal olarak ilgili yollarla ayırdığını düşündüğü bir eylemler, inançlar, arzular veya eylem ilkeleri olarak açıklamaktadır. Fearon'a göre bireysel kimlik, bir kişinin "kim olduğu" ve "kendisini nasıl tanımladığı" gibi bir formülasyonla başlamaktadır (1999:21). Bu bağlamda bireyi diğerlerinden ayırıp onun farklılığına vurgu yaparak kendisine yer bulan ve böylece toplumsal bütünleşmede rol oynayan bireysel kimlik, toplumda yer alan benzerlerinden çok, iş bölümünün gerektirdiği farklı alanlardaki mevcut eksiklikleri giderme noktasında işlevsel olmaktadır (Özdil, 2017:391). Bu işlevselliğin içerisinde insanların (kişisel) kimliklerinden bahsettiği şey, genellikle kişisel ahlaki kodları ve önemli görülen normatif çerçeveleri içermektedir. Mesela, kendine özgü giyim tarzı benimseyen bir kişinin bu tercihi, onun kimliğinin bir parçası çerçevesinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, çoğu zaman bireysel tarz kavramı, kişiyi bir grubun üyesi olarak değil, bir birey olarak ayırt etmeyi gerektirmektedir (Fearon, 1999:21-22). Bu bağlamda bireysel kimliğimizin, bizi diğer bireylerden ayıran özellikler olduğu söylenebilir.

Bireysel kimliğin aksine *sosyal/kolektif* kimlikte öncelikli olarak psikolojik ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Kişi, bir gruba mensup olmak ve kendisi için güvenilir alanlar yaratmak istemektedir. Bu aidiyet içerisinde kimlik, insanları kategorileştirerek, kendisini güvende hissedebileceği bir aidiyet kipinin kurallarına/normlarına teslim etmektedir. Herhangi bir sınıfa, etnik gruba, cinsiyete ya da dine referansla tesis edilen "biz" duygusu, aynı anda hem aynılaştırmakta hem de farklılaştırmaktadır (Altunoğlu, 2009:51). Özellikle bireylerin, yaşamlarında çeşitli grupların üyesi konumunda oldukları ve bu grupların bireylerin toplum ve çevresiyle ilişkilerinde aracı rolü oynadığı göz önüne alındığında, kolektif kimliğin oluşumuna zemin oluşturan faktörler daha iyi anlaşılmaktadır. Bu süreçte oluşan sosyal bağın ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayan sosyalleşme süreci, bireyin içinde yer aldığı grup ya da toplumun normlarına, değerlerine ya da davranış modellerine katılımını sağlamaktadır (Bilgin, 2001:7-8). Bir başka ifadeyle, bireyler, kendilerinin çeşitli gruplara ait olduklarını öne sürmekte, kendilerine ait olduklarını hissettikleri grupları (grup içi) ve üyesi olmadıkları grupları (grup dışı)

değerlendirmektedir. Sosyal sınıflandırma, grup değerlendirmesi ve grup üyeliklerinin değeri, bireyin sosyal kimliğini oluşturmaktadır. Olumlu bir sosyal kimlik olumlu benlik saygısı ile ödüllendirilirken, olumsuz bir sosyal/kolektif kimlik ise devam eden rekabet, sosyal hareketlilik davranışları veya grup içinde daha olumlu bir imaj yaratmak için bilişsel stratejiler izlemektedir. Bir sosyal psikoloji teorisi olarak buna, *Sosyal Kimlik Teorisi* denmektedir ki ilk olarak Tajfel (1978) ve Turner (1979) tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre bir bütün olarak sosyal kimlik teorisi ve sosyal sınıflandırma ya da sosyal karşılaştırma gibi altkümeler (özellikle medya etkilerini açıklamak) için yaygın olarak kullanılmaktadır (Trepte ve Loy, 2017:1).

Sosyal/kolektif ve kişisel/bireysel kimlik arasındaki ayrımı ilk olarak Henri Tajfel ve arkadaşları yapmış ve onların bu görüşünün, Avrupa sosyal psikolojisi üzerinde güçlü bir etkisi olmuştur. Westin'e göre Tajfel; insanların kendilerini gerek yakın gerekse toplumsal çevrelerinde mevcut olan çeşitli sosyal sınıflandırmalarla ilişkilendirme eğiliminde olduklarını, çünkü kendilerini ve seçtikleri grubu diğer sosyal gruplardan ayırarak pozitif bir sosyal (toplumsal) kimlik duygusu elde etmeyi amaçladıklarını savunduğunu (2010:26) ifade etmektedir. Tajfel'e benzer bir ayrımı da Erving Goffman yapmaktadır. Goffman, Tajfel'in kimlik sınıflandırmasındaki *kişisel* ve *sosyal* kimliğin yanına bir üçüncüsü olan *ego* kimliğini de eklemektedir. Goffman'a göre kişisel (bireysel) kimlik hem kendi içinde hem de başkalarıyla ilişkilerinde kişinin kendine özgü özelliklerini ifade ederken, "kategorik" bir kimlik olarak adlandırılabilecek sosyal kimlik, kişilerin sosyal kategorilere katılımlarından dolayı sahip oldukları bir kimliğe işaret etmektedir. *Ego kimliği* ise her şeyden önce kimlikleri söz konusu olan birey tarafından hissedilmesi gereken öznel bir meseleyi ifade etmektedir (2009:106). Kişinin kendine sorduğu "ben kimim?" sorusunun kaynağı, bir hayatı sorunsallaştırma biçimi olarak felsefi iken, bu soruyu sorduracak etkilerle karşı karşıya kalması ise toplumsal yani sosyolojiktir. "Ben kimim?" sorusundaki "ben"in tanınması ve tanımlanması, kimliğin sosyal psikolojik temeline işaret etmektedir. Buna, kişinin varlığıyla ilgili tüm anlamları (değerleri) içine alan öznel bir duygu olarak "kişisel kimlik" denilebilmektedir (Güleç, 1992:14).

Birbirleriyle doğrudan bağlantılı olan ve keskin çizgilerle birbirinden ayrılması pek de mümkün olmayan bireysel ve sosyal kimlik ilişkisinde, bireysel kimlik sosyal kimliğin özünü teşkil etmektedir. Dolayısıyla bireysel kimlik, toplumun sosyal ve kültürel değerlerinden oluşmaktadır (Yıldız, 2007:16). Amin Maalouf'un kimlikle ilgili ortaya koyduğu şu tanım, aslında bireysel ve sosyal kimliğin gündelik yaşam pratiklerindeki yansımalarını ortaya koymaktadır:

> "Her kişinin kimliği, resmi kayıtlarla görünenlerle kesinlikle sınırlı olmayan bir yığın ögeden oluşur. Elbette insanların büyük çoğunluğu için dinsel bir geleneğe bağlılık söz konusudur. Bir ulusa, bazen iki ulusa; etnik ya da dinsel bir gruba; az ya da çok geniş bir aileye, bir mesleğe, bir kuruma, belli bir sosyal çevreye… Ama liste daha uzundur, neredeyse sınırsızdır: İnsan bir köye, bir mahalleye, bir kabileye, bir spor takımına ya da meslek kuruluşuna, bir arkadaş grubuna, bir sendikaya, bir işletmeye, bir partiye, bir derneğe, bir cemaate, aynı tutkuları, aynı cinsel tercihleri, aynı fiziksel özürleri paylaşan ya da aynı zararlı etkilere maruz kalan bir insan topluluğuna ait olduğunu hissedebilir." (2005:16).

Yani kimlik -Maalouf'un da tanımında olduğu gibi- hem siyasallaştırılması gereken kopuklukların hem de hayatı elverişli kılan birlik ve bütünlüklerin alanıdır (Connolly, 1995:211). Bu alanda kişi, ne(reli) ve kim olduğunu ortaya koyduğu kadar, ne(reli) ve kim olmadığını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kimlik ve öteki birbiriyle ilişkidir. Norval'ın da ifade ettiği gibi aslında her kimlik, siyasal sınırların çizilmesiyle, öteki içselleştirilerek inşa edilmektedir. Bu aşamada, yalnız belirli bir kimliğe dair bir özellikler toplamının geliştirilmesi düşünülmemektedir. Pozitif özelliklerin sıralanması, bir kimliği bireyleştirme veya özünü tarif etmede yeterli olmamakta, inşa sürecinde kimliğe karşıt bir öteki'nin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Öteki'nin öne çıkarılması, bireyleşmeyi kolaylaştırarak kapanmaya olanak sağlamaktadır (2015:166-167). Özellikle modernite ve modern devlet ile birlikte siyasal görünüm kazanan ötekinin, kimlik temelli içeriğe ve üretim sürecine sahip olması, bireylerin de kaçınılmaz olarak kimliğe ihtiyaç duymasına neden olmaktadır (Parlak, 2015:27). Artık, kolektif toplumsal hale gelen kimlikler, modern dünyayı oluşturan, tarihsel süreç içerisinde biçimlendirilmiş ve

sağlamlaştırılmıştır. Bu kimlikler, sanayileşme, kapitalizm, kentleşme, dünya piyasasının oluşumu, toplumsal ve cinsiyete dayalı iş bölümü, bireysel ve toplumsal yaşamın kamu ve özel şeklindeki büyük ayrımı ile ulus devletin egemenliği ve Batılılaşma ve modernlik anlayışı arasındaki özdeşleşme tarafından sahneye konan ve sağlamlaştırılan kimliklerdir (Hall, 1998:67). Yani, Bayart'ın ifadesiyle "Bu kimliklerin her biri olsa olsa kültürel bir inşa, siyasal veya ideolojik bir inşa, yani eninde sonunda tarihsel bir inşadır. Kaçınılmaz olarak kendisini bize dayatan doğal bir kimlik yoktur" (1999:9) ve bu yönleriyle kimlikler icat edilmektedir.

Modern sosyolojide net bir kimlik kavramı bulunmadığını ifade eden Marshall'a göre kimlik; bireyin kendi benlik duygusuna, kendisi hakkındaki duyguları ve fikirlerine (toplumsal cinsiyet kimliği veya sınıf kimliği gibi) gönderme yapılarak kullanılmaktadır. Marshall, bazen kimliklerimizin içinde bulunup sonrasında içselleştirdiğimiz ve toplumsallaşma süreciyle de şekillenen toplumsal rollere atfedilen beklentilerle oluştuğunun varsayıldığını; bazen de bizlerin, kimliklerimizi daha etkin bir biçimde toplumsallaşma sürecinde veya oynadığımız çeşitli rollerde bize sunulan malzemelerle kurduğumuzu (2005:408) ifade etmektedir. Bir başka deyişle kimlik, bireye dışarıda ve içeride bir derinlik duygusu vermektedir. Bireyin; içsel ve dışsal, benlik ve öteki, birey ve toplum, özne ve nesne söyleminin büyük bir bölümü, belirli bir kimliğin mantığı içerisinde temellendirilmiştir (Hall, 1998:65). Öyle ki kimlik, hem iç ve dış gruplar arasında hem de birey ve mensubu olduğu gruplar arası çatışmalarda/ karşılaşmalarda ortaya çıkmaktadır. Böylece bir aynalar ilişkisi oluşmakta, bu ilişki sürecinde ise kişi, diğerlerinin onu yargılama tarzıyla kendini tanıyışı bağlamında kendini değerlendirirken; diğerlerinin onu yargılama tarzını da kendi kıymetinin ışığı altında değerlendirmektedir (Bilgin, 2001:185). Dolayısıyla kimlikler, asla tamamlanamaz, asla bitirilmezler; öznellik olarak daima inşa edilmektedirler. Yani kimlik, daima oluşum halindedir (Hall, 1998:70). Bu bağlamda Bauman da kimliğin keşfedilmesi gereken bir şey olarak değil de tamamıyla icat edilmesi gereken "bir amaç" olarak, kişinin en başında inşa etmesi gereken veya alternatif teklifler arasından seçip sonra uğrunda mücadele edip, büyük bir çaba ile koruyacağı bir şey olarak yansıtılması fikrine karşı çıkmaktadır. Çünkü ona göre mücadelenin zaferle

sonuçlanması için, kimliğin statüsündeki ebedi tamamlanmamışlığı ve istikrarsızlığı gerçeğinin bastırılmasına ve yoğun bir emekle örtbas edilmesine ihtiyaç duymaktadır ki kimlik buna eğilimlidir (2017a:25).

Sonuç olarak kimlik, çok eski bir tartışma konusu olmakla birlikte, sosyal bilimlerde sorunsallaştırılmaya devam etmektedir. Kimlik, felsefi anlamda "töz" (öz) ve değişmeyen bir olgu değildir. Çünkü kişinin, sosyal ve bireysel kimliğinin yanı sıra birden çok kimliği vardır ve bu kimlik sürekli inşa halindedir. Özellikle postmodern dönemde kimliklerin kolektif bir hale gelmesi, *biz* ve *onlar* arasındaki sınırları belirginleştirmekte, bu sınırlar ayrımcılık, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, etnik merkezcilik gibi birçok "öteki" görme biçimlerine fırsat vermektedir.

2.1.2. Bireysel Kimlikten Kolektif Kimliğe

Kimlik, bir toplumun yapı taşı olan bireyin, kendisini tanımlaması ve konumlandırmasının yanı sıra toplulukların ve toplumların da kendilerini ifade etmede, ortak duygu ve düşünce oluşturmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bireysel düzeyde yaşanan, sevinç, öfke, acı vb. duyguların, toplumsal düzeyde kolektif kimlikler üzerinden inşa edildiği söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın özneleri olan İslam ve Batı arasındaki ilişki, kolektif kimlik bağlamında Müslüman kimliği ve Avrupa/Batı kimliği ekseninde ele alınabilir. Fakat buna geçmeden önce bireysel kimliklerin kolektif kimliğe nasıl evrildiğini ele almak yerinde olacaktır.

Kimliğin toplumsal bir arka plana dayanması nedeniyle sosyolojik bir perspektifle ele alınmasında, insanın tarihselliği ile ilişkili olmasının yanı sıra, insanların birbirileriyle ya da bir arada sundukları yaşam pratiklerinin de etkisi vardır. Herhangi bir birey ya da topluluk, tarihselliği ve toplumsallığı olmadan düşünülemez. Bireyin toplumsallaşması, bir toplumun içine doğması ve tarihin her anında farklı bir yapıyı türetebilme kapasitesi nedeniyle; soyut, ütopik ve ahistorik bir bireyden söz edilemez (Yanık, 2013:226). Bireyin tüm bu özellikleri birlikte değerlendirildiğinde kimlik şekillenmesi ya da oluşumu karşımıza çıkmaktadır ki sosyolojik bağlamda kimlik, sosyal bir süreç içerisinde inşa edilmektedir. Bir kez inşa edilip somutlaştığında, sosyal ilişkiler aracılığıyla devamlılığı sağlanmakta, değiştirilebilmekte veya tekrar inşa edilebilmektedir (Özdil, 2017:386).

Postmodern toplum kuramının önermelerinde kimlik, bütünlüklü ve sabit olmayan, parçalı, çelişkili ve çoklu bir yapı olarak görülmektedir. Araştırmaların odak noktası, kendilerini "oldukları haliyle" meydana getiren tekil birey ya da gruplardan, belli bir durumdaki "çoklu" kimlik olasılıklarına kaymıştır. Bu bakış açısı sosyal grup ve kategorilere yaklaşımı da değiştirmiştir (Varol, 2016:157). Bu bağlamda kimlikler gerek kapsamı gerekse kalıcılığı ve etki gücü açısından tekil ve çoğul olmak üzere farklı türlere sahiptir. Tekil bir kimlik olarak bireysel/kişisel kimlikler, kişiyi ötekilerden ayırmakta; isteğe göre seçilip değiştirilebildiği için sorun yaratmamaktadır. Asıl kimlik sorunu, kişi, grup ve toplulukların resmî-ulusal (millî) ve tarihî-kültürel kimliklerinde ortaya çıkmaktadır. Önemli olan da bu içerikteki kimlik oluşumları ve bütünleşmeleridir (Yıldız, 2007:10). Sosyal bütünleşme ile toplum içinde yer alan dar anlamdaki "biz" duygusu ve aidiyeti, büyük toplumsal gruptaki "biz" duygusuna taşınmaktadır. Böylece birey, dar anlamdaki mensubiyet duygusunu aşarak, ait olduğu milli toplumsal yapının şuuruna varmaktadır (Erkal, 2006:268). Bir başka ifadeyle birey, bireysel kimliğini kolektif kimliğe aktarmaktadır. Günümüzde başta ırk ve din olmak üzere mensubiyet içerikli tüm olgular, kolektif kimliğin bir ürünüdür.

Madde gibi "doğuştan gelen ilkeler" e dayanmayan kimlik, kutsal ve medeni hukukun koyduğu kurallarla ve özellikle bireysel kimliğin, kolektif kimliğe dönüştüğü özel alanla karşı karşıyadır (Arowitz, 1992:92). Yani, bireysel kimliğin oluşum sürecinden sonra toplumsal kimlik, grup kimliğinin oluşumu başlamaktadır. İnsanın, ontolojik olarak bireysel bir varlık olduğu kadar bir grup-varlık olduğunu ifade eden Göka'ya göre insan, hep bir topluluğun ve topluluk yaşantısının içerisindedir. Bir topluluk içerisinde aidiyet ve mensubiyet unsurları olmadan bütünleşmiş bir kimliğin ayrılmaz bir parçası olan tutunum çerçevesi sağlanamamakla birlikte bireysel kimlik kırılgan bir hale gelmektedir. Mensubiyet ve aidiyet hisleri olmadığında, bireyin, kendisini topluluk içerisinde tarif etmesi mümkün olamamakta ve böylece bireyin yaşayacağı yalnızlık hissi, onun bireysel kimliğine de olumsuz etki etmektedir (2006:310).

Habermas'a göre birey, kişi olarak kimliğini yalnız kolektif kimliğin mahiyetiyle özdeşleşmeye veya onları içselleştirmeye borçludur (2001:484).

Dolayısıyla kimlikler, bireysel ve kolektif olmaları bakımından bireyin bir bütüne aidiyetinde zayıf veya güçlü bağlarına gönderme yapmaktadır. Kolektif kimlikler bir bütüne bağlanma yönüyle sağlamlıklarıyla beton gibiyken; özellikle postmodern dönemde bireysel kimlikler esnek, kırılgan ve sürekli olarak inşa edilebilen bir yapıya sahiptir (Özdil, 2017:387). Ancak burada hatırlatılması gereken bir nokta; kimlik kavramı altında yukarıda tartışılan sosyal kimliğin, kolektif kimlikten farklı olduğudur. Sosyal kimliğin oluşumu; sosyalleşme, özdeşleşme yani bir kimlik inşa etme sürecidir. Etnisite, sınıf, cinsiyet, ideoloji, meslek, rol, vb. faktörler, toplumu farklı sosyal kimlikler arasındaki benzerlik ve farklılıklardan, uzlaşı ve çatışmalardan soyutlamaktadır. Sosyal kimlik bireye kendisini sosyal hayatta konumlandırması amacıyla bir sınır çizmektedir. Böylece sosyal kimlik, anlam ya da lojistik destek sunan bir aynılaşma veya benzeşme ufku olup, benzeştirdiği kadar farklılaştırmakta, birleştirdiği kadar bölmektedir (Altunoğlu, 2009:49). Yani bireye bir mensubiyet ve aidiyet ya da tersi bir durum kazandırmaktadır. Sosyal kimlik sürecindeki etkin yönün mensubiyet ve aidiyet ikilisi doğrultusunda ele alınması, bireysel kimliğin artık toplumsal rabıtası içerisinde değerlendirilecek kolektif kimlik kurgusuna kapı aralamaktadır. Sosyal kimlik, bireyin psikolojik özelliklerini aşan bir yapıya dönüşmekte; böylece topluluk ve toplum temelli kendini tanımlama süreci aktif hale gelirken, bu süreçte kolektiflik de etken bir hale gelmektedir. Birey, kolektif bir yapı içerisinde, bireysel özelliklerinden arınarak toplumsal yapıda bir yer edinmeye çalışmaktadır. Bu nedenle sosyal kimlikteki asıl vurgu ya da etmen kolektif olmasına yöneliktir (Yanık, 2013:228-229).

Kolektif kimlikte kültürün sahip olduğu değer, norm ve kontrol unsurları gibi topluma has özellikler, kolektif bilinç/bilinçaltı bakımından benimsenerek o topluma özgü bir kimlik oluşturmaktadır (Tural, 1988:62). Bir başka deyişle kolektif kimlikler, geleneksel toplum yapısını şekillendirmekte ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayan kültürel benzerlikleri tesis etmede önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle bireyselliğin daha fazla ön plana çıkarıldığı modern toplumlarda bireysel kimlikler birincil konumda iken, dini cemaati oluşturan kolektif kimlikler geleneksel toplumda daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu arada, kolektif kimlikler modern dönem ve sonrasında önemini korusa da değişen

konjonktürle birlikte birtakım değişimlere uğramıştır. Modern ve sonrası dönemde ortaya çıkan aşırı bireyciliğin kutsanması, ortak şuurun oluşmasına engel olmuş ve bütüncül kimliklere olan ihtiyacı zedelemiştir (Özdil, 2017:387-395). Fakat Touraine, küreselleşmenin yükselişe geçtiği günümüzde insanların kendilerini yurttaş, çalışan gibi bireysel kimlik bağlamında tanımlamasının güçleştiğini, bu nedenle insanların kendilerini yeniden din, töre, ırk, etnisite gibi kolektif kimlikler ekseninde tanımlama eğilimi göstermeye başladıklarını (2002:49) ifade etmektedir.

Avrupa kıtası ölçeğinde, Avrupa kimliğinin, kolektif kimlik türü olarak değerlendirilen milli, ulusal gibi kimliklerin üzerinde, yani bu kimlikleri kapsayıcı bir kolektif kimlik olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kolektif kimlikte grup aidiyetinin temellerini genellikle geçmiş üzerinden inşa ettiği göz önüne alındığında, Avrupa kimliğinin -kolektif bellekten hareketle- geçmişten gelen değerleri canlı tutmaya çalıştığı söylenebilir. Önemli bir görevi de insanları harekete geçirmek olan kimliğin, ortak geçmiş üzerinden nasıl inşa edildiği, bireylerin bunu nasıl devam ettirdiği Avrupa kimliği ve Müslüman kimliği üzerinden aşağıda daha detaylı ele alınacaktır.

2.1.3. Kolektif Birer Kimlik Olarak: Avrupa ve Müslüman Kimliği

Kolektif kimlik, toplumların veya toplulukların sahip oldukları ortak değerleri yansıtmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupa ve Müslüman kimliği kendine özgü yapılarıyla iki ayrı kolektif kimlik türü olmakla birlikte, anlamsal olarak kavramlardan biri kıtaya birisi de bir dine karşılık gelmektedir. İlk bölümde hatırlanacağı üzere Avrupa kimliğinin, Kula'nın ifadesiyle- "dış belirlenimli" bir kimlik olduğuna yani Kudüs merkezli 'Hristiyanlık' ile 'Helen kültürü' üzerine inşa edildiğine değinilmişti. Bu inşa temelinde kendi içerisinde birçok milliyetçilik türü olmasına rağmen Avrupa, öyle bir kimlik inşa etmiştir ki bu hem bir coğrafi alanı hem de bir din ve kültürü içermektedir (Şenay, 2002:126). Avrupa kimliğinin böylesine birden çok yönünün olmasında, Avrupa ülkeleri arasında düşmanlık ve rekabetçi bir milliyetçiliğin olmamasını gösteren Mayer ve Palmowski'ye göre bu durum gerek tarihi gerekse jeopolitik ortamı bağlamında Avrupa kıtası için başarılı olmuştur. Böylece Avrupa kimliği, her zaman kıtanın tarihi, coğrafyası ve kültürüyle ilişkilendirilmiştir (2004:19-20). Tabi burada

kültürün içerisinde Avrupa'nın hâkim dini Hristiyanlığın da olduğu söylenebilir. Çünkü Avrupa kimliği, bünyesinde Hristiyanlık dinini de barındırmakta ve bu Avrupa kimliğinin beraberinde getirdiği bakış açısı, Avrupalıların İslam'a ve Müslümanlara bakış açısında da belirleyici olmaktadır.

Avrupa Komisyonu tarafından 1996 yılında Portekiz'de bulunan Coimbra Üniversitesinde Avrupa kimliği ile ilgili bir çalışma raporu hazırlanmış ve bu raporda -nitelikleri belirlenmeyen bir "Avrupa" teriminin kimlik tanımında kullanmanın net bir anlam ifade etmediği belirtilmekle birlikte- Avrupa kimliğinin, "bölünmez bir şekilde kalplerimizde ve zihinlerimizde Hristiyanlığın kültürel-sosyal değerlerine dayalı" olduğu vurgulanmıştır. Raporun devamında, bugün Avrupa kimliğinin, tarihsel sürecin ortaya koyduğu "Antik Yunan'dan bugünün Avrupa'sına" uzanan Hristiyanlığı ve Avrupa hukuk anlayışını esas alan klasik tarihselci bir temele dayandırıldığı ortaya konmuştur. Ayrıca, son zamanlarda kiliselerin boşaldığına bakılarak, Avrupa insanı için Hristiyanlığın birleştirici bir temel olmadığı da tartışılmıştır (Şenay, 2002:125). Bu rapordaki görüşlerin de ötesinde, tanımı gereği, milli kimliklerin daha üstünde ve Avrupa çapında paylaşılan "şeyler" üzerinde yükselen Avrupa kimliğinin aslında var olmadığını ileri sürenler bulunmaktadır. Bu görüşü öne sürenlere göre; Avrupa çok çeşitlidir ve bütün Avrupa'nın paylaştığı ortak birtakım değerlerden, kanunlardan, yönetim örgütlenmelerinden bahsedilemez (Dinç, 2011:35).

Avrupa kimliği fikrine katılanlar ise Avrupa'daki çeşitliliğe karşın, tüm Avrupa'nın paylaştığı sosyal, kültürel ve siyasal değerlerden oluşan tarihi bir mirası olduğunu savunmaktadırlar. Bu tarihsel mirası şekillendiren en önemli etmenler arasında çoğunlukla dinsel miras ve Aydınlanma'nın rasyonel mirası, siyasal mücadeleler sonucu ortaya çıkan demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi değerler ileri sürülmektedir (Dinç, 2011:35). Avrupa'nın bıraktığı dinsel anlamdaki mirası ile ilgili olarak Hristiyanlığın, Avrupa ve İslam tartışmalarında, bir dinî bütünlüğü temsil edip etmediği ihtilaflı olmasına rağmen Avrupa'nın, siyasi ve coğrafi bağlamda 10. yüzyıldan bu yana Hristiyan din ve kültürünün bir parçası haline geldiği kabul edilmektedir. Bin yıllık Hristiyan geçmişinde Avrupa'nın doğrusal bir gelişme göster(e)memesinde, Rönesans, Reform, Aydınlanma ve modernizm gibi

yaşadığı tecrübelerin Hristiyanlıkla geliştirdiği ilişkinin sonuçlarının etkili olduğu kabul edilmektedir. Bu sonuçların genelinde dinî inanç, düşünce ve uygulamalar olumsuzlanmış; dinin, insan ve toplum hayatını bağlayıcı kurallarından uzak bir "laik" kültür oluşturduğu iddia edilmiştir[70]. Hatta bu iddiaya göre dinin bireysel ve toplumsal işlevselliğinin dışlandığı bir düşünce sistemi vardır (Yenen, 2016:332). Bir başka deyişle Avrupa kimliği, din ile devletin birbirinden ayrılması esasına dayanmaktadır. Bu esas; "zihnim kilisemdir" zihniyetinin değiştiğinin bir göstergesi olup Avrupa kimliğinin, Hristiyanlığın değil, Batı'nın evrensel değerleri olduğu (Kıran, 2016:356) ifade edilmektedir.

Bireyin öz-saygısını yükseltebilmek için önemli bir gereksinimi olan aitlik ekseninde oluşan kolektif kimlikler, bireyler arası bağlılığı, bütünleşmeyi ve sosyal ilişkilerin devamlılığını sağlamaktadır (Karaduman, 2010:2887). Bu devamlılığı sağlamada Avrupa Birliği'nin oluşması ve küreselleşmenin de etkisiyle artan göç oranlarının beraberinde getirdiği kültürel, sosyal ve dini çeşitlilikler, toplumdaki farklılıkları daha görünür kılarken; farklı dil, din ve etnisitelerle birlikte yaşama tecrübesi bulunmayan Avrupa'nın geçmişten bu yana yabancısı olduğu bir din etrafında bu farklılıkları toplayarak kategorize etmesi, Avrupa kimliğinin bir parçası olan *öteki* için de kolaycı bir zemin sağlamaktadır (Yılmaz, 2008:86). Oysa Habermas (2007:77), Avrupa kimliğinin "olup olmadığını" veya olması gerekip gerekmediğini tartışırken, Avrupalıların politik bir öz-kavrayış geliştirebilmelerinin, "diğer kıtaların vatandaşlarına" (ayrıca diğer dinlerin mensuplarına) olumsuz anlamlar yüklememek kaydıyla, demokratik bir süreç üzerinden mümkün olduğunun altını çizmektedir.

Kolektif kimliğin türlerinden olan etnik, dinsel ve ulusal kimliklerin temelinde, farklılaşma eğilimi yatmaktadır. Diğer gruplardan ayrıldıkları noktaları ortaya koymaya çalışan kolektif kimlik, sosyal kimliklerin topluluk düzeyindeki ifadesi olarak nitelendirilebilir. (Karaduman, 2010:2888). Göle'ye göre, kimliğe dair sabitleme çabaları, bir ayna etkisiyle zaten var olan ötekinin, ötekiliğini güçlendirmektedir; medeni ve barbar, özgürleşmiş ve boyun eğmiş, Avrupalı ve

[70] Bayart'a göre, laikleşmeye rağmen, dinsel ritüeller Avrupa uluslarının oluşumunda göz ardı edilemeyecek bir katkıya sahiptir (1999:206).

Müslüman. Kendine bir kimlik bulmak için ötekini bir kere daha ötekileştirmek, kendisiyle öteki arasında ilişki kurmada her türlü imkânı yok etmenin bir şeklidir. Göle, bugün artık Avrupa için, söz konusu İslami farklılığın tanınıp tanınmamasının değil, ikisi için de ortak bir yeri yeniden düşünmeye, yeniden oluşturmaya ve çatışma üzerine kurulu olan diyaloğun dışına çıkmaya gücünün olup olmadığı görüşündedir ki bu yaklaşım, iki tarafta da kimliklerin aşılmasını şart koşmaktadır (2010:36-37).

Ne var ki Avrupa kimliği düşüncesi kendini diğer gruplardan ayırmakta, merkezinde Avrupa'nın, etrafında ise dünyanın geri kalanının yer aldığı bir dünya vizyonunu öngörmektedir. Avrupa kimliği, Avrupalı olmayan kültürlere nazaran üst bir kimlik yaratmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu düşünce; metropolleri kolonilerden ayırma yoluyla, üstün ırkı aşağı ırktan ayırarak, biz (Avrupalılar) kimliğini onlardan (Avrupalı olmayanlardan) ayırarak dünyayı belirli bir oranda ayırma eğiliminde olmuştur (Noi, 2007:69). Böylece biz-onlar ayrımı ekseninde bir kolektif kimlik inşa edilmiştir. Fakat kimliğin inşa edilen ve bu nedenle süreç isteyen bir olgu olduğu göz önüne alındığında bunun çok da kolay olmadığı açıktır. Hobson'a göre tek bir kimliğe şekil vermenin biricik yolu homojen "öz varlık" yerine, "diğer" (öteki) kimliğinin kurgulanması olup, tek bir "öz varlık"ın olmadığına ve oluşturulacak bu tek "öz varlık"ın tanımlanmasının daha kolay olacağına karar verilmiştir (2015:116). Böylece ortaya etnik özelliğe de gönderme yapan bir Avrupalı kimliğinin çıktığı söylenebilir.

Etnik özelliğini, dini üstünlükle pekiştiren Avrupalı kimliğin tarihi, bir kavramın ve bir söylemin tarihidir. Avrupalı kimlik kavramı, bir kimlikten çok bir kimlikten kaynaklanan birleşik kavramları ve hatta ideolojiyi ifade etmektedir (Stråth, 2002:387). Bu ideolojinin oluşmasında ve Avrupa kimliğinin ortaya çıkmasında yüksek mertebe sahibi Hristiyan din adamlarının büyük rol oynadığını belirten Hobson'a göre bu kişiler, İslam dinini bu amaçta kullanılacak en uygun din olarak seçmişlerdir. Hobson, Hristiyanlıktan sonra en büyük din olan İslam'ın, sadece kötü bir etki olarak değil, aynı zamanda bir tehdit unsuru olarak da ele alındığını, böylece Avrupa'nın İslam karşısında birleşmesinin amaçlandığını ifade etmektedir (2015:116). Ayrıca, özellikle Orta çağın ilk dönemlerinde Avrupalıların

kendilerini İslam'ın karşısında olumsuz olarak tanımladıklarını belirten Hobson'a göre, M.S. 10. yüzyılın sonlarında Haçlı Seferlerini başlatan, feodal ekonomik ve politik sistemi birleştiren Hristiyan kimliği oluşmaya başlamıştır. Fakat Avrupa kimliğinin yeniden yapılanmasının 18. yüzyılda olduğunu ifade eden Hobson, bu yapılanmanın büyük "medenileşme misyonu"nun ahlaki gerekliliği çerçevesinde "üstü kapalı ırkçılık"ın ortaya çıkmasına yol açtığını iddia etmektedir (2015:37-38). Son yüzyıl içerisinde Avrupa kimliğinde Hristiyanlığın belirgin hale geldiğini ifade eden eden Şenay'a göre bunun nedenleri arasında Demir Perde'nin yıkılışı, Avrupa Birliği'nin sınırlarını genişletmesi, milliyetçiliğin ve ırkçılığın yeniden canlanması gösterilebilir. Avrupa kimliğinin ve kültürel çoğulculuk anlayışının teşvik edildiğini, fakat etnik ve dini faktörlerin halen belirleyici olduğunu ifade eden Şenay, buna örnek olarak da sosyal ilişkilerde ya da okullarda, Hristiyanlığın üstün din olarak lanse edilirken, Hinduizm ve İslam gibi dinlerin alt ırklara ait dinler olarak algılanmasını göstermektedir (2002:126-140).

Tarih boyunca değişen parametreler çerçevesinde İslam dini, Avrupa kimliğinin inşasına önemli katkısı olan "öteki"nin bir parçası haline gelmiştir (Yılmaz, 2008:90). Delanty'e göre, gitgide Müslüman dünyaya ve Üçüncü dünyaya karşı duruşuyla tanımlanan ve beyaz burjuva popülizmi haline gelen Avrupa kimliği, az gelişmiş ülkelere ve Müslüman dünyaya karşı duyulan düşmanlık, yeni hayaletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1989-1990'da Komünizmin çöküşüyle Avrupa'nın yeniden bir öğrenme dönemine girip giremeyeceği sınanmış, fakat bu gerçekleşmeyerek Avrupa kimliği düşmancıl bir yapı içerisine hapsolmuştur (2005:192). Bu bağlamda özellikle komünizmin yıkılmasından sonra İslam/Müslümanlar, Batı için komünizmin yerine geçen yeni bir düşman olmuştur (Akgönenç, 2010:34; Gökçe, 2010:95; Kentel, 2010:133).

Batı medeniyeti denildiğinde, onun kendi içinde tarih ve coğrafi açıdan farklılıklar barındırdığı unutulmamalıdır. Batı'nın, Büyük İskender ya da Aristo zamanındaki kimliğiyle, Coğrafi Keşifler ve Kristof Colomb sonrası dönemdeki kimliği aynı değildir (Kalın, 2016:38). Tıpkı Avrupa kimliğinin dışlayıcı bir kimliği olan Müslüman kimliğinde olduğu gibi. Müslüman dünya da ne heterojen ne de monolitik olmadığından (Dağ, 2016:43) ortaya yekpare bir Müslüman kimliği

çıkmamaktadır. Öyle ki İslam toplumlarında, ülkelerin örf, adet, gelenek ve hukuk anlayışlarıyla harmanlanan, daha çok sosyal kimlik bağlamında değerlendirilebilecek Müslüman kimlikleri vardır. Örneğin Pakistan, Endonezya, Arabistan ya da Türkiye gibi ülkelerin her birindeki Müslüman kimliği profili, sosyo-ekonomik ve sosyokültürel anlamda farklılık göstermektedir. Fakat bu ve bunun gibi diğer pek çok İslam ülkesinden Avrupa'ya göç eden Müslümanlar, Avrupa'da daha homojen bir Müslüman kimliği profili çizmekte, daha doğrusu Batı tarafından bu şekilde algılanmaktadır. Böylece ortaya, Batı toplumlarında icat edilmiş yeni bir "ötekileştirici" kavram olan "Avrupalı Müslüman kimliği" ya da "Euro İslam/ Avrupa İslam'ı" gibi kavramlar çıkmıştır. Subaşı'na göre (2005:38), bu kavramlar icat edilmiştir, çünkü Avrupa kimliği ekseninde tasarlanan bir projedir. Kavram, Avrupa Birliği üyesi ülkelere göç eden veya diğer yollarla gelen Müslümanların, referans ve aidiyet düzeyindeki önceliklerinin gözden geçirilmesine vurgu yapmakta, bu çerçevedeki arayışlarla özdeşleşen oldukça çeşitlenmiş farklı eğilim ve stratejileri içermektedir.

Avrupa tarafından icat edilen Avrupa Müslüman kimliği ya da Avrupa İslam'ı/ Euro-İslam kavramını ilk defa 1992 yılında Profesör Bassam Tibi kullanmıştır. Alman vatandaşı Suriyeli bir Müslüman olan Tibi, Avrupa'ya gelen Müslümanların Avrupa ile entegrasyonunu ve Avrupa anayasalarıyla uzlaşabilecek bir İslam biçiminin geliştirilmesini olumlu bulmakta ve bu durumu Avrupa İslam'ı olarak tanımlamaktadır (Tibi, 2000:226). Tibi'ye göre Euro-İslam kavramsallaştırması, liberal demokrasi, bireysel insan hakları ve sivil toplumun gereklilikleri ile uyumlu olacaktır. Tibi, Euro-İslam siyasetinin, Müslümanların tam bir asimilasyonuna izin vermemekle birlikte, sivil toplumun Avrupa sivil kültürüyle uyumlu, aydın, açık fikirli bir İslam kimliğine yol açan biçimlerinin benimsenmesini sağlayabileceği görüşündedir (2002:38).

Kavrama olumlu yaklaşanların yanı sıra, bir kesim Avrupa-İslam'ı kavramını Avrupalı bir komplo teorisi olarak yorumlarken, diğerleri ise İslam karşıtlığı ve İslam'ın çarpıtması olarak yorumlamıştır. Kavramı olumlu bulanlara göre Avrupalı Hristiyanlar, Avrupa İslam'ını, bir "sivil İslam" türü yani "laik bir İslam'a yol açacak şekilde Avrupalılaştırıcı İslam ve Müslümanların bir aracı"

olarak görmektedirler. Bir başka ifadeyle Avrupa ortamı, (İslami) evrensel şartlar altında (Avrupa) deneyimlenmektedir (Karić, 2010:437). Subaşı, bu deneyimleme sırasında Avrupa'da değişik sosyo-politik dinsel yaşam alanlarıyla karşı karşıya gelen Müslüman nüfusun, bu bölgede belirginleştirdikleri dinsel eğilim, tutum ve aidiyetleri besleyen kök paradigmayla aynı minvalde işlemesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Belli bir geleneğin içinde şekillenen bu kök paradigmanın, coğrafya, dil, sembolik sermaye gibi kültür bileşenleri aracılığıyla içselleştirildiğini belirten Subaşı'na göre halbuki Müslüman göçmenler, Batılı ortamda kendi dini ve kültürel temelleriyle ilişkilendirilmesi mümkün olmayan bir biçimde, gündelik hayatta sekülerliğin tüm değerlerine maruz kalmaktadırlar (2005:40). Bu bağlamda Kıran'ın da ifade ettiği gibi, Avrupa'ya gelen Müslümanların sahip oldukları kimliklerini kaybetmeden entegre olma süreçlerini ifade eden Avrupa İslam'ı, tamamen yapay bir tanımlama üzerine kurulu olup İslam'ın kodlarıyla uğraşmak amacıyla icat edilmiştir. Kıran, bütüncül bir din olan İslam'a, konjonktürel olarak bazı sıfatların yakıştırılmasını indirgemeci ve reformist yaklaşımların neticeleri olarak değerlendirmektedir (2016:353). Avrupa'nın bu yaklaşımı- Bayart'ın dediği gibi (1999:205)- Batı toplumlarının hep hayali tasvirlerin, heyecanların araçsallaştırılmasına ve manipüle edilmesine önem verdiğinin ve faydacı düşündüğünün bir göstergesidir.

Müslüman kimliği ile ilgili en önemli materyallerden birisi başörtüsü olup, İslamofobiyi görünür kılan en önemli ölçütlerdendir. Müslüman kimliğinin diğer argümanlarından olan sakal, sarık, cami, minare, ezan gibi bir kısmı dini bir kısmı yerel kültürlerden gelen semboller ortaya çıktığında buna karşı, kaygı, korku, düşmanlık, nefret ve karşıtlık tutumu gelişmektedir (F. Okumuş, 2007:125). Bu tutum karşısında İslam düşmanlığının pratikteki sonuçları; "temelde ayrımcılık ve işini yitirme korkusu, isim değiştirme yoluyla sosyokültürel pozisyonunu güvence altına alma güdüsü, mahrem alanda ve kamusal alanın sorun teşkil etmeyen birimlerinde yapılabilen dinî pratikleri yerine getirip örtünme gibi sembolik önemi olan unsurları erteleme, kendini tanıtma, politik kimlikten uzak durma ve iyi vatandaş imajıyla özgürlük kısıtlamalarından korunma gibi tampon duygu durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır." ki, ortaya çıkan tüm bu

reflekslerin, aslında Müslüman göçmenlerin Avrupa kolonyalizminden kalan kurban edilmişlik psikolojisini yeniden ürettiği söylenebilir (Yardım, 2016:507-508).

Sonuç olarak kimlik, toplumsal bir inşa sürecine işaret etmekle birlikte, bu süreç uzun ve değişkendir. Kolektif bir kimlik olarak Avrupa kimliği, yaklaşık bin yıldan bu yana Hristiyanlık temelinde inşa edilmiştir. Fakat, Avrupa kimliğindeki Hristiyanlık bileşkesinin varlığı tartışmalı bir hale gelmiştir. Avrupa kimliği ile çatışma halinde olan Müslüman kimliği, Avrupa'da yaşayan Müslümanlar üzerinden Avrupa kimliği ekseninde ve Avrupai değerler üzerinden inşa edilmektedir. Başlıca isteği, temel evrensel değerler düzeyinde, dini kimliğiyle birlikte birer vatandaş olarak kabul edilmek olan Müslüman bir Avrupalı, Avrupalı Müslüman kimliği ile dışlayıcı bir kimlik konumuna düşmekte ve Batı'yı içeriden tehdit eden bir düşman olarak tasvir edilmiş olmaktadır.

2.1.4. Avrupalı Kimliğinden Avrupamerkezci Bakışa

Avrupa kimliği, "biz" ve "onlar" arasındaki ayrımın nasıl yapıldığıyla ve "biz" olanın içine kimlerin dahil edilip, kimlerin dışarıda bırakılacağı ile yakından ilişkilidir. Oryantalizm olarak adlandırılan söylemsel evren, bir taraftan hayali bir coğrafi bütünlük kurarken diğer taraftan hayali bir özdeşleşmeyi mümkün kılmaktadır. Avrupa kimliğinin farklı dönemlerdeki kurgularına bakıldığında, Avrupa'yla ilgili oluşturulan birliğin, daima bir dışlamayla kurulduğu görülmektedir (Yeğenoğlu, 2014:58-59). Ayrıca, Avrupa kimliğinin bileşenlerinin aynı zamanda Avrupamerkezciliğin içeriğini oluşturduğunun ve kavrama işlerlik kazandırıldığının altı çizilmelidir (Kurt, 2012:7).

Avrupamerkezcilik, tüm toplumsal olgular gibi, gündelik dışavurumlarının çeşitliliği içinde kolayca sezilebilen fakat kesin olarak tanımlanamayan bir olgudur. Fakat gerçek anlamda bir kuram olmamakla birlikte, Batılıların başkaları hakkındaki önyargılarının, bilgisizliklerinin ve umursamazlıklarının bir toplamından ibaret de değildir (Sayyid, 2000:111-113). Avrupamerkezcilik, genellikle kendi etnik gruplarının veya toplumunun diğer gruplardan daha üstün olması şeklinde tanımlanan ırkçılığın, özel bir örneğidir. Irkçılığın, kendi

gruplarının değerlendirme standartları açısından diğer grupları değerlendirmesi gibi Avrupamerkezci bakış da Avrupalı olmayan toplumları, Avrupalıların kültürel varsayımları ve önyargıları çerçevesinde değerlendirmektedir (Alatas, 2007:270). Dolayısıyla Avrupalılık kimliği ve Hristiyanlıkla birlikte meşrulaştırılan Avrupamerkezcilik, ırkçılıktan (etnosentrizm) farklı veya fazla bir şey olmadığı fikrine dayanmaktadır (Sayyid, 2000:175).

Avrupamerkezcilik ilk olarak, Avrupalı güçlerin dünyanın çoğunda hegemonyasını artırdığı sömürgeciliğin söylemsel bir mantığı olarak ortaya çıkmıştır. Sömürgeci, emperyalist ve ırkçı söylemin ortak ideolojik bir alt yapısı olarak Avrupamerkezcilik, sömürgeciliğin resmen sona ermesinden sonra bile temsillere nüfuz eden ve onları yapılandıran bir düşünce biçimidir (Shohat ve Stam, 2014:2). Bu yapılandırma sürecinde -Avrupamerkezci bakışa göre- diğer kültürlerin Avrupa'nın modern gelişimini tek taraflı olarak takip etmesi gerekmektedir (Dussel, 1993:67). Ayrıca dünya için siyasi ve kültürel bir öneme sahip Avrupamerkezcilik söylemi, Batılı küresel güç ağını bir arada tutmada da önemli rol oynamaktadır. Batı'nın, kendisinin dışındakileri yöneten ve onlar üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan araçların çözülmesiyle Avrupamerkezcilik mantığının "Batı'nın haricindekileri" yerinde saydıran bir mantık olduğu düşünülmektedir (Sayyid, 2000:169). Avrupa'nın üstünlük ve özgünlük temasında Avrupa kimliğinin bilinçaltında "Aryan ırkının üstün olduğu" varsayımı bulunmakta ve bu görüş, etkilerini halen sürdürmektedir (Şenay, 2002:140). Burada önemli olan nokta; etnik anlayışın dinî üstünlük anlayışını destekliyor olmasıdır.

Avrupamerkezciliği çok başlı bir ejderhaya benzeten ve savaşılması gerektiğini ifade eden Wallerstain'e göre Avrupamerkezciliği neyin oluşturduğuna dikkat edilmelidir (1997:22). Öyle ki Avrupamerkezci ideolojinin oluşma ve yayılma sürecinde birtakım düşünceler önemli bir rol oynamıştır. Bunlardan birisi Avrupa'nın "özgünlüğü" ve "üstünlüğü" temasıdır. Batı uygarlığının, başka uygarlıklardan etkilenmediği, onlardan herhangi bir alıntı yapmadığı düşüncesi yayılarak tarihsel süreklilik inkâr edilmiş, ırkçı-merkezci bir söylem üretilmiştir (Başkaya, 2015:21). Bir başka deyişle, Batı ve Doğu'nun neredeyse her zaman ayrı ve farklı yapılar olduğunu düşünen Avrupamerkezci bakışın özünde, Batı'nın Doğu

karşısında üstün olduğu iddiası yer almaktadır. Bu iddiaya göre özerk ve "eski" Batı, modern dünyanın oluşumuna önderlik etmiş, Batı'nın eşsiz rasyonalitesi, demokratik ve ilerlemeci niteliklerinden dolayı uygarlığın zirvesine çıkmış, bütün dünyayı modernitenin aydınlık parlak dünyasıyla tanıştırmış bundan dolayı da gerek geçmişte gerek günümüzde dünyanın merkezinde bulunmayı hak etmiştir (Yüksel, 2014:193). Fakat Hobson, Avrupa'nın bu "üstünlük" iddiasını eleştirmektedir. Hobson'a göre, M.S. 500-1800 yılları arasındaki dönemde Doğu; Batı'dan daha ileridir ve modern Batı medeniyetinin gelişiminde önemli rol oynamıştır (2015:18).

Avrupamerkezci ideolojinin bir diğer bileşeni ve en önemlilerinden birisi de Hristiyanlıktır. Amin'e göre Avrupalılığın temelinde üstü kapalı bir biçimde Hristiyanlığın seçilmesi, genelde toplum kuramının, özelde Avrupamerkezci kurgulamanın önüne çetrefilli sorunlar çıkarmıştır. Hristiyanlığın Kudüs'te yani Doğu'da ortaya çıkması, onun Batıcı erekbilimle (teleoloji) bütünleştirilmesini gerektirmiştir. Bir taraftan Mısırlı ve Suriyeli önde gelen Doğulu Hristiyan teologların zorunlu bir şekilde Avrupalı sayıldığını belirten Amin, öte yandan Hristiyan olmayan Antik Yunanistan'ın da Avrupa'nın ataları arasına katıldığını, bunun için de onun ile uygarlığını paylaştığı eski Doğu dünyası arasındaki karşıtlığın vurgulandığını ifade etmektedir. Amin, uygar Yunanlılar ile o dönemin Avrupalılarını düşünce bazında birleştirebilecek bir topluluk oluşturmak gerektiğini ve böylece genetik ırkçılığın temellerinin sağlam bir şekilde kaldığı görüşündedir. Amin ayrıca, Batı'nın üstün ve başkalarına egemen olmaya başladığı noktaya dikkati çekmek için de Hristiyanlığın kullanıldığını ve onun özgünlüğünün yüceltilerek, özel ve eşsiz olduğunun vurgulandığını ifade etmektedir ki böylelikle Avrupamerkezci kurgulama, tüm dini temellerin (fundamentalizmin) yorumu sayılması gereken bir din anlayışına dayanmıştır (1993:106). Fakat ne olursa olsun Batı, kendini Hristiyan olarak algılamış ve tanımlamıştır. Daha önce de bahsedilen Avrupa'nın "dış belirlenimli" kimliğinin alt yapısı, bu kurguyla inşa edilmiştir.

Batı kavramının merkezini teşkil eden Avrupa'ya bir bütün olarak yaklaşıldığı zaman tek bir kimlik ortaya çıkmaktadır ki bu kimliğin en önemli göstergeleri; tek din, beyaz ırk, sanayileşme ve kapitalizm gibi olgulardır (Çaycı,

2015:96). Burada, kapitalist ideolojinin temel bir boyutu söz konusuysa, bu ideolojinin dünya kapitalist sisteminin merkezi açısından ayırt edici olan özellikleridir. Buna göre söz konusu merkez, günümüzde Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya ve Avusturalya, Yeni Zelanda, İsrail gibi bazı diğer devletleri kapsarken; bunların çevresindeki Latin Amerika, Antiller ve Afrika ile Asya'nın Japonya dışındaki komünist olmayan ülkeleri, merkez olan Avrupa'nın karşıtı konumundadır (Amin, 1993:31).

Avrupamerkezcilik, -Bassam Tibi'ye göre (1997)- üç anlama gönderme yapmaktadır. İlk iki anlam, yukarıda açıklanmaya çalışılanların bir özeti gibidir. Bu anlamlardan birincisi, Avrupa'nın son beş yüz yıldır gözlenebilir bir şekilde gelişme gösterdiği ve bunun bir ideoloji değil, tarihsel bir gerçek olduğu tezidir. Fakat, Avrupa'nın bu genişlemesi, dünyayı Batılı değerlere göre biçimlendirmeye dayanan evrensel bir ideoloji ekseninde meşrulaştırmıştır. Bu bakış açısı, dünyayı yeniden şekillendirme isteğini vurgulamaktadır ki "Dünyanın Batılılaştırılması" ifadesi de Avrupamerkezciliğe ait günümüzü tanımlayan bir kavramdır. Tibi'ye göre ikinci anlamı, Batılı olmayan uygarlıklara karşı "Avrupa kibri ve kara cahilliğinin" birleşimi olarak ortaya çıkmasıdır. Avrupamerkezciliğin üçüncü ve son anlamı ise Avrupa'da oluşan ve evrenselleşme sonucu bütün dünyaya yayılan ve insanlığa mâl olan öğretilerdir (Aktrn., Alver, 2003:131). Avrupalıların bu öğretilerle diğer uluslar karşısındaki üstünlükleri, bir taraftan onları dünyada tek insan türü haline getirirken; öte yandan Tanrı'yı da sadece kendi Tanrıları olarak sunarak, bunu bir ırk üstünlüğüne çevirerek insanlığın evrensel bir özelliğine dönüştürmektedir (Kanar, 2016:177). Tabi burada kendi dinleri bağlamında Hristiyanlık dini ve kültürü yüceltilmektedir. Öte yandan İslam dini de Avrupamerkezci literatürde -ki sosyal bilimlere egemendir[71] - İslam dünyası genelde tamamen ayrı ve kendine has bir dünya gibi görülmekte, toplumsal değişmenin genel yönelimlerinin dışında kalan birtakım kurallara göre işleyen bir

[71] Bu öğretilerin yayılmasında sosyal bilimlerden çokça faydalanmışlardır. Öyle ki sosyal bilimler, modern dünya sisteminin bir ürünüdür ve kurumsal bir yapı olarak büyük ölçüde Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda 1945'e kadar Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve ABD olmak üzere sadece beş ülke çok etkin olmuşlardır. Küresel olarak yayılmasına rağmen günümüzde bile dünya çapındaki sosyal bilimcilerin büyük çoğunluğu Avrupalıdır (Wallerstein, 1997:21).

yapı ve kültüre sahip, farklı bir coğrafi bölge olarak ele alınmaktadır (Gülalp, 2003: 10). Ne var ki kendilerini İslamcı olarak tanımlayan hareket ve grupların artmasıyla, sabit Avrupamerkezci bakışı kendisini eskisi kadar etkin bir şekilde yönetip kontrol edememektedir. İslamcılar, Batılı kimliği ve bu kimlik hakkındaki Batılı söylem ve ifadeleri reddetmekte; böylece İslamcıları yalnızca jeopolitik bir düzenin değil, aynı zamanda yaklaşık son üç asırdan bu yana süregelen episteme'in yıkıcıları olarak inşa etmektedir. İslamcıların bu tavrı, "oryantalizm"e ve Batı egemenliğine bir meydan okuma olarak görülmektedir. Bu nedenle son zamanlarda meydana gelen olaylarda radikal öteki olarak İslam imajını sürdürmeye hizmet etmektedir (Sayyid, 2000:203-206).

Sonuç olarak kolektif kimlik, bireyin mensup olduğu bir toplulukta kendisini konumlandırmasıdır. Postmodern çağda toplum içerisinde pek çok kimliğe sahip olan birey, bu sosyal kimliklerini bir üste, onun da bir üstüne taşımaktadır. Kolektif kimlik denen ve bir nevi çatı işlevi gören bu üst kimliklerden birisi de Avrupa kimliğidir. Bu kimliğin her ne kadar kıtaya has bir marşı ya da bayrağı -Avrupa Birliği bayrağı sayılmazsa- yoksa da bunlara sahip olan ulus-devletlerin de üzerinde bir kimliktir. Avrupa kimliğinin en önemli özelliklerinden birisi, girişte de bahsedildiği üzere dinamik bir yapıya sahip olması ve her dönemde konjonktürün gerekliliklerine uyum sağlamasıdır. Bu dinamik yapı, Avrupa'nın hem benimsediği hem de ötekileştirdiği şeylere gönderme yapmaktadır. Avrupa kimliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Avrupamerkezci bakış açısı, Avrupa'nın içerisinde bulunduğu konjonktürle de paralellik göstermektedir. Avrupamerkezci bakışın, Avrupa kimliğinden ayrılan en önemli yanı, dünyayı Avrupa gözüyle anlamlandırmasıdır. Bu bakış açısı ile Avrupa, kendi dışındaki toplumların sahip olduğu değerleri Avrupa değerleri çerçevesinde yorumlamakta, kendi standartlarına sahip olmayanları Avrupa standartlarına getirmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken de dışarıda bir "öteki" oluşturmakta ve kendine de bu "öteki"nin ıslah edilmesi gereken bir şey olduğu telkinini vermektedir. Avrupa'nın en önemli ve kadim "ötekisi"nin Müslümanlar olduğu söylenebilir. Ne var ki dinamik bir kimlik anlayışı olması sayesinde Avrupa, Müslümanlar karşısında mesela bir dönem oryantalizmi kullanırken, bugün ise kendini Avrupamerkezcilik ekseninde inşa

ederek Avrupalı olmayanları dışarıda bırakmaktadır.

2.2. Öteki ve Ötekileştirme

Öteki, farklı olanı görme biçimidir. İnsanların farklı din, kültür, milliyet ve coğrafyalara sahip olması, onları kendilerine benzemeyenler karşısında "öteki" konumuna düşürmektedir. Yukarıda yapılan kimlik tartışmaları, öteki kavramı ile yakından ilgili olduğundan, "öteki" ve ona yönelik söylemlerde "kimlik" olgusu karşımıza çıkmaktadır. Sahip olunan bireysel, sosyal, ulusal ya da kolektif her bir kimlik, karşısında muadili bir "öteki" kimlik yaratmaktadır.

İnsanların aidiyetliklerinin bir tezahürü olarak tanımlanabilecek kimlik, farklı olan/bizden olmayan öteki'yi tanımlamada ya da yaftalamada belirleyici olmaktadır. Karşıdakini ben'den/biz'den farklı görmek, aslında herkesi hem bir ötekileştiren hem de ötekileştirilen taraf yapmaktadır. Böylelikle herkes potansiyel anlamda diğerini öteki görebilir ya da diğeri tarafından öteki görülebilir. Fakat, burada önemli olan öteki görme/ötekileştirme biçimidir, yani tanımlama ve yaftalama arasındaki ince çizgi.

Milliyetçilik, ırkçılık, yabancı düşmanlığı gibi ayrımcı ideolojilerle destelenen; toplumsal bellekle sürdürülen ötekileştirme, bugün Avrupa'da Hristiyanlıkla harmanlanan Avrupa kimliği vasıtasıyla, Avrupa-dışı toplumları görme biçimine dönüşmüştür. Avrupa kimliğine, Avrupamerkezci bakışın da eklenmesiyle ötekileştirmenin kat sayısı artmıştır. Bu nedenle kimlik kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için öteki(leştirme)'nin de üzerinde durulması gerekmektedir. Bu bölümde "öteki" kavramının sınırları çizilip, ötekileştirmenin nedenleri ele alınacaktır. Daha sonra ise tümelde Avrupa'nın ötekileri ile tikelde Avrupa'nın ötekisi olarak Müslümanlar değerlendirilecektir ki "farklı olana tahammülsüz olma" gibi negatif bir anlam taşıyan öteki, bu çalışmada Batı'nın bir "öteki"si olarak Müslümanlara gönderme yapmaktadır.

2.2.1. Öteki(leştirme) Kavramsallaştırması

"Öteki", kimliğin kurgulanışında bizi inşa etme sürecinin bir parçası olup, neredeyse kimliğin doğal bir karşı-kategorisi olarak üretilmektedir. Geçmişi çok eski olmakla birlikte 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren toplumsal ve siyasal

tartışmalarda sıkça yer alan öteki (Parlak, 2015:27), bugün modern kimlik söylemlerinin anahtar kavramlarından biridir. Toplumsal ilişkilerde hâkim kültür ya da başka niteliklere sahip bir topluluk tarafından maruz kalınan ötekileştirme sorunu, ayırıma tabii olmanın başka bir ifadesini oluşturmaktadır. Kimliğin en olmazsa olmaz şartlarından birisi kabul edilen ve farklı olana ilişkin bir tanımı ifade eden öteki, bir kimliğin sınırlarını da çizmektedir (Aktay ve Kızılkaya, 2014:4).

Ötekileştirme kavramının özünde yer alan kimlik oluşumu kuramı, diğerlerinin söylemlerinde indirgemeci bir konumda olmanın yanı sıra, onların söylemlerinin öznesi olduğunu varsaymaktadır. Bu süreçte, tarif etme gücüne sahip olan taraf (yani biz) merkez iken, "öteki" de aşağıdan inşa edilmiş bir merkezdir (Jensen, 2011:65). Hall'a göre bu inşa sürecinde öteki, sadece kişinin içindekine ait olan ve kişinin durduğu yerden bilinebilir; ben, öteki'nin bakışlarında yazılıdır ve öteki ben'e gereksinim duymaktadır. Hall, kimliğin ötekinin bakışlarındaki bu yazılımını, kendini dillendirişini büyük oranda verili bir metnin menzili içinde bulduğu (1998:71) görüşündedir. Dolayısıyla öteki, kimlik oluşturma bağlamında farklılığa gönderme yapan kaçınılmaz bir faktördür. Connolly'in ifadesiyle, "Farklılığın tanımlanması kimliğin mantığı içinde yer etmiş olan bir gereklilik olmakla birlikte 'ötekiliğin' inşa edilmesi için bir ayartmadır. Bir ayartmadır çünkü, sürekli işlerliktedir ve siyasal araçlarla sınırlandırılabilir ya da gücü azaltılabilir. Ayartmadan öte de bir şeydir, çünkü bilinçli düşünce eşiğinin altında hareket eder ve onunla uzlaşmak için yapılacak her girişim kimliğin mantığında yer etmiş inatçı engellerle ve toplumsal örgütlenmenin yapısal buyruklarıyla karşılaşır." (1995:24). Diğer bir deyişle, farklı olan modern benliğin ötekisi, temelde modern öznenin sahip olduğu, rasyonalite, modernite, akıl, ilerleme gibi olgulardan yoksun Batılı-olmayan bir kültürel kod, denetlenmesi ve moderne dönüştürülmesi gereken bir nesnedir. Bu nedenle ötekinin ne olduğundan çok ne olmadığı tanımlanmaktadır (Keyman, 2002:19).

Bu tanımlamada -Bayart'ın da ifade ettiği gibi- özgün olarak hayal edilen kültürler, radikal bir biçimde farklı oldukları düşünülen komşu kültürlerle karşıtlık içinde betimlenmekte; sonra da öteki olarak varsayılan farklı komşu için hızla etnik bir arındırma işlemi başlamakta ve ortaya bir dışlama ilkesi çıkmaktadır. Böylece

kültürlerarası alışveriş; yabancılaşma, bir öz kaybı, hatta bir kirlenme gibi yaşanmaktadır. Dahası, hayali kültür, kendisine bağlı olmaları beklenen kişilere taşımaları buyrulan, gerektiğinde zorla kabul ettirilen, bir kimlik seti denilebilecek basitleştirilmiş bir kimlik tayin etmektedir (1999:47). Bu kimlik, çoğunluğu oluşturan hayali kültürün (bizin) kendi meşruiyetini sağlayabilmesi için gerekli olup, soyut bir kategori olarak ötekinin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Çünkü meşruiyeti sarsılan çoğunluğun, kendini sabitleyebilmek için yoğun bir şekilde öteki'yi inşa etmesi gerekmektedir (Parlak, 2015:27). Kimliğin inşa sürecindeki "biz ve onlar" ayrımında, van Dijk'ın ideolojik kare (ideological square) olarak adlandırdığı tez önemli yere sahiptir. Buna göre, bizden olan ya da benzer olanın olumlu özellikleri vurgulanırken, farklı olanın da olumsuz özellikleri vurgulanmaktadır (1998:272). Bu vurgulama, "biz" ve "onlar" arasındaki ilişkide sürekli çatışmaya ya da en azından gerilime yol açmaktadır. Bu gerilimlerin nedenleri arasında mevcut kaynakların paylaşımı, tarihsel düşmanlıklar, sosyokültürel talepler sayılabilir. Sonuçta gruplar arasında bu gerilimin yansımaları, önyargı ve kalıplaşmış yargılarla aşağılama, dışlama, reddetme, mesafeli tutma, düşmanlık ve hatta yok etme gibi farklı tepki ve biçimlerde ortaya çıkmaktadır (Bezirgan Arar ve Bilgin, 2009:137). Bir başka ifadeyle, ötekileştirmenin sonucunda, ötekileştirilen kişi ya da gruplar toplum yaşamlarından dışlanmakta, haklarının kısıtlanması sebebiyle de yurttaşlığın kavramsal düzeyde getirdiği eşitlik ortadan kalkmaktadır (Semerci vd., 2017:3).

Ötekilik, iktidarın dağılımını tanımlamakla birlikte her zaman diğer tarafın bir ilişkide bastırıldığını ifade etmektedir. Özellikle öteki ile karşılaşmada, kamusal temsillere dayanan önyargılar baskın gelmektedir (Creutz-Kämppi, 2017:297). İlk karşılaşmada başlayan ve ötekileştirmeyi besleyen bu önyargının temel nedenlerine bakıldığında, iki önemli etmen görülmektedir. Bunlardan biri, farklı sosyokültürel gruplar arasındaki sosyal mesafe diğeri ise bu gruplar arasındaki sosyal karşılaştırmadır. Toplumsal uzaklık da denen sosyal mesafe, insanlar arasındaki "sosyal temasın" eksikliğini ifade etmektedir. Yani, aynı fiziki mekânda birlikte ya da yanyana yaşamalarına rağmen, bazı bireylerin/grupların arasındaki sosyal ilişkinin zayıf ve sınırlı olmasını tanımlamaktadır (Erol, 2009:13). Dolayısıyla

öteki'nin kültürü ve yaşam tarzı kabul edilmemektedir. Ya da Bauman'ın ifade ettiği gibi; "Eğer öteki hayat biçimleri kendilerine göre, tam ve geçerli kültürler olarak kabul edilseler bile, tuhaf, bayağı ve ne olduğu anlaşılamayan bir tehdit olarak gösterilecektir. Onlar, belki öteki, daha az itina gösterilecek insanlar için kabul edilebilir ancak kesinlikle bizim gibi farklı insanlar için kabul edilemez." (2013:177). Çünkü ötekileştirme, toplumsal hayatta kimi grupların diğer gruplardan daha farklı ya da değerli/değersiz olduğu varsayımıyla hareket eden ideolojik bir duruştan beslenmekte ve temelde kişileri veya grupları birbirinden ayırarak bu grupların iç yapılarının bütünüyle homojen olduğunu kabul etmektedir. Bu bakış açısı toplumsal çeşitliliğin reddine sebep olduğu gibi, toplum yapısının tek tipleşmesini tercih etmekte ve ötekileştirdiği kişi ya da grupları toplumun huzurunu bozan birimler olarak görmektedir (Semerci vd., 2017:3). Ötekileştirme böylece farklılık yaratmakta ve sorunsallaştırmakta, yani ötekileştirilen grubun aynı zamanda ahlaki ve/veya entelektüel açıdan aşağı olarak tanımlanması sürecini anlatmaktadır. Ötekiler, basmakalıp karakterlere indirgenmekte ve nihayetinde insanlıktan çıkarılmaktadır. Bu tür süreçler, ötekileştirilenlerin birkaç olumsuz özelliğe indirgenmesi anlamında azaltma ve özselleştirme anlamına gelmektedir. Sayısal bir çoğunluğu oluşturabilen güçlü grupların, alt gruplara sorunlu ve/veya yetersiz özellikler atfederek ötekileri indirgemeci söylemlerle tanımlamaları, astlar arasındaki güçlü ve koşullu kimlik oluşumunun meşruluğunu ve üstünlüğünü doğrulamaktadır (Jensen, 2011:65).

Kimlik kavramının tanımlanmasında temel bileşenlerden biri olan öteki'nin -tıpkı kimlikteki gibi- sosyolojik boyutunun yanı sıra bir de psikolojik boyutu vardır. Bireylerin, kendinden olmayanları ötekileştirmesinde başvurduğu bir takım psikolojik mekanizmalar vardır ki bunlar diğeri'nin olumsuz söylem ve eylemlere maruz bırakılmasını meşru kılmaktadır. Bunlardan biri Lerner'in "Adil Dünya İnancı" yaklaşımıdır. Kurgulanan ve yanlı bir düşüncenin ürünü olan bu yaklaşıma göre, insanlar adil, herkesin başına gelen iyi veya kötü vakaları hak ettiği bir dünyada yaşamaktadır (Semerci vd., 2017:30). Dolayısıyla, olumsuz olayların kurbanı konumundaki kişiler, içinde bulundukları kötü durum nedeniyle suçlanmaktadır. Örneğin güzellik, zekâ "ödül" olarak görülürken, çirkinlik,

özürlülük ya da akıl hastalığı bir "ceza" olarak değerlendirilmektedir. Böylece dünyanın adil bir yer olduğuna ve herkesin başına geleni hak ettiğine inanılmaktadır (Göregenli, 2012a:64). Diğer bir meşrulaştırma aracı "Sistemin Meşrulaştırılması"dır. Bu yaklaşıma göre insanlar, değiştiremeyeceklerini düşündükleri durumlarla başa çıkabilmek için sistemi meşrulaştırmaktadırlar. Ahlaki dışlama da diğer bir ötekileştirmeyi meşrulaştırma aracıdır. Toplumca damgalanmış insanlara ilişkin gayriinsani davranışların meşrulaştırılma süreçlerini araştırmaktadır (Göregenli, 2012a:67-69).

Sonuç olarak bireylerin, sosyal grupların, dinlerin ya da ulusların bir ötekisi vardır. Aslında "Bizim ürettiğimiz ya da uydurduğumuz bir şey değil, bizim dışımızda zaten var olan" (Aktay ve Kızılkaya, 2014:7) öteki bir görme biçimidir ve öğrenilerek nesilden nesile aktarılmaktadır. Zihinlerde başlayan ötekileştirme, dil yoluyla söyleme, daha ileri aşamasında eylemlerle şiddete dönüşebilmektedir. Öteki, felsefi ve psikolojik olduğu kadar sosyolojik bir olgudur ve bu nedenle tüm toplumlarda az ya da çok bir öteki bakış açısı vardır. Bu bazen, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, bazen Anti-semitizm, bazen İslamofobi bazen de başka bir ayrımcılık türüyle ortaya çıkabilmektedir. Her ne anlam taşırsa taşısın öteki, negatif bir anlam içermektedir ve günümüzde, toplumsal, siyasal, kültürel, hukuki ve dini alanlarda da işlevselliğini sürdürmektedir.

2.2.2. Avrupa'nın Ötekisi/Ötekileri

Tarih boyunca tüm toplumların bir "öteki"si olmuştur. Çok eski dönemlerde, kolektif kimlik olarak tanımlanmasa da bütün toplumlar ya da topluluklar, kendilerine has karakteristik özelliklerini koruma mücadelesi vermişler ve farklı olanı öteki olarak görmüşlerdir. Avrupa'nın tarih boyunca ötekisi ya da ötekileri daima olmuştur. Ne var ki asırlar boyu süren siyasal, ekonomik, kültürel, askeri vb. etmenler, Avrupa'nın ötekilerini de değiştirmiştir.

Öteki olarak tanımlananların ve düşman kategorisinde değerlendirilenlerin her zaman bir dönüşüm sürecinde olduğunu ifade eden Le Goff'a göre, Antikçağ döneminde Batı'nın ötekileri Persler, daha sonra bir bütün olarak barbarlar, paganlar ve sonrasında da Müslümanların olmuştur (2008:172) Bu nedenle öteki,

her bir birey ya da topluluk için farklı anlamları simgeleyebilmektedir. Mesela Batı'nın hiyerarşik terminolojisinde öteki; farklılıkları, korkuları ve kaygıları simgelemektedir. Irk, cinsiyet ve sınıf temelli ötekileştirme, varlığı ve politikalarıyla toplumu bölmektedir. Kutuplaşma içerisindeki değerlerden (siyah-beyaz, dişil-eril vb.) bir tanesi hâkim bir konumda iken, diğeri ise tâbi (bağlı) kimlikleri oluşturmaktadır. Hâkim olan güçlü kimlik, farklı olanı doğal olarak kötü, akıldışı, anormal, deli, hasta, ilkel, canavar, tehlikeli vb. şekillerde tanımlayarak öteki'yi inşa etmeye çalışmaktadır (Selçuk, 2011:31-32).

Öteki'ye yönelik farklı bakış açısı ve onun aşağı kabul edilmesi, genel olarak Yunan kültürüne dayanmaktadır. Yunan kültür ve sitelerinin mensubu olmayan barbarlar ve yabancılar ile kadın ve köleler, öteki'nin başlıca argümanları olmuştur. Yerli-yabancı, özgür-köle, kadın-erkek gibi karşıtlıklar, ötekilerin nasıl algılanacağını ve ilişki kurulacağını düzenlemiştir. Aşağı görülmekle birlikte bu farklı kültürler, doğal sayılmıştır. Kamusal yaşama farklı biçimlerde katılan bireylerin bazıları, biz-öteki anlayışı çerçevesinde, toplumdan kesin bir şekilde dışlanmıştır (Schnapper, 2005:36-37). Fakat farklı kimlikler arasındaki "biz ve öteki" ya da "öz ve yabancı" ifadesi, Batı'da tarihsel süreçte 12. yüzyıldan itibaren belirgin bir şekilde artarak özellikle Avrupa-Türkiye karşıtlığı üzerine oturmuştur. Diğer bir ifadeyle, Avrupa toplumlarının kültürel anlamda ortak paydalarını oluşturmada, ortak bir kimliğe evrilmelerinde Türkler, önemli bir dış etmen olarak görülmektedir. Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren Türkler, önce Anadolu'daki Hristiyanlar daha sonra da Avrupalılar tarafından tehdit olarak değerlendirilmiştir (Kula, 2011a:4). Ne var ki Avrupa'da öteki kavramının canlılık kazanması, Avrupa'nın -Türkler de dahil- ötekilerle ilişkilerinde, onları algılayışlarında hiçbir değişiklik yapmamış ve ilişkileri aynı şekilde devam etmiştir. Dünyada yaşayan farklı ve çeşitli insanlar, pratik gayelerle hep birlikte muazzam bir ötekilik kategorisi içine yerleştirilmiştir. Bu kategoriye girenlerin özel ve farklı durumları, Batı'dan farklı ve ayrı olmayı ifade eden ötekilik kategorisinin temel havası içerisinde kaybolmuştur (Serdar vd., 1997:86).

Orta çağ döneminde, Hristiyanlığın ana merkezinin Avrupa olduğu; Avrupa'daki siyasî, sosyal ve kültürel hayatta dinin, özellikle de Kilise'nin

belirleyici olduğu konusunda bir görüş hâkimdir. Dolayısıyla Avrupa, Orta çağda din üzerinden kendi kimliğini şekillendirirken, farklı bir dinin inananlarını da ötekileştirmiştir (Güner, 2008:61). Fakat öteki kategorisine girmesine rağmen zaman içerisinde hâkim kimlik içerisinde kaybolan toplumlar da olmuştur. Avrupa'nın Orta çağda irili ufaklı feodal yapılanmasına neden olan Barbar akınlarında olduğu gibi -özellikle Vandallar ve Germenler gibi- bazı topluluklar kimliklerini kaybederek ya sistemin içinde pasifize olmuş veya sistemin içindeki öteki'nin kültürünü benimsemişlerdir (Gültekin, 2007:61). Karlığa, barbar olarak nitelendirilen kavimlerin, kısa bir sürede işgal ettikleri medeniyetlerin etkisinde kalarak kendi kimliklerini yitirdiklerini ve nihayetinde mağlup ettikleri medeniyetin, dilini, dinini ve yazısını benimseyerek onların arasında eriyip gittiklerini belirtmektedir. Karlığa, Batı ile karşı karşıya gelen bütün milletlerin içinde sadece Müslümanların mağlup ettikleri milletlerin kültür ve medeniyetini benimsemediklerini ve kendilerinin özgün kültür ve medeniyetlerini Batı'ya benimseterek kendi damgalarını vurduklarını (1992:35) ifade etmektedir.

Sicilya'yı fethetmelerinden sonra Müslümanlarla karşılaşan Batı için, Müslümanlar daima Avrupa'nın ötekisi olmuştur. Bu bağlamda Müslümanlar için başlatılan ve kendi içine kapanan Avrupa coğrafyasındaki Latin Katolik dünyanın kabuğunu ilk kez kırdığı olayın Haçlı seferleri olduğu ifade edilmektedir (Arlı, 2004:17). Haçlı seferleriyle birlikte, Haçlı ordularıyla Avrupa toplumları ilk kez sistematik bir şekilde öteki'nin kültürü ve zenginliği ile tanışmıştır (Gültekin, 2007:61). Bin yılı aşkın bir zamandır Müslümanlar, Avrupa'nın ötekisi olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

2.2.3. Avrupa'nın Ötekisi Olarak İslam ve Müslümanlar

İslam ve bu dinin mensupları Müslümanlar, ortaya çıktığı günden beri Hristiyan Avrupası için sürekli bir sorun olmuştur. Birinci bölümde de bahsedildiği gibi 7. ve 8. yüzyıllarda Müslümanların Avrupa'ya doğru başlattığı fetih hareketleri ve İspanya'ya kadar ilerlemeleri karşısında, Hristiyanlar da karşı bir saldırı olarak Haçlı Seferlerini başlatmıştır. İspanya'daki son İslam Devleti 15. yüzyılın sonlarında yıkılsa da Osmanlılar İslami yayılmacılığa öncülük etmiş ve 17. yüzyıl sonlarında Osmanlılar Viyana'yı kuşatacak duruma gelmiştir. Bugün her ne kadar

Müslümanlar, Batı karşısındaki zayıf olsa da Avrupa'nın İslam'a dair bir korku ve endişe beslemesinde, Osmanlı'nın Avrupa'nın kapılarına kadar dayanmasının travmatik etkilerinin bir yansıması olduğu söylenebilir.

Müslümanların günümüzde öteki olarak tasvir edilmesindeki algılar, daha geniş bir ötekileştirme geleneği üzerine, bilgi dünyaları, gerçekler, öznel-bireyler arası etkinlikle temel bir hava içerisinde inşa edilmektedir. Merkezi bir bakış açısı, bunları ortaya çıkararak doğallaştırmaktadır (Creutz-Kämppi, 2017:306). Bu bakış açısı, ötekinin varlığını bilme ihtiyacını doğurmuş ve bu ihtiyaç her zaman vurgulanmış ve vurgulanmaktadır. Bu vurguya rağmen diğer halklar, uluslar, bölgeler ve kültürlerin ancak bir takım ampirik verilerin toplanmasıyla ötekinin bilinebileceği varsayılmış ve bu varsayım egemen bir üretim biçimi olarak kabul edilmiştir. Çünkü geçmişten bugüne gündem; bir taraftan kültürlerarası farklılıkları ve benzerlikleri keşfetmek için öteki kültürleri egemen bilimsel söylemlerin içerisine yerleştirmek (ki bu, Batı evrenselliğinin yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir), diğer taraftan da tarihsel gelişmenin gidişatını ilerleme olarak tanımlamak ve bu ilerlemenin temel taşıyıcı gücü rolünü modern Batılı Avrupa kimliğine vermek olmuştur (Keyman, 1999:72). Avrupamerkezli bu bakış açısının öteki'ye yönelik tanımlamaları normal bir seyir içerisinde doğallaşmaktadır.

Avrupalı ve Müslüman halklar arasındaki gerginlikler ve çatışmalar çoğunlukla iki din, Hristiyanlık ve İslam arasında ya da Batı ve Müslüman olan iki uygarlık arasında bir mücadele olarak tanımlanmıştır (Waardenburg, 2008:1). Tarihsel süreç boyunca sürekli karşı karşıya gelseler ve bu çatışmalar yüzünden birbirlerine uzak dursalar da temelde farklı biçimlerde birbirlerine bağlı olan Müslümanlar ve Hristiyanlar birbirlerini sorgulamış ve her iki taraf da diğerinin iddialarını çürütmeye çalışmıştır. İslam inancına göre Hz. İsa, "peygamberler halkasının sonu" olan Hz. Muhammed ile zirveye ulaşan hak peygamberlerden biri olup, mesajı Hz. Muhammed ile aynılık taşıdığı için Müslümanlar, Hristiyan inancıyla ilgili fazla bir şey söylememiştir. Peygamberlerini Tanrı yerine koyarak ve onun çarmıha gerildiğini kabul eden Hristiyanlar ise; Müslümanların da kendileri gibi tek Tanrı'ya inanmasına rağmen onlar, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul edememişlerdir. Hz. Muhammed'in öğretisinin, Yeniden

Doğuş ve Çarmıha Gerilme, Teslis ve Günah Çıkarma gibi Hristiyan doktrinlerini reddediyor olmasının bunda payı olmuştur (Hourani, 1996:26-27). Hristiyanların İslam'a ve Hz. Muhammed'e dair reddiyeleri, Müslümanlara yönelik betimlemeleri ile onlara karşı tutum ve davranışları değişik aşamalardan geçmiştir. Hatırlanacağı üzere İslamofobinin felsefi temellerinde Batı düşüncesi; *Klasik Yunan, Orta çağ Hristiyan, Modern Batı* ve *Çağdaş Batı* düşüncesi (Küçükalp ve Cevizci, 2010:8) olmak üzere dört dönemde incelenmişti. Bu dönemselleştirmeden hareketle, Batı felsefesindeki İslam anlayışı**,** Batı'nın İslam ve Müslüman algısını etkilediğinden, Batı'daki İslam algısı ve Müslümanların imajı da benzer bir dönemselleştirme altında incelenebilir. Bu bağlamda -tarihsel perspektif içerisinde- *geleneksel* ve *modern* dönem ve bunlara bir de günümüzdeki algıyı daha iyi anlatan *postmodern* dönemi eklemek, İslam'a dair algının değişen konjonktürle beraber İslam/Müslüman imgesinde meydana gelen değişimleri anlamayı ve anlatmayı kolaylaştıracaktır.

Geleneksel dönem ya da ilk dönem olarak incelenecek zaman dilimi, İslam'ın ortaya çıktığı dönemden başlayıp, Reform hareketleri neticesinde Avrupa'daki dini ve dünyevi değişimin çağı olan 16. yüzyıla kadarki dönemi kapsamaktadır[72]. Çünkü ilk dönem İslam, Hz. Muhammed ve Müslümanlara ilişkin yazılanlar, 16. yüzyıldan sonra Reform, sömürgecilik faaliyetleri, bir bilim dalı olarak oryantalizm ve 19. yüzyıl sonrası yaşananlar içerik olarak temelde aynı olsa da kısmen değişiklik göstermiştir. Bugün hiç kimse Yuhanna Ed-Dımaşkî'nin İslamla mücadelesi gibi reddiyeler yazarak teolojik bir mücadeleye girmemesine rağmen -van Bommel'ın ifade ettiği gibi- Haçlı Seferleri, kolonyalizm ve yeni-sömürgecilik gibi faaliyetler sadece Müslüman dünyasının iç yapısını belirlemekle kalmamış, aynı zamanda bu iki dünyanın birbirleri hakkındaki imajlarını da önemli ölçüde etkilemiştir (2005:265). Bu gelişmelerin yaşandığı *modern dönem,* 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadarki süreci ifade ederken (Selçuk, 2011:79), *postmodern dönem* ise 20. yüzyıldan sonraki sürece karşılık gelmektedir. Çünkü bu postmodern dönemde Müslümanlar, Avrupa'nın din ve etnisitesinin şekillenmesinde, fetihlerle

[72] İslamofobinin Felsefi Temelleri'ndeki dönemselleştirmede, Orta çağ felsefi dönemi M.S. 5. ve 6. yüzyıllar ile 15. ve 16. yüzyıllar arasını kapsadığından (Tuğcu, 2000:195), bu döneme kadarki süreç Geleneksel Dönem olarak ifade edilmektedir.

değil ama iş gücüyle önemli bir rol oynamıştır ve oynamaktadır. Günümüzde 500 milyonu aşan Avrupa nüfusunun yaklaşık %5'i Müslümandır. 2017 verilerine göre Fransa'da 5,7 milyon Müslüman (ülke nüfusunun %8,8'i) ve Almanya'da 4,9 milyon (ülke nüfusunun %6,1'i) kadar Müslüman vardır. Avrupa kamusal alanındaki Müslümanların bu kadar görünür olması, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı denilince akla ilk gelen Avrupalıların -hepsinin değil belki ama- Müslümanlara yönelik pozitif bir tutum içerisinde olmadıkları söylenebilir.

Öncelikle İslam'ın yayılmaya başladığı ilk dönemlere bakıldığında, Arap yarımadasının dışına çıkan Müslümanların, Bizans ve İran'ın hâkim olduğu bölgeleri fethetmesiyle, bu bölgede yaşayan Doğu Hristiyanları (Süryaniler, Nestûriler, Yakûbiler ve Melkitler vb.), kendilerini fetheden bu oluşumu anlamaya çalışmışlardır. Hristiyan gruplara mensup yazarlar ilk dönem eserlerinde Arapları dinsel değil, etnik açıdan tanımlamışlardır. Başlangıçta, sadece dünyevi güç açısından bir yer değişimi gibi görülen ve bu nedenle etnik kavramlarla ifade edilen Arap fetihleri, 7. yüzyılın sonu ve 8. yüzyılın başından itibaren dinsel bir olgu olarak görülmeye başlanmıştır (F. Aydın, 2011:20-23). Bir başka deyişle, 650-750 yılları arasında Arabistan'da ortaya çıkan bu oluşumu anlamaya çabalayan Hristiyanlar, bu oluşumun ekonomik, askeri, siyasi ve teolojik sebepleri hakkında akıl yürütmüşlerdir. Kimi kaynaklarda Hz. Muhammed; askeri bir komutan, ticaret adamı, kral, monoteizmi yeniden canlandıran birisi, kanun koyucu ve bir de sahte peygamber olarak geçmektedir (Korkut, 2008:9). Doğu Hristiyanlarının Müslümanlarla karşılaşıp onları etnik olarak tanımlamalarına benzer bir süreci de Batı Hristiyanları yaşamıştır. 8. yüzyılda Endülüs Emevileri'nin hakimiyetiyle tanışana kadar onlar da Müslümanları; Araplar, Türkler, Moorlar, Sarazenler gibi etnik olarak tanımlamışlardır (F. Aydın, 2011:24). Fakat bu etniğe dayalı anlama çabası Batı Hristiyanları arasında da fazla uzun sürmemiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde yer alan İslamofobiyi Besleyen Nedenler'den Teolojik Etmenler başlığı altında da daha önce bahsedildiği üzere, İslam-karşıtı Hristiyan geleneğin gerçek kurucusu olarak kabul edilen Yuhanna Ed-Dımaşkî, kendinden sonra gelenler açısından da lider olmuştur. Doğu Hristiyanlarından olan Dımaşkî; İslam, Hz. Muhammed ve Müslümanlar için yaklaşık bir düzine tanım ve

tasvir ortaya atmıştır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir: (1) Müslümanlar putperesttir. (2) Muhammed (Mamed) deccalın öncüsü, sahte bir peygamberdir. (3) İslam, Hristiyan bir sapkınlıktır (heretic). (4) Kur'an Muhammed'in kendisinin kaleme aldığı ve Tanrı tarafından kendisine verildiğini iddia ettiği bir metindir. (5) Muhammed'in geleceği hususunda önceki peygamberlerin bir müjdesi yoktur. (6) Muhammed hiçbir mucize göstermemiştir. (7) Muhammed, cinselliğe düşkün biridir ve bu özelliğini meşrulaştırmak için Kuran'ı kullanmıştır. (8) İslam'da dünyevi zevklerle dolu bir cennet vaadi söz konusudur. (9) Muhammed'in getirdiği yasa ilahî değil, şeytani bir yasadır. (10) Hristiyanlık mucize ve davetle, ikna yoluyla yayılırken; İslam ise kılıçla ve insanlara vaat ettiği dünyevi menfaatler sayesinde yayılmıştır (F. Aydın, 2011:34-40). Hz. Peygambere yönelik bu ithamlar ile Kuran-ı Kerim'in öğretilerine itirazlar ve reddiyeler Dımaşkî'nin müritleri tarafından Doğu Roma'nın başkentine servis edilerek, İslam'a yönelik psikolojik, siyasi ve askerî açıdan motivasyon kaynağı oluşturmuştur (Yaşar, 2010:270). Orta çağın başlarından ortalarına kadar bu İslam/Müslüman imgesi sürmüştür.

12. ve 13. yüzyıllara gelindiğinde Avrupa'da oluşturulan çarpık İslam imgesini Watt, başlıca dört boyutta ele almaktadır. Bunlar: (1) Yalan ve hakikatin bilerek saptırılması olarak İslam. (2) Şiddet ve kılıcın dini olarak İslam. (3) Zevk ve sefa dini olarak İslam. (4) Deccal olarak Muhammed. Watt'a göre bu imgeler, çelişen bir Katolik Hristiyan dünyası imgesinin boyutlarını örtük olarak içermektedir. Batı Avrupalılar, kendilerini bu çarpık İslam imgesi çerçevesinde düşündüklerinden, bu örtük imge aynı zamanda bir "Batı Avrupa imgesi" olarak da adlandırılabilir. Hristiyan teologlar Hristiyanlığı, tamamen doğru olan, insanlara akli olarak çekici gelmeyen, insanları ikna ederek onları Hristiyanlığa döndüren bir barış dini ve bütün bedensel arzuları körelten bir çilecilik dini olarak tasvir edilmiştir. Bu imge, hiçbir zaman açık bir şekilde dile getirilmese de İslam imgesinde içkindi (Watt, 2013:111-116).

15. yüzyılda İstanbul'un fethine kadar giderek artan İslam-Hristiyan kültürel mücadelesi, fetihten sonra Avrupa'ya kaymıştır (Yaşar, 2010:270). Avrupalı entelektüeller, bu dönemden itibaren İslam, Doğu/Şark ve Müslüman kimliği ile ilgili daha geniş ve çeşitli bir bakış açısı edinmeye başlamışlardır.

Oryantalist bakış açısı çerçevesinde Doğu'ya bir medeniyet olarak bakılsa da Doğu ve Doğulu tasvirleri bu bakış açısında önemli rol oynamıştır. Öyle ki Batı'nın popüler düşüncesinde; Doğu, bir harikalar diyarı; Doğulu/Şarklı, zalim, şehvet düşkünü ve Berberler ilkel, şiddet düşkünü olarak tasarlamıştır. Batı, tüm bu Doğu tasvirlerine, İslami bir kılıf geçirmiş ve böylece ortaya; fanatik biçimde dindar, saldırgan, basit fikirli insan figürleri çıkmıştır (Cuayyıt, 1995:28). Sonraki süreçte bu figürler, temel ithamlar çerçevesinde zamana ve zemine uyarlanarak ve modernliğin tüm imkanları kullanılarak günümüze kadar devam ettirilmiştir. Günümüzdeki sorunların bunlardan ayrı düşünülüp değerlendirilmesi de pek mümkün görünmemektedir (Yaşar, 2010:270).

Modern dönem olarak kategorize ettiğimiz 16. ve 17. yüzyıllarda Batı, dini açıdan İslamla savaş halinde olmasa da dogmatik geçmişini aşmaya yönelmemiş ve Hz. Muhammed'in peygamberlik hakikati konusundaki eski düşüncelerini devam ettirmiştir. Hristiyanlar, teolojik bir rakip olarak görmekten vazgeçtikleri İslam'ı bu kez insanlığın manevi yöneliminde yeri olmayan ilkel bir din olarak görmeye başlamıştır. Bu düşünce, modern dönem boyunca Batı'nın İslam'a yönelik negatif tutumunun en güçlü kaynağını temsil etmiştir (Cuayyıt, 1995:27). Bu dönemlerde Osmanlı'nın rotasını Avrupa'ya çevirmesi, Avrupa'da Türk korkusunu da başlatmıştır. Hatta bir dönem Türk ve Müslüman kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere Müslüman Osmanlı ile Hristiyan Batı ilişkilerinde, "din" olgusu ön plana çıkmıştır (Kanar, 2016:254).

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Hz. Muhammed hakkında olumlu türden çalışmalar yapılsa da öte yandan onu tahkir eden ve aşağılayan faaliyetler de devam etmiştir (Korkut, 2008:40). Bu dönemde Avrupa'nın, Avrupalı olmayanlara (özellikle Müslümanlara) bakış açısını da teşkil eden kavram emperyalizm olmuştur. Etnosentrizm ile yabancı hakimiyeti haklı gösterilmeye çalışılırken, Avrupalı olmayan tüm dünya, değer kaybına uğratılmıştır. İslam'ın saldırganlık taşıdığına ilişkin izlenim korunmuş, İslam yobazların sığınağı olarak sunulmuştur (Cuayyıt, 1995:30).

Geleneksel dönemde -Ed- Dımaşkî'nin reddiyelerinde de olduğu gibi- "İslam'ın bir kılıç dini olduğu" söylemi, modern dönemde (değişen teknolojinin de

etkisiyle) yerini daha çok "İslam'ın bir şiddet dini olduğu" söylemine bırakmıştır. Postmodern dönemde ise "Müslüman" ve "terörist" kavramları birlikte kullanılır hale gelmiştir. İslam'ın bir kılıç dini ya da şiddet dini olduğu söylemlerinde özne "din" iken, postmodern dönemdeki "terörist" kavramı, özneyi İslam'dan Müslüman'a kaydırmıştır. Genel olarak "şiddetin, İslam'ın ayrılmaz bir parçası olduğu" önyargısı, Moss'un da ifade ettiği gibi "Müslümanları, Batı kolektif bilincinde nefret, şiddet ve aşırılık ile kategorik olarak ilişkilendirilen tek grup" yapmıştır (2017:197). Batı düşüncesine göre temel mesele, sekülerleşme söyleminin merkezindeki akılcı ve aydınlanmış bir toplum olarak Avrupa ile irrasyonel ve geri kalmış bir kolektif olarak İslam arasındaki ikilemden kaynaklanmaktadır. Bütün ötekileştirme söylemlerinde olduğu gibi Müslümanlar kitleler halinde temsil edilmekte, aydınlanmış Batı'nın madunu ve İslam'ın geri kalmışlığı hakkındaki ifadeler, sömürgeci söylemden biraz daha tehdit edici olmakla birlikte benzerlik göstermektedir. Ancak İslam, şiddet söyleminde olduğu gibi fiziksel bir tehdit olarak değil, doğru değerlere yönelik bir tehdit olarak, yani ideolojik bir tehdit olarak sunulmaktadır (Creutz-Kämppi, 2017:303). Böylece "Batı medeniyeti gözünü Avrupalı ve Batılı olmayana çevirdiğinde körleşmekte, ötekini gözlemlediğinde, kendi algılarının ve öngörülerinin bir neticesi olarak basiretini kaybetmekte, sadece ötekini tahrip etmekle kalmayıp kendi kaygı, korku ve endişelerinden yeni bir öteki inşa etmektedir." (Serdar vd., 1997:86).

Batı'da yüzyıllardır süregelen ve değişmeyen tek şey; İslam'ın Batıyı tehdit ettiği önyargısıdır (Gökçe ve Gökçe, 2015:10). Halbuki büyük istilalar devri kapanmış olmasına rağmen, Avrupa'ya akın eden fetihçi bir İslam'ın korkusu bugün canlılığını hala korumaktadır. Müslümanların varlığıyla yüz yüze gelen Avrupalıların değişmeyen korkularının arkasındaki tek şey ise İslam'a dair olumsuz algıdır. Kimi Avrupalılar kendi ülkelerine yabancılaştıklarını söylerken, bazıları da kendilerini evlerinde gibi hissetmediklerinden şikâyet etmektedirler. Ayrıca, kiliselerin boşaldığı Avrupa'da İslam'a giren Hristiyanların arttığı da göz önünde bulundurulursa, Müslümanların örf ve adetleri tehdit olarak görülmektedir. Bu durum, Avrupa'da edebiyat ve sanat alanlarında İslam'ın yergili ve aşağılayıcı görüntü ve temsillerinin akımına uğramakta, bu da eski Müslüman göçmen- yeni

Avrupalı kentlileri rencide etmektedir (Göle, 2015:130). Fakat Avrupa'nın Müslümanları ve İslam'ı yeren temsillerinde, onların Batı dünyası ile uyumlu olmadığı düşüncesinin de etkisi vardır (Gökçe ve Gökçe, 2015:10). Bunun nedenlerinden birisi İslam'ın "geri kalmışlık" ile bağdaştırılmasıdır. Buna göre Avrupalı, kendi toplumuyla kıyasladığında Müslüman toplulukları geri kalmış olarak görmekte; Batı, insan hakları, cinsiyet eşitliği gibi "modern kültürün" getirileriyle Müslüman topluluklardan farklılaşmaktadır. Bir diğer İslam/Müslüman algısı da kadının ikinci sınıf kabul edildiği görüşüdür (Göknel, 2015b:72-73).

Avrupa'da İslam'a ve Müslümanlara yönelik geri kalmışlık, kadının ikinci sınıf muamelesi gördüğü, şiddet ve terör dini olması gibi olumsuz tanımlamalar özellikle medya aracılığı ile sürekli dolayımlanmaktadır. Onlara yönelik bu negatif algı, Müslümanların gündelik yaşam pratiklerinde de karşılarına çıkmakta ve onları zorlamaktadır. Mesela İtalya, İspanya ve Belçika gibi birçok Avrupa ülkesindeki Müslümanlar, iş ararken, iş başında, bir ev veya bir daire kiralamak veya satın almak istediğinde, sağlık personeli tarafından, sosyal hizmet personeli tarafından, okul personeli tarafından, bir kafe, restoran veya barda hizmet beklerken, alışveriş için bir dükkâna girerken ve banka hesabı açmaya/kredi almaya çalışırken, kısacası sosyal hayatın her alanında en yüksek ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Taras, 2013:428). Tabi bu durum, Kuzey Afrikalılara, Araplara ya da varoşlarda yaşayanlara karşı ırkçı bir tutum olmakla kalmamakta; İslam'a olan fobiyi de yansıtmaktadır. İslamofobi, bu noktada ırkçılık ve yabancı düşmanlığının geleneksel biçimleriyle suç ortaklığı yapıyor olmasına rağmen, onlardan bağımsız bir tavır sergilemektedir (Geisser, 2010:15).

Tüm bu örnekler, postmodern dönemde Avrupa'da Müslümanların gündelik yaşam pratiklerinde karşılaştıkları ötekileştirici eylemlerden bazılarıdır. Günümüzde Müslüman toplumları, Batı'nın Doğu'su ya da Avrupa'nın ötekisi konumuna gelmişlerdir. Daha önce de belirtildiği üzere Müslümanlığın Hristiyanlık karşısında bir rakip olarak görülmesi, özellikle Müslümanların Avrupa'da ötekileştirilmesine, İslamofobik tutum ve davranışların yaşanmasına neden olmaktadır. Tabi bugünkü İslam algısı ve Müslüman imajı, 1400 yıl önce yazılan

eserlerdeki İslam imajıyla zihniyet olarak aynı olsa da biçimsel yönden farklılaşmaktadır.

2.3. Ayrımcılık, Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı

Ayrımcılık, en basit ifadeyle; "Herhangi bir kamu yararı ya da mantıklı bir gerekçe söz konusu olmaksızın, bir kişiye, benzer durum ve koşullardaki diğer kişilerden farklı ve eşit olmayan bir muamele yapılması anlamına gelmektedir." (Çelenk, 2010:211). Ayrımcılık; başta etnik gruplar arasında olmak üzere, siyaset, ekonomi ve hukuk gibi gündelik yaşam pratiklerinin her alanında ortaya çıkan bir olgudur. Ayrımcılık psikolojik temelli olmakla birlikte, öğrenilerek nesilden nesile aktarılmaktadır. Toplumların yapısına göre artan veya azalan ayrımcılık, başta ırk, cinsiyet, din olmak üzere birçok alanda var olmaktadır.

Ayrımcılığı, bütünlüklü bir sosyal olgu olarak görmek ve ayrımcılığın kişisel, sosyal, hukuksal yönlerini birbirini tamamlayan yapılar olarak değerlendirmek önemlidir. Özellikle bir ideoloji olarak ayrımcılığın ancak belli bir hiyerarşik sosyal sistem içinde anlamlı bir bütün oluşturduğunun ve ayrımcı davranışlara dönüştüğünün farkına varılması gerekmektedir (Göregenli, 2012b:27). Bu ayrımcı davranışların en önde gelenlerinden birisi de şüphesiz ırkçılık ve yabancı düşmanlığıdır. Genellikle birlikte kullanılan bu iki kavramı birbirinden yalıtmak zordur. Yabancının olduğu yerde ırkçılık, ırkçılığın olduğu yerde de yabancı düşmanlığı vardır. Bu nedenle öncelikle ayrımcılığın ne olduğu ve ayrımcı davranışların aşamaları değerlendirilecek, sonrasında bir ayrımcılık türü olarak ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ele alınacaktır. Çünkü günümüzde İslamofobinin psikolojik ve fiziksel tepkilerinin en yoğun yaşandığı yer Avrupa'dır ve Avrupa, farklı milletlere mensup pek çok etnik grubu barındırmaktadır. İslamofobinin, ırkçılık ve yabancı düşmanlığını da içerdiği hatırlatılmalıdır.

2.3.1. Ayrımcılık Kavramı

Belirli birey ve toplumsal grupların, çok az iletişim kurarak veya hiçbir etkileşim olmadan birbirlerinden ayrı kalmasıyla sonuçlanan toplumsal süreçlere ayrım (Giddens, 1999:50); bu gruplara veya grupların üyelerine karşı önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümüyle ilgili sürece ise ayrımcılık

denmektedir (Göregenli, 2012b:21). Bir başka ifadeyle ayrımcılık; "Bir dış grubun iç gruba yaklaşmasını imkânsız kılacak şekilde mesafeli tutulması ve bunun az-çok formel bir yapı olarak kurumsallaştırılmasıdır." (Bilgin, 2001:98).

Ayrımcılık, bir birey ya da gruba negatif özelliklerin atfedilmesi, bir "öteki" kategorisinin inşası, tüm çeşitliliğine rağmen çok sayıda insanın tek özelliğe indirgenerek öteki kategorisine sokulması ve onlara yönelik olumsuz bir yaklaşımın geliştirilmesidir. Ötekine yönelik farklı bakışı, çoğunlukla farklı bir muamele izlemektedir. Bunun sonuçlarının mutlaka hukuki olarak suç oluşturabilecek bir ihlal olması gerekmemektedir. Bu durum; dışlama, iletişim kuramama veya yoksayma gibi düzeylerde kalabilmektedir (Özipek, 2014:87). Günümüzde her ne kadar ulusal ve uluslararası toplumlarda duyarlılık artmış olsa da çok eski bir geçmişe sahip olan ayrımcılık, halen devam edegelmektedir. Böylesine evrensel, yaygın ve sıradanlaşmış sosyal bir olgu olarak ayrımcılığın, önyargılardan beslenen bir dışlama, tahakküm ve yerleştirme mekanizması olarak anlaşılması gerekmektedir. Gerek insan hakları gerekse ayrımcılığın önlenmesi açısından insan ilişkilerinin hangi dışlama ya da dışlanma biçimleriyle kurulduğu ve ayrımcılığın ne gibi bir sistematik tanımlamayla oluşturulduğu önemlidir (Göregenli, 2012b:20). Fakat bilişsel, sosyal, yasal ve politik gibi temel yollarla farklılık gösteren ayrımcılığın değerlendirilmesinin, önyargılı tutumların ve ayrımcı davranışların doğasındaki değişiklikler nedeniyle zor olduğunun (National Geographic, 2004:16) altı çizilmelidir. Çünkü ötekileştirmenin en açık tezahürlerinden olan ayrımcılık, etnik köken, din, dil, dünya görüşü, cinsiyet gibi temeller üzerine inşa edilerek tanımlanmaktadır. Bir hukuk ya da adalet sorunu olarak da tanımlanan ve öteki'ne yaşama hakkı tanımayan ayrımcılık, aslında bireyler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan, zihinsel kaynakları ve nedenleri olan insani bir sorundur (Göregenli, 2012b:20).

Tabi ki her toplumda farklı gruplar yer almakta ve biri diğerini dışlamaktadır. Dışlananlara karşı, yani, "grup dışına düşmanlık", gruplar arası ilişkilerin ayırt edici bir özelliğidir (DiTomaso, 2015:59). Bu gruplar arasındaki farklılığa değer biçilmesiyle, grupların toplumdaki sosyal konumlarının hiyerarşik bir biçim almasını gösteren ötekileştirme, stereotip, etiketleme, ayrımcılık gibi

sosyal-psikolojik süreçler yaşanmaktadır (Semerci vd., 2017:2-3). Bu kapsamda ayrımcılığın en önemli nedenlerinden birisi önyargı olup, gündelik hayatımızda ve ilişkilerimizde olduğu gibi sosyo-politik dinamiklerde de sıkça karşımıza çıkmaktadır (Paker, 2012:42). Önyargılar ve dolayısıyla ayrımcılık, bir gruba veya üyelerine yönelik olumsuz düşüncelerin yanı sıra hoşlanmama, hor görme, kaçınma ve nefret etme gibi negatif duyguları içeren tutumlara yol açmaktadır. Olumsuz, dogmatik kanaatleri ifade eden önyargılar, öteki insanları bireysel varoluşlarından çok, grup aidiyetleri üzerinden değerlendirmektedir. Bir tutum olan önyargının sonucunda oluşan ayrımcı davranışlar, tek tek bireylere yöneltilmiş olsa da ayrımcı davranışın yöneldiği kişiler, kişisel özelliklerinden değil, ait oldukları grubun özellikleri nedeniyle bu davranışın hedefi olmaktadır (Göregenli, 2012b:21).

Önyargı kavramıyla birlikte kullanılan stereotip (kalıpyargı) kavramına da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Lipmann tarafında 1922 yılında sosyal psikoloji literatürüne sokulan stereotip kavramı, "bir grup kişiye (etnik, cinsel, mesleki gruplar) atfedilen özellikler bütünü" olarak tanımlanmıştır (Bilgin, 2001:98). Önyargı; dış gruba karşı genellikle karşı tarafın kötü niyetine zorunlu bir karşılık olarak gösterilen düşmanlık, kuşku ve saldırganlığa neden olmaktadır. Öyle ki önyargılar, dış gurubun niyetlerinin iyi olabileceğini, barış önerilerinin samimi ve gizli dürtülerden arındırılmış olabileceği ihtimalini engellemektedir. Ayrıca önyargı, insanları, dış grubun amaçları söz konusu olduğunda, asla haklı görülemeyecek mekanizmaların kendi davaları için kullanmasını onaylamaya itmektedir. Aynı eylemler hangi tarafın yaptığına bağlı olarak, bazen övgüyü bazen yergiyi hak eden (özgürlük savaşçıları ve teröristler, devrim ve isyan gibi) farklı isimler almaktadır (Bauman, 2018:64-65). Dolayısıyla gruplar arası eşitsizlik ile ilgili tartışmaların çoğunda, azınlığa veya dezavantajlı gruplara karşı olumsuz davranış olarak tanımlanan ayrımcılığa öncelik verilirken, ayrımcılık yapanların düşmanlık ya da olumsuzluktan dolayı böyle yaptıkları varsayılmaktadır (DiTomaso, 2015:59).

Ayrımcılık yapanların bu davranışlarını Allport (1966:14-15), en hafifinden en şiddetlisine doğru hiyerarşik bir biçimde sıralamaktadır. Bunlardan ilki en düşük düzeyde yer alan *karşı olmayı* ifade etmedir. Antipatik bir eylemin ötesine

geçmeyen bu ifade biçiminde bireyler -kendileri gibi düşünenlerle birlikte- yabancılarla ilgili düşmanlıklarını özgürce ifade edebilmektedir. İkinci düzey olan *kaçınma*, önyargının daha yoğun olması sonucu sevilmeyen grubun üyelerinden uzak durmayı ifade etmektedir. Bu durumda önyargı sahibi, sevmediği gruba doğrudan zarar vermemektedir. Üçüncü düzey *ayrımcılık*tır. Burada önyargılı kişi aktif bir türden zararlı ayrımlar yapmaktadır. Söz konusu grubun bütün üyelerini konut, siyasi haklar, eğitim veya eğlence olanakları, kiliseler, hastaneler ya da diğer bazı sosyal ayrıcalıklardan belirli türden istihdamlara dahil etmeyi taahhüt eder. Ayrımcılık, yasal olarak veya ortak geleneklerle kurumsallaşmıştır. Dördüncü düzey *fiziksel saldırı*dır. Artan önyargı bazı koşullarda şiddete veya yarı şiddete yol açabilmektedir. Sonuncusu ve en şiddetlisi olan *imha*'yı ise yoksulluklar, katliamlar ve Hitlerin soykırımı gibi olay ve olgular önyargının şiddetli ifadesinin son derecesini işaret etmektedir.

Sonuç olarak ayrımcılık, bireyler ya da gruplar/toplumlar düzeyinde öteki görme biçiminin eyleme geçirilmiş halidir. Önyargılarla, kalıpyargılarla desteklenen ayrımcılık, her toplumda az ya da çok vardır. Özellikle etnik veya dini azınlıklar, göçmenler, mülteciler ayrımcılığa daha çok maruz kalmaktadır. Kolektif bir bilinç olması nedeniyle bilhassa ırkçılık, ayrımcılığın en önemli göstergelerinden birisidir.

2.3.2. Biyolojik ve Genetik Bir Ayrımcılık Olarak: Irkçılık

Ayrımcılık, yaygın kullanımdaki en basit ifadeyle "adil olmayan davranışlar" anlamına gelmektedir. Ayrımcılık kavramı, sosyolojide genellikle etnik ve ırk ilişkileri kuramları bağlamında kullanılmaktadır. Hatta ilk sosyologlar, ayrımcılığı etnik merkezcilik anlamına gelen etnosentrizmin[73] bir ifadesi, yani

[73] Günümüzde bazı araştırmacılar ırkçılık kavramının yerine *etnosentrizm*i, yani *etnik merkezcilik* kavramını koymaktadır. Aradaki ayrımda ırkçılık, biyolojik farka gönderme yaparken; etnosentrizm kültürel bileşenlerden oluşan bir bütüne vurgu yapsa da bu iki kavram özdeş olarak kullanılmaktadır. Alver'e göre ırkçılık; etnikçilik, etnik merkezcilik (etnosentrizm) ve antisemitizmi kapsayan gelen bir kavramdır (2003:103).

Etnosentrizm kavramını ilk kullanan W. G. Sumner (1906) olmuş ve kavrama *bölgecilik, kültürel dar görüşlülük* anlamları vermiştir (Şenel, 1993:41). Fakat ilerleyen süreçte kavramın anlamı, biraz daha değişikliğe uğramıştır. Mesela, Frankfurt Okulu yazarlarının 1950'de kaleme aldıkları ve Adorno'nun destek verdiği -başta anti-semitizme odaklanan- *Otoritaryen Kişilik* kitabında etnosentrizm; bireyin "etnik olarak merkezlenmiş" olma eğilimini, kültürel olarak "birbirine benzemesini" kabul etmemesini ve "farklı" olanı reddetmesini ifade etmektedir (Levinson vd.

"benzer olmayanlardan hoşlanmama" durumuna gönderme yapan kültürel bir fenomen olarak tanımlamışlardır (Giddens, 1999:50).

Irkçılık ve yabancı düşmanlığı, ayrımcılığın en eski görünümlerinden birisi olup, tarih boyunca kölecilik, etnik temizlik, soykırım, katliam, zorunlu göç ettirme, aç bırakma, tecavüz gibi çeşitli şiddet biçimleriyle günümüze kadar devam etmiştir (Çelenk, 2010:212). Bu durum sosyolojik analizler yapmayı gerektirmiş ve bu analizlerin çoğu, iktidar (güç) ve ayrıcalık mücadelesinin ifadeleri olarak görülen tahakküm ve baskı kalıplarında yoğunlaşmıştır. Fakat ayrımcılık kavramı son yıllarda, türdeş argümanların kullanılması aracılığıyla kategoriler arasındaki bağları konu alan araştırmalarda yaygın bir biçimde kullanılmaktadır (Giddens, 1999:51). Böylelikle ayrımcılık üzerine yapılan araştırmalarda, ırkçılık, önyargı, stereotip gibi kavramlar açısından bir anlamda aradaki düşmanlık ölçülmeye çalışılmaktadır (DiTomaso, 2015:59).

Irkçılık tartışmasına geçmeden önce anahtar kavram olan ırk kavramının üzerinde biraz durmak gerekmektedir. Tam olarak kavramın ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte[74] ırk terimi, insanlar arasında anlamlı bir biyolojik ve genetik farklılıkların bulunduğuna gönderme yapmaktadır. Değiştirilmesi imkânsız olan ırkın, deri rengi, saç rengi, fizyonomi ve kan gibi ırk sembolleri sabit olup, değiştirilememektedir (Heywood, 2018:249). Bir başka deyişle ırk kavramı çoğunlukla fenotip farklılıklara; yani, yüz özelliği, deri rengi gibi farklılıklara dayanmaktadır (Giddens, 1999:311).

Peki ırk kavramını kim ne zaman icat etmiştir? Bernasconi'ye göre ırk kavramının icadı, "İnsan topluluklarının renk esasına, geldikleri yerlere ve diğer özelliklere göre kabaca ayrılmaya başlamasından ve daha öncesinde zaman zaman 'ırklar' diye söz edilen şeyin içine sokulmasından belli bir zaman sonra

1950:102). Etnosentrizm, özellikle sosyo-yapısal faktörlerin dışlayıcı tutumlar üzerindeki etkisi ile birlikte, kültürel açıklamalarda önemli bir rol oynamaktadır. Bazı araştırmalar, kültürel çeşitlilik ve kültürel uzaklık tehdidinin, orta sınıfları giderek daha fazla etkilediğini ve özellikle de Batı Avrupa ülkelerinde İslamofobinin yükselişini açıklamakla ilgili olabileceği sonucuna varmaktadır (Aschauer, 2016:133).

[74] Albert Memmi, kavramın 15. yüzyılda Fransa'da ortaya çıktığını belirtirken, Immanuel Geiss ise kavramın 13. yüzyıl Roma diline kadar götürülebileceğini ifade etmektedir (Özbek, 2012:13-14).

gerçekleşmiştir.". Modern anlamda ırk kavramının bir insan grubunu tanımlamak ya da belirlemek amacıyla ilk kez 17. yüzyılda kullanıldığı kabul edilse de 16. ve 17. yüzyıllarda insanların çeşitliliği ile ilgili temel meselenin dinbilimsel olduğu ifade edilmektedir (Bernasconi, 2000:33-36). Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde ırkçılık, bir sosyal bilim dalı olarak ortaya çıkmış ve böylece insan ırkını çeşitli metotlarla (kafatası yapısı, ten rengi ve dil grubu vb.) kategorilere ayırmak kolaylaşmıştır. Öyle ki 17. ve 18. yüzyıllarda birçok yazar ırklar hakkında yazılar kaleme almış ve kavramla ilgili kuramlar üretmiştir ki bunlardan Carolus Linnaeus, Buffon ve Blumenbach gibi isimler ırk kuramı oluşturmada adı sıkça geçen kişilerdendir. Örneğin bu isimlerden İsveçli bir doğa araştırmacısı olan Linnaeus, insanları da bitkiler ve hayvanlar alemine dahil ederek tüm canlıları sınıflandırmıştır (Özbek, 2010:22; Bernosconi, 2000:41). Basamağın en başına insanı koyan Linnaeus, insan olan homo bölünmesini "Geceinsanı" (orangutan) ve "Gündüzinsanı" (homo sapiens) olarak ikiye, Homo sapiens'i de kendi içinde yeniden altı ırka ayırmıştır. *Vahşi, Avrupalı, Amerikalı, Asyalı, Afrikalı* ve *hilkat garibesi* (homo monstruous) şeklindeki sınıflandırmasında Linnaeus, kültürel ölçütlerin yanı sıra biyolojik ölçütleri de göz önünde bulundurmuş ve bu sınıflandırmayı en ürkütücü (aşağı) olandan en mükemmel olan Avrupalıya[75] doğru yapmıştır. Irklar sınıflandırılırken de deri rengi belirleyici organik bir ölçüt olarak kullanılmış (Özbek, 2010:21-22), ayrıca kafa şekli ve kan grubu gibi diğer antropometrik ölçümler de önerilmiştir. Bu organik ölçümler, insan ırkını diğer organik özelliklere göre gruplara ayırmıştır (Levinson, 1950:103).

Benzer bir şekilde Fransız ırkçı teoriysen Arthur Comte de Gobineau, bazı sembolik kategoriler kullanarak, dünyayı "diğer/öteki" ve "kendi" ayrımı yapmıştır. Gobineau, 1853'de kaleme aldığı "Irkların Eşitsizliği Üzerine bir Makale" (Essay on the Inequality of Races) adlı kitabında beyaz ırkın diğer ırklara göre üstün olduğunu ileri sürmüş ve onun bu fikirlerinden Heinrich von Treitschke

[75] Linnaeus'un açık bir şekilde stereotiplerden ürettiği bu ırklar karakter farklılıklarını da içermekteydi. Mesela, *Americanus rebenscens,* inatçı, küçük şeylerle yetinen, özgür karaktere sahip ve alışkanıklarıyla hareket ederken; *Europaeus Albus,* uysal, zeki ve yaratıcıydı ve adetleri ile yaşıyordu. *Asiaticus Fuscus,* haşin, mağrur ve hırslı olup, onu kanıları yönetiyordu. *Africanus niger* ise kurnaz, tembel, savsaktı ve keyfi hareket ediyordu (Bernasconi, 2000:41). Böylece Linnaeus, ırkları ayrıştırırken, statülerini de açıklamaya çalışmıştır.

(1834-96) büyük ölçüde etkilenmiştir. Heinrich von Treitschke meseleyi daha spesifik hale getirerek ırkçılığı Almanlar üzerinden ele almıştır. Von Treitschke, Alman ırkının, "diğer/öteki" yani daha "aşağı derecede" olan ırklara boyun eğdirmesi gerekliliğinden, bunun sonucu olarak Almanya'nın Doğu'ya doğru genişleme gibi ulvi bir görevi olduğundan bahsetmiştir. Von Treitschke'nin ortaya attığı bu argüman, 19. yüzyılda Avrupa'da genel bir eğilim haline gelmiştir. Bu bakış açısı, Avrupalı milletlerin ulusal ve ırksal olarak diğer ırklardan üstünlüğü ve daha aşağı ırk olarak nitelendirdikleri ırklara karşı kendi isteklerini empoze etme hakkını meşrulaştırmak için kullanılmıştır (Noi, 2007:29-30). Böylece ırkçılık, başlangıçta (16. ve 17. yüzyıllardaki) dinbilimsel temelden uzaklaşmış ve 19. yüzyıl Batı'sında, "beyaz" Avrupalı ırklar Asya ve Afrika'nın "siyah", "kahverengi" ve "sarı" ırklarıyla ilişkilendirilmiştir. Irkçı terim ve kategorilerin kullanımının arttığı bu dönemdeki genel kanı; ırkların biyolojik anlamda birbirlerinden farklı yapıda değişik insan topluluğu olduğu, tek insan türünün var olmadığı aslında ırkların her birinin ayrı birer tür olduğudur (Heywood, 2018:227). Ayrıca ırkların fizyolojik ölçüm değerlendirmeleriyle ırk ve gelişmişlik arasında bağ kurmaya çalışan Batı, meseleyi daha uç bir noktaya taşıyarak beyin ağırlığı üzerinden bir gelişmişlik sıralaması yapmıştır. Buna göre Batı, Çinlilerin beyinlerinin 82 inç küp olduğu ve böylece Çinlilerin 96 inç küp olan beyazlarınkinden ve hatta 93 inç küp gelen zencilerden bile sonra geldiklerini öne sürmüşlerdir (Şenel, 1993:148).

İnsanların ahlaki eşitliğine inanmayan toplumları ve insanları hiyerarşi içerisinde gören eşitsizlikçi dünya görüşünün bir parçası olan ırkçılığın (Şenel, 1993:9), çok sayıda türü vardır. Kültürel stereotipleri yansıtan ve bilimsel temelden neredeyse yoksun olan bu ırk kategorileri arasında "yapısal ırkçılık", "dolaysız ırkçılık", "basın ırkçılığı", "elit ırkçılık", "açık ırkçılık", "kapalı ırkçılık", "siyah ırkçılık", "devlet ırkçılığı", "sömürge ırkçılığı" gibi daha pek çok ırkçılık sayılabilir (Taş, 1999:39). Bu kadar çeşitli ırkçılık türleri göz önüne alındığında, en geniş ırk sınıflandırmaları bile deri rengine dayandığı için yanıltıcı ve belirsiz olmaktadır (Heywood, 2018:227). Dolayısıyla, ırkçılık denilince akla ilk gelen siyah ırklara karşı muamele olsa da ırkçılık, siyah halkın deneyimleriyle sınırlandırılamaz. Irkçılık, İrlandalılar, Yahudiler, Çingeneler ve Üçüncü Dünya ülkelerinin göçmen

işçileri ve göçmen işçiler olabilecek diğer beyaz azınlıklar ile ilgili olarak farklı biçimler almıştır (Anthia ve Davis, 2005:14). Mesela, İngiltere'deki İç Savaş'tan (1644-1651) önce bile iş ilanlarında "İrlandalılar başvurmasın" ibaresinin olması, 1854'te Kaliforniya'da beyazlarla ilgili davalarda (Kızılderililerle aynı ırktan oldukları gerekçesiyle) Çinlilerin tanıklığının kabul edilmemesi, Hitler'in Yahudilerin belki anlaşılamayabilir diyerek onları sarı yıldız takmak zorunda bırakması, damarlarında belli bir oranın üstünde Yahudi kanı olanlara vatandaşlık vermemesi, toplama kampları, gaz odaları, fırınlar vb. örnekler, beyazların da kendi içinde ırkçılığa uğradıklarının göstergesidir (Şenel, 1993:148-149). Bu ve buna benzer örnekler ırk olgusunun, yalnızca ırkçı türlerin biyolojik ırk türlerini belirleyen bir doktrin ya da dogma olarak ele alınmaması gerektiğini, ırkçılığa; sosyal sınıflar, toplumsal cinsiyet ilişkileri, ulus ve devlet gibi çeşitli toplumsal güçlerin uygulamaları ve söylemleri açısından da bakılması gerektiğini göstermektedir. Tabi burada bu farklı sosyal güçler arasında bir rekabet ve müzakere sürecinin olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır (Anthias ve Davis, 2005:14). Böylece ırkçılığın bölücü bir olgu olduğu söylenebilir ki Herder de ırk dilinin bölücü olduğuna inanmakta ve ırk kavramını şu sözlerle eleştirmektedir (1803:297-298):

> "…Doğa maymunları mümkün olduğu kadar çok tür ve çeşide ayrılmıştır. Ve bunlar olabildiğince dağıtılmıştır. İnsanoğlu kendini onurlandırır! Ne pongo (orangutan) ne de gibon (şebek) senin kardeşin değildir. Maymunla kardeş olamazsın. Ama Amerikalı ve Zenci kardeşindir. Bu yüzden onlara zulüm etmemelisin, onları öldürmemelisin ve onlardan çalmamalısın. Çünkü onlar da senin gibi insan."

Geleneksel anlamda ırkçılık, farklı biyolojilerde tanımlanmış ırkların temel eşitsizliklerini ve hiyerarşik düzenini iddia eden bir ideoloji olarak anlaşılsa da II. Dünya Savaşı'ndan ve Alman Nazizm'i deneyiminden sonra, bu geleneksel ırkçılık Batı Avrupa'daki gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan ırkçılığı Taguieff, ırkçı ayrılık (racisme différencialiste), Wieviorka ise ırkçılık kültürü (racisme culturelle) olarak adlandırmaktadır (Aktrn., Rydgren, 2003:48). Balibar ise buna yeni ırkçılık demektedir. Balibar'a göre yeni ırkçılık;

“Sömürgeleştirme çağının, eski kolonilerle eski metropoller arasındaki nüfus hareketlerini tersine çevirmeye ve insanlığı bir tek politik sisteme bağlamaya çalışmaktadır. İdeolojik olarak (Fransa’da olduğu gibi) göçmen kompleksine yani ilticacılığa odaklanmakta, özellikle Anglo-Sakson geleneklerinde yaygın olarak görülen “ırkı olmayan ırkçılık” çerçevesine oturmaktadır. Temel düşüncesi biyolojik kalıtsal değil, kültürel farklılıkların sürekliliği olup, ilk bakışta bir grup ya da bir halkın üstünlüğünü savunmamaktadır.” (1991:21). Yani kavramsallaştırmalar farklı olsa da dönüşüm geçiren ırkçılığın temelde artık, biyoloji ve hiyerarşilere değil, kültür ve farklılıklara dayandığıdır. Bu yeni ırkçılık, bazı ırkların üstün ya da aşağı olduğunu değil, kültürel olarak tanımlanmış etnisiteler arasındaki aşılmaz farkı vurgulamaktadır.

Irkçılık düşüncesi beraberinde ırkçı bir söylem de getirmiştir. Irkçılık söylemi, kendi ulusçuluğunu yasallaştırıp, öteki ulusçulukları yasallık dışına itmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır ki günümüzde asıl sorun, ırkçılıktan çok ırkçılık karşıtı söylem olarak görünmektedir (Şenel, 1993:164). Irkçılık bir taraftan asimilasyon isterken, diğer taraftan bunun olanaksızlığını yadsımaktadır. Irkçılık, “Bizim gibi ol” derken, bir taraftan da “Asla bizim gibi olamazsın, çünkü bizden biri değilsin ve biz de seni bizden biri olarak görme hatasına düşmeyeceğiz” alt mesajıyla kendisini yeniden öne sürmektedir (Bernasconi, 2000:145). Bilhassa, siyasal anlamda ırkçılık, anti-semitizm gibi akımlar dış savaşları değil, içerideki baskı ve egemenliği gerekçelendirmektedirler (Anderson, 2015:168). Said’e göre ise ırkçılık aslında, ilkellik ve doğuş konusundaki fikirler, ilkellere dayalı tasnifler, çağdaş bozulma, uygarlık ve ilerleme, beyaz (Aryan) ırkın kaderi, sömürgelere duyulan ihtiyaç vs. bütün bunlar siyasetin, bilim ve kültürün iç içe olduğu bir sistem oluşturmakta ve Avrupa daima Avrupalı olmayanlar üzerinde hakimiyet kurmaktadır (1998:315). Bu noktada Anderson’ın, “Irkçılığın kökenleri ulus değil, sınıf ideolojilerinde, en çok da yöneticilerin kutsallık, “mavi” ya da “beyaz” kan iddialarında, aristokratlar içi “üremelerde” yatmaktadır” (2015:167) sözü daha anlamlı hale gelmektedir. Çünkü ırkçılığın temelinde, dünyadaki ırklar arasında doğuştan gelen temel farklardan, siyasi ve toplumsal sonuçlara varılabileceği düşüncesi vardır. Kısacası genetik, politikayı belirlemekte, ırkçı politik teoriler de

biyolojik varsayımlara dayanmaktadır. Irkçılığın sistematik gelişmişi, farklı ırk gruplarının kapasiteleri, doğaları, kaderleri hakkındaki varsayımları temel almaktadır. Bu varsayımların çoğu din kaynaklı olmakla birlikte, 19. yüzyıl Avrupa emperyalizmi kısmen Avrupa'nın üstün Hristiyan halklarının Asyalı ve Afrikalı "günahkârlar" üzerindeki sözde üstünlüğü örnek gösterilebilmektedir (Heywood, 2018:227).

Hangi ırkçılık biçimi olursa olsun, hepsi ayrımcılık anlamına gelmektedir. Geleneksel ırkçılık, etnik ve dini ayrımcılığın en kaba şeklidir. "Üstün ırk" modelinin artık yeterli olmadığı çağdaş ırkçılıkta, göçmenden sadece "aşağılık ırk" olmasından dolayı değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal faktörlerle bağlantılı diğer birçok nedenden dolayı da nefret edilmektedir. Yeni ırkçılık biçimlerinin ağırlıklı olarak ekonomik olduğu ifade edilmekle birlikte (Akıllıoğlu, 1997:104), ırkçılığın ortaya çıkmasında birçok etmen vardır. Bu etmenlerin temel göstergelerini Maier, -ırkçılıkla ilgili yapılan çalışmalardan elde ettiği çıkarımla- sosyo-psikolojik, ekonomik ve politik olmak üzere 3 koşula bağlamaktadır. Buna göre bu üç koşulda şu faktörler bulunabilir: (1) Sosyal yapının, mevcut sosyal uyumu derinden rahatsız eden hızlı dönüşümleri, (2) toplumda iş ve paraya sahip olan ve olmayanlar arasında giderek büyüyen bir toplum bölünmesi ve (3) genelde ulus devlet düzeyinde kabul edilen siyasi otoritenin adil ve eşit bir toplumu desteklemedeki başarısızlığı (2002:91). Bu argümanlar, ırk ayrımcılığı sürecinde belirli bir faktörün oynadığı rolü belirlemenin kolay olmadığını göstermektedir.

İnsanlığın başlangıcından bu yana kavmiyetçi zihin yapısı, kendi(leri)nin dışındakini hep yabancı/öteki olarak algılamıştır. Fakat bu bakış açısının hegemonik bir düşünce yapısına dönüşerek as-üst ırk kıyaslamasıyla ırkçılığa bürünmesi, dünya tarihinde dönüm noktaları olabilecek tarihi olayların meydana gelmesine neden olmuştur. Irkçılık tek bir topluluğa özgü olmayıp, insanın olduğu her yerde ırkçılık vardır ve var olacaktır. Lévi-Strauss'un dediği gibi, "Irkçı önyargıların hafiflediğini gösteren hiçbir şey yoktur. Kısa süreli yatışma dönemlerinin ardından başka yerlerde keskin bir şiddetle yeniden ortaya çıktıklarını düşündürecek birçok şey bulunmaktadır." (2010:86). Dahası, yabancı düşmanlığı, İslamofobi, Anti-Semitizm gibi biçimlerde artarak devam etmektedir. Böylece artık

organik/kalıtımsal özelliklerden sıyrılmış, ırkçılığı bugün artık kültürel dışlama, etnosentrizm, anti-semitizm ve göçmen karşıtlığı gibi sosyal dışlamacı tutum ve davranışlardan ayırt etmek neredeyse zorlaşmıştır. Yabancı düşmanlığı da yabancı ya da öteki'ne duyulan güvensizlik, korku ve nefreti barındıran ögeleriyle ırkçılığın sosyal dışlamacı formlarından birisine dönüşmüştür (Yılmaz, 2008:13). Dolayısıyla yabancı düşmanlığına, ırkçılığın dışavurumlarının tümü uygulanabilir.

2.3.3. Kültürel ve Dinsel Bir Ayrımcılık Olarak: Yabancı Düşmanlığı

Genellikle ırkçılık ile birlikte kullanılan yabancı düşmanlığı, ırkçılığın bir biçimi olarak tanımlanmaktadır (Taş, 1999:74; Yılmaz, 2008:15; Vorster, 2009:304). Burada öncelikle negatif bir anlam taşıyan yabancı kavramının açıklanması gerekmektedir. Yabancı, yerleşik hiçbir kategoriye uymayan ve her yönüyle tanımadığımız kişi (Bauman, 2018:73) ya da belirli bir sosyal gruba ait olmayan kişi olarak tanımlanabilir[76] . Suç işleme potansiyeline sahip olduğu varsayılan yabancı, yarattığı korku nedeniyle sınırlandırma ve ayrımcılıkla ifade edilen bir düşmanlıkla karşılaşmaktadır (Alver, 2003:71).

Bauman'a göre yabancının taşıdığı tehdit, düşmanınkinden daha korkutucudur. Toplumsallaşmanın olasılığını reddeden yabancı, dünyanın düzenine yöneltilen sürekli bir tehdittir. Yabancı gitmeyi reddedip, geçici ikametgahını yavaş yavaş bir vatana dönüştürürken, aynı zamanda öteki "orijinal" vatanı geçmişte kaybolmaktadır. Buna rağmen yabancı, gitme özgürlüğünü elinde bulundurmaktadır (2017b:83-90). Kısacası, George Simmel'in de ifade ettiği gibi yabancılar, genellikle birey olarak algılanmadığından, belirli tipte yabancılar olarak algılanmaktadırlar (2016:33). Bu tipler bazen farklı bir ırk, din veya cinsiyet sahibi kişiler olabilir. Dolayısıyla yabancı düşmanlığı da yabancıyı tanımayan, onun hakkında negatif veya irrasyonel bilgi sahibi olunan, bizden olmayan yani öteki'ye yönelik bir negatif/ düşmanca olmanın ötesinde bir davranıştır.

Yabancı düşmanlığı, göçmenlere ve yabancı olarak algılananlara karşı bir

[76] Yabancı terimini, sosyal bilimler alanında sosyolojiden psikolojiye, felsefeden hukuka kadar tüm disiplinler kavramsallaştırmıştır. Kültür antropologları yabancıyı, farklı kültürlere mensup kişiler olarak tanımlarken; felsefede, "öteki insan" ve "öteki ben" yabancı olarak görülmektedir. Hukukta ise negatif belirlenimler içeren karakteristikleri ifade etmektedir (Alver, 2003:13).

tutum, duyuşsal ve davranışsal bir önyargıdır. Yabancı düşmanlığının "yabancı veya yabancı olan şeylerin korkusu ve nefreti" olarak tanımlanması, terimin tarihsel olarak dışarıdan gelenlerin korkusunu vurgulamak için kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte yabancı düşmanlığı kavramı, yabancıların korkusunun ve onların etkisinin, kendi grubunun veya kültürünün diğerlerinden üstün olduğu tutumlarıyla karakterize edilen etnosentrizm ile bağlantılı olduğunu göstermektedir (Yakushko, 2009:43). Bu bağlamda yabancı düşmanlığı, insanların "kendi türlerini", yani farklı bir türün varlığına karşı düşmanlık içinde yaşamanın doğal olduğuna dair bir inançla inşa edilmektedir (Rydgren, 2003:48). Böylece yabancı düşmanlığı, somut olmayan bireylere karşı tutum ve davranışsal düşmanlığın varlığını daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Vorster, yabancı düşmanlığının tıpkı ırkçılık gibi önyargı, ayrımcılık vb. etmenler tarafından yönlendirildiğini, bu noktada din ve kültürün yabancı düşmanlığı içinde önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir (2009:304). Bu noktada Müller, din ve kültürün, anlam ve uygulama stratejileri olduğu için, yabancıları daha az haklı, insan haklarını daha az hak eden, ortak bir olumsuz, meşru olarak dini veya kültürel argümanları azaltılabilir olarak yorumlayabileceğinin altını çizmektedir. Müller'e göre din ve kültür, kendilerini yoksulluk, suç, toplumsal güvensizlik, şiddet vb. konularla başa çıkmak için birer kaynak olarak sunmaktadır (1999:71).

Yabancı düşmanlığı sosyal karşılaştırmanın bir sonucu ve yabancılarla ilgili birçok tutumdan sadece biridir. Yabancı kültür sadece bilinmez değildir. Aynı zamanda onunla temas edilmesi halinde bilinenleri değiştirebileceği tehdidiyle bir gariplik ve korku hali yaratmaktadır. (De Master ve Le Roy, 2000:425). Yabancı düşmanlığının beraberinde getirdiği bu korku, politik sloganlarla beslenerek düşman imajı yaratmakta; aynı zamanda bir ülkede yaşayan ve dezavantaja sahip olduğunu düşünen halk karşısında iktidarın beslenme malzemesi olmaktadır. Bu dezavantaja sahip kesim arasında en öne çıkan grubu "yabancı ülkeden gelenler" oluşturmaktadır. Bu gruba yönelik düşmanlık, yerleşik halkın kimliğini almadığı sürece yabancılara yerleşiklerle aynı haklarının verilmemesini ifade etmektedir. Bunun da meşru kabul edilmesi, yabancı düşmanlığının temeli olarak

görülebilmektedir (Zier, 1998:94; Aktr: Alver, 2003:72). Yabancı ülkeden gelenler ile ilgili en çok tartışılan konuların başında, entegrasyon ve asimilasyon, getto oluşumu ve işlenen suçlar, düşmanlık ve ülkelerine geri dönmeleri gelmektedir. Yabancı ülkeden gelenlerin tanımlaması, sosyal kullanımda gitgide negatif içerikli bir anlam kazanmıştır (Alver, 2003:73).

Yabancı düşmanlığı, benmerkezci dünya görüşüne sahip bireylerin, sahibi oldukları şeyleri başka insanlarla paylaşmak istememesinden ortaya çıkmaktadır. "biz" ve "onlar" arasında yaşanan yabancı düşmanlığı; din, dil, kültür, fiziksel görünüş açısından farklı olan topluluklara yöneliktir. Yabancı düşmanlığı, özellikle Avrupa'daki çeşitli ülkelerde zaman zaman değişik şekillerde görülmektedir (Mora, 2011:1). Dolayısıyla yabancı düşmanlığı daha çok, çağdaş dünyada göç nedeniyle ortaya çıkan bir sosyal ve insan hakları meselesidir. Birçok ülke yabancı düşmanı eylemlere eğilimlidir ve yabancı düşmanlığı vardır. Yabancı düşmanlığı son zamanlarda, diğer ırksal veya etnik gruplardan gelen insanların göç etmelerine direnmek için formüle edilen ırkçılığın altında yatan politikaların yeniden canlandırılmasına yol açmıştır (Vorster, 2009:303). Yabancılar, kendi ulusunun bütünlüğünü tehdit etme potansiyeli olan farklı bir kültürün taşıyıcıları olarak görüldüğünden (De Master ve Le Roy, 2000:425), gelecek korkusu, sosyal güvensizlik, ulusal kimlik vurgusu, geçmişten gelen basmakalıp inanış ve önyargılar, bireysel çıkarımlar, toplumsal yapıda dönüşüme yol açan göç ve ekonomik faktörler gibi etmenler ırkçılık ve yabancı düşmanlığının tezahür biçimlerdir (Yılmaz, 2008:30).

Ulusal kültürel kimlikler arasındaki farklılıklar da yabancı düşmanı algısına katkıda bulunabilmektedir. Buna karşıt, yabancı görülen bireyler, çeşitli yönlerden ortak yönelimleri paylaştıklarını keşfettikçe, kendilerini birden fazla kültürel "grup" ile tanımlayabilmektedirler. Dolayısıyla, bireyler kendilerini ulusal (örneğin Fransız, Danimarkalı, İrlandalı) bir kültürün yanı sıra etno-milli kökenlerden farklı yönlere sahip olan uluslar-üstü (örneğin Avrupa, İslami, Komünist) bir kültüre yerleştirebilmektedirler. Daha geniş bir kültür bağlamında bu kendi kimliğinin tanımlanması, insanların, arabulucu yönelimlerden oluşan birkaç grup arasında uyum oluşturdukları için, yabancıları kültürlerini tehdit eden bir şey olarak

algılamasına neden olma ihtimali daha düşük görünmektedir (De Master ve Le Roy, 2000:426).

Sonuç olarak ayrımcılık, ırkçılık, yabancı düşmanlığı gibi kavramların anlamları arasındaki benzerlik, aralarındaki farktan daha çoktur. Yabancı ya da öteki olarak görülen, biz'den olmayan birey, grup ya da topluluklar, negatif tutum ve davranışlara maruz kalmakta ya da toplumdan dışlanmaktadırlar. Heterojen bir yapıya sahip çok kültürlü toplumlarda yabancı düşmanlığının daha fazla yaşandığı söylenebilir.

2.4. Avrupa'da Ayrımcılık, Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı

Toplumlar arası farklılığın beraberinde getirdiği ayrımcılık, ırkçılık, yabancı düşmanlığı gibi olgular, dünyada gitgide yükselmektedir. Öyle ki ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlüğün yükselişi, en derin demokratik kökene sahip toplumlarda, diğer bir ifadeyle, yabancı işçileri istihdam eden Avrupalı sanayi toplumlarında giderek daha belirgin hale gelmiştir. Göç ile bağlantılı olduğu kabul edilen bu ırkçılık ve yabancı düşmanlığı sorunu (Akıllıoğlu, 1997:104; Yılmaz, 2008:46), günümüzde sosyal entegrasyon problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yabancı düşmanlığı, ayrımcılık, hoşgörüsüzlük, kültürel rölativizm, köktencilik gibi kavramlarla yakından ilişkili karmaşık bir olgu olan ırkçılık ve ilgili kavramlar; bireyin sosyal güvensizliğinin işlevleridir. Irkçılık ve yabancı düşmanlığı, bireyin geleceğe dair korkusundan ve güvensizliğinden kaynaklanıp, işsizlik ve yoksullukla beslenmektedir (Akıllıoğlu, 1997:104). Bu bağlamda farklı olana tahammülsüzlüğün farklı bir kılıfı olan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, Avrupa'nın özellikle 20. yüzyıldan itibaren yoğun göç almasıyla artmış, genelde göçmenler, özelde Müslüman göçmenler ırkçı saldırılara maruz kalmıştır ve kalmaya devam etmektedir. Bir başka ifadeyle, Avrupa'da yerli nüfusun "yabancılar"ın kendi ülkeleri ya da bölgelerine kitleler halinde akın etmesine gösterdikleri keskin yabancı düşmanlığına bağlı ırkçı tepki, Avrupa'da 1950'lerden Amerika'da ise 1980'lerden bu yana yakından bilinmektedir (Hobsbawm, 2010:186). Hatta Batı Avrupa'da yabancı düşmanlığının ardında gizlenen kendi

sosyal konumunu, güvenliğini ve ayrıcalıklarını yitirme korkusu çok fazla arttığından, orada yaşayan yabancıların sayısı abartılarak gerçekte olduğundan daha fazla gösterilmeye başlanmıştır. Özellikle yabancı ülkelerden gelenler "tehlikeli yabancıya", yabancı ülkelerden gelen işçiler ise "yabancı sınıf"a dönüşmektedir. Yabancı sorunu ekonomik gerileme dönemlerinde daha fazla sorunsal hale gelmiştir. Yerleşik olanların işlerini kaybetme ve yabancıların aşırı etkisi altında kalma korkusu, yabancılara ilişkin negatif düşüncelerin artmasına neden olmaktadır. İş, sosyal prestij ve kişinin kendi değer duygusuyla ilgili olduğunda, işin kaybedilmesi durumunda kişinin statüsü de kaybolacaktır (Alver, 2003:73). Dolayısıyla Avrupa'da sıkça görülen ekonomik krizlerin yanı sıra işsizlik sorununun artmasından kaygı duyan Avrupa toplumunun büyük bir bölümü yabancıları, ekonomik problemleri derinleştiren bir unsur olarak göstererek, sosyo-ekonomik dışlayıcılığın bahanesi yapmaktadır (İnanç ve Çetin, 2011:16).

Önyargıyla başlayan, davranışlarla devam eden ve bu davranışları ideolojik olarak meşrulaştıran bir düşünceler silsilesi olan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, yalnızca ekonomik alanda değil siyasal alanda da kendini göstermektedir. Bunun temellerine bakıldığında, toplumsal dinamiklerin körüklediği ötekileştirici eğilimin -aslında günümüz Avrupası'na özgü bir durum olmamakla birlikte- ırkçılık ve yabancı düşmanlığı modern Avrupa'nın tarihinin organik bir parçası olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Avrupa, kendini tanımlamak amacıyla tarihsel süreçte daima bir 'öteki'ne ihtiyaç duymuştur. Avrupa için öteki zamanla değişmiş olsa da bir kavram olarak öteki fikri, dışlayıcı pratik varlığını devam ettirdiğinden, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, Avrupa için yapısal bir fenomen niteliğine gelmiştir. Fakat modern Avrupa tarihinin aynı zamanda ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele tarihi olduğu göz önüne alındığında konjonktürel dalgalanmalara paralel olarak aşırı sağ eğilimler, oy kazandıran bir siyaset yapma aracı haline gelmiş/gelmekte; kimi zaman ise tersi bir rüzgâr Avrupa siyasetini etkisi altına almıştır/almaktadır. 1990'lı yılların sonlarında Avrupa, bir takım yasal düzenlemelerle ötekileştirici yüzünü tersine çevirmeye çalışmış, fakat günümüzde konjonktürün değişmesi neticesinde aşırı sağcı söylemi merkeze kaydıran bir eğilim içerisine girmiştir (Elmas ve Kutlay, 2011:20). Böylelikle, Soğuk Savaş'tan sonra demokratik

değerlere ve çok partili parlamenter demokrasiye sahip olmasına rağmen, birçok Avrupa ülkesinde neo-faşist ve ırkçı aşırı sağ siyasi partiler yükselişe geçmiştir (Gündüz, 2010:39-41). Bugün Avrupa'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığının artmasında etkili olan aşırı sağ ideolojilerin Avrupa'daki temellerinin aslında 1930'larda ekonomik bunalım olduğu söylenebilir. Krizden etkilenen insanların desteğini kazanarak yükselişe geçen aşırı sağ hareketler, günümüzde ise ekonomiden çok demokrasi üzerinden, daha doğrusu onu "etnokrasi" olarak yeniden tanımlama istekleri üzerinden yeniden inşa etmektedirler. Hâkim konumdaki etnik ve dini grubu "biz", diğerlerini "öteki" olarak gören aşırı sağcılar, yabancılara, göçmenlere ve bazıları Yahudilere karşı korku ve düşmanlık beslemektedir. Çoğulcu demokrasiye karşı olan, dinin ve kültürel değerlerin korunmasına çalışan aşırı sağcılar, ülkelerindeki iş olanakları ve refah devletinin faydalarından öncelikli olarak hâkim etnik grubun yani "biz"in faydalanması gerektiğini düşünmektedirler. Temel özelliklerinden biri göçmen karşıtlığı olan aşırı sağ partiler, onları "ötekileştirerek" tüm sorunların kaynağı olarak görmekte ve "günah keçisi" olarak göstermeye çalışmaktadır (Öner, 2014b:165).

Yabancı düşmanlığı ile sıkı ilişkiler içinde bulunan aşırı sağcı ideoloji, politik olmasının yanı sıra sosyal ve psikolojik eğilimleri de içermektedir. Avrupa'daki yabancı düşmanları, desteklerini bu aşırı sağ partilerden aldıkları gibi onları desteklemektedirler. Dolayısıyla aşırı sağcılık, yabancı düşmanlığının nedeni olduğu kadar yansımadır da (Alver, 2003:135). Yani Avrupa'da aşırı sağ tarafından savunulan çoğu fikir için kayda değer toplumsal bir talep bulunmaktadır. Kallis'e göre bu talebin devamını sağlayan şey de Avrupa toplumlarında var olan ve kayda değer derecedeki yerelcilik-milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve güvensizliktir (2015:19).

Toplumsal talep karşısında aşırı sağ partiler, dönemin değişen koşulları içerisinde mevcut siyasi sisteme muhalefetleriyle var olmaktadır. Kendilerini sistemdeki partilere alternatif olarak sunan sağ partiler, toplumdaki sosyo-ekonomik ve siyasi hoşnutsuzlukları esas alarak, popülist bir söylem kullanmaktadırlar. Böylelikle aşırı sağ, bir yandan örgütlenme ve ideoloji açısından kısmen heterojen bir yapı sergilerken, öte yandan muhalif olduğu hemen her

konudaki değişmez unsurları yabancı korkusu ve göçmen karşıtlığı olarak ortaya çıkmaktadır. Göç ve göçmen olgusu, konjonktüre göre değişmekte; bazen işsizlik, sosyal güvenlik meseleleri kapsamında, bazen suç-göç ilişkisinde, bazen ise ulusal/kültürel kimlik tartışmaları arasında değerlendirilmektedir (Elmas ve Kutlay, 2011:13). Fakat, Avrupa (Birliği) ülkelerindeki ırkçılıkla ilgili uygulamaların farklı olduğu hatırlatılmalıdır. Dolayısıyla Avrupa'nın entegrasyon sürecinin ırksal etkilerinin tüm ülkelerde mevcut olan belirli bir ırkçılık biçimini yarattığını iddia etmek sorunludur. Dolayısıyla ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı ulusal politikalar ve ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının ortaya çıktığı tarihsel ve politik bağlam, Avrupa devletlerinde önemli ölçüde farklılık göstermektedir (Huysmans, 2000:764).

Irkçılık ve yabancı düşmanlığının gerek ortaya çıkışı gerekse artışının arka planında benzer bir takım toplumsal faktörler bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle ırkçılık ve yabancı düşmanlığının kurumsal boyutunu oluşturan aşırı sağ hareketlerin, göçmen nüfusunu entegre etmek yerine onları izole eden dışlayıcı politikaları en önemli faktörlerin başında gelmektedir (İnanç ve Çetin, 2011:16). Bir dönem, Avrupa'daki aşırı sağ siyasi partilerin yükselişi sona ermesine rağmen Soğuk Savaş, 11 Eylül 2001'den sonra yeni bir ivme kazanmış ve "Teröre karşı savaş"ın başlamasıyla birlikte radikal partiler -İslam ve Müslüman karşıtı retoriklerle- yabancı düşmanlığına başvurmuştur. Bu retorik, göçmenlere karşı önyargı ve ayrımcılıkla birleştirilmiştir. Böylece Avrupa'da yaşayan Müslümanlar şüphenin hedefi haline gelerek, artan bir şekilde "düşman" olarak görülmeye başlanmıştır (Gündüz, 2010:39-41). Daha önceleri Yahudileri hedef alan ırkçılık, Yahudilere nazaran Müslüman nüfusun artması ve farklılıkların daha fazla ve görünür bir hal alması üzerine, politik anlamda da Yahudilerden daha fazla prim yapacağı için ve Yahudi soykırımının utancı nedeni ile yüzünü göçmenlere özellikle de Müslüman göçmenlere çevirmiş görünmektedir. Ancak, bu dine dayalı ötekileştirme yeni bir olgu değildir. Tarihte değişik şekillerde izlerine rastlayabileceğimiz dine dayalı ötekileştirme bu sefer Müslüman göçmenleri hedef almıştır (Noi, 2007:15). Dolayısıyla Avrupa'daki öteki tartışmalarını Müslümanlar başta olmak üzere göçmenlerden ve siyahlardan bağımsız düşünmek neredeyse

imkansızdır. Zira bu unsurlar, Avrupa'nın bugünkü ötekisine gönderme yapmaktadır. Sahip olduğu toplumsal düzen ve yaşam biçimini ideal olarak kabul eden Avrupa, ötekileri de kendi standartlarına yönlendirmekte ve bunu meşrulaştırarak yapmaktadır. Bir taraftan farklılığa kimsenin itirazı yokmuş gibi davranılırken, öte tarafta farklı olanlara sokak, okul gibi kamusal alanlarda rastlanıldığında hoş karşılanmamaktadır. Üstelik yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel sorunlardan farklı olanların sorumlu tutulmasına kadar varan bir ayrımcılık ve dışlayıcılık süreci işlemektedir. Sosyal güvenlik politikalarının veya işsizlik önlemlerinin yetersiz kaldığı noktada öfke, ötekine yüklenmekte ve farklı olan tehdit olarak algılanmaktadır (İnanç ve Çetin, 2011:20-21).

Ayrımcılık ve dışlayıcılığa maruz kalan en büyük grubu oluşturan Müslümanların birçoğu, Avrupa değerlerini tehdit eden kültüre sahip yabancı bir insan olarak görülmektedir. Müslüman karşıtı söylemler Avrupa'nın büyük kısmında gittikçe artmakta; Müslümanlar, bir yabancı olarak görülmeye ve İslam - yabancı düşmanı popülistler tarafından- şiddete ve teröre eğilimli bir din olarak resmedilmeye devam etmektedir. Bu durumun beraberinde getirdiği nefret söylemi, Müslümanlara ve onların kurumlarına karşı şiddet ve yaygın ayrımcılık da dahil olmak üzere bir artışa yol açmıştır. Özellikle seçim kampanyaları çerçevesinde bazı popülist politikacılar, göçmen hareketleri üzerindeki endişelerden yararlanarak Müslümanlara karşı nefret uyandırmaktadır (ECRI, 2018:11). Bu bakış açısı onların tacize ve saldırıya uğramalarına neden olmakla birlikte; şüphe, inançsızlık, muhalefet ve saldırganlıkla da karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır (Gündüz, 2010:37). Örneğin Almanya'da 2017 yılı istatistiklerine göre camilere 101 saldırı ile Müslümanlara karşı 908 suç (sözlü eylemden fiziksel saldırılar ve cinayet girişimlerine kadar) gerçekleşmiştir (Bayraklı ve Hafez, 2018:9). Halbuki Almanya'daki en büyük yabancı azınlığı oluşturan Müslüman Türkler, yarım asırı aşkın bir zamandır orada Alman vatandaşı olarak yaşamaktadır. Ne var ki Avrupa vatandaşları olmaları bu ayrımcılığı ve nefret söylemini engellemeye yetmemekte, yine de sadakatleri ve güvenilirlikleri hakkında kuşku duyulmaktadır (Gündüz, 2010:37). Hobsbawm'ın da ifade ettiği gibi (2010:186), yabancı düşmanlığı ve ırkçılık bir çare değil, belirtidir. Modern toplumlarda yer alan etnik topluluklarla

gruplar, birlikte yaşamak zorundadırlar.

Irkçılık ve yabancı düşmanlığının körüklenmesinde, ekonomik ve politik bakış açısının yanı sıra yabancı düşmanlığı ve ırkçılık yapan sivil toplum örgütleri de önemli rol oynamaktadır. Örneğin son yıllarda ortaya çıkan Almanca açılımı "Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar" olan Pegida isimli grubun Dresden'de düzenlediği "Avrupa'nın İslamlaşmasına karşı" yürüyüşü, nasıl radikalleşebileceklerini ve siyasi tartışmaların ön safına nasıl getirilebileceklerini göstermektedir (Kallis, 2015:19). Pegida'ya benzer bir şekilde SIOE[77], yani "Avrupa'nın İslamlaşmasını Durdur" (Stop Islamisation of Europe) adlı örgüt ırkçılığın, insan sadakatinin en düşük şekli olarak tanımlarken İslamofobiyi sağduyu yüksekliği olarak nitelendirmektedir (Sundstrom, 2013:69-70). Böylece SIOE; ırkçılığın kötü olduğunu ancak İslamofobinin ırkçılık olmadığı mesajını vermektedir.

Sonuç olarak, hangi ırkçılık türü olursa olsun, hepsi ayrımcılık anlamına gelmektedir. Günümüzde deri rengine indirgenen ırkçılıktan çok- tabi bu tamamen kalktığı anlamına gelmemektedir- kültürel anlamda bir ırkçılık yapılmaktadır. Avrupa'daki yaşam standartlarının yüksek olması, kalifiye iş imkânı gibi nedenler, Avrupa'nın gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar için bir umut haline gelmesine neden olmuştur. Bu da Avrupa'da dili, dini, dış görünüşü, yaşam tarzı tamamen farklı insanlarla, yani öteki ile bir arada yaşamayı beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda başta ekonomi, din ve siyaset gibi alanlarda ortaya çıkan ayrımcı içerikli negatif politika ve uygulamalar; demokrasi, insan hakları gibi kavramlar üzerinden kendini inşa eden ve iç siyasasında bunu pratiğe dökemeyen Avrupa için adeta bir imtihan haline gelmiştir.

[77] 2007 yılında kurulan "Avrupa'nın İslamlaşmasını Durdur" (SIOE- Stop Islamization of Europe) hareketinden ilham alan Amerikalı blog yazarı Pamela Geller, 2010 yılında İslamofobik bir aktivist gurup olarak oluşturulan "Amerika'nın İslamlaşmasını Durdur" (SIOA- Stop Islamization of America) hareketini kurmuştur. Her iki grup da kendi kıtalarındaki İslam karşıtlığını körüklemiş, 2011 yılında da SIOA ve SIOE, "Ulusların İslamlaşmasını Durdur" (SION- Stop the Islamization of Nations) adı altında birleşmiştir (Lean, 2015: 41).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HABER SÖYLEMİNDE İSLAMOFOBİNİN TEMSİLİ: AVRUPA BASINI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bir medya/basın kuruluşunun en etkili içeriği olan haber, gerçekleşen olayların kişilere aktarılmasının bir aracıdır. Haberin çok büyük bir söylem gücüne sahip olması, bu aracı elinde bulunduranlar tarafından manipüle edilebilmesine neden olmaktadır. Haberin bu kadar büyük bir söylem gücüne sahip olmasını van Dijk, dünyada meydana gelen olayların birçoğu hakkında bilgi ediniminin ve kanaat oluşumunun, haber söylemine dayanmasına bağlamaktadır. Çünkü muhtemelen başka hiçbir söylem tipi, bu kadar çok insan tarafından aynı anda paylaşılmamakta ve okunmamaktadır (2005:353).

Büyük bir söylem gücüne sahip olan haberin üretim sürecinde -"haberde nesnellik" ilkesi benimsenmesine rağmen- gerek medya profesyonellerinin yaklaşımları gerekse medya kuruluşlarının yayın politikaları haberde birtakım sübjektif yargıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Haber söylemindeki bu öznel yargılar, okuyucuların/izleyicilerin dış dünyayı anlama ve anlamlandırmasında yanlış veya eksik yargılara sahip olmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla haberin, farklı kimliklere, ırklara veya dinlere mensup kişileri, kısaca bir yabancı olarak öteki'yi nasıl kurguladığı toplumsal sonuçları itibariyle daha önem kazanmaktadır. Bu nedenle bu bölümde öncelikle, haber ve söylem kavramları ile haberde temsil ele alınacak; daha sonra ise haberlerde kimlik ve ötekinin temsili ile, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının nasıl inşa edildiği ve bunun Avrupa basınındaki yansımaları değerlendirilecektir.

3.1. Haber, Söylem ve Temsil

Haberler, insanların doğrudan tanık olamayacakları olaylara ilişkin bilgi ve enformasyon sunması nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Kaynağını gerçek yaşamdaki olaylardan alan haber, bireylerin içerisinde yaşadığı ekonomik, politik, sosyal ve kültürel düzenin nasıl anlaşılması gerektiğinin yanı sıra, neler hakkında bilgi edinme(me)leri gerektiği ile diğer toplumlar, kültürler gruplar veya cinslere dair bakış açılarının şekillenmesinde büyük bir role sahiptir (Cangöz, 2008:80).

İnsanların bilinçlerinin şekillenmesinde etkili bir kurum olan haber medyası, gerçeği söylemlerle yeniden inşa etmektedir. Bu bağlamda haber söyleminin oluşmasında birçok etmen rol oynamaktadır. Haber kaynağından haberin üretildiği kurumun ve toplumun ekonomi politiğine, haber profesyonellerinden editoryal sürece kadar belirli bir üretim sürecinin sonunda haber söyleminde, süreci kontrol edenlerin de dahil olduğu egemen ideoloji üretilmektedir (Karaduman ve Batu, 2011:363). Ne var ki gündelik hayatta, genellikle ideoloji kavramı yerine söylem kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren medya ile ilgili çalışmalarda söylem, ideolojiyi tamamlayan bir kavram haline gelmiştir (Sözen, 1997:153). Bu tanımlama biçimi, eleştirel medya çalışmalarında, ideolojinin en temel argümanlardan biri olduğunu göstermektedir.

3.1.1. Haber ve Söylemi

Haberler, gerçek olaylara dayanmakla birlikte, kurgusal metinlerdir. Bu sebeple, tüm kurgusal metinlerde olduğu gibi haberin de bir söylemi vardır. Bir yandan, haber söyleminde yer alan anlatımla olaylar ve gerçekler canlandırılıp, insanlara aktarılırken, diğer yandan, bu söylem içinde egemen söylemler doğallaşarak, egemen ideoloji yeniden kurulmaktadır (Tokgöz, 2003:185). Bir başka ifadeyle haber, egemen bakışın kabul ettirmek istediği "gerçeğin" toplumsal bir kurgusu ve özetidir (Çoban, 2013:261).

Haberin tarafsız, objektif/nesnel olup olmadığı, söyleminde ideoloji barındırıp barındırmadığı konusunda temelde iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan Liberal-çoğulcu yaklaşım, özgür bir enformasyon ortamında haberin; olgusal, nesnel, dengeli ve tarafsız olabileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda özellikle habere ilişkin yapılan çalışmaların birçoğu haberlerdeki yanlılığı/taraflılığı ortaya koymaya ve sergilemeye çalışmaktadır. Bu çalışmaların ardında, aslında nesnelliğin mümkün olduğu inancı yatmaktadır (Poyraz, 2002:62). Halbuki olay, haberi izleyen gazetecinin zihinsel sürecinden geçmekte ve orada işlenmektedir. Kaynak seçimi sırasında, bir nesnellik görüntüsünün altında yatan aşırı önyargıları kapatabilen gazeteci (Chomsky, 2012:116), bir nevi haberin hammaddesi olan olayı gözlemleyerek, görgü tanıklarıyla konuşarak, başka haber

kaynaklarından bilgi edinerek yorum ve değerlendirme ortamında işlemekte ve habere dönüştürmektedir. Böylece gerçek olayın birebir aynısı olmaktan çıkan haber, gerçeklerden beslenen kurmaca bir anlatı yapısı haline gelmektedir (Güngör, 2011:214). Bu kurmaca içerisinde bir haber -her ne kadar haber yazımı ilkeleri çerçevesinde yazılmış olsa bile- haberin başlığı, dizgisi, puntosu, sütun uzunluğu ve sayısı, sayfanın neresinde olduğu, doğrudan veya dolaylı kaç kez yayımlandığı gibi aşamalar, nesnellikten uzaklaşan haberi yanlı bir hale getirebilmektedir (Girgin, 2000:101). Bu yüzden eleştirel yaklaşım, gazetecinin rol tanımında önemli bir yeri olan nesnellik olgusunu bir "mit" olarak değerlendirmekte (Sigelman, 1973:133), haberin gerçeği olduğu gibi yansıtamayacağını savunmaktadırlar. Pek uygulanmamasına rağmen, mesleki pratiğin doğruluğuna ve yanlışlığına dair geliştirilmiş olan etik kriterler, haberin nesnel olabileceği ve gerçeği yansıtabileceği şeklindeki bu miti desteklemeye yaramıştır. Bir haberci eğer haberine yorum katmıyorsa etik habercilik yaptığı düşünülürken, yorum yaptığında ise etik anlayışı eleştirilmektedir. Haberin kendisi bizzat seçmeye dayalı ve kurucu bir pratiğin sonucu ise yorum ve nesnel haber ayrımı da kendiliğinden gerçekleşmektedir. Yaygın medyanın haberlerine göz atıldığında, nesnellik mitinin sadece habercinin kendi mesleki kimliğini koruyucu bir iş görmeye yaradığı (Dursun, 2005:79) ve başka bir işlevi olmadığı fark edilmektedir.

Liberal yaklaşımın, eleştirel yaklaşım tarafından eleştirilme nedenlerinden birisi de habercilerin, mesleki kimliklerini koruyamaması ile nesnelliği, tarafsızlığı veya dengeliliği ihlal etmeleridir. Parenti, habercilerin bu ihlalleri yaparken birtakım stratejiler uyguladıklarını ifade etmektedir. Bu stratejilerden biri olan ve bazı olayların ihmal edilmesini veya göz ardı edilmesini ifade eden *atlama,* Parenti'ye göre bu stratejilerden en bilinenidir. Buna göre *atlama*da, üst çevrelerin rahatsızlık duyduğu konuların veya olayların ortaya çıkma ihtimalleri neredeyse hiç yoktur ve kimi zaman trajik olaylar tamamen görmezlikten gelinmektedir. Bir diğer strateji olan *etiketleme* yöntemiyle medya, bir konuyla ilgili önceden, basit bir şekilde "olumlu" ya da "olumsuz" damgası vurmaktadır. Parenti buna örrnek olarak medyanın, "İslamcı terörist", "istikrar", "tutucu" gibi etiketleri kullanmasını göstermekte, ayrıca medyanın kendisini "özgürlükçü medya" şeklinde

tanımlamasını da etiketleme stratejisine dahil etmektedir. *Önleyici varsayım* taktiğinde, politik meseleler eleştirel bir tartışmaya tabi tutulmamaktadır. Medya tarza ve yönteme yoğunlaşırken içeriğe hiç yönelmeyerek içeriği *önemsizleştirmekte*, gerçekleri göz ardı ederek ikincil nedenleri ve sonuçları ortaya koymaktadır. *Dengesiz yaklaşımda*, olayın ikiden fazla yönü varsa sadece iki taraf ele alınmakta, diğer kesimler göz ardı edilmektedir. Böylece, haberci kendini tarafsızlaştırmak isterken, aslında meselenin özünü etkisizleştirmekte ve konuyu çarpıtmaktadır. Bazen de medya çok olumlu bir tablo çizerek olumsuzları görmemezlikten gelmekte ve bardağın dolu kısmına bakmaktadır. Habercilerin yaptığı bir diğer taktik de *şekillendirme* olup, vurgulamalar ve diğer süsleme biçimleriyle haberler nesnellik görüntüsü altında sunulmaktadır. Haberlerde pek çok şey bildirilse de çok az şey açıklanmakta böylece "ne" diye sormamak öğrenilmektedir. Ne diye sormamayı öğrenen toplum, olayların aslını öğrenmeyi sonuna kadar götürmemektedir (2007:47-57). Parenti'nin ortaya koyduğu bu stratejilerin, haberin doğasını ideolojik olarak etkilediği açıkça görülmektedir.

Gerek üretim gerek dağıtım/sunum aşamasında haberin objektif/nesnel olup olmadığı hususunda, toplumu bir ayna gibi yansıtan "nesnel, tarafsız ve dengeli" bir iletişim ürünü olarak ele alan liberal-çoğulcu yaklaşım ile haberi yapısal yanlılık ekseninde ele alan eleştirel yaklaşım birbirinden ayrılmaktadır. Eleştirel teoriden beslenen ve asıl kökenlerini Marksizm içerisinde bulan eleştirel yaklaşım, Frankfurt Okulu eleştirel kuramından yapısalcı medya çalışmalarına, klasik Marksizm'in ekonomi politik yaklaşımdan İngiliz Kültürel Çalışmalarına kadar Marksist paradigma üzerinden ideoloji ve medya arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırmıştır (Dursun, 2001:16-19). Burada, eleştirel çalışmalara asıl yön veren mecralarından birinin Franfurt Okulu olduğu hatırlatılmalıdır. Frankfurt Okulu düşünürleri daha çok iletişim ve kitle iletişim araçlarıyla, kültür ve ideolojinin üretimi ve aktarımı üzerine odaklanmışlardır (Güngör, 2011:32).

Eleştirel yaklaşım, ideolojik sürecin nasıl işlediğine ve diğer pratiklerle ilişkisine odaklanmaktadır. Eleştirel görüşe göre, medya gücünü, kendi ideolojisini kitlelere aktarmak ve hatta dayatmak amacıyla kullanmaktadır. Buna göre iktidarın, kitleleri manipüle etme sürecinde medya büyük rol oynamaktadır (Güngör,

2011:82). Bu bağlamda haber ile ilgili araştırmalarında eleştirel yaklaşım, egemen söylemlerin haberlerde ve tüm medya metinlerinde yeniden -kendi ideolojisi doğrultusunda- kurulduğu görüşündedir. Eleştirel yaklaşım içerisinde haber üretim sürecini inceleyen ekonomi politik kuramcıları, katı bir ekonomik belirleyicilik anlayışına ve altyapının öncelik taşıması gerektiği fikrine karşı durmaktadırlar. Medya çalışmalarında üretim araçlarının mülkiyetinin sahipliği, iktidar, devlet mekanizmasının düzeni, baskı ve rızanın bireyler üzerindeki etkisi gibi meselelere odaklanan eleştirel kuramcılar için anahtar kavram; iktidar ve ideolojisidir (Yağlı, 2009:20). Çünkü eleştirel bakış açısında iktidar kavramı belirleyici olup, haberlerin üretim ve dağıtım sürecinde kurumsal ve sistematik olarak egemen sınıfların çıkarları hakimdir. Bu nedenle haberlerin tek boyutlu ve taraflı bir şekilde sunuldukları varsayılmaktadır. Haber metinleri yerine haber kuruluşlarının yapısını inceleyen ekonomi politik yaklaşım, medya çözümlemelerinde genel anlamda sermaye, devlet ve yayın tekelleri arasındaki organik kurumsal bağlantıları ortaya koymaya odaklanmaktadırlar (Poyraz, 2002:64). Böylelikle, haber üretiminin tekdüze örgütlenişi, elde mevcut bulunan ve güvenilir kaynakları kullanma alışkanlığı, haber değeri anlayışının genel olarak mesleki ve ideolojik boyutlarının yanı sıra Batılı medyanın büyük bir çoğunluğunun şirketler ağı içerisinde olması gibi faktörlerin tümü, toplumun en güçlü kişileri, grupları ya da kurumları ile ilgili bilgileri destekleyen toplumsal bilişler ve metin üretimiyle uyum göstermektedir (van Dijk, 2005:350).

Eleştirel yaklaşım içerisinde yer alan İngiliz Kültürel Çalışmalar'a göre, toplumda iktidar mekanizmalarından biri olduğu vurgulanan medya, toplumsal anlamın oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır (Demirelli, 2009:373). Bu bağlamda Kültürel Çalışmalar, haber metinlerinde egemen söylemin nasıl kurulduğunu ve farklı egemen grupların haber söylemi ile egemenlik mücadelesini nasıl sürdürdüğünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" ile özellikle Gramsci'nin "hegemonya" kavramsallaştırmalarından etkilenen Kültürel Çalışmalar kuramcıları, egemenlerin hegemonyalarını kurma ve toplumsal rızayı üretme aşamasının, medya metinleri ve çoğunlukla haberlerle oluşturulan söylemlerle gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Toplumdaki siyasi,

ekonomik, askeri ve sembolik seçkinlerin söylemleri haberlerin söylemine yansımaktadır (Şeker, 2009:95). Lull, bu söylemlerin kamusal bilgi gibi sürekli manipülasyonları, maddi ve kültürel çıkarlara dayanmaya yardımcı, uyuşturucu baskın bir ideoloji inşa ettiğini ifade etmektedir. Baskın ideolojilerin üreticilerinin giderek bir "bilgi eliti" haline geldiğini belirten Lull, bu bilgi elitlerinin güçlerinin/egemenliklerinin tercih edilen fikir sistemlerini doğrudan kamusal olarak değerlendirebilme becerilerinden kaynaklandığını ve böylece ideolojinin, yeniden sunulduğunda ve iletildiğinde gücünü ortaya koyduğunu savunmaktadır (2001:20).

Lull ideolojiyi, değerler ve ulusların kamusal amaçları ile din gruplarının, siyasetçilerin ve siyasi hareketlerin, iş örgütlerinin, okulların, işçi birliklerinin ve hatta profesyonel spor takımları ile rock gruplarının tasvir edilmesinde uygun bir anlatım alanı olarak görülebildiğini ifade etmektedir. Fakat ideolojinin genelde ekonomi politik bağlam içerisinde bilgi ve sosyal iktidar arasındaki bağlantıya gönderme yaptığını belirten Lull, bu durumda sosyal iktidarın düşüncesinin, toplumdaki ekonomik ve politik iktidardan oluşan farklı kanallar aracılığı ile savunulduğu görüşündedir (2001:20). Bu kanallardan biri olan medya, İnal'ın da ifade ettiği gibi, kapitalist ekonomi içinde kâr eden kuruluşlar olarak haber medyası, toplumda dördüncü güç olmak yerine var olan güç/iktidar ilişkilerinin sürdürülmesinde güç/iktidar sahibi kişi ve kurumlara bağımlı konumda kalmaktadır (1996:75).

İnal, haberi söylem olarak incelemenin dört temel nedeni olduğunu ifade etmektedir. Bunlar; (a) haber söyleminin gazeteciliğin günlük pratikler içerisinde oluşması, yani zamansal, mekânsal ve mali sınırlılıkların olması, (b) basının ticari bir işletmeye dönüşmesi sonucu yatay veya dikey tekelleşme içerisinde gelişen gazetecilik normları ve gazetecilerin profesyonel ideolojileri, (c) haberin söyleminin haber metinlerinin üretildiği somut tarihsel koşullar ve üretim anı ile belirlenmesi, (d) medyanın ekonomi politikası çerçevesinde kâr kaygısının haber söylemlerini değiştirmesi (1996:95) şeklindedir. Bütün bu etmenler van Dijk'a göre, haber raporlarının, şemalarının, başlıklarının ve üslubunun daha iyi analiz edilebilmesinin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel iktidarın uygulamalarını

ve ideolojilerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. van Dijk ayrıca, üretim aşamasındaki bu etmenlerle birlikte, sosyo-ekonomik ve sosyokültürel farklılıklardan dolayı insanların haberleri farklı şekillerde yorumlayıp, farklı tutum, kanaat ve ideolojilere sahip olduklarının (2005:353-354) da altını çizmektedir.

Sonuç olarak haber, dış dünyadaki gerçeklerin aktarılmasında bir araçtır. Liberal yaklaşım haberlerin gerçeğin aynası olduğunu söylese de haberler, söylemlerden oluşmaktadır. Haberin gerek üretim aşaması gerek üretim sonrasına bakıldığında, haber söylemlerinin saf olmadığı görülmektedir. Egemen ideolojinin haberler aracılığı ile kendisini nasıl yeniden ürettiği eleştirel yaklaşımın sorunsallaştırdığı temel sorulardandır. Her ne kadar buna ekonomi-politik, kültürel çalışmalar ya da Frankfurt Okulu farklı cevaplar verse de hepsinin ortak paydası haber söylemlerinin açık ya da gizli ideoloji barındırdığıdır.

3.1.2. Haberde Gerçek ve Temsil

Medya, dünyada meydana gelen olayları daima kendi söylemleri çerçevesinde yansıtmaktadır. Haber söylemlerinde de -her zaman bilinçli bir şekilde yapılmasa da- olay ve haberde aktarılan gerçeklikler birbirinden farklılık göstermektedir.

Eleştirellerin en çok dile getirdiği önermelerden birisi "Haberin gerçek dünyayı olduğu gibi yansıtmadığı, gerçekliği kuran/inşa eden bir metin olduğu"dur. Bu önermede eleştirilen nokta, gerçekliğin orada bir yerlerde bulunduğu ve gazetecinin/muhabirin bunu bir türlü yakala(ya)maması değildir. Temel sorun, haber üretiminin kurumsallaşarak bu yapının işleyiş mantığının dünyayla ilişkin bilgi türü olan haberi, yani dünyamızı belirlemesidir (Dursun, 2004:40). Çünkü haber medyasında bilginin stratejik denetimi, kısıtlı başlık seçimi ve daha genel anlamda toplumsal ve siyasal gerçekliklerin yeniden özgül inşaları yoluyla uygulanmaktadır. Bu sürecin kendi -çeşitli seçkin aktörlerin, kişilerin, grupların, sınıfların, kurumların, ulusların veya dünya bölgelerinin çıkarlarına önem verilme eğiliminde olan- haber ve haber değeri hakkındaki mesleki ideolojiler sistemi tarafından yönetilmektedir. İster olumlu ister olumsuz olsun, haber aktörlerinin tercihe dayalı erişimleri ve sunumları toplumsal iktidarın kitlesel dolayımından

geçerek yeniden üretilmektedir (van Dijk, 2005:326). Böylelikle aslında haberde kabul ettirilmek istenen gerçeklik, sadece yeniden üretilmekle kalmamakta, ayrıca yeniden tanımlanmaktadır. Gerçeklik tanımları, bütün bir dilsel pratikler aracılığı ile desteklenip üretilmekte ve bu dilsel pratikler aracılığıyla "gerçeğin" seçilmiş tanımları temsil edilmektedir (Hall, 2005a:84). Bu bağlamda haber medyası, toplumsal olayları bize yansıtan -ya da toplumsal olayları temsil eden- araçlar değil, toplumsal gücün/iktidarın kurulduğu, inşa edildiği ve anlamlandırdığı araçlardır (İnal, 1996:75).

17. yüzyıldan beri tartışılan bir kavram olan temsil, günümüzde sadece felsefe ve psikoloji alanlarında değil, sanat, antropoloji, film ve medya çalışmaları, dilbilim, matematik ve bilgisayar bilimleri gibi disiplinlerde de kullanılmaktadır (Yeo, 2008:1). Peki temsil derken ne kastedilmekte, bir şey nasıl temsil ya da inşa edilmektedir? Kavramın değerlendirmesine geçmeden önce, gündelik hayatta sıkça kullanılan ve belki de Pitkin'in de Temsil Kavramı kitabında ifade ettiği gibi temsil kavramının ya verili bir terim gibi düşünülmesi (2014:7) ya da Saussure'ün göstergebiliminden Foucault'nun söylemine kadar karmaşık bir yapı içerisinde olması, temsil ile ilgili kuramsal çalışmalarda niceliksel eksikliklere yol açmıştır. Fakat, özellikle Kültürel Çalışmalar içerisinde önemli bir yeri olan temsil, Kültürel çalışmaların en önde gelen kuramcılarından biri olan Stuart Hall tarafından derinlemesine ele alınmıştır. Medyada temsille ilgili yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında temsil kavramı ve teorileri üzerinde Stuart Hall'un etkisinin açık bir şekilde görüldüğü söylenebilir.

Temsil kelimesinin etimolojik kökeninde geçen re-presentation, yeniden var kılma halidir. Genel olarak temsil kavramı, bir şeyin o anda ya da durumda var olmamasına rağmen bir şekilde var kılmaktır. Bu durumda bir şeyin aynı anda hem var hem yok olması paradoks bir durum ortaya çıkarsa da temsil hususunda; kelime anlamı açısından var olmayan bir şeyin, mecazi anlamda var olduğu kabul edilmektedir. Şekli ve türü, tamamen nasıl anlaşıldığıyla ilgili olan temsil (Pitkin, 2014:12); yaygın olarak "Bir şey hakkında anlamlı bir şey söylemek ya da dünyayı diğer insanlara anlamlı bir şekilde tasvir etmek için dilin kullanılması" tanımlanmaktadır. Fakat temsil kavramı için Hall şunları eklemektedir: "Temsil,

anlamın üretildiği ve bir kültürün üyeleri arasında değiş-tokuş edildiği sürecin temel parçasıdır. Şeyleri simgeleyen ya da tasvir eden dil, işaretler ve görüntülerin kullanılmasını içermektedir." (2017a:23). Temsil'in ancak anlamın somut anlamlandırma, okuma ve yorumlama pratiklerinde üstlendiği güncel formlarla ilişkili olarak uygun bir biçimde analiz edilebildiğini ifade eden Hall'a göre bu formlar, sembolik anlamın dolaşıma sokulduğu güncel işaretler, semboller, figürler, görüntüler, anlatılar, kelimeler ve seslerin analizini gerektirmektedir (2017a:18). Bu bağlamda Pitkin'in de ifade ettiği gibi temsil, insanın ürettiği bir fikir olduğu için, bazıları tarafından var kabul edilip savunulurken, diğerleri tarafından sorgulanabilmektedir (2014:13).

Temsilin anlam üretimindeki işlevinin fark edilmesiyle, iletişim ve kültür ile ilgili araştırmalarda temsil kavramına geniş yer ayrılmış ve kavramın anlamlandırma süreçleri ile bağlantısı tartışılmaya başlanmıştır (Varol, 2014:303). Bu bağlamda temsil sürecinde anlam ve dilin kültürle ilişki kurmasında, dilin dünyayı tasvir etmekte kullandığı bir dizi teori bulunmasına rağmen, Hall temelde üç farklı yaklaşım ekseninde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bunlar; *yansıtıcı*, *kasıtlı* ve *inşacı* yaklaşımlardır (2017a:23). *Yansıtıcı* yaklaşımda; anlamın gerçek dünyadaki nesne, kişi, fikir ve hatta olayda yattığı, dilin bir ayna işlevi görerek dünyada zaten mevcut olan gerçek anlamı yansıttığı düşünülmektedir. Diğer bir teori olan *kasıtlı* yaklaşımda; konuşan veya yazan kişinin, dünyaya ilişkin kendine özgü yorumunu dil yoluyla empoze etmeye çalışmaktadır. Hall, yansıtıcı yaklaşımda olduğu gibi kasıtlı yaklaşımı da kusurlu bulmaktadır. Çünkü, baştan başa bir sosyal sistem olan dilde, tek ya da benzersiz anlam kaynağı olamayacağını ifade etmektedir. Bir diğer teori olan *inşacı* yaklaşım ne şeylerin ne de bireysel kullanıcıların kendi başlarına dilde anlamı sabitleyeceğini kabul etmektedir. Hall'e göre şeylerin anlamı yoktur, temsil sistemlerini kavramlar ve işaretler kullanarak biz inşa ederiz. İnşacılar, materyal dünyanın varlığını kabul etse de anlamı aktaran materyal dünya değildir. Bir başka ifadeyle inşacı yaklaşım, kelimeler ve şeylerin işaretler olarak işlev gördüğü hayatın sembolik alanını, sosyal hayatın tam merkezine yerleştirmektedir (Hall, 2017a:36-41).

Hall, temsil kuramlarını ortaya koyarken; Saussure, Barthes ve

Foucault'dan beslenmektedir. Hall'a göre Saussure, dile ve temsile sosyal inşacı yaklaşım açısından bakmaktadır. Saussure'ün, dil tarafında kullanılan ifade formları (gösteren) ile onlarla ilişkili zihinsel kavramlar (gösterilen) arasındaki kodların bağlantı sağladığını belirten Hall, Saussure'ün böylece bu iki temsil sistemi arasındaki ilişkili işaretleri ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Hall, Barthes'ın, 1960'lardaki çalışmalarında Saussure'ün dilbilimsel modelini, fotoğraf, reklamcılık, seyahat modası gibi çok kapsamlı işaret ve temsillere uygulayarak geliştirmesine vurgu yapmaktadır ki buna göre Saussure'ün temellerini attığı göstergebilimsel yaklaşımda sadece kelimelerin ve görüntülerin değil, nesnelerin kendisinin de anlam üretiminde gösterenler olarak işlev görebilmesi önemlidir. Ayrıca söylemi bir temsil sistemi olarak gören Foucault'dan da etkilenen Hall'e göre Foucault, anlam ve anlamlı pratiğin söylemler içinde inşa edildiğini yani "söylemin dışında hiçbir şeyin anlamlı olamayacağını" savunmaktadır (2017a:42-60).

Temsille ilgili kısıtlı bir teorik çerçeve çizdikten sonra, temsil ve haberlerdeki kullanımına bakıldığında, temsil teorilerinden en çok inşacı yaklaşım çerçevesinde haberlerin oluşturulduğu söylenebilir. Çünkü haberlerdeki temsil, ne Liberal paradigmanın savunduğu gibi gerçekleri yansıtıcı, ne de haberde yer alan ifadelerin tümü kasıtlıdır. Hall'ün de ifade ettiği gibi konuları, insan tiplerini, olayları, durumları vb. temsil eden medya, ekrandaki görüntülerle veya bir sayfadaki kelimelerle tasvir ettiği şeylere bir şekilde anlam vermektedir (Hall, 2005b:6) ki bu anlam müspet veya menfi olabilmektedir. Hall'a göre, görsel anlatıda kavram ve işaret arasındaki ilişkinin oldukça basit göründüğü durumlarda bile, mesele basit olmaktan uzaktır. Kelimeler gibi ses çıkaran bir anlatının yanı sıra ses çıkarmayan işaretler olduğunu belirten Hall'a göre, bunlar görsel işaretlerdir ve ikonik işaretler olarak adlandırılmaktadır. Yani, kendi formlarında, başvurdukları nesneye, kişiye veya olaya belirli bir benzerlik taşımaktadırlar. Bu bağlamda Hall, yazılı veya sözlü işaretlerin dizinsel olarak adlandırılan şeyler olduğu, fakat mesela bir ağacın fotoğrafının görsel algımızın gerçek işaretlerinden bazılarını görsel bir tabelada üretildiği görüşündedir (1997:20). Bu nedenle haberde temsillerle ilgili yapılan çalışmalarda ne yansıtma gibi çok iyi bir niyet, ne de her şeyi kasıtlı bulacak

bir kötü niyet vardır. Aynı kişi, olay, kimlik ya da durum farklı şekillerde inşa edilebilmektedir.

Haberde gerçekliğin inşa edilmesiyle ilgili ilk kapsamlı çalışmayı Gaye Tuchman "Making News: A Study in the Construction of Reality" adlı eseriyle yapmıştır. Tuchman, gazetelerin ve televizyonların iş yapma stratejilerini belirleyen kaçınılmaz bazı süreçler olduğunu; haber üretim sürecinde profesyonellikten kaynaklandığı düşünülen bazı kararların verilişini de etkileyen faktörlerin tamamen haber kuruluşlarının kaygıları olduğunu ifade etmektedir. Tuchman'a göre "haber, bize kendisini, bir uzlaşımlar dizgesi tarafından yönlendirilen işaretler ve simgeler olarak değil, gerçek temsiller olarak sunmaktadır." (1978, Aktrn: Dursun, 2004.40).

Haberin sunduğu gerçeklik temsilleri, gerçek/dış dünyaya dair kişisel tutum ve davranışlarımızı büyük ölçüde belirlemektedir. Bu anlamda özellikle kimliklere etkisi büyüktür. Bireylerin kimlik algılarını şekillendiren temsiller, bireylerin kimlik algılarını da şekillendirmektedir. Burton'a göre insanlar, farklı medya mecralarında belirli şekillerde temsil edilmekte ve bu temsiller, belirli insanların belirli gruplara dâhil olduğu düşüncesinin yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Böylelikle, medya çıktılarının insan kategorilerinin ve belli insanların niçin belli kategorilere dâhil olması gerektiğine dair anlayışımızı düzenlediğini ifade eden Burton, bu kategorilerin medyada olduğu kadar gerçek hayatta da insanları değerlendirmek için kullandığımız düşünme sürecimizin bir parçası haline geldiğini savunmaktadır. Burton'a göre, bu gibi kategoriler algısal kümeler olarak adlandırılmakta, yani insanların medyadaki temsilleri bu algısal kümelerin inşa edilmesine ve sürdürülmesine yardımcı olmaktadır (1995:111). Genel olarak medyanın bu temsilleri, özellikle dezavantajlı durumda olan gruplar söz konusu olduğu zaman, egemen söylemlerin bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Genel olarak denmesinin nedeni, anaakım medyanın hedefi sadece daha çok gazete satmak ya da reyting almak değildir. Çeşitli çıkar gruplarına dahil olan kitlelerin temel hedefi aynı zamanda hem kendilerinin medyada olumlu temsil edilmesi hem de çatışma içinde bulundukları alternatif grupların medyada olumsuz imajlarla sunulması için gerekli zemini sağlamaktır (Arsan, 2004:160). Dolayısıyla medya temsilleri ve egemen ideolojik yapılanmalar arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır.

Hemen hemen bütün medya çıktılarında bu durum görülse de bir medya ürünü olarak haberde daha belirgin bir hale gelmektedir. Bu bağlamda problematik bir hale gelen haberin gerçeği yansıtma düzeyi, hangi ideolojik süzgeçlerden geçtiği ile yakından ilişkilidir. Diğer taraftan özellikle fenomenolojik yaklaşımın önemle üzerinde durduğu gibi haber, toplumsal gerçekliğin inşasında önemli bir rol oynamaktadır (Göker ve Keskin, 2015.234). Çünkü bu yaklaşımın temel felsefesi inşacı ilkelerdir. Buna göre insan, faillerinin toplumsal olguları şekillendirirken, onu nasıl tarif edeceklerine dair fikir birliğine vararak/uzlaşarak bu şekillendirmeyi yapabilmektedir. Bu bağlamda da medya ile ilgili çalışmalarda fenomenolojik yaklaşım; haber kuruluşlarının işleyiş mekanizmalarının, haber çerçevelerinin oluşumunu belirlediğini; uzlaşmayla oluşturulan bu çerçevelerin ise toplumsal anlamın dolaşımını sınırlandırdığını savunmaktadır. Öyle ki bu sınırlandırılmış anlamlar toplumsal gerçekliğin inşasına yol açmaktadır (Dursun, 2004: 43-55).

Sonuç olarak, medyada ve haberlerde gerçek, temsiller aracılığıyla sunulmaktadır. Temsiller gerçeğin bir yansıması olmayıp, -bazen çarpıtılarak- tekrar tekrar inşa edilmektedir. Fakat temsilin inşa etme görevini değerlendirmenin bir yolu olarak "gerçekliğe" başvurmada Gledhill'in ifade ettiği gibi pratik sorunlarla karşılaşılmakta, temsilin gerçekleri yansıtıp yansıtmadığı, gerçeği yansıttığında bile "kimin gerçekliği?", "hangi gerçeklik?" ve "kime göre?" gibi sorular ortaya çıkmaktadır (2017:452-453). Özellikle bu sorular habercilikte daha anlamlı hale gelmektedir. Gerek medya/basın kuruşunun egemen ideolojisi, gerek medya profesyonellerinin bakış açısı bu gerçeği inşa etmede belirleyici olmaktadır. Bu belirlenim, medya ürünlerini tüketen bireylerin kendilerine sunulan temsiller üzerinden yeni bir kimliğin yanı sıra bir tutum veya davranış biçimi geliştirebilmesinde önemli rol oynamaktadır. Medyanın özellikle toplumda ayrımcılık türlerinden herhangi birine maruz kalan zayıf toplulukları temsil etme biçimleri, onların gündelik yaşam pratiklerine fazlasıyla olumsuz etki etmektedir.

3.2. Haber Söyleminde ve Avrupa Basınında Kimliklerin Temsili

Günümüzde, genel olarak medyanın gerçeği/gerçekliği tanımlamada veya inşa etmede en önemli toplumsal yapı olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda toplum, dış dünyayla ilgili görüş ve düşüncelerini büyük oranda bir medya ürünü

olan haberler üzerinden edinmektir. Haberler üzerinden belirlenen gündem ve medyatik gerçeklik içerisinde bazı toplumsal temsiller inşa edilmektedir.

Bir şeyi simgelemek ya da yerini tutmak olarak tanımlanabilecek temsil, görünenin/gerçeğin herhangi bir parçasını temsil etmekten çok gerçeği yeniden üretmekte ya da inşa etmektedir (Fiske, 2002:31). Temsil etme, aktif bir seçme ve sunmanın yanı sıra yapılandırma ve biçimlendirme pratiğidir. Bu pratik çerçevesinde haberlerde yapılandırılan ve kurgulanan temsillerde, bazı kimlikler ön plana çıkarılırken, bazı kimlikler de arka planda bırakılarak seçme işlemi yapılmaktadır (İlhan ve Civelek, 2014:64). Dolayısıyla temsil edilen kişiler, haberlerdeki ya da medyadaki görüntü göstergeleri aracılığıyla inşa edilmekle birlikte, bu görüntülerin anlamı ve neyi işaret ettikleri de temsil edilmektedir (Burton, 1995:226).

Bazı kimliklerin ön plana çıkarılması ya da arka plana atılmasında belirleyici olan medya, onların temsillerinde de belirleyici olmaktadır. Mesela negatif kimliğe sahip bir birey veya grubun temsilinde haberler, dolaylı ya da dolaysız yoldan gerçek görüntüsü altında bir söylem oluşturarak bir kimlik inşa etmektedir. Bu başlık altında da öncelikle haberde kimliklerin temsili ile kavramsal bir çerçeve çizilecek, daha sonra ise Batı Avrupa basınında Müslüman kimliğinin nasıl temsil edildiği ve ne şekilde inşa edildiği ele alınacaktır.

3.2.1. Haberde Kimliklerin Temsili

Gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olan haberler, bireyin içerisinde yaşadığı dış dünya hakkında gerçeği üreterek bilgi vermektedir. Haberde kullanılan göstergeler, olay örüntüsü ile haberin öznesi olan kaynak kişiler, kullanılan dil, yani söylem aracılığıyla gerçeklik yeniden inşa edilmektedir. Dolayısıyla haberde kullanılan söylem, gerçeğin temsil edilmesinde en önemli araçtır.

Fairclough'a göre söylem, toplumsal pratiklerde genel olarak üç şekilde kendini göstermektedir. Bunların ilki, -bir işin parçası olarak dili özgün bir şekilde kullanmak gibi- bir pratikteki toplumsal etkinlik iken, ikincisi söylemin temsillerde kendini göstermesidir. Buna göre temsil pratikleri, toplumsal yapılanma süreci olup, dönüşlü kendi-kendine etkinlemeyi de içermekle birlikte, temsiller toplumsal

süreçlere ve pratiklere girmekte ve onları şekillendirmektedir. Üçüncüsü ise kimliklerin oluşturulmasında, -kısmen göstergesel olarak oluşturulmuş- bir var olma biçimi ve bir var olma biçimi olarak söylemdir (2003:174). Bu bağlamda temsil ve söylemin, medyanın bir parçası olmanın yanı sıra ideolojik yapılanmalarla da arasında güçlü bir bağ bulunduğu göz önüne alındığında; medya ve haber temsillerinin, özellikle dezavantajlı toplumsal gruplar söz konusu olduğunda egemen söylemlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı (Göker ve Keskin, 2015:234) görülmektedir. Shoemaker ve Reese de haberlerin yalnızca güçlüler hakkında olmadığını, diğer haberlerin de güçlülerin çıkarlarının bakış açılarından yorumlandığını (2002:131) ifade etmektedirler. Bir başka ifadeyle, medyatik gerçeklik alanında temsil edilen kimlikler, kamusal alanda ya avantajlı ya da dezavantajlı/marjinalize edilmiş olarak ortaya çıkmaktadır. Habercilik etiği açısından alternatif görüşleri yansıtarak farklı seslere söz hakkı vermesi beklenen medya/basın, uygulamada medyanın temsil gücünü egemen sınıfın temsil edilmesinde kullanmaktadır. Böylece, egemen sınıfın dışında kalanları marjinalleştirmekte ve gayri-meşrulaştırmaktadır (Karaduman, 2007:55).

Temsil edilen şey, insan kategorilerinin görünüşünden veya genel olarak neye benzediklerinden daha fazla bir şeydir. Temsil etmelerin arkasındaki değer iletilerinin kodları açımlandığında, ortaya değer yargıları kümesi çıkmaktadır (Burton, 1995:112). Haber temsillerinde yer alan bu değer yargıları kümesi, aslında bu temsillerin politik olduğu düşüncesini akıllara getirmiş, medya ve kültür teorileri tarafından uzun bir süre tartışılmıştır. Haberlerde temsillerin sorgulanma süreci, 1960'larda Feminist, Afro-Amerikan, Latin, gey ve lezbiyen gibi çeşitli muhalif hareketlerin, kendi gruplarının haberlerdeki kültürel temsillerine, kalıp-yargılarına ve önyargılı imajlarına karşı çıkılmasıyla başlamıştır. Cinsiyetçilik, ırkçılık, homofobi ve diğer önyargılarla ilgili bu eleştiriler, kültürel temsillerin hiçbir zaman masum ya da saf olmadıklarını, farklı sosyal grupların olumlu, olumsuz ya da belirsiz temsiller içerdiğini ortaya koyduğu gibi; bu temsiller, bazı grupların alt düzeyde olması nedeniyle egemen toplumsal grupların üstünlüğüne işaret etmektedir (Durham ve Kellner, 2006:xxxii-xxxiii). Zaten medya, toplumsal grupları temsil ettiğinde genellikle kültür hakkında da bir şeyler söylemektir. Çünkü

bu insan grupları belirli bir kültüre ya da alt kültüre dahildir. Yabancısı olduğumuz bir kültür ve yaşam tarzları hakkında bir şeyler söyleyen medya, bizim kültürümüz ve alt kültürlerimizden de bahsetmektedir. Doğru olup olmadığı ayrı bir konu olmakla birlikte, bu kültürlerin bazı yönleri temsil edilmektedir (Burton, 1995:113). Bir başka deyişle, haberler ve genel olarak medya, toplumsallık ve içeride/dahil olma duygusu oluştururken, -genellikle medyada yanlış temsil edilen- dışarıdakiler/dahil olmayanlar medyanın kapsayıcılık ve dışlayıcılık mekanizmalarını açığa çıkaran eleştirel bir perspektif sağlamaktadırlar (Uluç, 2009:124).

Haberler söylemlerindeki temsillerle, izleyicilere model alacakları davranış modelleri, yani kimlik özellikleri gösterilmektedir (Varol, 2014:308) Farklı şekilde konumlandırılan toplumsal aktörler, toplumsal yaşamı değişik şekillerde ve değişik söylemlerde görmekte ve temsil etmektedirler. Mesela, fakir ve mağdur insanlar -toplumsal aktörlerin değişik konumlarına denk düşen- hükümet, politika, tıp ve toplumsal bilimlerin toplumsal pratiklerinde farklı söylemler üzerinden temsil edilmektedirler (Fairclough, 2003a:175). Haberde yer alan aktörlerin gerçek kimlikleri göz ardı edilerek, bu aktörler daha edilgen bir kimlikle temsil edilebilmektedirler. Böylece haberler aracılığıyla temsil edilen kimlik özelliklerine ilişkin kod ve simgeler topluma aktarılmakta, toplumsal belleğe yerleşmekte ve kişisel kimliğin şekillenmesinde etkili olmaktadır (Varol, 2014:308).

Haberdeki temsiller, -daha önceden de bahsedildiği üzere- Foucault'cu bir perspektifle yalnızca söylemlerden değil, Saussure ve Barthes'ın göstergebilimsel yaklaşımlarından da faydalanmaktadır. Haber metinlerinde kullanılan görseller, habere konu olan kişi, olay veya şeylerin temsili hakkında ipucu vermektedir. Hall, bir fotoğrafın bazen birbirinden tamamen farklı birkaç değişik anlam taşıyabildiği için içinde çok sayıda anlam barındırdığını ve bu nedenle bir fotoğrafta tek bir gerçek anlam olmadığını ifade etmektedir. Fotoğrafın anlamının sabitlenemediğini belirten Hall'a göre yine de onu sabitlemeye çalışmak, bir fotoğrafın çok sayıda muhtemel anlamının içlerinden birine ayrıcalık tanıma denemesine müdahil olmak (2017b:296) anlamına gelmektedir.

Haberlerin, dezavantajlı gruplara ilişkin bazı görüntüleri temsili olarak

gösterdiğini ifade eden Uluç ise bazı görüntülerin elenerek zihinlerde anlam şemaları oluşturulduğunu; böylelikle haber medyasının sadece görüntülerin yansıdığı bir ortam değil, kendi kimliğimizi tanımladığımız ve inşa ettiğimiz, öteki ile ilgili korkularımızı, düşlerimizi, isteklerimizi yansıttığımız yer haline geldiğini (2009:124) belirtmektedir. Dolayısıyla haberde yer alan temsiller üzerinden iletilen kod ve simgeler toplumsal belleğe yerleşmekte ve bireylerin, kimlikleri üzerinde etkili olmaktadır (Varol, 2014:309).

Sonuç olarak haberler, söylemlerinde gerek egemen gruplara gerekse muhalif/dışlanmış gruplara yer vermekte fakat her iki grubun da kimlikleri farklı şekillerde temsil edilmektedir. Egemen kimlik, kendinden aşağıda olan kesimleri tanımlayıcı olmakta, yani medyada temsil edilen kimlikler, temsil edenlerin perspektifinden inşa edilmektedir. Özellikle haberde yer alan etnik köken, ırk, din ve cinsiyet gibi bireysel, kolektif veya sosyal kimlikler söz konusu olduğunda, egemen kimliğin temsil politikaları çerçevesinde bu kimlikler inşa edilmektedir. Haberde kullanılan söylemin dili ve görseller okuyucuların/izleyicilerin, kendi kimlikleriyle ilgili bağlarını pekiştirirken, farklı kimlikleri nasıl anlamlandırmaları gerektiği kodlanmaktadır. Böylece, okuyucuların/izleyicilerin bilişsel dünyalarındaki anlamlandırma pratiklerine gönderme yapan haber/medya, onların olumlu ya da olumsuz kanaat, tutum ve davranışlarını şekillendirebilmektedir.

3.2.2. Avrupa Basınında Müslüman Kimliği

Müslüman ve Hristiyanlar, karşılaştıkları ilk günden itibaren şüphesiz, birbirleriyle ilgili bir izlenime sahip olmuştur. Din gibi kutsal bir aidiyetliğin getirisi olarak her iki taraf da karşıdakini olumsuzlamış ve öteki olarak görmüştür. Geçmişten günümüze yaşananlar, sonraki nesillere aktarılarak, toplumsal bellek canlı tutulmuş ve tutulmaya devam etmektedir. Günümüzde, Avrupa ülkelerinde yaşayan farklı din ve etnisitelere mensup kimlikler içerisinde özellikle -Avrupa'da en büyük ikinci dinin mensubu olan- Müslümanların, Avrupa basınında olumsuz ya da eksik temsil edildiği görülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde hatırlanacağı üzere gerek oryantalistlerce gerekse Avrupalı Hristiyan din adamları veya filozoflarınca, Müslümanlarla ve

İslam dini ile ilgili olarak çoğu olumsuz olmak üzere birçok eser yazılmıştır. Bu durum, 20. yüzyılın başlarından itibaren daha da artmış, pek çok Avrupalı yazar İslam'ı kötü göstermek amacıyla tartışmalı yazılar kaleme almışlardır. Bu yazılanlar genelde İslam'ın inançlarına aykırı olarak onun gerçekdışı doğasını yansıtmaya çalışmıştır (Uluç, 2009:335). 20. yüzyılda kaleme alınan Müslümanlarla ilgili bu menfi yazıların bu kadar artış göstermesinde, o dönem sayıları gitgide artan gazetelerin etkisinin olduğu söylenebilir. Geleneksel kitle iletişim teknolojilerine, yeni iletişim teknolojilerinin de eklenmesiyle günümüz Avrupa basınında, İslam ve Müslüman kimliği hakkında olumsuz algı oluşturacak yazılar kaleme alınmaya devam etmektedir. Avrupa basınının bu tutumunun, Avrupa'da İslam karşıtlığının yükselmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu (Gökçe ve Gökçe, 2015:51), son zamanlarda sıkça vurgulanmaktadır.

Avrupa basınında hâkim olan İslam imajını, oryantalizmin devamı olarak görmek mümkündür. İslam ve Batı arasındaki bilgi akışını oryantalistler sağlamış olsa da Orta çağda ve medyanın bu kadar gelişmediği 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar İslam, belli oranda geniş halk kitleleri tarafından bilinmeyen bir din olarak varlığını devam ettirmiştir. Modern çağda medya organlarının yaygınlaşmasıyla, toplumdaki insanlar bütün bir bilgiye ulaşır hale gelmiştir. Buna rağmen öteki hakkında bilgisi ve algısı genelde önyargıların oluşturduğu kurgusal oryantalist imgelere dayanmaktadır (Ertuğrul, 2014:93). Oryantalist bakışın bir yansıması olarak Avrupa kamuoyunda yerleşik bir algı olan, cinsiyetçi stereotipler de haberlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Öyle ki "İslam", "Müslüman" veya "Ortadoğulu" kavramları salt bir dini, o dinin mensuplarını ya da coğrafi bir bölgeyi tanımlamamasına rağmen, şiddet ve tehlikeye dair tahayyüllere davetiye çıkarmakta olan insanların ve mekanların coğrafi tahayyüllerini kurgulamakta, temsil etmekte ve süreklilik sağlamaktadır (Culcasi ve Gökmen, 2012:63). Uluç'un da ifade ettiği gibi mesela -coğrafi açıdan- medyada Orta Doğu'nun bilindik görsel argümanları kullanılarak, Filistin şallarıyla maskelenen erkeklerin bir prototip imgesi sunulmaktadır. Doğu'nun; çekici, ayartıcı ve kurtarılabilir, ıslah olunabilir kadınının aksine, Doğu erkeği düzeltilemez, asimile edilemez bir kimlik olarak temsil edilmektedir. Bu temsilde Doğulu erkek, Müslüman erkek ile eş anlamlı hale

gelmektedir. Yabancı, garip ve farklı olan bu maskeli Müslüman erkek, gerçek "öteki"dir. Bu figürlerin çağdaş Amerikan filmlerinde geçen "siyah maskeli Doğulular layıklarını buldular" repliğindeki "hainler" olduğunu ifade eden Uluç'a göre oryantal mitlerin güçlü ve baştan çıkarıcı nitelikteki fonksiyonu sinemada, haber söyleminde, imgeleme mantığında görülmektedir (2009:360-361).

Doğulu erkeklerin basında temsilinin benzeri ve hatta daha fazlası, İslam'da kadın konusu ele alınırken yapılmaktadır. Öyle ki olumsuz özelliklerle stereotipleştirilen kadınlar genellikle; özgür olmayan, aile bağımlı/yönetimli, eğitimsiz ve geri kalmış olarak temsil edilmektedir. Müslüman kadın Avrupa basınında, örtünün altına sıkıştırılmış ya da gizlenmiş bir varlık olarak algılanmakta ve gösterilmektedir. Örtülü kadın ya da sadece "örtü", Avrupa basınındaki İslam'ın sunumunda iki şekilde gerçekleşmektedir. İlkinde ve genellikle Müslüman kadının ezilmişliğine vurgu yapılırken; ikincisinde ise Müslüman kadının ya da kadının üzerinden İslam'ın tehlikeli olduğu ve tehdit içerdiğine gönderme yapılmaktadır (Tosun, 2016:263). Fakat, genel olarak Avrupa'daki Müslümanların temsiline bakıldığında bir sorun çıkmaktadır. Avrupa'da yaşayan Müslümanlar ne etnik ne de kültürel açıdan türdeş sayılmaktadır. Batılı olmayan Müslüman nüfus, kendi içerisinde farklı etnik ve kültürel referanslara sahiptir. Öyle ki bu çeşitlilik, içerisinde Arap, Türk, İranlı ya da Berberi vb. etnik bileşenleri taşımanın yanı sıra, politik ayrışmaları da içine almaktadır. Ayrıca, geçmişte Batı'nın sömürgesi olan veya bu deneyimi hiç yaşamamış ülkelerden gelen göçmenlerin hayat tarzları da dikkat çekici bir dinsel referans kümesine sahiptir (Subaşı, 2008:145). Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun ekonomik açıdan gerekçelendirilmiş bir statü arayışının halen belirleyici olduğu da unutulmamalıdır.

Avrupa basınında yerleşik algılardan birisi, Göle'nin de ifade ettiği gibi, Müslümanların yaşamalarını çevreleyen gelenek ve kuralları tanımlayan "şeriat" kavramıdır ve sürekli kullanılmaktadır. Kavramın, basitleştirilerek yani indirgemeci bir şekilde kullanıldığını ve siyasallaştırıldığını belirten Göle, halbuki şeriatın kaynaklarını, Kuran, hadis ve İslam hukukundan (fıkıh) aldığını ve bu bağlamda şeriatın, Müslümanların din, toplumsal ilişkiler, hukuk gibi alanlarda uymaları gereken kuralların toplamını ifade ettiğini (2015:179) vurgulamaktadır.

Fakat Avrupa basınında şeriat, sözde İslami terör örgütlerinin istediği yönetim şekli olup, bu yönetim şekline geçilinceye kadar cihad adı altında masum insanları öldürmeleriyle, yani terör eylemlerinin bir nedeni şeklinde kullanılmaktadır. Bu nedenle, Avrupalıların belleklerine yer eden en yaygın algı, şeriatla birlikte Müslüman kimliğine yönelik "terörist" etiketidir. Kasıtlı ve bilinçli bir şekilde Batı'da gündemde tutulan "İslamcı teröristler", "kan içici köktenci Müslümanlar", "terör dini", "katil Muhammed" gibi sloganlar (Çetinkaya, 2010:71), Avrupa basınında sürekli tekrarlanmakta ve böylece basın tarafından son dönemde dünya genelinde yaşanılan terör olayları, Batılı insanların apartmanlarında, mahallelerinde ve şehirlerinde normal ve legal bir şekilde yaşayan bütün Müslümanlarla ilişkilendirebilecek bir tarzda sunulmaktadır. Bu durum Müslümanların karıştığı söylenen terör olaylarının yerelleşerek, Batı ülkeleri başta olmak üzere azınlık halinde yaşadıkları dünyadaki bütün Müslümanlar hakkında yaygın bir endişenin oluşturulmasına yol açmaktadır (Korkut, 2008:51). Ahmed'e göre İslam'a yönelik istihza ve antipatinin nedenini yalnızca Avrupa basınına yüklemek, bir kısmı tarihten, bir kısmı çağımızdan gelen birçok nedeni göz ardı etmek olacaktır. Ahmed, mesela Petrol krizinin suçunun Müslümanlara yüklenmesinin, Haçlı Seferlerinin anısının, aşırı Batı milliyetçiliğinin, Komünist devletlerin çöküşüyle Hristiyanlık mirasının dirilişinin, anti-semitizmin ya da Müslümanların kendilerini etkin bir biçimde ifade edememeleri gibi nedenlerin, Batı'nın İslam'ın yeni bir düşman olarak seçmesinde etkili olduğu (1995:54) görüşündedir. Fakat günümüzde basının/medyanın, bu düşmanlığın belirgin hale gelmesinde belirleyici olduğunun altı çizilmelidir.

Avrupa medyasının, uluslararası kitle iletişim araçları üzerinde kurduğu hegemonya ve tekelinin varlığı birçok dezavantajı beraberinde getirmektedir. Avrupa medyası hem bir yandan farklı kültür, din, ırk vb. dair yanlış ya da eksik bir imaj çizmekte, hem de Batı-dışı toplumları veya toplumsal grupları marjinal bir hale getirmektedir. Bu bağlamda haberlerde; Müslümanların az gelişmiş durumu, bazı Müslümanlara atfedilen terörist eylemler ve şiddet yansıtılarak genellikle Müslümanların en kötü halleri normal durum olarak gösterilmektedir. Böylelikle önyargılı Batılı medya haberlerinde, Müslüman dünyasında olumlu bir şey

görmemekte, ne olduğuyla ilgili rasyonel veya kabul edilebilir açıklamalar yapmamaktadır (Gamal, 2007:372). Öte yandan Avrupa'nın, İslamla ilgili yapılan tanımlamalarının aşağılayıcı olması sonucu kışkırtılan Müslümanlar, buna karşı koyduklarında yarıştıklarında ya da kızdırıldıklarında durum daha da biçimsiz hale gelmektedir (Said, 2000:26).

Geisser, İslam'ın basında/medyada bu şekilde sunulmasındaki amacın, "tek bir düşünceyi hâkim kılmak" olmadığını, daha çok medyanın mücadele ve değerlerini tek bir saplantının hizmetinde araçsallaştırma eğilimi olduğunu ifade etmektedir (2010:46). Bu bağlamda Batı basını, İslam hakkındaki haberleri yaparken, onu kamuoyunda artık kurumsal hale gelen konularla irtibatlandırarak ele almaktadır. Kurumsallaşan ve artık çağrışım alanları belirli olan konular arasında İslami terör (!), uyum, çatışma, fanatizm, işsizlik, terör, tehdit, dinler arası diyalog, şiddet, Ortadoğu, medeniyetler çatışması, Türkiye'nin AB üyeliği, cami inşası, Türkiye tartışması, kadınlara baskı gibi konular sayılabilir (Gökçe, 2010:97). Bu gibi yerleşik konuların, genellikle haberlerde güncel konularla genellikle ilişkilendirerek işlenmesi ve sunması bir strateji olarak değerlendirilebilir. Bu stratejileri Uluç; aşırılıkçıların görüntülerine yoğun bir şekilde yer verilmesi, araştırılan problemlere dair dar bir bakış açısının olması, genelde İslam'a ve İslami fundamentalizme ilişkin problemlerin çözümü için genel geçer çözümler önerilmesi, yanlış anlayışları engelleyebilecek ve olayları en iyi şekilde değerlendirebilecek "gerçek İslam uzmanlarının" bulunmaması (2009:353) şeklinde sıralamaktadır. Fakat burada temel mesele, gerçek İslam uzmanlarının bulun(a)maması değil, Batı medyasının İslam uzmanlarını kendilerinden seçmesidir. Buna göre, Müslümanlar hakkında görüşleri alınan, Afrika veya Asya doğumlu yerliler ya da Üçüncü Dünyalı Bilim insanları olan bu uzmanlar ya gayrimüslimdir ya da ismen Müslümandırlar (Ahmed, 1995:56). Geisser bu uzmanlara "Medyatik entelektüel" adını vermektedir. Geisser, medyatik entelektüellerin, gerçek Müslümanların yerine hayali olarak tekrar tekrar inşa edilen "İslami tehdit" ile ilgilendiklerini belirtmektedir. Bir başka deyişle, medyatik entelektüellerin anlattıkları İslam, Avrupa'da kendi halinde yaşayan Müslümanların İslam'ı değildir. Onların bu anlattıkları, Avrupa'nın geleceği ile

ilgili kıyamet senaryoları yazanların bakış açısının bir ürünü olarak "hayali İslam"dır. Medyatik entelektüeller, esasında bir şey icat etmemiş, yalnızca 11 Eylül'den sonra güçlenen korkunun yeni uzmanlarının güvenlik eksenli söylemlerini yeniden üreterek, tekrar kullanıma hazır hale getirmişlerdir (2010:49-63). Böylelikle, genelde Müslümanlar özelde Araplar hakkında bilgi sahibi oldukları varsayılan "uzmanlar" ya da "medyatik entelektüeller", eski Orta Doğu bilgilerini dolaşıma sokmakta, korku senaryoları yazmaktadırlar. Bu eski bilgiler ışığında Araplar, sadece kuvvetten anlayan, kaba kuvvet ve şiddete başvuran tipler olarak sunulurken; İslam dini ise hoşgörüsüz, ayrımcı, Orta çağdan kalma, fanatik, zalim, kadın karşıtı bir din olarak lanse edilmektedir. Her türlü tartışmada bağlam, çerçeve ve ortam bu fikirlerle sınırlandırılmış, daha doğrusu dondurulmuştur (Uluç, 2009: 369).

Fransız sosyolog Bruno Etienne (2003), bu İslam uzmanlarının da katkısıyla, farklılıkları abartan, indirgemeci ve ayrımcı basmakalıp ifadelerle "medyatik Müslüman" tipi inşa edildiğini ve bu tipin sistematik olarak aynı duruş sergilediği görüşündedir. Etienne'ye göre, arkadan görüntülenmiş namaz kılan Müminler, tehdit sloganları ve çığlıklar atan sıkışık topluluklar, örtülü kadınlar, sakallı, ağzı açık gözleri fal taşı gibi açılmış, kendi dünyasından kopuk tipler olarak sunulmaktadır (Aktrn: Geisser, 2010:30). Burada Göle'nin Avrupa'da namazın görsel ve medyatik temsilinde bilhassa bütün Müslümanların aynı istikamete dönerek secde etmelerine odaklanılmasına yönelik çarpıcı tespitine değinmek yerinde olacaktır. Göle'ye göre (2015:86) bu görüntü, aynı imanı paylaşan bir topluluğun, bir ümmetin, kolektif teslimiyeti olarak algılanırken; Batı bu görüntüyü seküler toplumlarına has bireycilikle bir tezatlık oluşturabilmek için özellikle vurgulamaktadır.

Avrupa medyasında/basınında, oryantalizmin, Avrupa kimliğinin ve Avrupamerkezci bakış açısının etkilerini görmek mümkündür. Basında farklı kimliklerin Avrupamerkezci bir eksende temsil edilmesi, Avrupa'nın öteki ya da yabancı olanı nasıl gördüğü hakkında da bize ipucu vermektedir. Bu farklı kimliğin öznesi Müslümanlar olduğunda, Doğu'nun mistik ve fantastik ögeleriyle karışık içerisinde kadın, şiddet, terör, namaz kılan cemaat, sarıklı erkek gibi birçok

argümanla harmanlanarak temsil edilmektedir. Avrupa basının bu temsili, bir coğrafya olarak Doğu, bir din olarak İslam ve bu dinin mensupları olarak Müslümanlar hakkında okuyucuların/izleyicilerin ne tasavvur etmeleri gerektiğini dolaylı yoldan söylemektedir.

3.3. Haber Söyleminde Öteki, Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı

Haberler, gerçeği tekrar tekrar inşa eden en önemli temsil araçlarından birisidir. Diğer medya çıktıları gibi bir seçilme ve inşa edilme süreci sonunda ortaya çıkan haberler; gerçeğin doğal bir yansıması olmayıp, anlamları birisi veya birileri tarafından oluşturulmuş kurgusal metinlerdir.

Bu kurgusal yapı içerisindeki haberlerde ötekileştirici bir dil kullanılmaktadır. Kevin Robins, "ekranlar aracılığıyla yeni bir dünya düzeninin doğuşuna tanık olmaktayız. Bu globalleşen kültürde başkalarıyla (öteki, yabancı) karşılaşmamız, daha çok onların medyadaki imajlarıyla ve temsilleriyle mümkün olmaktadır" (2013:26) derken, medya organlarına ötekinin inşa sürecinde büyük görevler düştüğünü vurgulamaktadır. Bu görevin doğası gereği, geçmişi ve geleceği olmayan bir "şimdicilik" anlayışına hizmet eden medya, "anlık" olanı temsil etmekte; toplumsal uzlaşmaların yerine çatışmaları daha rahat sergilemekte ve şiddeti, anlaşmazlıkları ve kavgaları öne plana çıkartabilmektedir (Sözen, 1997:20). Dolayısıyla bu görevde temsil edilen şey, çoğunlukla aynı olup, negatif yani olumsuz özelliğe sahip şeylerle temsil edilmektedir. Çünkü olumsuzluk özelliği olan olaylar, olağan veya normal olandan bir "sapma" sayılmaktadır (Dursun, 2007:125). Bir başka ifadeyle günlük toplumsal pratikler, ötekiler hakkında olumsuz inançların bilişsel temelini önvarsaymaktadır ki bunlar, ırkçı ideolojiler bağlamında yapılandırıldıkları için kalıplaşmış fikirler, önyargılar, ırkçı tutumlar veya diğer toplumsal olumsuz düşüncelerdir (van Dijk, 2003:53).

Van Dijk'ın ifade ettiği bu günlük toplumsal pratiklerdeki ötekinin tasavvur edilmesinde medyanın/basının etkisi azımsanamayacak bir boyuttadır. Ötekinin algılanması, kişinin kendi etnik grubunun algısını ve bunun bir parçası olma hissini de içerdiği göz önüne alınırsa, grup kimliği ve kalıp yargılar önemli bir hale gelmektedir. Öyle ki kendi grubunun ve diğer grupların algısı sadece yüz yüze

iletişime değil aynı zamanda medyadaki temsil biçimine dayandığından, göçmenler gibi belirli nüfus gruplarının, medyadaki temsilleri grup kimlikleri açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca medyada temsil, etnik azınlıkların sosyal entegrasyonu için hayati derecede önemlidir. Çünkü medyada temsil edilen ve günümüzde çoğunlukla medya tarafından yaratılan kamusal alanda kendini ifade etme şansına sahip olmak, tüm grupların topluma entegrasyonu için temel bir dayanaktır (Trebbe ve Schoenhagen, 2011:412). Bu nedenle bu başlık altında, öncelikle haberde genel olarak ötekinin nasıl temsil ya da inşa edildiği ile Avrupa basınında ötekinin konumu -ki ağırlıklı olarak Müslümanlar üzerinden- ele alınacaktır. Daha sonra, ötekileştirmenin veya ayrımcılığın daha spesifik bir hali olarak tanımlanabilecek ırkçılık ve yabancı düşmanlığının haberlerde ne şekilde sunulduğu ve Avrupa basınında ırkçılık ve yabancı düşmanlığı değerlendirilecektir.

3.3.1. Haberde Öteki/leştirme

Öteki, biz'in dışında kalanları tanımlamak ve bu tanımlama üzerinden tutum ve davranış geliştirmek için kullanılan bir kavramdır. Öteki, kimlikle bağlantılı olup, birey ya da grup düzeyinde bir öteki, temelde bireysel, sosyal ya da kolektif gibi farklı kimlik türlerine gönderme yapmaktadır.

Yaşadığımız çağda dünyayı anlama ve dünyada olup bitenleri öğrenmedeki en önemli mecra medyadır. Dolayısıyla bireyler, medya metinleri aracılığıyla yalnızca içerisinde yaşadığı toplum ve kültürü hakkında değil, diğer tüm öteki toplumlar hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Fakat bu süreçte medyanın gerçeği olduğu gibi göster(e)mediği göz önüne alındığında, medya bireylere bilgi aktarırken onlara sunduğu bilgiyle ilgili kanaatini de aktamaktadır. Bu bağlamda medya içeriklerinde ve özellikle medyanın bilgi verme işlevini yerine getiren en önemli mecra olan haberlerde öteki'nin nasıl temsil veya inşa edildiği önemli rol oynamaktadır. Çünkü haberler aracılığı ile yaratılan kurgusal gerçeklik, okuyucuların/izleyicilerin zihinlerini şekillendirmekte ve onların toplumsal belleğinin oluşumunda önemli bir yer tutmaktadır.

Haberlerin aslında birer kurgusal metin olması Dursun'a göre bazı ihlallere neden olmaktadır. Dursun, haberin içeriği ne olursa olsun biçimsel olarak, insanın

varoluşsal değerine ve kişilik bütünlüğüne yönelik başlı başına bir ihlal metni olduğunu, çünkü habercinin, habere konu olan tüm taraflara "seni kendi geçmişinden, yaşantından soyutlayacağım; senin oluşmuş bütünlüğünden işime yarayan parçaları seçip alacağım; seni önceden hazırladığım kategorilere yerleştireceğim, seni adlandıracağım; seni kendini etraflıca ifade edemez kılacağım yani kısacası seni dilsizleştireceğim" (2007:126) diyerek insanın var oluşunu ihlal, imha ve iptal eden bu metinleri, farkında olmaksızın ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

Haberin, her zaman mutlak bir şekilde olmasa bile, Dursun'un ifadesiyle "bir ihlal metni" olduğu ve habercinin yukarıda belirtilen düşüncesinden hareketle, haberde biz'in dışında kalan öteki'nin nasıl temsil edildiğiyle ilgili bir ipucu vermektedir. Fakat dönem dönem konjonktüre göre değişen öteki algısı, haber söylemlerine de yansımıştır. Bauman bunu, modern ve postmodern dönem ayrımı içerisinde -öteki'ye de uyarlanabilecek- yabancı kavramı üzerinden ele almaktadır ki, zaten medya aygıtlarının asıl gelişim gösterdiği dönem modern dönemdir. Bauman'ın toplumsal olarak üretilen modern ve postmodern yabancılar/ötekiler arasında yaptığı ayrıma göre modern yabancılar/ötekiler, yok edilmek için bir tarafa ayrılmakta ve inşa edilmekte olan düzenin sınırları için sınır işaretleri görevi görmekteyken; postmodern yabancı/ötekiler ise isteseler de istemeseler de "ortak rıza" ya da "teslimiyet" sonucunda varlıklarını sürdürmektedirler (2013:48). Bu bağlamda postmodern dönemde medya aracılığıyla, basit bir çoğaltmayla istenildiği an istenilen kaynağa ya da hedef kitleye çok kısa bir sürede ulaşma olanağına sahip olunur bir hale gelinmiştir (Erkılıç, 2007:159). Medya çağı ile postmodernizm, aynı zamanda ve birlikte var olmakla birlikte, medya birçok bakımdan postmodernizmin merkezindeki dinamiği, genel görüşünü tanımlayıcı özelliğini oluşturmaktadır (Ahmed, 1995:25). Dolayısıyla, günümüz postmodern dönem medyası üzerinden haberdeki öteki'nin nasıl kurgulandığı, Bauman'ın "ortak rıza" veya "teslimiyet" içerisinde varlığını devam ettiren ötekinin, haberlerde nasıl temsil edildiği üzerinde durulacaktır.

Haberlerde yapılan ötekileştirme veya ayrımcılık -doğası gereği- gerçek yaşam alanlarında yapılanlarla paralellik göstermektedir. Bu alanda yapılan

ötekileştirme sınırlı olmasına rağmen, diğer tüm yaşam alanlarında yapılan ötekileştirme ve ayrımcılığın ötesine geçerek zarar verme potansiyeline sahiptir. Çünkü haberde/medyada temsil düzeyinde bir ötekileştirme yapılmakta; sözel ve görsel sunumlarla ve kurulan söylemlerle, öteki olarak görülen bazı kişiler veya kesimler dışarıda bırakılarak ayrımcılık yapılmaktadır (Çelenk, 2010:222). Burada en önemli etki, ötekinin imajının medyada inşa edilebilecek bir özelliğe sahip olmasıdır. Öyle ki ötekinin farklı bağlamlara göre oluşturulan farklı kurgular olabileceği anlamını taşıyan bu inşa çerçevesinde öteki'ye karşı ilgi, arzu, düşmanlık, saldırganlık duyulmakta, örnek veya model alınmakta, itilmekte ya da dışlanmaktadır. Bu karmaşık duygular, ötekinin algısını çoğunlukla çatışmalı bir hale getirmektedir (Akçalı, 2006:75). Ne var ki olumlu öteki sunumunun yerine, olumsuz öteki sunumu medya içeriklerinde daha belirgin bir hale gelmektedir. Bu bağlamda olumsuz öteki sunumu, sistematik olarak olumsuz bir "özsunum" ile yani kendini hoşgörülü, ırkçı olmayan, anlayışlı bireyler olarak sunmakla dengelenmektedir. Bu kapsamlar bariz yadsımalar ve imtiyazlar ("Onlara karşı değilim, ama…", "Onların içinde de iyi kimseler var, ama…" vb.), grup farklılıklarını, rekabeti, genellikle biz-onlar karşıtlığını vurgulayan kıyaslamalar (Biz çok çalışıyoruz, fakat onların yapacak hiçbir işi yok") ve aktarım ("Benim için önemli değil, ama ülkedeki/sokaktaki insanlar önemsiyor") gibi yerel strateji ve taktikler tarafında yerine getirilmektedir. Bunlar, bireyin kişisel tecrübelerine dayanmakta ve bundan dolayı olumsuz sonuçlar için doğru ve iyi kanıtlar oluşturmaktadır. Mesela, haberlerde yer alan öteki (azınlık ya da yabancı) suçlarına gönderme yapılarak medyada haberler vasıtasıyla bu kanaatler meşrulaştırılmaktadır (van Dijk, 2005:338).

Medyada, ötekiler için kullanılan ayrımcı sözcük ve görseller -belirli sosyal ve psikolojik koşullar altında- toplumsal pratiklere entegre edilerek günlük teori olarak dolaşıma girmektedir. Öteki'nin sosyal ve politik konumu, ayrımcılıkla yeniden tasarlanmaktadır (Alver, 2003:222). Fakat haberdeki öteki imajı, tasarım düzeyinde kalmamakta, kimi durumlarda açıkça düşmanlığa dönüşebilmektedir ki özellikle günümüz toplumları, periyodik olarak ortak bir davada ortak bir "düşman"a karşı kolayca birleşmektedir. Ulusal güvenlik bahanesiyle ortaya çıkan

bu düşman; yabancı düşmanlığı, ırkçılık, antisemitizm (ki buna İslamofobi de eklenebilir) suretinde kendini göstermektedir. Bu süreçte basın, yabancı veya öteki olarak etiketlenen birey veya azınlıkların dışlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Kearney, 2012:55-56). Öyle ki kendisini çok kültürlü ve çoğulcu olarak gösteren Batı medyası ve büyük haber örgütlenmeleri, birbirlerinden farklılaşmasına rağmen sık sık yabancı düşmanı ya da ırkçı söylemleri dolaşıma sokmaktadır (Gölcü ve Dağlı, 2017: 20).

Hall, mesajların ve karmaşık söylemlerde düzenlenmiş göstergelerin üretilmesi için medyanın toplumsal, ekonomik ve teknik olarak örgütlenmiş araçlar olduğunu ve simgesel mesajların üretimi, -kapsamlı bir biçimde anlam üreten- dilin aktarımından geçmeksizin gerçekleşmediğini ifade etmektedir (2005: 227). Bu bağlamda gerçekleri dille aktaran fakat aktarırken de gerçekliğini yitiren ve böylece toplumsal alanın farklılık mantığına uygun bir şekilde örgütlenen haber metinleri, kabul edilebilir olan ile olmayan arasındaki çizgiyi çekmek için devreye sokulmaktadır. İnsanların farklılıklarını, birbirlerinin yaşam alanlarını ve varoluşlarını bir tehdit gibi sunan haberler, iyi ile kötü, biz ile onlar arasındaki ayrımı kategorik bir biçimde belirlemektedir. Haber böylelikle okurunu, bahsettiği konuyla ilgili tarafların biriyle özdeşleşmeye sevk etmektedir. Tabi bu durum sadece habere has bir şey olmayıp, tüm medya içerikleri için geçerlidir. Fakat haberi diğer medya içeriklerinden ayrı kılan şey, bunu kurmacanın değil "gerçeğin" içerisinde, hayatın içinde mevcut bir konum biçiminde sunmasıdır (Dursun, 2007:115). Haberci bu mevcut konumu sunarken, bir olay ya da bilginin bazı taraflarını seçip ön plana çıkartarak (veya saklayarak) çerçeveleme yapmakta; olayları alıcılar için daha kalıcı ve anlamlı bir hale getirmektedir (Sarıgül, 2010:122). Bir başka ifadeyle, çeşitlilik ve farklılıklara rağmen haberler, ne "gayri-ihtiyari" ne de tamamıyla "özgür"dür. Haberler, kendi kendilerine oluşmadıklarından "gerçek", elimizi uzatıp alabileceğimiz bir şey değildir. Kullanımımıza hazır olan haberlerde kısıtlanmamış bir çeşitlilik de yoktur. Çünkü, tüm iletişim araçları olan biteni anlaşılır bir biçimde iletmek için birtakım kural ve âdetlere uymaktadırlar ki zaten haberlere çoğunlukla şekil veren, gerçeğin kendisinden çok bu kural ve âdetlerdir. Çözümlenmesi zor gerçekler "haber" veya

"hikâye" haline indirgenirken, bu yazılı olmayan kurallar çok işe yaramakta, aynı kitleye seslenen basın, erişmeye çalıştığı toplumun gerçek anlayışına hâkim olan varsayımların neler olduğunu bildiğine inanmaktadır (Said, 2000:124). Yani aslında "medyanın ürettiği haber bizi dünyadan haberdar etmektedir, ancak bu dünya, bizim yaşadığımızı sandığımız dünya değil, haberdar olduğumuz dünyadır." (Akçalı, 2006:13).

Haberler, bizi dünyadan haberdar ederken içinde ideolojilerin olduğu söylem kalıpları kullanmaktadır. Bu bağlamda dil, söylem ve ideolojiye yönelik çalışmaların neredeyse tümünde, toplumsal pratikler yoluyla içselleştirilip yeniden üretilen ideoloji ile en önemli toplumsal pratiklerden birisi olan dil arasında kopmaz bir bağ olduğu vurgulanmalıdır. Dil dolayımıyla oluşturulan söylemlerde, olay veya nesnenin nasıl adlandırıldığı, hangi sıfatların kullanıldığı, olumlu/olumsuz değer atfedilmesi gibi ideolojik anlamlar açığa çıkmaktadır. Bu ideolojik belirlenim veya etkilenimler, genelde kullanıma yerleşerek doğallaşmakta ve böylece ideoloji görünmez bir hale gelmektedir (Akca, 2007:11). İdeoloji ve söylem karşılaştırıldığında ise ikisi de sosyal pratik olarak kabul edilmektedir. Fakat söylemler, herhangi bir şeyin temsili ya da konuşma yoluyla sosyal olarak yapılanma özelliği gösterirken; ideoloji ise yalnızca konuşulduğunda ya da kullanıldığında sosyal hale gelmektedir. Bir inanç veya ideoloji konuşulmuyor ya da açıklanmıyorsa sosyal olma özelliği göstermemektedir (Sözen, 1997:153). Sosyal olması bağlamında ideolojinin; toplumsal kimlik, grup benlik şeması ve grubun toplumsal oluşumuyla arasında yakın bir ilişkinin olması, grubun belki de kendi içinde bir ideoloji sahibi olduğu izlenimini verebilmektedir. Bu da tüm toplumsal grupların ideolojileri olduğu anlamına gelmektedir ki, böyle bir sonuca varmak imkân dahilinde olsa bile biraz iddialı bir yaklaşım olabilir. Fakat bir grupla kimlik kazanmanın kendini hem bir takım toplumsal pratiklerde (profesyonel etkinlikler, ayrımcılık, direniş, gösteriler, vs.) hem de ortak amaçlar, inançlar, değerler gibi bazı ortak toplumsal temsillerde gösterdiği doğrudur ki bunlar baskın ideolojiler tarafından kurulabilmektedir (van Dijk, 2003:46).

Baskın ideolojinin tasavvuru ile imajları uygun bir biçimde yorumlayıp sentezleyen medya, haberlerinde ideolojik egemenlikleri sürekli bir biçimde

yineleyerek sunmakta ve özellikle bu içeriklere maruz kalan insanlara ilişkin, kültürü tanımlamaya veya göstermeye devam etmektedir. Burada temsil edilen bu söz konusu imajlar, insanların kendi toplumlarının en temel özelliklerini dahi nasıl anlamlandırdıklarına büyük oranda etki etmektedir. Bu, toplumların şiddet düzeylerini, ırksal ve cinsiyet düzen ve rollerini, iş ve meslek beklentileri ile siyasal seçeneklerini de kapsamaktadır (Lull, 2001:25). Öte yandan -gündelik pratiklerin yanı sıra- medya, diğer ırklarla birlikte yaşama ile ilgili de bir takım ideolojik içerikler de sunmaktadır. Örneğin van Dijk, Çağdaş Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarında ırkçılığın yeniden üretilmesinde kitle iletişim araçlarının rolünün, modern toplumların politik, sosyal ve ideolojik yeniden üretimindeki rolü kadar temel olduğunu ifade etmektedir. van Dijk ayrıca, diğer iktidar seçkinlerinin, özellikle de siyasi elitlerin ve söylemlerinin hiçbirinin basın, radyo ve televizyonun arabulucu ve bazen güçlendirici işlevlerinde olduğu kadar etkili olmadığını belirtmektedir (1993a:241).

Lull, haberlerdeki bütün imajların, kültürel otoriteyi ifade ettiğini, sundukları içeriklerle okuyucuların/izleyicilerin imgelemini yakalayan kültürel yazarların sürekli bir biçimde teşvik edildiklerini ve onların düşünüş ve davranış biçimlerinin çekici bir biçimde sunulduğunu ifade etmektedir. Lull'a göre okuyucular, bu imgelemin anlamlarıyla özdeşleşmekte ve onların kültürel temsilleri, kendi gündelik yaşam durumları içerisinde dolaşıma girmektedir (2001:106). Böylelikle bireyler tarafından, "biz" ve "öteki" şeklinde sınıflandırmalar ortaya çıkmakta, bu da toplumsal kimlik kavramının oluşmasına neden olmaktadır. Toplumsal kimlik ile bireysel kimliklerini tanımlayan bireyler, ait oldukları grubun statüsünün ötekilerden daha yüksek ve olumlu bir imaja sahip olmasını arzu etmektedirler. Buna göre kendi grubunun üstün olması, öteki grubun ise düşük olması gerekmektedir. Yapılan araştırmalara göre medya, sunduğu içerikle olumlu grup imajını/kimliğini etkilemektedir. Öteki ya da düşman medya algısı grup içi önyargılarla şekillenirken, taraflar da kendi gruplarına ilişkin bilişsel uyum mekanizmalarını korumak amacıyla içeriği reddetmektedirler (Şimşek vd., 2012:59). ("Biz"in) medyası, inşa ettiği kültürel temsillerin bir gereği olarak "biz"in imajını kurgularken, öte yandan bizden olmayan öteki'nin de olumsuz

imajını kurgulamaktadır. Ne var ki ("Biz"in) haberdeki imajlarında da (ötekinde olduğu gibi) meşum bir sorun kendini göstermektedir: İmajı dayatan şeyin nesnel gerçeklik üzerine kurulu bir mantık olmaması, tersine onun çekiciliği, kendine çalışan ve hizmet eden gerçek üzerine kurulu umutlar ve korkular olmasıdır. Bu nedenle, bireylerin gerçeklikle yer değiştiren imajlar dünyasında yaşaması durumunda, o imajları her ne koşulda olursa olsun korumak için baskılar ortaya çıkmaktadır (Bennet, 2000:217). "Biz"in negatif bir aynası ya da olumsuz bir yansıması olarak adlandırılabilecek olan öteki/ler, kendilerine menfi özellikler isnat edildiğinde birer günah keçisine dönüşmektedirler. Egemen ideoloji ve değerler "günah keçisi" üzerinden hem yaygınlaştırılmakta hem de tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak ana akım medyanın dışında kalan ve öteki olarak tasvir edilen çevrelere yüklenilmektedir (Ünür, 2013:268).

Sonuç olarak, Bauman'ın dediği gibi "Tüm toplumlar yabancı yaratır. Ancak her toplum kendi yabancı türünü yaratır ve kendine has yollarla yaratır. Eğer yabancılar, dünyanın bilişsel, ahlaki ya da estetik haritasına uymayan insanlarsa o zaman her toplum bu tür yabancılar yaratmaktadır." (2013:30). Bir toplumda değil tüm yabancıların, tüm toplum bireylerinin bile, Bauman'ın kastettiği olgusal haritalara uyum sağlaması imkansızdır. Bu nedenle de bir toplumda öteki'nin olmadığını düşünmek neredeyse imkansızdır. Eğer bir toplumda öteki yoksa, o toplumda kimlikten, toplumsal gruplardan söz edilemez. Halbuki öteki; çatışmaya neden olmasına rağmen, yaratıcılığın mekanizmalarının oluşturulmasında (özenme, yarışma, hatta olumlu iş birliğine) kaynaklık etmektedir (Tekeli, 1998:2). Fakat günümüzde öteki'nin varlığı, olumsuz ve negatif bir imge taşımakta ve bu imge haberler aracılığıyla tekrar tekrar inşa edilmektedir. Bir başka deyişle, geçmişteki deneyimlerle biçimlenen öteki kavramının meşruiyet kazanması, dışlanması ve dahası görünmez bir kimliğe bürünmesinde haberlerin ne kadar etkili olduğu göz ardı edilemez. Haberler, ana akıma uygun olan bireyleri gerektiğinden fazla temsil edip, her türlü olumlu özelliği bu bireylere atfederken; ötekiler ise yeterince temsil edilmediği gibi, temsil edildiğinde de olumsuz bir şekilde sunulmaktadır. Böylece, "Biz"in bireylerin zihinlerinde zaten mevcut olan basmakalıp yargı ve önyargılar daha da pekiştirilmektedir. Sonuçta ortaya toplum tarafından dışlanan bireyler yani

ötekiler çıkmakta ve bu dışlanmışlık, bireylerin daha da ötekileştirilmesine varan sarmal bir etkiyle sonuçlanmaktadır (Ünür, 2013:269). Halbuki bireylerin, kendinden olmayanları yok sayması, aşağılaması ya da yok etmeye çalışması bir çözüm değildir. Fakat medyada inşa edilen öteki temsilleri ile değil ötekileştirmenin önüne geçmek, ötekileştirme pratikleri pekiştirilmektedir.

3.3.2. Avrupa Basınında Öteki'nin Temsili

Öteki, biz'in dışında olanlara atfettiğimiz ve onlarla ilgili geliştirdiğimiz temsil sistemiyle alakalı olup, bu sistem önyargı, kalıp-yargı/stereotip, inanç, kanaat gibi birtakım etmenlerle şekillenmektedir. Medya ve medya ürünü olarak haberler bu bağlamda bireylerin öteki temsillerini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla basında yer alan haberlerdeki ötekileştirme; "Belirli bir grubun, kurumun veya bunların özdeşleştiği değerlerin ya da bunların sembolü durumundaki bir kişinin, olağan eleştiriyi aşan bir şekilde negatif özelliklerle yüklenmesi" olarak tanımlanabilir (Bezirgan Arar ve Bilgin, 2009:142).

Günümüzde üçüncü dünya ülkelerinin çoğu Batılı ülkelerin haber ajanslarından yararlanmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinde meydana gelen olayların Batılı ajanslara ulaşabilmesi ve bu ajanslar ile onların (zengin) Batılı müşterileri tarafından kullanılabilmesi için haberin ya Batılı gazeteciler tarafından yazılması ya da uluslararası (yani Batılı) ajans formlarına uyarlanması gerekmektedir (van Dijk, 2005:353). Üçüncü dünya ülkesi hakkındaki bir haberin bile Batı medyasına kendine yer bulup yayınlanması işin ideolojik bir yanı iken, buna bir de Batı medyasının öteki imajını kurmada, ötekileştirici bir dil kullanımı eklenmektedir. Yani Batı medyası yaptığı haberlerle, uluslararası iletişimin tek taraflı akışı içerisinde Batı-dışı bütün ötekileri temsil etme hakkını kendinde görmekte ve böylelikle takipçilerine, Batı'yı onlardan/ötekilerden ayırt etmeye yarayan tanımlara fırsat vermektedir. Ayrıca haber medyası, salt bir görüntü sunmanın ötesinde, aynı zamanda izleyicilerin/okuyucuların kendi kimliklerini tanımlamakta ve de inşa etmekte, öteki ile ilgili korkuları, düşleri ve istekleri yansıtmalarına yaramaktadır (Morley ve Robins, 1997:183). Haber medyası bu inşa sürecinde, önermelerden, öykülerden, imajlardan, temsillerden, metaforlardan, anlamlar setinden faydalanmakta; böylece gerçekliği pasif bir şekilde izlemek ve

kaydetmek yerine, söylemlerle inşa ederken gazeteciliğin dili, mesleki etik ilkelerin çizdiği sınırlar içerisinde çok nadir kalabilmektedir. Sonuçta gazeteci, haberdeki söylemleri ile söyleminin konu aldığı gerçekliği inşa etmektedir (Bezirgan Arar ve Bilgin, 2009:153-154).

Batı kaynaklı medya haberlerinde, öteki olarak en sık rastlanılan toplumsal kesim göçmenler ile etnik ve dini azınlıklardır. Bu etnik ve dini azınlık gruplar ile göçmen işçiler haber temposunda veya gazete sütunlarında olağan bir şekilde yer almamaktadırlar. Medyanın nadiren başvurduğu bu insanlar, tasvir edildiklerinde de göçün beraberinde getirdiği zorluklar, dil ve eğitim sorunları, konut ve istihdam, saldırganlık, şiddet ve uyuşturucu alışkanlığı gibi temel nosyonlar çerçevesinde tasvir edilmektedir. Bu önyargılı ve etnik-merkezci tasvirler, manşetler, üslup ve retorik dahil metinsel örgütlenmenin tüm düzeylerinde bulunabilmektedir. (van Dijk, 2005:354). Trebbe ve Schoenhagen, medya içerikleri üzerine yaptığı çalışmada (haberden reklamlama kadar) etnik azınlıkların temsil edilmesiyle ilgili çıkardıkları genel sonuç şudur. Medyada, göçmen gruplar ve etnik azınlıklar "sendromlar" ya da "önyargılar" ekseninde ele alınmaktadır. Bu sendromlar üç düzeyde veya tipte ortaya çıkmaktadır. Bunlardan; (1) *Yetersiz temsil veya marjinalleşme*: Buna göre medyada temsil edilen etnik azınlıklar, temsil ettikleri nüfusun yüzdesine karşılık gelmemektedir. (2) *Etiketleme ve stereotipleme*: Bu düzeyde, etnik azınlık gruplarının üyeleri medyadakinden çok daha fazla nesneldir. Etnik grupların üyeleri genel karakteristiklerle tanımlanmakta ve bireysel kişilikler olarak kabul edilmemektedir. Bu bakış açısı etnik grupların iyi (yararlı) ve kötü (yararlı değil) şeklinde kategorilere ayrılmasına yol açmaktadır. (3) *Olumsuz bağlamsallaştırma veya çerçeveleme*: Olumsuz bir konudaki medya içeriği, etnik olmayan öykülerle karşılaştırıldığında etnik bir boyuta sahip öyküleri ve programları baskın kılmaktadır (2011:412:413). Bu tüm düzeylere mesela bir gazetede yazılan ülkeyle ilgili sosyolojik bir yazı da girmektedir ki Baudrillard, Le Monde gazetesinde "Toplum" başlığı taşıyan bir yazıda göçmen işçilerin, suçluların, kadınların vs.nin bulunmasını şu sözlerle eleştirmektedir:

> "Hiçbir zaman toplumsallaştırılamayacakların bulunması ve toplumsal bir durumun patolojik bir duruma dönüşmesine neden olmaları oldukça

ilginçtir. Yutulması gereken boşluklar ve toplumsalın yaygınlaşması ile birlikte yalıtılan parçalar vardır. Toplumsala ait olası en uzak sınır noktasında yer alan bu 'kalıntılar' böylelikle onun hukuki alanı içine girmekte ve genişletilmiş bir toplumsallık kavramı içindeki yerlerini almaktadır. Toplumsal adlı makine (medya) de işte bu 'artığı' işleyerek yaygınlaşma alanını genişletmektedir…" (2015:62).

Baudrillard medyanın, olması gereken sosyolojik bir vakayı, yani bir toplumda bulunan azınlıklar, göçmenler, yabancılar ya da kısaca ötekileri patolojik bir hale getirdiğinin altını çizmekte ve medyanın ötekileri bir malzeme olarak bu kadar işlemesini de patolojik vakanın bir sonucu olarak görmektedir. Batı medyasındaki bu öteki temsilinde egemen ideolojinin de etkisi olduğu şüphesizdir. Said, medyanın kâr amacı güden şirketler olduğunu hatırlatmakta, medyanın bilinçaltı bir ideolojinin harekete geçirdiği ve etkili kıldığı bir "siyasal" çerçeve içinde hareket etmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre bu siyasal çerçeve basın tarafından sakıncalı olabileceği düşünülmeden ve herhangi bir muhalefetle karşılaşılmadan yayılabilmektedir (2000:125). Said'in de ifade ettiği gibi, aslında günümüzde Avrupa'da siyaset malzemesi haline getirilen ve medya organlarının bakış açıları ekseninde şekillendirilerek sunulan kesimler arasında, öteki olarak görülen toplumsal gruplar bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle Avrupa için en büyük öteki grubu, kendilerine en yakın olan yani coğrafyalarında yaşayan göçmenler ve azınlıklar oluşturmaktadır. Dolayısıyla medyada çıkan haberlerde bu gruplar negatif temsil edilmektedir. Bu bağlamda van Dijk'ın çalışması dikkat çekicidir. van Dijk, Batı basınında, tâbi toplumsal gruplarla ilgili çıkan haberlerde, onların nasıl temsil edildiklerini incelemiş ve azınlıklar, göçmenler, ev işgalcileri, üçüncü dünya ülkeleri ve insanlarının benzer şekilde yani, güçlü grupların ve ulusların tasvir edilme tarzının tersi yönünde temsil edildikleri sonucuna varmıştır. Buna göre bu çalışmadan çıkan sonucu van Dijk şöyle özetlemektedir: Bu ve öteki dış gruplara (a) başat kitle medyasında daha az yer verilmesi, (b) itibarlı ve tekdüze haber kaynakları olarak daha az kullanılmaları, (c) olumsuz olarak olmasa da daha klişeleştirilmiş bir tarzda, Batı'nın değerli kaynaklarına bir külfet hatta tehdit değilse bile öncelikle sorun olarak betimlenmeleri, (d) Batı'nın kültür, değer, norm

ve uzmanlığı karşısında yetersiz ya da geri olduklarının varsayılması ve bu nedenle (e) Batı'nın özgeci yardımına, anlayışına ve desteğine ihtiyaç duyulduğunun varsayılması (bununla paralel olarak da Batı değerlerine uyarlanabilecekleri) eğilimi bulunmaktadır (2005:351-352). Yani bu sonuca göre, eksik ve yanlış temsil edilen öteki gruplar, Avrupa toplumları için bir sorundur ve düzeltilmeleri gerekmektedir.

Said, Avrupalılar ile Avrupalılara göre "öteki" olanlar arasında sistematik bir şekilde beş yüz yıl önce başlayan değiş-tokuş süresince çok az değişiklik gösteren temel fikrin, net bir şekilde "biz" ile "onlar"ın varlığı fikri olduğunu belirtmektedir. Said'e göre Greklerin barbarlar düşüncesiyle başlayan bu ayrım, 19. yüzyıldan itibaren, bir tür "kimlik" düşüncesi artık Avrupa'nın saldırganlığına karşı direnmeye çalışan kültürlerin de kalite damgasına dönüşmüştür (2016:27). 20. yüzyılda Batı'nın en büyük ötekisi komünizm ve Sovyet Rusya iken, Sovyetlerin çöküşüyle zaten daha önceden de öteki olarak görülen İslam, bu dönemden sonra yeni öteki olarak harekete geçirilmiştir. Bu durum, Batı medyasında Müslüman temsillerinin de daha sık ve negatif bir şekilde sunulmasını beraberinde getirmiştir. İslami kimlik etiketi Batı medyasının işini kolaylaştırmış, camiiler ve mollalar, Batı'da "Müslüman köktenciliğinin" en kolay tanınan simgeleri olmuşlardır. Cuma namazından sonra bir yürüyüş, haklar konusunu tartışan sakallı bir adam, eli tabancalı bir genç vb. görüntüler Müslüman fanatikler olarak yansıtılmaktadır (Ahmed, 1995:176). Bir başka deyişle, Müslüman olgusu medyada radikal ve çatışmacı bir "öteki olma" biçiminde sergilenmekte, böylece birçok imaj ve sembol çağdışı öteyi'yi inşa etmeyi kolaylaştırmaktadır. Gerek zapt edilmiş kadınların peçeleri gerek elinde kılıç olan kızgın sakallı adamlar ya da egzotik kıyafetler içerisinde şehvetli kadın tasvirleri bir yandan Doğu insanlarını ilkel, çağdışı, egzotik ve öfkeli olarak nitelerken, diğer yandan da Avrupa'nın Doğu üzerinde tahakküm kurmasında aracı olmaktadır (Culcasi ve Gökmen, 2012:62).

Doğası gereği çoğunlukla olumsuz olarak yansıtılan öteki ve Avrupa'nın da bir ötekisi olan Müslümanlar, haberlerde çoğunlukla önyargılar üzerinden inşa edilmektedir. Haberdeki Müslüman kimliğinin, terörle ilişkilendirilerek ve gerici olarak nitelendirilerek sunulması, onların birer tehdit unsuruymuş gibi

algılanmasına neden olmaktadır (İşliyen ve İşliyen, 2016:472). Said ise benzer bir şeklide Batı'daki Müslüman temsilini şu sözlerle açıklamaktadır; "Müslümanlar ve Araplar, genel itibariyle ya petrol müteahhitleri ya da geleceğin teröristleri olarak haber kapsamına alınmakta, haklarında konuşulmakta veya kendilerinden korkulmaktadır. Bize sunulan, İslam Dünyası'nın bir seri kaba, stilize edilmiş kısıtlı sayıda karikatürleridir. Bu sunum biçimi, her şey bir tarafa, o dünyayı askeri saldırıya açık hale getirmektedir." (2000:104). Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi din açısından Avrupa'da en çok ötekileştirilen kesim, İslam dininin mensupları Müslümanlardır. Bu bağlamda, içinde bulunduğumuz medya çağında, dinsel bir kültür ne kadar gelenekçiyse üstündeki baskıların da o derece arttığını belirten Ahmed, en hafif baskının Hristiyanlık, en ağır baskının ise Müslümanlıkta bulunduğunu ifade etmektedir. Ahmed'e göre Budist, Hindu, Müslüman ya da Hristiyan olsun tüm geleneksel dinler, insanları yüce değerlere saygı, tefekkür ve tasavvuf yönünden teşvik etmesine rağmen medya topyekûn bir saldırının çağrısını yapmakta ve postmodern anlayışın rastgele saygısızlığı ve karmaşası içerisinde bu durum sürüp gitmektedir (1995:276). İslam dini ve Müslümanların Avrupa basınındaki temsilleri gitgide daha negatif bir hale geldikçe, bu durumun sürüp gitmesi de kaçınılmaz olacaktır.

Öteki gerek oryantalizm gerek stereotipleşme gerekse Avrupamerkezcilik ekseninde olsun, bütün ötekileştirmeler, kendine negatif değerler yüklenerek dışlanan bir unsurun karşısında kendi ulusal kimliğini farklı olanı aşağılamak üzere inşa etmeye dayanmaktadır. Her zaman için güçlü olan, kendisinden farklı olanı konumlandırma hakkını kendinde görmekte, günümüzde söz konusu konumlandırmalar medya dolayımı ile gerçekleşmektedir (Uluç, 2009:124). Hem Batılı egemen ideoloji hem de Batı medyası, kendinden olmayan yabancı, azınlık, mülteci, göçmen vb. grupları öteki olarak görmekte; Said'in ifadesiyle "Bir avuç şirket, bir-iki haber ajansı, üç televizyon şebekesi, yarım düzine gazete, iki (belki) üç haftalık haber dergisi, dünyanın en yaygın dağıtımına sahiptirler ve olabilecek en büyük etkiyi yaratmaktadırlar" (2000:131). Dolayısıyla günümüz dünyasında haber akışını birkaç medya organı sağlamaktadır. Bu medya organları Amerika ve Avrupa'nın birkaç ülkesiyle sınırlı olup, bu küresel haber ağına Japonya, Yeni

Zelanda, Kanada gibi Batılı sayılan ülkelerin bile katkıları neredeyse yok gibidir. Daha önce ele alınan Avrupamerkezci standartlar, haber söylemlerine de sirayet etmektedir. Dili başka, dini başka, kültürü başka coğrafyaların insanları, Hristiyan bir beyaz değilse Batı medyasında öteki konumuna düşmektedir. Tabi bu da haber dilini etkilemekte ve haberler Avrupa kimliği, Avrupamerkezcilik gibi olguların bakış açısıyla kurgulanmaktadır.

3.3.3. Avrupa Basınında Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı

Haber medyası, bireylere sunduğu içeriklerle onların bilişsel dünyalarına hitap etmekte, dünyaya bakışlarında, tutum, kanaat ve davranış geliştirmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla "medyanın temel gücü, dünya görüşümüzü şekillendirebilmesi, düşünce ve fikirlerimizin temel kaynağı olabilmesi gerçeğinde yatmaktadır. Medya düşünce ve davranış biçimimize etki edebilmektedir." (Burton, 1995:14).

Duygu ve düşüncelerin kaynağı olma gibi önemli bir işleve sahip olmasına rağmen medya, derinden bir kavrayış üretememekte; yüzeysel ve ayrıntısız bilgiler vermeyi seçmektedir (Alver, 2003:207). Medyanın, "düşünce" ve "kavrayış" üretmediği gibi "olay" da üretmediğini ifade eden Baker'e göre medya olsa olsa olayları sahnelemekte, bilgiyi enformasyona dönüştürerek, fikri piyasaya sürmektedir (1995). Medya, bilgiyi enformasyona dönüştürürken aslında, bir yandan günümüzü kayda geçirmekte ve bir yandan da tarihin metnini oluşturmaktadır. Böylece medyanın ideolojisi tarihin ideolojisinin de bir yansıtıcısı haline gelmektedir (Çoban, 2009:29). Bunu oluşturmak için de haber medyası, dünyayı şekillendirmek amacıyla mitoslar yaratmakta; bunlar zamanla gerçekliğin dokusuna dahil olmakta ve ayrıntılı bir hikâye olarak karşımıza çıkmaktadır (Radford, 2004:80). Bu bağlamda medyanın oluşturduğu en önemli mitoslardan birinin de milliyetçilik olduğu söylenebilir. Haberlerde yapılan milliyetçilik, bir sonraki aşaması olan ırkçılığa ve şiddete kadar varabilmektedir (Çoban, 2013:107). Halbuki "Tüm ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, ötekilere yönelik saçma ve haksız saldırganlıklar da dahil olmak üzere insanın kendisiyle ilgili yanılsamalarından ibarettir" (Memmi, 2014:135). Irkçılığın, -toplumsal kimlik bağlamında- ayrıştırıcı, asimilasyonu amaçlayan, parçalayıcı ve toplumsal çatışmayı yoğunlaştıran bir

durum yarattığı söylenebilir. Öte yandan kullanılan ırkçı klişeler, toplumsal önyargıları güçlendirmekte, topluma düşünsel boşluk bırakmadığı için endişeyi engellemektedir (Çoban, 2009:49).

Irkçılık, söylem de dahil, ayrımcı toplumsal pratikler tarafından yerel/mikro düzeyde ve kurumlar, örgütler ve genel grup ilişkilerinde küresel/makro düzeyde üretilen, ırkçı ideolojiler tarafından bilişsel olarak desteklenen etnik bir eşitsizlik sistemidir (van Dijk, 2003:54). Dolayısıyla ırkçılık ve yabancı düşmanlığının üretilip pekiştirildiği birçok söylem alanı bulunmaktadır. Bu alanlar arasında okul, aile, siyasi kurumlar ve medya gibi mecralar sayılsa da hepsinin eşit etkiyi yarattığını söylemek mümkün değildir. Buna göre, bir toplumda etkili söylemde bulunan kişi ve kurumların yanı sıra söylemleri daha az etkili olan kurum ve kuruluşlar da bulunmaktadır (Alver, 2003:209). Etkili kurum ve kuruluşların arasında medyanın ön plana çıktığı söylenebilir. Öyle ki temelinde ötekine karşı tahammülsüzlük yatan ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ötekini hedef gösterme ya da yok sayma gibi olgular, medyanın en önemli sorunlarından birisidir. Çoban'a göre günümüzde resmi tarih medya tarafından üretilirken, medya da resmi tarihi yeniden üretmektedir. Böylelikle haber medyasının yarattığı milliyetçi, ırkçı ya da yabancı düşmanlığı gibi toplumsal olgular, günlük yaşamda iktidarın baskıcı ve toplumsal çatışmaya sebep olan ideolojisinin yaygınlaşmasını beraberinde getirmektedir (2009:29). Yani, etnik, dini ve öteki azınlıklara dair ırkçı ve ayrımcı söylemleri oluşturan, yeniden üreten ve gündelik yaşamda dolaşıma sokan medya, bu özellikleriyle çağdaş ırkçılığın en önemli üretim ve dağıtım mecrası konumundadır. Irkçılığın dili ve söylemi araçsallaştıran ideolojik bir anlam yükleme süreci olması, onun oluşturulmasında ve dolaşıma girip meşrulaştırmasında en etkili mecra olan, medyanın rolüne bakmayı gerektirmektedir (Keneş, 2013:72). Bu bağlamda medyanın söyleminde kullandığı dilin biçemi, egemen ideolojiyi yansıtmakla kalmamakta, aynı zamanda egemen ideolojiyi meşrulaştırmakta ve bu ideolojinin alıcı bireyler tarafından içselleştirilmesini beraberinde getirmektedir.

Egemen ideolojinin bir aygıtı olan medya, sunduğu içeriklerle milliyetçiliği, ırkçılığı, yabancı düşmanlığını yeniden üretirken, toplumsal öfke ve nefret duygularını da üreterek bu duyguların ötekilere karşı yöneltilmesine sebep

olmaktadır. Medya bir yandan kendini toplumsal çatışmanın aktörlerinden biri haline getirirken öte yandan itaatkâr vatandaşlar yaratmakta ve "sözde" vatandaşları da zaman zaman dışlamayı amaçlamaktadır. Ana-akım medyanın benimsediği ve aktardığı 'biz'lik tanımının temelinde, toplumdaki ekonomik, siyasal olarak hâkim olanın ideolojisi bulunmaktadır (İnceoğlu, 2010). Bir başka deyişle medyada yer alan haberlerde kullanılan ırkçı söylemler temelde egemen ideolojinin bir yansımasıdır. Dildeki milliyetçiliğin özünde, iletişim ya da kültür sorunlarının değil, iktidar, statü, politika ve ideoloji sorunları yatmaktadır (Hobsbawm, 2010:135). Bu çerçevede siyasetçilerin de önemli bir konumda bulunduğunun altı çizilmelidir. van Dijk, toplumun etkili sembolik seçkinleri arasında, yani kamu söylemine özel erişim ve kontrol sahibi olanlar arasında siyasetçilerin bazen medyadan bile önce, etnik durumun bir tanımını oluşturduklarını ifade etmektedir (2002:155). Bu süreçte medya, siyasetçilerin kendilerini en etkili ifade ettikleri bir araç haline gelmektedir ki Herman ve Chomsky, medyanın, haberleri işleyişine yönelik bir propaganda yaklaşımının, ülkedeki en önemli iktidar odaklarının çıkarlarına hizmet etme ilkesi uyarınca, haberlerin sistematik ve siyasi bir kutuplaştırmanın konusu haline geleceğini öngördüğünü belirtmektedirler (2006:120). Bu kutuplaşmanın neticesinde medyada sorunlu bir biçimde temsil edilen göçmenlerin durumu göz önüne alındığında, sorun içinden çıkılmaz bir hale gelmektedir (Kaya, 2008:69). Çünkü göçmenler hep yabancıdır ve buraya ait olmayan yabancı, tamamıyla tuhaftır. Zira normal olan buralı olan ve burada olandır. Burada olmak zihinsel ve bedensel olarak normal olmanın temel ölçütüdür. Yabancı kendi varlığını koruma ısrarını sürdürdükçe, onun garipsenmesi daha da artmaktadır (Subaşı, 2008:144). Hatta bir topluma yabancıların gelmesi, doğal afetlere benzetilerek göç olgusunun aslında karşı konulamaz, başa çıkılamaz olduğu düşüncesini yaratmakta ve bu da toplumda endişe uyandırmaktadır (Alver, 2001:136). Bu önyargı ve endişelere medya çıktılarının yanlış okuma ve değerlendirilme biçimleri de eklemlendiğinde, "yanıbaşımızdaki komşuların" ne denli kolaylıkla "yanıbaşımızdaki düşmanlar" haline dönüştürüldükleri kolaylıkla görülebilmektedir (Kaya, 2008:69). Peki medya bunu nasıl yapmaktadır?

Yanı başımızda olsa da yabancılara ya da ötekilere ilişkin önyargıların

devamlılığı, dil aracılığı ile sürdürülmektedir. Bu süreçte medya içeriği gerek sözel gerek işitsel gerekse görsel kodlamalarla devamlılıklarını sağlamaya yardımcı olmaktadır. Haberde kullanılan görselliğin şiddeti, öteki korkusu ile birleştiği zaman mevcut şiddetin dozu daha da artmaktadır. Medya, kendinden olmayanları stereotipler ile tanımlamakta; özellikle anaakım medyada, belirli toplumsal cinsiyet, ırk, etnik kimlik temsilleri hep benzer bir biçimde sunulmaktadır. Var olan baskın toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik düzen tarafından, bu düzene karşı muhalif ve tehdit olarak kabul edilenlere dair görüntüsel göstergeler olumsuzlanarak kodlanmaktadır (Yanıkkaya, 2009:23). Mesela haberlerde yabancılar, suç (uyuşturucu), şiddet, kültürel farklılıklar ve özellikle çok etnikli bir toplumla ilişkili birçok gerçek ya da hayali sorun gibi basmakalıp konular ekseninde ele alınmaktadır (van Dijk, 1991:247). Ayrıca medya, haberlerinde tarihsel mitleri yoğun bir biçimde kullanmakta ve böylece toplumsal alanda ırkçılığın hızla yayılmasını sağlamaktadır. Etnik problemlerin yoğun olarak yaşandığı yerlerde, egemen etnik grup, toplumsal alanı bir çatışma alanı haline getirmektedir. Irkçılık ancak savaş ve çatışma durumlarında kendisini üretebileceği için ırkçı devletler ya savaş ve çatışma çıkması için çabalamakta ya da mevcut savaş ve çatışmaların yeniden üretilmesi ve çözümlenmemesi için uğraşmaktadırlar. Irkçı ideolojik söylem, bilimsel dayanaklarını tarihten almakta ve medya sürekli bu mitolojik tarihi güncel olaylarla birleştirmektedir (Çoban, 2009:51).

Yalnızca ırk temelinde ele alınmayan, tersine hoşgörüsüzlük, ayrımcılık, ötekilik, yabancı düşmanlığı, kültürel farklılık, fundamentalizm (köktendincilik) gibi kavramlarla bağlantılı kullanılan ve Avrupa toplumları içinde sosyal ve kültürel nedenlere bağlı olarak artış gösteren ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, Avrupa'da kültür ve kimlik farklılıklarının daha belirgin bir hale gelmesinin sonucudur (Deniz ve Zengin, 2018:8). Irkçılık ve yabancı düşmanlığını, yerli nüfusun, yabancılar'ın yaşadıkları coğrafyaya kitleler halinde akın etmesine gösterdikleri bir tepki olarak tanımlayan Hobsbawm'a göre ırkçılık bir çare değil, belirtidir. Hobsbawm, modern toplumlardaki etnik topluluklarla grupların, karışık olmayan bir millete geri dönme rüyasını gören retoriğe rağmen, bir arada yaşamaya mahkûm oldukları görüşündedir (2010:186). Yani artık "'toplumsal uzaklık',

‘fiziksel yakınlık’ içine göç etmiş ya da taşınmıştır.” (Argın, 1996:70). Yerli ve yabancıların bir arada yaşamaya mahkûm olduğu Batı toplumlarında, yabancı gruplara karşı hoşgörüsüzlük ve -bir ileri aşaması olarak- şiddet gözlenmektedir. Göçmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerde ırkçılık ve yabancı düşmanlığı daha fazla ortaya çıkmaktadır. Farklı alanlarda yerleşik ve yabancılar arasında yaşanan rekabet, toplumsal yaşamda zorluklara neden olmaktadır. Yabancıların, kültürel zenginlik olarak görülmemesi, onların ekonomik ve sosyal alanlarda rakip olarak düşünülmesine neden olmaktadır. (Alver, 2008:225). Dolayısıyla günümüzde tüm dünyada artan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, başta Avrupa ve Amerika olmak üzere, gelişmiş Batı ülkelerinde, aldıkları göçlerle paralel olarak daha yaygın bir şekilde görülmektedir. 19. yüzyılın sonlarında başlayan ve 20. yüzyılda özellikle Avrupa’da tırmanışa geçen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, medyanın da etkisiyle hızla yayılmaktadır. Ne var ki van Dijk’ın ifadesiyle daha liberal ve kaliteli basın bile, ırkçılığın yükselen dalgasına sistematik ve eleştirel bir biçimde karşı çıkmamaktadır. Avrupa’nın popüler ve seçkin basınında ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının nedenlerinden biri olan göç, ciddi bir sorun olarak, bir tehdit veya işgal olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda mülteciler ve diğer yeni göçmenler basında; sahtekârlar, avcılar veya olumsuz olarak tanımlanmaktadır. Suç ile ilgili haberlerde, azınlıklar (özellikle genç azınlık erkekler), saldırganlık, isyan, hırsızlık, fuhuş ve özellikle uyuşturucu gibi belirli “etnik” suç biçimleriyle ilişkilendirilmektedir (van Dijk, 1995; van Dijk, 1993a:163). Böylelikle “kimlikler suçlulaştırma süreçleriyle bağlantılı” bir hale getirilmektedir (Keith, 2001:529).

1989-1990 yıllarında Demir Perde’nin yıkılmasından hemen sonra medya haberciliğinin genel olarak üç farklı aşamadan geçtiğini ifade eden Wodak ve Busch’a göre başlangıçta haber söylemleri “demokratik bir deneyimi olmayan” bu ülkeler ve insanlarına oldukça paternalist (babacıl) olmuştur. Daha sonra haberlerde “acıma” söylemi kullanılmıştır. Göçmenler Batı sınırlarını geçmeye başladığında ise, medyanın son söylem şekli “ırkçı inanç ve tutumlar” ekseninde olmuştur (2004:113). Fakat Ruth Wodak ve arkadaşı Matouschek, medyada ırkçılık ve yabancı düşmanlığı söylemlerinin nasıl yapıldığını sistematik stratejiler içerisinde

ele almışlardır. Buna göre Wodak ve Matouschek, medya ve politik seçkinlerin, yabancıların sunulmasında bir takım söylem biçimlerinden yararlandığını belirtmektedirler. Bunları altı strateji halinde sıralamaktadırlar: (1) Ayrımcı söylem, dilsel bir pratik olarak bu ayrımcılık stratejisinde söylem; negatif, pozitif, sosyal, potansiyel gibi farklı yapısal özellikler göstermektedir. (2) Haklılaştırma söylemi ve çok fonksiyonlu delil sunma stratejisinde amaç, karşıdakine suçu yükleyebilmek, kendini ise suçsuz ya da kurban olarak tasarlamaktır. (3) Nedenselleştirme söyleminde, önyargılı eylemin haklılaştırılması için problemin yerinin değiştirilerek nedenselleştirme yoluna gidilmesi amaçlanmaktadır. (4) Korumacı söylemde; yabancı grup ya da birey, zayıf kişilikli, ekonomik durumu aşağı, budala, geri kalmış gibi tasarlanmakta, değerlendirilmekte ve yargılanmaktadır. (5) Acıma söyleminde, öteki grup yoksul, yaralı, aç, işkence görmüş, ihmal edilmiş vb. şekillerde sunulmakta ve merhametli kendinin bu zayıflara yardım ettiği veya etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. (6) Özel bir dilin kullanılması ve metnin oluşturulmasında ise tüm bu stratejilerin uygulanması, metnin oluşturulması ve özel bir dilin kullanılması ile mümkündür (1989; 1993, Aktrn. Alver, 2003:212-220). Wodak ayrıca, van Dijk'ın sosyo-bilişsel yaklaşımına atıf yapmakta ve onun azınlıkların algılandığı ve resmedildiği şemaya ve basının manşetlerine odaklandığına vurgu yaparak, polis ve mağdurların pasifize edilmiş ve acı içinde temsil edilirken, genellikle fail veya ajan olarak "öteki"nin suçlu olarak sunulduğunu ifade etmektedir (2004:112).

Medya alanında ırkçılık üzerine yapılan çalışmalarda van Dijk, grup ve örgütsel iktidar arasındaki etkileşimin ortaya konması açısından, bu tarz çalışmaların önemini vurgulamaktadır. van Dijk; genellikle beyaz erkeklerden oluşan gazetecilerin, yazdıklarını hem medya kurumlarının profesyonel temsilcileri olarak hem de başat, beyaz, Batılı grubun bir üyesi olarak kaleme aldıklarını ve bu konumun, onların toplumsal bilişlerini ve bundan dolayı dış gruplar hakkındaki enformasyonu işlemden geçirme tarzlarını şekillendirdiğini belirtmektedir. van Dijk'a göre gazetecilerin toplumsal konumu ve toplumsal bilişi, onların yazdığı raporlar ve yorumlar aracılığıyla iktidarlarını uygulamalarına ve pek çok protesto ve çalışmaya rağmen görece güçsüz etnik ya da ırksal azınlık gruplar hakkında

klişeleştirilmiş ve hatta olumsuz bir tarzda yazmayı sürdürmelerine izin vermektedir. Bunu, tipik olarak istemeksizin yapan gazeteciler, etnik grupların ve siyah ya da beyaz araştırmacıların bu rapor etme tarzının ırkçı olmasa bile etnik-merkezci olduğuna dair sonuçları ısrarla reddetmektedirler (van Dijk, 2005:356). Halbuki bu süreçte gazeteciler haber toplamayı, konuları, başlıkları, alıntıları ve üslubu, sistematik bir biçimde ötekine karşı yapmaktadırlar. Bu tartışmasız bilimsel kanıtlar dikkate alındığında, göçmenlere ve azınlıklara karşı sosyal ve ekonomik problemler nedeniyle şiddetlenen kızgınlığın, bu tür medya uygulamaları tarafından teşvik edilip onaylanması şaşırtıcı değildir (van Dijk, 1995).

Birçok ülkede yapılan araştırmalara göre, bazı belli başlı büyük medya kuruluşlarının, başta yazılı basın ve televizyon olmak üzere açıkça ırkçılık yaptığı çıkmıştır (van Dijk, 1995). Sadece medyanın kendi söylemleri üzerinden değil, mesela Almanya'daki PEGİDA gibi İslam karşıtı ve ırkçı hareketlerin eylem ve söylemleri üzerinden de ırkçılık yapılmaktadırlar. Yapılan bir araştırmaya göre Alman medyasının PEGİDA'nın ırkçı söylemlere katkıda bulunan bir tutum içerisinde olduğu ortaya konmuştur (Alkan, 2015:16). Az sayıda medya kuruluşu adil ve barışçıl birçok kültürlü toplumun tanıtımında aktif ve olumlu bir rol oynasa da (van Dijk, 1995) Avrupa'daki akım medya ırkçı ve yabancı düşmanlığı yapmaktadır. ECRI (The European Commission against Racism and Intolerance) daha önceki raporlarında olduğu gibi 2017 yılı raporunda da önemli sayıda medya kuruluşunun bilerek ya da bilmeyerek yabancı düşmanı retorikleri yayınladığını açıklamıştır (ECRI, 2018:8).

Medyada yer alan haberler, kamuoyu oluşturmanın yanı sıra bireylerin tutumlarında önemli bir rol oynamaktadır. Egemen ideolojinin söylemleri üzerinden inşa edilen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, ötekine duyulan güvensizliği, korkuyu veya nefreti yansımaktadır. Batılı ülkelerin günümüzde çok sayıda farklı etnik ve dini grubu barındırması, yerli ve yabancılar arasında ekonomik, politik, dini ve kültürel birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Ne var ki bu sorunların basında temsil ediliş biçimleri, negatif unsurlarla inşa edilmektedir. Bir başka deyişle gerçekliklerin yer aldığı ana akım medyada, farklı, öteki ya da yabancı olan olumsuz olaylarla birlikte medyada yer almaktadır. Yabancı, öteki, göçmen ya da

azınlıklar ancak, suç, açlık, savaş, doğal afet ya da yoksulluk gibi yapısal problemler bağlamında haberlerde kendine yer bulabilmektedir. Yabancının bu hali medyada inşa edilirken, içerik üreticileri tarafından suçlu, aç, mağdur, afetzede, kirli, ilkel, cahil, geri kalmış ya da fakir vb. biçimlerde kodlanmaktadır. Eğer bu yabancılar medya tüketicilerinin coğrafyaları dışında kalıyorsa, onların bilişsel dünyalarında yer edinmekle kalmaktadır. Fakat bu yabancılar, medya tüketicilerinin yaşadıkları coğrafyanın parçası olduğunda, nasıl ki medya sunduğu mesajlarını kodlayarak gönderiyorsa, medya alıcıları da yabancıları, kendilerini ekonomik, siyasal, kültürel kısacası her alanda tehdit eden bireyler olarak kodlamakta ve ona göre tutum ve davranış geliştirmektedirler.

Günümüzde gittikçe artan Avrupa'daki ırkçılık ve yabancı düşmanlığına, Avrupa'da yaşayan farklı etnik gruplarda olduğu gibi Müslümanlar da maruz kalmaktadır. Sayıları artan ve gitgide kamusal alanda daha görünür bir hale gelen Müslümanlar, ırkçı saldırıların hedefi olmakta veya nefret söylemlerine maruz kalmaktadırlar. Irkçılık ve yabancı düşmanlığının daha spesifik bir kolu gibi adlandırılabilecek İslamofobi'nin en yaygın bir şekilde üretilip dağıtıldığı mecra medyadır ve bu nedenle ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

3.4. Avrupa Basınında İslamofobi

11 Eylül saldırısı birçok kişi tarafından İslam-Batı arasındaki ilişkide bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Fakat bu olay bir dönüm noktasından ziyade var olan bir sürecin geliştirilip daha ileriye götürülmesidir ki bunun tezahürlerini Batı medyasında görmek mümkündür (Uzun, 2012:83). Fakat 11 Eylül'den sonra Batı medyasında köklü bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bugün, Avrupa medyasına bakıldığında İslam ve Müslümanlarla ilgili herhangi bir konunun yer almadığı haber programı neredeyse bulunmamaktadır.

Avrupalı olmayan ülkeler hakkındaki incelemelerin hepsinin iki kuramsal ön kabule dayandığını belirten Göle'ye göre bunlar; tarihsel geri kalmışlık ve modernlik eksikliği olup, bu ön kabuller söz konusu alanlarda kendine özgü modernlik görünümlerini gizlemektedir (2010:106). Avrupa medyasına bu bağlamda bakıldığında, Avrupamerkezci bakışın medya içeriklerine de sirayet ettiği rahatlıkla görülmektedir. Bugün en geri kalmış toplulukların büyük bir kısmını

oluşturan Müslümanlar, medyada temsil edildiğinde ortaya pek de iç açıcı olmayan bir tablo çıkmaktadır. Geisser'in de ifade ettiği gibi aslında İslamofobinin gelişme ve kökleşmesinde haber medyasının rolünün "objektif" bir değerlendirmesini yapmak pek kolay olmasa da (2010:31) ortaya konan çalışmalar, özellikle ana akım medyanın İslam ve Müslümanları eksik, yanlış ya da çarpıtılmış gerçekler çerçevesinde temsil ettiğini işaret etmektedir.

Avrupa medyası üzerine yapılan araştırmalarda, İslam dünyasında olup bitenlerin -çoğunlukla şiddet olaylarının- ve Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmenlerin karıştıkları her türden olayın İslam ile ilişkilendirerek sundukları saptanmıştır (Gökçe ve Gökçe, 2015:51). Perocco, haber medyasının Müslümanlara yönelik olumsuz tutumlarının, marjinalleştirmenin ayrılmaz bir parçası olduğunu, 1990'lı yıllarda birçok Avrupa ülkesinin medyasında göçmenlerle ilgili olumsuz söylemlerin üretildiğini ve Müslüman göçmenlerin radikal olarak tasvir edilmeye başlandığını ifade etmektedir. Müslüman göçmenlerin ulusal topluma entegrasyonun, "kültürleri" nedeniyle ilkel bir sorun olarak görüldüğünü belirten Perocco'ya göre, bu yıllarda Müslüman göçmenlik üzerine basılan makaleler ve televizyon raporları sayıca pek fazla olmamasına rağmen 2000'lerde, durum uluslararası olaylarla bağlantılı olarak büyük ölçüde değişmiştir. Bu dönemden itibaren Müslümanlar, farklılaşmamış bir şekilde, monolitik olarak temsil edilmeye başlanmıştır (2018:37). Böylece Müslümanlar arasındaki eğitim, statü, ırk, cinsiyet gibi demografik ve kültürel farklılıklar göz ardı edilmiştir.

Batı medyasının İslamofobinin oluşmasında belirleyici rolleri bulunmaktadır. Medya olayları, "yeniden üretim" ve "yeniden sunum" süreçlerinden geçerek, realiteden daha farklı bir şekilde yansıtmaktadır (Uzun, 2012:83). Uluç, bu bağlamda Müslümanların barbar, görgüsüz, cahil, dar kafalı, delirmiş teröristler ya da hoşgörüsüz dindar fanatikler olarak karakterize edildiğini, İslamofobinin daha çok yakın zamanın sömürgecilik, göç ve ırkçılık hikayeleriyle ilişkilendirildiğini (2009:391) belirtmektedir. Bir başka deyişle, 2000'lerden itibaren eski stereotiplerde bir dönüşüm gerçekleşmiş ve artık Müslümanlar, sistematik olarak köktencilik ve terörizmle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Medyadaki bu İslamofobik söylemin nicel ve nitel sıçramaları bazı belirli yönlerde

görünür bir hale gelmiştir. Buna göre, Müslüman göçmenlere odaklanmak gittikçe daha sabit, ısrarcı ve takıntılı hale gelmiş, Müslüman göçü bir patoloji olarak tasvir edilmiştir. Semantik zincirler, konuşma şekilleri, resimler ve fotoğraflar gibi belirli temsil etme ve sürdürme mekanizmaları, Müslüman göçmenlere karşı hoşnutsuzluk ve reddetme duygusunu artırmıştır (Perocco, 2018:36).

Ancak Batı medyasında yer alan bir haberde Müslümanlarla ilgili olumlu ya da nötr bir olay olsa da haberlere eşlik eden resimler/görüntüler haberin içeriğindeki pozitifliği negatif bir hale getirecek biçimde verilmektedir. Böylece medya, okuyucuların/izleyicilerin bilinçaltına yerleşmesini istediği Müslüman algısını belirlemektedir (Uzun, 2012:104). Aslında medya, Geisser'in de ifade ettiği gibi (2010:32), İslamofobiyi yaratmamakta, fakat İslam ve İslamcılık ile ilgili var olan ortak algıyı bir şekle sokmaktadır. Bu algıyı şekillendirmede; makalelerden, mülakatlardan, ele alınan konularla ilgili okuyucu/izleyicilere sunulan görüntülerden, İslam ve İslamcılık konusunda konuşturulabilecek kişilerden (yazar, denemeci, filozof, siyaset bilimci ve nadiren İslam âlimleri) faydanılmakta ve böylelikle ulusal ve uluslararası "Müslüman kişiliklerin" olumlu ya da olumsuz imajı şekillenmektedir.

Said, Batı medyasında gazetecilerin ciddi çalışmalar yerine ölçüsüz ve günü birlik demeçler hazırladıklarını belirtmektedir. Said'e göre, güvenilmez kaynaklara dayalı bu çalışmalar, olduğundan daha önemli gösterilerek İslam yıpratılmaya çalışılmaktadır. Bunu da inançla ilgili bir dizi kural, stereotip örnekler ve genellemelere sığınarak yapan medya, İslam'ı şiddet, ilkel, köktenci, tehditkâr gibi negatif olgularla özdeşleştirmeye çalışmaktadır (2000:16-17). Örneğin, Batı medyasında Müslümanların bayramları ve bunla ilgili ibadetleri bile oldukça sansasyonel bir biçimde haberleştirilmektedir. Kurban Bayramı için Fransa, Belçika, Hollanda gibi ülkelerde özel mezbahalar olmasına rağmen, Müslümanların bir günde kurban ettiği kurbanların haber yapılması, gayri-Müslim bireylerin tepkisini çekebilmektedir. Koyunların boğazlarının kesilmesi görsellerine alışık olmayan medya alıcıları için, böyle haberlere gelebilecek geri dönüşler, çatışmanın bir tabakasını oluşturmakta ve bu konuyu haber çemberinde tutmaktadır (Cherribi, 2015:112-113). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere medya, sayısız çarpıtma,

genelleme ve indirgemecilik yoluyla gündelik hayatları ve gerçek varoluş koşullarını gizlemekte, Müslüman göçü, ırksallaştırılmış bir temsil sisteminin nesnesi haline gelmektedir. Medya, Müslüman göçmenlerin sosyal yaşamdan dışlanmasını ve marjinalleşmesini teşvik ederken, bazı merkezi ve yerel yönetimlerin kısıtlayıcı önlemler almasına neden olmaktadır (Perocco, 2018:37). Bu durum Avrupa toplumlarında yaşayan ve medyanın olumsuz eğilimlerden etkilenen etnik grupları rahatsız etmektedir.

Terörist saldırılar ve popülist göçmen karşıtı siyasetin yükselişinin de etkisiyle Müslüman-göçmen gruplarının medyadaki temsilleri, farklı sosyal ve etnik gruplar arasındaki çatışmalar, siyasi tartışmalar ve "entegrasyon" konuları ekseninde çerçevelenmiştir (Bennett vd., 2011:29). Bu bağlamda İslam'ın kılıç yoluyla yayılan ve şiddeti meşrulaştıran bir din olduğu, Müslümanların ise terör yanlısı gruplar olduğu, kısacası İslam'ın özü itibariyle Batı'nın, modernitenin, ilerlemenin ve çağdaşlığın düşmanı olduğu şeklindeki kavram ve imajlar, medya aracılığıyla iletilmektedir (2016:269). Bir başka deyişle, dünyada yaşanan terör eylemlerinden, Müslümanları sorumlu tutma eğiliminde olan Batı medyasında sürekli tekrarlanan negatif kavramlar, İslam ve Müslüman kavramlarını duyan bireylerin zihinlerinde kan, şiddet, bombalama gibi olaylar ekseninde canlanmakta, bu durum İslam ve Müslümanlara dair korku ve öfkenin oluşmasına yol açmaktadır. Cami saldırıları, Müslümanlara yönelik şiddet içerikli eylemler ile dışlama gibi yöntemler, bu öfkenin yansımaları şeklinde kendini göstermektedir (Hopyar ve Kepenek, 2017:154).

Avrupa medyasında İslamofobik söylem ve Müslümanların nasıl temsil edildiği ile ilgili çok sayıda çalışma ve rapor bulunmaktadır. Bunlardan Bennett ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmaya göre, Müslümanlara ve İslam'a yönelik kamusal söylemi çerçevelemede büyük bir rol oynayan Avrupa medyası, Müslümanları genellikle klişeleşmiş terimlerle ifade etmekte ve İslam'ı, Avrupa'nın güvenliği için bir tehdit olarak görmektedir. Ayrıca, göçmenlerin kendilerini ilgilendiren haberlerde nadiren temsil edildiği ve bu uygulamanın toplumdaki göçmenlere yönelik tutumları olumsuz etkilediği ortaya konmuştur (Bennett vd, 2011:29). Örneğin 2007 yılında Londra Belediyesi'nin hazırladığı bir

raporda, İngiltere medyasının gerçekleri sıklıkla çarpıttığı, abarttığı ya da aşırı basitleştirdiği; haberlerinde Müslüman olmayanlara endişe verici, provoke edici bir dil kullanılırken, benzer bir biçimde Müslümanların da güvensizlik ve yabancılaşma duygularını provoke ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, kullanılan dilin ılımlı olmadığı, taciz edici olduğu ve medyanın ayrımcılık gibi davranışların azaltılmasına yardımcı olmadığı da yine bu bulgular arasındadır (2007:90-92). Fransız basını üzerine yapılan bir araştırmaya göre ise Fransalı Müslümanların, vatandaşı oldukları ülkelerde üçüncü ve dördüncü nesile ulaşmalarına rağmen Fransız toplumuna ait olmayan bir kesim olarak tasvir edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada, Fransız basınında başta Charlie Hebdo saldırısı olmak üzere son dönemlerde gerçekleştirilen terör saldırılarından bahsedildiğinde her defasında Müslümanlara değinildiği saptanmıştır. Saldırıların hedefinde olan Batılı toplumlar kadar Müslümanlar da saldırılara maruz kalmış olmasına rağmen, bu konu medyada yeterince yer almamış ve toplum nezdinde bölünmelere yol açmıştır (Sayım, 2017:77).

Almanya medyasının da Ortadoğu ile ilgili haberlerden, şiddetle ilgili haberleri seçme eğiliminde olduğunu belirten Hafez'a göre, bunun nedeni, bazı iletişim uzmanlarının -birçok tüketicinin ve gazetecinin gözünde- haber medyasının temel işlevinin, dış dünyada gelişen tehlikeler veya potansiyel tehlikeler için bir uyarı sistemi olarak hareket etmesidir. Hafez, dünyadaki çeşitli medya sistemlerine bakıldığında, bu türden bir haberciliğin standartlarının evrensel bir özellik olduğunu ifade etmektedir (Hafez, 2009:40). Gazete haberlerinin yanı sıra dergi haberlerinde de İslamofobik ifadeler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Yardım ve Dalkılıç, Fransa'da yayınlanan L'Express dergisi ile ilgili yaptıkları çalışmada, öne çıkan bazı ifadeleri kategorize etmişlerdir. Buna göre; "İslam'ın Batı'da yayıldığı", "Batı'nın İslam'la yüz yüze geldiği/karşı karşıya kaldığı", "Batı'da entegrasyonun başarısız olduğu", "İslam dininin şiddetle özdeşleştiği" gibi temalar öne çıkmıştır (2018:103). "İslamofobik saldırıların nedeni nedir?" diye Avrupalılara sorulduğunda bu araştırmadaki temalar daha anlamlı bir hale gelmektedir. Fransa'da yapılan bir araştırmaya göre medyanın payının İslamofobiyi tetiklemede ne kadar etkili olduğu, ankete katılanlardan %78'inin, saldırıların

nedenini medyanın taraflı olmasına bağlamasından anlaşılabilmektedir. Katılımcılar, medyada İslam karşıtı söylemlerin giderek arttığını, ancak aynı oranda da normalleştirilmeye çalışıldığını düşünmektedir. İslam karşıtlığında, %50'si ülke siyasetinin, %41'nin bazı Müslümanların davranışlarının, %35'inin de saldırıların etkili olduğunu düşünmektedir (Türkan, 2015:76). Bu sonuçlara bakıldığında, medya etkisi tüm faktörlerin başında yer almaktadır.

Orhan ve Gülise Gökçe, Batı medyasında İslamofobi ile yapılan araştırmalardan hareketle (Delago, 1972; Merten, 1986; Ruhrmann/Sommer, 2005; Meier-Braun, 2000 vd.) Avrupa medyasının Müslümanları haberleştirme stratejilerini dört madde halinde sıralamaktadırlar. Buna göre: (1) Avrupa'da Müslümanlarla ilgili her türden olay, olgu ya da sorunlar Türkler üzerinden gündeme taşınmakta ve tartışılmaktadır. (2) Müslümanlar; sansasyonel nitelikte olaylarla (kavga, çatışma vb. gibi) ilişkili olarak algılanmakta, temsil edilmekte ve sunulmaktadır. (3) Müslüman kimlikli yabancılar, birçok Avrupa ülkesindeki toplam nüfus oranın çok üzerinde, adeta o ülkenin toplumunu ve kültürünü yabancılaştıran, tehdit eden, sınırlılıkları zorlayan paralel toplum oluşturacak bir güçte sunulmaktadır. (4) Müslümanlar, cahil, potansiyel suç üreticisi, barbar ve tehlikeli, uyum sağlayamayan, anti-demokrat ve otoriter, radikal İslamcı ve ırkçı kimlikli olarak ötekileştirilmektedir (2015:59). Fakat bu stratejilere beşinci bir madde olarak medya uzmanları da eklenebilir. Çünkü İslam dünyası hakkında medyada konuşan sözde "uzmanlar", kriz dönemlerinde haber ve talk Show programlarında yalnız kendi doğru ve düşünceleri ile eleştiri ve yorumlarda bulunmaktan geri kalmamaktadırlar. Müslümanlar arasında hiçbir ayrım yapmayan bu indirgemeci yaklaşım, medyada şiddetin İslam adı ile özdeşleşmesine neden olmaktadır (Uluç, 2009:398). Tabi bu uzmanlar, Kumar'ın da ifade ettiği gibi, en iyi fonlanan düşünce kuruluşlarının, dış politikayı şekillendirmek için sık sık ana akım medyada yer alan uzmanlardır ve kamuoyunu bilgilendirmede önemli rol oynamaktadırlar (2016:269).

Batı medyasının Müslümanlarla ilgili öne çıkarttığı ve medya uzmanlarının üzerinde en çok söylem üretip tartıştığı en önemli sembollerden birisi de başörtüsüdür. "Başörtüsü, medyanın tasavvurunda, kadının boyun eğmesi ve şahsi

hürriyetlerinin yok sayılması demek" (Geisser, 2010:37) olup, Hopyar ve Kepenek'e göre İslam'a ilişkin tüm eleştirilerde başta burka takanlar olmak üzere Müslüman kadınlar, öncelikle hedef alınmaktadır. Burkalı kadınlar, Müslüman toplumlarında sayıca çok az olmalarına rağmen medyada fazlaca yer almaktadır. Hopyar ve Kepenek, bu tartışmalar neticesinde, burkanın terörle aynı anlama geldiğini ve kamu güvenliğini tehdit ettiği sonucuna ulaşıldığını ayrıca, politik eksenli yasaklamaların, Müslüman kadınları topluma gittikçe yabancılaştırdığını ve onları toplumdan soyutladığını (2018:149) belirtmektedirler.

Müslümanları, monolitik gören Batı medyasını, bizim de monolitik bir yapı olarak değerlendirmemiz yanlış olacaktır. Medyanın kapsamı Avrupa ülkeleri arasında ton ve denge açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Farklı göçmen grupları (göç kategorisi, ülke veya köken, din, yaş ve cinsiyet ile belirtildiği gibi) medyada da farklı muamele görmektedir. Olumlu temsil edilen göçmenlerin bu şekilde sunulmaları, göçmen gruplarının statü ve kalma, soruşturma süresiyle ve kapsama türüyle doğrudan ilişkilidir (Bennett vd, 2011:29). Fakat bu alanda yapılan çalışmalarda genel kabul, özellikle ulusal ve küresel çapta yayın yapan medya organlarında İslam karşıtı bir yayın politikası olduğudur. Müslümanları ötekileştirici yayınlar yapan Batılı medya, elinde bulundurduğu teknoloji aracılığı ile bunu küresel ağda dolaşıma sokmaktadır. Böylece Avrupa medyasının İslam karşıtlığı bir döngü halinde devam etmektedir. İslamla veya Müslümanlarla ilgili negatif içerikli film, resim, karikatür vb. içeriklerle Müslümanlar tahrik edilmekte, bu duruma kayıtsız kalamayan Müslümanların gösterdiği tepkiler gerekçe gösterilerek, İslam düşmanlığı alevlendirilmektedir. Toplumsal yaşamı etkileyen medya, çizdiği cihatçı, terörist, tecavüzcü, baskıcı ve entegre olamayan Müslüman imajıyla, Müslümanlara yönelik önyargıların ortaya çıkmasına neden olmakta ve böylelikle Müslümanların ötekileşmesine zemin hazırlamaktadır (Hopyar ve Kepenek, 2018:170-171). İslamofobi ile ilgili raporlar da bu durumu teyit etmektedir. "Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe karşı Avrupa Komisyonu"nun -kısa adıyla ECRI- 2018 yılında yayınladığı rapora göre, Avrupa'da bir tehlike olarak görülmeye devam eden İslam, yabancı düşmanları tarafından şiddet ve terörizme eğilimli bir din olarak tasvir edilmektedir. Bu olumsuz stereotip ifadeler,

İslamofobik olaylarda Müslümanlara ve onların kurumlarına karşı şiddete, ayrımcılığa ve nefret söyleminde artışa yol açmıştır. İslamofobi ve artikülasyonu giderek artan sayıda ülkede kamuoyu ve medyada giderek kabul görmektedir. (ECRI, 2018:12).

Sonuç olarak, günümüzde Müslümanlar gerek ırkçılık ve yabancı düşmanlığının gerekse İslam karşıtlığının bir sonucu olarak Avrupa basınında yanlış veya eksik temsil edilmektedir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi tüm Avrupa basınına monolitik bir bakış açısıyla yaklaşmak yanlış olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada da amaçlanan, farklı Avrupa ülkelerinin farklı görüşlere sahip gazetelerinde aynı olayın -karşılaştırılmalı bir biçimde- nasıl aktarıldığı veya Müslümanların nasıl temsil edildiği gibi sorulara cevap aramaktır. Dolayısıyla bir sonraki bölümde İngiltere, Almanya ve Fransa'da yayın yapan ve ideolojik görüşleri farklı ikişer gazeteden, yani toplamda altı gazeteden, aynı olaylar analiz edilecek, böylece gerek ülkeler bazında gerekse gazetelerin kendi habercilik anlayışları açısından bir fark olup olmadığı ortaya konacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HABER MEDYASINDA İSLAMOFOBİ SÖYLEMİNİN BATI AVRUPA BASINI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Çalışmanın Metodolojisi

Çalışmanın bu bölümünde, Avrupa basınında yer alan haberlerde İslamofobi söyleminin nasıl ve ne şekilde üretildiği, Müslümanların nasıl temsil edildiği veya edilmediği van Dijk'ın haber söylemleri üzerine geliştirdiği eleştirel söylem analizi yöntemi ile ele alınacaktır. Van Dijk'ın ortaya koyduğu eleştirel söylem analizine göre haberde kullanılan başlıklardan söylem kalıplarına, haber kaynaklarından retoriğe, görsellerden ardalan bilgisine kadar birçok argüman değerlendirilerek haberlerdeki İslamofobik söylem ortaya konmaya çalışılacaktır.

4.1.1. Çalışmanın Amacı

Günümüzde Batı'da, İslamofobinin en çok üretilip dolaşıma sokulduğu mecraların başında medya gelmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra, yalnızca Amerikan medyasında değil Avrupa medyasında ve özellikle uluslararası haber ajansları aracılığıyla haber endüstrisinde yoğun bir İslamofobi üretimine başlanmıştır. İslam ve Müslümanlar medyada eksik, yanlış ya da yanlı bir şekilde temsil edilir olumuştur. Batı'nın genelinde medyanın İslamofobi söylemleri benzer olsa da Avrupa ve Amerika'da Müslümanlar daha farklı olgularla ilişkilendirilmektedirler.

Kıta Avrupasında Müslümanlar, Cesari'nin de çalışmalarında ortaya koyduğu gibi (2015:67), en çok radikalleşme ve terör sorunu ile ilişkilendirilmektedir. Müslümanların gerek radikalleşme ve terör sorunuyla ilişkilendirilmesi gerekse kıta Avrupasının İslamla geçmişten gelen köklü ilişkileri nedeniyle çalışmada Avrupa basını incelenecektir. Avrupa'da Müslümanların terör ve radikalleşme üzerinden marjinal bir hale getirilmesinde en büyük görevin medyada olduğu söylenebilir. Sürekli olarak haber, resim, imaj ve mesaj bombardımanına tutulduğumuz günümüzde, İslamofobi içerikli söylemlerin tekrar tekrar inşa edilmesinde ve İslamofobinin gündemde tutulmasında medya, önemli bir rol oynamaktadır.

Medya, "hedef kitleye ne düşüneceğini değil ama ne hakkında düşüneceğini söyler" (McCombs ve Shaw, 1972:177) tezinden yola çıkıldığında, medyanın okuyucunun/izleyicinin İslamla ilgili bir haber aldığında İslam'a dair düşünmesi gerekenleri büyük çapta etkilediği ve yönlendirdiği söylenebilir. Bu bağlamda medya içeriklerinde doğrudan veya dolaylı olarak İslam karşıtı argümanlar kullanıldığında İslamofobinin konsolide olmasına yol açmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından itibaren medyada Müslümanlar ya tek taraflı ya da genellikle negatif olarak temsil edilirken, bazı olumsuz durumlarda hiç temsil şansı bile bulamamaktadırlar.

Bu çalışmada amaç; İslam ve Müslümanlarla ilgili olay veya kararların, Batı Avrupa basınında nasıl temsil edildiğini, haberde İslamofobik söylemlerin nasıl inşa edildiğini, Müslümanların en çok yaşadığı Batı Avrupa ülkeleri olan Almanya, Fransa ve İngiltere basında çıkan haberler üzerinden karşılaştırmalı bir analiz ortaya koymaktır.

4.1.2. Çalışmanın Önemi

Avrupa topraklarına kadar ilerleyip onlarla temas kurmasından bu yana İslam, Avrupa için daima bir tehdit olmuştur. Günümüzde İslamofobi, anlam olarak bir korkuya karşılık gelse de bu kavram temelde, Batı için tehdit oluşturan İslam'a dair antipatiyi/nefreti ifade etmektedir.

Günümüzde İslamofobi, küresel ölçekte çokça tartışılan olguların başında gelmektedir. İslamofobinin, tıpkı antisemitizm gibi mücadele edilmesi gereken ötekileştirme biçimi olduğu araştırma merkezlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının raporlarının yanı sıra bazı siyasi platformlarda da sıkça vurgulanmaktadır. Ne var ki bu öneriler, pratikte pek mümkün olmamakta, İslam karşıtlığı farklı mecralardan beslenerek artmaya devam etmektedir. Medya da bu mecraların başında gelmektedir. Medya, İslam karşıtı yayınlar yaparak, Müslümanları eksik ya da yanlış temsil ederek, haberde tek taraflı davranarak ya da İslamofobik eylemleri medyada tekrar tekrar dolaşıma sokarak İslamofobiyi meşru bir hale getirmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra gerek medya içeriklerinde gerekse politik söylemlerde yükselişe geçen İslamofobi hakkında birçok çalışma yapılmış ve

böylece ortaya zengin bir literatür çıkmıştır. İslamofobinin medya ile ilişkilendirildiği çalışmaların oranlarına bakıldığında; Uluslararası alanda 1995-1999 yılları arasında 2 tez 2 kitap yayınlanırken, bu sayı 2001 saldırılarından sonra gitgide artış göstermiş, örneğin 2010-2014 yılları arası toplamda tez, kitap ve makalelerin toplamı 62 iken, 2015-2018 yılları arası bu sayı 123'e çıkmıştır. Türkiye'de ise medya ve İslamofobi ilişkili çalışmaların 2009 yılından itibaren başladığı görülmektedir. 2009 yılında yapılan tez, makale ve kitap kategorilerinde toplam sayı 1 iken, son yıllarda bu alanda yapılan yayınların sayısında artış yaşanmış, 2018 yılında tez, kitap ve makalelerin toplam sayısı 19'a ulaşmıştır (Temel, 2019:96, 102).

Türkiye'de İslamofobi ile ilgili yalnızca tez düzeyindeki akademik çalışmalara bakıldığında ise yaklaşık son on yılda bu alanda yapılan tezler artış göstermesine rağmen bu konudaki literatür tatmin edici bir düzeye gelmemiştir. Türkiye'de İslamofobi ile ilgili tezler ağırlıklı olarak tarih, politika veya terör gibi problemler açısından ele alınmıştır. Batı medyası üzerinden İslamofobinin görünür kılındığı çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu tezin yazılmasına karar verildiği 2015 yılında, Türkiye'de İslamofobi ile ilgili yapılan tez sayısı (2010'dan itibariyle), 10 iken, bugün bu sayı 27'ye çıkmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar artmakla birlikte yeterli değildir. Ortaya konan tezlerden; İlahiyat ve Uluslararası İlişkiler alanından 8'er tane, Siyaset Biliminden 5 tane, Sosyoloji, Dilbilim, Kamu Yönetimi ve İşletme bölümlerinden birer tez varken, İletişim alanında bu sayı (1 tanesi doktora olmak üzere) 3'tür. Bunlardan iletişim alanında, Mustafa Sami Mencet doktora tezinde Türkiye'de İslamofobiyi karikatürler üzerinden incelerken, Mahmut Yavuz Türkmen Hollywood sinemasında İslamofobiyi çalışmıştır. Zehra Balkanoğlu 24 Eylül 2017 tarihindeki Almanya Federal Hükümet Seçimleri öncesi aşırı sağ partilerin milliyetçi söylemlerini, Avusturya, Almanya ve Türk Basınından seçtiği birer gazete üzerinden içerik analizi ile değerlendirmiştir. Bu verilerden hareketle İslamofobi ile ilgili Avrupa basınına yönelik bir doktora düzeyinde bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmayı önemli kılacak olan bir başka nokta da İslamofobi söyleminin tek bir Avrupa ülkesinin basını üzerinden değil, Müslüman nüfusun en fazla olduğu üç Avrupa ülkesinin basınının karşılaştırılmasıdır. Böyle

bir tezin yapılmasıyla literatüre küçük de olsa bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu çalışma ayrıca: İslamofobiyi tarihsel bir süreç içinde ele alarak, (1) geçmişle bugün arasında medyanın/basının etkisinin belirleyiciliğinin ortaya konulması açısından, (2) radikal İslam adı altında anılan, uluslararası arenada örgütlenip, faaliyet gösterebilen İslami terör örgütlerinin basında nasıl temsil edildiği açısından, (3) bu terör örgütlerinin eylemlerinin İslam- Müslüman imajına ne gibi zararlar verdiğinin ortaya konabilmesi açısından, (4) sözde İslam motifli terör örgütleri ve mensupları için kullanılan sıfatların, diğer sıradan Müslümanlarla ilgili haberler verilirken de kullanılıp kullanılmadığının saptanması açısından, (5) Müslümanlarla ilgili haberlerde kullanılan görselin, haberin içeriğiyle ne derece uyumlu olduğunun saptanması açısından, (6) haberde Müslümanların ya da İslam dininin nasıl çerçevelendiği açısından, (7) küreselleşme düşüncesi ile medya teknolojilerinin "özgürleştirici" yönüne vurgu yapılırken, her medya aygıtının haberleri kendi ideolojik süzgeçlerinden geçirdiği ve medyanın bireyleri özgürleştirmek yerine onları nasıl yönlendirdiğini ve egemen ideolojileri nasıl meşrulaştırdığının sorgulanması açısından, (8) medyayı kullananların, medyanın haber verme işlevinin olağan sınırlar içinde alımlaması, yani haber metinlerine etki eden egemen ideolojinin söylemlerle ve görsel fotoğraf ve görüntülerle yeniden üretilmesi açısından ve haberin aslında söylemlerinin saf olmadığının ortaya konması açısından bu araştırma önem arz etmektedir.

4.1.3. Varsayımlar

Her bir çalışma, araştırmacının sorunsallaştırdığı bir konudan ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada da araştırmacının temel sorunsalı, Avrupa medyasının/basınının İslamofobi söylemini yeniden ve yeniden inşa ederek İslamofobinin artış göstermesinde önemli bir rolü olduğudur. Bu sorunsal üzerinden birtakım varsayımlarda bulunulmuştur.

Avrupa'nın sosyolojik yapısı göz önüne alındığında Avrupa kimliği olgusu ve Avrupamerkezci bakış açısı Avrupalı olmayanları değerlendirmelerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda Batı medyasının da Avrupalı olmayan, yani "öteki" olarak tanımlanabilecek kesimi bu kimlik ve bakış açısı ekseninde haberleştirdiğidir. Yani (1) "Avrupa medyası/basını, Avrupalı olmayan 'ötekiler'

ile ilgili yaptığı haberlerde, onları olumsuz bir şekilde vermekte, bir "öteki" olan Müslüman kesim de olumsuz bir şekilde temsil edilmektedir."

Avrupa'da yaşayan göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun Müslüman olması, sadece Avrupa'da değil dünyada da Hristiyanlıktan sonra İslam'ın ikinci büyük din konumunda olması, Avrupa kamusal alanında Müslümanların daha görünür olmasını beraberinde getirmektedir. Avrupa'da kendi inançlarını sürdürmek isteyen ve mensubu oldukları dinin emirlerini yerine getirmeye çalışan Müslümanlar, başta başörtüsü, cami ve ezan gibi dini sembollerle Avrupa'daki yaşam kültürüne tezat bir görüntü oluşturmaktadır. Buna göre (2) "Basında yer alan haberlerde, Avrupa'da yaşayan Müslümanlar, yaşadıkları ülkelerin gelenek ve göreneklerine, yaşam tarzlarına ve değerlerine tehdit olarak görülmektedir."

Günümüzde, terör kavramı neredeyse İslamla özdeş bir hale gelmiştir. Kendisini Müslüman olarak tanıtıp saldırı eylemi düzenleyen kişiler, hemen "terörist" olarak etiketlenmekte, fakat saldırı eylemini gerçekleştiren bir Batılı olduğunda fail, "saldırgan", "psikolojisi bozuk", "aşırı sağcı" vb. olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle (3) "Avrupa medyası, Müslüman bir saldırganı terörist, Batılı beyaz bir saldırganı 'psikolojik rahatsız' olarak tanımlamaktadır".

Önde gelen Batılı ana akım medya organlarında Müslümanlar genellikle tek bir bakış açısıyla haberleştirilmektedir. Herhangi bir olayın faili eğer Müslümansa, failin yaptığı herhangi bir eylem tüm Müslümanlara mal edilebilmektedir. Böyle bir durumda Müslümanlara kendilerini savunmak için bir fırsat verilmemekte, Müslümanlar buna fırsat bulduklarında ise sesleri cılız kalmaktadır. Bu bağlamda (4) "Basında yer alan haberlerde, olaylar tek taraflı ele alınmakta, Müslümanların görüş belirtme veya savunma yapmalarına yer verilmemektedir". Bu tek taraflı bakış açısı, Müslümanların medyada nasıl tanımlanacağını da belirlemektedir. Böylece (5) "Avrupa medyası, Müslümanlarla ilgili haberlerde; abartı, yanlış veya aşırı söylemlerde bulunmaktadır". Bu abartılı söylem biçimi Avrupa halkında tedirginliğe neden olabilecek bir şekilde ifade edilmekte, İslam'ın ve bu dinin mensuplarının varlığı Avrupa toplumu için bir tehdit gibi sunulabilmektedir. Dolayısıyla, (6) "Avrupa medyası haberlerini; Müslüman olmayanların güvensizlik ve endişe duygularını artırıcı şekilde, Müslümanlar için ise savunmasızlıklarını ve

yabancılaşmalarını provoke edici şekilde vermektedir.

Avrupa medyasının her zaman olumsuz haberler yaptığını söylemek çok iddialı bir yaklaşım olabilir. Müslüman toplumlarında meydana gelen büyük bir olayı ya minimize ederek haberleştirmekte ya da hiç haber yapmamaktadır. Yani (7) "Avrupa basını, Müslüman ülkede yapılan insan hakları ihlallerini ya minimize etmekte ya da tamamen göz ardı etmektedir."

Haberde, fotoğrafın kullanılması haberde gerçekliği ve retoriği artıran bir etmendir. Fakat, (8) "Avrupa basınında, haberin içeriği ile kullanılan görseller her zaman doğrusal bir ilişki içinde verilmemekte, konuyla alakasız bazı görseller kullanılarak, algı yapılmaktadır."

4.1.4. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, Batı Avrupa basını oluşturmaktadır. Fakat burada birtakım sınırlandırmalara gidilerek bütün bir kıta Avrupası'nın basınını incelemek yerine, Batı Avrupa'da Müslüman nüfusun en fazla olduğu üç ülke örneklem olarak seçilmiştir. PEW Araştırma Şirketi'nin yayınladığı raporda 2010'da 19,5 milyon, 2017 itibariyle 25,8 milyon Müslümanın yaşadığı Avrupa'da, en fazla Müslüman nüfusa sahip ülkeler sırasıyla Fransa, Almanya ve İngiltere olup; Fransa'da 5.720.000, Almanya'da 4.950.000 ve İngiltere'de 4.130.000 Müslüman nüfus bulunmaktadır[78].

Örnekleme dahil edilen ülkelerde günlük basılan onlarca gazete bulunmaktadır. Burada evren daraltılarak ilgili ülkelerde günlük yayın yapan ulusal gazetelerden en yüksek tiraja sahip "muhafazakâr/sağ" ile "sol" görüşten ikişer gazete seçilerek örnekleme dahil edilmiştir. Bu örneklem seçimi, hem aynı ülkede yayın yapan iki farklı görüşe sahip gazetenin aynı olayı nasıl haberleştirdiğini kendi içerisinde karşılaştırmalı olarak ortaya koyabilmeye hem de yine aynı olayın diğer ülkelerdeki sağ ve sol görüşlü gazetelerdeki kullanılan söylemlerle ülkeler bazında kıyaslayabilmeye imkân sağlayacaktır.

Fransa basınından; muhafazakâr/sağ görüşü temsilen *Le Figaro* ile sol

[78] https://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/ (Erişim, 31.03.2019).

görüşü temsilen *Le Monde* gazeteleri, Almanya basınından sağ/muhafazakâr görüşe sahip *Frankfurter Allgemeine Zeitung* ile sol görüşü temsilen *Süddeutsche Zeitung* gazeteleri, İngiltere basınından ise muhafazakâr/sağ görüşe sahip *Daily Mail* ile sol fraksiyona sahip *The Guardian* gazeteleri seçilmiştir. Gazetelerin ne zaman ve ne şartlarda kurulduğu hakkında bir fikir sahibi olunması açısından bu gazeteler hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır,

Fransa ve hatta dünyanın en önemli gazetelerinden biri olan ***Le Figaro*** gazetesi, 15 Şubat 1826 yılında haftalık yayınlanan bir hiciv gazetesi olarak kurulmuştur. 1854 yılına kadar düzensiz yayınlanan gazete, Hippolyte de Villemessant tarafından satın alındıktan sonra 1866 yılından itibaren günlük olarak yayınlanmaya başlamış ve ülkenin en yüksek tiraja sahip gazetesi olmuştur (Caffarel ve Rechniewski, 2008:25). Günlük yayınlanmaya başladığı ilk gün, 16 Kasım 1866 tarihinde, tirajı 56.000'e kadar çıkmıştır. Albert Wolff, Émile Zola, Alphonse Karr ve Jules Claretie gazetenin ilk yazarlarındandır[79].

Le Figaro 1922'de kozmetik üreticisi François Coty tarafından satın alınmış, 1934'te Coty'nin ölümünden sonra gazetenin başına Pierre Brisson geçmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında *Le Figaro,* Fransa'nın önde gelen günlük gazetelerinden biri haline gelmiştir. Savaştan sonra da bağımsız bir editoryal duruş sürdüren ve Fransız üst orta sınıfının sesi haline gelen *Le Figaro,* günümüzde muhafazakâr bir pozisyonda kalmaya devam etmektedir[80].

Le Monde gazetesi, 1944 yılının aralık ayında General de Gaulle tarafından Fransa'nın özgürlüğe kavuşmasının bir göstergesi olarak kurulmuştur. General, *Le Monde* gazetesini reformcu, liberal sol akımın özgürlüğü ılımlı ifadesinin resmi kontrol altına alınmasının bir güvencesi olarak görmüştür. Buna göre Fransa'nın hem resmî gazetesi olmuş hem de özgür ve bağımsız bir ses olarak ortaya çıkmıştır (Walker, 1999:79). 1980 yılında 445.000 tiraja ulaşan Le Monde'un okurlarının bir kısmı, bu dönemlerden itibaren sol görüşlü *Liberation* ve muhafazakâr *Le Figaro* gazetelerine kaymıştır. Tirajı 2018 verilerine göre yaklaşık 231.000 olan *Le*

[79] https://en.wikipedia.org/wiki/Le_Figaro (Erişim, 31.03.2019).

[80] https://www.britannica.com/topic/Le-Figaro (Erişim, 31.03.2019)

Monde[81], hala eğitimli seçkinler ve siyasi sınıf için vazgeçilmez bir gazete olarak kabul edilmektedir (Caffarel ve Rechniewski, 2008:26). Yani, "General de Gaulle'ün yabancı dünyada güvenilir ve ciddi bir gazetenin çıkarılma fikrinin ifadesi olan *Le Monde,* dünyanın ve Fransa'nın belli başlı kalite gazetelerinden birini oluşturmaktadır" (İnceoğlu, 2010:228).

Almanya basınından, sağ/muhafazakâr [82] görüşe sahip ***Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ),*** gazetesi, başlangıçta *Frankfurter Zeitung* adıyla 1854-1856 yılları arasında Frankfurtlu Bankerler Heinrich Bernhard Rosenthal ve Leopold Sonnemann tarafından, genelde müşterilerine borsa haberleri vermek için kurulmuştur. *Frankfurter Zeitung*, II. Dünya Savaşı sırasında Hitler Dönemi rejimini eleştiren tek gazete olduğu için, Hitler hükümeti tarafından 23 Mart 1943 tarihinde kapatılmasına rağmen, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yayınlarına başlamış (İnceoğlu, 2010:245), böylece ilk baskısını *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)* adıyla 1 Kasım 1949 tarihinde yapmıştır. FAZ, Almanya'da ulusal olarak dağıtılan ve uluslararası üne sahip az sayıdaki gazeteden biridir. Genelde politik, ekonomik ve kültürel seçkinler tarafından okunmaktadır (Wilke ve Achatzi, 2011:352).

Almanya'nın sol fraksiyonlu[83] gazetelerinden Münih merkezli ***Süddeutsche Zeitung (SZ),*** ilk defa 6 Ekim 1945 tarihinde yayınlanmıştır (Hess, 2012:75). Almanya'nın en etkili gazetelerinden biri olan *Süddeutsche Zeitung* (*SZ*), diğer ulusal gazetelerde olduğu gibi II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın kazanan tarafı olarak Almanya'yı işgal eden galip devletlerin güdümünde yayın hayatına başlamıştır (İnceoğlu, 2010:246). Farklı eğilimlere sahip *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)* ve *Süddeutsche Zeitung*, genellikle medyanın kilit gazetesi konumundadırlar (Wilke ve Achatzi, 2011:352). Bu nedenle Almanya basınından bu gazeteler çalışmaya dahil edilmiştir.

---

[81] https://www.eurotopics.net/tr/148683/le-monde (Erişim, 31.03.2019)

[82] https://www.deutschlandfunk.de/alter-wein-in-neuen-schlaeuchen.761.de.html?dram:article_id=113978 (Erişim, 02.04.2019).

[83] https://www.mediadb.eu/forum/zeitungsportraets/sueddeutsche-zeitung.html (Erişim, 02.04.2019).

İngiltere basınından da muhafazakâr görüşe sahip ***Daily Mail,*** İrlandalı Alfred Harmsworth tarafından ilk olarak 4 Mayıs 1896'da yayınlanmıştır. Diğer Londra gazeteleri bir sente satılırken Harmsworth gazeteyi yarım sente mal etmiş ve rakiplerinden daha fazla popülist olmuştur. İlk gün Daily Mail'in kopya sayısı 100 bin olarak planlanmış, ancak ilk günkü baskı 397 bini geçmiştir (Wilson, 2002:590). Daily Mail, ilk dört yılında günde ortalama bir milyon kopya satmıştır. Gazete geleneksel olarak muhafazakarların destekçisi olmuştur (Manning, 2001:83, 87).

Daily Mail ve pazar günleri yayınlanan *Mail on Sunday* gazeteleri aynı zamanda *MailOnline* web sitesinde de bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmaya dahil edilen tüm gazetelerde olduğu gibi Daily Mail'in *MailOnline* adında bir internet sitesi bulunmaktadır. *MailOnline*'ı diğerlerinden farklı kılan, 2011 yılında dünya çapında en çok ziyaret edilen İngilizce gazete web sitesi olması[84] ve o zamandan beri, dünyanın en çok ziyaret edilen gazete sitesi haline gelmesidir[85]. Kasım 2018 verilerine göre Daily Mail'in internet sitesi *MailOnline*, günde ortalama 17 milyon 788 bin ziyaretçi ağırlamaktadır[86].

İngiltere'nin sol görüşlü[87] günlük gazetelerinden ***The Guardian***, 5 Mayıs 1821 tarihinde *The Manchester Guardian* olarak kurulmuş ve gazete adını 1959'da değiştirmiştir. Kardeş gazeteleri, *The Observer* ve *The Guardian Weekly* ile birlikte *The Guardian* gazetesi, Scott Trust'ın sahip olduğu Guardian Media Group'un bir parçasıdır. Scott Trust, 1936'da Guardian'ın mali ve editoryal bağımsızlığını güvenceye almak ve Guardian'ın gazetecilik özgürlüğünü ve liberal değerlerini ticari veya politik müdahalelerden uzak tutmak için kurulmuştur[88].

2018'den bu yana tabloid formatta yayınlanan gazete, 2018 Kasım ayından

---

[84] https://www.pressgazette.co.uk/mail-online-hits-new-record-with-79m-unique-browsers/ (Erişim, 02.04.2019).

[85] https://www.bbc.com/news/magazine-16746785 (Erişim, 02.04.2019).

[86] https://www.pressgazette.co.uk/national-newspaper-online-abcs-web-figures-in-double-digit-drop-as-print-circulation-falls-across-the-board/ (Erişim, 02.04.2019).

[87] https://www.nytimes.com/2018/01/15/business/media/guardian-tabloid-uk.html (Erişim, 02.04.2019).

[88] https://www.theguardian.com/the-scott-trust/2015/jul/26/the-scott-trust (Erişim, 02.04.2019).

itibaren, tirajı 136.834'tür[89]. Gazetenin çevrimiçi bir baskısı olan *theguardian.com* ve iki uluslararası web sitesi, Guardian Australia (2013) ve Guardian US (2011) vardır. Gazetenin hedef kitlesi genellikle İngiliz siyasi görüşünün merkez solundadır[90].

Bir bütün olarak İngiliz toplumunda olduğu gibi, Guardian gazetesinin de bakış açısı yaklaşık iki yüz yıllık tarihsel süreçte değişmiştir. Örneğin, gazetenin en ünlü editörü CP Scott, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasını desteklemiştir. Fakat gazete 2000 yılından itibaren İsrail karşıtı bir tavır takınmış ve bu durum da eleştirileri beraberinde getirmiştir (Sela, 2010).

Çalışmaya dahil edilen haberler İslam ve Müslümanlarla ilgili olup, amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Nitel araştırmaların çoğu genelde amaçlı olarak belirlenmiş az sayıda örneklemle yürütülmektedir (Baltacı, 2018:244). Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümde "Geçmişten Günümüze İslamofobiyi Besleyen Nedenler" başlığı altında tartışılan *oryantalizm, teolojik, kültürel, ekonomik, politik* ve *terör* nedenlerine karşılık geldiği düşünülen haber örnekleri üzerinden bir analiz yapılacaktır.

Buna göre *oryantalizm* ile ilgili, 19 Mart 2015 tarihinde Afganistan'da sokak ortasında işkenceyle öldürülen Ferhunde, haber konusu olarak seçilmiş, 19-26 Mart 2015 tarihleri arasında çıkan haberler incelenmiştir. Haberlere, "Kabul, Farkhunda, Afghanistan" anahtar kavramıyla ulaşılmıştır.

Teolojik nedenle ilgili olarak, 15 Mart 2019 tarihinde Brenton Tarrant'ın Yeni Zelanda'nın Christchurch kentinde Cuma namazı sırasında iki camiye saldırı düzenlemesi sonucu 50 kişinin hayatını kaybetmesi haber konusu olarak seçilmiş ve 15-22 Mart 2019 tarihleri arasında çıkan haberler incelenmiştir. Haberlere, "Nouvelle-Zélande, Neuseeland, New Zealand, Christchurch, Brenton Tarrant" anahtar kelimeleriyle ulaşılmıştır

Kültürel nedenler için haber konusu olarak Almanya'daki PEGİDA hareketi

[89] https://www.pressgazette.co.uk/national-newspaper-online-abcs-web-figures-in-double-digit-drop-as-print-circulation-falls-across-the-board/ (Erişim, 02.04.2019).

[90] https://en.wikipedia.org/wiki/The_Guardian (Erişim, 02.04.2019).

seçilmiştir. Fakat 2014'te kurulan ve kurulduğu ilk dönemlerde sık sık eylem yapan grubun en yüksek sayıya ulaştığı dönem, yani Charlie Hebdo saldırısı sonrası süreç incelenmiştir. En kalabalık eylemlerini 12 Ocak'ta yaptıkları için 12-19 Ocak 2015 tarihleri arasındaki haberler incelenmiştir. Anahtar kavram olarak, haberin tek öznesi tüzel bir kimlik olarak PEGİDA olduğu için, sadece PEGİDA kullanılmıştır.

Ekonomik nedenle ilgili, 14 Mart 2017 tarihinde Avrupa Adalet Divanının, Avrupa'da işverenlerin çalışanlarına başörtüsü yasağı getirebileceği yönünde aldığı karar haber konusu olarak seçilmiştir. Bu bağlamda 14-21 Mart 2017 tarihleri arasında çıkan haberler incelenmiştir. Anahtar kelime olarak (Avrupa Adalet Divanı ve başörtüsü yasağı) "Cour de Justice Européenne, interdiction du foulard, Europäischer Gerichtshof, Kopftuchverbot, European Court of Justice ve headscarf ban" kullanılmıştır.

Politik nedenle ilgili olarak, ABD'nin Telaviv Konsolosluğunu 14 Mayıs 2018 tarihinde Kudüs'e taşıması seçilmiştir. Hatırlanacağı üzere bu olay sadece politik bir hamle olarak kalmamış, İsrail'in bu kararı protesto eden Filistinlilere ateş açması sonucu onlarca kişi yaşamını yitirmişti. Bu konuyla ilgili 14-21 Mayıs 2018 tarihleri arasında çıkan haberler incelenmiştir. Haberlere "Jerusalem, Trump, Gaza, (konsolosluk) consulat, konsulat, consular" anahtar kelimeleri ile ulaşılmıştır.

Terör olayı ile ilgili, Cezayir'in Ayn Emnas bölgesinde bulunan bir doğalgaz tesisine 16-19 Ocak 2013 tarihinde El Kaide'nin saldırı yapıp, çalışanları dört gün süreyle rehin aldığı olay seçilmiştir. 16-23 Ocak 2013 tarihli haberler incelenmiştir. Haberlere "Al-Qaida, Algérie, Algerien, Algeria, BP (British Petrol)" anahtar kelimeleri ile ulaşılmıştır.

Bu konularla ilgili toplamda 6 gazeteden 103 haber analiz edilmiştir. Analiz edilen bu haberlere, ilgili gazetelerin elektronik arşivlerinden ulaşılmıştır. Anahtar kelime ve tarih sınırlandırmasıyla ilgili haberlere ulaşılmış, ilgili dilin tercümanları tarafından Türkçeye çevrildikten sonra van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesine göre analiz edilmiştir.

4.1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma, Avrupa'da Müslüman nüfusun en fazla olduğu ülkelerden

Almanya, Fransa ve İngiltere basını ile sınırlandırılmıştır. Bu ülkelerde yayın yapan günlük gazetelerden "muhafazakâr" ve "sol" görüşü temsilen ikişer gazete seçilerek sınırlandırma yoluna gidilmiştir. Böylece çalışma, Fransa basınından muhafazakâr/sağ görüşü temsilen Le Figaro ile sol görüşü temsilen Le Monde gazeteleri, Almanya basınından sağ/muhafazakâr görüşe sahip Frankfurter Allgemeine Zeitung ile sol görüşü temsilen Süddeutsche Zeitung gazeteleri, İngiltere basınından ise muhafazakâr/sağ görüşe sahip Daily Mail ile sol görüşe sahip The Guardian gazeteleri ile sınırlandırılmıştır. Analiz edilen haberler amaçlı örnekleme göre seçilmiş ve birer konu ile sınırlandırılma yoluna gidilmiştir. Ayrıca analiz edilen olayın olduğu dönemde bir haftalık süreyle haberler sınırlandırılmıştır.

4.1.6. Çalışmanın Yöntemi

Medya metinlerine yönelik çalışmaların, ideoloji kavramı ekseninde yoğunlaştığı dönem 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki döneme rastlamaktadır. Kitle iletişimi çalışmalarında, söylem ve ideoloji ilişkisini ortaya koymayı amaçlayan çalışmaların temelinde, dilbilim alanında yapılan ve dil-ideoloji arasındaki bağlantıyı ortaya koymaya çalışan araştırmaların büyük etkisi vardır. Bu bağlamda söylem analizi ve eleştirel söylem analizi, dil ve söylem içine sızan ideolojiyi, ideolojik belirlenimi deşifre etmeye çalışmaktadır (Akca, 2009:77). Bu çalışmada da haber metinlerindeki ideolojik yapının ortaya konabilmesi açısından eleştirel söylem analizi kullanılmıştır.

Nitel bir yöntem olan eleştirel söylem analizi, farklı kuramsal görüngelerden beslenmekte ve çeşitli görünge ve yöntemleri içermektedir. Bu yönüyle eleştirel söylem analizi hem teorik hem pratik bir yaklaşımdır. Dolayısıyla tek bir kurama, perspektife ya da yönteme dayanmamaktadır. Birtakım kurmacalardan beslenen eleştirel söylem analizi, birçok farklı kuramsal ve yöntemsel yaklaşımları içermektedir. Ayrıca eleştirel söylem analizinin modern dönemde ortaya çıkışı, 1970'lerdeki eleştirel dilbilimi çalışmalarına denk gelse de bu yöntemin kuramsal kökenlerinin Antik Yunan'daki retorik çalışmalarına kadar gittiği söylenebilir. Fakat söylem analizi, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Norman Fairclough, Ruth Wodak ve Teun van Dijk gibi önde gelen kuramcıların inter-disipliner ya da multi-disipliner yaklaşımları ile belirgin bir hale gelmiştir (Evre, 2009:134, 138).

Bu çalışmada, eleştirel söylem analizi alanında önemli kuramcıların başında gelen van Dijk temelli bir analiz kullanılacağından, yöntem hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

van Dijk'a göre eleştirel söylem analizi, temelde tahakküm ve eşitsizlik gibi konulara odaklanmaktadır. Burada van Dijk tahakkümü, siyasal, kültürel, sınıf, etnik, ırksal ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği de dahil olmak üzere sosyal eşitsizliğe yol açan seçkinler, kurumlar veya gruplar tarafından sosyal gücün kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Bu yeniden üretim süreci, diğerleri arasında, az ya da çok doğrudan ya da açık destek çıkarma, temsil etme, meşruiyet, reddetme, hafifletme ya da gizlenme gibi farklı söylem güç ilişkileri biçimlerini içerebilmektedir (van Dijk, 1993b:249). Bu söylem ve güç arasındaki ilişki biçimlerinin söylem analizi yoluyla daha iyi anlaşılmaya çalışıldığını belirten van Dijk'a göre, eleştirel söylem analizcilerin sosyal sorunlara odaklanması, onların teorik meseleleri görmezden geldiği anlamına gelmemektedir. Aksine van Dijk, karmaşık ve oldukça gelişmiş teoriler olmadan böyle bir anlayışın mümkün olmadığını, bu teorik çabanın merkezinde de egemenlik ve söylem arasındaki karmaşık ilişkilerin analizi olduğunu (1993b:252) ifade etmektedir.

Eleştirel söylem analizcileri, iktidarın dil pratikler aracılığı ile kurulduğunu ve böylece iktidarın söyleme içsel olduğunu savunmaktadırlar. Söylem ve iktidar yapılarını açıklamaya çalışan van Dijk'a göre iktidar, gruplar ve kişiler arasındaki ilişkinin özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. İktidar dolaylıdır ve insanların kendi eylemlerini planlamak ve icra etmek için ihtiyaç duydukları bilgi ve kanaatleri yönlendirerek zihinler aracılığı ile işlemektedir. Bunu da en iyi anlam ile yapmaktadır. Çünkü anlam, metnin içerisinde bütünlüklü bir şekilde kurulabilen diğer dilsel özelliklerden bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla haberin söylemi, sadece yazılı veya sözlü metinle sınırlı olmayıp, haber metni haberde kullanılan görseller ve haberin bağlamıyla birlikte bir bütün olarak ele alınmalıdır (Akca, 2009:85, 97). Bu gerekliliğin bir sonucu olarak van Dijk'ın haber söylemini çözümlemek için geliştirdiği sistematik yöntem, bu çalışmada haber analizlerinde kullanılmıştır.

van Dijk haberin söylemindeki ideolojik belirlenimi *makro* ve *mikro* yapılar

üzerinden açıklamaktadır. Makro yapıyı kendi içerisinde *tematik çözümleme* ve *şematik çözümleme* olmak üzere iki kategori altında inceleyen van Dijk, *tematik* çözümlemede öncelikle üst başlık, başlık, alt başlık, spot ve haber girişlerini analiz etmektedir. Ana olay, zaman gibi ifadeler girişte yer almaktadır. Giriş özetleme ile birlikte şemanın daha üst seviyesini göstermektedir. Buna göre şemaya metin de dahildir ve başlık ile haber girişlerinden haberin teması öğrenilebilmektedir. Makro yapı çözümlenmesinde başlıklar, haber girişleri (varsa spotlar), ana olay, haber kaynakları, ardalan ve bağlam bilgisi, olay taraflarının olayları değerlendirmesi (yorum) gibi unsurlar ele alınmaktadır (van Dijk, 1983:34). van Dijk'a göre haberde kullanılan başlıklar, çeşitli nedenlerden dolayı çok önemlidir. Okuyucuların dikkatini çeken başlıklar, haberin tamamının okunup okunmamasını belirlediği gibi, fazla okumadan bile olsa konuyla ilgili ana temayı vermekte ve okuyucunun belleğinde metnin kalanını anlaması için ihtiyaç duyduğu bilgiyi aktive etmektedir. Bir başka deyişle, bir başlığın eksikliği ya da önyargılı bir başlık, bir metnin yerel olarak algılanmasını engelleyebilmekte ya da tamamen bozabilmektedir (1983:35). Makro yapı incelemesinin diğer bir aşaması olan *şematik çözümlemede* olaya ve olayın arka planına dair bilgilerin yer aldığı durum bölümü ve haber aktörlerinin görüşlerinin alıntılandığı yorum bölümü incelenmektedir. Olaya ilişkin bilgilerin tam olarak verilip verilmediği, olayın arka planının ele alınıp alınmadığı ve olayın taraflarının görüşlerinin ne şekilde aktarıldığı söylemin ortaya konmasında önemli verilerdir (Şeker, 2009:98).

van Dijk, *mikro yapı* çözümlemesini kendi içerisinde, *sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri* ve *haber retoriği* olmak üzere dört evrede incelemektedir. Sentaktik (sözdizimsel) çözümlemede cümle yapılarını inceleyen van Dijk, burada cümlelerin etken veya edilgenlik durumuna, basit ya da karmaşık cümle olup olmadığına bakmaktadır. Anlamı gösteren fonolojik, morfolojik ve sözdizimsel ifadeleri basit bir ifadeyle "yüzey yapıları" olarak adlandıran van Dijk'a göre, söylem analizi çalışmalarının çoğu anlamsal yapılara, yani anlam üzerine yoğunlaşmıştır. Çünkü cümle gramerleri üzerinde daha önce yapılan çalışmalar yüzeysel yapılara odaklanma eğilimindedir (1983:23-24).

*Bölgesel uyum'*da van Dijk, arka arkaya gelen cümlelerin ve bunların kendi

içinde ilişkilerini ele almaktadır. Nedensel, işlevsel ve referansal ilişki bu cümlelerin arasındaki uyumun sac ayaklarını oluşturmaktadır. Nedensel ilişkide bir cümledeki nedensel bağlar aranırken, işlevsel ilişkide genel ifade içeren bir cümlenin açılımının bir sonraki cümlede yer alıp almadığı kontrol edilmektedir. Burada uygun anlatım, özetleme, zıtlık ve örnekleme yapılıp yapılmadığına bakılmaktadır. Ayrıca burada ideolojik bulgulara da rastlanabilmektedir (Özer, 2011:84). Bir diğer aşama olan *sözcük seçimi'*nde sözcüklerin taşıdığı ideolojik ve kültürel anlamlar haberin söylemine ilişkin en çarpıcı verileri oluşturmaktadır. Haberin söyleminde kullanılan sözcükler, olayın aktörlerinin desteklemesi ya da sorgulanması sonucunu doğuracak biçimde seçilebilmektedir. Mesela, "belirtti, ifade etti, açıkladı, vurguladı, altını çizdi" gibi haber fiilleri olayın aktörünün desteklendiğini hissettirirken; "iddia etti, öne sürdü, ortaya attı, savundu" gibi ifadeler kaynağın görüşlerinin desteklenmediği, dolayısıyla onun bu görüşlerine temkinli yaklaşılması gerektiği vurgusu taşımaktadır. Haberde seçilen sözcüklerin övgü ya da yergi sözcükleri olması haberin söylemini değiştirmektedir (Şeker, 2009:97). İnal'a göre, her gazetenin ve her sayfa düzeninin kendine özgü bir sentaksı olduğu için basın yalnızca konuşma dilindeki sözcük ve cümle yapılarını kullanmakla kalmamaktadır. Bir gazete sayfasındaki sentaks, büyük puntolarla yazılan başlıklardan, farklı puntolarla yazılan alt başlıklardan, fotoğraflardan ve sayfa düzeninden oluşmaktadır. İnal, anlamın yalnızca kullanılan günlük dil dolayımı ile olmadığını, farklı araçların kullandığı özgün kodların, diğer bir deyişle araçların semiyotiği içinde oluştuğunu ifade etmektedir (1995:117).

Mikro yapının son aşaması olan *haber retoriğinde* van Dijk, ikna edici ve inandırıcı verilere bakmaktadır. Buna göre haberde kıyas, mecaz, küçümseme, alay, abartma, zıtlık gibi vurgular haberin retoriğini oluşturmaktadır. Mesela "tartışmalı" kavramı, gazeteci veya diğer önemli referans grupları tarafından olumsuz olarak kabul edilen bir kişinin özelliklerini belirtmek için rutin olarak kullanılmaktadır. Bu durumda bakış açısı çok önemlidir. Bir gazeteci için "sert" veya "güçlü" bir eylem bir başkası için "saldırganlık" ifade edebilir. Retoriği artırmada görgü tanıklarının ifadelerine başvurulması etkili bir yöntemdir (van Dijk, 1988:81-82). Ayrıca haberde kullanılan fotoğraflar da ikna etme ve inandırıcı olmada önemli rol

oynamaktadır.

van Dijk'ın makro ve mikro yapılardan yola çıkarak sistematize ettiği sınıflandırma başlıkları bulunmaktadır. Bu başlıklar: (a) *Yargılama*: Gerçeklerden kaynaklanarak olumsuz değerlendirmelerde bulunma. (b) *Retorik görünüm*: Onların olumsuz eylemlerinin abartılması, olumlu eylemlerinin gizlenmesi. (c) *Sözcük (Lexical) stili*: Olumlu ya da olumsuz değerlendirmeleri içeren kelimelerin tercihi. (d) *Hikayeleştirme*: Olumsuz olayları kişisel olarak yaşandığı gibi anlatmak, olayların olumsuz özelliklerinin üzerinde makul detaylar verilmesi. (e) *Olumsuz eylemlerinin yapısal vurgusu*: Başlıklarda, spotta, ara başlıkta, girişlerde veya diğer metin şemalarının özelliklerinde olumsuz davranışlara yer verme. (f) Güvenilir kaynak veya uzmanlardan alıntı yapmak (1993:264). van Dijk'a göre (1993a:22) bu ve farklı kategoriler, çok ince olan anlam yapılarının, okuyucular/izleyiciler tarafından oluşturulan modelleri anlama sürecinin yönetimi olarak yorumlanabilmektedir. Egemen grupların bu tür söylemsel marjinalleşmesinin hedeflerine bağlı olarak, genel olarak egemen konuşmanın yapılarını ve stratejilerini, olumlu kişisel sunum ve olumsuz ötekinin sunumun çeşitli biçimlerine odaklanması beklenebilir.

van Dijk ayrıca, söylem yapılarındaki ideolojiyi çözümlemede yaklaşık kırk kadar strateji belirlemiştir (2003:79-108). Bu kategoriler burada açıklanmayacak, yeri geldiğinde kısaca bilgi verilecektir. Sonuç olarak bu çalışmaya dahil edilen haberler, van Dijk'ın ortaya koyduğu makro ve mikro yapıların yanı sıra, sınıflandırdığı başlıklar ve ideolojik stratejilerinden de yararlanılarak van Dijk temelli analiz edilecek ve böylece Avrupa basınında Müslümanların nasıl temsil edildiği, Müslümanlar için Avrupa medyasının Avrupamerkezci bakış ekseninde nasıl bir söylem ürettiği ortaya konacaktır.

4.2. Batı Avrupa Basınında İslamofobi Söyleminin Üretimi

Bu bölümde, Müslümanlarla ve İslamla ilgili amaçlı örneklem yoluyla seçilen olayların/kararların Batı Avrupa basınından çalışma kapsamındaki altı gazetede nasıl temsil edildiği, egemen ideolojinin haber söylemlerinde yeniden

nasıl tekrar inşa edidiği van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemiyle analiz edilecektir.

4.2.1. Batı Avrupa Basınının Oryantalist Bakışı: Ferhunde Olayı

Oryantalizm, Batı'nın Doğu'yu anlama çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve Batı, Doğu'yu kendi perspektifiyle kurgulamıştır. Oryantalizmin, günümüzde hala devam edegelmesi onun kendisini değişik tarihsel ve kültürel koşullarda farklı biçimlerde ifade edebilmiş ve eklemleyebilmiş olmasından (Yeğenoğlu, 2003:97) kaynaklanmaktadır.

Batı medyasında hâkim olan İslam imajına bakıldığında, modern medyayı oryantalizmin devamı olarak görmek mümkündür. Batı ve İslam dünyası arasındaki bilgi akışı, oryantalistler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Orta çağ'da ve 19. yüzyılın ikinci yarısında kadar, İslam belli bir oranda Avrupalılar tarafından pek bilinmeyen bir din olarak varlığını sürdürmüşse de modern çağın medya organları sayesinde insanlık tüm bilgiye ulaşır hale gelmiştir. Ne var ki Avrupa'nın öteki hakkındaki bilgisi ve algısı çoğunlukla, ön yargıların oluşturduğu kurgusal fantezilere dayanmaktadır (Mert, 2014:93). Bu fanteziler bağlamda oryantalistlerin ilgi alanları arasında "Doğulu kadın" imgesi daima öne çıkmış ve arka planda İslam imajının olumsuzlanması için kadın ve kadınla ilgili konuların (peçe, örtü, harem vb.) işlenmesine özel bir önem verilmiştir (Güç, 2008:651). Ayrıca, Doğulu Müslüman kadının konumunu sıkça tartışan oryantalistler, Müslüman Doğulu kadın kimliğini, durağan, edilgen, kocasının ihtiyaçlarını gideren, korunmaya muhtaç ve eve kapatılmış bireyler şeklinde betimlemişlerdir.

Oryantalist bakış açısının medyaya yansımasına örnek teşkil edebileceği düşünülen Ferhunde olayının, günümüz Batı medyası üzerinden, kendi ülkesinin insanlarınca zulme uğramış "Doğulu Müslüman" bir kadını nasıl haberleştirdiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Fakat haberleri çözümlemeye geçmeden önce olayın detayları hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Afganistan'da yaşayan ve İlahiyat öğrencisi olan Ferhunde, 19 Mart 2015 tarihinde, türbede muska satan bir mollayla tartışmış ve tartışma sırasında muska

satan adam, Ferhunde'nin Kuran'ı yaktığını iddia etmişti.[91] Bu iddia üzerine toplanan kalabalık, Ferhunde'yi önce dövmüş, sonra üzerinden arabayla geçmiş, sonra yakmıştı[92]. Ne var ki görgü tanıkları ifadelerinde, Ferhunde'nin Kuran yakmadığını söylemişti. Mayıs 2015'te görülen ilk davada mahkeme, Ferhunde'nin öldürülmesiyle ilgili yakalanan 30'u sivil, 19'u polis olmak üzere 49 kişiden 4'ünü idama mahkûm etmişti. Sanıklardan 8'ini 16'şar yıl hapis cezasına çarptıran mahkeme, 18 kişiyi ise delil yetersizliği nedeniyle serbest bırakmıştı. Fakat davanın ikinci duruşmasında idam cezası alanların cezaları, birinin 10, diğer üç tanesinin 20'şer yıl olmak üzere hapis cezasına çevrilmişti[93].

Ferhunde ile ilgili çıkan haberler olayın yaşandığı gün ve o günü takip eden hafta ile yani 19-26 Mart 2015 arasıyla- sınırlandırılmıştır. Örnekleme dahil edilen gazetelerden belirtilen tarihler aralığında olayla ilgili ***Le Figaro*** gazetesinde 3, ***Le Monde*** gazetesinde biri video haber olmak üzere 2 haber yer almış ve bu haberlerin 4 tanesi de analiz edilmiştir. Almanya basınından (muhafazakâr) ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesi, olaya hiç yer vermezken, (sol) ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde ise olayla ilgili 2 haber yayınlanmıştır. Haberlerin ikisi de analiz edilmiştir. Olay en çok İngiliz basınında yer bulmuş ve olayın yaşandığı hafta, 3 tanesi (muhafazakâr) ***Daily Mail***, 4 tanesi de (sol) ***The Guardian***'da olmak üzere toplamda 7 haber yayınlanmıştır. İngiliz basınında çıkan tüm haberler incelenmiş böylece konuyla ilgili üç ülkedeki altı gazeteden toplamda 13 haber analiz edilmiştir.

Fransa Basınında Ferhunde Olayının Temsili

Fransa basınından ***Le Figaro*** gazetesinde, Afganistan'da işkenceyle sokak ortasında öldürülen Ferhunde ile ilgili ilk haber 23 Mart 2015 tarihinde, olayın yaşanmasından 4 gün sonra yayınlanmıştır. *"Kabil'de linç edilen kadın masumdu"* başlığıyla verilen haberde tematik açıdan spot ve ara başlık kullanılmamış,

[91] https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150323_afgan_kadin_linc (06.04.2019).

[92]https://www.internethaber.com/afganistanda-2-bin-kisi-linc-edilen-ferhunde-icin-yurudu-775662h.htm (06.04.2019).

[93] http://www.hurriyet.com.tr/dunya/linc-davasinda-verilen-idam-kararlarina-iptal-29444799 (06.04.2019).

kaynağın görüşleri tırnak içerisinde başlığa taşınmıştır. Haberin ana konusu, Afganistan İçişleri Bakanının Ferhunde'nin masum olduğuna dair yaptığı açıklama ile ilgilidir. Haberde bakanın, dindar bir kadın olan ve böyle bir eylemde bulunmayan Ferhunde'nin suçsuz olduğu doğrudan verilerek, kadının masumiyeti resmi kaynak üzerinden ön plana çıkarılmıştır. İçişleri bakanının, olayların gerçekleştiği mahallenin polis şefi de dahil olmak üzere 13 polisin görevlerinin askıya alındığını söylemesi ve olayla ilgisi olan ondan fazla insanın tutuklanması ile ilgili ifadesi, adalet mekanizmalarının harekete geçirildiği ve işletildiğini ima eden bir anlatı çatısının da oluşmasını sağlamıştır.

Sentaktik açıdan edilgen cümle yapılarının tercih edildiği haberde, 27 yaşındaki Ferhunde'nin Kuran'ın bir kopyasını yakmakla suçlandığı ve daha sonra "gözü dönmüş bir grup tarafından öldüresiye dövüldüğü" bilgisi verilse de olayın ardalan bağlam bilgisi verilmemiş ve böylece olayın nasıl başladığı, Ferhunde'nin neden böyle bir suçlamaya maruz kaldığı göz ardı edilerek sonucu doğuran nedenler yok sayılmıştır. Haberin son cümlesi, o gün (haberin yapıldığı tarih) Kabil'de Ferhunde'nin cesedinin yakıldığı yerin yakınında yaklaşık 200 kişinin protesto gösterisi yaptığı bilgisi, önemsiz bir unsur olarak bir cümleyle haberin sonunda geçiştirilmiştir[94]. Olay anında çekilen fotoğraflar "nesnellik" iddiasının kanıtı niteliğinde olmasına rağmen, haberde retoriği artıracak ne İçişleri Bakanının ne de Ferhunde'nin herhangi bir fotoğrafına yer verilmemiş, olay sadece resmi bir ağızdan haberleştirilmiştir. Spotu, ara başlığı, fotoğrafı olmayan kısaca verilen bu resmi demecin haberinin, gazetenin Doğulu bir Müslüman kadına ne önemde baktığı noktasında da ipucu vermektedir.

Le Figaro gazetesinde *"Kabil: Linç edilen kadın için gösteri"* başlığıyla 24 Mart'ta yayınlanan haberin konusu, bir önceki gün haberin sonunda önemsiz bir detay gibi verilen protestolarla ilgilidir. Tematik açıdan spot ve ara başlıkların kullanılmadığı haberin girişinde Kuran'ı yakmakla suçlanan Ferhunde için binden fazla kişinin - bir önceki gün bu sayı iki yüz kişi olarak ifade edilmişti- sağanak

[94] Bir metnin başında ifade edilen bir bilgi fazladan bir vurgu almaktadır. İlk önce o bilgi okunduğundan metnin geri kalanının yorumu üzerinde, en sonda ifade edilen bilgiye göre daha fazla denetime sahip olmaktadır (van Dijk, 2003:70).

yağış altında yürüyüş gerçekleştirdiği bilgisi, dramatize bir anlatı yapısı içerisinde verilmiştir. Protestocuların *"cehalete son", "Ferhunde'nin katilleri cezalandırılmalı", "Ferhunde için adalet"* ve *"Emniyet müdürünün istifasını istiyoruz"* gibi sloganlar atarak yürüyüş gerçekleştirdikleri bilgisi aktarılmıştır. Haberde ardalan bilgisi bir önceki günde de olduğu gibi verilmemiş, kadının öldürülmesine yol açan temel nedenleri vurgulamak yerine, olayın sonucunda yaşananlar vurgulanmıştır ki olayın belli bir boyutunu göz ardı etmek ideolojik bir temsildir.

Haberde İçişleri Bakanı Noorul Haq Ulumi'nin, genç kadının masum olduğunu ve suçlamaların tamamen asılsız olduğunu belirtmesi resmi kaynağın ağzından doğrudan verilerek Ferhunde'nin masumiyetine dair bir anlatı yapısı oluşturulmuştur. Ayrıca orada bulunan Ahmed Ziya adlı bir protestocunun, "O kız kardeşimizdi. Onu öldüren şahısların kadınlara, kanunlara ya da Şeriata saygıları hiç yoktur. Bunu yapanlar Afgan halkının iradesini temsil etmiyorlar, hükümetin bu olayın takipçisi olmasını ve bütün katilleri tutuklamalarını istiyoruz" şeklindeki ifadeleri de doğrudan aktarılmıştır. Böylece haberde kaynak kişiler kullanılarak Ferhunde'nin masum olduğu düşüncesinin daha görünür olması sağlanmıştır. Haberde ayrıca, olay anına veya sonrasına ait retoriği artıracak herhangi bir görsele yer verilmemiştir.

Aynı gazete ertesi günü, 25 Mart'ta *"Genç bir kadının öldüresiye dövülerek şehit edilmesi Afgan halkını çileden çıkardı"* başlıklı haberinde tematik olarak spot, ara başlık ve fotoğraf kullanarak retorik açısından daha zengin bir haber yapmıştır. Spotta, (bir önceki gündeki haberde olduğu gibi) Ferhunde'nin haksız yere gözü dönmüş kalabalık tarafından dövülüp yakıldığı Kabil'de Afgan kadınlara uygulanan şiddetin simgesi haline geldiği sentaktik açıdan edilgen bir cümle yapısı içerisinde ifade edilmiş, olayın ardalan bilgisine yer verilmemiştir. Haber metnine, "Çöplerin ortasında, genellikle uyuşturucu bağımlılarının sıkça kullandığı bir nehrin kıyısında, birkaç gün önce küçük bir ağaç dikildi. Ağaç, 27 yaşındaki Ferhunde adında kadının yakıldığı ve akarsuyun dibine atıldığı noktaya yerleştirildi…" şeklinde edebi bir giriş yapılmış, haberde öteki'ye dair bir olay

dramatize edilerek kurgulanmıştır[95]. Hatta bu dramatik sahneyi daha görünür kılmak ve retoriği artırmak için haberde ağacın fotoğrafı kullanılarak bu düşünce pekiştirilmiştir[96].

İnsan Hakları aktivisti olan ve yürüyüşe katılan Soraya Parlika adlı kişinin; *"Bu denli şiddet içeren, barbarca, insan dışı ve İslam'da yer almayan kadın karşıtı bir eylem, Afganistan tarihinde ilk defa olmuştur"* ifadesinde İslam'dan bahsedilmesi eylemi yapanların Müslüman olduğuna gönderme yapmaktadır. "İslam'da böyle bir şey yok" diyerek suçu işleyenlerin inanç kimlikleri açıkça ortaya çıkarılmakta ve bu noktada suça, dini bir kimlik yüklenmektedir. Ayrıca bu ifadenin devamında vurguyu artırmak amacıyla, "ekledi ve devam etti" dedikten sonra aktivist Parlika'nın sözleri, *"Bu kin dolu eylem Başkanlık Sarayının sadece birkaç kilometre uzağında gerçekleşti ve kimse onu savunamadı"* şeklindeki sözleri doğrudan aktarılmıştır. Aktivistin bu cümlesi üzerinden olayın, başkentin merkezinde başkanlık sarayına yakın bir noktada meydana gelmesi ve polisin hiçbir güvenlik önlemi almaması, devletin organlarını suçlayıcı bir söylem ekseninde üretilmiştir. Haberde gösteri yapan insanlardan *"hüzün dolu protestocular"* şeklinde bahsedilmiştir ki bu da van Dijk'ın *insancıllık* stratejisine bir gönderme yapmaktadır[97].

Haberde dikkat çeken bir konu da Taliban ile ilgilidir. *"Talibanların tasvip etmediği bir cinayet"* ara başlığı altında, Taliban'ın bu cinayet nedeniyle aileye baş sağlığı dilediği ifade edilmiştir. Olayın, haberde "…Taliban isyancılarının saflarını bile şok etti" şeklinde verilmesi, kan döken bir terör örgütü olarak onların "bile" olayı kınamasının tuhaf olduğu örtük olarak meşrulaştırılmıştır. Ne var ki Batı'nın terör örgütü olarak tanımladığı gruplardan "bile" olaya dair kınama gelirken, Batılı hiçbir kurum ve kuruluştan ya da Batı ülkelerinden, uluslararası kuruluşlardan, kadın hakları örgütlerinden olayı kınayan bir açıklamanın gelmemesi hem Doğulu

[95] van Dijk'ın ideolojik çözümlemesindeki *dramatikleştirme* gerçekleri abartılarla birlikte bir kişinin yararına olarak abartmanın bilindik bir yöntemidir (2003:85).

[96] bkz: http://www.lefigaro.fr/international/2015/03/25/01003-20150325ARTFIG00415-le-martyr-d-une-jeune-femme-lynchee-a-mort-sidere-la-societe-afghane.php (18.03.2019).

[97] van Dijk'ın ideolojik çözümlemesindeki *insancıllık* stratejisi insan haklarını savunma ve bu hakları ihlal veya göz ardı edenlerin eleştirisidir (2003:92).

hem de kadın olan birinin -üstelik mağdur- Batı için "öteki" olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Mağdurun Batılı bir kadın olması durumunda, kadının hem Batı medyasında temsil ediliş şekli hem de olayın İslamla ilişkilendirilmesine dönük bir söylem kullanacağı söylenebilir.

Le Monde gazetesinde olayın yaşandığı hafta yukarıda da bahsedildiği üzere iki haber yayınlanmıştır. Bunlardan birisi video haber olduğu için analiz edilememiş ve 23 Mart'ta *"Kabil'de Kuran yakmakla suçlanan ve linç edilen kadının cenaze töreni"* başlıklı tek haber analiz edilmiştir. Haberin konusu Ferhunde'nin cenazesi ile ilgili olup, cenazeye dair detaylar yer almaktadır. Tematik açıdan bakıldığında haberin spotunda linç edilen kadının cenazesine yüzlerce kişinin katıldığı ve Ferhunde'nin tabutunu 'bir istisna olarak kadınların taşıdığı bilgisi' haberleştirilmiştir. Haber metninde böyle bir ifadeye verilmesi, eşitsizlik ve kadınların geri planda yaşadığı algısını pekiştirmektedir. İslam'da tabutu erkekler taşıdığı için, haberde olayın istisna olmasına ayrıca bir vurgu yapılarak, bu olayın gerçekleşmesinde özne konumunda olan erkeklerin cenaze sürecinde saf dışı bırakıldığına yönelik bir söylem inşa edilmeye çalışılmıştır. Haberin girişinde tabutu taşıyan kadınların aktivistler ve sivil toplum üyeleri olduğu bilgisi verilmiş, cenazeye ayrıca Afgan Parlamentosu üyeleri ve hükümet yetkililerinin katıldığı bilgisi ön plana çıkarılmıştır. Böylece olayın ülkede resmi makamların da görmezden gelemeyeceği kadar önemli bir olay olduğunu ve sivil toplum üyelerinin cenazeye katılmalarının da Ferhunde'nin öldürülmesinin insan hakları ihlali temelinde değerlendirilmesi gereken bir olay olduğu söylemi üretilmek istenmiştir.

Haberde, Ferhunde'nin neden linç edilerek öldürüldüğüne dair bir ardalan bilgisi bulunmamaktadır. Sadece yoğun bir kalabalığın Ferhunde'yi Kabil'in merkezindeki ShahDo Shamshera semtindeki caminin yakınında döverek öldürdüğü, vücudunun ateşe verilerek Kabil Nehri'nin yatağına atıldığı bilgisi etken cümlelerle haberleştirilmiştir. Haberde, olayın taraflarının görüşlerine yer verilerek haberde retorik artırılmıştır. Öncelikle, polisin kadının psikolojik rahatsızlıklarının olduğunu ve dört yıl boyunca tedavi gördüğünü "iddia ettiğini", buna karşı mağdurun birkaç akrabasının bunun asılsız olduğunu "beyan ettikleri" bilgisi

verilerek ikili bir karşıtlık üzerinden aktarılmıştır. Burada polisin -metodoloji kısmında da ifade edildiği üzere- "iddia etti, öne sürdü" gibi ifadeleri kaynağın görüşlerinin desteklenmediği, dolayısıyla onun bu görüşlerine temkinli yaklaşılması gerektiği vurgusu taşırken, ailenin "beyan etmesi" habercinin gözünden aileyi haklılaştırma düşüncesini pekiştirmektedir.

"Polisler eleştiri odağında" ara başlığının kullanıldığı haberde, İçişleri Bakanlığının bir yetkilisinin (Le Figaro'nun haberinde İçişleri Bakanı deniyordu), kadının Kuran'ın bir kopyasını yaktığına dair hiçbir kanıt bulunmayıp masum olduğu ve 8'i polis memuru olmak üzere 13 kişinin tutuklandığını söylemesi tırnak işareti kullanılmadan dolaylı olarak verilerek, gazetenin sanki kendi görüşüymüş gibi içselleştirilmiştir. Ayrıca resmi yetkilinin "birçok tanığın, polisin linç sırasında müdahale etmediğini iddia ettiği" ifadesi, böyle bir şeyin olup olmadığına dair mesafeli olunduğuna işaret etmektedir. Haberde, Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin bu eylemi şiddetle kınaması ve şeriata, İslami adalet sistemine tamamı ile aykırı olduğunu söylemesi dolaylı olarak imalı bir söylem ekseninde haberleştirilmiştir. Sentaktik açıdan etken cümle yapılarının kullanıldığı haberde, Avrupa'dan olayla ilgili bir kınama gelmemesine rağmen bir görev için Afganistan'da bulunan Birleşmiş Milletler (BM) heyetinin "bu çirkin olayı kınadığı" vurgulanmıştır. *Le Monde* bu haberinin sonunda, 2012 yılında Afganistan'daki Bagram ABD üssünde yaşanan bir olayı bağlamsal açıdan Ferhunde olayı ile ilişkilendirmiştir. Haberde, ABD üssünde Kuran yakıldığının ortaya çıkmasıyla beş gün boyunca Amerikan karşıtı ayaklanmalar ve saldırılar olduğu ve 30 kişinin hayatını kaybettiği bilgisi verilmiştir. Böylece Müslüman veya Amerikalı olsun her kim Kuran'ı yakarsa sonuçlarının ağır olacağı örtük bir şekilde meşrulaştırılmıştır. Cenaze merasimini konu edinen haberde iki fotoğraf kullanılmış, ilk fotoğrafta tabutu taşıyan kadınlar yer alırken; diğer fotoğrafta tabutun arkasında cenaze namazını kılan erkekler görünmektedir. Böylece haberin başında ifade edilen tabutu kadınların taşıması bilgisi fotoğraflarla haberin içeriğinde yeniden üretilmiştir.

Almanya Basınında Ferhunde Olayının Temsili

Olayın yaşandığı ilk haftada Almanya basınındaki gazetelere bakıldığında (muhafazakâr) ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesi, olaya haberlerinde hiç yer

vermemiştir. Bir bireye karşı işlenen kitlesel bir suça, gazetenin sessiz kalması, gazetenin Doğu'ya bakışı hakkında önemli mesajlar vermektedir. Neredeyse her gün çatışma haberlerinin geldiği Ortadoğu'da, sokak ortasında bir kadının vahşice öldürülmesi gibi ender rastlanabilecek bir olayı gazetenin görmemesi, tezin kuramsal kısmında da bahsedildiği üzere Avrupa'nın İslam'ın demokrasi ile bağdaşmadığına, uluslararası hukukta kabul edilen insan hakları ile çeliştiğine, Müslümanların her zaman dine dayalı bir devlet istediklerine ve İslam'da politika ile dinin ayrılamayacağına inanmalarından kaynaklanmaktadır (Göknel, 2015b:74). Sadece Müslümanlarla ilgili bu inanış değil genel olarak Batılıların, demokrasi, insan, birey gibi kavramların kendilerine ait olduğu düşüncesi, onların dünyanın büyük bir bölümünde yaşanan olayları görmezlikten gelme, diğer uygarlıkları küçümseme anlamına gelebilmektedir (Sen, 2006:72). Öyle ki Batı'da insan haklarının gelişimi bireyi yücelttiği için Batı'nın dışında kalan toplumlarda bireye atfedilen toplumsal ödevler Batı'da insan hakları için zorunlu görülmemiştir. Bazı kültürlerde bireyin haklarının topluma karşı sorumluluklarla kazanılması bireyin toplumun dışında var olabileceği gerçeğini görmezden gelmiştir. Batı, toplumun genel düşünce ve baskı unsurlarına karşı bireyi koruma altına aldığı için insan hakları bireyi kolektif baskıdan ve korkudan emin kılmıştır. Ayrıca Batı medeniyeti haricindeki toplumlarda yaygın olan bireyin topluma karşı bir ödevi olduğu kanaatine rağmen, toplumun bireye karşı öne sürebileceği herhangi bir insan hakkı bulunmamaktadır (Gürkaynak ve İren, 2016:349).

Almanya'daki (sol) ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde ise bir hafta boyunca Ferhunde olayı ile ilgili iki haber yayınlanmıştır. İlk haber, olaydan bir gün sonra, 20 Mart'ta *"Cahil halk Kabil'de bir kadını linç etti"* başlığı ile fotoğrafsız olarak haberleştirilmiştir. Başlıktaki "halk" kelimesi, toplumun genelini itham eden bir yargıda bulunularak, haberde, oryantalist bir bakışla Doğu'nun yekpare bir biçimde "cahil" olduğu söylemi örtük bir şekilde meşrulaştırılmaktadır.

Ferhunde'nin adının geçmediği haberde, cinayet büro amirinin BBC'ye verdiği demeç, "*Yüzlerce kişi taş ve sopalarla saldırdı"* ara başlığı ile doğrudan alıntılanarak verilmiştir. Resmi yetkilinin sadece ara başlığa taşınan ifadesi ön plana çıkarılırken haberin detayı yerli basına dayandırılarak, erkek suçluların kadının

cesedini şehir merkezinde kurumuş bir dere yatağına atıp yaktıkları ve itfaiyecilerin gelip yanan cesedi söndürmesinin biraz zaman aldığı ifade edilerek normalleştirilmiştir. Haberin devamında, öldürülen kadının ailesinin, kadının 16 yaşından itibaren psikolojik bir rahatsızlıktan mustarip olduğunu ve Kuran'ı bilinçli olarak yakmadığı bilgisinin verilmesi metin ve başlık arasında uyumsuzluk olduğunu göstermektedir. Ayrıca güvenilir bir kaynak kullanılmayan haberde, aile bireylerinin, kadına yakınlığının ne olduğu (anne, baba, abi vs.) ve kaynağın adının yer almaması haber kaynağını şüpheli bir hale getirmiştir. Haberde yüzlerce kişinin kadına sopalarla saldırdığı bilgisinin devamında, kadının psikolojik olarak hasta olmasının vurgulanması, onun öldürülmesini örtük bir şekilde meşrulaştırmaktadır. Olayın nedenine ilişkin ardalan bilgisi verilmeyen haberde, olayın nasıl başladığı, eğer kadın Kuran'ı yaktıysa bunu nasıl yaptığı ile ilgili herhangi bir aktarıma yer verilmemiştir.

Polisin açıklamasına dayandırılan haberin devamında, "binlerce"[98] kişinin kadının, Kuran'ı yaktığı söylendiği şehir merkezindeki ShahDo Shamshera Camii'nde toplandığı ve polisin kızgın kalabalığı dağıtmakta zorlandığı bilgisi *"İçişleri Bakanlığı dört şüpheliyi tutukladı"* ara başlığı ile haberleştirilmiştir[99]. Haberin son cümlesinde sosyal medyada saldırının görüntüleri paylaşıldığı ve düzinelerce meraklının olaya akıllı telefonlarıyla şahit olduğunun aktarılması, Batı'nın geri kalmış olarak gördüğü Doğu tasavvuruyla bir tezatlık oluşturmaktadır. Haberde görsel unsurlara yer verilmemesinin de bilinçli yapıldığı ve okuyucunun sosyal medyada linç görüntülerini kendisinin izlemesiyle sadece haberin retoriğinin değil, cahil, kaba Doğulu gerçeğiyle ilgili retoriğin artırılmasının amaçlandığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Olaydan dört gün sonra 23 Mart'ta, *Süddeutsche Zeitung* gazetesinin *"Kadınlar, linç edilen Afganlı kadını mezarlığa taşıdı"* başlıklı haberinde

[98] Vurgu habere ait.

[99] Görsel unsurların kullanılmadığı haberin bu betimlemesi -çalışmanın kuramsal kısmında da ifade edilen- Etienne'nin, Müslümanların "…tehdit sloganları ve çığlıklar atan sıkışık topluluklar, örtülü kadınlar, sakallı, ağzı açık gözleri fal taşı gibi açılmış, kendi dünyasından kopuk tipler" (Aktrn: Geisser, 2010:30) olarak sunulduğu metaforunu akıllara getirmektedir.

Ferhunde'nin cenazesinin detayları aktarılmış ve kadınların Ferhunde'nin tabutunu taşıdığı bir fotoğraf kullanılarak haberin retoriği artırılmıştır. Haberde, cenazede birçok erkek bulunmasına rağmen Ferhunde'nin cenazesini kadınların protesto edercesine ve tüm geleneklere karşı gelerek mezarına kadar taşıdığı ve kalabalığın 'Allahu Ekber' (Allah büyüktür) şeklinde bağırdığının vurgulanması, Batılı okurun gözünde konunun her şekilde İslam diniyle ilişkilendirdiğini göstermektedir. Ayrıca Bir batılı gözünden bu haber okunduğunda ve Doğulu kadınların oryantalist temelli egemen düşünce ekseninde (zayıf, edilgen, korunmaya muhtaç kısacası pasif olduğu) düşünüldüğünde, kadınların erkekleri tabuttan uzak tutmalarını, cenazeyle birlikte olayın faillerini protesto etmelerini kutsayan bir söylem haberin merkezine yerleştirilmiştir. Haberin detayında olayın -gazetenin bir önceki haberinde olduğu gibi- başlangıç noktası sadece Ferhunde'nin Kuran yaktığı iddiasından başlamakta, öncesinde muska yazan adamla tartıştığı ve adamın Ferhunde'ye iftira attığının ardalan bilgisi yer almamaktadır. Hatta haberde muskacının değil -ki hiç bahsi geçmiyor- kalabalığın, kadının Kur'an-ı Kerim'i yaktığını iddia ettiği belirtilmektedir. Yani haber, bağlamından koparılarak yeniden üretilmiş ve bu üretim sürecinde çoğunlukla sentaktik açıdan edilgen cümle yapıları tercih edilmiştir. Aynı gazetenin üç gün önceki haberinde yukarıda da ifade edilen, kadının 16 yaşından bu yana psikolojik tedavi gördüğü bilgisi, "İlk başta kadının, son dört yıldır psikiyatrik tedavi aldığı söylense de bu iddialar daha sonra Ferhunde'nin yakınları tarafından yalanlandı" bilgisiyle son dört yıl şeklinde değiştirilip düzeltilmeye çalışılmıştır. Ferhunde'nin 27 yaşında olduğu bilgisi hemen hemen bütün haberlerde yer almaktadır. Eğer 16 yaşından bu yana tedavi görüyorsa 11 yıldır, son dört yıldır tedavi görüyorsa 23 yaşından bu yana tedavi görmektedir. Haber, önceki haberindeki bilgilerle çelişse de Ferhunde'nin psikolojik tedavi görmediği bilgisi düzeltilmiştir.

Haberin devamında *"İnsanlığa karşı ağır bir suç"* ara başlığı altında güvenilir kaynaklardan alıntı yapılmış, insan hakları aktivisti Bari Salam'ın *"Bu olay ailesine, bir kız kardeşimize ve insanlığa karşı işlenmiş bir suçtur"* şeklindeki açıklamasının yanı sıra Ferhunde'nin kardeşi Nadşibullah Melikzade'nin cenaze katılımcılarına "Ferhunde çok dindar bir kızdı, Kur'an okur, beş vakit namazını

kılardı" sözleri doğrudan aktarılmış, fakat haberde kardeş Melikzade'nin bu sözleri "bu şekilde babasının önceki ifadelerini destekledi" yorumuyla verilmiştir. Haberde böyle bir yorumun yapılması, aynı aileden kaynak iki kişinin, bir baba-oğulun açıklamalarında tutarlılık aranmaya çalışıldığını düşündürmektedir. Olayı cinayet olarak veren gazete, bu cinayetin hem yurt içinde hem de yurt dışında sert bir şekilde kınandığını vurgularken, yurt dışından Batılı ya da Müslüman hangi ülkelerin ya da kuruluşların kınadığını belirtmemiştir. Bu da okuyucunun zihninde, olayı kimlerin nasıl kınadığı noktasında soru işareti bırakmaktadır. Yurt içinden de Afgan Başkan Eşref Gani'nin bu olayı "Aşırı şiddet eylemi" olarak değerlendirdiği, olayı kınadığı ve bir araştırma komisyonu kurulmasını emrettiği bilgisine ek olarak Gani'nin "polisin buna benzer durumlarla baş etme konusunda eğitimsiz olduğunu kabul ettiği" bilgisi olumsuzluk bağlamında ön plana çıkartılarak haberleştirilmiştir. Başkanın bu ifadesi Batı'nın, İslam'ın "geri kalmışlık" ile bağdaştırıldığı düşüncesine bir anlamda gönderme yapmaktadır.

İngiltere Basınında Ferhunde Olayının Temsili

Daily Mail gazetesi, olayın yaşandığı gün iki haber yayınlamıştır. Gazetede *"Afgan kadını, Kuran'ı yaktığı iddiasıyla ölümüne dövüldü"* başlıklı haberde tematik olarak spot ve ara başlık kullanılmamıştır. Haberde olay resmi kaynaklara dayandırılarak, Afgan bir kadının Kuran'ın bir kopyasını yaktığı iddiasıyla ölümüne dövüldüğü ve vücudunun ateşe verildiği bilgisiyle haberleştirilmiştir. Kabil Emniyet Genel Müdürü Farid Afzali'nin AFP'ye verdiği "Bir kadın, ShahDo Shamshera semtinde Kuran'ın bir kopyasını yaktı" şeklindeki demeci doğrudan aktarılarak olayın gerçekliği güvenilir uzman görüşüyle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Afzali'nin "kadının vücudunun Kabil nehrine atıldığı" ifadesini "ekledi" şeklinde veren gazete, bu detayı daha görünür kılmak istemiştir.

Haberde saldırının fotoğraflarının (olay günü) sosyal medyada dolaştığı ifade edilmiş, fakat bu bilginin retoriğini artıracak olayla ilgili herhangi bir görsel kullanılmamış, sadece Kuran sayfasından bir görüntü kullanılmıştır. Bu fotoğrafla, böyle bir olayın başlıca müsebbibinin olaya karışan insanlar değil, sanki Kuran gibi sunulmuştur. Batılıların kutsal kabul etmediği Kuran'ın, Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilmesi bağlamında Kuran fotoğrafının kullanılması, böyle bir

hareketin kaynak noktasının Kuran olduğu konusunda bir ima barındırmaktadır. Haberin sonunda bu olay (23 Mart tarihli Le monde gazetesinde olduğu gibi), 2012 yılında Afganistan'daki Bagram ABD üssünde yaşanan bir olaya gönderme yapılarak referansal bir ilişki kurulmaya çalışılmış, o olayda ABD tarafından işletilen Bagram cezaevinde Kur'an yakılması üzerine beş gün boyunca 30 kişinin öldüğü şiddetli isyan ve saldırıların yaşandığına gönderme yapılmıştır.

Daily Mail gazetesinde 19 Mart tarihli bir diğer haber *"Korkunç an, bir grup insan Kuran'ı yaktığı için bir Afgan kadını döverek öldürdükten sonra cesedini yakıp nehre attı"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Tematik olarak spotun maddeler halinde özetlendiği haberde ara başlık kullanılmamıştır. Haberde kadının ailesinden görgü tanıklarına, Kabil asayiş polis müdüründen bir güvenlik görevlisine kadar pek çok kaynağa başvurulmuş, böylece güvenilir kaynaklardan alıntı yapılmıştır. Bu haberde de olayın nasıl başladığı ile ilgili olarak yerel televizyon kanalı 1TV internet sitesinden cinayet sonrası olanları gösterdiği düşünülen kamera görüntülerinin yayınladığı ve saldırgan grubun kadının Kuran sayfalarını yakması sonucu harekete geçtiğini söylediği şeklindeki açıklamalar sorgulanmaksızın kabul edilerek, haber gerçekliğinin kurulmasında aktif olarak kullanılmıştır. Haber bağlamından kopartılarak sadece kadının linç edildiği an [100] fazlasıyla detaylandırılarak betimlenmiş ve ayrıca linç anından 5 fotoğraf mozaikli yayınlanarak haberin retoriği artırılmıştır[101].

Haberde verilen bilgiler, belli bir olay sıralamasından uzak, karışık bir şekilde verilmiştir. Yani van Dijk'ın haber cümleleri arasında aradığı bölgesel ve nedensel uyum bulunmamaktadır. Haberde, olayın detaylarından ve görgü tanıklarının ifadesinden sonra Afganistan'ın 1990'larda başlayan Taliban hakimiyetinin altında kadınların baskılardan kurtulmaya çalıştığı ve toplumda böylesi saldırıların özellikle başkentte oldukça sıra dışı bir durum olduğu Afganistan'ın toplumsal yapısı ekseninde yeniden üretilmiştir. Haberin devamında,

[100] "…saldırganlardan birinin kadına bir odun parçası ile vururken, bir başkasının yerde yatarken kadına bir tuğla fırlattığı görülmektedir. Diğerlerinin kadını yumrukladığı ve tekmelediği anlarda, adamlardan bazılarının kadını ayaklarının altında ezdiği görülmektedir"

[101] Bu analizin retoriği için bkz: https://www.dailymail.co.uk/news/article-3002876/Mob-kills-burns-woman-heart-Afghan-capital.html

"2001'de radikal İslam militanlarının kovulmasından bu yana kadın haklarında kazanımlar sağlandığı, ama gözlemcilerin kadına karşı şiddetin sürdüğü ve kadınların politika ve sosyal yaşamda daha az temsil edildiği sürece gelişmenin risk altında olduğundan endişe ettikleri" yönündeki gazetenin kendi görüşü, anonim kaynaklar üzerinden ön plana çıkarılmıştır. Yine benzer bir şekilde insan hakları gruplarının saldırgan grubu durdurmak adına yeterli girişimin yapılıp yapılmadığı konusundaki endişelerini dile getirdiği herhangi bir kaynağa dayandırılmadan verilmiştir. Ne var ki Batı'nın kendisi dışında kalan dünyada demokrasi, insan hakları, kadın hakları gibi Batı'ya içkin değerlerden gerçekten ne dereceye kadar endişe ettiği de ayrı bir konudur.

Daily Mail, bir diğer haberini olaydan dört gün sonra 23 Mart'ta, *"Kuran yaktığı için dövülerek öldürülen daha sonra da cesedi yakılan Afgan kadının korkunç ölümü üzerine 26 kişi tutuklandı"* başlığı ile yapmıştır. Tematik olarak genellikle edilgen cümle yapılarının tercih edildiği haberin spotu, maddeler halinde verilmiştir. Spotta, Kabil'de geleneksel olarak tabutları sadece erkeklerin taşıdığı ve tabutu sadece kadınların taşıdığı bir cenazenin, gelenekten oldukça sıra dışı bir kopuşu gösterdiği yönündeki ifade, haber ve yorum arasındaki keskin çizgilerin bu haberin kurulma aşamasında silikleştiğini göstermektedir. Habere, olayla ilgili 26 kişinin tutuklandığı bilgisiyle girilmiş ve haberde polisin ihmali sık sık tekrar edilerek tutuklananlardan 8'inin polis olduğu vurgulanmıştır. Polisin olayı izleyip hiç müdahale etmemesi görev ve yetkilerini kullanmadığı anlamına gelmekle beraber, haberde eylemin aktif faili, muskacı ve onun iftiralarına inanan kabalık yerine, öncelikli olarak polis gibi sunulmuştur. Haberde şematik olarak olayın detaylarına, Seyid Habid Şah'ın[102] ifadesiyle yer verilmiştir. Şah, Ferhunde'nin caminin yakınındaki bir türbede bir falcı (fortune) ile tartıştığı sırada Kuran'ı yakmakla suçlandığını, kadının Müslüman olduğunu ve Müslümanların Kuran'ı yakmayacağını söylemesi dolaylı olarak verilmiştir. Şah'ın sözlerinin devamında, kalabalığın kadını bahçenin bir köşesine çektiği ve sopalarla dövmeye başladığı, bir adamın büyük bir kaya alıp üzerine fırlattığı ve bu hareketin onun sonu olduğu

[102] Bu kaynağın kim olduğu haberde belirtilmemiş fakat diğer haberlerden polis memuru olduğu anlaşılmıştır.

şeklindeki ifadesi de doğrudan kaynak söylemine dayandırılarak işlenmiştir

Devlet başkanı Eşref Gani'nin resmi ziyaret için ABD'ye gitmesi öncesi Ferhunde cinayetini "çirkin bir olay" olarak nitelendirdiği ve soruşturma istediği resmi kaynak üzerinden yeniden üretilmiştir. Fakat haberde, kadın hakları savunucusu olan başkanın eşi Rula Gani'nin henüz bir basın açıklaması yapmadığı aktarılmış ve bu durumun, başta film yönetmeni Sahraa Karimi olmak üzere birçok kadın hakları savunucusunu hayal kırıklığına uğrattığı yorumu olumsuzluk bağlamında ön plana çıkarılmıştır. Bu olumsuzluk, haberde Karimi'nin, "Bu Afganistan'da etkili pozisyonlarda olan kadınların tipik durumu: konuş konuş ama harekete geçme!" açıklaması ekseninde kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu da van Dijk'ın *kanıtsallık* [103] stratejisine gönderme yapmaktadır ki buna göre insan hakları savunucuları üzerinden (otorite) kanıt gösterilerek açıklamanın yapılmaması yadsınmıştır.

The Guardian gazetesi, olayı ilk olarak 22 Mart'ta yapmıştır. *"Kabil'de kalabalığın döverek öldürdüğü Afgan kadın defnedildi"* başlıklı haberin spotunda, polisin gözleri önünde 27 yaşındaki Ferhunde'nin kalabalık tarafından dövülerek öldürüldüğü, bedeninin ateşe verildiği ve nehre atıldığı şeklinde olay kısa fakat eksik olarak özetlenmiş, Afgan kadının Kabil'de defnedildiği ve tabutunun kadın hakları savunucusu aktivistler tarafından taşındığı bilgisi haberleştirilmiştir. Haberin devamında da olayın ardalan bilgisi verilmemiş sadece çoğunluğu erkek olan bir kalabalık tarafından dövüldüğü ve polisin olan biteni izlemekte yetindiği tekrar edilmiştir.

Haberin başlığı cenaze ile ilgili olmasına rağmen, cenazeyle ilgili fazla detay verilmemiş tabutu kadınların taşıması "Afganistan için alışılmadık" yorumu ile verilmiştir. Ayrıca Ferhunde'nin tabutunun kadınlar tarafından taşındığı ve kalabalık bir topluluğun olduğu fotoğraf kullanılarak retorik artırılmıştır. Şehrin suç soruşturma şefi, Mohammad Farid Afzali'nin Ferhunde'nin bilinmeyen psikiyatrik bir rahatsızlık yaşadığını yönündeki açıklamaları dolaylı olarak

[103] van Dijk'a göre kaynak, konuyla ilgili birkaç delil veya kanıt sunduğunda kaynağın iddiaları akla daha yatkın görünmektedir (2003:87).

gazetenin kendi görüşü gibi verilirken, bu açıklama sorgulanmaksızın kabul edilmiştir. Haberde "2001'de Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde bir işgalle devrilen Taliban yönetiminde katı bir İslam idaresinin olduğu ve bu yönetimde kadınların çalışmasına, öğrenim görmesine ve erkek bir akrabası olmaksızın sokağa çıkmasına izin verilmediği" konusunun hikayeleştirilerek işlenmesi "öteki"nin tarihini okuma gayesi olarak değerlendirilebilir. Sadece tarihsel açıdan değil hukuki açıdan da değerlendirmelerin yapıldığı haberde "Yeni Afgan yasasının kadınlara eşit haklar tanımakla birlikte onları şiddete karşı koruduğunu, ancak bu yeni standartların halen rastgele uygulandığı" belirtilerek Afganistan hukuk sistemi olumsuzluk bağlamında ön plana çıkarılarak haberleştirilmiştir. Bu genel hukuki değerlendirmelerden sonra kadınların anayasal hakkı ile ilgili olarak "anayasal eşitliğe rağmen kadınların ikinci sınıf vatandaş olarak görüldükleri ve genellikle kadınlara karşı şiddetin cezasız kaldığı*"* herhangi bir kaynak gösterilmeksizin gazetenin kendi görüşü gibi aktarılmıştır. Oryantalizmin, İslamla ilişkilendirilerek Doğulu kadına yönelik bakış açısında, onların şiddete uğrayan, eve kapatılan, erkeklerin kölesi gibi edilgen bir nesne olarak betimlediği göz önüne alındığında, kadına seküler haklar tanıyan Yeni Afgan yasasının uygulanmasında sorunlar olduğuna dair imalı bir söylem üretilmiştir.

Devlet Başbakanı Eşref Gani'nin Ferhunde saldırısını "çirkin bir saldırı" olarak nitelendirdiği aktarılmıştır. Haberde Gani'nin olaydan bir önceki yıl, yani 2014 seçimlerinde kadın haklarını seçim kampanyasının merkezine yerleştirdiği ve eşi Rula'ya yüksek bir halk profili çizdirdiği vurgulanmıştır. Başkanın eşi Rula Gani'nin "Lübnan asıllı bir Hristiyan olarak uluslararası İnsan Hakları Örgütlerinin gözünde kadınlar için dünyanın en kötü yeri olarak görülen Afganistan'da kadınların eşitliği hakkında açıklamalar yaptığı" vurgulamıştır. Ne var ki haberde, Hristiyan olması nedeniyle, geçmişteki açıklamalarını olayla ilişkilendirerek yeni hiçbir açıklama yapmamasına rağmen Rula Gani hakkında olumlayıcı bir söylem üretilmek istenmiştir. Rula Gani ile ilgili bu bilgilerden hemen sonra haberde New York merkezli İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (Human Right Watch-HRW); *"Kabil sokaklarında korumasız bir kadının gaddarca katledilmesi"* adı altında bir bildiri yayınladığı ve olayları durdurmak için hiçbir şey yapmayan görevlilerin

cezalandırılmasını istediği bilgisi verilmiştir. HRW'nin üst düzey araştırma görevlisi Patricia Gossman'ın *"otoriteler korkunç olaya karışan herkesi cezalandırılmalı ve olaylara seyirci kalan polislere karşı harekete geçmeli"* dediği doğrudan verilmiştir. Gazete, açıklama yapmayan Rula Gani üzerinden pozitif bir imaj oluşturmaya çalışsa da HRW'nin bu bildirisini de The Guardian'dan başka bu çalışmaya dahil edilen hiçbir gazetenin vermediği de ifade edilmelidir.

The Guardian gazetesi 23 Mart tarihinde, "*Afgan protestocular kalabalık tarafından öldürülen kadın için adalet yürüyüşü yaptılar"* başlıklı haberin spotunda, yüzlerce kişinin, otoriteleri olaya karışan kişileri cezalandırmaya davet ettiği ve Başbakan'ın Ferhunde'nin Kuran'ı yaktığına dair yalan iddialar sonucunda öldürüldüğünü kınadığı ön plana çıkartılmıştır. Fransa ve Almanya gazetelerinde aktivistlerin, görgü tanıklarının yanı sıra devlet başkanı gibi resmi makamlar, olaya müdahale etmediği için polisin suçlu olduğu görüşüne sık sık yer verilmiştir. Fakat haberde, görgü tanığı polis memurlarından birisi olan Seyid Habid Şah'ın ifadeleriyle retorik artılarak olayın arka planı haberleştirilmiştir. Şah; "saldırı sırasında sayıları sürekli artan kalabalık karşısında şaşkına döndüklerini, olayların caminin yanındaki küçük bir ibadethanede Ferhunde'nin tartıştığı bir falcının Ferhunde'nin Kuran'ı yaktığını iddia etmesiyle başladığını, daha fazla insan toplandıkça polisin onları uzaklaştırmaya çalıştığını ancak olayların kontrolden çıktığını, insanların onu bahçenin bir köşesine çektiğini ve sopalarla dövdüğünü, bir adam büyük bir kayayı onun üzerine bıraktığını ve bunun onun sonu olduğunu" söylediği aktarılarak haberde polisin ihmali olduğu düşüncesi reddedilmiştir. Fakat onun bu anlatısı içerisinde haberin bir yerinde "görevinden alınmayan Şah" diye bahsedilmesi, onun hala görevinde olmasının yanlış olduğunu ima eden bir anlatı çatısının oluşmasını sağlamıştır. Haberde kadınların Ferhunde'nin sosyal medyada yaygın bir şekilde paylaşılan dövülürken kana bulanmış yüzünün temsil edildiği maskeler taktığı belirtilmiş ve bu haberde kullanılan fotoğrafla da desteklenmiştir. Kadınların hükümeti yolsuzlukları bitirme ve Afganistan'a kanun üstünlüğünü getirmeye yönelik verdiği sözleri tutmamakla suçlayan bir pankart taşıdıkları da yine haberde yer almaktadır. Haberdeki bu ifadeler daha önceden de bahsedildiği üzere van Dijk'ın ideolojik çözümlemesindeki *insancıllık* stratejisine gönderme

yapmaktadır.

The Guardian'da, 23 Mart tarihinde Ferhunde'nin babası olmak üzere birçok kaynağın yer aldığı *"Çete tarafından linç edilen Afgan kızın ailesi öfke gelgitlerinden rahatlıyor"* başlığı ile verilen haberde, Ferhunde'nin ailesinin yasını özel olarak değil, uluslararası bir izleyici kitlesinin önünde tuttukları yorumu yapılmıştır. Haberde baba Melikzade'nin *"Eğer medyanın ilgisi olmasaydı, ailemin hayatı da tehlikede olurdu"* ifadesine vurgu yapılmış ve "ailenin hayatını güvence altına almada medyanın etkili olduğu" düşüncesi bir alt mesaj olarak işlenmiştir. Haberin başlığında aile vurgusu ön plana çıkarken, aileden daha çok diğer kaynak kişilere yer verilmesi metin ve başlık arasında bir uyumsuzluk oluşturmuştur. Haberde kullanılan kaynaklardan olan ve görüşleri diğerlerine göre daha fazla ön plana çıkarılan isimlerden birisi medeni haklar aktivisti olan Mariam Awizha Hotaki'dir. Hotaki'nin "endişe verici olanın, faillerin toplumun muhafazakâr kesimden erkeklerin olmaması… Bunlar Taliban değil, bunlar İslam Devleti değil. Bunlar şehirdeki okula giden arkadaşlarım gibi insanlar. Bizim gibi aynı arka plana sahip insanların bu tür korkunç davranışlarda bulunabilmeleri şok edici" şeklindeki ifadelerine doğrudan yer verilmiştir. Aktivist Hotaki'nin bu ifadesiyle, muhafazakâr ya da İslamcı erkeklerden böyle bir şey beklenebileceği, bunun normal olabileceği ancak fazla muhafazakâr olmayan insanların böyle bir şey yapmış olmasının şok edici olduğu Hotaki'nin açıklamalarıyla desteklenerek meşrulaştırılmak istenmiştir. Haberin devamında Hotaki'nin, "olaya kadınların çok şiddetli tepki gösterdiği, çünkü günlük tacize alışkın olmalarına rağmen, bunun gibi bir saldırının kabul edilemez olduğu…" şeklindeki ifadeleriyle, Afganistan'da kadınların sürekli rahatsız edildiği düşüncesi üretilmek istenmiştir.

Haberde ülkenin geleceği için daha yapıcı söylemler üretmek ve bu yönde kaynaklar kullanmak yerine, ülkedeki hak-adalet sistemini eleştiren kaynaklara başvurulması, gazetenin Müslüman Doğu'yu öteki olarak konumlandırdığının bir göstergesidir. Bunu, başvurduğu kişilerle daha görünür kılmıştır. Bunlardan birisi olayı soruşturmak üzere cumhurbaşkanı tarafından oluşturulan 11 kişilik bir komisyonun parçası olan kadın Milletvekili Fawzia Koofi'dir. Koofi'nin masum bir kadının böyle bir trajedi yaşamasının, genç kızların travma geçirmesine neden

olduğunu söylemesi ve aklına gelen ilk düşüncenin "Bu Afganistan'daki kızların geleceği olacak mı?" sorusunu sorması ön plana çıkarılmıştır. Olayı minimize etmek açısından değil fakat çok uç bir noktada gerçekleşen bir olayı, tüm ülke geleceğine mal etmek self-oryantalist bir bakış açısı olarak nitelendirilebilir. Haberde bu kaynak kişilerin ifadeleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Afganistan'ın ya da genel olarak Doğu'nun kadın hakkı, adalet gibi değerlerden yoksun olduğuna dair bir anlatı yapısına sıkça vurgu yapılmaktadır.

24 Mart tarihli *The Guardian* gazetesinde *"Kabil'de binlerce kişi, çete (mob) tarafından öldürülen kadın için adalet istedi"* başlıklı haberin spotunda Afganistanlı örgütleyicilerin, Ferhunde için yapılan gösterinin kent tarihinin en büyük gösterilerinden biri olduğu, gösterilere yaklaşık üç bin kişinin katıldığı yönünde tahminde bulundukları belirtilmiştir. Göstericilerin *"Ferhunde için adalet!"* ve *"katillerin ölümü!"* şeklinde slogan attıkları muhabirin gözlemine dayanılarak aktarılmış, elinde döviz ve pankart taşıyanlardan oluşan kalabalık bir topluğunun fotoğrafıyla da retorik artırılmıştır. Ardalan bilgisinin eksik verildiği haberde Ferhunde'nin Kuran'ı yakmakla suçlandığı için öldürüldüğü, gazetenin kendi görüşü gibi sunulmuştur.

Haberde Afganistan Kadınlar Konseyi başkanı Fatana Gailani dahil olmak üzere önde gelen hak aktivistlerinin olduğu ve Gailani'nin "olayın savaş, yolsuzluk ve liderlik eksikliği ile travmatize edilmiş bir toplumda değişim için bir katalizör olacağını umduğunu" söylemesinin yanı sıra Gailani'nin, "Biz bıkıyoruz. Yeni nesil savaştan başka bir şey bilmiyor, eğitimli değiller ve şimdi de işleri yok."[104] şeklindeki ifadeleri Batı'nın demokrasi, adalet, eğitim gibi değerlerini kutsayan bir söylem ekseninde yeniden üretilmiştir.

4.2.2. Teolojik Temelli Müslüman Katliamı: Yeni Zelanda Saldırıları

Ortaya çıktığı dönemden itibaren hızla yayılmaya başlayan İslam, Batı için

[104] Aslında Batılı erkekler, İslam ülkeleri söz konusu olduğunda, kadının toplumda geri kalmasını başta eğitim hakkı olmak üzere "haklar"dan mahrum bırakılmalarına bağlamışlardır. Ne var ki haberdeki kadınların söyleminde olduğu gibi "İslam ülkelerinin geri kalmış olduğunu "kadının geri kalmışlığı" ile değerlendiren yaklaşımlar, entelektüel Müslüman erkeklerde –ve tartışmalara katılabilen kadınlarda- savunmacı bir yaklaşımı doğurmuştur" (Güç, 2008:651).

öncelikle teolojik bir rakip olmuştur. Müslümanların İspanya üzerinden Avrupa'da topraklarını genişletmeleri, sonrasında yaşanan Haçlı Seferleri temelde teolojik rekabetin sonuçlarıdır. Fakat, -çalışmanın kuramsal kısmında da ifade edildiği üzere- Batı, kendine rakip gördüğü İslam'ı tam ve doğru olarak anla(ya)mamış, ne iki yüz yıldan fazla süren Haçlı Seferleri ne de yedi yüz yıl süren Endülüs İslam tecrübesi Batı'nın İslam'ı anlaması için yeterli olmamıştır (Kalın, 2007:39).

Orta çağ'da Batı'nın İslam ve Müslümanlarla ilgili ilk elden kaynakların olmaması onların sağlam ve güvenilir bilgiden mahrum kalmasına neden olmuştur. 8. yüzyılda Şamlı Aziz John, 13. yüzyılda Thomas Aquinas, İslam'ın açıklarını bulmaya çalışan ve Hz. Muhammed'i karalayan apolojiler yazmışlardır. O dönem İslam ve peygamberi hakkında yazılanların çoğu, günümüze kadar ulaşmıştır. İslam karşıtlığının günümüz terminolojisindeki karşılığı olan İslamofobinin temelinde de bu teolojik nedenler yatmaktadır. Avrupalıların, Müslümanlara ve Türklere ilişkin tarihten gelen olumsuz düşünceleri, onların toplumsal belleklerinde tazeliğini korumaktadır. Bunun bir örneğini, 15 Mart 2019 tarihinde gerçekleşen Yeni Zelanda'nın Christchurch kentinde yaşanan iki camiye yapılan ve 50 Müslümanın hayatını kaybettiği saldırıda görmek mümkündür. İskoç bir aileden gelen Avusturalya doğumlu 28 yaşındaki saldırgan Brenton Tarrant, beş farklı silahla gerçekleştirdiği saldırıyı, kafasına taktığı kamera ile bir bilgisayar oyununa çevirmiş ve bunu Facebook'tan canlı yayınlayan Tarrant, cuma namazı saatinde 2 camiye saldırı düzenlemişti[105].

Tarrant, saldırıdan önce 74 sayfalık bir manifesto yayınlamıştı. Sözde manifestosunda, saldırıyı hiçbir grubun emretmediğini, kararı kendisinin verdiğini, yine de saldırıyı desteklediğine dair bir lütuf için yeniden doğmuş Tapınak Şövalyeleri ile temasa geçtiğini yazmıştır. Irkçı faşist düşünceye sahip olmasının yanı sıra (ki kendisini eko-faşist olarak tanımlıyor), fanatik bir Hristiyan olan saldırgan, manifestosunun "Hristiyanlara" başlıklı bir bölümde "Yaşamımızın Hristiyan halkının düşmanlarına karşı savaşmak için ölümden daha güçlü olmasına izin verin" şeklinde telkinde bulunmuştur. Tarrant, Müslümanlara neden

[105] https://www.aksam.com.tr/dunya/iste-brenton-tarrant-kimdir-sorusunun-cevabi-ve-christchurch-saldirisinin-arka-plani-e2-80-a6/haber-831255 (Erişim, 29.04.2019).

saldırdığıyla ilgili olarak şu ifadeleri yazmıştır: "(Müslümanlar) Batıda en küçümsenmiş işgalciler grubu, onlara saldırmak en büyük destek seviyesini alıyor. Aşırı nüfusu öldür ve bunu yaparak çevreyi koru". Sözde manifestosunun bir yerinde Avrupa'daki doğum oranlarından da bahseden Tarrant'ın, tüm yabancıların Avrupa'dan atıldığında bile bu doğum oranları yüzünden Avrupa'nın çürümeye mahkûm olacağını yazması, Avrupa'da Müslüman nüfusun hızlı artışından duyduğu rahatsızlığı ortaya koymaktadır. Ayrıca, saldırgan Tarrant'ın yayınladığı manifestoda, Türklerle ilgili de bir bölüm yer almıştır. Türkleri "hamamböceği" olarak nitelendirmiş, hâlâ şansları varken "kendi topraklarına kaçmalarını" emretmiştir[106]. Silahlarının üzerinde yer alan yazılardan Türk ve Müslüman düşmanı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Silahların üzerine 732'deki Puvatya (Tours) Savaşı[107], Miloş Obiliç[108], Alexandre Bissonnette[109], Janos Hunyadi[110] ve Ernst Rüdiger von Starhemberg[111] gibi isimleri yazmıştır[112]. İlk oryantalist çalışmalarda "Müslüman=Arap" algısının, İstanbul'un fethinden sonra Müslüman=Türk şekline dönüştüğü (Metin, 2013:59) göz önüne alındığında saldırganın Osmanlı düşmanlığının, aslında ırkçı değil din temelli bir düşmanlık olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada İslamofobinin teolojik nedenlerine karşılık geldiği düşünülen Yeni Zelanda'nın Christchurch kentindeki cami saldırılarının Avrupa basınında nasıl haberleştirildiği analiz edilmiştir. Haberler, saldırının gerçekleştiği 15 Mart ile 22 Mart tarihleri arasıyla sınırlandırılmıştır. Örnekleme dahil edilen gazetelerden belirtilen tarihler aralığında olayla ilgili Fransa basınından ***Le Figaro*** gazetesinde

---

[106] https://heavy.com/news/2019/03/brenton-tarrant-manifesto/ (Erişim, 29.04.2019).

[107] Çalışmanı kuramsal kısmında Hristiyanların, 'işgalci' Müslümanları yenmesi açısından çok önemli gördüğü bu savaşın öneminden bahsedilmişti.

[108] Kosova Savaşı'ndan sonra Sultan I. Murat'ı şehit eden Sırp asker.

[109] 2017'de Kanada'da bir camide 6 kişiyi öldüren aşırı sağcı.

[110] II. Murat ve oğlu Fatih Sultan Mehmed'e karşı iki kere Belgrad şehrini Türkler'in almasını engelleyen Sırp komutan.

[111] 1683'te Kahlenberg Muharebesi'nde Osmanlı'yı yenmiş generallerden birisi olup bu savaş sonunda II. Viyana Kuşatması sona ermiş ve Osmanlı Avrupa'dan geri çekilmeye başlamıştı.

[112] https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/03/16/yeni-zelanda-canisinin-silahinin-uzerindeki-detaylar-belli-oldu-turk-dusmani-islamofobik?paging=9 (Erişim, 29.04.2019).

102 haber yayınlanırken, ***Le Monde*** gazetesinde 40 haber yayınlanmış fakat olay daha çok makaleler üzerinden ele alınmıştır. Bu haberlerden *Le Figaro*'dan 4, *Le Monde* gazetesinden 3 haber seçilerek analiz edilmiştir. Almanya basınında ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesinde 42 haber yer alırken, ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde ise olayla ilgili 38 haber yayınlanmıştır. *Frankfurter Allgemeine* gazetesinden 4, *Süddeutsche Zeitung* gazetesinden ise 3 haber analiz edilmiştir. İngiliz basınından ***Daily Mail***'de konuyla ilgili 155 haber, ***The Guardian***'da yaklaşık 70 haber yayınlanmıştır. Her iki gazeteden de 4'er haber analiz edilmiştir. Böylece üç ülkedeki altı gazeteden toplamda 22 haber analiz edilmiştir.

Fransa Basınında Yeni Zelanda Saldırısının Temsili

Yeni Zelanda'nın Christchurch kentinde yaşanan cami saldırısını, olay günü ***Le Figaro*** gazetesi *"Christchurch saldırısı: 49 ölü"* başlığı ile haberleştirmiştir. Batı medyası, El Kaide, DAEŞ gibi terör örgütlerinin böylesine büyük kitlesel saldırılarını "terör" olarak nitelendirirken, spotunda saldırganın Avustralya'nın aşırı sağcılarından olduğunun tespit edildiği belirtilen haber, olayın teolojik temelli ideolojik bir saldırı olduğu söylemi ekseninde kurgulanmıştır. Görgü tanıklarının ve Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern'in; "Bunun yalnızca bir terör saldırısı olarak nitelendirilebileceği açık. Bildiğimiz kadarıyla, (saldırı) çok iyi planlanmış gibi görünüyor" ifadesi tırnak işareti kullanılarak bu tanımlama üzerinden ironik bir anlamsal çerçeve üretilmiştir. Görgü tanıklarının ifadelerinin de yer aldığı haberde, Facebook'tan canlı yayın yapan saldırganla ilgili bu bilgiye yer verilmemiş, "son derece rahatsız edici görüntüleri" paylaşmamalarını isteyen polis üzerinden bu bilgi aktarılmıştır. Avusturalya Başbakanı Scott Morrison'ın Avusturalyalı bir vatandaş olan saldırganı (tırnak içerisinde) "aşırı sağcı bir terörist" olarak tanımladığı belirtilmiş ve böylece haberde saldırganın "terörist" olarak tanımlanması iki ülkenin liderleri üzerinden yapılmıştır. Fotoğrafın kullanılmadığı haberde, başbakanın açıklamasına ait videoya yer verilerek haberin retoriği artırılmıştır.

*Le Figaro'*da aynı gün yayınlanan saldırı ile ilgili bir başka haber, *"Christchurch terör saldırısı: Saldırgan 'aşırı sağcı' olarak nitelendirildi"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Tematik olarak bakıldığında başlığıyla uyumsuz olan haberin spotunda, saldırının faili olduğu iddia edilen 28 yaşındaki Avustralyalının,

saldırıdan birkaç dakika önce sözde "beyaz soykırımı" kınayan bir bildiri yayınladığı bilgisi haberleştirilmiştir. Avusturalya Başbakanı Morrison'ın onu "aşırı sağcı bir terörist" tanımladığı bilgisi verilen haberde, "terörist" söyleminden ısrarla kaçınılmış ve "saldırgan" olarak bahsedilen katilin, terörist olmadığı iması kapalı bir biçimde meşrulaştırılmıştır. Haberde katliamdan birkaç dakika önce, aşırı ırkçı çevreler tarafından çokça takip edilen bir tartışma forumunda "işgalcilere bir saldırı yapacağını" anonim olarak ilan etmesi, olayın terör değil aşırı sağ bir saldırı olduğu söylemi ekseninde kurgulanmıştır. Twitter'da saldırıdan iki gün önce mühimmat fotoğraflarının yayınlandığını ve sergilenen silahların, İngilizcede ve birkaç Doğu Avrupa dilinde Müslüman karşıtı referanslar içerdiği bilgisi, haber açısından "aşırı sağcı bir eylem" yargısını pekiştirirken, aslında olayın teolojik temelli bir saldırı olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır. *"Yakın zamanda Yeni Zelanda'ya yerleşmiş"* ara başlığı kullanılan haberin devamında, göçmenliği sözde "beyaz soykırım" ile ilişkilendirdiği 74 sayfalık manifestodan bahsedilmiş, haberde bu uzun metnin, saldırganın felaket planlarını iki yıldır hazırladığını ortaya koyduğu yorumu yapılmıştır. Yeni Zelanda makamlarına göre yakın zamanda ülkeye geçici olarak yerleştiği bilgisi haberleştirilmiştir. Terörist olarak nitelendirilmeyen Tarrant, haberde radikal bir sağcı gibi sunulmuştur. Bu radikalleşmesinin kilit noktalarından birinin Fransa'daki 2017 Cumhurbaşkanlığı seçiminde Marine Le Pen'in yenilgisi ve Nisan 2017'de Stockholm'de beş kişinin hayatını kaybettiği bir kamyon saldırısı olduğu, terörizm değil radikal sağ ideolojisi ekseninde yeniden üretilmiştir. Manifestoda aşırı sağ yazar Renaud Camus'un tartışmalı teorisine [113] gönderme yapan saldırganın, Fransa'ya vardığında, her şehirde işgalcilerin olduğuna dair açıklaması, İçişleri Bakanı Christophe Castaner'ın Yeni Zelanda servislerinin tanımladığı o şahsın Fransa'da bilinmediğini ifade etmesi resmi kaynaklar üzerinden reddedilmiştir.

Gazetenin haberlerinin hemen hepsinde Tarrant saldırgan olarak ifade edilmiş, terörist olduğu Başbakan Ardern'in tanımı üzerinden belirtilmiştir. Haberde, saldırıya Batılı ve Müslüman ülkelerin verdikleri tepkilere de yer

[113] Camus'nun "büyük yer değiştirme teorisi", göçmenler hızla çoğalması nedeniyle bir zaman sonra kendi topraklarında azınlık konumuna düşeceğine dair düşüncesini ifade etmektedir.

verilmiştir. *"Christchurch saldırısı: 'İslamofobyanın yükselişinin' bir işareti (Erdoğan)"* başlıklı haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Yeni Zelanda'daki iki camiye saldırı için "İslamofobinin yükselmesine yaptığı vurgu haberleştirilirken; "*Erdoğan'a göre, Yeni Zelanda'daki saldırının asıl hedefi Türkiye"* başlıklı haberde ise saldırganın manifestosuna atıfta bulunan Erdoğan'ın, "Bizi buradan 16.500 km uzaklıktaki Yeni Zelanda'dan gönderdikleri mesajla test ediyorlar" ifadesi doğrudan ironik bir şekilde aktarılmıştır. Ayrıca, İslam adına bir saldırı gerçekleştirildiğinde 'İslami terörizmden' bahsederken 'Hristiyan terörizminden' bahsetmediği için Erdoğan'ın Batı ülkelerini eleştirmesine yer verilmesi, saldırgana "terörist" diyemeyen gazetenin söylemiyle ilginç bir tezatlık oluşturmaktadır. Gazete burada, tanımlama yapmak yerine, aktaran olmayı tercih ederek, haber söylemine etki etmediği düşüncesini güçlü kılmaktadır. Bir terör saldırısının failini terörist olarak tanımlamaktan kaçınmak, van Dijk'ın bazı bilgilerin geri planda bırakılarak, haber söylemine etki etme olarak adlandırdığı sürece örnek teşkil etmektedir.

Erdoğan'ın eleştirilerine benzer bir suçlama yapan İran Dışişleri bakanının açıklaması *"Yeni Zelanda'daki saldırı: İran, 'Batı'nın ikiyüzlülüğünü' suçluyor"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Haberde, bir Batı ülkesinde Müslümanlara karşı yapılan en ağır katliamın gerçekleştirildiğini ifade eden İran Dışişleri Bakanı Muhammed Javad Zarif'in, Twitter'da "İfade özgürlüğü" bahanesiyle Müslümanların şeytanlaştırılmasını savunan Batı'nın, bu ikiyüzlülüğü durdurulmalı" şeklindeki açıklaması doğrudan aktarılarak nötr bir söylemle sunulmuştur. Bu gibi durumlarda kaynak olarak rijit figürler seçilmekte ve haber söyleminde bu figürlerin açıklamalarının önemsiz ya da doğru olmadığı üretilmek istenmektedir.

Le Monde gazetesi ise saldırıyı *"Yeni Zelanda saldırısı: 'Her yerde cesetler vardı'"* başlığı ile haberleştirmiştir. Gazete, Le Figaro'nun aksine olayı "terör saldırısı" olarak nitelendirmiş ve tematik olarak haberin spotunda en az 49 kişinin öldüğü, 20 kişinin yaralandığı bilgisini vermiştir. Olayın nasıl gerçekleştiğine dair verilen bilgide saldırgandan "aşırı sağcı bir terörist" olarak bahseden gazete, *"İnanılması güç"* ara başlığının altında görgü tanıklarının ifadelerine yer vermiştir.

Haberde görgü tanıklarının ifadelerine yer verilerek haberin retoriği artırılmıştır. Bunlardan AFP'ye konuşan ve adı belirtilmeyen Filistinli bir Müslümanın ifadesi ile AP'ye konuşan Len Peneha adlı gayrimüslim bir tanığın ifadesinin Filistinliyi doğruladığının belirtilmesi, örtük bir imayı barındırmaktadır. Bir diğer görgü tanığı olan Linwood camisinin imamı İbrahim Abdul Halim'in ifadesi *"Bu ülkeyi hala seviyoruz"* ara başlığı altında verilen haberde, Halim'in aşırı yanlılarının "güvenlerini asla kıramayacağına" söz verdiği, Yeni Zelandalı Müslümanların hala Güney Pasifik adalarında kendilerini evlerinde hissettikleri tırnak işareti kullanılmadan Müslümanların ülkeye kırgın olmadıkları söylemi ekseninde kurgulanmış, ayrıca Halim'in "Çocuklarım burada yaşıyor. Mutluyuz" ifadeleri tırnak içerisinde verilerek vurgu artırılmak istenmiştir. Haberde Yeni Zelanda'da *"Senede 50 cinayet"* olması ara başlığa taşınmış, saldırının yalnızca %1'inin kendisini Müslüman olarak tanımladığı 5 milyonluk bir ülkede şok etkisine neden olduğu hem suç oranın bu kadar düşük olması hem de Müslümanların küçük bir azınlığı oluşturması istatistiki bilgiler üzerinden tezatlık kurularak aktarılmıştır. Haberde olay, 1992 yılında psikolojik sorunları olan bir adamın Güney Adasında 13 kişiyi öldürmesi olayıyla bağlamsal olarak ilişkilendirilmiş, bu saldırı sonrası olduğu gibi o olaydan iki yıl sonra, Yeni Zelanda'nın silah taşıma yasalarını sıkılaştırdığı ve toplu ölümlerin çok nadir olduğu bilgisine yer verilmiştir.

Olayın yaşandığı gün *"Yeni Zelanda'da Terörist Saldırı: Şüphelinin yazdığı "manifesto"da neler var"* başlıklı haberin spotunda, saldırganın 74 sayfalık manifestosunda 2011'de büyük bir katliamın müsebbibi olan Norveçli Anders Breivik'ten ilham almasının terörist güdülerini gösterdiğine dair bilgi, iki teröristin kıyaslanması üzerinden olumsuzluk bağlamında ön plana çıkarılarak haberleştirilmiştir. Saldırganı "terörist" olarak tanımlayan gazete, olayı da "İslamofobik" olarak tanımlamıştır. Haberde sözcük seçimi olarak saldırgan için sık sık teröristliğine vurgu yapılmış, 'İslamofobik saldırının zanlısının' kendisini ırkçı, etnik-milliyetçi, eko-faşizmi birleştiren hibrit bir ideolojide olduğunu ortaya koyduğu ırkçılık karşıtı bir söylem üzerinden yeniden üretilmiştir. Manifestodan alıntıların detaylandırıldığı haberin devamında *"İç savaş çağrısı"* ara başlığı kullanılmış ve (Camus'nun büyük değişim teorisinden hareketle) saldırganın, bir

güvensizlik ve terör duygusunu körüklemenin yanı sıra hareketinin temel amacının dalgalanma efekti yaratmak ve bu nedenle iç savaş başlatmak olduğu yorumu herhangi bir kaynağa dayandırılmadan abartılı anlamsal bir çerçevede üretilmiştir. Fakat bir sonraki cümlede bu yorumu desteklemek için eski Fransız İç İstihbarat Birimi Başkanı (DGSI) Patrick Calvar'ın 2016 yılında Avrupa'da aşırı sağın yükselmesine dikkat çektiği, "bir gün aşırı sağla mücadele edilmek zorunda kalınacağına" ve üstelik Fransa'nın "bir iç savaşın eşiğinde" olduğuna dair endişe içeren açıklamalarıyla nedensel bir ilişki kurularak oluşturulmak istenen söylem 'güvenilir bir kaynaktan alıntı yapılarak' desteklenmiştir. Gazetenin ideolojik sol görüşü dikkate alındığında, Avrupa'daki ya da Fransa özelindeki aşırı sağ hareketlerin yükselmesinden duyduğu rahatsızlık ve bu minvalde oluşturulan söylemler daha iyi anlaşılabilir.

"Yeni Zelanda'da saldırı: İki camiye saldıran failin iddianamesi" başlıklı haberde tutuklanan saldırganın duruşmasının 5 Nisan'da yapılacağı bilgisi haberleştirilmiştir. Güvenlik nedeniyle duruşmaya yalnızca basının katılabildiği ilk mahkemeyle ilgili detayların yer aldığı haberde, kendini eski fitness eğitmeni ve "faşist" ilan ettiği tırnak içerisinde vurgulanarak verilmiş, yanında iki polis memuru olduğu halde beyaz üstünlüğünü savunanların dünya çapında kullandığı bir sembol olan başparmak ve işaret parmağına katılarak sağ elini "OK" işareti yaptığı ırkçılık karşıtı bir söylem ekseninde yeniden üretilmiştir. Haberde gözaltındaki diğer iki şüpheliden birinin 18 yaşında olduğu ve nefreti kışkırtmakla suçlandığı bilgisi verilen haberde ayrıca başbakanın saldırıyı "terörist" olarak nitelendirmesine de vurgu yapılmıştır. *"39 kişi hastanede yatıyor"* ara başlığı kullanılan haberde, hastanedeki doktorların cumadan cumartesiye tüm gece hayatta kalanlara yardım etmek için on iki saat ameliyat odasında çalıştıkları ve birçoğunun iyileşmesinin ameliyattan sonra uzun bir zaman alacağı hikayeleştirilerek aktarılmıştır. Haberin devamında *"Söz konusu silahlar mevzuatı"* ve *"Polis müdahalesinin detayları"* ara başlıkları kullanılmış, saldırı anı ve sonrası bilgilerle ana başlık eksenindeki asıl metinden kopuk bir haber ortaya çıkmıştır.

Almanya Basınında Yeni Zelanda Saldırısının Temsili

Yeni Zelanda'da Müslümanlara yönelik saldırıyı ***Frankfurter Allgemeine***

gazetesi *"49 kişi terör saldırısında hayatını kaybetti"* başlığı ile haberleştirmiştir. Tematik olarak haberin spotunda, Christchurch'te iki camiye yapılan saldırıda en az 49 kişinin öldüğü, onlarca kişinin yaralandığı faili belirtilmemiş, sentaktik açıdan ise edilgen cümle yapıları kullanılmıştır. Başbakan Ardern'in saldırıyı "terör eylemi" olarak değerlendirdiği belirtilse de haberin genelinde saldırganla ilgili "terörist" ifadesinin yerine "Avusturalyalı aşırı sağcı" tanımlamasının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Metnin oluşturulmasında çoğunlukla edilgen cümle yapılarının tercih edildiği haberde, saldırıların iki camide gerçekleştiği ve kurbanlara yakın mesafeden ateş edildiğine dair verilen bilgide fail, örtük olarak gizlenmiştir. Başbakan Ardern'in saldırının iyi hazırlanmış olduğu ve saldırganların terörist listesinde olmadığı dolaylı olarak aktarılırken, Avustralya Başbakanı Scott Morrison'ın "Aşırı sağcı, şiddet yanlısı teröristlerin yaptığı bu saldırıyı şiddetle kınıyoruz" şeklindeki açıklaması, tırnak işareti kullanılarak aktarılmış ve böylece bu düşüncenin reddedilmesine yönelik bir yan anlam, metin söyleminde üretilmiştir. Haberde saldırıya Almanya'nın da tepki gösterdiği *"Merkel: 'Yeni Zelandalılarla yas tutuyorum'"* ara başlığı altında haberleştirilmiştir. Çok sarsıldığını ifade eden ve olayı terör saldırısı olarak değerlendiren Almanya Şansölyesi Merkel'in, twitter'da yaptığı "Camilerinde huzur içinde ibadet ederken saldırıya uğrayan ve ırkçı bir nefretten dolayı öldürülen Yeni Zelanda vatandaşları için yas tutuyorum. Bu tür terör olaylarına karşı yan yana duruyoruz" açıklaması doğrudan nötr bir şekilde aktarılmıştır. Ayrıca saldırıları sert bir şekilde kınayan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in de açıklamalarına da yer verilen haberde, Erdoğan'ın olayı "terör saldırısı" olarak nitelendirmesi ve "bunu yapanları lanetliyorum" ifadesi tırnak içerisinde özellikle vurgulanmış, olayı terör, faili terörist olarak tanımlayamayan gazete açısından bu ifadeler ironik olarak ön plana çıkarılmıştır.

Saldırının ertesi günü, *"Christchurch'ün faili hakkında bildiklerimiz"* başlıklı haberin spotunda olay kısaca özetlenmiş ve iddia edilen baş suçlunun Avustralya'dan gelen ve "aşırılık yanlısı, sağcı, terörist" olarak anıldığı belirtilmiştir. Sentaktik açıdan genelde edilgen cümle yapılarının tercih edildiği haberde saldırgandan, "şüpheli" veya "fail" olarak bahsedilmiş, olayın terör

saldırısı olduğu ve saldırganın terörist olduğuna dönük herhangi bir söylem üretilmemiştir. Haberde saldırganın saldırı amacının milliyetçilik duyguları olduğu yönünde bir anlatı oluşturulmak istenmiş ve saldırganın, arabasında dinlediği Sırp milliyetçisi bir savaş şarkısı çaldığı bilgisiyle bu düşünce pekiştirilmiştir. Bu şarkının, Temmuz 1995'te Srebrenitsa'da 8 binden fazla Müslümanı öldürülen ve 2016 yılında BM Savaş Suçları Mahkemesi tarafından mahkeme edilen Radovan Karadžić'in şarkısı olduğu bilgisi verilerek, saldırının milliyetçilik temelli olduğu örtük olarak meşrulaştırılmıştır. Olayda kullanılan silahların üzerinde, Müslümanlara karşı zafer kazanan Hristiyanların isimlerin yazdığından haberde hiç bahsedilmemiş ve olayın nedeni yalnızca ırkçılık gibi sunulmuştur. Olayı "terör saldırısı" olarak değerlendiren Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern'in açıklaması ile failin Avustralya vatandaşı olan "aşırılık yanlısı, sağcı, şiddet içeren bir terörist" olduğunu söyleyen Avustralya Başbakanı Scott Morrison'ın ifadeleri haberin sonunda önemsiz bir ayrıntı gibi aktarılmıştır.

Yeni Zelanda saldırısının ertesi günü Almanya ve diğer birçok ülkenin liderlerinin olayı kınaması, haberde Merkel'in *"'Bu tür terör eylemlerine karşı yan yana duruyoruz'"* sözleri üzerinden başlığa taşınmış, devlet ve hükümet başkanlarının, Christchurch'teki iki camiye yapılan saldırıyı şiddetle kınadığı bilgisi spotta verilmiştir. Haberin sadece girişinde olay "terör saldırısı" olarak nitelendirilmiş, dünyadaki insanların üzüntü ve dehşetle tepki verdikleri dramatize edici bir söylemle üretilmiştir. Saldırgan Tarrant, olaydan sonra mahkemeye çıkarılmış ve saldırıyı inkâr etmemiş olmasına rağmen haberde saldırgan için "aşırı sağcı bir Avustralyalı tarafından düzenlendiği söylenen" şeklinde bir ifade kullanılarak failin gerçekten suçlu olduğuna dair hafifletici bir söylem üretilmiştir. Şansölye Angela Merkel, Federal Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier, Federal Dışişleri Bakanı Heiko Maas ve SPD lideri Andrea Nahles gibi Alman siyasetçilerin kınama mesajlarına yer verilen haberde, Hükümet Başkanı Erna Solberg'in olayı, Norveç'te Temmuz 2011'de aşırı sağcı Anders Behring Breivik'in 77 kişiyi öldürdüğü terör eylemiyle ilişkilendirmesi *"Anders Breivik'in Hatıraları"* ara başlığı ile verilmiştir. Birçok kez DAEŞ'in saldırı düzenlediği Fransa için, "ülkesi defalarca İslamcı saldırılarla sarsılmış" ifadesi kullanılarak iki olay arasında

referansal bir ilişki kurulmuş, Tarrant'ın saldırısı Hristiyan temelli olmasına rağmen haberde "Hristiyan saldırı" olarak tanımlanmamış ve İslam motifli terör örgütlerinin eylemleri tüm İslam'a mal edilen bir söylemle yeniden inşa edilmiştir. "Her türlü aşırılıkçılığa karşı" çıkan Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ile AB Konseyi Başkanı Donald Tusk ve NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'in kınama mesajlarına yer verilen haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamaları *"Erdoğan: İslam düşmanlığının artmasından Batı sorumlu"* ara başlığı altında ayrıca haberleştirilmiştir. Batı'yı İslam düşmanlığının artmasından sorumlu tutan Erdoğan'ın, bu saldırı ile dünyanın hiçbir şey yapmadığına hatta teşvik ettiğine dönük sözleri doğrudan nötr bir şekilde aktarılmıştır. Haberde ayrıca Erdoğan'ın, katilin dünya görüşünün Batı'da "bir kanser gibi" yayıldığı, Batı hızlı bir şekilde harekete geçmezse, "başka felaketler"in de devam edeceğine dair sözleri (tırnak içerisindeki vurgularla) ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir.

Yeni Zelanda'daki cami saldırısının bir sonucu olarak hedef haline gelmesi gündem olan camilerle ilgili olarak, 18 Mart tarihinde, *"Seehofer: Dini kurumlar olası terör eylemleri hedeflerinde"* başlıklı haberde Alman İçişleri Bakanı Seehofer'ın (Hristiyan Sosyal Birliği-CSU) tehlike belirtileri varsa, camiler de korunmalıdır açıklaması spottan haberleştirilmiştir. Haberde Bakan Seehofer'ın dini kurumların bile teröristlerin hedefi olabileceği, eğer tehlike belirtileri varsa korunmalarının artırılacağına dönük ifadeleri doğrudan ve nötr bir şekilde aktarılmıştır. Hristiyan Sosyal Birliği-CSU'dan adı belirtilmeyen ve "bir siyasetçi" olarak ifade edilen kişinin "gerekirse camilerin de daha fazla personelle korunacağı, ülkelerin polis otoritelerinin, gerektiği ve istendiği takdirde savunmasız kurumlara destek olduğu ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir. CSU'dan gelen Müslümanlara dair bu olumlu yaklaşımlara karşılık, Almanya'daki Müslümanların Merkez Konsey Başkanı Eymen Mazyek'in camilerdeki güvenlik riskinin ilk defa Alman İçişleri Bakanı tarafından kabul edilmesini memnuniyetle karşıladığı belirtilen haberde, Mazyek'in Almanya'daki camilere yönelik düzenlenen saldırıların sayısının arttığını vurguladığı aktarılmıştır. Fakat Mazyek'in bu ifadesinin arkasından İçişleri Bakanı'nın 2018 yılı için İslamofobik suç olaylarında bir artış olduğunun henüz doğrulanmadığı belirtilmiş, böylece Mazyek'in

açıklamasının doğru olmadığına dair bir anlatı çatısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Hatta bunu daha görünür kılmak için bakanın, "İslamofobik suçların, 2017'den bu yana ayrı ayrı kaydedildiği, bunlardan yaklaşık 50'sinin adam yaralama olmak üzere toplamda 1075 suç bulunduğu ancak 2018 yılı için henüz kesin rakamlara sahip olmadıklarına" dair açıklamaları istatistiksel olarak verilmişse de 1075 suçtan geriye kalan 1025 taneden kaçının camilere saldırı vakası olduğu belirtilmemiş, bu da haberde anlamsal bir kapanma sürecinin yaşanmasına neden olmuştur.

Yeni Zelanda saldırısı olay günü, Alman ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde Avusturalya Başbakanı Morrison'un *"Saldırgan aşırı sağcı bir terörist"* açıklaması başlığa taşınarak haberleştirilmiştir. Tematik açıdan bakıldığında haberin spotunda olay terör saldırısı olarak nitelendirilmiş ve en az 49 kişinin hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Olayın detaylarının anlatıldığı haberde şüpheli asıl saldırganın 28 yaşında bir Avustralyalı olduğu ve cinayetle suçlandığı bilgisi verilmiştir. Saldırıyı şiddetle kınayan Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern'in, "Bunun yalnızca bir terör saldırısı olarak tanımlanabileceği açıktır" ifadesi ile Avustralya Başbakanı Scott Morrison'ın "Saldırgan, aşırı sağcı bir teröristti" sözleri doğrudan nötr bir biçimde aktarılmıştır. Haberde camilerin haritadaki konumlarını gösteren bir görsel ile saldırısı sonrası sağlık görevlilerinin olduğu bir fotoğraf kullanılarak retorik artırılmıştır.

Olay günü birçok dünya liderinin saldırıya tepki göstermesi *"Özgürlüğe yapılan bir saldırı"* başlığı ile derlenerek haberleştirilmiştir. Haberin spotunda olay, "terör" yerine "saldırı" olarak nitelendirilmiş ve Hristiyanların terör eylemi yapamayacağına dair bir söylem haber metninde yeniden üretilmiştir. Ardalan bağlam bilgisinde sentaktik açıdan edilgen cümle yapıları tercih edilmiş, olayın failleri için hafifletici bir söylem inşa edilmiştir. Haberde, siyasilerin söylemlerine bakıldığında, Almanya Hükümet Sözcüsü Steffen Seibert, Dışişleri Bakanı Heiko Maas, ABD Başkanı Trump, İngiliz Başbakanı May ve Kraliçe II. Elizabeth'in yanı sıra pek çok kişinin başsağlığı dilediği ve Yeni Zelanda'ya yardım sözü verdiği dikkat çekmektedir. Olayı terör kapsamında değerlendiren az sayıdaki isim arasında Almanya Başbakanı Merkel, Almanya CDU (Hristiyan Demokratlar Birliği) Başkanı Annegret Kramp-Karrenbauer ve SPD (Almanya Sosyal Demokrat Partisi)

Başkanı Andrea Nahles gibi kişilerin yanı sıra Yeni Zelanda'ya terörle mücadelede onların yanında olacağına dair güvence veren tek isimin de Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker olduğu dikkat çekmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın olayı İslamofobik bir saldırı olarak başka bir açıdan değerlendirmesine haberde ayrıca vurgu yapılmıştır. Bu açıklamalara bakılmasının nedeni, savunmasız ve masum 50 Müslümanın öldürüldüğü bir olaya karşı dünyayı yöneten siyasilerin söylemlerinde nasıl bir çerçeveleme yaptıklarının ortaya konmasıdır ki bu bağlamda basın da bu söylemler ekseninde yeni söylemler üretmektedir. Haberde Almanya Hükümet Sözcüsü Seibert, Trump ve Erdoğan'ın twit fotoğraflarına yer verilmiştir.

Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern'in 19 Mart'ta parlamentoda yaptığı konuşmada "*Onun adını asla benden duymayacaksınız"* sözleri başlığa taşınmıştır. Yeni Zelanda Parlamentosu'nda Kuran okunarak saldırıda hayatını kaybedenler anılmıştı. Kuran okunduğu bilgisine yer verilmeyen haberde, bu anma programı "İslami yöntemlere göre yapılan bir ibadetle" yapıldığı şeklinde tarif edilerek, parlementoda Müslümanların farklı bir ibadet içerisine girdikleri gibi bir anlam oluşturulmuştur. Başbakan Jacinda Ardern'in, "Terör eylemiyle birçok şeye ulaşmak istedi. Bunlardan biri de ünlü olmaktı. Bu yüzden onun adını benden asla duymayacaksınız" sözleri ile konuşmasını, Arapça selamlama "Salam aleikum" (Selam üzerinize olsun) ile sonlandırması nötr bir şekilde aktarılmıştır. Haberin ardalan bağlam bilgisinde olay, "ırkçı motiflerle düzenlenen terör saldırısı" olarak değerlendirilmiş fakat manifestosunda da "İslam'a olan nefretini ortaya koyduğu" çelişkili bir söylem ekseninde yeniden üretilmiştir. Saldırgan canlı yayın, manifesto gibi birçok kanıtla saldırıyı düzenlemesine rağmen -ki haberde de bahsediliyor- olayın faili için "iddia edilen saldırgan" ifadesi kullanılarak, failin netleşmediğine dönük bir söylem üretilmiştir.

İngiltere Basınında Yeni Zelanda Saldırısının Temsili

Daily Mail gazetesi Christchurch'te gerçekleştirilen saldırıyı *"Yeni Zelanda'nın en karanlık günlerinden birinde cami saldırısında 49 kişi öldü"* başlığı ile haberleştirmiştir. Tematik açıdan spot ve ara başlıkların kullanılmadığı haberin girişinde Başbakan Jacinda Ardern'in "Yeni Zelanda'nın en karanlık günlerinden

biri" ifadesi tırnak işareti kullanılmadan içselleştirilerek başlığa taşınmıştır. Haberde olaya dair "terör saldırısı" ya da saldırgan için "terörist" ifadeleri kullanılmayan haberde, Başbakan Ardern'in açıklamasında olayı "terörist saldırı" olarak açıkladığı da tırnak içerisinde aktarılmıştır. Bu noktada gazete haber söylemini kaynağın aktarımlarını üretmeyi tercih etmiş, saldırıyı da bir terör saldırısı olarak tanımlamaktan ısrarla kaçınmıştır. Topraklarında yaşayan göçmenlerden rahatsız olan Avrupa'nın, olası neden olarak göçmen karşıtı duygulara değinen Ardern'in "Yeni Zelanda'yı kendi evleri yapmayı seçtiler ve orası da onların evi. Onlar biziz. Bu şiddeti bize karşı yapan kişi değil" ifadesi doğrudan ve nötr bir şekilde aktarılmıştır. Haberde Başbakan veya polis şefinin herhangi bir fotoğrafı kullanılmamış bunun yerine twitter açıklamalarına ve bir yaralıyı taşıyan sağlık çalışanları ile polislerin olduğu toplamda 4 fotoğraf kullanılarak haberin retoriği artırılmıştır.

Aynı gün *"Yeni Zelanda cami saldırganı katliamı Facebook'ta yayınladı"* başlığı ile verilen bir başka haberde, "Beyaz'ın üstünlüğünü savunan bir saldırgan" olarak tanımlanan failin, katliamı Facebook'tan yayınlamak için kameralı bir kask kullandığı bilgisi spotta ön plana çıkarılmıştır. Polisin saldırılardan en az bir tanesini gerçekleştirdiğini düşündüğü Tarrant, sosyal medyada yayınladığı 74 sayfalık manifestoda kendisini 28 yaşında Avustralyalı ve beyaz ırkın üstünlüğüne inanan ve Müslümanlar tarafından Avrupa'ya karşı işlenmiş olan suçların intikamını almak için harekete geçmiş bir kişi olarak tanımladığı haber metninde yeniden üretilmiştir. Haberde Müslümanların durumunu dramatize eden anlatı yapıları da dikkat çekmektedir. 32 yaşındaki Ash Mohammed'in, telefonlarına bakmayan babasına ve iki erkek kardeşine ne olduğunu öğrenme umuduyla polis barikatını geçmeye çalışması ve polis memuruna "sadece onların hayatta olup olmadığını bilmeyi istiyoruz" ifadesi dramatize edilerek, çok sayıda görselle de (22 fotoğraf) desteklenmiştir. Başsağlığı dileyen dünya liderlerinden Batı'dan ABD Başkanı Donald Trump'ın, twitter'dan "Yeni Zelanda'nın yanındayız" twitine yer verilirken, Pakistan başbakanı İmran Khan ve diğer Müslüman liderlerin bu saldırıların arkasında 11 Eylül'den bu yana Müslümanlara karşı düşmanlığın arttığı (yani İslamofobi temelinde açıklamalar) yönünde değerlendirme yaptıkları

belirtilmiştir. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerinin liderlerinin açıklamalarına ise yer verilmemiştir. Haberin bir yerinde "katil" olarak tanımlanan Tarrant'ın manifestosu "saçma sapan" olarak nitelendirilmiş ve o manifestoda saldırganın Başkan Trump'ı "yenilenmiş beyaz kimliğin sembolü" olarak adlandırması, haberde olumsuz olarak ön plana çıkarılmıştır.

Gazete, saldırganın yayınladığı manifesto ile ilgili haberi, *"Manifesto Yeni Zelanda saldırılarının intikam olduğunu iddia ediyor"* başlığı ile haberleştirmiştir. Tematik olarak spot ve ara başlığın kullanılmadığı haberde, saldırgan için yine "terörist" ifadesinden kaçınılmıştır. Haberin girişinde saldırgan, 'Avusturalya'da doğduğu iddia edilen adam' olarak tanımlanmış ve gerçekleştirdiği katliamı, Avrupa'da ölen binlerce insanın intikamını almak için gerçekleştirdiğini iddia ettiği 74 sayfalık bir manifesto yayınladığı bilgisi, alaycı bir söylem üzerinden kurgulanmıştır. "Büyük Yer Değiştirme" başlıklı manifestodaki kendisini tanıtıcı bilgilere yer verilen haberde, saldırıyı düzenleme nedenleri haberde doğrudan aktarılmıştır. Haberde, saldırganın sözde manifestosuna göre hem ırkçı hem de katı bir İslam karşıtı olduğu vurgulanmış, bu İslam karşıtlığı manifestodan; "İslami köle tacirleri tarafından Avrupa'daki topraklarından alınıp köleleştirilen milyonlarca kişinin intikamını almak için" ifadeleri alınarak desteklenmiştir. Ardalan bilgisi verilmeyen haberde, herhangi bir görsel de kullanılmamıştır.

Çalışmada daha önce ifade edildiği üzere, Hristiyan birisi terör saldırısı yaptığında, fail "psikolojik sorunlu" veya "aşırı sağcı" gibi ifadelerle tanımlanırken, benzer bir eylemi Müslüman birisi yaptığında onun psikolojik sorunlu olma ihtimali neredeyse sıfırdır, yaptığı eylem terördür ve mutlaka bilinçli bir şekilde yapmıştır. Yeni Zelanda saldırganına "terörist" demekten mümkün olduğunca kaçınan *Daily Mail* gazetesi de 17 Mart tarihli haberinde, bunu kanıtlar nitelikte bir haber yayınlanmıştır. *"Zorbalığa uğrayan bir okul öğrencisinden Yeni Zelanda'nın en kötü toplu katliamcısına: Christchurch tetikçisi kilolu bir çocuk olduğu için çocukken sürekli kendisiyle uğraşılan bir çocuktu"* başlıklı haberin spotunda Tarrant'ın çocukluk arkadaşlarına göre, o kilolu bir çocuk olduğu için yaşamını çoğunlukla tek başına geçirmiş ve zorbalığa maruz kaldığı, psikolojik sorunları olan bir anlatı çerçevesinde işlenmeye çalışılmıştır. Haberde kaynak kişi olarak

saldırganın arkadaşlarının yanı sıra büyükannesi ve kuzenine de başvurulmuş, çocukluğunda silah ve şiddet içerikli oyun bağımlısı olduğu, bir dönem sürekli spor salonuna giderek vücut çalıştığı bilgilerine yer verilmiştir. Haberde saldırganın büyükannesinin torununun akli dengesinin bozuk olabileceğini ve kuzeninin onun sapkın bir beyne sahip olduğunu söylemesi, akrabaların açıklamalarıyla Tarrant'ın psikolojik açıdan sorunlu olduğu örtük olarak meşrulaştırılmıştır. Ardalan bağlam bilgisi verilen haberde ayrıca saldırganın çocukluk fotoğrafları, annesi, büyükannesi, amcası ve kuzeninin de olduğu çokça görsel kullanılarak haberin retoriği artırılmıştır.

Yeni Zelanda'nın Christchurch kentindeki saldırıyla ilgili ***The Guardian*** gazetesi *"Christchurch'te meydana gelen iki cami saldırısında 49 kişi öldü"* başlıklı haberin genelinde Tarrant için "zanlı", "şüpheli silahlı saldırgan" gibi tanımlamalar tercih edilmiş, olayın terör saldırısı, failin terörist olduğuna dair bir söylem üretilmemiştir. Olayın terör saldırısı olduğu söylemi haberin spotunda ve girişinde Başbakan Jacinda Ardern'in açıklaması üzerinden aktarılmıştır. Şematik açıdan olayın arka planının anlatıldığı haberde, okuyucunun zihninde olayın canlanabilmesi için 2 grafik ve bir harita kullanılarak retorik artırılmıştır. Irkçı ve İslamofobik bir ideolojiyi yansıtan saldırganın yayınladığı manifestosundan haberde, aşırı sağcı ve göçmen karşıtı bir ideolojiyi yansıttığı belirtilerek saldırı ırkçılık ve yabancı düşmanlığı söylemi ekseninde üretilmiştir. Haberde ayrıca olayı terör saldırısı olarak nitelendiren Başbakan Ardern'in saldırganlardan hiç birisinin arananlar listesinde olmadığına dair söylemi, olayın terör saldırısı olmadığı ekseninde kurgulanmıştır. Müslüman görgü tanıklarının ifadelerinin de yer aldığı haberde, Fijili bir Müslüman tanığın basına "biz güvende miyiz" sorusunu yönelttiği, dramatik bir anlatı yapısı içerisinde yeniden üretilmiştir.

Olayın yaşandığı gün *The Guardian'*da *"Christchurch saldırısı: Şüphelinin silahlarında beyaz üstünlükçü sembolleri vardı"* başlıklı haberin girişinde "katliamın şüpheli faili" olarak tanımlanan saldırganın saldırı sırasında beyaz üstünlükçü semboller sergilediği bilgisine yer verilmiştir. Haberde olayın tüm detayları ve sonrasında yapılan resmî açıklamalar baştan sonra haberleştirilmiştir. Başlıkta yer alan saldırganın silahlarındaki beyaz üstünlüğü ile ilgili olarak yalnızca

2017 yılında bir kamyon saldırısında öldürülen bir İsveçli çocuğun adı ile 8. yüzyılda savaşta Müslümanları mağlup ettiği için öldürülen bir adamın da dahil olduğu beyaz üstünlükçü sembolleri gösteren silahlar ve mühimmat olduğu bilgisi ön plana çıkarılırken[114], Tarrant'ın manifestosunda Müslümanlara karşı "korku atmosferi" oluşturmak istediği önemsiz bir ayrıntı gibi sunulmuştur. Saldırganın "beyaz adam" vurgusu sıklıkla tekrar edilen haberde, manifestoda Pakistanlı Müslüman olan Londra belediye başkanı Sadık Han, Almanya Başbakanı Angela Merkel ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan için büyük harflerle öldür (kill) yazan saldırganın bu ifadesi haberde, "hedeflenmesini istediği" şeklinde hafifletilerek aktarılmıştır.

Sol görüşe sahip *The Guardian,* genel olarak haberlerinde olayı aşırı sağcı ve beyaz ırk üstünlüğü açısından değerlendirmiş ve haberlerinde buna dönük bir söylem üretmiştir. Avrupa genelinde yükselen aşırı sağa karşı söylemlerini bu olay üzerinden daha görünür kılmıştır. Aşırılıkçıların tehlikesinin arttığı, sağın nefretiyle yüzleşelmesi gerektiği yönünde makaleler yayınlayan gazete, bu düşüncesini istatiksel olarak da haberleştirerek kanıtlamak istemiştir. Olaydan bir hafta sonra 22 Mart tarihinde *"İngiltere'de Christchurch saldırısından sonra Müslümanlara karşı nefret suçlarında artış gözlendi"* başlıklı haberde bağımsız bir gözlem kuruluşunun verilerine göre Britanya'da Müslümanlara karşı işlenen nefret suçlarının sayısının Yeni Zelanda'daki saldırıdan sonra %593 oranında arttığı rakamlarla ortaya konmuştur. Aslında İslamofobik bir araştırmanın sonucu olan bu verileri, aşırı sağ görüşün yansımaları olarak gören gazete, araştırmayı yapan TellMama[115] adlı kuruluşun verilerine dayandırarak Yeni Zelanda olayının yaşandığı 15 Mart Cuma gününden 21 Mart gece yarısına kadar İngiltere'de 95 vaka yaşandığı, bunlardan %89'luk dilime karşılık gelen 85 vakada doğrudan (Müslümanlara doğru ateş edilen silahları taklit etmek gibi) Yeni Zelanda saldırılarına referansta bulunulduğu aktarılmıştır. Haberde önceki yıllarla referansal bir ilişki kurularak, Müslümanlara

[114] Konunun girişinde silahların üzerinde birçok Müslüman karşıtı isim yazdığı ve kimler olduğu açıklanmıştı.

[115] Tell MaMa (MeasuringnAnti-Muslim Attacks- Müslüman karşıtı saldırıları ölçme). Kuruluş Müslüman aleyhtarı nefret mağdurlarını desteklemekte ve Müslüman aleyhtarı olayları da ölçmekte ve izlemektedir (https://tellmamauk.org/).

yönelik İslam karşıtı nefret suçlarını bildirmeyi cesaretlendirmek için çalışan ve polisle yakın iş birliğinde olan Tell Mama grubu tarafından 2012 yılından beri kaydedilen en büyük artışın yaşandığı ikinci hafta olduğu ifade edilmiştir. Yeni Zelanda saldırısından iki gün sonra İngiltere'nin Surrey ilçesinde "tüm Müslümanları öldür" diye bağıran bir adam, 19 yaşında Müslüman bir genci bıçaklayarak öldürmüştü[116]. Haberde bu olaya atıf yapılarak aşırı sağın artık kontrolden çıktığına dair bir söylem inşa edilirken, gencin Müslüman olmasının dışında hiçbir özelliği belirtilmemiştir.

Diğer yandan 16 Mart tarihinde yayınlanan *"Christchurch saldırısını Müslüman göçüne bağlayan Avusturalyalı senatöre yönelik kızgınlık"* başlıklı haber, aşırı sağın siyasal alandaki varlığını eleştirmeye dönük kurgulanmıştır. Tematik olarak haberin spotunda politikacıların, Yeni Zelanda cami saldırılarının ardından yapmış olduğu yorumlardan dolayı Avusturalyalı Senatör Fraser Anning'i azarladıkları olumlu anlamda ön plana çıkarılmıştır. Haberde senatörün saldırıdan sonra twitter'da "herhangi birisi hala Müslüman göçü ile şiddet arasındaki bağlantıyı inkâr edebilir mi? Her zaman olduğu gibi solcu politikacılar ve medya bugünkü saldırıların sebebini silah yasalarına ve milliyetçi görüşlere bağlayacaklardır; ama bunların hepsi klişe zırvalardır. Yeni Zelanda sokaklarındaki katliamın gerçek sebebi, en başta Müslüman fanatiklerin ülkeye göç etmesine izin veren göçmen yasalarıdır." şeklindeki açıklamaları haberdeki aktör görüşü olarak tırnak içerisinde nötr bir biçimde aktarılmıştır. Fakat gazete, sağcı senatörün bu söylemlerine katılmadığını, aşırılığı körüklemekle itham edilen senatör Anning'e tepki gösteren Avusturalya başbakanı Skott Morisson, İçişleri Bakanı Saad Javid, eski Avustralya Başbakanı Malcom Turnbull ve Avustralya İşçi Partisi'nden Tony Burke'ün karşı açıklamalarını olumlayan ve meşrulaştıran söylem yapılarıyla pekiştirmiştir.

4.2.3. Kültürel Karşıtlığın Bir Göstergesi Olarak: PEGİDA Eylemleri

İslam'ın hızlı bir şekilde yükselmesi ve yayılması, Hristiyanlığın dünya

[116] https://www.thesun.co.uk/news/8657484/surrey-terror-attack-met-police-stanwell-stabbing/ (Erişim, 06.05.2019).

ölçeğindeki konumuna doğrudan bir tehdit oluşturmuştur (Esposito, 2002:85). 20. yüzyıldan itibaren Avrupa kamusal alanında görünürlükleri artan ve gündelik yaşamın birer parçası haline gelen göçmen kökenli Müslümanların artışı, Batı için bu tehdidin devam ettiğinin bir göstergesidir.

Dini önyargıların oluşumunda sosyokültürel farklılık önemli bir etmendir. Bu bağlamda tarihsel süreçte, Batı'nın İslam'a karşı dini önyargısı kültürel farklılık düzeyinde, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi faktörlerle birleşmiştir. Günümüzde özellikle Avrupa'daki aşırı sağ partiler ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi ile ilgili söylemlerini açıkça ifade etmektedirler (Alkan, 2015:277). Fakat bu İslamofobik temelli ırkçı yaklaşım, yalnızca siyasal düzlemde değil, sağcı popülist hareketler düzeyinde de yapılmaktadır. Bir başka deyişle, son yıllarda bu tehdide karşı Batı'da bir savunma mekanizması geliştirilerek İslamlaşma karşıtı sivil örgütler oluşturulmaya başlanmıştır. Bu İslamofobik aktivist gruplarının ilklerinden birisi 2007'de gösteri düzenleyen "Avrupa'nın İslamlaşmasını Durdur" (SIOE-Stop Islamization of Europe) hareketidir. Bunun bir dalı olarak da Amerika'da blog yazarı Pamela Geller tarafından "Amerika'nın İslamlaşmasını Durdur" (SIOA-Stop Islamization of America) kurulmuştur. Her iki grup da kendi kıtalarındaki İslam karşıtı duyguları kızıştırmış, korku üretimlerini bir ileri aşamaya taşıyarak 2011 yılında SIOA ve SIOE, "Ulusların İslamlaşmasını Durdur" (SION- Stop Islamization of Nations) adı altında birleştiklerini açıklamışlardır (Lean, 2015:41).

Buna benzer İslamofobik bir grup 2014 yılında Almanya'da "Pegida" adıyla ortaya çıkmıştır. Türkçede "Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar" anlamına gelen Pegida, 11 Ekim 2014 tarihinde kurulmuş ve ilk gösterisini 20 Ekim 2014'te göçmen oranının en düşük olduğu, hatta Müslümanların neredeyse istatistiklere bile giremeyecek kadar az olduğu Dresden'de yapmıştır[117]. Pegida'nın bu ilk etkinliğine sadece 350 kişi gelmiş, fakat ilerleyen aylarda bu sayı çarpıcı bir şekilde artmıştır. Pegida'nın yükselişinde, Almanya'nın 2015 yılında ülkeye gelen 1,1 milyon göçmenle başa çıkıp çıkamayacağı konusundaki rahatsızlıkların artması

[117] https://tr.sputniknews.com/trend/Avrupa_da_gocmen_karsiti_hareket_PEGIDA/ Erişim, 13.04.2019.

etkili olmuştur[118]. Bu hareketin eleştiri hedefleri arasında Alman iltica ve göç politikaları, mülteciler ve "İslamlaşma" olarak adlandırılan "başarısızlıklar" yer almaktadır (Thran ve Boehnke, 2015:178-179).

Pegida, 7 Ocak 2015'te Charlie Hebdo dergisine yapılan saldırı sonrası en büyük gösterisini, kurulduğu Dresden şehrinde yapmıştır. 12 Ocak 2015'teki gösteriye 25.000 kadar insanı katılmıştır (Thran ve Boehnke, 2015:178-179). Yol boyunca grup, Pegida karşıtlarıyla karşılaşmış, polis iki grup arasında yoğun güvenlik önlemleri almıştır. Kuran kelimesinin üstünün çizildiği pankartların yanı sıra göstericiler, "Asıl problem sistem", "İslamcılık yerine özgürlük", "Biz Charlie'yiz", "Mültecilere evet, suiistimale hayır", "Avrupa dışında sınır dışı", "Polisi güçlendirin" şeklinde pankartlar da taşımışlardı. Göstericiler, ayrıca Almanya'nın göç politikasının değiştirilmesini talep ederek, "Daha kaliteli göçmenler gelmeli" şeklinde taleplerde bulunmuşlardır[119]. Böyle bir talep, daha önce de üzerinde durulduğu üzere İslam kültürünün ve dolayısıyla Müslümanların Batı'nın kültürel değerleriyle uyumlu olmadığı düşüncesini yansıtmaktadır.

Bu çalışmada İslamofobinin kültürel nedenlerine karşılık geldiği düşünülen Pegida eylemlerinin Avrupa basınında nasıl haberleştirildiği analiz edilmiştir. Kuruldukları dönemden itibaren en büyük sayıya ulaştıkları 12 Ocak 2015 tarihi ve o günü takip eden hafta ile yani 12-19 Ocak 2015 tarihleri arasıyla sınırlandırılmıştır. Örnekleme dahil edilen gazetelerden belirtilen tarihler aralığında olayla ilgili Fransa basınından ***Le Figaro*** gazetesinde 10, ***Le Monde*** gazetesinde biri video haber olmak üzere 3 haber yer almıştır. Bu haberlerden *Le Figaro'dan* 4, *Le Monde* gazetesinden (biri video haber olduğu için) 2 haber seçilerek analiz edilmiştir. Almanya basınında ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesinde 28 haber yer alırken, ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde ise olayla ilgili yaklaşık 18 haber yayınlanmıştır. Gazetede konu ayrıca, makaleler üzerinden de ele alınmıştır. Her iki gazeteden de 3'er haber seçilerek analiz edilmiştir. İngiliz basınından ***Daily Mail***'de konuyla ilgili 21 haber, ***The Guardian***'da 6 haber yayınlanmıştır. *Daily*

[118] https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-protests-germany-idUSKCN0VF0P4 (Erişim, 13.04.2019).

[119] http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/pegida-gocmenlere-karsi-yurudu (13.04.2019).

Mail'den 4 haber, *The Guardian*'dan 3 haber analiz edilmiştir. Üç ülkedeki altı gazeteden toplamda 19 haber analiz edilmiştir.

Fransa Basınında Pegida Eylemlerinin Sunumu

Le Figaro gazetesi, 12 Ocak tarihinde Pegida gösterisiyle ilgili haber yapmamış, konuyla ilgili bir tane makale[120] yayınlamıştır. Fakat gazetede, aynı gün Pegida gösterilerine karşı eylem düzenleyenlerle ilgili bir haber yer almıştır. *"Almanya: Hoşgörüsüzlüğe Karşı 100.000 kişi"* başlıklı haberde Almanya genelinde 100 binden fazla insanın, Dresden'de düzenlenen İslam karşıtı Pegida'ya yönelik protesto gösterilerine katıldığı bilgisi haberleştirilmiştir. Tematik olarak spot ve ara başlık kullanılmayan haberde, retoriği artırmak için herhangi bir fotoğraf da kullanılmamıştır. Paris'teki saldırıların "cihatçı" olarak nitelendirildiği haberde, bu kelimenin tercih edilmesi haber söyleminde doğrudan İslamla ilişkili bir terör tanımlamasının oluşmasına neden olmuştur. Haberde bu saldırılardan birkaç gün sonra Şansölye Angela Merkel'in 'İslam'ın Almanya'nın bir parçası olduğunu' belirttiği vurgulanmıştır. Merkel'i destekleyen hoşgörü yanlılarının sayıları Leipzig'de 30.000, Münih'te 20.000 (güney), Hannover'da (kuzey) 17.000 ve Berlin'de 4.000 olarak sayısal olarak verilmiş, (toplamda yaklaşık 70 bin civarında olan göstericilerin sayısı) başlıkta abartılı bir söylemle üretilmiştir.

Pegida'nın 12 Ocak'taki büyük gösterisinin ardından ertesi günü Müslümanlar hem Charlie Hebdo saldırısını kınamak hem de bu saldırı sonrası Pegida'nın İslamofobik gösterileri protesto etmek için karşı bir gösteri düzenlemiş ve Almanya Başbakanı Merkel de bu gösteride bulunmuştu. 13 Ocak tarihinde *Le Figaro* gazetesinde bu gösteri, "*Angela Merkel İslamofobiye karşı Alman Müslümanlarla beraber"* başlığıyla verilmiş, haberin spotunda, Merkel'in İslam'a karşı yapılan terör protestosunda yer aldığı ve İslam karşıtı olan Pegida hareketinin güç kazanmasından endişeli olduğu ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir.

Haberde, Almanya eski Cumhurbaşkanı Christian Wulf'un "İslam'ın Almanya'ya ait olduğu" yönündeki açıklamalarına Merkel'in de "Bu görüşü paylaşıyorum" dediği doğrudan aktarılmış, Merkel'in Müslümanlar Merkez

[120] Çalışmanın örneklemine makaleler dahil değildir. Ancak gazetenin düşüncesini yansıtması açısından makaleye bakıldığında Pegida eylemleri hakkında; radikal İslamla mücadelesini haklı çıkarmak için Paris saldırılarından yararlanmak istediği şeklinde yorum yapılmıştır.

Konseyi ve Berlin Türk Toplulukları Birliğinin düzenlediği Pegida karşıtı gösteride bulunması, nötr bir haber anlayışıyla ele alınmıştır. Haberde Alman toplumunda İslam meselesinin derinlemesine bir bölünmeye neden olduğu belirtilen haberde, yaklaşık 4 milyon Müslüman olduğu vurgulanmış ve önceki hafta yayınlanan Bertelsmann Vakfı için yapılan bir araştırmanın sonuçları paylaşılmıştır. Haberde ankete katılanların %57'sinin İslam'ı bir tehdit olarak gördüğü ve %24'ünün Müslümanların Almanya'ya göçünün yasaklanması istediği yönündeki istatistiki bilgiler vurgulanmış ve Alman toplumunun Müslümanlardan rahatsız olduğu örtük bir biçimde meşrulaştırılmıştır. Pegida, popülist sağ bir hareket olarak kabul edildiği için haberde, ülkenin elit kesimlerinin Almanya'da gelişen ve Fransa (Charlie Hebdo) saldırısı ile güç kazanan İslamofobik harekete bir son vermek istedikleri yorumu yapılmıştır[121]. Bu "elit kesim", haberde ırkçılık ve İslamofobi karşıtı olarak çerçevelenirken, Pegida yandaşlarının daha düşük bir profili temsil ettiği haberde örtük bir biçimde meşrulaştırılmıştır. Haberin devamında 13 Ocak akşamı gösteride konunun terörizm olduğu ve Almanya'da binlerce aşırı İslamcının yaşadığı ifade edilerek, terör ve İslam ilişkilendirilmiştir. Bu binlerce kişinin 550'den fazlasının (o dönemde) Kuzey Irak'ta DAEŞ ile birlikte oldukları ve Paris saldırılarının bu kişilere cazip gelme ihtimalinden dolayı Alman makamlarının endişeli olduğuna dair bilginin hangi kaynaktan elde edildiğine dönük hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Devamında, hükümetin, cihatçıları izlemek ve finansman ağlarıyla mücadele etmek için yasal cephaneliklerini güçlendirmeyi hedeflediği de ayrıca vurgulanmıştır. Haberde Müslümanların, gerek Alman toplumunda rahatsızlığa neden olduğu istatiksel bilgilerle gerekse terör-İslam ilişkisi üzerinden kurgulanan anlatı yapılarıyla toplumsal bir memnuniyetsizliğin olduğuna dair bir söylem üretilmiştir.

Pegida'nın Almanya'da yükselişi endişe yaratırken, bu hareketin Avrupa'da

[121] Haller ve Holt, Pegida'nın popülist bir siyasi hareket olarak sınıflandırılabileceği görüşündedir. Hareket sıradan insanlara "can damarı" anlamında atıfta bulunmakta ve yozlaşmış, güç takıntılı ve millete zararlı olarak görülen "seçkinler" arasında bir düşmanlık oluşturmaktadır. Popülist söylemde seçkin grup, yerleşik politikacıların yanı sıra entelektüeller ve gazeteciler gibi ekonomik ve kültürel seçkinler, "kolektif iradeye" karşı hareket eden bir güç yapısının bir parçası olarak görülmektedir. Böylece, popülist aktörlerin, devlet tarafından propaganda olarak görülen ana akım medya yayınlarını reddettiğini varsayabilir (2018:3). Ya da tersi bir biçimde ana akım medya Pegida'nın hareketlerini reddetmektedir.

yayılmaya başlaması daha tehlikeli bir hal almıştır. Bu konuyla ilgili olarak *Le Figaro* gazetesinde 14 Ocak tarihinde "*İslam karşıtı olan Pegida partizanları kendilerini İspanya'ya ihraç ediyorlar"* başlıklı bir haber yayınlanmıştır. Tematik açıdan spot ve ara başlıkların kullanılmadığı haberin konusunu, başlıkta ve girişte de belirtildiği üzere Almanya'da oluşan ve gitgide büyüyen İslam karşıtı Pegida oluşumunun Avrupa'da farklı yerlere dağılmaya başladığı ve İspanya'ya yeni bir şube açtıklarını duyurmaları teşkil etmektedir.

Pegida İspanya hareketinin, Charlie Hebdo saldırısının ertesi günü, 8 Ocak'ta twitter'da başladığı ve grubun, *"İslam'ın Avrupa gibi özgür ve demokratik toplumlarda yeri yoktur"* mesajının sosyal medyada yayınladığı bilgisi haberleştirilmiştir. Haberde Pegida İspanya'nın twitter profilinde, aşırı sağcı grupları takip ettiklerini ve bunlardan bir tanesinin de Francisco Franco'nun (1939-1975) diktatörlüğünün ideolojik temellerini kısmen besleyen milliyetçi parti Phalange da dahil olmak üzere birçok İspanyol sağcı grubu takip ettikleri bilgisini vermiş ve böylece Pegida faşizmle ilişkilendirilerek olumsuz olarak sunulmuştur.

İlk etkinliğini Madrid'deki en büyük caminin önünde yapmayı planlayan Pegida İspanya'nın, yetkililerin mitinge izin vermemesi ve başka bir yer bulmalarını tavsiye etmesi üzerine iptal ettikleri bilgisi haberleştirilmiştir. Cümleler arasında işlevsel bir ilişkinin bulunmadığı haberin sonunda ise İspanya İslam Toplulukları Birliği verilerine göre, yaklaşık 47 milyon nüfusa sahip olan İspanya'da iki milyon Müslüman için yaklaşık bin cami, kültür merkezi ve ibadethane bulunduğu vurgulanmıştır. Haberde önce, Pegida İspanya'nın faşistlikle ilişkisi kurulmuş, sonrasında İspanya'daki Müslüman ve ibadethane sayıları verilerek bu durumun kötüye gidebileceği ironik bir anlamsal çerçevede yeniden üretilmiştir.

19 Ocak'ta Dresden'de Pegida'nın terör şüphesi nedeniyle gösterisi resmi makamlar tarafından iptal edilmişti. Pegida'nın, Berlin'in terör şüphesinden üzüntü duyduğuna dair söylemini *Le Figaro* gazetesi *"Pegida: Berlin Terör şüphesinden üzüntü duyuyor"* şeklinde başlığa çekilip içselleştirilmiştir. Tematik olarak spot, ara başlık ve fotoğrafın kullanılmadığı haberin girişinde, bazı devlet yetkililerinin, Dresden'de göç ve İslam karşıtı sempatizanların planladıkları haftalık toplantılarını

bir terör şüphesinden dolayı iptal edilmesinden üzüntü duydukları ifade edilmiştir. Alman Şansölyenin sözcüsü Steffen Seibert'in protestonun teması ne olursa olsun, gösteri hakkının kendileri için kutsal olduğu bunun da hafif sebeplerden dolayı kısıtlanmaması gerektiği düşünce ve gösteri hakkını kutsayan bir söylem ekseninde yeniden üretilmiştir.

Le Monde gazetesinde 12 Ocak'ta yer alan, *"Almanya: Pegida ülke genelinde harekete geçti, gösteri yaptı"* başlıklı haberin spotunda "İslamlaştırmaya karşı 25.000'den fazla kişinin pazartesi günü Dresden'de yürüdüğü, buna karşılık, karşı gösterilerin ülke genelinde yaklaşık 100.000 kişiyi bir araya getirdiği" bilgisi haberleştirilmiştir. Haberde, ekim ayındaki ilk gösteride 500 kişi olan Pegida'nın 12 Ocak'ta 18.000 kişiyle "büyük bir rekor kırdığı" vurgulanmış ve böylece Pegida'nın taraftar bulması okuyucuya olumlu bir gelişme olarak sunulmuştur. Haberde güvenilir kaynağa başvurma yöntemi olarak "pégidistes" (pegidistler) olarak bahsedilen taraftarlarla konuşulmuş, 50'li yaşlarda olduğunu söyleyen bir protestocunun, Paris kurbanlarıyla dayanışma göstermek istediği protestocunun açıklamalarıyla desteklenerek meşrulaştırılmak istenmiştir. *"Geri döneceğiz"* ara başlığının kullanıldığı haberde, Şansölye Angela Merkel'in Pegida'yı takip etmemelerini söylemesi ve Adalet Bakanı Heiko Maas'ın Bild gazetesine verdiği röportajda Pegida'nın yapmayı planladığı gösterileri "nezaket" ile iptal edilmesini istemesi nötr bir biçimde aktarılmıştır. Fakat haberin devamında, "tüm ülkede karşı gösteriler olsa da muhaliflerinin neredeyse 8 bin olduğu Dresden'de durum böyle değildi. Charlie Hebdo'ya yapılan saldırılardan sonra, Lutz Bachmann (Pegida lideri) kalabalığın ilgisini çektiği sonucuna vardı: 'geri döneceğiz'" şeklindeki ifadeleri Pegida'yı olumlama bağlamında ön plana çıkarılmıştır. Genel olarak Pegida taraftarının bakış açısıyla sunulan haberde, hepsi Pegida gösterilerinden çekilmiş üç tane fotoğraf kullanılarak haberin retoriği artırılmıştır. Ayrıca Le Figaro'daki haberlerde Almanya başbakanı Merkel'in ve eski Cumhurbaşkanı Christian Wulf'un "İslam'ın Almanya'ya ait olduğu" ile ilgili açıklamalarının hiçbirine Le Monde gazetesinde yer verilmemiştir.

Le Monde gazetesinde 13 Ocak tarihinde *"Almanya: Pegida grubu İslamcı tehditlerden dolayı pazartesi günü yapmayı planladığı gösterileri iptal etti*" başlıklı

haberin spotunda Alman İslam karşıtı hareketin organizatörlerden birinin DAEŞ tarafından ölümle tehdit edilmesinden sonra 'güvenlik nedenleri' sebebiyle Pegida hareketinin Dresden'de on üçüncü "Montagsdemo" (Pazartesi gösterisi) gerçekleşmeyeceği bilgisi haberleştirilmiştir. Grubu tehdit eden DAEŞ terör örgütü olmasına rağmen, haberin başlığında terörü İslamla ilişkilendirmenin kısa bir yolu olarak "İslamcı tehdit" ifadesi kullanılarak bütün Müslümanları zan altında bırakan bir söylem üretilmiştir. Pegida yetkililerinin, polisle görüştükten sonra gösteriyi iptal etmek zorunda kaldıkları, düşünce özgürlüğü ve protesto etme haklarının terörist kuvvetler tarafından gasp edildiği yönündeki söylemleri Pegida'nın İslam karşıtı ideolojik eylemlerini minimize edip masumlaştırırken, yaptığı tehdit üzerinden DAEŞ'in terörist olduğu da bu söylemle açıktan meşrulaştırılmıştır. Haberde ardalan bilgisi olarak ekim ayından bu yana gösteri yapan grubun 12 Ocak'ta rekor bir sayıya ulaştığı hatırlatılmıştır. Bu haberin 12 Ocak'tan bir gün sonra yayınlandığı göz önüne alındığında, henüz dün gerçekleşmiş bir rekor katılımın "dün" ibaresiyle değil de "12 Ocak" tarihiyle verilmesi, Pegida'nın rekor sayıya ulaştığı tarihe bir gönderme yapma fikrini kuvvetlendirmektedir.

"Bir bayrak ve bir mum" alt başlığı altında haberde, gösteri yapamayan Pegida organizatörlerinin taraftarlarının "Dini fanatizme karşı olan ve görüşlerinin serbest bırakılmasını isteyen her Avrupalıdan milli bayrağını ve pencereye bir mum koymalarını istiyoruz" şeklinde taleplerinin, anonim bir şekilde sosyal medyadan yapıldığı bilgisi haberde ön plana çıkarılmıştır. Genelde gazetecilerle doğrudan iletişimi reddeden Pegida hareketinin kendine hedef olarak seçtiği alanlardan birisi de medyadır. Pegida, Alman basınını "lügenpresse" (yalancı basın) olarak tanımlamaktadır. Pazartesi gösterilerine katılanlar, Alman medyasının kendilerini bilinçli olarak yanlış ifade ettiklerini söylemektedirler[122].

Almanya Basınında Pegida Eylemlerinin Temsili

Pegida'nın Almanya çıkışlı bir grup olması, eylemlerinin Fransa ve İngiltere basınına göre daha geniş yer bulmasına neden olmuştur. Muhafazakâr görüşlü

[122] Ayrıca tüm katılımcılara aşırı sağcı ve ırkçı oldukları iftirası atıldığından, Pegida yöneticilerinin yalancı basın olarak ifade ettikleri medyaya konuşmama ve röportaj vermeme kararı aldıkları belirtilmelidir (Alkan, 2015:284).

Frankfurter Allgemeine gazetesi, 12 Ocak tarihli "*25.000 kişi Pegida için Dresden'de yürüdü"* başlıklı haberin spotunda Pegida'nın Paris'teki terörist saldırılarının ardından bir kez daha güçlü bir destek aldığı, mağdurların yakınları istememesine rağmen göstericilerin bunu umursamadığı yönündeki görüş haberin temel söylemini oluşturmuştur. Pegida'nın 25 bin taraftar topladığı belirtilen haberde, Pegida'nın ülke çapında düzenlenen protesto gösterilerinin tonunu belirlediğine dair yorumu, Pegida'nın gösteri gücünü kutsayan bir söylemle haberde ön plana çıkarılarak, hareket açıktan desteklenmiştir.

Ekim ayında ortaya çıkan Pegida'nın sürekli büyümeye devam ettiği hatırlatılan haberde, eylemlere rağbetin hiç bitmemiş gibi göründüğü vurgulanarak böyle bir harekete Alman toplumunun ihtiyacı olduğu ve Pegida'nın bunu karşıladığı fikri işlenmeye çalışılmıştır. Bu görüşleri destekler nitelikte büyük bir kalabalığın olduğu Pegida eyleminden çekilmiş bir fotoğrafa da yer verilerek haberin retoriği artırılmıştır. Eyleme katılanların bayrak ve eyalet armalarından birçok sempatizanın [123] ülkenin farklı noktalarından Dresden'e geldiğinin anlaşıldığı yorumu yapılan haberde, milliyetçilik temasına dair bir vurgu yapılmıştır. Bunu daha görünür kılmak için, Pegida katılımcılarıyla konuşulmuş ve onların duyguları dramatize edilerek verilmiştir. Mesela Pirna'dan ailesiyle Dresden'e gelen 19 yaşındaki bir adamın, pankartını öğleden sonra hazırladığı ve tüm bu hazırlık aşamasından sonra Fransa'daki karikatüristlerin, onun sempatisini istemediklerini öğrendiği detaylı olarak haberleştirilmiş ve "Bu benim umurumda değil. Benim umurumda olan tek şey dayanışma içinde olduğumuzu göstermek" ifadeleri aynen aktarılmıştır. Böylece haberde Pegida eylemcileri, kendilerine empati göstermelerini istemeyen Fransız karikatürcülere karşı bile oldukça iyi niyetli, paylaşımcı ve duygusal bireyler olarak inşa edilmiştir. Haberde Pegida sempatizanlarının duygusal açıklamalarına ek olarak bir siyaset bilim profesörü olan Werner Patzelt'in de görüşlerine yer verilmiştir. Patzelt, "Fransa'daki

[123] Yapılan çalışmalara göre Pegida taraftarları ortalama bir Alman prototipini temsil etmemektedir. Çünkü Pegidalı protestocular, orta sınıftan gelen, iyi eğitimli, çalışan, net geliri Saksonya standartları için ortalamanın biraz üzerinde, 48 yaşında, erkek, herhangi bir mezhebe ait olmayan, herhangi bir parti üyeliği bulunmayan ve Dresden veya Saksonya'da yaşayan kişilerden oluşmaktadır (Vorländer, 2015).

saldırıların Dresden'deki Pegida'ya daha çok rağbet kazandırdığı ve Fransa'da Pegida'nın korktuğu şeyin olduğu" görüşü doğrudan verilerek Pegida'nın endişesinde aslında haklı olduğu fikri işlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda haber kaynağı, oluşturulmak istenilen söylemsel çerçeveye uygun açıklamalar yapan kişiler arasından seçilmiş ve yanlı bir kaynak kullanımı üzerinden söylem oluşumuna destek sağlanmıştır. Haberde, ölçülü konuşmalarından dolayı Pegida katılımcılarının barışçıl davranışları öven Profesör Patzelt'in açıklamalarıyla Pegida'yı kutsayan bir söylem haberin merkezine yerleştirilmiştir.

Frankfurter Allgemeine gazetesinde yine aynı gün, bu sefer Pegida karşıtlarının gösterisi *"İslam düşmanlığına karşı Almanya genelinde protestolar"* başlığı ile verilmiştir. Haberin spotunda; "Münih, Hannover, Leipzig, Hamburg, Berlin, Düsseldorf, Saarbrücken, Schwerin'de toplamda yaklaşık 100.000 kişinin Pegida'ya karşı tepki vermek için Alman şehirlerinde sokaklara döküldüğü ve birçok yerde İslamofobik yürüyüşlerin yavaşlatıldığı bilgisi haberleştirilmiştir. Gazete, yukarıdaki aynı tarihli haberde kullandığı olumlayıcı dili, Pegida karşıtları için nötr bir biçimde kullanmıştır. Bir önceki haberde Pegida eylemlerine dönük olumlu sözleri haberde ön plana çıkaran gazete, Münih Belediye Başkanı Dieter Reiter'in "Her türlü ırkçılık, antisemitizm ve sağcı şiddete karşıyız" ifadelerini haber içerisinde doğrudan ve önemsiz gibi aktarmıştır. Katılımcıların pankartlarında aynı zamanda "Nefret ve terör yerine özgürlük ve hoşgörü" ve "Müslümanlarımızı rahat bırakın!" yazdığı bilgisi de haberde yer almıştır. Pegida'yı olumlayan bir önceki haberde katılımcı ve uzman görüşlerine yer verilip fotoğraf kullanılırken, Pegida karşıtları ile ilgili haberde katılımcılara ya da bir uzman görüşüne başvurulmamış ve ayrıca bu haberde herhangi bir görsele de yer verilmemiştir. *"Daha iyi bir dünya olabilir"* ara başlığının kullanıldığı haberin devamında, "Özgürlük, eşitlik, kardeşlik! Hamburg, özgürlük ve demokrasi için ayakta!" sloganı ile yaklaşık 4000 kişinin Hamburg'un merkezinde gösteri yaptığı belirtilmiştir. Halbuki bu eylemler içerisinde en yüksek katılım 30 bin kişi ile Leipzig iken en düşük katılımın olduğu Hamburg'daki sayı verilerek katılımcı sayısı önemsizleştirilmiştir. Haberde Göç, Mülteci ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanı Aydan Özoğuz (SPD), Hamburg Eyalet Meclis Başkanı Carola Veit ile din

ve inanç topluluklarının temsilcilerinin İslam karşıtı Pegida Hareketi'ni sert bir şekilde eleştirdiği bilgisi verilmiş fakat konuşmacıların söylemlerine ilişkin bir detay verilmeden hepsinin genel olarak Pegida'yı eleştirmeleri haberleştirilmiştir. Tırnak içerisinde verilen "Daha iyi bir dünya olabilir" ara başlığının konuşmacılardan birinin söylediği bir cümle olduğu anlaşılmakta olup hangi konuşmacının bu ifadeyi kullandığına haberde yer verilmemiştir.

Frankfurter Allgemeine gazetesinin 14 Ocak'taki *"Holiganlar Pegida adına gösteri yapıyor"* başlıklı bir diğer haberde Pegida'nın, Köln'deki taraftarlarıyla arasına mesafe koymasına rağmen birçok holiganın "Vatansever Avrupalı" bayrağı altında Köln sokakları boyunca yürüdüğü ve yürüyüşü 6000 kişinin protesto ettiği spotta yer almıştır. Gösterilere katılanların sayısının polis kaynaklarına dayandırıldığı haberde, İslamofobik Kögida[124] Birliğinin yürüyüşünü yaklaşık 6500 kişinin protesto ettiği, aynı anda İslamofobik Pegida Hareketi'nin yaklaşık 150 taraftarının da Almanya Bayrakları ile Köln'de yürüyüş yaptığı bilgisi haberleştirilmiş ve bunlar arasında holiganlar ile (sağcı parti) Pro NRW üyelerinin de olduğu bilgisi olumsuzluk bağlamında ön plana çıkarılmıştır. Genel olarak haberlerinde Pegida için olumlu söylemler üreten gazete, Pegida'nın imajına zarar verebilecek marjinal gruplarla arasına mesafe koyduğuna dair bir söylem üretmek istemiştir ki haberde Pegida'nın, Köln'deki alt birimi Kögida'nın etkinliklerinden ve Pro NRW'den uzak durduğuna sık sık vurgu yapılmıştır[125]. Hatta holiganların gösterisinden alınan ve haberde kullanılan görselde, elinde Almanya bayrağı olan yüzü maskeli genç bir adam dikkat çekmekte ve maskesi yasa dışı eylemlere katılanları çağrıştırmaktadır.

Pegida'nın Dresden'de 12 Ocak'ta yaptığı gösteri Alman basınından

[124] Dresden dışındaki şehirlerde Pegida taraftarları kendi şehirlerinin baş harfini Pegida kelimesindeki ilk (P) harfini yerine koyarak kendilerini tanımlamışlardır. Köln-Kögida, Leipzig-Legida vb. gibi.

[125] Yapılan araştırmalara göre Pegida kendi içerisinde farklı görüşleri barındırmaktadır. Saksonya'da Siyasi Eğitim Merkezi müdürü Frank Richter, Pegida'nın kendi içerisinde dört grup barındırdığını söylemektedir. Bunlar arasında bazı holiganlar ile aşırı sağ görüşlü Almanya Ulusal Demokratik Partisi (NPD) destekçileri, Almanya'nın kültürleri ve gelenekleri hakkında endişe duyanlar ve iltica kararlarını beğenmeyenler ile toplumdaki başarısızlar ve kaybedenler bulunmaktadır. (https://www.lpb-bw.de/pegida.html, Erişim, 15.04.2019).

Süddeutsche Zeitung gazetesinde *"Pegida ve rakipler seferber"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Tematik açıdan spotun ve ara başlığın kullanılmadığı haberin girişinde Pegida, "İslamofobik protesto hareketi" olarak tanımlanmış ve bir öfke fırtınasını ateşlediği olumsuz olarak öne çıkarılmıştır. Genellikle etken cümle yapılarının tercih edildiği haberde Pegida'nın gösterileri ile ilgili bilgiden çok gösteriyi eleştiren ve destekleyen kaynakların görüşleri tercih edilmiştir. Pegida eleştirmenlerinden biri olan ve gösterinin iptalini isteyen Federal Adalet Bakanı Heiko Maas (SPD) olup, onun Bild gazetesine verdiği demeçte, "Mağdurlar bu tür avukatlar tarafından istismar edilmeyi hak etmiyor" dediği doğrudan aktarılmıştır.

Haberde, Almanya için Alternatif Partisi'nin (AfD) Saksonya eyalet parlamentosu başkanı Frauke Petry'nin bir TV kanalında Pegida için söylediği "Yabancı düşmanlığı ve ırkçı olduklarını varsaymak meşru değil" ifadesi de doğrudan aktarılmıştır. Haberde AfD partisi ile ilgili ayrıca bir önceki hafta diğer bütün partileri onlarla (AfD) Dresden'de Pegida'yla birlikte sessizce, Paris'in İslamcı terörüne karşı siyah bir kurdele ile göstermeye çağırdığı ancak hiçbir partinin buna tepki vermediği hatırlatılmıştır. Böylece haberde, Pegida'nın yanında olan tek partinin AfD olduğu, hareketin mevcut siyasal sistemdeki diğer partiler tarafından marjinal olarak görüldüğü fikri işlenmeye çalışılmıştır. Haber genel olarak Pegida'yı eleştiren görüşlerin ekseninde kurgulanmıştır. Bunu daha görünür kılmak için güvenilir kaynaklardan alıntı yapılarak Pegida'yı Paris'teki korkunç terörist saldırıları sömürmekle "yabancı düşmanlık çorbası" yapmakla suçlayan Kuzey Ren-Vestfalya Başbakanı Hannelore Kraft (SDP) ifadelerinin yanı sıra Fransalı karikatüristlerin "bile"[126] hareketi suçladıkları ve "sağcı kanadın kendi amaçları için arkadaşlarımızı sömürmeye çalıştıkları için onlardan iğrendik" ifadeleri doğrudan aktarılmıştır. Pegida'nın negatif bir şekilde temsil edildiği haber, kaynak kişilerin eleştirel odaklı negatif durum tanımlamaları üzerinden kurgulanmıştır.

Süddeutsche Zeitung gazetesi, 12 Ocak'taki Pegida gösterilerine karşıt gösterileri *"On binlerce kişi Pegida'ya karşı gösteri yürüyüşünde"* başlığı ile

[126] Vurgu habere ait.

vermiştir. Tematik olarak bakıldığında spotun ve ara başlığın kullanılmadığı haberde, Pegida'ya karşı sert protesto yapıldığı, birçok büyük şehirde on binlerce kişinin Anti-İslam-Hareketi'ne karşı sokağa indiği bilgisi haberin girişinde verilmiştir. Pegida karşıtı gösterici sayısının şehir şehir verildiği[127] haberde bir yandan bu sayıların polis tarafında verilmediği vurgulanmış, bir yandan da kaynağı belli olmayan verilerle gösterilere kaç kişinin katıldığı istatistiki olarak kanıtlanmaya çalışılmıştır. Münih'te, Pegida karşıtı göstericilerin, "özgürlük ve hoşgörü" için pankartlarla yürüyüşe katılması haberde olumlu bir söylem ekseninde kurgulanmıştır. Münih Büyükşehir Belediye Başkanı Dieter Reiter'in (SPD) gösteride: "Toplumumuzu ayırmaya çalışanlara, alanı bırakmamak için burada duruyoruz. Irkçılığın, Antisemitizmin ve sağcı şiddetin her türlü şekline karşıyız" açıklaması doğrudan verilmiştir. Daha önceki haberlerde de olduğu gibi pankartların birinde yer alan "Bizim Müslümanlarımızı rahat bırakın!" yazısına bu haberde de dikkat çekilmiştir. Haberde Pegida karşıtı kaynak kişilerin açıklamalarına yer verilerek, oluşturulmak istenen söylem kaynağın görüşleriyle desteklenmiştir. Bunlar arasında Münih Belediye Başkanı ve Aşağı Saksonya Başbakanı Stephan Weil (SPD) bulunmaktadır. Ayrıca haberde, Eski Federal Başkan Christian Wulff'un, "İslam Almanya'ya aittir" sözlerine, Merkel'in "Bu görüşe katılıyorum" dediği siyasilerin söylemleri üzerinden olumlu anlamda ön plana çıkarılmıştır.

Süddeutsche Zeitung gazetesi, 15 Ocak tarihli *"Paris'teki terörle ilgili Federal Meclis"* üst başlığı ile verilen haberde Şansölye Angela Merkel'in, Müslümanları genel şüphelere karşı koruduğu *"Merkel Müslümanları koruması altına aldı"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Federal meclisin tırnak içinde verilmeyen açıklaması, gazetenin kendi görüşü gibi başlığa taşınıp içselleştirilmiştir. *"Şansölye Merkel, Müslümanları genel şüpheye karşı koruyor"* ara başlığı altında, spotta yer alan bilgiler tekrar işlenmiştir. Merkel'in Müslümanları koruduğuna dönük sık sık vurgu yapılan haberde, Merkel'in Müslümanların büyük çoğunluğunun dürüst ve anayasaya sadık vatandaşlar olduğu, İslam inancının anayasa ve diğer yasalar

[127] Pegida karşıtı gösterilerde Leipzig'te yaklaşık 30.000 kişinin Pegida'nın şubesi Legida'yı protesto ettiği, Münih'te yaklaşık 20.000 kişinin gösterilere "Münih renklidir" sloganı ile katıldığı ve Hannover'da yaklaşık 11.000 kişinin gösterilere katıldığı belirtilmiştir.

uyarınca özgürce yaşanabileceğini garanti ettiği doğrudan ve önemsiz gibi aktarılırken; devamında Merkel'in Müslümanların eylemlerini İslam adına yapan şiddet içeren suçlularla acilen ilgilenmeleri gerektiğini "vurguladığı" tırnak işareti kullanılmadan olumlu anlamda ön plana çıkarılarak, gazetenin kendi görüşü çerçevesinde yeniden üretilmiştir. *"Muhalefet partilerinin görüşleri"* ara başlığı kullanılan haberin devamında, Federal Meclis'te temsil edilen bütün partilerin, İslamcı terörün sert biçimde kınanması ve ayrıca Pegida hareketine mesafeli yaklaşılması konusunda fikir birliğine vardığı ortak bir siyasal konsensüs ekseninde tekrar inşa edilmiştir. Haberde, Yeşiller ve Solcuların, hükümetin iç güvenlik ve terörle mücadele ile ilgili duruşunu "açıkça eleştirmeleri", gazetenin kendi ideolojik anlatısı içerisinde yeniden inşa edilmiştir.

İngiltere Basınında Pegida Eylemlerinin Temsili

Pegida eylemleri İngiltere basınında da kendine geniş yer bulmuştur. 12 Ocak tarihli ***Daily Mail*** gazetesinde *"İslam karşıtı gösteriye, Almanya'nın Dresden kentinde büyük bir kalabalık katıldı"* başlıklı haberde spot ve ara başlıklar kullanılmamış, haberin girişinde Doğu Alman şehri Dresden'de yapılan haftalık İslam karşıtı mitingin, en büyüğünün pazartesi günü gerçekleştirildiği bilgisi haberleştirilmiştir.

Haberde Pegida organizatörlerinin yürüyüşe 40 bin kişinin katıldığını, Dresden polisine göre ise bu sayının 25 binin üzerinde olduğu özellikle belirtilmiş, fakat yine de önceki hafta gelen 18 bin kişiden fazla olduğu vurgusu yapılarak bu sayı bir başarı olarak sunulmuştur. Pegida hareketinin sözcüleri, İslam'a karşı olmadıklarını söylemelerine rağmen Pegida'nın söylemlerinde İslam'a ve Müslümanlara yönelik nefret dolu ifadeler dikkat çekmektedir. Fransa'daki Charlie Hebdo saldırısını Müslümanların yaptığı göz önüne alındığında, haberdeki Dresden mitinginin organizatörlerinden Lutz Bachmann'ın, "Paris'teki korkunç eylemler, Pegida'nın gerekli olduğunun kanıtıdır" sözlerinin tırnak içinde verilerek özellikle vurgulanması da bu İslam karşıtlığını daha anlamlı bir hale getirmektedir. Haberde hem Pegida taraftarlarına hem de karşıtlarının düşüncelerine yer verilerek haberde denge unsuruna dikkat edilmeye çalışılmıştır. Almanya'nın ana partileri de dahil olmak üzere Pegida'yı eleştirenlerin, grubun ırk nefretini körüklemek için

(Fransa'daki) saldırıyı kullanmakla suçlamasından sonra, Pegidalı bazı yürüyüşçülerin Paris'teki "İslami militanların" öldürdüğü Fransız gazetecilerin isimleri ile pankartlar düzenledikleri bilgisi verilmiş ve bu ifade ile, önceki cümlede ırkçılığı körüklemekle suçlanan Pegida hareketinin eylemleri haklılaştırılmaya çalışılmıştır. Haberde ayrıca, "İslami militan" ifadesi ile, İslamofobinin zihni arka planında yer alan "İslam'ın şiddet dini olduğuna" dair düşünce, terör bağlamında ilişkilendirilerek açıkça meşrulaştırılmıştır.

Haberin devamında Pegidalı bazı göstericilerin amaçlarına hizmet etmediklerini iddia ettikleri *"yalancı basını"*[128] kınayan afişler taşıdıkları, hatta Şansölye Angela Merkel'in İslami başörtüsü taktığı bir afişin kullanıldığı -on iki görsel içinden- bir görselle desteklenerek nötr bir haber anlayışıyla ele alınmıştır. Pegida'nın aşırı sağ ve faşizmle ilişkilendirildiği örtük bir biçimde meşrulaştırılmıştır. Bunu görünür kılmak için, Pegida'nın organizatörlerinin, Almanya'nın sağ haklarıyla aynı hizada olmadıklarında ısrar ettikleri, ancak kalabalıktaki birçok insanın Neo-Nazilerin birbirlerini tanımlamak için kullandığı amblem ve kıyafetleri kullandığı bilgisi aktarılmıştır.

Daily Mail gazetesinde 13 Ocak tarihli *"Merkel hoşgörüsüzlüğe karşı Almanya'nın 'tüm silahlarını' kullanacağını söyledi"* başlıklı haberde tematik açıdan spot ve ara başlık kullanılmamış, haberin ana temasını oluşturan Merkel'in, belirli grupların toplumdan dışlanmasını *"insani açıdan ayıp"* olarak nitelendirmesi ve hükümetinin ayrımcılığa ve hoşgörüsüzlüğe karşı bütün araçlarını kullanmaya hazır olduğunu söylemesi girişte haberleştirilmiştir. Başbakan'ın bu yorumlarının, 12 Ocak'taki 25.000 kişilik İslam karşıtı grubun büyük gösterisinden sonra gelmesine haberde vurgu yapılması, grubun sayısı ve talebiyle böyle bir ilişki kurulması, grubun taleplerine rağmen Merkel'in siyasi mekanizmaları harekete geçirdiği düşüncesi işlenmeye çalışılmıştır. Merkel'in yasal hakkını kullandığına dair açıklamaları haberde tırnak içerisinde aktarılırken, Pegida'nın Merkel için önemli bir siyasal engel

[128] Ana akım medya Pegida'ya aşırı tepki vermiş ve bunun demokratik medyaya doğrudan Nazi sloganlarına benzediğini iddia etmiştir. Hatta Almancada tek bir isim olan "yalancı basın" (lügenpresse) terimi, Alman dilinin korunmasına yönelik bir toplum tarafından "2014 yılının en çirkin kelimesi" olarak ilan edilmiştir. Birçok gazeteci, Pegida'nın politik söyleminden kişisel olarak rahatsız görünmüştür (Dostal, 2015:3).

niteliğinde olduğu yorumu yapılmıştır[129]. Haberin detayında, Merkel'in partisinde göçmenlik konusuna şüpheyle bakanların olduğu ve Pegida ile iş birliği içinde olan yeni bir sağ kanat parti hareketinin (AfD) üyeleri bulunduğu ön plana çıkarılarak, Merkel'in bu kararının uygulanmasına yönelik olumsuz bir çerçeve oluşturulmuştur.

Almanya menşeli bir kurum olan Bertelsmann Vakfı tarafından düzenlenen bir anketin sonuçlarına, Fransa basınından *Le Figaro* gazetesinde olduğu gibi bu haberde de yer verilmiştir. Araştırmaya göre Alman nüfusunun %57'sinin İslam tarafından tehdit edildiğini hissettiği istatistiklerle ortaya konarak İslamofobinin varlığı meşrulaştırılmıştır. Bu anketin "17 kişinin öldüğü İslam militanlarınca yapılan Paris saldırılarından önce yapıldığı" özellikle vurgulanmış ve böylece bu katliam sonrası %57'lik kesimin aslında daha fazla artmış olacağı abartılı bir üslupla ön plana çıkarılmıştır. Haberde bu tarz istatistiki veriler kullanılarak haberin retoriği artırılmış, bu sayede söylemin inandırıcılık boyutu daha da güçlendirilmiştir. Pegida'yı açıkça destekleyici bir söylem kullanan gazete, Paris'te öldürülenler için Müslüman gruplarca düzenlenen Berlin'deki gece nöbetinde yer alan Merkel'in, Pegida hareketine ve destekçilerine karşı en büyük ayrılığı ortaya koyduğunu açıkça belirtmiştir. Gazete böylece Merkel'in, taraf olarak Müslümanları seçtiği, İslam karşıtı Alman yurtseverlere sırtını döndüğüne yönelik bir söylem üretmiştir.

Daily Mail'in, 15 Ocak'ta yayınlanan *"Alman Başkan Merkel: Müslümanları toplumdan dışlamamak önemli"* başlıklı haberinde, Fransa saldırılarından Merkel'in Müslümanların toplumdan dışlanmamaları ile ilgili olarak sert konuştuğu, ancak bunun yanı sıra din adamlarının acilen İslam ve terörizm arasında net bir çizgi çekmeleri gerektiği tırnak işareti kullanılmadan haberleştirilmiştir. Müslümanların lehine bir açıklama gibi görünen bu söylemin hemen devamında İslam'ın terörizmle ilişkilendirilmesi, gazetenin İslam karşıtlığı ekseninde yeniden üretilmiştir. Merkel'in burada kaynak konumunda olması, İslam ve terörizm ilişkisinin resmi kaynaklar aracılığıyla doğrulanmasına da sebep olmuştur. Gösterilerin ardalan bilgisinin yer aldığı haberde, Paris saldırılarının tam

[129] İslam karşıtlığının Avrupa'da liderlerin seçim propaganda ve söylemlerinde en önemli unsur olarak ön plana çıktığı göz önüne alındığında, Merkel'in önünde neden siyasi bir engel olarak durduğu daha net anlaşılabilmektedir (Alkan, 2015:287).

da Merkel'in Dresden'de ortaya çıkan Pegida hareketine karşı nasıl karşılık vermesi gerektiği konusu ile uğraşırken gerçekleştiği yorumu yapılmış ve saldırıdan sonraki ilk Pazartesi günü (12 Ocak) en yüksek katılımcıya ulaştıkları hatırlatılarak, Pegida'nın varlığını olumlayan bir söylem üretilmiştir. Merkel'in Müslümanlar lehine yaptığı söylemlerin tırnak içinde doğrudan aktarıldığı haberde, onun İslam karşısında bir huzursuzluk olduğunu da kabul ettiğine yönelik söylemi tırnak işareti kullanılmadan, gazetenin kendi görüşü gibi içselleştirilerek haberleştirilmiştir.

Pegida'nın organizatörlerinden birinin DAEŞ tarafından ölüm tehdidi alması üzerine iptal edilen gösteriler, 19 Ocak tarihinde *"Alman liderler terör tehdidinin Pegida'nın protesto etme hakkını kısıtlamasından dolayı üzüntülüler"* başlığıyla siyasilerin üzüntüleri üzerinden haberleştirmiştir. Diğer haberlerinde olduğu gibi tematik olarak spot ve ara başlık kullanmayan *Daily Mail,* haberin girişinde Alman politik liderlerin bir terör tehdidinden dolayı Pegida'nın yapmayı planladığı yürüyüşün iptalinin üzüntü verici olduğunu belirttiklerini aktarmıştır. Ne var ki haberin detayında politik lider olarak Merkel'in basın sözcüsü Steffen Seibert ve Alman Adalet Bakanı Heiko Maas'ın ifadelerine yer verilmiş, bu yasağı ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirdikleri için üzüntü duyduklarını vurgulamışlardır. Gazete, bu iki ismin açıklamasını abartılı bir üslup bağlamında haberleştirerek haberin retoriğini artırmıştır.

Haberde Pegida'nın önceki hafta 25.000 kişiyi bir araya getirerek rekor sayıya ulaştığı bir başarı gibi ön plana çıkarılmıştır. Bir ardalan bilgisi olarak Pegida'nın ekim ayında yeni göçmen kamplarının oluşturulmasına karşı ortaya çıktığı ve giderek daha büyük boyutlara ulaştığı vurgulanmış ve Pegida taraftarı bir söylem haberde tekrar tekrar inşa edilmiştir. Alman Başbakanı Merkel'in grubu ırkçı olmakla suçlaması ve onlarla ilgili olarak "kalplerinde nefret var" sözleri gazete tarafından ciddi bir biçimde eleştirilmiş ve Merkel'in Pegida'nın "emektar liderini (Lutz Bachmann) oldukça sert kabul edilebilecek ifadelerle suçladığı" öne sürülerek Pegida'yı kutsayan bir söylem haberin merkezine yerleştirilmiştir.

İngiltere'nin sol görüşlü gazetesi ***The Guardian,*** Pegida'nın eylemleri ile ilgi ilk haberini 12 Ocak'ta *"Leipzig Protesto yürüyüşlerinde Muhammed Peygamber'in karikatürlerinin kullanılması yasağını kaldırdı"* başlığı ile vermiştir.

Haberin başlığı Leipzig olmasına rağmen, spotta aşırı sağcı grup Pegida'nın yürüyüşünde 25.000 kişinin bir araya gelerek bir rekor kırdığı bilgisi haberleştirilmiş, gösteriden alınan bir fotoğrafla da desteklenerek haberin retoriği artırılmıştır. Haberin girişinde Başbakan Merkel ve kabine üyelerinin çoğunluğunun katılacağı ve Müslüman liderlerce Berlin'de düzenlenen "açık ve toleranslı bir Almanya" adlı yürüyüşe katılacakları bilgisi verilmesi başlık ve metin arasında uyumsuzluk olduğunu ortaya koymaktadır.

Haberde ardalan bilgisi olarak, Pegida'nın ekim ayından beri Dresden'de toplandıkları, Fransa saldırılarından sonra Almanya'da tartışma başlatan grubun eylemlerinin Pazartesi (12 Ocak) 25 bin kişiye ulaştığı ve pankartlar taşıyan Pegida'nın Paris saldırılarının mağdurları için bir dakika sessiz kaldıkları bilgisi aktarılmıştır. Pegida'nın Paris saldırılarında ölenlerin anısına yürüyüş düzenleyeceklerini açıkladıklarında önde gelen politik liderlerin gruba yönelik eleştirilerini artırdıkları haberde vurgulanmıştır. Bunun kanıtı olarak da gösterinin iptal edilmesini isteyen Muhafazakâr Hristiyan Sosyal Sendikası lideri Horst Seehofer ile İçişleri Bakanı Thomas de Maiziere'nin Pegida'yı Paris saldırılarından nemalanmakla "itham ettiği"ne dair ifadelerine yer verilerek, gazete kaynak kişilerin söylemleri üzerinden Pegida'yı olumsuz bir çerçevede sunmuştur. Bir yandan Pegida karşıtı bir söylem kullanılan haberde, Merkel'in eski Almanya başbakanı Christian Wulff'un 2010 yılında söylediği "İslam Almanya'nın bir parçasıdır" sözlerine dikkat çekerek "Eski Başbakan Wulff, İslam'ın Almanya'ya ait olduğunu söylemişti. Bu doğru. Ben de bu fikre katılıyorum." sözleri doğrudan aktarılmış ve bunu Paris yürüyüşüne katılan dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun yanında söylediği -Türk başbakanın Müslüman olması nedeniyle- özellikle vurgulanarak nötr bir söylemle ön plana çıkarılmıştır. Haberin başlığında da yer alan Leipzig'de Hz. Muhammed'i betimleyen karikatür yasağının kaldırılması sonrası Leipzig'te 10.000'den fazla kişinin İslam karşıtı bir mitinge katılması beklendiği fakat, 15 bini bulan Pegida muhaliflerine karşı çok daha az sayıda İslam karşıtı göstericinin yürüdüğünün tahmin edildiği, Leipzig polisi üzerinden aktarılarak, haberde Pegida'nın eylemlerini hafifleştirici bir söylem üretilmek istenmiştir. Leipzig'te alınan bu kararın, şehrin valisinin (Burkhard Jung)

aldığının vurgulanması, kararın aslında tamamen kişisel olduğu fikrinin işlenmeye çalışıldığını göstermektedir.

The Guardian'da ertesi günü yayınlanan "*Başbakan Angela Merkel Berlin'deki Müslüman topluluğu yürüyüşüne katıldı"* başlıklı haberin spotunda ve girişinde, Merkel'in aşırı sağcı grup Pegida'nın ülkenin çeşitli bölgelerinde yaptığı yürüyüşlere bir yanıt olarak, gece nöbetine katıldığı bilgisi tekrarlanmıştır. Merkel'in nefret, ırkçılık ve aşırılık karşısındaki ifadeleri doğrudan tırnak içinde aktarılmıştır. Haber daha çok, Almanya'daki Müslümanlar Merkez konseyi tarafından düzenlenen *"Birbirimiz için orada olalım. Terör: Bizim adımızla olmasın!"* adlı gösteriye katılanların görüşleri üzerinden oluşturulmuştur. Gösteride dönemin Cumhurbaşkanı Joachim Gauck'ın, Almanya'nın eşler vasıtasıyla dinsel, kültürel ve zihinsel çeşitliliğin ülkeyi başarılı, ilginç ve sevilebilir hale getirdiği yönündeki açıklamalarının doğrudan aktarıldığı haberde, Gauck'ın eski bir rahip ve Doğu Alman muhalifi olduğu vurgulanarak haber çok-kültürlülüğü kutsayan bir söylem ekseninde yeniden üretilmiştir.

Pegida karşıtı bir söylem geliştiren gazetede, "İslam Almanya'ya aittir" diyen Merkel'in Pegida aleyhinde konuştuğu hatırlatılmıştır. Pegida'nın Paris saldırılarından sonra on ikinci yürüyüşünde 25 bin kişiye ulaştığı ardalan bilgisi olarak verilen haberde, bu gösterileri ülke çapında çok kültürlü bir Alman toplumuna destek veren 100 bin kişinin protesto ettiği olumlu anlamda ön plana çıkarılarak haberleştirilmiştir. Arka arkaya verilen bu sayıların ¼ oranında olması, Pegida'nın Alman toplumunu çok da yansıtmadığı, hatta marjinal kaldığı düşüncesinin işlenmeye çalışıldığını göstermektedir. Çok sayıda görselin kullanıldığı haberde, Pegida'nın önceki eyleminde kullandığı Merkel'in başörtülü fotoğrafının yanı sıra, Pegida gösterilerinde alınmış bir videoya da yer verilerek haberin inandırıcılığı artırılmıştır. Haberde ayrıca Müslüman din adamlarının ve arkasında siyasilerin olduğu bir fotoğraf da kullanılmış, böylece haber söyleminin daha güçlü ve etkili bir anlamsal çerçevede oluşması sağlanmıştır.

Pegida'nın iptal edilen gösterisini *The Guardian* gazetesi 18 Ocak tarihinde "*Dresden'deki Pegida toplantısı, kurucusuna yönelik tehdit yapıldıktan sonra iptal edildi"* başlığıyla duyurmuştur. Aynı haber *Le Monde* gazetesinde -İslamofobik bir

söylemle- 'İslamcı tehditten' dolayı ertelendiği şeklinde aktarılırken, The Guardian'da kimin tehdit ettiğine yer verilmemiştir. Aşırı sağ Pegida'nın Facebook sayfasında örgüt üyelerinin tehdit aldığına dair bir paylaşım yaptığı bilgisi verilen haberde, böyle bir tehdidin olup olmadığı Dresden polis kaynakları tarafından da doğrulanmıştır. Pegida'nın birkaç yüz kişiyle başlayan gösterilerinin 25 bin kişiye kadar çıktığı hatırlatılan haberde, gazetenin daha önceki haberlerinde olmayan Pegida'nın Almanya'nın iltica yasasının sıkılaştırılması ve Almanya'ya gelen yabancıların yasaklanması yönündeki taleplerine[130] yer verilmiştir.

Haberde, tehdidin hedefi olduğunu düşündüğü için polis koruması alan ve kasım ayında Pegida'yı kuran 41 yaşındaki Lutz Bachmann, kasabın oğlu olarak tanımlanarak, babasının işiyle sıradanlaştırılmıştır. Ayrıca, Pegida gösterilerinden bir fotoğrafın kullanıldığı haberde, hareketin Almanya'nın yanı sıra Avusturya, İsviçre, İskandinavya ve İspanya'da da yayıldığı ve örgütün Almanya Başbakanı Merkel'den büyük eleştiriler aldığı olumsuz anlamda ön plana çıkarılmıştır.

4.2.4. Ekonomik Temelli Bir Karar: Avrupa Adalet Divanı'nın (AAD) Başörtüsü Yasağı

Çalışmanın teorik kısmında İslamofobinin ekonomik nedenlerinde de bahsedildiği üzere 15. yüzyıldan itibaren başlayan Batı'nın sömürgecilik hareketleri 20. yüzyılın başında en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Fakat değişen konjonktürle birlikte II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında sömürgelerini elinden çıkaran Avrupa ülkelerinde, savaştan sonra işgücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Aslında 1900'lerin başlarında Afrika kıtasının %90'ını sömürgeleştiren Avrupa, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeciliği kapitalizm ve liberalizm formatında

[130] Pegida'nın savunduğu konular şu şekildedir: (1) Suç işleyen mülteciler ve göçmenler hızla sınır dışı edilmelidir. (2) Mülteciler merkezi bir yerde toplanmayıp tüm Alman eyaletlerine dağıtılmalıdır. (3) Avrupa Birliği merkezi bir daire kurmalı ve mültecileri tespit edip ülkelere göre dağıtmalıdır. (4) Emniyet birimlerine daha fazla bütçe ayrılmalıdır. (5) Kadın düşmanı ve şiddet yanlısı ideolojiler reddedilmelidir. (6) Kanada, İsviçre ve Güney Afrika modeli kontrollü göç politikası uygulanmalıdır. (7) Halk önemli kararlara daha fazla dahil edilmelidir. (8) Mülteci başvuruları kısa sürede karara bağlanıp sınır dışı edilecekler daha hızlı sınır dışı edilmeli, edilmeyenler daha çabuk Almanya'ya uyum sağlayacak kurslara yönlendirilmelidir.
Reddedilen konular ise: (1) Dini veya siyasi radikallik. (2) Hangi dinden olursa olsun nefret vaazı. (3) Gettolar, paralel toplum yapısı, şeriat polisi gibi unsurlar. (4) Alman Anayasası'nın terör örgütü ilan ettiği örgütlere silah yardımı (Alkan, 2015:286).

dönüştürmüştür (Aydın, 2011:423).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra esas itibariyle işgücü temini amacıyla Batı Avrupa'nın endüstri ülkelerine öncelikle İtalya'dan işçi alımı yapılmış, fakat Kuzey İtalya'nın giderek sanayileşmesine bağlı olarak geri dönen İtalyanların yerine, Yugoslavya, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Kuzey Afrika ülkeleri (Fas, Tunus, Cezayir) ve Türkiye'den işçi transferi başlamıştır. İlk defa Almanya ile imzalanan protokolle başlayan Türk işçi alımında 1961-1973 yılları arasında yaklaşık 800 bin işçi yurtdışına göç etmiştir (Mutluer, 1996:188). Kuzey Afrika'dan da gelenler göz önüne alındığında Müslümanlar, yaklaşık altmış yılda büyük bir popülasyona ulaşarak Avrupa'da yerleşik hale gelmişlerdir. Gündelik hayatın artık bir parçası olan Müslümanlar, iş hayatında aktif olsalar da durum özellikle Müslüman kadınlar olduğunda sorunlu bir hale gelebilmektedir. Yalnızca iş değil, eğitim gibi diğer kamusal alanlarda da başörtülü kadınların görünür olması, 2011 yılında Fransa'da [131] başlayan ve son olarak 2018'de Danimarka'da [132] uygulanmaya başlayan peçe-burka gibi resmi yasaklamaları gündeme getirmiştir.

Bu bölümde ekonomik temelli bir karar olan Avrupa Adalet Divanı'nın (EJC) 14 Mart 2017 tarihinde aldığı "işverenlerin çalışanlarına başörtüsü yasağı uygulayabileceğine" yönelik kararla ilgili haberlerin Avrupa basınında nasıl sunulduğu analiz edilmiştir. Bu kararın alınmasında işyerinde başörtü takan Fransa ve Belçika'da iki Müslüman kadının, işten atılması sonucu konuyu yargıya taşımaları neden olmuştur. Belçika ve Fransız yüksek yargı makamları Avrupa Adalet Divanı'na (AAD), bu konuları kendi davaları kapsamında ön-soru olarak iletmiş ve AAD'dan Ayrımcılığa Karşı AB Direktiflerini bu konu özelinde yorumlamasını istemiştir. 14 Mart 2017 tarihinde söz konusu başvuruları inceleyip karara bağlayan AAD'nın bu kararı, işverenlerin lehine olmuştur. Verilen kararda, "İşveren tarafından belirlenen iç kurallar ve talimatlarda çalışma esnasında herhangi bir dini, siyasi veya felsefi sembolün genel olarak yasaklanmasının ayrımcılık anlamına gelmeyeceği, bu kuralların o işletmede çalışan herkes için

[131] http://www.dw.com/tr/fransada-burka-yasağı-yürürlükte/a-14981434 (Erişim, 27.04.2019).

[132] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45005486 (Erişim, 27.04.2019).

geçerli olması halinde bunun eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceği ve dolayısıyla işverenler bakımından meşru bir yasaklama olacaktır" ifadeleri yer almıştır.[133]

Konuyla ilgili olarak, kararın çıktığı 14 Mart tarihinden sonraki 14-21 Mart 2017 arası bir haftalık süreçte örnekleme dahil edilen gazetelerde yer alan haberler incelenmiştir. Bu gazetelerinden belirtilen tarihler aralığında olayla ilgili Fransa basınından ***Le Figaro*** gazetesinde 3 haber yer alırken, ***Le Monde*** gazetesinde konuyla ilgili hiç haber çıkmamış fakat 2 makale, bir röportajla ve bir de editörün başyazısı ile konu gündeme gelmiş, dolayısıyla kararla ilgili herhangi bir haber analiz edilememiştir. Böylece Fransa basınından sadece *Le Figaro*'da yer alan 3 haber analiz edilmiştir. Almanya basınında ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesinde 1'i videolu 2 haber yer alırken, ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde de kararla ilgili 2 haber yayınlanmıştır. Alman basınında yer alan toplamda 3 haber analiz edilmiştir. İngiliz basınında ise kararla ilgili ***Daily Mail***'de 7 haber yayınlanırken, ***The Guardian***'da ise karar, 2 makale ile gündeme gelmiştir. Haberlerin benzerliği nedeniyle *Daily Mail*'de yayınlanan haberlerden 4'ü analiz edilmiştir. Böylece üç ülkedeki altı gazeteden toplamda 10 haber analiz edilmiştir.

Fransa Basınında AAD'nin Başörtüsü Kararının Temsili

Avrupa Adalet Divanı'nın 14 Mart günü aldığı karar öncesinde, AAD'nın Fransa ve Belçika'da iki dava konusu ile gündem olan, iş yerinde İslami başörtüsünün yasaklanmasının mümkün olup olmadığı konusunda görüş bildireceği ***Le Figaro*** gazetesinde *"İş yerinde başörtüsü takılması Avrupa Birliği Mahkemesi'nde"* başlığı ile ekonomi sayfasında haberleştirilmiştir. İnanç hürriyetiyle ilgili bir kararın, gazetede ekonomik bir sorun çerçevesinde sunulması, kararın minimize edildiği indirgemeci bir yaklaşımın göstergesidir. *"İş yerinde bu dini ayrımcılık mı teşkil ediyor?"* ara başlığı kullanılan haberde işyerlerinde dinlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıklarına inanan Müslüman kadınlar için Fransa ve Belçika'nın en yüksek yargı otoritelerinin söz konusu ihtilafları yasal olarak çözüme kavuşturacakları, tarihsel olarak "laiklik" ve "tarafsızlık ilkeleri"

[133] https://www.ytb.gov.tr/haberler/abadin-temel-haklara-aykiri-basortusu-karari (Erişim, 27.04.2019)

bağlamında özellikle vurgulanmış ve kararı verecek olan Fransız ve Belçikalı en yüksek yargıçları kutsayan bir söylem haberin merkezine yerleştirilmiştir. *"AB'de İslami türban zor bir mesele teşkil ediyor"* ara başlığı altında başörtünün takılması konusu ve uygulamasıyla ilgili çelişkili farklı görüşler olduğu belirtilen haberde, "bir avukata göre", başörtünün açıkça yasadışı ayırımcılığa neden olduğuna dair ifadesi adı bile belli olmayan anonim bir kaynağın görüşlerine tırnak işareti de kullanılmadan yer verilmiş, böylece gazetenin kendi bakış açısı, bu kaynak görüşüyle desteklenmeye çalışılmıştır. Ardalan bilgisi verilen haberde Belçika'da güvenlik hizmetleri veren G4S grubu tarafından resepsiyon görevlisi olarak Müslüman kadının işe başladığında başörtüsü takmadığı fakat üç yıl sonra işverenine başörtüsü takma kararını, "şirketin tarafsızlık politikasına rağmen" söylediği bağlamından koparılarak, olumsuzluk anlamında ön plana çıkarılarak haberleştirilmiştir. Bir diğer ara başlık olan *"Çatışmada özgürlükler"* altında ise Fransa'da Micropole şirketinde Müslüman kadın mühendisin bir müşterinin itirazı üzerine uyarılması ve bunu kabul etmemesi üzerine işten atılmasına dair ardalan bilgisine yer verilmiştir. Haberin devamında 'bir dine mensup olmak ve bunu tezahür ettirme' ile 'şirket özgürlüğü' olmak üzere hesaba katılması gereken ve birbiriyle çelişen iki özgürlük olduğu yorumu yapılmış, şirketin hakları "özgürlük" olarak nitelendirilirken, bir dine mensup olmak "inanç ve fikir özgürlüğü" olarak tanımlanmamıştır.

Aynı gün Divan'ın aldığı karar, *"Avrupa Birliği kanunlarına göre bir şirket görünürde olan dini simgelerin takılmasını yasaklayabilir"* başlığı ile önceki haberde olduğu gibi ekonomi sayfasından küçük bir haber olarak duyurmuştur. Tematik açıdan spot ve ara başlığın kullanılmadığı haberin girişinde, işverenlerin personellerin dini, siyasi ve felsefi semboller takmalarını yasaklayabileceği yönünde görüş bildirdiği bilgisi haberleştirilmiştir. Mahkemenin, Fransa ve Belçika'da iki dava konusu hakkında karar vermesi gerektiği haberleştirilmiş, bu kararın alınma nedeni olarak Fransa ve Belçika'da işten kovulan başörtülü kadınlarla ilgili ardalan bilgisine yer verilerek karar nötr bir söylemle haberleştirilmiştir. Fakat haberin sonunda mahkemenin kararında yer alan yasaklamanın "doğrudan ayrımcılık" teşkil etmediği tırnak içinde vurgulanmış ve

kararın pozitif bir anlam içerdiği fikri işlenmeye çalışılmıştır.

Le Figaro'da 15 Mart'ta *"Mailly şirketlerde dini simgelerin yasaklanma olasılığını onayladı ve Moliere maddesini*[134] *eleştirdi"* başlığı ile verilen haberde Jean-Claude Mailly'nin [135] kararla ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Haberde sendikacı bir liderin kaynak olarak kullanılması tartışmalı olmakla birlikte, haber söylemindeki inandırıcılık, kasıtlı kaynak kullanımı ile pekiştirilmiştir. Böylece haberde oluşturulmak istenen söylem, Mailly'nin kararı memnuniyetle karşılaması üzerinden vurgulanmış ve kaynak üzerinden AAD'nın kararı, haberin girişinde meşrulaştırılmıştır. Haberde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi olan "düşünce, vicdan ve din özgürlüğü"[136] kavramlarına hiçbir şekilde yer verilmezken, laikliğe dair sık sık vurgu yapılmıştır. Mailly'nin 2014'te Paprec grubu tarafından kurulan laiklik sözleşmesinin bu karar bağlamında "meşru"[137] kılındığı ve kendisini şoke etmediğini belirtmesi laiklik kriterinin kutsandığı göstermektedir.

AAD'nın başörtüsü kararıyla ilgili hiç haber yayınlamayan fakat konuyu makale ve röportajlarla ele alan *Le Monde* gazetesinin karara bakış açısının nasıl olduğunu anlamak açısından makalelere ve röportajlara bakılmıştır. Makalelerde ve röportajda Avrupa'daki pek çok ülkede iş dünyasının dini tarafsızlığının bir sorun olmadığı tartışılmıştır. Ancak gazetenin genel görüşü, Le Figaro gazetesinde de sıkça vurgulanan laiklik ekseninde kararın olumlu bulunduğu yönündedir. Hatta editör, başyazısını, "Avrupa Birliği'nin tamamına yaymak suretiyle, Lüksemburg Mahkemesi yararlı bir iş çıkarmıştır" ifadeleriyle sonlandırmıştır.

---

[134] Molière maddesi haberde Fransız dilini şantiyelere dayatan, iş yerinde dolandırıcılıkla mücadele etmeyi amaçlayan bir önlem olarak tanımlanmıştır. Konuyla ilgili olmadığı için haberdeki o kısımlar analiz edilmemiştir.

[135] Haberde kim olduğu belirtilmemiştir. Fakat Jean-Claude Mailly Fransa'daki beş büyük birlik konfederasyonundan biri olan Force Ouvrière (İşçi Gücü) lideridir.

[136] 1) Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2) Din veya inancını açıklama özgürlüğü ancak kamu güvenliğinin, kamu düzenin, genel sağlığın veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir.

http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/dusunce.pdf (Erişim, 28.04.2019).

[137] Haberde, meşru kelimesi tırnak içinde kullanılarak özellikle vurgulanmıştır.

Almanya Basınında AAD'nin Başörtüsü Kararının Temsili

İşverenlere, çalışanlarına başörtüsü yasağı uygulayabileceği yönünde karar alan Avrupa Adalet Divanı (AAD), ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesinde tek haberle gündeme gelmiştir. Kararın alındığı gün olan 14 Mart'ta *"İşverenler başörtüsü takmayı yasaklayabilir"* başlıklı haberin spotunda bu karar, Hristiyan sembolleri ile ilişkilendirilerek Hristiyanlar için de sonuçları bulunduğu ön plana çıkarılmıştır. Haberde kararın doğrudan ayrımcılık teşkil etmediği, AAD hakimlerine göre böyle bir kuralın ön koşul olduğu vurgulanmış ve ulusal mahkemelerin başörtüsü konusunda farklı karara varılabileceği nötr bir söylemle üretilmiştir. Almanya'da işyerinde başörtüsünün ilke olarak kabul edilse de kısıtlamaların olmadığı hatırlatılan haberde, Alman mahkemelerinin gelecekteki değerlendirmelerinde AAD'nın açıklamalarına uymak zorunda olduğu van Dijk'ın *otoriteye sığınma* stratejisi ekseninde üretilmiştir. Avrupa Adalet Divanı'nın bu kararına gelen olumlu ve olumsuz tepkilere *"Farklı tepkiler var"* ara başlığı altında yer verilmiştir. Kararı memnuniyetle karşılayan Muhafazakâr Avrupa Halk Partisi'nin Avrupa Parlamentosu'ndaki Grup Başkanı Manfred Weber'in (CSU) açıklamasında "Avrupa'da Avrupa'nın değerleri geçerlidir. İşverenlerin işyerinde belirli şartlarda başörtüsü takılmasını yasaklayabileceği doğru. Dini özgürlük bundan etkilenmez. Bu Avrupa'da geçerli, bununla gurur duyuyoruz ve bunu savunacağız." sözleri *ulusal övünç*[138] ekseninde ön plana çıkarılırken, kararı din ve vicdan özgürlüğü bağlamında eleştiren başta Uluslararası Af Örgütü olmak üzere İslam dernekleri ve Almanya'daki Protestan Kilisesi[139] gibi pek çok kurum/kuruluş olmasına rağmen, haberde bunlara hiç yer verilmeyip, kararı "nitelikli çalışanların dışlanacağı ve iş piyasasına girmelerinin zorlaşacağı" yönünde yorumlayan Federal Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi Başkanı Christine Lüders'in, açıklamalarına yer verilmiş, böylece haber, Müslüman kadının manevi değerlerini, seküler işgücü düzeyine indirgeyen bir söylemle inşa edilmiştir. Ardalan bilgisi verilen haberde, Fransa ve Belçika'da işten atılan Müslüman kadınların itirazları sonucunda bu

[138] Kendi ulusunun ilke ve değerlerini överek kendini olumlu sunma (van Dijk, 2003:99).

[139] https://www.dw.com/en/ecj-headscarf-ruling-and-its-consequences/a-37937433 (Erişim, 11.05.2019).

kararın alındığı detaylı olarak aktarılmış, Lüksemburg hakimlerinin kararın doğrudan ayrımcılık teşkil etmediği yönündeki kararı ise, *"Doğudan ayrımcılık yok"* ara başlığı ile tırnak işareti kullanılmadan, gazetenin kendi görüşü gibi haberleştirilmiştir.

Avrupa Adalet Divanı'nın kararı ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde 14 Mart tarihinde *"AAD: Çalışana başörtüsü yasağı hukuka uygun olabilir"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Tematik olarak spot ve ara başlık kullanılmayan haberin girişinde, AAD'nın işverenlerin, işyerinde başörtüsünü yasaklayabileceği aktarılmıştır. Haberde AAD'nın kararına göre herhangi bir müşterinin, bir başörtülü kadının kendisine iş yapmamasını istemesi başörtüsünün yasaklanması için yeterli olmadığı nötr bir söylemle üretilmiştir. Almanya'daki mevcut durumun değerlendirildiği ve işyerinde başörtüsüne prensip olarak izin verilse de kısıtlamaların mümkün olduğu hatırlatılan haberde, sonuç olarak kişiye iş yerine bağlı bir değerlendirme durumu olduğu ve değerlendirme sırasında Alman mahkemelerinin bundan sonra AAD'nın açıklamalarına uymak zorunda olduğu örtük olarak meşrulaştırılmıştır. Almanya ile ilgili olarak Federal İş Mahkemesi'nin 2002 yılında, bir mağaza satış elemanının İslami şekilde başörtüsü taktığı gerekçesiyle görevden alınmaması gerektiğine karar verdiği halde aynı mahkemenin 2014 yılında kilise işverenlerinin genel olarak Müslüman başörtüsünün görev sırasında yasaklanabileceğine karar vermesi, haberde mahkemenin iki kararı arasında bir tutarsızlık olduğu düşüncesi işlenmeye çalışılmıştır. Kararın alınma sebebi olan Fransa ve Belçika'daki işten atılan başörtülü iki Müslüman kadının başvuruları haberde ardalan bağlam bilgisi olarak verilmiştir. Lüksemburg hakimlerine göre doğrudan ayrımcılık teşkil etmeyen başörtüsü yasağı, "dolaylı ayrımcılık" içerdiği bilgisi verilen haberin devamında, bu durumun müşterilere karşı politik, felsefi veya dini tarafsızlığı korumak için 'haklı olabileceğine' dair yorum, haber ve yorum arasındaki sınırları muğlaklaştırmış ve açık bir şekilde kararı destekleyen bir söylem üretilmiştir. Haberde, başörtüsünün hakimlere göre kurumsal iç düzenlemeleri ihlal edip etmediğinin açık olmadığı belirtilmiş, Fransa'da yazılımcı olarak çalışan başörtülü kadını şikâyet eden müşterinin bu talebinin AAD tarafından haklı bulunmadığı da

ayrıca belirtilerek, kararın açıkları olduğu düşüncesi ön plana çıkarılmıştır. Dolayısıyla Belçika ve Fransa'da dava açan kadınların davalarına ilgili ülkelerdeki mahkemelerin Lüksemburg hakimlerinin ölçütlerine göre karar vermek zorunda olduğu ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir.

Aynı gazetenin kararın yayınlandığı gün *"İşverenler belirli şartlar altında iş yerinde başörtüsünü yasaklayabilir"* başlıklı bir başka haberin spotunda Avrupa Adalet Divanı'nın kararını destekleyen haber kurguları dikkat çekmektedir. AAD'nın kararının üç madde halinde özetlendiği haberin spotunda, "herhangi bir siyasi, felsefi veya dini işaretin görünür şekilde kullanılmasını yasaklayan bir şirketin, doğrudan ayrımcılık yapmış olmadığı, böyle bir kuralın olmaması halinde bir müşteri hoşnut olmasa bile, işverenin İslami başörtüsü takılmasına izin vermek zorunda olduğu" işverenin aleyhinde bir durum olduğunu ima eden bir anlatı çatısının oluşmasını sağlamıştır. Spotta ayrıca "kısıtlamaların özellikle tarafsızlığı sürdürmesi gereken müşteri hizmetleri çalışanları tarafından kabul edilmesi gerektiği"ne dair yapılan yorum, kararı olumsuzlayan ve reddeden söylemsel yapıyı pekiştirmiştir. Divan'ın bu kuralının, eğer belli bir dünya görüşünün taraftarlarını ve dini inançlarının sınırlandırılmasını hedefliyorsa, bu kararın, ayrımcılık olarak değerlendirileceği ve yasal olmayacağına karşı, haberde Divan'ın genel olarak formüle ettiği hükmün dolaylı olarak belirli dini gruplar için ayrımcılık teşkil ettiği, çünkü bu durumun yalnızca başörtüsü kullananları etkilediği metinde bir karşıtlık üretilerek aktarılmıştır. Bir taraftan Divan'ın, bu kararın alınmasında gerçekten dini gruplara karşı tarafsız olup olmadığını değerlendirdiği vurgulanan haberde, diğer taraftan sadece Müslüman kadınları etkileyen bir hüküm olduğu tutarsız bir söylemle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Aslında bu karar yalnızca Müslüman kadınları değil, Sihleri de etkilemektedir fakat haberde kararın doğrudan Müslümanlara yönelik alındığı gibi bir anlatı oluşturulmuştur.

İngiltere Basınında AAD'nin Başörtüsü Kararının Temsili

İşverenlerin çalışanlarına başörtüsü yasağı uygulayabileceği yönündeki Avrupa Adalet Divanı'nın kararını 14 Mart'ta ***Daily Mail*** gazetesi *"Başörtüsü kararında, AB Mahkemesi dini sembol yasağına izin verdi"* başlığı ile haberleştirmiştir. Haberde Avrupa'da önemli bir mesele olan Müslüman göçü,

seçim arifesinde olan Almanya ile göç ve göçmen politikaları bağlamında ilişkilendirilmiş ve AAD'nın başörtülerini çıkarmayı reddettikleri için Fransa ve Belçika'da işten çıkarılan iki kadınla ilgili ortak kararını verdiği bilgisi aktarılmıştır. Tematik açıdan bakıldığında spot, ara başlık ve fotoğrafın kullanılmadığı haberde mahkeme kararı, çok kısa olarak haberleştirilmiştir.

Aynı gün Reuters haber ajansına dayandırılan *"AB'nin başörtüsü kararı inanç gruplarının tepkisine yol açtı"* başlıklı haberin girişinde, AAD'nın kararının sağ grupların ve dini liderlerin tepkisini çektiği vurgulanmıştır. Fakat haberde Fransız muhafazakâr vekil Francois Fillon'un AAD'nın kararını "sosyal barışı" sağlayacak, şirketler ve işçilere "büyük bir rahatlama" diyerek olumlu karşıladığı açıklaması, başlıktaki inanç gruplarının tepkisi ile bir uyumsuzluk oluşturmuştur. *"Önyargıya kapı aralayabilir"* ara başlığının kullanıldığı haberin devamında (hayırsever olarak tanımlanan) George Soros tarafından desteklenen "Açık Toplum Adalet Girişimi" (The Open Society Justice Initiative)'nin "AB yasalarınca sunulan 'eşitlik garantisini zayıflattığı'"na dair görüşleri, kararın olumsuzluğunu ön plana çıkaran bir söylemle yeniden üretilmiştir. Ayrıca Uluslararası Af Örgütü'nün dini sembollerin yasaklanması konusunda "ayrımcılığa kapı aralayabileceği" şeklindeki açıklaması tırnak işareti olmaksızın ara başlıkta kullanılarak gazetenin kendi görüşü gibi aktarılmıştır. Dini inanç gruplarından yalnızca Avrupa Hahamlar Konferansı başkanının görüşü alınmış, Baş Haham Pinchas Goldschmidt'in, bu kararın Avrupa'daki tüm dini gruplara işaret ettiğine dair şikayetinde bulunduğu doğrudan aktarılmıştır. Gazete, Fransa basınında olduğu gibi laiklik bağlamında değil, daha çok din ve inanç özgürlüğü çerçevesinde kararı yanlış bulduğunu ön plana çıkaran bir söylem üretmiştir. Ne var ki başlıkta dini inanç gruplarından bahsedilse de STK ve örgütlerin haricinde, dini grup olarak sadece Yahudi bir din adamının görüşü alınmış, alınan kararın öznesi Müslümanlar olmasına rağmen, Müslüman gruplardan hiçbir kaynağın aktarımlarına yer verilmemiştir.

"Dini liderler iş yerinde başörtüsünü yasaklayan rahatsızlık verici kararı eleştirdiler" başlığı ile verilen ve Associated Press'e dayandırılan haberin girişinde de mahkeme kararının dini liderler tarafından "rahatsızlık verici ve geriye doğru atılmış bir adım" olarak nitelendirildiği aktarılmıştır. Haberde kararı eleştiren

Britanya Müslüman Konseyi (MCB)'nin bildirisine yer verilmiştir. Çoğulcu bir toplum olma ekseninde inşa edilen haberde dini farklılıkların hoş karşılanması gerektiği söylemi pekiştirilmiş hatta haberde çoğu insan için bu kuralın, Müslüman kadınları iş sahibi olmaktan alıkoyacağı konusunda endişelendirdiği vurgulanmıştır. Ayrıca İngiltere Kilisesi (CofE)'nin de kararın tüm inanç grupları için olumsuz sonuçları olacağına dair açıklamalarına da yer verilmiştir. Bir önceki haberde yer alan inanç gruplarından sadece Yahudi din adamının açıklamasına yer verilirken, bu haberde kararı alan ve hakkında karar alınan dinlerin mensuplarının görüşleri alınarak dengeli bir haber ortaya konmuştur.

"Yüksek AB Mahkemesi: İşyerinde başörtüsü yasağı ayrımcılık değildir" başlıklı haberde ise karar ve kararın ardındaki ardalan bilgisi verilmiştir. Brüksel'deki "Irkçılık Karşıtı Avrupa Ağı" (European Network Against Racism-ENAR) başkanı Georgiana Siklossy, kararın Müslüman kadınları işleri ve dini kıyafetleri arasında seçim yapmak zorunda bırakmak gibi "alçakça etkilere sahip olacağını"; benzer durumların türban takan Sihler ve kipa takan Yahudiler için de geçerli olacağını ifade ettiği dolaylı olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla gazetenin bu karara karşıt görüşleri, kaynağın söylemleri üzerinden yeniden üretilmiştir. Sentaktik açıdan çoğunlukla etken cümlelerin kullanıldığı haberde, biri 2011 yılında Fransa'da Müslüman Dünya Fuarı sergi salonunda başörtülü mankenlerin sergilendiği, diğeri arkadan çekilmiş başörtülü kadınların yer aldığı fotoğraflar kullanılmış, altlarında yer alan açıklamada AAD'nın kararı özetlenmiştir. Böylece haberin sadece fotoğraflarına bakan bir okuyucunun fotoğraf altı yazılardan konunun ne olduğunun anlaşılabilmesinin amaçlandığı söylenebilir.

İngiltere'nin sol görüşlü gazetesi ***The Guardian***'da karar haber olarak değil, makale olarak ele alınmıştır. Gazetenin konuyla ilgili nasıl bir bakış açısına sahip olduğunu anlamak açısından makalelere de bakıldığında gazete açıkça karara karşı olduğunu açıklamıştır[140].

[140] *The Guardian*'da, *"The Guardian'ın başörtüsü kanunu ile ilgili yorumu: Ulusal mahkemelere bırakılan en zorlu kararlar"* başlığıyla kararı olumsuz buldukları ile ilgili bir makale yayınlamıştır. Makalede aslında bu kararın işverenlerin, teorik olarak çalışanlarının kıyafet bakımından tarafsız olmalarını istemeleri gibi gözükmesinin yanında, pratikte keyfi olarak bazı dini inançlara sahip bireylerin dışlanmasının önünü açması olarak düşünüldüğünde oldukça tehlikeli olacağı

4.2.5. Politik Bir Karar: ABD'nin Kudüs Büyükelçiliği'nin Açılışı

İslam karşıtlığının kökenleri çok eskilere dayanmakla birlikte, siyasal anlamda bir malzeme olarak kullanılmasının 20. yüzyılın sonlarında başladığı söylenebilir. Değişen konjonktürün bir gereği olarak Batı'nın, siyasal bir argüman olarak kullandığı oryantalizmi terk etmesi, sahip oldukları sömürgeleri ellerinden çıkarmaları, Avrupa'da artan Müslüman nüfus ve İslam'ın hala dünyada yükselen bir din olması gibi nedenler Batı'nın politikalarında da değişikliği beraberinde getirmiştir.

Her geçen gün Batı için bir tehdit olarak algılanan Müslümanlar, inançları ile Avrupa'da siyaset malzemesi haline gelmekte, aşırı sağ partilerin seçim propagandalarında "öteki" olarak konumlandırılmaktadır. Avrupa'da yaşayan Müslümanlar bulundukları ülkelerde inançlarını yaşama konusunda, başörtüsü, peçe veya burka ile minare yasağı vb. birtakım yasaklarla karşılaşabilmektedirler. Ya da Batılı ülkeler, küresel çapta Müslüman ülkelere karşı askeri müdahalede bulunma, ambargo koyma, yaptırım gibi politik kararlar verebilmektedirler. Sadece askeri veya ekonomik temelli kararlar değil, Müslümanlar için kutsal sayılan değerlerle ilgili de onları kışkırtıcı politik kararlar alınabilmektedir. Bu kararlardan birisi de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Donald Trump'ın 6 Aralık 2017 tarihinde Kudüs'e taşımayı düşündüğü ABD'nin Telaviv Konsolosluğunu, taşıyıp fiilen 14 Mayıs 2018'de açmasıdır. Kararın uygulanması, dünyada çokça tartışılmış, kararı kınayan Filistinlilere karşı İsrail askerleri gerçek mermiler kullanmışlardı. "Kanlı Pazartesi" olarak adlandırılan 14 Mayıs'taki gösterilerde 61

---

belirtilmiştir. Makalede ayrıca bir banka memurunun pratikte işini yapmasına hiçbir engel teşkil etmeyen türban ya başörtüsünden dolayı işinden atılmasının tamamen haksızlık olduğu; ancak diğer bir taraftan dini kıyafetlerin hijyen açısından risk taşıdığı, sağlık sektörü ortamlarında konulan bir yasağın daha akla yatkın bulunabileceği fakat bu dengeleyici unsurun şeytani bir şekilde karmaşık hale gelebildiği griyi alanların söz konusu olduğu belirtilmiştir. Kısacası gazete, diğer dinlerin mensuplarını da gözeterek karara karşı olduğunu açıklamıştır.

"'İnanç toplulukları Avrupa'da hoş karşılanmıyor': başörtüsü yasağına yönelik görüşler" başlıklı yazı ise Avrupa Adalet Divanı'nın kararının, -bir sokak röportajı formatında- Avrupa'da yaşayan çok değişik kesimden insanların değerlendirmesiyle kurgulanmıştır. Yazıda, görüşü alınan yedi kişiden üçü Müslüman olup, diğerleri gayri-Müslimdir. 7 kişiden beşi kararı olumsuz bulurken, biri olumlu bulmuş, birisi de Fransa ve Belçika'nın seküler yapısına uygun olarak bu kararın şaşırtıcı olmadığına dair bir açıklama yapmıştır. Böylece kararı doğru bulmayan kişilerin açıklamaları üzerinden AAD'nın kararı olumsuz olarak sunulmuştur.

Filistinli hayatını kaybetmiş, 2 bin 700'ü aşkın kişi de yaralanmıştı[141].

ABD'nin Kudüs'te konsolosluk binasını resmen açması ile ilgili olarak, 14 Mayıs tarihinden sonraki bir haftalık süreçte, 14-21 Mayıs 2018, örnekleme dahil edilen gazetelerde yer alan haberler incelenmiştir. Bu gazetelerinden belirtilen tarihler aralığında olayla ilgili Fransa basınından ***Le Figaro*** gazetesinde 66 haber, ***Le Monde*** gazetesinde 30 haber yayınlanmıştır. Fransa basınından *Le Figaro*'dan 4, *Le Monde* gazetesinden 3 haber analiz edilmiştir. Almanya basınından ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesinde 18 haber yer alırken, ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde ise kararla ilgili 20 haber yayınlanmıştır. Her iki gazeteden 4'er haber analiz edilmiştir. İngiliz basınında ise konuyla ilgili ***Daily Mail***'de 121 haber yayınlanırken, ***The Guardian***'da ise yaklaşık 10 haber yayınlanmış, fakat olaylar genellikle makaleler (yaklaşık 40 tane) üzerinden gündeme gelmiştir. Her iki gazeteden de 3 tane haber analiz edilmiştir. Böylece üç ülkedeki altı gazeteden toplamda 21 haber analiz edilmiştir.

Fransa Basınında ABD'nin Kudüs Büyükelçiliği'nin Açılışının Temsili

Amerika'nın, Telaviv'den Kudüs'e taşıdığı konsolosluğun açılışı ile ilgili ***Le Figaro*** gazetesinde 14 Mayıs tarihli ilk haber, *"İsrail: Amerika Birleşik Devletleri Büyük Elçiliklerinin açılışını yaptı"* başlığı ile duyurulmuştur. Tematik olarak spot ve ara başlığın kullanılmadığı haberin girişinde ABD büyükelçiliğinin resmen açıldığını ve Başkan Trump'ın sözünü yerine getirdiği yorumu yapılmış, fakat kararın ne zaman alındığına dair ardalan bağlam bilgisine yer verilmemiştir. Haberin girişinde bu kararın çatışmaları alevlendirdiği ve 2014'ten bu yana İsrail-Filistin çatışmasının en ölümcül gününe yol açtığı olumsuzluk bağlamında ön plana çıkarılarak haberleştirilmiştir. Sözdizimsel açıdan etken cümle yapıları tercih edilen haberde Trump'ın barış temalı konuşmasından ifadeler tırnak içerisinde verilmiştir. Donald Trump'ın damadı Jared Kushner'ın Başkan Trump'ın söz verdiğinde onu tuttuğu ve Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğuna dair söylemleri de tırnak içerisinde verilerek nötr bir söylem üretilmiştir. Haberde diğer bir konuşmacı olan İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun ABD'nin "tarih yazdığını", Başkan Donald

[141] https://www.cnnturk.com/video/dunya/kudus-katliami-59-olu (Erişim, 30.04.2019)

Trump'a şükranlarını dile getirdiği de doğrudan aktarılmıştır. "Biz Kudüs'teyiz" ve burada kalacağız diyen Netanyahu'nun "Kudüs'ün her zaman Yahudi devletinin başkenti olduğu ve kalacağı" ifadesi "savundu" fiiliyle verilmiş, böylece bu iddianın sorgulanabileceğine dair bir vurgu yapılmıştır. Haberin girişinde değinilen Filistin-İsrail çatışmasıyla ilgili olarak haberin devamında detaya yer verilmemiştir. Haberde, İsrail başbakanı Netyanyahu'nun olduğu bir fotoğraf ile Netanyahu ve Agence France Press'in açılıştan fotoğrafların yer aldığı twitlerin fotoğraflarıyla retorik artırılmıştır.

Aynı gün, *"Gazze: Sınırda kanlı çatışmalarda en az 37 ölü ve 1700 yaralı"* başlığı ile yayınlanan haberde Gazze'de yaşanan çatışma ve ölüm haberleri üzerinden ön plana çıkarılmıştır. Haberin girişinde ABD elçiliğinin Kudüs'e taşınmasına karşı gösteri yapan on binlerce insanın arasında 14 yaşındaki bir çocuk da dâhil olmak üzere en az 38 Filistinlinin Gazze sınırdaki İsrail askerleri tarafından öldürüldüğü, 1700 kişinin yaralandığı bilgisi, sentaktik olarak edilgen cümle yapıları tercih edilerek haberleştirilmiştir. Haberde, 30 Mart "Büyük geri dönüş yürüyüşü"nden bu yana öldürülen Filistinli sayısının 79'a yükseldiği ve İsrail'in gerçek kurşun kullandığı vurgulanan haberde, Filistin'in İsrail'i korkunç bir katliam yapmakla suçladığına dair açıklamasının yanı sıra Türk hükümeti sözcüsü Bekir Bozdağ'ın da twitterdaki açıklamalarına yer verilerek, oluşturulmak istenen İsrail karşıtı söylem, bu açıklamalarla desteklenmiştir. Haberde, Trump'ın konsolosluğu taşıma kararına dair ardalan bilgisi yerine, bu kararın uygulanması için seçtiği tarih üzerinden bir ardalan bilgisi verilmiştir. Bilindiği üzere 15 Mayıs 1948 tarihi İsrail'in resmen kuruluşudur. Filistinliler bu tarihe "felaket günü" anlamına gelen "Nakba" demektedir. Le Figaro'daki haberde de Nakba'nın ne olduğu ve protestoların 15 Mayıs'ta sona ereceği bilgisi haberleştirilmiştir.

Haberin devamında AFP gazetecilerinin gözlemlerine dayanarak verilen bilgide binlerce Filistinlinin sınırın çeşitli noktalarında toplandığı ve küçük gruplar halinde İsrail ordusu tarafından yoğun olarak korunan güvenlik bariyerine canları pahasına yaklaşmaya çalıştıklarını tespit ettiklerine dair anlatı, Filistinlilerin eylemlerinin haklılığını olumlu anlamda meşrulaştırmaktadır. Ayrıca bir AFP gazetecisinin bildirdiğine göre, bu küçük grupların güvenlik çitine saldırmaya

çalıştığı, askerlere taş attıkları ve buna karşın onlara ateş edildiği bilgisi arada orantısız bir güç olduğu fikrinin işlenmeye çalışıldığını göstermektedir. İsrail ordusunun, sınırdakilere çitlerden uzak durmaları ve "sabote etmeye çalışmamaları" için yerleşim bölgelerine broşürler attığı ve İsrail'in göstericileri, "isyancılar" olarak nitelendirdiği haberin sonunda önemsiz gibi aktarılmıştır.

*Le Figaro'*da *"Gazze: Kremlin 'derinden endişelendiklerini' ifade etti"* başlıklı 15 Mayıs tarihli haberinde tematik olarak spot ve ara başlık kullanmamış, İsrail'e yönelik sağduyu üzerinden bir haber inşa edilmiştir. Haberin girişinde İsrail'in silahlı saldırılarında düzinelerce Filistinliyi öldürdüğü ölümcül şiddet olarak vurgulanarak ön plana çıkarılmış ve (Rusya) Kremlin sarayının, "tüm gerginliklere neden olabilecek eylemlerden kaçınma" çağrısı haberde "en derin endişesini dile getirdi" şeklinde yorumlanarak aktarılmıştır. Haberde bir önceki günün 2014'ten bu yana en ölümcül saldırı olduğuna dair ardalan bağlam bilgisi verilmiştir. Haberin devamında Tel Aviv Büyükelçiliği'nin Kudüs'e devredilmesiyle ABD Devlet Başkanı Donald Trump tarafından İsrail'in başkenti olarak tanınması, on yıllarca süren Amerikan diplomasisi ve uluslararası fikir birliğinin tamamıyla koptuğu ifade edilmiş, sonrasında Kremlin sözcüsü Dmitry Peskov'un Moskova'nın, başından beri Orta Doğu'da gerginliğe neden olabilecek ABD'nin eylemleriyle ilgili endişelerini dile getirdiği ve bunun gerçekleştiği ile ilgili açıklamalarına yer verilmiştir. Bir önceki cümle ile Peskov'un doğrudan aktarılan açıklamaları arasındaki gerçek-yorum çizgisi silikleşmiştir. Haberin sonunda 15 Mart tarihli o günün "Nakba" yıldönümü olduğu için sınırda yeni toplanmalarla ölü sayısının artabileceği yönünde bir mesaj verilmiştir.

Haberlerinin genelinde, van Dijk'ın *insancıllık* strateji kullanılmış, haberler İsrail'in saldırılarının haksız olduğu söylemi ekseninde kurgulanmıştır. Bunu daha görünür kılmak için ABD'ye doğrudan karşıt bir söylem üretmek yerine, üretilmiş mevcut karşıt söylemler üzerinden haberler verilmiştir. Buna örnek olarak da konsolosluğun açılışından beş gün sonra (19 Mayıs) *"İran Cumhurbaşkanı Müslümanları ABD ile olan bağlarını koparmaya davet etti"* başlıklı haber gösterilebilir. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin ABD'nin Büyükelçiliğini Kudüs'e taşımasından sonra bütün Müslüman ülkelerine "ABD ile olan ekonomik

ilişkilerini yeniden gözden geçirmeleri konusunda çağrı da bulunduğu" bilgisi tırnak işareti kullanılmadan gazetenin kendi görüşü gibi aktarılmıştır. Çok kısa olarak verilen haberde ara başlık, spot ve herhangi bir fotoğraf kullanılmamış, haberin sonunda ardalan bilgisi verilerek, İsrail'in göstericilere gerçek mermilerle saldırdığı tekrar hatırlatılmıştır.

Amerika konsolosluğunun, Telaviv'den Kudüs'e taşınmasıyla birlikte çıkan olayları 14 Mayıs tarihinde ***Le Monde*** gazetesi *"Gazze: Çok sayıda Filistinli protestocu İsrail sınırında öldürüldü"* başlığıyla sözcüksel açıdan edilgen bir cümle yapısıyla haberleştirmiştir. Haberin spotunda, Filistinlilerin protesto yaparken, kendilerine gerçek mermilerle saldıran İsrail askerlerinden hiç bahsedilmemiş, Filistinlilerin onlara taş atması, aradaki orantısız güce rağmen "çatışma" olarak işaretlenmiştir. Protestolarda en az 25 Filistinlinin bu çatışmalarda hayatını kaybettiği aktarılan haberde, bu insanların İsrail'in gerçek mermileriyle öldüğü bilgisine yer verilmeden, çatışmada öldüren taraf görmezden gelinmiştir. Daha önce *Le Figaro* gazetesinde de yer alan, AFP muhabirlerinin gözlemleri ekseninde oluşturulan haberde, çeşitli noktalarda toplanan binlerce göstericinin küçük gruplarla sınıra yaklaşmaya çalıştığı belirtilmiş, (Filistinlilerin) bariyerle saldırmaya çalıştığı, askerlere taş attığı, ancak karşılığında silahlı ateşe maruz kaldıkları bilgisi haberin kendi görüşü gibi içselleştirilerek verilmiştir. Haberde İsrail'in saldırılarının meşrulaştırılmasına yönelik bir yan anlam metinde üretilmiş, havadan broşürler atan İsrail ordusunun Gazzelileri gösterilere katılarak canlarını tehlikeye atıkları konusunda ikaz ettiği bilgisi herhangi bir kaynağa dayandırılmadan, İsrail'in iyi niyetine dönük meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Haberde sadece iyi niyetli bir İsrail prototipi çizilmemiş, ayrıca vatandaşlarını ve sınırlarını korumak için elinden ne gelirse yapan fedakâr bir devlet profili örtük olarak meşrulaştırılmıştır. Bunu görünür kılmak için İsrail Savunma Bakanlığı'nın; kimsenin güvenlik duvarına, askerlere ya da civardaki İsrailli sivillere saldırmasına izin vermeyeceği konusunda uyardığı dolaylı olarak aktarılırken, Savunma Bakanı Lieberman'ın, vatandaşlarını elbette her türlü imkanlarla savunacakları, sınırın zorlanmasına izin vermeyecekleri ikazında bulunduğu aktarılmıştır. Haberde fotoğraf kullanılmamış, onun yerine Filistinlilerin koşuşturduğu, yaralıların

taşındığı bir video yer almıştır.

Gazetede aynı gün yayınlanan bir başka haberde, Gazze Şeridi'nde İsrail askerleri tarafından en az 58 Filistinli öldürüldüğü ve 2400'den fazla kişinin yaralandığı *"Amerika'nın İsrail'deki Büyükelçiliği Kudüs'e taşınmasından dolayı meydana gelen protestolarda Gazze'de kanlı bir gün yaşandı"* başlığı ile haberleştirilmiştir. 2014'teki Gazze savaşından bu yana İsrail-Filistin çatışmasının en ölümcül günü olduğu vurgulanan haberde, Kudüs'teki ABD Büyükelçiliği'nin açılmasına karşı protestolarda çok sayıda Filistinlinin öldürüldüğü faili belli olmayan edilgen bir cümle yapısı içerisinde sunulmuştur. *"Pazartesi günü düzinelerce Filistinli öldürüldü"* ara başlığında da olduğu gibi sözcüksel olarak genelde edilgen cümle yapılarının tercih edildiği haberde, Gazze Sağlık Bakanlığı'nın ölü ve yaralı sayılarıyla ilgili açıklamalarına yer verilmiştir. Haberde ardalan bağlam bilgisi olarak, Donald Trump'ın, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul ettiğini açıkladığı 6 Aralık, "tarihi bir gün" olarak yorumlanmış ve ABD'nin, İsrail'in 70. yıldönümünde bu kararı uygulaması vesilesiyle stratejik müttefikine en büyük armağanı verdiğine dair söylem, gazetenin ABD'nin Kudüs kararını olumlu bulduğunu ve açıkça bunu meşrulaştırdığını göstermektedir.

Gazze'de, İsrail ordusu tarafından ağır bir şekilde korunan sınırlara yaklaşmaya teşebbüs eden ve askerle doğru taş atmaya çalışan protestocular, haberde "küçük göstericiler" olarak sanki gereksiz ayrıntılarmış gibi nitelendirilmiş ve bu hareketleri karşılığında askerlerin onlara silahla ateş etmesi haklılaştırılmaya çalışılmıştır. Haberde Filistin hükümetinin açıklamalarına da yer verilerek Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın İsrail'i "korkunç bir katliam" yapmakla suçladığı nötr bir biçimde aktarılmıştır. Abbas'ın Filistin'de üç gün yas ilan edildiğini ve Filistinlilerin 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşunu temsil eden Nakba gününde genel grev ilan ettiğini açıklaması haber içerisinde önemsiz bir ayrıntı gibi sunulmuştur. Haberin başlığındaki temel konu protestoda yaşanan ölümler iken, ayrı bir haber konusu olması gereken konsolosluk açılışı, *"Amerika Birleşik Devletleri'nin Kudüs'te Büyükelçiliğin açılışı"* alt başlığı altında haberleştirilmiştir. Haberin başlığı ve spotuyla uyumsuzluk oluşturan bu alt başlık altında açılışa dair İsrail başbakanının ve Trump'ın sözleri olumlu anlamda ön plana çıkarılarak

haberleştirilmiştir. Protestolara karşı İsrail ordusunun sınırda beklediği ve Filistinlilere öncesinde broşür attıkları hatırlatılan haberde ironik bir çerçeve oluşturulmuş, İsrail ordusunun, İsrail ve Gazze Şeridi arasındaki güvenlik duvarı boyunca en az üç silahlı grubunun patlayıcı yerleştirmeye çalıştığı bilgisi kullanılarak Filistinlilerin İsrail'in güvenliğini tehdit eden bir unsur olduğu söylemi haberde üretilmek istenmiştir. İsrail Savunma Bakanlığı'na dayandırılan bir başka ayrıntıda da birçok Hamas üyesinin kendilerini gizlemek için göstericilerin arasında sivil olarak katıldığı haberde ön plana çıkartılırken, bir sonraki cümlede ordunun Pazartesi (14 Mayıs) günü Gazze Şeridi'nin kuzeyinde bulunan Hamas'ın sahip olduğu bir askeri eğitim kampında belirlenen "beş terör hedefine" yönelik hava saldırısı düzenlediği bilgisi, göstericiler arasındaki Hamas üyelerinin terörizmle ilişkilendirilmesi düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

14 Mayıs tarihli bir başka haber, ABD'nin Kudüs konsolosluk kararına tepki gösteren Güney Afrika ve Türkiye ile ilgili olup *"Güney Afrika ve Türkiye İsrail'deki Büyükelçilerini geri çağırdı"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Haberin spotunda pazartesi günü yapılan protestolarda çok sayıda Filistinlinin öldürüldüğü ve salı günü BM Güvenlik Konseyi'nin acil toplanacağı bilgisi aktarılmıştır. Spotta, Filistinlileri öldüren İsrail askerine hiçbir şekilde vurgu yapılmazken, haberin girişine İsrail askerlerinin 58 kişiyi öldürdüğü 2400'den fazla kişiyi yaraladığı bilgisine yer verilmiştir. Haberde bir denge unsuru gibi sunulan Filistin ve İsrail taraflarının açıklamalarında, Filistin hükümetinin olayı "katliam" olarak haykırdığı (crié) olumsuz anlamda ön plana çıkarılırken, İsrail Başbakanı'nın "Hamas İslamcı hareketinin yönettiği 'terörist' [142] eylemlere karşı sınırlarını savunma hakkının olduğunu dile getirdiği" şeklindeki ifadesi İsrail'in daha sağduyulu bir anlayışla hareket ettiği gibi bir çerçevede oluşturulmuştur. Haberdeki ana başlık, ara başlıkta da aynen kullanılmış, en şiddetli tepkiyi Türkiye ve Güney Afrika'nın gösterdiği, İsrail'deki büyükelçilerini çağırdıkları, Türkiye'nin ayrıca ABD Büyükelçisini de bilgi almak için geri çağırdığı bilgisi haberleştirilmiştir. İsrail'e sert tepki gösteren Türkiye ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Binali Yıldırım ve Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamaları tırnak içinde ve nötr bir şekilde

[142] Vurgu habere ait.

aktarılmıştır.

"Fransa İsrail ordusunun uyguladığı şiddeti kınadı" ara başlığı kullanılan haberin devamında, Fransa'nın kınamasından önce insan haklarının ihlal edildiğini ifade eden STK'lar, Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün açıklamalarına yer verilmiş, örgütlerin "savaş suçlarının işlendiğini ileri sürdüğü" ifade edilerek, bu kurum ve kuruşların açıklamalarına katılmadıkları ve İsrail'in haklı olduğu görüşü çerçevesinde haber yeniden üretilmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un, İsrail silahlı kuvvetlerinin Gazze'deki Filistinli protestoculara yönelik şiddetini, Filistinli meslektaşı Mahmud Abbas ve Ürdün Kralı II. Abdullah ile telefon görüşmelerinde kınadığı tek bir cümle ile önemsiz bir detay gibi aktarılmıştır. Beyaz Saray sözcüsünün, ölümlerin sorumluluğunun tamamen Hamas'a ait olduğu ve Raj Shah'ın[143], Hamas'ın kasıtlı ve ukala bir biçimde İsrail'i provoke ettiğine dönük Filistin hakkındaki olumsuz sözleri haberde ön plana çıkarılırken, gazetenin kendi ülkesinin devlet başkanının "Fransa'nın, ABD'nin Kudüs'te büyükelçilik açma kararını onaylamadığını" yinelediği bilgisi haber içerisinde önemsiz gibi aktarılmıştır. *"ABD'nin kanuna aykırı kararı"* ara başlığı kullanılan haberin devamında ironik bir biçimde BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, İngiliz başbakanı Theresa May Moskova Kremlin Sözcüsü Dmitry Peskov'un sağduyu mesajlarına yer verilmiş, Kuveyt'in ise, BM Güvenlik Konseyine acil bir toplantı yapılması çağrısında bulunduğu aktarılmıştır.

Almanya Basınında ABD'nin Kudüs Büyükelçiliği'nin Açılışının Temsili

Amerika'nın Kudüs büyükelçiliğinin açılışı öncesi Gazze Şeridi'nde yaşananlar ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesinde "*Kudüs'te Büyükelçilik Açılışı"* üst başlıklı *"Toplu protestolar ilan edilmeden önceki genel boykot"* başlıklı haberle verilmiş, protestodan çekilmiş bir fotoğrafla da desteklenmiştir. Açılış saati ve davetli sayısı hakkında bilgi verilen haberde, büyük protestolara karşı İsrail polisi ve ordusunun tetikte olduğu vurgulanmış ve El Kaide terör örgütünün, Müslümanları, elçilik açılışı bahanesiyle ABD'ye karşı cihat çağrısı ile Gazzeli

[143] 2017- 2019 yılları arasında Beyaz Saray'da Basın Sekreteri Yardımcılığı ve Başkan Yardımcılığı yapmış Cumhuriyetçi bir siyasidir.

protestocuların birlikte anılması, Filistinlilerin gösterilerinin örtük olarak terör ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Haberde, açılış günü sabahı, Gazze'deki protestolardan önce tüm dükkanlar, okullar ve üniversitelerin kapatıldığı, kitlesel protestolara katılmaları için insanlara cami hoparlörlerinden çağrı yapıldığı ve otobüslerle insanların sokaklardan toplandığı bilgisi, protestoların resmi organlar aracılığıyla organize edildiğine dönük ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir. Bu boykota kıyı bölgesindeki bütün siyasi grupların çağrıldığı aktarılırken, özellikle vurgulanan Hamas'tan[144] "Radikal İslami Hamas" olarak bahsedilmiştir. 'Radikal İslam' tabiri, kasıtlı ve sistematik bir biçimde radikal ve İslam kavramlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olup, bu ifade terör örgütleri için haber söylemlerinde sıkça kullanılmaktadır. Bu bağlamda Hamas'ın, İsrail, Avrupa Birliği ve ABD tarafından terör örgütü olarak konumlandırdığı bilgisi aktarılarmıştır. Haberde açılışa katılan Trump'ın kızı, damadı, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı John Sullivan ve Maliye Bakanı Steven Mnuchin'in de katıldığı *"Açılış töreninde yüksek kalibreli konuklar"* ara başlığı ile kısaca özetlenmiştir.

Aynı gün açılışla ilgili haber, *"Kudüs'te Yeni Büyükelçilik"* üst başlığı, *"Trump: İsrail, kendi başkentini belirleme hakkına sahiptir"* başlığı ile verilmiştir. Haberin spotunda Amerikan Büyükelçiliği'nin Kudüs'te açılmasının birçok Filistinlinin hayatına mal olan şiddetli protestoları tetiklediği, buna rağmen İsrail Başbakanının bu durumdan hoşnut olduğu olumsuz anlamda ön plana çıkarılmıştır. Trump'ın İsrail'in kendi başkentini seçme hakkına sahip bağımsız bir millet olduğuna dair ifadesi ve açılışta konuşan diğer katılımcıların ifadeleri tırnak içerisinde doğrudan, nötr bir ifadeyle aktarılmıştır. Haberde Trump'ın damadı Kushner'ın, Gazze Şeridi'ndeki kanlı protestolarla ilgili olarak *"Şiddeti kışkırtanlar çözümün bir parçası değil bilakis sorunun bir parçasıdır"* sözleri doğrudan aktarılmış, sonrasında Kushner'ın "Trump'ın Orta Doğu için barış çözümü arayan ekibinin bir parçası" olduğu ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir. Ardalan bağlam bilgisi verilen haberde, Trump'ın 2016 yılının aralık

[144] Hamas, Filistin Ulusal Yönetimi'nde seçimle belirlenmiş Filistin Parlamentosunda çoğunluğu elinde tutan Filistinli paramiliter örgüt ve siyasi bir partidir. (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4650788.stm, Erişim: 01.05.2019)

ayında aldığı bu 'tartışmalı' kararı 'tek başına aldığı' ve uluslararası alanda sert bir biçimde eleştirilmesini olumlayan ve meşrulaştıran söylemsel yapıyı pekiştirmiştir. Haberin sonunda İsrail askerleriyle yapılan çatışmalarda Filistin Sağlık Bakanlığı'na göre 41 Filistinlinin öldürüldüğü, yaklaşık 1700 kişinin yaralandığı asıl fail göz ardı edilerek, sentaktik olarak edilgen bir cümleyle haber metninde yeniden üretilmiştir. Haberde İsrail başbakanı, Trump'ın kızı ve damadının yan yana oturduğu açılıştan çekilmiş bir fotoğraf kullanılmıştır.

ABD'nin Kudüs büyükelçiliğinin açılışının dördüncü gününde 17 Mayıs tarihli haber, olaylarda öldürülen Filistinlilerle ilgili olup, *"Öldürülenlerin çoğu Hamas üyeleri"* başlığı ile verilmiştir. Bu anlatım, öldürülenlerin terörist olduğu yönünde metinde örtük olarak şekillenmesine imkân sağlamıştır. Hamas'tan farklı açıklamalar gelmesine rağmen haberde, Hamas Temsilcisi Salah Bardawil'in (spotta ve haberin girişinde ismi verilmemiş) bu açıklaması tırnak işaretiyle aktarılmıştır. ABD ve AB'nin terör listesine aldığı Hamas, haberin spotunda ve girişinde "Radikal İslam Örgütü" olarak tanımlanmış ve örgütün bir temsilcisinin İsrail sınırında öldürülen 60 Filistinliden 50'sinin Hamas üyesi olduğunu söylediği (bu nedenle) Tel Aviv'in kendini onaylanmış hissettiği herhangi bir kaynağa dayandırılmadan İsrail'in dolaylı olarak desteklendiği bir söylem içerisinde üretilmiştir. Ölen 50 kişiden geri kalanların halktan olduğunu söyleyen Hamas Temsilcisi Salah Bardawil'in, ölenlerin silahlı mı siyasi kanattan mı olduğunun belirtmediği, Bardawil'in "resmi sayılardan"[145] bahsettiği vurgulanan haberde, silahlı veya sivil olmasının, öldürülme nedenini değiştireceği, ölümlerini haklı veya haksız duruma getireceğine dönük bir söylem üretilmiştir. Haberde Bardawil'in ölen 50 kişinin Hamas üyesi olduğu ön plana çıkarılmıştır. Hamas üyelerinin katil olarak tanımlandığı haberde, üst düzey bir Hamas temsilcisi olan ve Hamas'tan "büyük bir hareket" olarak bahseden Bassem Naim'in, katillerin "barışçıl"[146] bir şekilde protestolara katıldıklarını ifade etmesi ironik bir anlatı çatısı ekseninde kurgulanmıştır. Haber, İsrail'in saldırılarının haklı olduğunu ima eden bir anlatı

[145] Vurgu habere ait.

[146] Vurgu habere ait.

üzerine kurulmuştur. Bunu daha görünür kılmak için, İsrail ordusu ile hükümet sözcülerinin twitter'da bu açıklamaların barışçıl protestolar yapmadıklarının bir kanıtı olarak değerlendirildiği bilgisi, İsrail'i haklılaştırıcı bir söylem ekseninde yeniden inşa edilmiştir. Haberde ardalan bilgisi olarak ABD büyükelçiliğin açılışı nedeniyle Gazze Şeridi'nde Filistinliler ile İsrail Ordusu arasında yaşanan "kanlı çatışmalar" olarak tanımlanmış, İsraillilere taş atan Filistinlilerle, Filistinlilere gerçek mermiyle saldıran İsrail'in arasındaki orantısız güç, orantılı bir çatışma gibi aktarılmıştır. Haberde görsel bir unsur olarak da Filistinlilerin protesto alanından çekilmiş yerde yaralı bir adamın sürüklendiği fotoğraf kullanılarak haberin retoriği artırılmıştır.

İsrail'in, ABD'nin konsolosluk açılışını protesto eden göstericilere ateş açmasına tepki gösteren Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, İsrail'i Nazilere benzetmesi *Frankfurter Allgemeine* gazetesinde 19 Mayıs tarihinde *"Erdoğan İsrail'i Nazi yöntemleriyle suçluyor"* başlığı ile haberleştirilmiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) İstanbul'daki toplantısının nihai bildirisinde, şiddetle kınanan İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki "suç eylemleri" haberde özellikle vurgulanmış, ironik bir söylem ekseninde yeniden üretilmiştir. *"Nazilere benzer yöntemler"* ara başlığı kullanılan haberde, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İİT'nın açılış konuşmasındaki "Avrupa'da 75 yıl önce Yahudilerin yaşadığı korku ile kardeşlerimizin Gazze'de gördüğü vahşet arasında hiçbir fark yok" sözleri doğrudan aktarılmış ve Erdoğan'ın İsrail'i Nazi yöntemleriyle suçladığı örtük olarak reddedilmiştir. Haberde Erdoğan'ın sinirli bir şekilde konuşurken çekilmiş fotoğrafı kullanılarak, Erdoğan saldırgan bir tavır içerisinde gibi sunulmuştur. Ardalan bağlam bilgisi olarak, 60 Filistinlinin öldürüldüğü 2400 kişinin yaralandığı, İsrail'in kuruluşunun (Nakba) 70. yıldönümü dolayısıyla yaşanan protestolar sonucu gerçekleştiği belirtilen haberde, ne var ki asıl nedenin Nakba (felaket) gününe denk getirilen ABD'nin Kudüs büyükelçiliğinin açılışı olması hiç belirtilmemiş, bu da haberin tek yönlü anlamsal bir kapanma sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Uluslararası mecrada İsrail'in, eylemleri nedeniyle sert eleştirilerle karşı karşıya kaldığı ifade edilen haberde, İsrail'in eylemlerinin değil, İsrail'e yönelik eleştirilerin "sert" olduğu öne çıkarılarak İsrail'e bir meşruiyet kazandırılmak istenmiştir. Haberde İİT

toplantısında konuşan Erdoğan'ın sözleri ön plana çıkarılırken, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin toplantısına ve Konsey'in Komiserinin ifadelerine yer verilmesi, metin ve başlık arasında uyumsuzluk olduğunu kanıtlamaktadır. Haberde, Birleşmiş Milletler'de alınan kararda 47 üye devletten 29'unun oyuyla alınan ölümcül silah atışlarının bağımsız bir uluslararası komisyon tarafından soruşturulmasına karar verilmesinde İsrail'in suçlanma gerekçelerine yer verilmezken, İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın, İnsan Hakları Konseyini "ikiyüzlülük ve saçmalığın egemen olduğu otomatik bir İsrail karşıtı çoğunluğu olan bir organ" olmakla suçladığı ve İsrail'in, Konseyin kararını tamamen reddettiğine dair açıklamalar, haberin İsrail söylemini destekleyen bir söylem bağlamında inşa edildiğini göstermektedir. BM İnsan Hakları Komiseri Zeid Ra'ad El-Hüseyin'in Gazze Şeridi'ndeki ölümlerin "yasadışı güç kullanımı" olduğuna ve her iki taraftaki mağdur sayıları arasındaki "büyük farkın", İsrail'in "tepkisinin tamamen orantısız" olduğunu gösterdiğine dair açıklamalarına karşılık, İsrail'in BM Cenevre Büyükelçisi Aviva Ras Schechter ve ABD Temsilcisi Theodore Allegra'nın cinayetlerden İslami Hamas Hareketi'nin sorumlu olduğu ve İnsan Hakları Konseyi'nin taraflı hareket ederek şiddetin "gerçek suçlusu Hamas'ın görmezden geldiği" yönündeki açıklamaları Filistin'i suçlayıcı bir anlamsal çerçevede üretilmiştir.

Kudüs'te ABD Büyükelçiliğinin açılışı öncesi yapılması beklenen gösteriler ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde *"İsrail 'gazap günlerini' bekliyor"* başlığıyla haberleştirilmiştir. İsrail ve Filistin topraklarında, insanların yılların en büyük protesto gösterileri için hazırlandığı bilgisi verilen haberde, Filistinliler "gazap günlerine" çağrıldığı ve şiddetli çatışmaların beklendiği bilgisi verilmiştir. *"İsrail Ordusu ayaklanmaların olmasını bekliyor"* ara başlığı kullanılan haberde, Filistinlileri sınırdan geçmeye teşvik eden Hamas liderine uyarı gönderen İsrail ordu sözcüsünün açıklamaları doğrudan nötr bir şekilde aktarılmıştır. İsrail, ABD ve AB tarafından terör örgütü kabul edilen Hamas'a yönelik uyarı niteliğinde bir video yayınlayan İsrail'in; Hamas'ın evleri tahrip ettiği, tarım alanlarına saldırdığı

ve "masum erkekleri, kadınları ve çocukları"[147] katlettiğine dair iddiaları, haberde örtük olarak meşrulaştırılmıştır. Kendisi açılışa katılmayan Trump'ın, kızı ve damadının katılması *"Ivanka Trump ve Jared Kushner açılış için yola çıktı"* ara başlığı ile verilmiştir. Konu Trump'ın kızı ve damadı olmasına rağmen, bu bölümün girişinde Alman Dışişleri Bakanlığı'nın, vatandaşlarını İsrail ziyaretlerinde dikkatli olmaları konusunda uyardığı ve ayrıca ABD'ye ait kurum ve kuruluşlardan (14 Mayıs) Pazartesi günü kaçınılması gerektiğinin belirtilmesi başlıkla uyumsuzluk oluşturmuştur. ABD'nin de elçiliğin taşınmasından dolayı Müslüman devletlerde bulunan kurum ve kuruluşlarına yönelik saldırılardan korktuğu için korumalarını güçlendirdiği bilgisi, Müslümanların bir misilleme olarak fevri bir davranışla bu kurumlara saldırabileceği söylemi ekseninde yeniden üretilmiştir. Haberin devamında İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın açılış öncesi akşamı kutlamaya davet ettiği, dördü AB'den olmak üzere (Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Romanya) 86 büyükelçiden 33'ünün daveti kabul ettiği van Dijk'ın *sayı oyunu*[148] stratejisiyle pekiştirilmiştir. Haberde, Filistin'i işgal eden İsrail'in bu işgali "ilhak" olarak nitelendirilmiş ve Filistinlilerin Kudüs'ün doğu kısmını kendi devletlerinin gelecekteki başkentleri olarak savundukları ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir.

Açılış ve sonrasında yaşanan protestolar, olay günü *"'Tarihsel an': ABD Kudüs'te büyükelçilik açtı"* başlığıyla haberleştirilmiştir. Tematik olarak spot, ara başlık ve fotoğraf kullanılmayan haber, çok kısa bir şekilde açılışı özetlemiştir. Haberde, açılış anını 'tarihi an' olarak nitelendiren ABD Büyükelçisi David Friedman'ın, "bir kişinin cesareti sayesinde" yani ABD Başkanı Donald Trump sayesinde olduğuna dair sözleri ön plana çıkarılırken, açılış nedeniyle Filistin topraklarında kitlesel protesto gösterileri yapıldığı ve İsrail askerleriyle olan çatışmalarda 41 Filistinlinin vurularak öldürüldüğü önemsiz bir ayrıntı gibi aktarılmıştır.

Kudüs Büyükelçiliğinin açılışına karşı yapılan gösterilerde İsrail askerleri

[147] Vurgu habere ait.

[148] Güvenilirliği artırmak için rakamlar ve istatistikler kullanılarak ikna edici bir yöntem izlenmektedir (2003:100).

tarafından öldürülen Filistinlilerle ilgili olayın ilk saatlerinde *"Gazze Şeridi'ndeki protestolarda ölümler"* başlıklı haberin spotunda ölen ve yaralanan Filistinli sayısının yanı sıra İsrail ordusunun ateşli silahlarla ve göz yaşartıcı gazla tepki verdiği bilgisi haberleştirilmiştir. İsrail ordusunun, sabah saatlerinde Gazze Şeridi'ne yaklaşmamaları için Filistinlilere Arapça broşürler dağıttığı ve broşürlerde, "Hamas'ın seni kukla olarak acımasızca kötüye kullanmasına izin verme!" yazdığı, haberde İsrail'in uyarılarını kutsayan bir söylemle yeniden üretilmiştir. Bu söylemsel yapı, Hamas'ın, İsrail, AB ve ABD tarafından terör örgütü olarak konumlandırıldığı ve İsrail devletinin imhasına kendini adadığı bilgisiyle daha belirgin kılınmış, üretilmek istenen söylem olumsuzluk bağlamında ön plana çıkarılarak haberleştirilmiştir. *"Ordu ve polis tetikte"* ara başlığı kullanılan haberin devamında da ABD Başkanı Donald Trump'ın Tel Aviv merkezli temsilciğinin yerini değiştirme kararı Filistinlileri kızdırdığı ve uluslararası mecrada da büyük eleştirilerle karşı karşıya kaldığının reddine yönelik bir yan anlam metin söyleminde inşa edilmiştir. Dünyadan gelen tepkiler haberde, "uluslararası topluluğa göre" Kudüs'ün İsraililler ile Filistinliler arasındaki barış müzakerelerinde gelecekteki durumu açıklığa kavuşturulması gerektiği, ironik bir söylem ekseninde kurgulanmıştır.

Olayların ertesi günü olan 15 Mayıs'ta *"Şiddete sert eleştiri"* başlıklı haberin spotunda BM Güvenlik Konseyi'nin, Gazze'deki protestolardaki gerginliklerin artması konusunda görüşmeler yaptığı ve Türkiye'nin, İsrail Büyükelçisini ülkesine gönderdiği bilgileri haberleştirilmiştir. Haberin genel anlatısı İsrail'i haklılaştırma söylemi ekseninde oluşturulmuş, haberde oluşturulmak istenen söylem kaynak kurum/kişiler üzerinden inşa edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin istişarelerinde ABD'nin Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Nikki Haley'in, toplantıda İsrail'in yanında yer aldığı ve "Bu konseyde İsrail'den başka hiçbir ülke bu kadar suskunlukla kalamazdı" sözleri ön plana çıkarılarak İsrail'in meşruiyeti kaynak kişinin görüşüyle desteklenmiştir. Ara başlık ve fotoğraf kullanılmayan haberde, ardalan bağlam bilgisi verilmiştir. Protestolarla ilgili Alman hükümetinin açıklamalarına yer verilen haberde, hükümet sözcüsü Steffen Seibert'in konuşmasında Hamas'ı olayları tırmandırmakla suçladığı yönündeki

açıklamaları abartılı bir üslupla aktarılırken, İsrail'in sınırlarını koruma hakkına sahip olduğunu ancak oranını koruması gerektiği hafifletici bir söylemle yeniden üretilmiştir. İsrail'i kınayan Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un ifadelerinin doğrudan aktarıldığı haberde, Filistin yönetiminin ve olayı kınayan Türkiye'nin açıklamalarına yer verilmemiştir. Fakat Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın Washington'daki Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) temsilcisini geri çektiği ve Türkiye'nin de İsrail büyükelçisini geçici olarak görevden aldığı İsrail'e bir tepki eylemi olarak işaretlenmiştir. Haberde ayrıca İsrail ve Türkiye henüz 2016 yılında büyükelçilerini birbirlerine gönderdikleri hatırlatılarak, Gazze'ye giden yardım filosuna yapılan baskında 10 kişinin öldüğü Mavi Marmara baskını ile ilgili de bir ardalan bilgisi verilmiştir.

İngiltere Basınında ABD'nin Kudüs Büyükelçiliği'nin Açılışının Temsili

ABD büyükelçiliğinin açılışı ***Daily Mail***'de *"ABD, Kudüs büyükelçiliğini resmen törenle açtı"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Spot ve ara başlıkların kullanılmadığı haberin girişinde Amerika'nın tartışmalı Kudüs Büyükelçiliğini törenle resmen açtığı bilgisine yer verilmiştir. Genellikle etken yapıda cümlelerin tercih edildiği haberde, Amerika'nın barışı sürdürme kararlığı örtük olarak meşrulaştırılmıştır. Ardalan bağlam bilgisinden yoksun haberde, sınırda yaşanan olaylarda İsrail keskin nişancılarının bir tarafa yerleşerek sınıra yaklaşıp taş atan Filistinlileri dağıtmaya çalıştığı ve 37 Filistinlinin öldüğü yüzlerce kişinin yaralandığı kaynak gösterilmeksizin aktarılmıştır.

ABD'nin elçilik açma kararı sonrası çıkan olayları *Daily Mail* gazetesi *"Kudüs'te Amerika Birleşik Devletleri tarafından verilen öğle yemeği üzerine İsrail'in neşesi; Filistin'in öfkesi"* başlığı ile haberleştirmiştir. Haberin girişinde, İsrail Başbakanının kırmızı, beyaz ve yeşil renklerini giydiği magazinsel olarak aktarılırken, bunu Filistinlileri öfkelendirdiği önemsiz bir detay gibi sunulmuştur. Haberde İsrail askerlerinin protestocuların üzerine gerçek mermilerle ateş açtıklarına dair hiçbir bilgiye yer verilmediği gibi, ortada onlarca ölü ve yüzlerce yaralı olmasına rağmen tüm yaşananlar sadece Filistin'in öfkesi olarak nitelendirilmiştir. Haberde açılışta Netanyahu'nun açılış gününü "şanlı gün" olarak adlandırmasından, sahnenin dizaynına, katılımcılara maden suyu dağıtılmasından

iki Amerikalı rahip ile bir hahamın duasına kadar açılışa dair pek çok ayrıntıya yer verilmiştir. Filistin sözcüsünün, Trump'ın ABD'nin bölgede on yıllardır devam eden politikalarını değiştirerek bölgeye istikrarsızlık tohumları ektiğini "iddia ettiğini", halbuki Amerika Başkanı Trump'ın "bizim en büyük umudumuz barıştır" mesajını verdiği belirtilerek, Filistin'in açıklamaları Trump'ın sözleri üzerinden reddedilmiş ve böylece metinde üretilmek istenen söylemle ikili bir karşıtlık üzerinden bir taraf olumsuz olarak aktarılırken, diğer tarafın tutumu sorgulamaksızın örtük bir biçimde meşrulaştırılmıştır.

"Gazze şiddeti" ara başlığı kullanılan haberde yaşanan şiddetle ilgili bir cümleye bile yer verilmemiştir. Açılışta yapılan konuşmalar ve önemsiz detayların tekrar edildiği haberin devamında geniş bir uluslararası desteğe sahip olan Filistinlilerin Doğu Kudüs'ü, Batı Kıyısı ve Gazze hattını da içerecek şekilde, kurmak istedikleri devletin başkenti olarak düşündükleri, fakat İsrail'in, Doğu kısmı da dahil şehrin tümünü 1967 Orta Doğu Savaşı'nda ele geçirdiği ve şehri "sonsuz ve bölünmez başkenti" olarak tanımladığı ile ilgili bir ardalan bilgisi verilmeye çalışılmıştır. Ancak bu bilgi, Trump'ı olumlu olarak ön plana çıkarabilmek için verilmiştir. Çünkü haberde ABD yönetiminin bu tanımdan sakınırken şehrin son sınırlarının taraflar arasında belirlenmesi gerektiğinin altını çizdiği belirtilerek, ABD'nin aslında tarafsız olduğu haber metninde yeniden üretilmiştir. Gazze şiddetine yer verilmeyen haberde, gerçek mermi kullanımı ile ilgili uluslararası kınamalara maruz kalan İsrail'in; "Hamas militanlarının sınır hattından ülkelerine sızmasını engellemek için gerekli tedbirleri aldıklarını açıkladığı" bilgisi verilerek İsrail'in karşısında bir terör grubu olduğu ve İsrail'in kendisini bu şekilde savunmak zorunda kaldığı yönünde bir düşünce işlenmeye çalışılmıştır.

Gazze'de ölü sayısı ile ilgili olarak Daily Mail'de *"BM Filistin elçisi: Gazze'de 16 yaşın altındaki sekiz çocuk öldü"* başlıklı bir başka haberin girişinde ise elçinin Kudüs'te ABD'nin konsolosluk açılışı nedeniyle Gazze-İsrail sınırında 16 yaşın altında sekiz çocuğun hayatını kaybettiğini "iddia ettiği" belirtilmiş ve böylece kaynağın açıklamasının meşruiyetinin sorgulanması yönünde bir anlatı inşa edilmiştir. Haberin devamında Filistinlilerin barışçıl bir şekilde gösteri yaptıklarını

ve İsrail'in saldırısını kınayan BM Filistin elçisi Riyad Mansur'un açıklamaları tırnak içerisinde nötr bir şekilde haberleştirilmiştir.

The Guardian gazetesi, ABD elçiliğinin açılışı sırasında yaşanan olayları *"ABD elçiliği açıldığı sırada İsrail kuvvetleri, Kudüs'te protesto gösterilerinde onlarca Filistinliyi öldürdü"* başlığı ile haberleştirmiştir. Spotta, Gazze ve Batı Şeria'daki protestolarda 52 Filistinlinin öldürüldüğü ve yüzlerce kişi yaralandığı sözcüksel açıdan edilgen cümle yapısı ile verilmiş, haberde saat saat yaşanan gelişmeler (twitter, uluslararası haber ajansları vb.) farklı kaynaklardan aktarılmıştır. İsrail'in uluslararası arenada sıkça eleştirilmesi ile ilgili olarak *"İsrail, Kudüs büyükelçiliği protestoları sırasında Gazze cinayetleri karşısında isyan etti"* başlıklı 15 Mayıs tarihli bir başka haberin spotunda, 14 Mayıs olan açılış günü 2014'ten bu yana Gazze'deki en kanlı gün olarak tanımlanmış ve İsrail Başbakanı'nın, düzinelerce protestocunun ölümünden sonra "sınırlarını savunmak"[149] zorunda olduğunu söylediği nötr bir şekilde aktarılmıştır. Ara başlığın kullanılmadığı haberde çok sayıda görsel kullanılarak haberin retoriği artırılmıştır. Haberde İsrail'in sınırda protesto yapan on binlerce insandan 58 Filistinlinin öldüğü, 1200 kişinin yaralandığı haberde İsrail aleyhine olumsuz anlamda ön plana çıkarılarak hatırlatılmıştır. Haberde açılış ve protesto gösterileri kıyaslanmış ve Pazartesi günkü şiddet sahnelerinin, 60 km uzaktaki yeni elçiliğin açılışıyla keskin bir tezatlık oluşturduğu özellikle vurgulanmıştır.

"İsrail'in hava saldırıları Gazze'deki militan bölgeleri hedef alıyor" başlıklı 17 Mayıs tarihli bir haberinde, İsrail'in, Sderot kentinde bir binaya Gazze'den gelen bir makineli tüfeğin ateşine yanıt verdiği spota taşınmıştır. Haberde, İsrail'in 'militan yer' olarak tanımladığı şeylere hava saldırısıyla yanıt verdiği bilgisi bu tanıma mesafeli durulduğu fikrini desteklemektedir. Sentaktik olarak genellikle etken cümlelerin kullanıldığı haberde, ardalan bağlam bilgisi olarak ABD elçilik açılışı sırasında 60 kişinin öldüğü bilgisi verilmiştir. Gazze'deki insani krize dikkat çekilen haberde, Gazze'nin dünyadaki en yüksek işsizlik oranlarından birine sahip olduğu ve Trump'ın elçilik kararının Filistin'deki sıkıntıyı

[149] Vurgu habere ait.

daha da artırdığı vurgulanmış ve böylece haber, Filistinlilerin mağduriyeti ekseninde kurgulanmıştır. Ara başlığın kullanılmadığı haberde, Hamas yetkilisi olan Salah Bardawil'in, Pazartesi günü öldürülen 50 kişinin Hamas üyesi olduğunu açıklaması "iddia etti" sözleriyle aktarılırken, bu açıklamaya karşılık İsrail ordusunun, bu protestoların barışçıl olmadığını kanıtladığını "söylemesi" tarafların karşılıklı ifadelerine yer verilirken farklı söylem kalıplarının kullanıldığını göstermektedir. Gösterilerde ölen 50 kişinin, Hamas'ın silahlı kanadından mı yoksa sadece normal üyeler olup olmadığını Bardawil'in söylemediği belirtilen haberde, cümle arasında "Hamas'ın birçok Batı ülkesi tarafından terörist grup olarak sınıflandırıldığı" da belirtilmiştir.

4.2.6. İslam'a Bulaşan Terör: Cezayir'de Rehine Krizi

Günümüzde İslamofobinin en somut nedenlerinden birisi, İslam adına yapılan terör eylemleridir. İslam, İslamcılık, terörizm arasındaki sınırların ortadan kalkması her ne kadar 11 Eylül 2001 saldırıları gibi görünse de "İslam" ve "şiddet" arasında var olduğu kabul edilen ilişki 11 Eylül'den çok daha öncesine dayanmaktadır (Göknel, 2015b:13). Orta çağda İslam'ın "kılıç dini", "şiddet dini" olduğuna dair iddialar, bugün İslam'ın bir "terör dini" olduğu söylemine dönüşmüştür.

Avrupa medyasının, İslam'ı her fırsatta doğrudan ya da dolaylı olarak terörle ilişkilendirerek sunması Hafez'a göre "Hristiyan Batı'nın kadim hasımı olan İslam'ın Batı'yı iyiden iyiye tehdit etmeye başladığı algısını aktivite etmekte ve bir Müslüman öfkesinin oluşmasına ve yaygınlaşmasına yol açmaktadır" (Aktr., Gökçe ve Gökçe, 2015:75). Terör, hangi din veya milletten olursa olsun masum ve savunmasız insanları öldürdüğünde terördür. Fakat Avrupa medyasında, olayın faili ya da etkileneni değiştikçe "terör" tanımlaması da değişebilmektedir. Örneğin Suriye, Afganistan, Irak gibi Müslüman toplumlarında Müslümanlar tarafından yapılan terör eylemlerinde, Batı medyası genellikle "bombalı saldırı", "intihar saldırısı" gibi ifadeler kullanırken, Müslümanların Batılıları hedef aldığı saldırılar doğrudan "terör" olarak adlandırmaktadır. Kitlesel bir eylemi Hristiyan bir kişi Müslüman veya Hristiyan bir topluluğa yönelik olarak yaptığında "saldırgan", "psikolojik sorunları olan", "aşırı sağcı" vb. şekilde tanımlanırken, aynı eylemi bir

Müslüman yaptığında doğrudan "terörist" olarak etiketlenmektedir.

Çalışmanın bu kısmında 16 Ocak 2013 tarihinde, terör örgütü El Kaide'den ayrılan "Kanla İmza Atanlar Tugayı"nın Cezayir'in Ayn Emnas bölgesindeki Cezayir devlet şirketi Sonatrach, British Petrol (BP) ve Norveçli Statoil tarafından işletilen doğalgaz tesisine düzenlediği saldırının [150] Avrupa medyasında nasıl sunulduğu analiz edilmiştir[151]. Cezayir asıllı Muhtar Bin Muhtar'ın liderliğini yaptığı örgüt, Fransa'nın Mali'ye yaptığı askeri müdahaleyi durdurmasını talep etmişti[152]. Örgüt, dört gün süren baskında BP'nin pek çok milletten çalışanını rehin almış, 37 yabancı ve bir Cezayirli rehineyi öldürmüştü. Cezayir Başbakanı Abdulmelik Sellal'ın açıklamasına göre yaklaşık üçte biri Cezayirli olan, diğerleri ise 8 farklı ülkeden (Tunus, Mısır, Mali, Nijer, Kanada ve Moritanyalı vs.) toplamda 32 terörist öldürülmüştü.

El Kaide kökenli örgütün dört gün süren eyleminin ilk günü ve o günü takip eden hafta ile 16-23 Ocak 2013 tarihleri arasıyla sınırlandırılmıştır. Örnekleme dahil edilen gazetelerinden belirtilen tarihler aralığında olayla ilgili ***Le Figaro*** gazetesinde 114, ***Le Monde*** gazetesinde 11 haber yer almıştır. Her iki gazeteden 3'er haber analiz edilmiştir. Almanya basınında ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesinde 15, ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde ise olayla ilgili 17 haber yayınlanmıştır. Her iki gazeteden 3'er tane haber analiz edilmiştir. İngiliz basınından, ***Daily Mail*** gazetesinde 18, ***The Guardian'da*** 13 haber yayınlanmıştır. Bunlardan her iki gazeteden de 3'er haber analiz edilerek, olayla ilgili üç ülkedeki altı gazeteden toplamda 18 haber analiz edilmiştir.

Fransa Basınında Cezayir'deki Rehine Olayının Temsili

Cezayir'de BP gaz istasyonuna yapılan baskın olayın yaşandığı 16 Ocak tarihinde ***Le Figaro*** gazetesinde *"Rehine krizi/Cezayir: Bir mağdur?"* başlığı ile

[150] https://www.ntv.com.tr/dunya/bpye-el-kaide-baskini,jyN3QAuySUGVGYMtUlryng (Erişim, 04.05.2019).

[151] Charlie Hebdo, Belçika, Londra ve diğer Paris saldırıları gibi terör olayları yerine bu olayın seçilme nedeni, daha önce bu konuyla ilgili herhangi bir çalışma yapılmamasıdır.

[152]https://www.cnnturk.com/2013/dunya/01/19/cezayirdeki.rehine.eylemi.sona.erdi/693230.0/index.html (Erişim, 04.05.2019)

haberleştirilmiştir. Cezayir Basın Ajansı'na (APS) dayandırılan haberde, Cezayir'in güneydoğusundaki Ayn Emnas bölgesindeki baskın, "terörist"[153] saldırı olarak nitelendirilmiş ve saldırıda iki yabancı dahil olmak üzere bir kişinin öldüğü yedi kişinin yaralandığı bilgisi verilmiştir. Saldırganlardan biriyle konuşabilen AFP'ye göre, saldırı ve rehin alma olayının, Fransa'nın müdahale ettiği Kuzey Mali'den El-Kaide savaşçıları tarafından yönetildiği, haberin sonunda önemsiz bir ayrıntı olarak aktarılmıştır.

"Cezayir'de katil saldırı" başlıklı bir başka haberin spotunda "cihadistler" ifadesinin kullanılması ile cihad, terörle ilişkilendirilmiştir. Haber metninde de saldırı düzenleyenlerle ilgili sık sık "İslamcı terörist" vurgusu yapılmış, Cezayir İçişleri Bakanıyla görüşmek isteyen eylemcilere "Cezayir makamları teröristlerin taleplerine cevap vermeyecek ve herhangi bir müzakereyi reddedecek" açıklaması yapan bakanın sözleri doğrudan aktarılmıştır. Bakanın bu açıklamasına katılmadığını ima eden gazete, adı belirtilmeyen eski bir Cezayir istihbarat subayının, olayların seyrinin rehinelere iyi gelmediği ancak, ne pahasına olursa olsun teröristlerin tamamen ortadan kaldırılacağının oldukça açık olduğunda dair açıklamalarıyla bu düşünce desteklenmeye çalışılmıştır.

Le Figaro gazetesinde baskının ikinci günü olan 17 Ocak'ta Fransız Sud Ouest gazetesine demeç veren bir rehinenin haberi *"Bize iyi davranılıyor"* başlığı ile verilmiştir. Haberin girişinde 52 yaşında olduğu belirtilen Fransız bir adamın rehinelere "iyi muamele edildiğini"[154] söylediği bilgisi olumlu anlamda ön plana çıkarılmıştır. Rehinelere iyi davranan örgüt üyeleri için haberde "terörist" ifadesinin kullanılmadığı, onun yerine "El-Kaide'ye bağlı bir grup" ya da "El Kaide ağına bağlı kaçıranlar" gibi ifadeler dikkat çekmektedir. Çünkü bu rehinelere El Kaideli teröristlerin iyi davranması, örgüt ve mensupları için olumlu bir anlatı yapısı olacağı için haberde "terörist" nitelendirmesi yapılmamıştır. Sentaktik olarak genelde etken cümle yapılarının tercih edildiği haberde, ardalan bilgisi röportaj yapılan rehinenin anlatılarıyla aktarılmış ve retoriği artırmak için herhangi bir

[153] Vurgu habere ait.

[154] Vurgu habere ait.

görsel kullanılmamıştır.

Cezayir'in Ayn Emnas bölgesinde bulunan gaz istasyonuna yapılan baskınla ilgili ***Le Monde*** gazetesinde ilk haberler 17 Ocak tarihinde yayınlanmıştır. *"Cezayir: Rehine krizi anlatımı"* başlıklı haberin spotunda ve girişinde gaz kompleksine saldıranlar "İslamcılar" olarak tanımlanmış, saldırganların yalnızca dinleri vurgulanarak Batılı gözünde bütün Müslümümanların potansiyel anlamda birer terörist olduğu düşüncesi işlenmeye çalışılmıştır. Toplamda ölü sayısı hakkında ihtilaflı açıklamaların yapıldığı belirtilen baskınla ilgili olarak, saldırının başlangıcından bu yana her iki taraftaki toplam ölü sayısı ile ilgili olarak Cezayir güvenlik güçlerinin 18 saldırganın öldüğünü ve Cezayirli ve yabancı rehineler de ise en az on iki kişinin öldüğünü söylediği, İslamcıların ise elli kişinin öldüğünü açıkladığı nötr bir söylemle kıyaslanmıştır. *"Rehin alımı, çatışma ve baskın"* ara başlığı altında olayla ilgili olarak ardalan bağlam bilgisi verilmiş, tesise baskın yapanlar "İslamcı komando" olarak tanımlanmıştır. Komandoların, özellikle zor şartlar için özel olarak yetişen askerler olduğu düşünüldüğünde, haberde baskın yapanların İslam adına savaşmak için özel yetiştiği fikri oluşturulmaya çalışılmakta ve böylece rehinelerin, profesyonel Müslüman komandolar elinde olduğu ima edilmektedir. Saldırıyı üstlenen El-Muthalimin Tugayı'nın, başlangıçta "7 Amerikalı, Fransız, İngiliz ve Japon da dahil olmak üzere" 41 yabancı rehine aldıklarını ileri sürdükleri ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir. Haberde tesiste vatandaşları bulunan yabancı ülkelere danışılmadan Cezayir makamlarının 'teröristlere' karşı operasyon başlattığı birkaç kere vurgulanarak, olumsuz anlamda ön plana çıkarılmıştır. Havadan ve karadan yapılan operasyonda tesisin büyük çoğunluğunun ordunun kontrolünde olmasına rağmen eylemin hala devam etmesi, Cezayir ordusunun ve makamlarının beceriksizliği söylemi ekseninde yeniden üretilmiştir. Başta Fransızlar olmak üzere rehinelerin kesin sayısı ve uyruğu konusundaki açıklamalar *"Kaç rehine, kaç Fransız rehine, bilanço nedir?"* ara başlığı altında haberleştirilmiştir. Rehinelerin sayısı ve uyruğu konusunda büyük karışıklık yaşandığı vurgulanan haberde, "cihatçılar" olarak tanımlanan eylemcilerin çalışanları Cezayirliler ve yabancılar olmak üzere iki gruba ayırdıkları ve Cezayirlilerin birkaç yüz kişiden oluşurken, yabancıların kırka yakın kişiden

oluştukları bilgisi herhangi bir kaynağa dayandırılmadan verilmiştir. Cezayir ve Fransız medyasından yayın organlarının rehinelerin durumuyla ve sayısıyla ilgili farklı bilgilerin yer aldığı haberde AP'ye göre yüzlerce Cezayirli ile aralarında bir Fransız çiftin de bulunduğu yaklaşık 10 batılının kaçabildiği bilgisi biz-onlar karşıtlığı içerisinde dramatize edilerek aktarılmıştır. *"Rehin alan kişiler kimler ve istekleri nelerdir?"* ara başlıklı haberin devamında ise örgütle ilgili bilgi verilmiş, anonim kalma talebinde bulunan bir tesis çalışanına göre teröristlerin ayrıca "rehinelerini serbest bırakma karşılığında Cezayir'de tutuklanan yüz teröristin serbest bırakılmasını" talep ettiklerini iddia ettiği önemsiz bir ayrıntı olarak sunulmuştur. Haberde tesisin fotoğrafı, haritadaki konumu ve örgütün lideri El-Muhtar'ın da aralarında olduğu görsellerle haberin retoriği artırılmıştır.

Baskının olduğu gün *"Cezayir'de rehin alındığını iddia eden Al-Muthalimin Tugayı kimdir?"* başlıklı haberde, başlıktan da anlaşılacağı üzere örgüt hakkında bilgi verilmiştir. Haberin spotunda Muhtar El-Muhtar, yani Halid Ebul Abbas veya "Tek Göz" liderliğindeki El-Muthalimin Tugayının, Doğu Cezayir'deki Ayn Emnas'ı kaçırmaktan sorumlu olduğu bilgisi aktarılmıştır. Bu tugayın, 2012 yılı sonunda El-Kaide İslami Mağrip'ten (AQIM) muhalif olan ya da dışlanan bir gruptan geldiği, İslâm örgütler konusunda uzman olduğu ifade edilen Dominique Thomas'a dayandırılarak verilmiştir. Tugayın, iyi eğitimli ve iyi silahlanmış olan yaklaşık 200 ila 300 militandan oluştuğu vurgulanan haberde, saldırganların Cezayir hükümetine göre sadece Mali veya Libya'ya özgü değil, "başka bir sınır devleti"nin de olduğu yorumuna yer verilerek, örgütün yerel değil bölgesel bir örgüt olduğu kaynak görüşleriyle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Haberde, Muhtar El-Muhtar hakkında hayatıyla ilgili detaylara yer verilmiş, (tırnak içerisinde) *"Gangster Cihadist"* ara başlığı altında ise adam kaçırma olaylarından dolayı Sahra'da en önemli "cihatçı gangsterlerden" biri olarak kabul edilmesi ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir. Haberde ayrıca El-Muhtarın yerel halk arasında bir diğer lakabının da "Mister Marlboro" olduğu, insan kaçırmanın yanında, silahlardan uyuşturucuya ve sigaraya kadar çeşitli alanlarda kaçakçılık yaparak, Sahra'daki suça dayanan ve milyonlarca dolar olarak tahmin edilen paralel bir ekonomiyi beslediği bilgisi, İslamcı cihatçılık ve kaçakçılık ilişkisinin birbirine zıtlığı

ekseninde bir söylemle yeniden üretilmiştir. Hollanda Leiden Afrika Çalışmaları Merkezi'nden Profesör Stephen Ellis'in, El-Muhtar'ın Sahra'daki en ünlü savaş ağalarından biri olduğuna dair açıklamasıyla, terör uzmanı Dominique Thomas'ın El-Muhtar'ın durumunun, kaçakçılığa karşı erdemli ve sıkı bir örgüt olan ayrıldığı El-Kaide İslami Mağrip (AQIM) çizgisi ile farklılaştığına dair açıklaması, haberdeki cümleler arasında işlevsel bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Müslümanlar haberin öznesi olduğu için, haberin söyleminde cihad/ist, İslam/cı gibi kavramlar sözdizimsel olarak daha belirgin ve etken cümle yapıları içerisinde verilirken, Müslümanlar -Gazze'deki protestocular ya da Avrupa Adalet Divanı'nın kararında olduğu gibi- haberin nesnesi konumunda olduğunda daha edilgen cümle yapıları içerisinde haberleştirilmektedir.

Rehine krizinin son günü olan 20 Ocak tarihinde *"Cezayir: 'Biz, El Kaide, bu kutsanmış operasyonu ilan ediyoruz'"* başlıklı haberin spotunda, 'Cezayir cihad üyesi Muhtar El-Muhtar tarafından kaydedilen bir videoda, İslamcı ideali adına rehinelerin alındığını iddia ettiği' bilgisi haberleştirilmiştir. Haberin girişinde örgüt liderinin; *"Biz, El Kaide, bu kutsanmış operasyonu ilan ediyoruz"* açıklamasıyla giriş yapılmış Cezayir'deki gaz istasyonunda rehin alma olayını İslamcı sorumluluk adına üstlendiği olumsuzluk bağlamında ön plana çıkarılarak haberleştirilmiştir. Örgüt liderinin Muhtar El-Muhtar'ın kod adının yanı sıra gerçek adı olan Halid Ebu Abbas ile "tek gözlü (Le borgne)" ve "Mister Marlboro" lakapları da vurgulanan haberde, kurduğu örgütle ilgili kısa bir bilgi verilmiştir. *"Mali'deki müdahaleye karşı öneriler"* ara başlığı kullanılan haberin devamında örgütün Mali'ye yapılan Fransız askeri müdahalesine hava sahasıyla destek veren Cezayir'e karşı bir misilleme başlattığını iddia ettiği hafifletici bir söylemle yeniden üretilmiştir. Cezayir Haberleşme Bakanı Muhammed Said'in bir röportajda, örgütün başarılı olması halinde tüm gaz kompleksini havaya uçurmaya ve tüm rehineleri öldürmeye kararlı oldukları haberde ön plana çıkarılırken, buna karşılık El-Muhtar'ın videodaki açıklamasında rehine takası istedikleri önemsiz bir ayrıntı gibi aktarılmıştır. Saldırının sponsoru (Commanditaire) olarak nitelendirilen El-Muhtar'ın operasyonu Mali'den yönettiği hatırlatılan haberde, Cezayir özel kuvvetlerinin gerçekleştirdiği operasyon "mükemmel" olarak tanımlanmış ve 32

militanın öldürüldüğü bilgisi Cezayir İçişleri Bakanlığına dayandırılarak ve tırnak işareti kullanılmadan gazetenin kendi görüşü ekseninde kurgulanmıştır. Ardalan bilgisinin eksik verildiği haberde, örgüt lideri El-Muhtar ile rehine operasyonunu komuta eden Abdurrahman'ın fotoğrafları kullanılarak haberin retoriği artırılmıştır.

Almanya Basınında Cezayir'deki Rehine Olayının Temsili

Cezayir'de yakıt istasyonunda yaşanan rehine krizi 17 Ocak tarihinde ***Frankfurter Allgemeine*** gazetesinde, *"Cezayir'de terör dramı"* üst başlığı ve *"Rehineleri serbest bırakmak için askeri eylem sona ermedi"* başlığıyla haberleştirilmiştir. Spotta, Cezayir Hükümeti'nin operasyonunun devam ettiğine dair açıklaması ile Norveç, Birleşik Krallık ve ABD'nin bilgi yetersizliği ile Cezayir hükümetini eleştirdiği bilgisi aktarılmıştır. *"Kaç ölü olduğu belli değil"* ara başlığı kullanılan haberde, örgüt üyelerinden sık sık "İslamcılar" olarak bahsedilmiş, rehinelerin ırklarıyla ilgili detaylara yer verilirken, teröristler için Malili veya Cezayirli olup olmadıklarına dair bir bilgi vermek yerine doğrudan "İslamcı" oldukları belirtilmiştir. Böylece rehin alan (İslamcılar) ile rehin alınan (ABD'li, İngiliz, Fransız…) arasında din ve milliyet eksenli orantısız bir betimleme ortaya çıkmıştır. Krizin nedeninin Fransa'nın Mali'ye yaptığı operasyon olması, *"Mali için intikam"* ara başlığı altında detaylandırılmış ve baskınla birlikte, Mali'deki askerî harekâtın, dünyanın diğer yerlerinde İslamcılar tarafından gerçekleştirilen eylemlere yol açacağından korkulduğu, herhangi bir kaynağa dayandırılmadan, Müslümanların potansiyel anlamda saldırıda bulunabilecekleri örtük olarak meşrulaştırılmıştır. Haberde, grubun, hedeflerinin hava sahasını Fransızlara açan Cezayir hükümetinin olduğu yönündeki açıklamaya karşı, Cezayir'in İslamcılarla pazarlık etmeyi reddetmesi olumlu aktarımlarla konumlandırılmış ve metinde bir karşıtlık üretilmiştir. Örgütün lideri olan Muhtar El-Muhtar haberde 'İslamcı bir yeraltı savaşçısı' olarak tanımlanmıştır. "Yer altı savaşçısı" şeklinde bir söylem, failin daha mafyavari illegal işler yaptığına ilişkin bir anlatı oluşturmaktadır. Bu tabirin başına "İslamcı" kelimesinin gelmesi, bu illegal işlerin İslam adına yapıldığına dair bir düşünceyi pekiştirmektedir. Haberde örgütün, Cezayir ordusunun kurtarma girişimine başladığında gaz sahasındaki tesisleri havaya uçurmakla tehdit ettiği ön plana çıkarılmıştır. Haberde görsel olarak

yalnızca tesisin bir fotoğrafı kullanılmıştır.

Rehine krizinin üçüncü gününde, 18 Ocak'ta, *Frankfurter Allgemeine* gazetesinde *"Fransa, Cezayir'in kurtuluş eylemini savundu"* başlıklı haber, Fransız hükümetinin Cezayir'in yaptığı operasyona gelen eleştirileri reddettiği ile ilgilidir. İçişleri Bakanı Manuel Valls'ın Cezayir Güvenlik Kuvvetleri'nin konuşlandırılmasını savunduğu, devam eden bir görev sırasında eleştirel yorumlar yapmanın dost devletlere ait olmadığına dair açıklamaları tırnak işareti kullanılmadan gazetenin kendi görüşü gibi içselleştirilerek aktarılmıştır. Ardalan bağlam bilgisi kullanılmayan haberde, örgüt üyelerinden "radikal İslamcılar" olarak bahsedilerek dindar her Müslüman'ın potansiyel bir suçlu ya da terörist olabileceği düşüncesi işlenmeye çalışılmıştır. İngiltere Başbakanı David Cameron'ın Cezayir'in operasyonunu eleştirmesi *"Cameron: 'Yapabileceğimiz şekilde değil'"* ara başlığı ile aktarılmış, rehinecinin eylemlerini "vahşi ve acımasız" olarak kınadığı bilgisi haberleştirilmiş, haberde görsel olarak yine yalnızca gaz istasyonunun bir fotoğrafı kullanılmıştır.

Dört gün süren krizin ardından 20 Ocak tarihli *"Cezayir daha yüksel zayiat vermedi"* başlıklı haberde, kurtarma operasyonunu savunan Cezayir ordu sözcüsünün, operasyonun, teröristlerin tüm rehineleri öldürme ve gerçek bir katliama neden olma kararına verilen yanıt olduğuna dair açıklamaları doğrudan aktarılmıştır. Açıklamayı yapanlar da Müslüman olduğu için 'İslamcı terörist' ya da 'radikal İslamcı' gibi ifadelerin kullanılmadığı dikkat çekmektedir. 21'i rehine 32'si işgalci olmak üzere toplamda 53 kişinin öldüğünü söyleyen Cezayir kaynaklarına karşı, Cameron'ın daha fazla vatandaşın öldürüldüğüne dair düşüncesi, Cezayir yetkililerinin sağlıklı bir bilgi vermediğine dair imalı bir anlamsal çerçevede üretilmiştir. Olayı kınayan Amerikan Başkanı Barack Obama'nın da "İslamcı rehinecileri kan dökmekle suçladığı" ve saldırganların eylemlerini en keskin biçimde kınadığı bilgisi, rehinecilik, insan kaçakçılığı gibi bir anlatımla aktarılmak istenmiştir. Obama'nın Cezayir makamlarına her türlü desteği verdiği vurgulanan haberde, Birleşik Devletler'in bölgedeki "terörizm belası"[155] ile

[155] Vurgu habere ait.

mücadele etmek için ortaklarıyla yakın çalışmaya devam edeceği ve gaz alanına yapılan saldırının El-Kaide ve diğer şiddet içerikli aşırılık yanlılarının tehdidine yol açtığı yorumu yapılarak, haber ve yorum arasındaki çizgi silinmiştir. Ardalan bağlam bilgisi verilen haberde, retoriği artıracak herhangi bir fotoğraf kullanılmamıştır.

Cezayir'de gaz istasyonuna yapılan baskın, olayın gerçekleştiği gün ***Süddeutsche Zeitung*** gazetesinde *"İslamcı komando gaz alanını devraldı"* başlığı ile haberleştirmiştir. Haberin spotunda teröristlerin yaklaşık 40 kişiyi rehin aldığının iddia edildiği ve saldırganların görünüşte Mali'den geldiği enerji şirketi Statoil'in (BP gaz istasyonunun ortaklarından) bir sözcüsüne dayandırılarak aktarılmıştır. Haberde, 'El Kaide militanlarının', ağır silahlarla bir gaz istasyonuna düzenlediği baskında çok sayıda yabancıyı rehin aldığı ve en az iki kişi öldürüp en az yedi kişi yaralandığı bilgisi herhangi bir kaynağa dayandırılmadan verilmiştir. Haberin genelinde teröristler için "İslamcı" ifadesi kullanılmamış, fakat takas yapmak istedikleri rehineler İslamcı olarak tanımlanarak, teröristlerin İslamcı olduğu örtük olarak meşrulaştırılmıştır. Haberde, El-Kaide'nin İslami Mağrip Tugayı'nın (AQMI), Cezayir'in Fransa'daki Müslümanlara karşı komplo kurmakla suçladığı olumsuzluk bağlamında ön plana çıkarılarak haberleştirilmiştir.

Baskının ertesi günü Cezayir ordusunun başlattığı operasyonda yaşanan kayıplar, *"Rehineler ve kaçıranlar hava saldırısında öldürüldü"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Haberin spotunda Cezayir'in hava saldırısında birçok kişinin hayatını kaybettiği eleştirel bir söylem ekseninde üretilmiş, İngiliz hükümetinin Cezayir politikasını zaten eleştirdiği ve Avrupalı enerji şirketlerinin personelini ülke dışına taşıdığı bilgisiyle bu eleştiri çerçevelenmiştir. Haberde "İslamcı bir sözcü" olarak bahsedilen isimsiz bir kaynağa göre "İslamcı militan" olarak bahsedilen saldırganların liderinin saldırı sırasında öldürüldüğü sorgulanmaksızın kabul edilerek, haber gerçekliğinin kurgulanmasında aktif olarak kullanılmıştır. Bir televizyon kanalına dayandırılarak Cezayir'deki rehinelerin bir kısmının askerî harekât öncesinde patlayıcı kemer takmaya zorlandığı *"Rehinelerin patlayıcı kayışlar taşıması gerekiyordu"* ara başlığı kullanılarak aktarılmıştır. El-Kaide İslami Mağrip'in rehin alma nedenlerinin Mali'deki Fransız operasyonunun

olduğu, hatta hapishanedeki üyelerinin serbest bırakılması için 'şantaj yaptığı' belirtilen haberde, İslamcı olarak addedilen örgütün adam kaçırma, adam öldürme, şantaj gibi her türlü yasadışı ve insanlık dışı eylemler yapması, tüm Müslümanlara mal edilen bir söylemle örtük olarak inşa edilmiştir.

Rehine eyleminin üçüncü günü olan 18 Ocak'ta, *"Rehineler hala teröristlerin elinde"* başlıklı haberin spotunda, kurtarma operasyonunda yaklaşık 50 kişinin öldüğünün söylendiği ve ABD ile İngiltere'nin Cezayir'e sert eleştiriler yönelttiği herhangi bir kaynak gösterilmeden haberleştirilmiştir. Haber metninde Cezayir güvenlik güçlerinin, ülkenin doğusundaki "İslamcı teröristler" tarafından basılan gaz tesisinin kontrolünü ele geçirebildiği, din teması ekseninde yeniden üretilmiştir. *"Cezayir'in bilgi politikasına ağır eleştiri"* ara başlığı kullanılan haberde, tesisin ortakları olan veya tesiste vatandaşları bulunan Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Japonya, Fransa, İrlanda ve Norveç gibi ülkelerin, kendilerine bilgi vermeyen Cezayir'e yönelik tepkilerin meşrulaştırılmasına yönelik bir yan anlam oluşturulmuştur. Haberde ayrıca *"Cezayir danışma olmadan misyon başlattı"* ara başlığı altında, bilgilendirilmedikleri için tepki gösteren ülkelere karşın, Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande'ın Cezayir'deki yetkililer tarafından düzenli olarak bilgilendirildiği ironik bir anlamsal çerçevede kurgulanmıştır. Teröristlerle müzakereleri baştan itibaren reddeden Cezayir hükümetinin, birçok insanı öldürerek askeri bir saldırı başlattığı yorumu yapılan haberde, Batılı ülkelerin eleştiri söylemini destekleyen bir üslup kullanıldığı dikkat çekmektedir. *"Beyaz Saray "açıklık" çağrısında bulunuyor"* ara başlığı altında ise Amerika'nın Cezayir hükümetinden rehin alma konusunda "açıklık" istediği bilgisinden önce İngiltere başbakanı Cameron'ın operasyon öncesi bilgilendirilmediği ve başladıktan sonra haberi olduğu bilgisini önceleyen cümle yapıları tercih edilmiştir. Son olarak, bu konuyla ilgili *Süddeutsche Zeitung* gazetesinin diğer haberlerinde olduğu gibi bu haberde de hiçbir görsele yer verilmediği dikkat çekmektedir.

İngiliz Basınında Cezayir'deki Rehine Olayının Temsili

Cezayir'de BP gaz istasyonuna yapılan baskında alınan rehinelerle ilgili 18 Ocak tarihinde ***Daily Mail*** gazetesinde *"Sahra çölündeki Cezayir rehine katliamı*

sonrasında Amerikalı işçi hala kayıp; Savunma Bakanı teröristleri 'saklanacak hiçbir yeriniz yok' diyerek uyardı" başlıklı bir haber yayınlamıştır. Haberde, on beş ayrı ulustan en az 31 rehine ile 11 El Kaide militanının öldürüldüğü bilgisi herhangi bir kaynağa dayandırılmadan verilmiştir. Bu kadar çok ulustan rehine olmasına rağmen haberde Amerikan rehinelerinin durumu ön plana çıkarılmış, Fransa, Norveç gibi diğer ulusların rehineleri önemsiz bir ayrıntı gibi sunulmuştur. İngiliz Savunma Bakanı'nın Londra'daki Kings College Üniversitesi'ndeki konuşmasında; Cezayir'deki teröristlerin "saklanacak yeri olmadığı" uyarısı, metaforik bir anlatı içerisinde yeniden üretilmiştir. Teröristlerden birinin İngiliz aksanıyla çok iyi İngilizce konuşuyor olması haberin spotunda ve metninde birkaç kez tekrar tekrar vurgulanmış ve bu durumun İngiltere'de radikallerle bağlantılı kişilerin olabileceği korkusunu uyandırdığı yorumu yapılmıştır. El Kaide ve DAEŞ gibi terör örgütlerine Avrupa ülkelerinden birçok kişinin katıldığı göz önüne alındığında[156], böyle bir yorum, haberi okuyan kişinin dikkatini, iyi İngilizce konuşanların İngiliz kökenli El-Kaide militanı olabileceği düşüncesinden, bu olayın İngiltere'deki İslamcılarla bağlantılı olduğu düşüncesine kaydırmakta ve böylece İngiltere'de yaşayan Müslümanların El-Kaide ile irtibatlı potansiyel birer terörist olabileceği fikrini meşrulaştırmaktadır. Kaçan Cezayirli bir rehinenin, örgüt üyelerinin Müslümanlara tehlikesiz olduklarını söyledikleri, "Hristiyanların ve Kâfirlerin"[157] ana hedefler olduğunu açıklaması Hristiyanların can güvenliklerinin olmadığı biz-öteki ekseninde haberde yeniden üretilmiştir. Haberde örgüt üyelerinin El-Kaide bağlantılı terörist oldukları sıkça vurgulanmış ve "bir yakıt kompleksine saldırı düzenleyen, yüzlerce rehineyi serbest bırakıp düzinelerce rehinenin ölümüne neden olan" ifadeleriyle tanımlan örgütün, başka yakıt tesislerine de saldırma tehdidinde bulunduğu kaynak gösterilmeden, bir varsayımla ve abartılı bir üslup kullanılarak gazetenin kendi görüşü gibi haberleştirilmiştir. Haberde ardalan bilgisi olarak bu krizin nedeninin Fransız ordusunun eski kolonisi olan Mali'de rehineleri elinde bulunduran El-Kaide müttefiklerine saldırdığı

[156] https://www.cnnturk.com/video/dunya/avrupali-yonetmenin-oglu-el-kaideye-katildi (Erişim, 08.05.2019).
https://www.trthaber.com/m/?news=avrupa-ulkelerinde-panik-deas-militani-vatandaslari-ne-olacak&news_id=405894&category_id=4 (Erişim, 08.05.2019).
[157] Vurgu habere ait.

bilgisiyle, örtülü bir şekilde Fransa'nın bu olayın müsebbibi olduğu ironik bir anlamsal çerçevede üretilmiştir. Haberde, farklı uluslardan rehinelerin eşleri ve çocuklarının ifadeleri masumiyetleri bağlamında dramatize edilerek kurgulanmıştır. Haberde, siyasilerden, teröristlere, gaz istasyonunun fotoğraflarından rehinelerin aileleriyle çekilmiş fotoğraflarına kadar pek çok görsel kullanılarak haberin retoriği artırılmıştır.

Cezayir'deki rehine krizi devam ederken 18 Ocak tarihinde *"'Biz teröristlerle masaya oturmayız': Dışişleri Bakanlığı Cezayir'de ele geçirilen iki Amerikan rehineye karşılık hapisteki aşırı sağcıların serbest bırakılması isteğini reddettiğini söyledi"* başlıklı haberinde *Daily Mail,* rehineciler Birleşik Devletlerin her ikisi de Amerikan hapishanelerinde bulunan Ömer Abdül Rahman ve Aafia Siddiki'nin serbest bırakılmasını istediklerini spottan vermiştir. Fakat Teksas vatandaşı olan Frederick Buttaccio'nun Cezayir askeri kuvvetlerinin kanlı kurtarma operasyonunda öldürüldüğünün ortaya çıkması üzerine, ABD'nin rehine takası talebini reddettiği haberin girişinde önemli bir detay olarak ön plana çıkarılmıştır. El Kaide'nin rehine takası talebi haberde "cüretkâr" olarak yorumlanmış ve ABD'nin bu talebi anında reddettiği ve teröristlerden gelen böylesi tekliflerin daima reddedileceğini ifade etmesi, arada rehin alınmış insanlar olmasına rağmen ABD'nin iletişim kanallarını kapatılması haberde meşrulaştırılmıştır. Haberde örgütün serbest bırakılmasını istedikleri hakkında -fotoğrafları da kullanılarak- bilgi verilmiş, "Kör Şeyh" lakaplı Ömer Abdül Rahman'ın (74), New York şehrindeki önemli yerlere yönelik bombalı saldırı planlama ve 1993 Dünya Ticaret Merkezi bombalı saldırısını yönettiği ve Pakistanlı kadın nörolog Aafia Siddiki'nin (40) ise Afganistan'da FBI ve Birleşik Devletler askeri personellerine ateş etme suçundan 86 yıllık bir hapis cezasına çarptırıldığı bilgisi ulusal güvenlik görüşü bağlamında kurgulanarak, bu tutukluların ABD için bir tehdit olduğuna dönük bir söylem üretilmiştir. Gazetenin bir önceki haberinde herhangi bir kaynak gösterilmeden "teröristlerin diğer enerji tesislerine saldırma tehdidinde bulundukları" bilgisi, Reuters'a dayandırılmıştır.

Haberde Cezayir'in rehine kurtarma operasyonundan başta Amerika olmak üzere diğer ülkelerin haberinin olduğu sık sık vurgulanmış, rehineleri kurtarmak

yerine bu operasyonun kaosa yol açtığı ve Cezayir'in Amerikan Özel Kuvvetleri'nin yardım tekliflerini de geri çevirdiği, Cezayir'i suçlayıcı bir şekilde sunulmuştur. Bunu daha görünür kılmak için, Londra'dan adı belirtilmeyen bir yetkilinin, onlardan işleri alelacele yapmamalarını istemelerine rağmen yine de böyle yaptıkları, onlar kendi bağımsız bölgeleri olmasından dolayı bunun kendi operasyonları olduğu konusunda ısrarcı olduklarına dair ifadelerine yer verilmiş ve böylece Cezayir'in başarısız olduğu düşüncesi işlenmeye çalışılmıştır. Bu olayın, "şiddete alışkın" olarak tanımlanan Cezayir halkını "bile" şaşırttığı vurgulanan haberde, 1990'lardaki Cezayir'in kanlı ortamının kârlı petrol ve gaz endüstrisine zarar vermediği, ironik bir anlamsal çerçeve içerisinde üretilmiş, günümüz Cezayir'i ile 1990'ların kanlı Cezayir dönemi kıyaslanarak bugüne dair olumsuz bir anlatı oluşturulmuştur. Haberde ayrıca bu kriz ile 1979'da İran'da 52 Amerikalı yetkilinin öldürüldüğü rehine krizi arasında referansal bir ilişki kurulmuş ve o olaydan bu yana, bu krizin en ciddi fiyasko olduğu adı, ülkesi vs. belli olmayan "diplomatlar"a dayandırılarak verilmiştir.

Cezayir'deki rehine krizinin sona ermesinden iki gün sonra 22 Ocak'ta, rehin alınan Fransız bir kadının yaşadıkları *"'En iyi ihtimalle vurulurdum. En kötü ihtimalle, bir kadın olarak, size bir şey söylememe gerek yok sanırım': Kadın gaz tesisi çalışanının El-Kaide tarafından tecavüze uğrayacağına yönelik yaşadığı korkunç çile"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Başlıkta ve haber metninde Fransız kadın hemşire Muriel'in tecavüz edilme korkusu yaşaması rehinenin ağzından verilerek, haberin retoriği artırılmıştır. Ayrıca Fransız olduğu için Muriel'in özellikle hedef haline gelebileceği düşüncesi, haberde dramatize edilerek aktarılmıştır. Haberde, operasyonun Kanadalı bir kişi tarafından yönetildiği iddialarının söz konusu olduğu, ölü iki teröristin üzerindeki belgelerden Kanadalı olduklarının anlaşıldığı nötr bir söylemle haberleştirilmiştir. Daha önce yüzlerce İngiliz'in ve Batılının Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki savaşa katıldığı hatırlatılan haberde, böyle bir iddianın çok da imkânsız olmayacağına dair bir anlatı oluşturulmuştur. Bu ihtimali daha somut bir şekilde ortaya koymak için, Müslüman olup cihad için örgütlere katılanlardan bazıları ile ilgili detaylar vererek, İslam'ı seçen Batılıların da terörist olabileceği söylemi üretilmek istenmiş ve böylece

İslam'ın terör ile ilişkili olduğu örtük olarak meşrulaştırılmıştır.

Saldırının yaşandığı gün ***The Guardian*** gazetesi olayı *"Cezayir baskınında militanlar Batılı firmanın çalışanlarını rehin aldıktan sonra iki kişiyi öldürdü"* başlığı ile duyurmuştur. Haberin spotunda Norveç, Japonya ve İrlanda konsolosluklarının, vatandaşlarının rehin alındığını doğruladığı ve saldırıyı iki İslami grubun üstlendiği, terör üzerinden değil, İslam üzerinden olumsuz anlamda ön plana çıkarılmıştır. Söyleminde sık sık militanların "İslamcı" olduğu vurgulanan haberde, örgütle ilgili olarak önce, "Maskeli tugay" ve "kanla imza atanlar" adlı iki grubun saldırıyı üstlendiği ve her iki grup liderinin de El-Kaide lideri El-muhtarla bağlantılı olmasının muhtemel olduğu bilgisi verilmiş, daha sonra El-Muhtarın "maskeli tugay" veya "kanla imza atanlar" adını verdiği bir örgüt kurduğu herhangi bir kaynak gösterilmeksizin çelişkili bir biçimde haberleştirilmiştir. Örgütün bu baskını, Washington'ın nakliye ve istihbarat yardımıyla desteklediği Fransa'nın cihatçı gruplara karşı Mali'de yaptığı operasyona misilleme olarak yapması, Fransa'nın operasyonunu haklılaştırıcı bir söylemle yeniden üretilmiştir. Sentaktik açıdan genellikle etken cümle yapılarının tercih edildiği haberde, yalnızca yakıt istasyonunun olduğu bir görsel kullanılmıştır.

Baskının ertesi günü Cezayir kuvvetlerinin müdahalesi gazetede, *"Cezayir: Birçok rehine özel kuvvetlerin harekete geçmesi üzerine ölüm korkusu yaşadı"* başlığı ile haberleştirilmiştir. Haberin girişinde, düzinelerce yabancı işçi ve yüzlerce Cezayirlinin, Cezayir çölünün derinliklerinde 24 saatten fazla rehin tutulduğu dramatize edilerek aktarılmıştır. Devamında, İslamcı militanların ele geçirmiş oldukları gaz kompleksini bubi tuzaklarıyla kuşatmış olabileceği veya ellerinde bulunan rehinelere patlayıcı kemerler takmış olabilecekleri düşünüldüğü herhangi bir kaynağa dayandırılmadan gazetenin kendi görüşü gibi sunulmuştur. *Daily Mail* gazetesi Cezayir'in Batılı ülkelerden habersiz yaptığı ve pek çok rehinenin ölümüne neden olan operasyon için eleştiriler üzerinden Cezayir'i olumsuzlayıcı bir söylem üretirken, *The Guardian* ise on yıldır iç savaşla mücadele eden Cezayir'in ciddi operasyonlarla yüzleştiği ve gaz kompleksi olayında da tesise girip ölü ve yaralıları göze almak ile krizin yoğunlaşmasına rağmen dışarıda beklemek arasında kaldığı, Cezayir'in operasyonda iyi niyetli bir yaklaşım

sergilediği düşüncesi olumlu anlamda ön plana çıkarılmıştır. Haberde teröristlerin, Cezayir'de hapiste bulunan İslamcıların serbest bırakılmasını talep ettiği belirtilirken, Amerikan hapishanelerindeki iki kişinin serbest kalmasıyla ilgili taleplerine yer verilmemiştir. Tesisten kaçmayı başaran Cezayirli Abdulkadir'in, teröristlerin Müslümanlara zarar vermeyeceklerini, sadece Hristiyanlarla ve kâfirlerle ilgilendiklerini söylediği haberde birkaç kez vurgulanmış, bu saldırının bir protestonun da ötesinde Hristiyanları hedef alan teolojik temelli bir saldırı olduğu düşüncesi işlenmeye çalışılmıştır. Gaz kompleksi ile ilgili bilgi verilen haberin devamında, Cezayir'in önemli bir gelir kaynağı olması açısından bu tesise ne kadar muhtaç olduğunun meşrulaştırılmasına yönelik bir yan anlam metin söyleminde üretilmiştir. Ayrıca kaynak göstermeksizin Cezayir'in, tesisin bulunduğu Sahel bölgesinin, politik ve dini aşırılığın merkezi haline gelmiş olmasına rağmen devletin petrol ve gaz tesislerini son derece başarılı bir şekilde güvende tutmayı başardığıyla gurur duyduğu bilgisi haberin tek yönlü anlamsal bir kapanma süreci yaşanmasına neden olmuştur. Haberde, sabahtan akşama kadar Cezayir devletinin tesislerin yakınına kimsenin yaklaşmasına izin vermediği, Cezayir devletinin iç karışıklığa rağmen yabancı teşebbüsleri koruyucu olduğunu ima eden bir anlatı çatısının oluşmasını sağlamıştır. Haberde retoriği artırıcı fotoğraflar kullanılmamış, yalnızca tesisin uzaktan çekilmiş bir görseline yer verilmiştir.

Rehine krizinin ikinci gününde *"Bay Marlbora: Cihad, 'ölüden' geri Cezayir gaz sahası baskını başlatmak için geri döndü"* başlıklı haberin spotunda El-Muhtar'ın kaçırma olayının arkasında olduğunun iddia edildiği ve muhtemel sebeplerin diğer savaş ağalarıyla olan ilişkileri zorladığına dair yorum, haber-yorum arasındaki çizginin sınırlarını muğlak hale getirmiştir. Sigara kaçakçılığı yüzünden "Bay Marlbora" olarak da adlandırılan El-Muhtarın militanlığı haberde sık sık "İslamcı" kavramıyla birlikte kullanılarak El-Muhtar'dan çok İslam, burada olumsuz bir özne olarak ön plana çıkarılmıştır. Haberde, El-Muhtarın yaşı, doğum yeri, cihada başlaması gibi bilgilere yer verilmiş, iki yıl süren "İslami militanlık kariyerine" girdiği, İslam'da terörist eğitimiyle ilgili kariyer planlaması yapılacak bir mecra varmış gibi ironik bir söylem haberin merkezine yerleştirilmiştir. El-

Muhtarın ayrıldığı İslami Mağrip El-Kaide'den (AQIM) nasıl ayrıldığı, diğer gruplarla ilişkisi vb. pek çok detaya yer verilen haberde, onun rehineleri öldürme konusunda AQIM'deki rakiplerinden daha pragmatist olduğu ve bir anlaşmayı müzakere etme ihtimalinin daha yüksek olduğu diğer terör grupları ile kıyaslanarak, daha rasyonel bir beklenti içerisine girildiğine dair bir dil kullanılmıştır. Haberin ana teması El-Muhtar olduğu için, haberde yalnızca onun fotoğrafı kullanılmıştır.

SONUÇ

"İslam korkusu" anlamına gelen İslamofobi, günümüzde sıkça duyduğumuz bir kavramdır. İslamofobinin üretim ve dağıtım mekanizmasında en önemli mecralardan biri medyadır. Bu çalışmanın temel amacı da İslam ve Müslümanlarla ilgili olay ve kararların, Batı Avrupa basınında nasıl temsil edildiği, bireysel ya da kolektif Müslüman kimliğinin nasıl inşa edildiğinin ortaya konmasıdır. Bu bağlamda çalışma kapsamında Avrupa'da Müslüman nüfusun en çok olduğu Fransa'dan *Le Figaro* (sağ) ile *Le Monde* (sol), Almanya'dan *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (sağ) ile *Süddeutsche Zeitung* (sol) ve İngiltere'den *Daily Mail* (sağ) ve *The Guardian* (sol) gazeteleri incelenmiştir.

Bu çalışmanın uygulamasını daha sistematik bir hale getirmek için, çalışmanın birinci bölümünde, *oryantalizm, teolojik, kültürel, ekonomik, politik* ve *terör* olmak üzere, İslamofobiyi besleyen nedenler olarak nitelendirilen etmenlerden yararlanılmıştır. Böylece haber analizleri için bu nedenlere karşılık gelebilecek olaylar amaçlı örneklem yoluyla seçilmiş ve üç ülkeden toplamda altı gazetede konuyla ilgili yer alan haberler incelenmiştir. Tüm konularla ilgili toplamda 1008 haber incelenmiş ve bunlardan 103 tanesi analiz edilmeye uygun görülmüştür. Bu analizlerden çıkan sonuçlar, her bir olayda farklılık gösterdiği için genel bir değerlendirme yapmak mümkün olmamış, her bir haber konusu kendi içerisinde ayrıca değerlendirilmiştir.

Çalışmada ilk olarak, Doğulu Müslüman bir kadın olan Ferhunde'nin, 19 Mart 2015'te Afganistan-Kabil'de muska yazan bir mollayla tartışması üzerine mollanın, Kuran'ı yaktığına dair iftira atması üzerine büyük bir kalabalık tarafından Ferhunde'nin sokak ortasında öldürülmesinin Avrupa basınında nasıl haberleştirildiği, kendisine ne derece yer edin(ebil)diği ve nasıl temsil edildiği yayınlanan haberler üzerinden *oryantalizm* bağlamında incelenmiştir. Örnekleme dahil edilen 6 gazeteden olayla ilgili toplamda yalnızca 14 haber yayınlanmış, biri video haber olduğu için 13 haber analiz edilmiştir. Öyle ki Almanya'da sağı temsil eden *Frankfurter Allgemeine* gazetesinde olaya hiçbir şekilde yer verilmemiş, Ferhunde, gazetede olumsuz bile olsa temsil hakkına sahip olmayan bir "öteki" olarak konumlandırılmıştır. Olay, gazetelerde genel olarak 3-4 gün sonra haber

olmuştur. Haberlerde, üretilmek istenen söylem resmi olmayan kaynak kişilerin, özellikle sürekli Afgan polisini suçlayan, Afganistan'da kadınların geleceği hakkında endişe duyan self oryantalist bakış açısı üzerinden kurgulanmış ve olay İslam ve Müslümanlıkla ilişkilendirilen bir anlatı çerçevesinde sunulmuştur. Ferhunde olayı ile ilgili olarak Batılı kurum ve kuruluşlardan herhangi bir kınama gelmemiş, yalnızca New York merkezli İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch-HRW) *"Kabil sokaklarında korumasız bir kadının gaddarca öldürülmesi"* başlıklı oryantalist bakış açısı ekseninde bir bildiri yayınlamıştır. Rapora İngiliz *The Guardian* gazetesi dışında yer veren olmamış, fakat bu rapora da Ferhunde'yle ilgili bir haberde kısaca yer verilmiştir. Haberlerden ortaya çıkan, Batı'nın oryantalist bakış açısının, günümüzde medya haberlerinde de kendini hissettirdiğidir. Doğulu Müslüman kadın, "öteki" olarak ya acınası bir halde temsil edilmiş ya da bir hiç olarak görüldüğünden acınacak bir halde bile temsil edilmemiştir. Halbuki böyle bir olayda mağdur Batılı bir kadın olsaydı gerek medyanın gerek Batılı kurum ve kuruluşların olaya bakışının ve tepkisinin çok farklı olacağı söylenebilir. Eleştirel söylem analizinde bir kavram, olay veya olgudan az bahsedilmesi ya da hiç ifade edilmemesi iki anlama gelmektedir. İlki söz konusu kavram, olay veya olgunun işaret ettiği gerçekliğin farkında olunmaması -ki bu Batı medyası açısından pek mümkün görünmemektedir- diğeri, bu kavram/olayın özellikle yok sayılması anlamına gelmektedir ki her iki anlamda da varolan gerçek, dışarıda bırakılmaktadır.

İslamofobiyi besleyen en temel etmenlerden birisi olan *teolojik* nedenlere karşılık gelebilecek bir olay olarak, 15 Mart 2019 tarihinde Yeni Zelanda'nın Christcurch kentinde Cuma namazı vakti 50 kişinin ölümüne neden olan cami saldırıları seçilmiştir. 6 gazeteden toplamda 447 haber yayınlanmış bunların içerisinden 22 haber seçilerek analiz edilmiştir. Çıkan sonuçlara göre; saldırganın amacı öncelikli olarak teolojik nedenlere dayanmasına rağmen, altı gazetenin beş tanesinde saldırganın "terörist" ve olayın "terör saldırısı" olmadığına dönük bir söylem inşa edilerek, olay ırkçılık, aşırı sağ görüşleri bağlamında ele alınarak meşrulaştırılmıştır. Seçilen gazeteler arasından yalnızca *Le Monde* gazetesi, temelleri eksik olmakla birlikte olayı İslamofobik olarak değerlendirmiş, saldırı için

"terör saldırısı" ifadesini kullanmıştır. Yeni Zelanda devletinin en yetkili ismi olan Başbakan Jacinda Ardern tarafından olay "terör" olarak nitelendirilmesine rağmen, resmi kaynağın aktarımı bile görmezden gelindiği ya da önemsiz bir detay olarak sunulduğu görülmektedir. Fakat Fransa solu *Le Monde* ve Almanya solu *Süddeutsche Zeitung* hariç diğer gazeteler söylemlerinde, fail için "terörist", olay için "terör saldırısı" ifadelerinden özellikle kaçınmış, saldırganın Batılı beyaz bir Hristiyan olması nedeniyle "terörle" ilişkilendirilmesi açıkça reddedilmiştir. Müslümanların doğrudan öznesi olduğu saldırılarla ilgili haberlerde daima "İslamcı terör/ist" gibi ifadeler kullanılırken, "Hristiyan terörist" şeklinde bir ifadeye yer verilmediği gibi, bu olayda saldırganın Hristiyanlığına dair en ufak bir ima yapılmamıştır. İngiliz solu *The Guardian* ve diğer sağ görüşlü gazeteler ise saldırganı, "aşırı sağcı" ve "faşist" olarak tanımlamış hatta bazı haberde "saldırgan olduğu iddia edilen" ifadesi kullanılarak saldırganın Tarrant olduğuna dair bir meşruiyet şüphesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca *Le Figaro, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Daily Mail* ve *The Guardian* gazeteleri haberlerinde, "ırkçı", "faşist", "aşırı sağcı" ifadelerini "terörist" söylemine tercih etmiş, mesela *Daily Mail,* saldırganın aile bireyleriyle konuşup onun "psikolojik rahatsızlıkları" olduğu yönünde bir anlatıyı haber söylemlerinde oluşturarak, saldırganın ve saldırının çok açık olan İslam karşıtı boyutunu, basit bir tabirle, "delilik" düzeyine indirgemiştir. Böyle bir indirgeme Müslümanlara hiçbir şekilde yapılmamakta, Batılı ile benzer bir saldırı yapan Müslüman'a her zaman akıl sağlığı yerinde muamelesinde bulunulmaktadır. Ayrıca saldırganın tarihsel bir anlatı üzerinden organize ederek yapmış olduğu saldırısına yüklediği tarihsel İslam düşmanlığı, incelenen gazetelerin birçoğunda görmezden gelinmiş ve haber söylemlerinde bu doğrultuda bağlam bilgisinin kasıtlı bir şekilde gizlendiği görülmüştür.

İslam'ın Batı değerleriyle uyuşmadığına dair bakış açısı, Avrupa kamusal alanında görünürlüğü yüksek olan camii, başörtüsü, ezan gibi dini göstergeler üzerinden sıkça tartışılmakta, İslam dininin bu sembolleri Avrupa'da özellikle sağ görüşlü bazı kesimleri rahatsız etmektedir. Bu bağlamda, örgütleşen bu topluluklardan birisi de Pegida hareketinin eylemleri olup, *kültürel* nedenlere karşılık olarak ele alınmıştır. Temelde Müslümanlara karşı kültürel bir antipatinin

sonucu olan Pegida'nın eylemlerinin en yoğun olduğu dönem olan 12 Ocak 2015 tarihi ve haftası seçilmiştir. Bu süreçte konuyla ilgili olarak, 6 gazetede toplamda 86 haber yayınlanmış (bu sayıya Pegida karşıtı gösteriler de dahil), bunlardan 19 tanesi seçilerek analiz edilmiştir. Seçilen gazeteler, Pegida hakkında çok farklı görüşler çerçevesinde söylem üretmişlerdir. Şöyle ki, Almanya solu *Süddeutsche Zeitung* gazetesi, Pegida'yı İslamofobik bir protesto hareketi olarak tanımlarken, söylemleri çok net olmamakla birlikte İngiliz solu *The Guardian*[158] da Pegida karşıtı söylemler üretmiştir. Bir yandan Pegida karşıtı söylem üreten Fransa sağı *Le Figaro,* Pegida-İspanya'yı faşizmle ilişkilendirirken, bir yandan Almanların İslam karşıtlığını, Almanya'da yapılan ve halkın %57'sinin Müslümanlardan rahatsız olduğuna dair bir araştırmanın sonuçlarıyla çerçevelemiştir. Gazetenin bu çelişkili bakış açısı hem Avrupa'da yükselen ırkçılıktan hem de genel olarak Müslümanların Avrupa'daki varlığından rahatsız olduğunu göstermektedir. Avrupamerkezci bir bağlamda Pegida için olumlu söylemler üreten gazetelerden *Le Monde,* Merkel'in Müslümanlar için sarf ettiği olumlu ifadelere yer vermezken, *Frankfurter Allgemeine* gazetesi haberlerinde, göstericilerin açıklamalarının yanı sıra Alman bir siyaset bilimcinin Pegida'yı olumlayan röportajına yer vermiş ve böylece Alman toplumunun böyle bir harekete ihtiyacı varmış, Pegida bunu karşılamış gibi söylemsel bir çerçeve inşa ederek toplumsal yapıda kutuplaşmayı ve çatışmayı meşrulaştırmıştır. *Daily Mail* gazetesinde ise bu eylemler haklılaştırılmaya çalışılmış, yukarıda bahsedilen Almanya'daki araştırmanın sonuçları kullanılarak, bu araştırmanın Charlie Hebdo saldırısından önce yapıldığı, yani bu oranın saldırı sonrası çok daha artmış olabileceğine dair bir düşünce oluşturulmaya çalışılmıştır. Pegida'nın ırkçı ve İslamofobik tavrı göz önüne alındığında, genel olarak Avrupa basınındaki sağ görüşlü gazetelerin bu yaklaşımı olumlayan söylemler kullandığı, haberlerinde vermek istedikleri mesaj ekseninde kaynak kullandıkları dikkat çekmektedir. Haber söylemlerinde Pegida'nın eylemlerinin İslam karşıtı yönleri ve

[158] The Guardian gazetesindeki Pegida haberlerinde açıkça karşıt bir söylem kullanılmamakla birlikte, makalelerde Pegida'ya yönelik ciddi eleştirilerin olduğu görülmektedir. Örneğin bunun için Timothy Garton Ash tarafından yazılan "Almanya'nın İslam karşıtı hareketi Pegida öldürmemiz gereken bir vampir" başlıklı makalesine bakılabilir.
(https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jan/18/germany-xenophobic-anti-islamic-pegida-france)

İslamofobik boyutu ele alınmaktan kaçınılmış, bu doğrultuda yanlı bir haber söylemi üzerinden eylemlerin olumlanmaya çalışıldığı görülmüştür.

Avrupa'da sayıları hızla artan Müslümanların, iş ve sosyal yaşamda aktif olmaları birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Özellikle başörtüsü gibi dini sembollerin kullanımı laiklik ve insan hakları anlayışı ikileminde bir sorun haline getirilmiştir. Ekonomik temellere dayanan ve işverenlerin başörtülü çalışanlarına başörtüsü yasağı uygulayabileceği yönünde 14 Mart 2017 tarihinde karar alan Avrupa Adalet Divanı (AAD)'nın bu görüşünün Avrupa basınına nasıl yansıdığına bakıldığında, konuyla ilgili 6 gazetede yalnızca 14 haber yayınlanmış, bunlardan 10 tanesi analiz edilmiştir. Avrupa Adalet Divanı'nın bu kararı *Le Figaro* gazetesinde olumlu bir söylemsel çerçeve ile aktarılmış, hatta 15 Mart'ta Paris Üniversitesi'nden Prof. Jean-Luis Harovel'in kararın yeterli olmadığı yönünde görüş bildirdiğine dair bir röportaj yayınlanmış ve haber söylemi bu kaynak tercihi ile desteklenmiştir. *Le Monde* gazetesinde de haber yayınlanmamasına rağmen, 20 kadar makale ve röportajla olay tartışılmış, gazetenin genel bakışının AAD'nın başörtüsü kararını desteklediği yönde olduğu görülmüştür. Fransa basını kararın doğruluğunu adeta "laiklik" ekseninde kutsamıştır ki ülkenin laik/seküler düşünce yapısı göz önüne alındığında bu tarafgirlik daha anlamlı bir hale gelmektedir. Alman basınında da kararı olumlu karşılayan söylemler üretilmiş, *Frankfurter Allgemeine* gazetesi bunu çok açıkça belli etmezken, sol görüşlü *Süddeutsche Zeitung* gazetesi ise kararı açıkça destekleyerek yorumsamacı ifadeler kullanmıştır. Haber söyleminde evrensel insan hakları, inanç hürriyeti gibi önemli başlıklar ısrarla görmezden gelinmiştir. İngiliz gazetelerinden *Daily Mail* haberlerinde, karara karşı çıkan kaynakların söylemleriyle, kararın yanlış olduğuna dair bir anlatı yapısı oluşturmuştur. *The Guardian* gazetesi ise konuyla ilgili hiçbir haber yayınlamamasına rağmen, konuyu makaleyle ele almış ve karara karşı olduğunu bu şekilde aktarmıştır.

Müslümanlar için kutsal sayılan Kudüs'ün, Amerika Birleşik Devletleri tarafından İsrail'in başkenti olarak tanınması ve konsolosluk binasını Kudüs'e taşıması, sonuçları Müslümanları da etkileyen *politik* bir karardır. Açılışın ve onun beraberinde getirdiği protesto gösterilerinde öldürülen Filistinlilerin, Avrupa

basınında nasıl temsil edildiğine bakıldığında, konuyla ilgili 6 gazeteden toplamda 259 haber yayınlanmıştır. Bunlardan 21 tanesi analiz edilmmiştir. Fransa'dan *Le Figaro* gazetesi haberlerinde, Filistinliler lehinde bir söylem üretirken, orantısız güç kullanmakla eleştirdiği İsrail'i olumsuz bir biçimde konumlandırmıştır. *Le Monde* gazetesi ise İsrail yanlısı bir söylem kullanmış, daha çok edilgen cümle yapılarının tercih edildiği haberlerinde İsrail'in saldırılarını meşrulaştırmıştır. Filistinlilerin İsrail askerleri tarafından öldürüldüğüne dair gerçeği gizlemek adına, pasif ya da edilgen cümle yapıları kullanılmıştır Almanya basınından *Frankfurter Allgemeine* gazetesinde Filistinliler, Hamas ile ilişkilendirilerek terörist olarak kodlanmış, *Süddeutsche Zeitung* gazetesinde ise İsrail'in kendisini savunmak zorunda olduğuna dönük İsrail'i kutsayan bir söylem haberlerin merkezine yerleştirilmiştir. Öldürülen Filistinliler ise haber söyleminde görmezden gelinmiş ya da pasif cümle yapıları ile aktarılmıştır. Bu bağlamda ölümlerin faili olan İsrail devleti, haber söyleminde gizlenmek istenmiştir. *Daily Mail* gazetesinde de benzer bir şekilde İsrail için olumsuz anlatı yapılarının kullanılmadığı ve ABD'nin açıklamalarının meşrulaştırıldığı görülmüştür. Gazete, *Süddeutsche Zeitung* gazetesinde olduğu gibi haberlerinde İsrail'i, Hamas terör örgütünün saldırılarına maruz kaldığı için kendisini savunmak zorunda olduğuna dair dramatize edici anlatı yapıları kullanmıştır. *The Guardian* ise Filistinlilerin lehine haberler yapmıştır. Gazete, Hamas'a karşı söylemler üretmiştir.

Batı'nın İslam karşıtlığında kullandığı en önde gelen argümanlardan biri şüphesiz *terör*dür. İslam adı altında masum insanları katleden terör örgütleri, İslam'a en büyük zararı vermektedir. Özellikle Batılıları hedef alan bu örgütlerin saldırıları, doğrudan terör olarak nitelendirilmekte ve İslamla ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmada da El Kaide kökenli terör örgütünün 16 Ocak 2013 tarihinde Cezayir'de Batılılara ait olan gaz istasyonunda gerçekleştirdikleri, sonu pek çok kişinin ölümüne yol açan ve dört gün süren rehine operasyonu seçilmiş, bu olayla ilgili Avrupa medyasında çıkan haberler incelenmiştir. 6 gazeteden olayla ilgili toplamda 188 haber yayınlanmış, bunlardan 18 tanesi analiz edilmiştir. Hatırlanacağı üzere Yeni Zelanda saldırısında, saldırının öznesi için çoğu gazete terörist ifadesinden kaçınmış ve olay teolojik eksenli olmasına rağmen saldırganın

Hristiyanlığı hiç dile getirilmemişti. Fakat bu olayda da benzer bir şekilde masum insanlar katledilmesine rağmen, Yeni Zelanda saldırısının tam aksine, terör örgütünün üyeleri için bütün gazetelerde "İslamcı" oldukları özellikle vurgulanmış, *Le Figaro* ve *Süddeutsche Zeitung* gazetelerinde "İslamcı terörist" ifadeleri sıklıkla kullanılmıştır. *Le Figaro*'nun rehinelere iyi davranıldığıyla ilgili haberinde örgüt üyelerine "İslamcı terörist" söyleminin yerine "El Kaide'ye bağlı grup" ifadesini kullandığı dikkat çekmiştir. Haberde, genel bir ifade olan ve tüm Müslümanları zan altında bırakan "İslamcı teröristler"in insani davrandıkları meşrulaştırılmak yerine bunu daha lokal bir düzeyde "El Kaide" üzerinden meşrulaştırmak tercih edilmiştir. Haberlerin genelinde "İslamcı terör/ist" söyleminin yerine her Müslümanı potansiyel bir suçlu, bir terörist olarak gösteren "İslamcılar", "Radikal İslamcılar", "İslamcı grup" gibi ifadelerin kullanıldığı dikkat çekmiştir. Ne var ki çalışmada analiz edilen diğer haberlerde gazeteler farklı konular için farklı söylemler üretmesine rağmen bu 6 gazete, yalnızca konu El-Kaide'nin yaptığı bir saldırı olduğunda aynı tanımlamayı kullanmıştır: "İslamcı terör/ist". Batı medyasında Müslümanların, İslam'ın temel mantalitesine aykırı olan "terör" ile ilişkilendirilmesi, Hristiyanlar açısından İslamofobik olmak için neredeyse yeterli bir neden haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Avrupa basınından örnekleme dahil edilen bu gazetelerden elde edilen bulgulara göre, İslam ve Müslümanlarla ilgili olay veya kararların gazetelerin yayın politikalarına göre farklılaşan haber söylemleri üretmeleri dikkat çekmiştir. Eğer Müslümanlar, herhangi bir olay veya kararın öznesi durumundaysa ya doğrudan negatif olarak temsil edilmekte ya da olumsuz argümanlarla ilişkilendirilerek dolaylı olarak negatif bir şekilde temsil edilmektedir. Fakat, Müslümanlar bir olayın parçası, yani edilgen bir konumda ise genelde ya kurbanlaştırılarak dramatik bir söylem üretilmekte ya da minimize edilmekte veya yoksayılmaktadır. Bu bağlamda aynı olayı, farklı açılardan ele alıp kurgulayan her bir gazete, haber söyleminin oluşumunda ideolojik farklılığını ön planda tutmuştur. Esasında var olan bir gerçekliğin belli bir üretim aşamasından geçirilerek haber metinlerinde yeniden üretilme sürecinde, gazetelerin yayın politikaları kadar toplumsal konjonktürü belirleyen egemen ideolojinin de etkisinin olduğu yapılan

bu haber analizlerinden anlaşılmıştır. Halbuki diğer dinlere yönelik, sistematik olarak kullanılan İslamofobi benzeri bir söylem bulunmamaktadır. Müslümanlar bununla mücadele etmede çok yetersiz kalırken, İslamofobi benzeri ayrılıkçı bir düşünce olan Anti-Semitizm'e maruz kalan Yahudilere yönelik söylemlerde Yahudi lobisi bununla mücadele edecek bir güce sahiptir. Örneğin 25 Nisan 2019 tarihinde The New York Times gazetesinde İsrail karşıtı bir karikatür yayınlanması, gazetenin yayın politikasını değiştirmesine neden olmuş, gelen tepkiler üzerine gazete yirmi yıllık karikatüristi Patrick Chappate'nin işine son vererek gazetenin bundan sonra siyasi karikatür yayınlamama kararı aldığını duyurmuştu.

Bu çalışma Batı Avrupa basınındaki İslamofobi söylemini esas almış ve haberlerde kullanılan ötekileştirici, ayrıştırıcı dil, analiz edilmiştir Ne var ki İslamofobi söylemi ve hatta eylemi yalnızca medya/basın alanında değil, hayatın pekçok alanında kendini göstermekte, bu durum Müslümanlar açısından büyük sorun teşkil etmektedir. Bunların en başında politik mecradaki İslam karşıtlığının geldiği söylenebilir. Öyle ki özellikle son dönemlerde Avrupa'da yükselişe geçen aşırı sağ siyasi partiler, seçim kampanyalarında Müslüman karşıtlığını propaganda aracı olarak kullanmakta ve İslam karşıtı kampanyalar yürütmektedirler. Tabi bu propaganda Avrupa halkı tarafından da içselleştirilmekte ve ortaya bir takım İslam karşıtı eylemler çıkmaktadır. Bunlara örnek olarak 2019 yılının Ramazan ayının son günlerinde Danimarka'da aşırı sağcıların, iftar yapan Müslümanların önünde Kuran yakmaları ya da yine aynı dönemlerde "Norveç'in İslamlaşmasını Durdurun (Stop Islamisation of Norway-SION)" hareketinin Norveç'te İslam'ın yasaklanmasını istedikleri gösteride Kuran'ı yere fırlatmaları gösterilebilir. Bu tarz eylemler hiç bitmeyecek olsa da bir başka önemli temel bir meselenin de bu sorunların "İslamofobik hareket" olarak değil, "aşırı sağcı bir tepki" olarak nitelendirilmesidir. Böyle bir ayrımın yapılmaması, Müslümanlara veya İslam'a yönelik herhangi bir olay veya saldırı için kolay kolay olayın İslamofobik olduğuna dair bir tanımlama yapılmamasını beraberinde getirmektedir. Fakat, 2015 yılında ABD'de üç Müslüman gencin evlerinde öldürülmesinden 4 yıl sonra Durham bölge savcısı tarafından olayın geç de olsa İslamofobik çerçevede değerlendirilmesi gibi bazı istisnai durumların ortaya çıktığı belirtilmelidir.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, çalışmanın girişinde de bahsedildiği üzere İslam karşıtlığının Batı Avrupa ülkelerine farklı bir seyir izlediği Doğu Avrupa ülkeleri ile Batı Avrupa'nın haber söylemleri karşılaştırılabilir. Böyle bir çalışma, hem tarihsel süreçte Müslümanlarla birlikte yaşamayı hem de komünizmi tecrübe etmiş Doğu Avrupa'nın medya söylemiyle, topraklarına işçi, göçmen olarak gelen ve zamanla kalıcı hale gelen Müslümanlara yönelik Batı Avrupa'nın medya söylemleri arasında ne gibi anlamsal farklılıklar olduğunu ortaya koyacaktır. Ayrıca haberlerin yalnızca üretim aşaması değil, Avrupa basınında üretilen İslamofobinin, okuyucu/izleyici tarafından nasıl alımlandığının araştırılması, Batı medyasında İslamofobinin üretildiği kadar tüketilip tüketilmediği noktasında da önemli veriler sağlayacaktır.

İleriki çalışmalar için bir başka öneri de Batı'nın diğer bir yakası olan Müslümanları sosyo-ekonomik açıdan tartışan ABD medyasına yönelik benzer bir çalışmanın yapılabileceğidir. Fakat Müslümanların yalnızca sosyo-ekonomik temelli değerlendirilmeleri çalışmanın teorisi için yeterli değildir. Çünkü, ekonomik temelli olan ve sistematik olarak işleyen İslamofobi endüstrisinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abbas, Tahir (2008). Medya Sermayesi ve İngiliz Basınında Güney Asya Müslümanlarının Temsili: İdeolojik Bir Analiz. (Çeviren: N. Ankaralıgil). *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* Sayı:34, 37-51.

Abbas, Tahir (2015a). İngiltere'de İslamofobi. (Editörler: J. Esposito ve İ. Kalın). *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. İstanbul: İnsan Yayınları, 115-131.

Abbas, Tahir (2015b). Merkez ve Çevrede Geleneksel ve Modern İslami Eğitimin Sorunları. (Çeviren: A. E. Tüzgen). *100. Yılında İmam Hatip Liseleri*, İstanbul: Dem Yayınları, 151-166.

Abdülmelik, Enver (1998). Krizdeki Oryantalizm. *Krizdeki Oryantalizm-Eleştiriler*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 7-48.

Acun, Can, Keskin, Bünyamin, Salaymeh, Bilal (2017). *El-Kaide'den HTŞ'ye: Nusra Cephesi*. İstanbul: Seta Yayınları.

Adam, Baki (2000). Katolik Kilisesinin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslamiyet'e Bakışı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:41, 195-224.

Ahmed, Akbar (1994). Medya Moğolları Bağdat Kapısında. *Umran Dergisi*, Mart-Nisan, 13-16.

Ahmed, Akbar (1995). *Postmodernizm ve İslam*. (Çeviren: O. Deniztekin) İstanbul: Cep Kitapları.

Akca, Emel Baştürk (2007). 'Ege'de Sular Isındı': Yazılı Basın Söyleminde Yunanistan'ın Ötekileştirilmesi ve Kardak Krizi. (Derleyen: E. B. Akca). *Kimlik, Medya Temsil*. Ankara: Nobel Yayınları, 3-44.

Akca, Emel Baştürk (2009). İdeoloji-Dil Söylem ve anlam İlişkisi: Medyada Anlamın Toplumsal İnşası. *Medyada Gerçekliğin İnşası.* (Editör: İ. Parlak). Çizgi Kitabevi: Konya, 77-106.

Akçalı, Selda İ. (2006). *Gündelik Hayat ve Medya: Tüketim Kültürü Perspektifinden Okumalar*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.

Akıllıoğlu, Tekin (1997). Contemporary Forms and Manifestations of Racism and Racial Discrimination Against Immigrants. *Perceptions*, 2(2), 104-117.

Akyıldız, Ali (2012). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akgönenç, Oya (2010). İslama Fobya ile Mücadele. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu*, 30 Nisan- 1 Mayıs 2010 Sivas, Ankara: Ankamat Matbaacılık, 31-38.

Akgönül, Samim (2013). İslamofobi Değil, Müslümanofobi. *Deutsche Welle*, http://www.dw.com/tr/islamofobi-de%C4%9Fil-m%C3%BCsl%C3%BCmanofobi/a-17055457, Erişim: 15.10.2016.

Aktaş, Murat (2014). Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 31-54.

Aktay, Yasin (2006). Her Karşılaşmanın İki Yanı Vardır. *Marife: Bilimsel Birikim*, 6(3), 427-436.

Aktay Y. ve Kızılkaya, A. (2014). *Hepimiz Ötekiyiz*. İstanbul: Tezkire Yayınları.

Alatas, Syed Farid (2007). The Historical Sociology of Muslim Societies Khaldunian Applications. *International Sociology*. 22(3), 267-288.

Algar, Hamid (1998). Oryantalistlerin Sorunları. *Krizdeki Oryantalizm.* İstanbul: Yöneliş Yayınları, 187-198.

Ali, M., Mohideen, H., ve Mohideen, S. (2008). The Language of Islamophobia in Internet Articles. *Intellectual Discourse*, 16(1), 73-87.

Alkan, Nail (2015). Avrupa'da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği. *Akademik Bakış*. 8(16), 275-289.

Allen, Christopher (2001). Islamophobia in The Media Since September 11th. *Exploring Islamophobia: Deepening Our Understanding of Islam and Muslims*. University of Westminster, 29 September, London.

Allen, Christopher (2010). *Islamophobia*. London: Ashgate.

Allport, Gordon (1966). *The Nature Of Prejudige*. Addison-Wesley Publishing Company.

Alrefai, S. Refat (2015). History of Western Image of Islam and Muslims. *Review of History and Political Science*, 3(1), 135-142.

Altunoğlu, Mustafa (2009). *Kimliğin Modern İnşaı, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Alver, Füsun (2001). Alman Basınında Türkler ve Türkiye. *Kurgu Dergisi*. 18, 135-155.

Alver, Füsun (2003). *Basında Yabancı Tasarımı ve Yabancı Düşmanlığı*. İstanbul: Der Yayınları.

Alver, Füsun (2008). Kapitalist Üretim Sürecinde Irkçılık, Futbol ve Medya. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 26 (Kış-Bahar), 223-248.

Amin, Samir (1993). *Avrupamerkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi*. (Çeviren: M. Sert). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Amghar, S., Boubekeur, A., Emerson, M. (2007). European Islam Challenges For Public Policy and Society. Brussels: *Centre For European Policy Studies,* 38-51.

Amiraux, Valérie (2007). The Headscarf Question?: What is really issue?. *European Islam Challenges For Public Policy and Society*. Brussels: Centre For European Policy Studies, 124-143.

Anderson, Benedict (2015). *Hayali Cemaatler*. (Çeviren: İ. Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.

Anthia, Floya ve Davis Nira Yuval. (2005). *Racialized Boundaries.* USA: Routledge.

Argın, Şükrü (1996). "Hoşgörü"yü Hangi Koşullarda Hoşgörebiliriz? *Birikim*. Sayı: 92 (Aralık), 60-70.

Arowıtz, Stanley (1992). *Reflections on Identity,* Volume: 61, 91-103.

Arsan, Esra Doğru (2004). Medya-Güç-İdeoloji Ekseninde Merve Kavakçı Haberlerinin İki Farklı Sunumu. *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi.* Elips Kitap: Ankara, 151-182.

Arslan, Alice (2009). *Islamophobia in Australia*. Sydney: Agora Press.

Aschauer, Wolfgang (2016). The Multidimensional Nature of Islamophobia: A Mixed Method Approach To Constructing The Attitudes Toward Muslims Scale (ATMS). *Islamophobia Studies Journal*, 3(2), 130-158.

Aster, Ernst Von (2005). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi.* (Çeviren: V. Okur). İstanbul: İm Yayınları.

Avcı, Artun (2015). Ünsal Oskay'ın Walter Benjamin Üzerine Çalışmaları. *Marmara İletişim Dergisi,* 23, 13-36.

Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi -EUMC- (2006). Avrupa Birliği'nde Müslümanlar: Ayrımcılık ve İslamofobi Raporu, http://fra.europa.eu/fraWebsite/material/pub/muslim/EUMC-highlights-TR.pdf, Erişim: 17.10.2017.

Avşar, Zakir (2010). İslami Terörizm Nitelemesine İtiraz. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu,* 30 Nisan-1Mayıs 2010 Sivas, Ankara: Ankamat Matbaacılık, 149-161.

Aydın, A.H. ve Türkoğlu, M.E. (2007). "Dinî Motifli Terör" Kavramı. *38. ICANAS,* 163-171.

Aydın, Fuat (2011). *Batı İslam Algısının Arkeolojisi*. Ankara: Eskiyeni Yayınları.

Aydın, Mustafa (2011). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılım Yayınları.

Aydın, M. Zeki ve Yardım, Müşerref (2008). Belçika'da İslamofobi ve Müslümanlara Yönelik Ayrımcılık. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 7-32.

Aydınalp, Halil (2011*). İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör*. Ankara: Birleşik Yayınları.

Baharoğlu, Ömer (2006). *Oryantalizm, İslam ve Türkler*. İstanbul: Toker Yayınları.

Baker, Ulus (1995). Medyaya Nasıl Direnilir. *Birikim*, Sayı: 68-69, http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4590/medyaya-nasildirenilir#.XAOmDx Mzb6B, Erişim: 2.12.2018.

Balibar, Etienne (1991). Is There a 'Neo-Racism'", *Race, Nation and Class.* (Editors: E. Balibar and I. Wallerstein). Sage Publication.

Baudrillard, Jean (2015). *Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu.* (Çeviren: O. Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2013). *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*. (Çeviren: İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2017a). *Kimlik*. (Çeviren: M. Hazır). Heretik Yayınları: Ankara.

Bauman, Zygmunt (2017b). *Modernlik ve Müphemlik*. (Çeviren: İ. Türkmen). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Bauman, Zygmunt (2018). *Sosyolojik Düşünmek.* (Çeviren: A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Başkaya, Fikret (2015). *Avrupa Merkezcilik, Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm*. İstanbul: Öteki Yayınevi.

Bayart, Jean-François (1999). *Kimlik Yanılsaması*. (Çeviren: M. Moralı), Metis Yayınları: İstanbul.

Bayoumi, Moustafa (2012). Fear and Loathing of Islam. *The Nation*. July 2(9), 1-23.

Bayraklı, Enes and Hafez, Fared (2018). *European Islamophobia Report 2017*. (Editors: Bayraklı, Enes and Hafez, Fared). SETA.

Bedirhan, Yaşar (2012). *Orta Çağ Tarihi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Begzad, Ruhullah (2014). *11 Eylül Sonrası Afganistan'da Demokratikleşme ve Taliban Örgütü*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Behdad, Ali (2007). *Kolonyal Çözülme Çağında Oryantalizm*. (Çevirenler: S. Erduman ve B. Ersöz). İstanbul: Chiviyazıları.

Bennet, W. Lance (2000). *Politik İllüzyon ve Medya*. (Çeviren: S. Say). İstanbul: Nehir Yayınları.

Bennett S, Ter Wal J, Lipinski A, et al. (2011) *Thematic Report 2011/02: Media Content. MEDIVA: Media for Diversity and Migrant Integration*. San Domenico di Fiesole, Italy: European University Institute.

Bernasconi, Robert (2000). *Irk Kavramını Kim İcat Etti?.* İstanbul: Metis Yayınları.

Bezirgan Arar, Y. ve Bilgin, N. (2009). Gazete Haber Başlıklarında Öteki'nin İnşası. *Kültür ve İletişim*, 12(2), 133-157.

Bilgin, Nuri (2001). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Bilici, Faruk (2007). Ernest Renan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt:34, 568-571.

Birand, Kâmıran (1958). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: Ankara.

Bleich, Eric (2011). What is Islamophobia and How Much Is There? Theorizing and Measuring An Emerging Comparative Concept. *American Behavioral Scientist*, 55(12), 1581-1600.

Buehler, Arthur F. (2011). Islamophobia: A Projection of the West's Dark Side. *Islam and Civilisational Renewal*, *2*(4), 639-653.

Bulut, Yücel (2002). *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Bulut, Yücel (2007). Oryantalizm. *İslam Ansiklopedisi*, 427-437.

Bunzl, M. (2005), Between Anti-Semitism and Islamophobia: Some Thoughts on the New Europe. *American Ethnologist*, 32 (4), 499-508.

Burton, Graeme (1995). *Görünenden Fazlası: Medya Analizlerine Giriş*. (Çeviren: N. Dinç). Alan Yayıncılık: İstanbul.

Büyük, Celal (2004). Yeni Çağ Batı düşüncesinde Hıristiyanlık ve Siyaset İlişkisiyle İlgili Bazı Düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 171-180.

Caffarel, Alice ve Rechniewski, Elizabeth (2008). "When is a Handover? A Case Study of Ideologically Opposed French News Stories". *Communicating Conflict: Multilingual Case Studies of the News Media.* (Editors: Thomson, E. and White, P. R. R. A&C Black, 25-50.

Cameron, Euan (1991). *The Europion Reformation*. New York: Oxford University Press.

Canatan, Kadir (2007). İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım. (Editörler: K. Canatan ve Ö. Hıdır). *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 19-62.

Cangöz, İncilay (2008). Savaş Haberlerinin Sözsüz Özneleri: Iraklı Kadınların Gazete Haberlerinde Temsili. *Uygun Adım Medya*. (Editör: İ. Cangöz). Ayraç Yayınları: İstanbul, 79-106.

Cemile, Meryem (2011). *İslam ve Oryantalizm*. (Çevirenler: F. Yılmaz ve A. Deniz). Ankara: Berikan Yayınevi.

Cereci, Sedat (2015). Medyadaki Şiddet Yansımaları ve Dinin Şiddetle Birleştirilmesi Örnekleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 37, 1-9.

Cesari Jocelyne (2002). Islam in France: The Shaping of A Religious Minority. *Muslims in the West: From Sojourners to Citizens*, 36-51.

Cesari, Jocelyne (2006). Securitization and Religious Divides in Europe-Muslims in Western Europe After 9/11: Why The Term Islamophobia is More A Predicament Than An Explanation. *Submission to the Changing Landscape of Citizenship and Security 6th PCRD of European Commission*, 5-48.

Cesari, Jocelyne (2010). Securitization of Islam in Europe. (Editor: J. Cesari). *Muslims in the West After 9/11*. New York: Routledge, 9-27.

Cesari, Jolcelyne (2015). Batı'da İslamofobi: Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Bir Mukayese. (Editörler: J. Esposito ve İ. Kalın). *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2017). *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları.

Chaudhry, Afia Ahmed (2016). How Do The Media Fuel Islamophobia?. *Media Development*, Issue 2, 6-10.

Cherribi, Sam (2015). Bir Saplantının Canlanışı: Hollanda, Avusturya ve Almanya'da İslamofobi. (Editörler: J. Esposito ve İ. Kalın). *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. İstanbul: İnsan Yayınları, 95-114.

Chomsky, Noam (2012). *Medya Gerçeği.* (Çevirenler: A. Yılmaz ve O. Akınhay). İstanbul: Everest Yayınları.

Clarion Project (2014). *The Islamic State*, http://www.clarionproject.org, Erişim:18.11.2017.

Conetti, Giorgio (2000). Concluding Remarks. (Editors: S. Ferrari and A. Bradney). *Islam and European Legal Systems*. Vermont: Ashgate Publishing Company.

Connolly, William E. (1995). *Kimlik ve Farklılık. Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri.* (Çeviren: F. Lekesizalın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Creutz-Kämppi, Karin (2008). The Othering Of Islam in a European Context. *Nordicom Review,* 29(2), 295-308.

Crane, Robert D (2010). Islamophobia, Mimetic Warfare and The Bugaboo of Shari'a Compliance: Counter-Strategies For Common Ground. *Islamophobia and Anti-Muslim Hatred: Causes and Remedies,* London: Cordoba Foundation, 54-61.

Cuayyıt, Hişam (1995). *Avrupa ve İslam*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Culcasi, K. ve Gökmen, M. (2012). Tehlikenin Çehresi: Amerikan Medyasının Arap, Müslüman ve Ortadoğulu Temsillerinde Sakal. (Editörler: N. Anaz ve M. Özkan). *Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru*. İstanbul: İlke Yayınları, 57-82.

Çavdar, Tevfik (1970). *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*. İstanbul: Ant Yayınları.

Çaycı, Ahmet (2015). *Oryantalizm, Oksidentalizm ve Sanat*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Çelenk, Sevilay (2010). Ayrımcılık ve Medya. (Editörler: B. Çaplı ve H. Tuncel). *Televizyon Haberciliğinde Etik Sorunlar*. Ankara: Fersa Yayıncılık, 211-228.

Çetinkaya, Bayram Ali (2010). Batı'da Hz. Muhammed Üzerinden İslamofobinin Yansımaları-İslamofobinin Felsefî Kökenleri. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu,* 30 Nisan- 1 Mayıs 2010 Sivas, Ankara: Ankamat Matbaacılık, 39-74.

Çırakman, Aslı (2002). Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi. *Doğu Batı,* 1(20), 189-205.

Çoban, Barış (2009). Medya, Resmi Tarih ve Milliyetçilik. *Medya, Milliyetçilik, Şiddet.* (Hazırlayan: B. Çoban). Su Yayınları: İstanbul. 29-62.

Çoban, Savaş (2013). *Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık.

Dağ, Ahmet (2016). İslamofobia: Hegemonya'yı Derinleştirme ve Bir Hegemonya Projesi Olarak Euro-İslam. *1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Bildiriler Kitabı,* Konya, 35-47.

Darnton, Robert (1975). Writing News and Telling Stories. *Daedalus*, 104(2), 175-194.

Daun, Holger ve Arjmand, Reza (2005). Education in Europe and Muslim Demands For Competitive And Moral Education. *International Review of Education*, 51(5-6), 403-426.

Davutoğlu, Ahmet (2002). Batı'daki İslam Çalışmaları Üzerine. *Marife*, 2(3), 39-52.

De Master, Sara and Le Roy, Michael (2000). Xenophobia and the European Union. *Comparative Politics*, 32(4), 419-436.

Delanty, Gerard (2013). *Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik*. (Çeviren: H. İnanç). Ankara: Adres Yayınları.

Delibaş, Kayhan (2004). İslami Fundamentalizmden İslam Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan Islamophobia Yeni Bir Eşitsizlik Kaynağı Olarak Görülebilir Mi?. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 1-41.

Demirci, Kürşat (1991). *Avrupa: Hristiyanlık.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Cilt:4, 132-135.

Demirci, S. Rustemova (2017). IŞİD'ın Genişleyen Afrika Ağı: Boko Haram ve Eş Şebab Uzantısı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı*, 195-211.

Demirelli, Levent (2009). Yazılı Basında Eklemleyici/Dışlayıcı Bir Pratik Olarak "Üniversitelerde Türban" Olayı. *Medyada Gerçekliğin İnşası.* (Editör: İ. Parlak). Çizgi Kitabevi: Konya. 367-422.

Demirkent, Işın (1994). Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri. *Tarih Dergisi*, Sayı: 35, 67-78.

Demirkent, Işın (1996a). Haçlılar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 14, 525-546.

Demirkent, Işın (1996b). Franklar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 13, 173-176.

Deniz, Taşkın ve Zengin, Nilüfer (2018). Avrupa'da Basın ve Medya Haberlerinde Irkçılık, Yabancı Düşmanlığı ve Türkiye Turizmine Etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi.* 1(1), 5-15.

Derrida, Jacques ve Şerif Mustafa (2016). *İslam ve Batı Üzerine Bir Konuşma*. (Çeviren: S. Kavuncu). İstanbul: Timaş Yayınları.

Dinç, Cengiz (2011). Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler. *Akademik Bakış*, 5(9), 31-58.

Diner, Dan (2011). *Mühürlenmiş Zaman: İslam Dünyasındaki Durgunluk Üzerine*. (Çeviren: S. Yücesoy). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

DiTomaso, Nancy (2015). Racism and Discrimination Versus Advantage and Favoritism: Bias for Versus Bias Against. *Research in Organizational Behavior,* 35, 57–77

Dostal, Jörg Michael. (2015). The Pegida Movement and German Political Culture: Is Right-Wing Populism Here to Stay? *The Political Quarterly*, 86(4), 523-531.

Dönmez, Süleyman (2004). Orta Çağ Felsefesi Bir Hristiyan Felsefesi Midir? *Felsefe Dünyası*, Sayı:40, 94-107.

Durham, Meenakshi. G. ve Kellner, Douglas (2006). *Media And Cultural Studies: Keyworks*. Blackwell Publishing.

Dursun, Çiler (2001). *TV Haberlerinde İdeoloji*. Ankara: İmge Yayınevi.

Dursun, Çiler (2004). Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?. (Derleyen: Ç. Dursun). *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi*. Ankara: Elips Yayınları.

Dursun, Çiler (2005). Haber ve Habercilik/Gazetecilik Üzerine Düşünmek. (Derleyen: S. Alankuş). *Gazetecilik ve Habercilik*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Dursun, Çiler (2007). Hak Haberciliğinin Doğası ve Olanağı. (Derleyen: S. Alankuş). *İnsan Hakları Haberciliği*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Dussel, Enrique (1993). Eurocentrism and Modernity (Introduction to the Frankfurt Lectures). *The Postmodernism Debate in Latin America Boundary.* 2(20), No:3, Duke University Press, 65-76.

ECRI (2018). Annual Report. https://rm.coe.int/annual-report-on-ecri-s-activities covering-the-period-from-1-january-/16808c168b, Erişim: 01.12.2018.

Edgar, Andrew (2011). Nesnellik, Yanlılık ve Hakikat. (Derleyen: A. Bersey ve R. Chadwick; Çeviren: N. Türkoğlu). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 141-160.

Eliot, T. S. (1987). *Kültür Üzerine Düşünceler*. (Çeviren: S. Kantarcıoğlu). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Elmas, Fatma Y. ve Kutlay, Mustafa (2011). *Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi.* International Strategic Research Organization: USAK

Encyclopedia, Britannica (2002). https://global.britannica.com/topic/Saracen, Erişim: 22.11.2016.

Ensari, Tamim (2015). *İslam'ın Bakış Açısından Dünya Tarihi*, İstanbul: Pegasus Yayınları.

Er Tuba ve Ataman, Kemal (2008). İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 17(2), 747-770.

Erbaş, Ali (1998). Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslam'a ve Müslümanlara Bakışı. *İLAM Araştırma Dergisi*, 3(1), 117-153.

Erdoğan, İrfan (1997). *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.

Erdoğan, Ş. ve Deligöz, E. (2015). Irak Şam İslam Devleti (IŞİD): Gücü ve Geleceği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), 5-37.

Ergil, Doğu (1991). Terörizmin Mantığı ve Hedefi. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 46(1), 171-181.

Ergül, Ergin (2015). İslamofobi Olgusu Bağlamında Terörle Mücadele Dili ve Politikaları. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)*, 6(22), 299-335.

Erkal, Mustafa (1999). *Sosyoloji*. Der Yayınları: İstanbul.

Erkılıç, T. A. (2007). Eğitimle İlgili Yazıların Eskişehir Yerel Gazetelerinde Dağılımı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 8(2), 157-172.

Erol, Metin (2009). Türkiye'de Toplumsallaşma Problemleri. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(1), 1-24.

Esposito John (2002). *İslam Tehdidi Efsanesi*. (Çeviren: Ö. Baldık, A. Köse ve T. Küçükcan). İstanbul: Ufuk Kitapları.

Esposito, J. ve Kalın İ. (2015). *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Evkuran, Mehmet (2010). Bir Kimlik Politikası Olarak İslamofobi. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu,* 30 Nisan-1 Mayıs 2010 Sivas, Ankara: Ankamat Matbaacılık, 163-177.

Evre, Bülent (2009). Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar. *Medyada Gerçekliğin İnşası*. (Ed.tör: İ. Parlak). Çizgi Kitabevi: Konya, 107-152.

Faimau, Gabriel (2015). The Conflictual Model of Analysis in Studies on the Media Representation of Islam and Muslims: A Critical Review. *Sociology Compass*, 9(5), 321–335.

Fairclough, Norman (2001). The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis. *Discourse as Data*. (Editors: M. Wetherell vd.). Sage: London, 229-266.

Fairclough, Norman (2003a). Söylemin Diyalektiği. *Söylem ve İdeoloji.* (Hazırlayanlar: B. Çoban ve Z. Özarslan). Su Yayınevi: İstanbul, 173-184.

Fairclough, Norman (2003b). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Psychology Press.

Fairclough, Norman (2003c). Dil ve İdeoloji. *Söylem ve İdeoloji.* (Hazırlayanlar: B. Çoban ve Z. Özarslan). Su Yayınları: İstanbul.

Faulkner, Neil (2012). *Marksist Dünya Tarihi*, (Çeviren: T. Öncel). İstanbul: Yordam Kitap.

Fayda, Mustafa (2006). Mubahale. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt:31, İstanbul: İSAM Yayınları.

Fearon, James. D. (1999). *What is Identity (As we now use the word)?* Unpublished Manuscript, Stanford University: California.

Fekete, Liz (2010). The New McCarthyism in Europe. *Islamophobia and Anti-Muslim Hatred: Causes & Remedies.* London: The Cordoba Foundation, 64-68.

Ferro, Marc (2002). *Sömürgecilik Tarihi*. (Çeviren: M. Cedden). Ankara: İmge Kitabevi.

Firestone, R. Reuven (2010). Islamophobia & Anti-Semitism: History and Possibility. *Islamophobia and Anti-Muslim Hatred: Causes & Remedies*. The Cordoba Foundation, 42-51.

Franklin, B., Hamer, M., Kinsey, M., Richardon, J. (2005). *Key Concepts in Journalism Studies.* Sage Publication.

Gamal M. M. Mostafa (2007). Correcting the Image of Islam and Muslims in the West: Challenges and Opportunities for Islamic Universities and Organizations. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 27(3), 371-386.

Gardner, R., Karakaşoğlu Y. ve Luchtenberg S. (2008) Islamophobia in the Media: a Response from Multicultural Education. *Intercultural Education*, 19(2), 119-136.

Geçtan, Engin (1997). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Geisser, Vincent (2010). *İslamo Fobi*. İstanbul: Ufuk Kitaplar.

Giddens, Anthony (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Girgin, Atilla (2000). *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik'i.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gledhill, Christine (2017). Tür ve Toplumsal Cinsiyet: Pembe Dizi Örneği. *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. (Editör: S. Hall; Çeviren: İ. Dündar). Pinhan Yayıncılık: İstanbul, 441-503.

Goffman, Erving (2009). *Stigma: Notes on the Management Spoiled Identity*. Simon and Schuster.

Goody, Jack. (2005). *Avrupa'da İslâm Damgası*. (Çeviren: Ş. Yalçın). İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Göka, Erol (2006). *İnsan Kısım Kısım Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler*. Aşina Kitaplar: Ankara.

Gökçe, Orhan (2010). Avrupa Medyasının ve Kamuoyunun İslam Algısı, *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu*, 30 Nisan-1 Mayıs 2010 Sivas, Ankamat Matbaacılık: Ankara, 95-112.

Gökçe, O. ve Gökçe, G. (2015). *İslam ve Avrupa: 21. Yüzyıl Avrupa'sında İslam Algısı.* Çizgi Kitabevi: Konya.

Gökberk, Macit (1967). *Felsefe Tarihi.* Remzi Kitabevi: İstanbul.

Göker, Göksel ve Keskin, Savaş (2016). Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (41), 229-256.

Göknel, Ergun (2015a). *Öteki'den Düşman'a İslamofobi-I*. Kanes Yayınları: İstanbul.

Göknel, Ergun (2015b). *Düşman'dan Terörist'e İslamofobi-II*. Kanes Yayınları: İstanbul.

Gölcü, A. ve Dağlı A. (2017). Haber Söyleminde 'Öteki'yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 11-38.

Göle, Nilüfer (2010). *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa.* (Çeviren: A. Berktay). Metis Yayınları: İstanbul.

Göle, Nilüfer (2015). *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar*, (Çeviren: Z. Cunillera). Metis Yayınları: İstanbul.

Güngör, Erol (1998). *İslam'ın Bugünkü Meseleleri.* Ötüken Yayınları: İstanbul.

Güngör, Nazife (2011). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi: Ankara.

Göregenli, Melek (2012a). Ayrımcılığın Meşrulaştırılması. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar.* (Derleyenler: K. Çayır ve Ceyhan M. A.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 61-72.

Göregenli, Melek (2012b). Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. *Ayrımcılık.* (Derleyenler: K. Çayır ve M. A. Ceyhan). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 17-28.

Güç, Ayşe (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 17(2), 649-673.

Gülalp, Haldun (2003). *Kimlikler Siyaseti*. Metis Yayınları: İstanbul.

Güleç, Cengiz (1992). *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi*. V Yayınları: Ankara.

Gündüz, Zuhal (2010) The European Union at 50 Xenophobia, Islamophobia and the Rise of the Radical Right. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 30(1), 35-47.

Gürbüz, Beyhan (2008). *Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide*. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Güriz, Adnan (1968). Avrupa'da Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. (1), 237-271.

Gürkaynak, M., ve İren, A. A. (2016). Modernizm Öncesi ve Sonrası Batı Toplumlarında İnsan Haklarının Kavramsallaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 329-357.

Güvenç, Bozkurt (1999). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Habermas, Jürgen (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. Kabalcı Yayınevi: İstanbul.

Habermas, Jürgen (2007). *Bölünmüş Batı*. (Çeviren: D. Muradoğlu). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Hafez, Kai (2009). Images of the Middle East and Islam in German Media: A Reappraisal. *Mutual Misunderstandings? Muslims and Islam in the European Media, Europe in the Media of Muslim Majority Countries*. (Editorss: Öktem, K., Abou-El-Fadl, R., Bos). University of Oxford, 29-52.

Hall, Stuart (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (Vol. 2). Sage.

Hall, Stuart (1998). Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etnikler. *Kütür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*. Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Hall, Stuart (2005a). İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü. *Medya İktidar İdeoloji*. (Derleyen ve Çeviren: M. Küçük). Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara, 73-133.

Hall, Stuart (2005b). *Representation and The Media.* http://www.mediaed.org/assets/products/409/transcript_409.pdf., Erişim: 20.11.2018.

Hall, Stuart (2017a). Temsil İşi. *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları.* (Çeviren: İ. Dündar). Pinhan Yayıncılık: İstanbul, 21-98.

Hall, Stuart (2017b). Başkası'nın Gösterisi. *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları.* (Çeviren: İ. Dündar). Pinhan Yayıncılık: İstanbul, 291-380.

Haller, A., ve Holt, K. (2018). Paradoxical Populism: How PEGIDA Relates to Mainstream and Alternative Media. *Information, Communication & Society*, 1-16.

Hammes, D. ve Wills, D. (2005). Black Gold The End of Bretton Woods and the Oil-Price Shocks of the 1970s. *The Independent Review*. V. IX, n. 4, Spring, 501-511.

Harman, Chris (2009). *Halkların Dünya Tarihi*. (Çeviren: U. Kocabaşoğlu). Yordam Kitap: İstanbul.

Harmoon Çağdaş Araştırmalar Merkezi (2016). *El Nusra Cephesi El-Kaide ile Bağlarını Kopardı*. https://harmoon.org/tr/archives/1757, Erişim, 23.11.2017.

Hellyer, H. A. (2009). *Muslims of Europe: The "Other" Europeans.* Edinburgh University Press: Scotland.

Hentsch, Thierry (2008). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*. (Çeviren: A. Bora). Metis Yayınları: İstanbul.

Herder, Johann G. (1803). *Outlines of a Philosophy of the History of Man*. Bergman Publishers.

Herman, Edward ve Noam, Chomsky (2006). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği.* Aram Yayınları: İstanbul.

Hess, Sigurd (2009). German Intelligence Organizations and the Media. *Journal of Intelligence History*, 9(1-2), 75-87.

Heywood, Andrew (2018). *Siyasi İdeolojiler.* (Çeviren: L. Köker). BB101 Yayınları: Ankara.

Hıdır, Özcan (2007). Anti-Semitizm ve Anti-İslamizim: Benzerlikler ve Farklılıklar. *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. (Editörler: K. Canatan ve Ö. Hıdır). Eskiyeni Yayınları: Ankara, 63-100.

Hobsbawm, Eric J. (2010). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*. (Çeviren: O. Akınhay). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Hobson, John M. (2015*). Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*. (Çeviren: E. Ermert). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Hoffman, Bruce (1998). *Inside Terrorism*. Columbia University Press: New York.

Holland, Dorothy ve Lachicotte, William (2007). *Vygotsky, Mead, and the New Sociocultural Studies Of Identity*. The Cambridge Companion to Vygotsky, 101-135.

Hopyar, Zehra ve Kepenek, Büşra (2018). *Avrupa'da Göç ve İslamofobi.* (Editörler: B. Bezci, S. Tauscher, F. Topal). Sakarya Üniversitesi Diaspora Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (DİAM).

Hourani, Albert (1996). *Batı Düşüncesinde İslam*. (Çeviren: M. K. Atalar). Pınar Yayınları: İstanbul.

Hourani, Albert (2001). *Avrupa ve Orta Doğu*. (Çeviren: A. Aydoğan ve F. Altun). Yöneliş Yayınları: İstanbul.

Huysmans, Jef (2000). *The European Union and The Securitization of Migration.* JCMS: Journal of Common Market Studies, 38(5), 751-777.

İnal, Ayşe (1995). Yazılı Basın Haberlerinde Yapısal Yanlılık Sorunu. *Toplum ve Bilim*, 67, 111-135.

İnal, Ayşe (1996). *Haberi Okumak*. Temuçin Yayınları: İstanbul.

İnalcık, Halil (1998). Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün. *Doğu Batı*. Sayı: 2, 9-30.

İnalcık, Halil (2013). *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

İnanç, Zeynep Songülen ve Çetin, Selvet (2011). *Avrupa'nın Kendine Dönen Silahı: Dışlayıcılık ve Ayrımcılık.* Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Analiz: Ankara.

İnceoğlu, Yasemin (2009). *Medyada Nefret Söylemi*. http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=43&bolum=makale Erişim, 25.05.2018.

İnceoğlu, Yasemin (2010). *Uluslararası Medya*. Der Yayınları: İstanbul.

İşliyen, M. ve İşliyen F. (2016). Ötekilik Bağlamında Haber Medyasındaki İslami Kimlik ve Sembollerin Temsiline İlişkin Genel Bir Değerlendirme. *1.Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Bildiriler Kitabı*. Konya, 470-479.

İzzetbegoviç, Aliya (2007). *İslam Deklarasyonu*, (Çeviren: R. Ademi). Fide Yayınları: İstanbul.

Jensen, Sune Qvotrup (2011). *Othering, Identity Formation and Agency*. Qualitative Studies, 2(2), 63-78.

Jhally, Sut (2016). Edward Said ile Oryantalizme Dair. (Röportaj çeviren: A. Köroğlu). *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 41, 167-178.

Kahraman, Abdullah (2010). İslamofobiyi Besleyen Unsurlardan Biri Olarak 'İslam Şeriatı' Algısı. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu*. 30 Nisan-1 Mayıs 2010 Sivas, Ankamat Matbaacılık: Ankara, 113-126.

Kalın, İbrahim (2003). Batı'daki İslâm Algısının Tarihine Giriş. *Dîvân*. 15, 1-51.

Kalın, İbrahim (2008). *İslam ve Batı*. İsam Yayınları: İstanbul.

Kalın, İbrahim (2012). http://www.star.com.tr/acik-gorus/islamofobinin-anatomisi-fantazma-korku-nefret-haber-714153/, Erişim, 24.05.2017.

Kalın, İbrahim (2015). İslamofobi ve Çokkültürlülüğün Sınırları. *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. İnsan Yayınları: İstanbul, 39-62.

Kalın, İbrahim (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*. İnsan Yayınları: İstanbul.

Kallis, Aristotle (2015). *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*. SETA.

Kanar, Yüksel (2016). *Batı'nın Doğusu*. Mahya Yayınları: İstanbul.

Kar, Sait (2014). Din, Aydınlanma ve Eleştirisi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 42, 173-192.

Karaduman, Sibel (2007). Medyatik Gerçeklikte Kimlik Temsilleri: Televizyon Haberlerinin Aktörleri Üzerine Düşünceler. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(4), 45-56.

Karaduman, Sibel (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Journal of Yaşar University*. 5(17), 2886-2899.

Karić, Enes (2002). Is 'Euro-Islam' a Myth, Challenge or a Real Opportunity for Muslims and Europe? *Journal of Muslim Minority Affairs*, 22(2), 435-442.

Karich, Imane (2007). Economic Development of Muslim Communities. *European Islam Challenges For Public Policy and Society*. Centre For European Policy Studies: Brussels, 62-76.

Karslı, Necmi (2013). İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 13(1), 75-100.

Kastoryano, Riva (2000). *Kimlik Pazarlığı Fransa ve Almanya'da Devlet ve*

Göçmen İlişkileri. (Çeviren: A. Berktay). İletişim Yayınları: İstanbul.

Katman, Filiz (2012). Laden Died: Is it the End of Al Qaida? *EURAS Academic Journal*. 1(1), 66-73.

Kaya, Ayhan (2008). Fransa-Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi. *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri.* (Derleyenler: D. Danış ve V. İrtiş). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 35-72.

Kaya, Ayhan (2015). Euro-Türkler, Kuşaklararası Farklılıklar, İslam ve Entegrasyon Tartışmaları, *Göç Araştırmaları Dergisi*. 1(1), s. 44-79.

Kaya, Ayhan (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı*. (Çeviren: N. Y. Ural). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kayaoğlu, İsmet (1972). İslam Ülkelerinin Yakın Tarihi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 20, 199-218.

Kearney, Richard (2012). *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar Ötekiliği Yorumlamak,* (Çeviren: B. Özkul). Metis Yayınları: İstanbul.

Keith, Michael (2001). Identıty and the Spaces of Authenticity. *Theories of Race and Racism.* (Editors: S. Jackson and S. Scott). Routledge: London and New York, 521-538.

Keneş, Hatice Çoban (2013). *Yeni Irkçı Söylemin Muğlak Karakteri ve Medyanın İşlevi.* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Kentel, Ferhat (2010). 'İslamofobi' Vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu.* 30 Nisan-1 Mayıs 2010 Sivas, Ankamat Matbaacılık: Ankara, 133-148.

Kepenek, Büşra (2016). Güncel Raporlar Işığında Avrupa'da İslam Düşmanlığı. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 68-73.

Keyman, Fuat (1999). Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Öteki' Sorunu. *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, (Derleyenler: F. Keyman, M. Mutman, M. Yeğenoğlu). İletişim Yayınları: İstanbul.

Keyman, Fuat (2002). Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu: 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet. *Doğu Batı*, 20 (Oryantalizm-II), 11-32.

Khan, M. Ali (2009). *Islamic Jihad: A Legacy of Forced Conversion, Imperialism, and Slavery*. IUniverse.

Kıran, İsmail (2016). Avrupalı Müslümanların Modern Kimliği: Avrupa İslamı. *1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Bildiri Kitabı.* Ekopi: Konya, 351-360.

Kızılkaya, Ahmet (2012). Geçmişten Günümüze İslamofobi: Kökeni, Tarihsel Gelişimi ve Bugünü. *Orta Asya'da İslam Temsilden Fobiye.* (Editör: M. S. Kafkasyalı). Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları: Ankara-Türkmenistan, 621-646.

Kirman, M. Ali (2010). İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu mu? *İslami Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 21-39.

Korkut, Şenol (2008). Batı Düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed (s.a.s.) İmajı, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 34(1), 5-54.

Kula, Onur Bilge (2011a). *Batı Edebiyatında Oryantalizm-I.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Kula, Onur Bilge (2011b). *Batı Edebiyatında Oryantalizm-II*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Kula, Onur Bilge (2018). *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Kumar, Deepa (2016). *İslamofobi: İmparatorluğun Siyaseti*. (Çeviren: I. Alatlı). Pınar Yayınları: İstanbul.

Kurt, Veysel (2012). Siyaset Odaklı Bir Sosyal Bilim Yaklaşımı: Avrupamerkezcilik. *İSZU Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 6-19.

Kuyucu, Mehmet (2007). *Şiddetin İslamileştirilmesi ve Taliban Örneği.* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Küçükalp K. ve Cevizci A. (2010). *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller.* İSAM Yayınları: İstanbul.

Küçükcan, Talip (2006). *AB'de Müslümanlar ve İslamofobi*. http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=11404&q=ab-demuslumanlar-ve-islamofobi#, Erişim, 15.10.2016.

Küçükcan, Talip (2009). *Avrupa İslamofobiye Teslim mi?* www.setav.org/tr/avrupa-islamofobiye-teslim-mi/yorum/10, Erişim:20.05.2016.

Küçükcan Talip (2014). *Avrupa, Müslümanlar ve İslamofobi*. http://insamer.com/tr/avrupa-muslumanlar-ve-islamofobi_102.html, Erişim, 9.11. 2017.

Laub, Zachary (2014). The Taliban in Afghanistan. *Council on Foreign Relations*, 7(4), 1-9.

Lawler, Steph (2014). *Identity: Sociological Perspectives* (Second edition). Cambridge: Polity Press.

Lazarus, Neil (2014). Entelektüelin Temsilleri'nde Entelektüel Temsilleri. *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. (Editörler: A. Yıldız). Doğu Batı Yayınları: Ankara, 159-176.

Le Goff, Jacques (2008). *Avrupa'nın Doğuşu*. (Çeviren: T. Binder). Literatür Yayınları: İstanbul.

Lean, Nathan (2015). *İslamofobi Endüstrisi*. DİB Yayınları: Ankara.

Leora, Moreno (2010). Fearing the Future: Islamophobia in Central Europe. *Genocide and Oppossion*/ TNP, Autumn, 73-80.

Lévi-Strauss, Claude (2010). *Irk, Tarih ve Kültür*. Metis Yayınları: İstanbul.

Levinson, Daniel (1950). *The Authoritarian Personality*. (Derleyenler: T. Adorno, D. Levinson v.d.). The Norton Library, 102-150.

Lewicki, Aleksandra (2017). *2016 Ulusal Raporu Almanya'da İslamofobi*. SETA.

Lewis, Bernard (1982). Question of Orientalism, https://www.amherst.edu/media/view/307584/original/The+Question+of+Orientalism+by+Bernard+Lewis+%7C+The+New+York+Review+of+Books.pdf, Erişim, 06.08.2018.

Lewis, Bernard (1990). The Roots of Muslim Rage. *The Atlantic Monthly*. 266(3), 47-60.

Lewis, Bernard (2000). *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*. (Çeviren: M. Harmancı). Sabah Kitapları: İstanbul.

Lewis, Bernard (2014a). *Çatışan Kültürler Keşifler Çağında Hristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler*. (Çeviren: N. Elhüseyni). Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

Lewis, Bernard (2014b). Oryantalizm Sorunu. *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. (Editör: A. Yıldız). Doğu Batı Yayınları: Ankara, 217-245.

Lewis, Bernard (2017). *İslam ve Batı*. (Çeviren: Ç. Sümer). Akılçelen Kitaplar: Ankara.

Lockman, Zachary (2013). *Hangi Ortadoğu?* (Çeviren: B. Birinci) Küre Yayınları: İstanbul.

Lull, James (2001). Medya İletişim Külür, (Çeviren: N. Güngör). Vadi Yayınları: Ankara.

Maalouf, Amin (2005). *Ölümcül Kimlikler*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Magee, Bryan (2008). *Büyük Filozoflar Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi.* (Çeviren: A. Cevizci). Paradigma Yayınları: İstanbul.

Maier, Robert (2002). Does a Supranational Europe Stimulate and/or Combat Racism?. *Europe's New Racism*. Berghahn Books: New York & Oxford, 85-102.

Manning, Paul (2001). *News and News Sources: A Critical Introduction*. Sage.

Marshall, Gordon (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çeviren: O. Akınhay ve D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Martı, Huriye (2018). İslamofobi ve Avrupa'da Müslüman Kadın Algısı. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 36-46.

Marx, Karl (1854). *Die Kriegserklärung-Zur Geschichte der Orientalischen Frage*. Karl Marx, Friedrich Engels: Werke, 10, 168-176.

Mastnak, Tomaz (2010). Western Hostility Toward Muslims: A History of the Present. *Islamophobia/Islamophilia. Beyond the Politics of Enemy and Friend*, 29-52.

Maurer, Armand (2002). Ortaçağ Felsefesi. *Felsefe Tarihine Giriş,* (Dereyen ve çeviren: A. Cevizci). Paradigma Yayınları: İstanbul.

Maussen, Marcel (2005). *Making Muslim Presence Meaningful*. Amsterdam: ASSR Working Paper Series, May.

Maussen, Marcel (2006). Anti-Muslim Sentiments and Mobililization in the Netherlands: Discourse, Policies and Violence. Jocelyne Cesari, *Securitization and Religious Divides in Europe, Groupe de Sociologie des Religions et de la Laïcité* (GSRL), 1 June, 2006, 100-142.

Maussen, Marcel (2007), The Governance of Islam in Western Europe. *IMISCOE Working Paper* No:16, June.

Mayer, Franz C., ve Palmowski, Jan (2004). European Identities and the EU–

the Ties That Bind the Peoples of Europe. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 42(3), 573-598.

McAllister, Bradley ve Schmid, Alex P. (2014). *Theories of Terrorism, Terrorism Studies FreeBook*, Routledge: New York.

McCombs, M. E., ve Shaw, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-187.

Memmi, Albert (2014). *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi*. Versus Kitap: İstanbul.

Mertcan, Hakan (2007). Oryantalizm-Sömürgecilik İlişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin'in Lambasına Uzanan "Aşk"ın Bitmeyen Kanlı Serüveni. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 11-28.

Mesic, Mirza (2011). *The Perception of Islam and Muslims in the Media and the Responsibility of European Muslims Towards the Media*. http://www.culturelink.org/conf/dialogue/mesic.pdf, Erişim: 27.11.2017.

Mert, Yunus (2014). Avusturya'da İslamofobi. *Avusturya'da Din Devlet İlişkileri ve İslamofobia*. (Editör: S. Ertuğrul). Pınar Yayınları: İstanbul.

Metin, Abdullah (2013). *Oksidentalizm İki Doğu İki Batı*. Açılım Kitap: İstanbul.

Mora, Necla (2011). *Alman Kültüründe Düşman İmgesi.* Nobel Kitap: Ankara.

Morley, D., ve Robins, K. (1997). *Kimlik Mekanları*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Moss, D. M. (2017). In Theır Own Image: Western Constructs of the Muslım Other. *Politics and Religion Journal*, 2(2), 197-201.

Muller, Hans P. (1999). Encountering Recent African Migrants and Immigrants to South Africa: Towards Understanding the Role of Religion and Culture in the Reception of Recent African Migrants and Immigrants to South Africa. *Scriptura*, 68, 67-73.

Mutlu, Erol (1995). *İletişim Sözlüğü*. Ark Yayınevi: İstanbul.

Mutluer, Mustafa (1996). Büyük Menderes Bölgesinde Yurt Dışından Dönen İşçilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Yatırım Seçimleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 8(1), 187-205.

Mutman, Mahmut (1999). Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batı'ya Karşı İslam. *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark.* (Derleyenler: F. Keyman, M. Mutman ve M. Yeğenoğlu). İletişim Yayınevi: İstanbul.

National Research Council (2004). *Measuring Racial Discrimination*. National Academies Press.

Nielsen, J ve Otterbeck, J (2016). *Muslims in Western Europe.* Edinburgh University Press: UK.

Neilson Institute, http://nelson.wisc.edu/che/events/place-based-workshops/2010/ project/ energy-perspectives/crisis.php, Erişim, 29.03.2017.

Noi, Aylin Ünver. (2007). *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul

Norval, Aletta (2015). *Toplumsal Belirsizlikler ve Apartheid Krizi. Siyasal Kimliklerin Oluşumu.* (Derleyen: E. Laclau, çeviren: A. Fethi). Köprü Kitapları: İstanbul.

Ogan, C., Willnat, L., Pennington, R., & Bashir, M. (2014). The Rise of Anti-Muslim Prejudice: Media and Islamophobia in Europe and the United States. *International Communication Gazette,* 76 (1), 27-46.

Okumuş, Ejder (2007). ABD'de İslamofobi ve Anti-İslamizm: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası. *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. (Editörler: K. Canatan ve Ö. Hıdır). Eskiyeni Yayınları: Ankara, 235-257.

Okumuş, Fatih (2007). Avrupa'da İslamofobi ve Mâbâdı. *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. (Editörler: K. Canatan ve Ö. Hıdır). Eskiyeni Yayınları: Ankara, 119-143.

Olgun, Hakan (2001). *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*. Fecr Yayınevi: Ankara.

Olgun, Hakan (2008a). Tarihsel Bir Kurgu Ürünü Olarak İslamofobya. *Diyanet İlmi Dergi*, 44(39), 31-48.

Olgun, H. (2008b). Teolojik Uyum Sorunu: Luther ve İslam. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 329-333.

O'Shea, Stephen (2011*). İnanç Denizi Ortaçağ Akdeniz'inde İslam ve Hristiyanlık*. (Çeviren: E. Demircioğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Owens, Timothy J. (2006). Self and Identity. *Handbook of Social Psychology*. (Editor: J. Delamater). Springer: USA, 205-232.

Öner, Selcen (2014a). Avrupa Birliği'nin Ekonomik Krizi ve Kimlik Krizi. *Social Sciences Research Journal*, 3(3), 5-16.

Öner, Selcen (2014b). Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 163-184.

Özbek, Sinan (2010). *Irkçık.* Notos Kitap Yayınevi: İstanbul.

Özdemir, Mehmet (1995). Endülüs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt:11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 211-225.

Özdil, Muhammed (2017). Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28), 383-400.

Özer, Ömer (2012). Haberde Objektiflik Sorunu: Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman Gazetelerinde Yapılan Çözümleme. *Haberin Doğası*, (Editör: Ö. Özer). Literatürk Yayınları: Konya, 231-270.

Özerkmen, Necmettin (2004). Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 247-265.

Paker, Murat (2012). Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık. *Ayrımcılık,* (Derleyenler: K. Çayır ve M. A. Ceyhan). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 41-52.

Parenti, Michael (2007). Medya Kaytarıyor. *Medya ve Savaş Yalanları*. (Çeviren: A. Antmen). Yordam Kitap: İstanbul, 47-57.

Parlak, İsmet (2015). Kimliğin İnşası, Ötekinin İcadı ve Şeytanlaştırma. *Öteki'nin Varolma Sancısı*. (Editör: İ. Parlak). Dora Yayıncılık: Bursa.

Perocco, Fabio (2018). Anti-Migrant Islamophobia in Europe. *Social Roots, Mechanisms and Actors. REMHU: Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana*, 26(53), 25-40.

Pikkert, Peter (2009). *"Hristiyan Batı" Efsanesi.* (Çeviren: Z. Ovalıoğlu). Gerçeğe Doğru Kitapları: İstanbul.

Pitkin, Hanna Fenichel (2014). *Temsil Kavramı*. Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Poyraz, Bedriye (2002). *Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve*

Gerçeklik. Ütopya Yayınevi: Ankara.

Poyraz, T. ve Arıkan, G. (2003). Avrupa-Türkiye İlişkileri ve Dönemsel Olarak Değişen 'Öteki' Tanımları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 61-71.

Radford, Benjamin (2004). *Medya Nasıl Yanıltıyor?* Güncel Yayınları: İstanbul.

Robins, Kevin (2013). *İmaj*. (Çeviren: N. Türkoğlu). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Robinson, Francis (1986). *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi- İslam Dünyası*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Rodinson, Maxime (1983). *Batıyı Büyüleyen İslam*. (Çeviren: C. Meriç). Pınar Yayınları: İstanbul.

Rodinson, Maxime (2002a). *Europe and the Mystique of Islam.* IB Tauris: London.

Rodinson, Maxime (2002b). Oryantalizmin Doğuşu. (Çeviren: M. T. Yüksel). *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, (3), 171-188.

Rorty, Richard. (1980). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton University Press: New Jersey.

Roy, Oliver (2007). Islamic Terrorist Radicalisation in Europe. *European Islam Challenges For Public Policy and Society*. Centre For European Policy Studies: Brussels, 52-61.

Roy, Oliver (2017). Namaz ya da Dua Umurlarında Değil. *Cihadcılık: Efsaneler ve Gerçekler*. (Hazırlayan ve Çeviren: H. Bayrı). Metis Yayınları: İstanbul.

Russ, Jacqueline (2014). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*. Doğu Batı Yayınları: Ankara.

Rydgren, Jens. (2003). Meso-level Reasons for Racism and Xenophobia: Some Converging and Diverging Effects of Radical Right Populism in France and Sweden. *European Journal of Social Theory*, 6(1), 45-68.

Sabah (2006). Densiz Papa,
http://arsiv.sabah.com.tr/2006/09/14/dun101.html, Erişim, 14.12.2016.

Saeed, Amir (2007). Media, Racism and Islamophobia: The Representation

of Islam and Muslims in the Media. *Sociology Compass,* 1(2), 443-462.

Said, Edward (1998). *Oryantalizm*, (Çeviren: N. Uzel). İrfan Yayınevi: İstanbul.

Said, Edward (2000). *Haberler Ağında İslam*. Babil Yayınları: İstanbul.

Said, Edward (2008). *Medyada İslam*. (Çeviren: A. Babacan). Metis Yayınları: İstanbul.

Said, Edward (2016). *Kültür ve Emperyalizm*. (Çeviren: N. Alpay). Hill Yayınları: İstanbul.

Sambrook, Richard (2012). Delivering Trust: Impartiality and Objectivity in the Digital Age, *Reuters Institute for the Study of Journalism.*

Samur, Hakan (2016). Avrupa'daki İslamofobinin 'Avrupalı' Sebepleri. *Mukaddime*, 7(2), 295-319.

Sarıgül, A. Ekber (2010). Basın, İktidar ve Temsil. *Medya Temsilleri*, (Editör: D. İmançer Takımcı). Nobel Yayınları: Ankara, 119-148.

Savage, Timothy M. (2004), Europe and Islam: Crescent Waxing, Cultures Clashing. *The Washington Quarterly*, 27(3), 25-50.

Sayım, Gülbahar (2017). *Batı'da islamofobi ve Medya: Fransa Örneği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Sayyid, S. (2000). Fundamentalizm Korkusu Avrupamerkezcilik ve İslam'ın Doğuşu, (Çevirenler: E. Ceylan ve N. Yılmaz). Vadi Yayınları: Ankara.

Selçuk, Senem Sönmez (2011). *Küresel Dönüşümün Kimlik Boyutu: "Öteki"nin İnşası*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Sela, Hadar (2010). Anti-Zionist and Antisemitic Discourse on the Guardian's "Comment Is Free" Website. *Middle East Review of International Affairs (Online)*, 14(2).

Sells, M., ve Qureshi, E. (2003). *The New Crusades Constructing the Muslim Enemy.* Columbia University Press: New York.

Semerci, P., Erdoğan, E ve Önal E. (2017). *"Biz"liğin Aynasından Yansıyanlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sen, Amartya (2006). *Kimlik ve Şiddet*. (Çeviren: A.Kardam). Türk Henkel Yayınları: İstanbul.

Serdar, Z., Davies, M.W., Nandy, A (1997). *Batı Irkçılığının Kaynakları*. (Çeviren: F. Bayram). Yöneliş: İstanbul.

Shaheen, Jack (2003). Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 588(1), 171-193.

Shohat, Ella and Stam, Robert (2014). *Unthinking Eurocentrism: Multiculturalism and the Media*. Routledge: New York.

Shomaker Pamela ve Reese Stephen D. (2002). İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi. *Medya Kültür Siyaset.* (Derleyen: S. İrvan). Alp Yayınevi: Ankara, 127-180.

Sıradağ, Abdurrahim (2015). *Sahra Altı Afrika'sında Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebab,* Sayı:125, Seta Yayınları.

Sigelman, Lee (1973). Reporting the News: An Organizational Analysis. *American Journal of Sociology*, 79(1), 132-151.

Simmel, George (2016). *Yabancı: Bir ilişki Biçimi Olarak Ötekilik.* (Derleyen: L. Ünsaldı). Heretik Yayınları: Ankara, 27-34.

Smith, Anthony (1994). *Milli Kimlik.* (Çeviren: B. S. Şener). İletişim Yayınları: İstanbul.

Steensen, Steen (2017). Subjectivity as a Journalistic Ideal. *Putting a Face on It*, (Editors: B. K. Fonn, vd.). Cappelen Damm Akademisk, 23-48.

Stråth, Bo (2002). A European identity: To The Historical Limits of A Concept. *European Journal of Social Theory*, 5(4), 387-401.

Sibai, Mustafa (1993). *Oryantalizm ve Oryantalistler*. (Çeviren: M. Uğur). Beyan Yayınları: İstanbul.

Smelser, Neil J. ve Mitchell, Faith (2001). *Terrorism: Perspectives from the Behavioral and Social Sciences*. The National Academies Press: Washington.

Southern, Richard (2000). *Ortaçağ Avrupa'sında İslam Algısı*. (Çeviren: A. Aydoğan). Yöneliş Yayınları: İstanbul.

Soykut, Mustafa (2002). Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologları. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. 5(20). 41-84.

Sözen, Edibe (1997). *Medyatik Hafıza*. Timaş Yayınları: İstanbul.

Subaşı, Necdet (2005). Entegrasyon Politikalarında Yeni Arayışlar: Avrupa İslamı. *Avrupa'da İslam*. (Editör: K. Canatan). Beyan Yayınları: İstanbul, 38-66.

Subaşı, Necdet (2008). Fransa'da Türkler: Din Eksenli Kimlik ve Bütünleşme Sorunları. *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri.* (Derleyenler: D. Danış ve V. İrtiş). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 121-154.

Sultana, Ronald G. (1995). A Uniting Europe, a Dividing Education? Supranationalism, Euro-centrism and the Curriculum. *International Studies in Sociology of Education*, 5(2), 115–144.

Sundstrom, Ronald. R. (2013). Sheltering Xenophobia. *Critical Philosophy of Race*, 1(1), 68-85.

Süphandağı, İsmail (2004). *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*. Gelenek Yayınları: İstanbul.

Şahin, Yakup (2013). Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi.* 1(1), 32-55.

Şeker, Mustafa (2003). Haber Söylemi İçinde Yapılandırılmış Örtülü Nesnellik İhlalleri. *Selçuk İletişim*, 2(4), 100-113.

Şeker, Mustafa (2009). Dağlıca Baskını Haberlerinin Söylemi. *Terör ve Haber Söylemi.* (Editörler: M. Şeker ve T. Şeker). Literatürk Yayınları: İstanbul.

Şekerci, A. Erhan (2014). Ansiklopedist Bir Düşünür Olarak Roger Bacon. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 103-138.

Şenay, Bülent (2002). Avrupa Birliği'nin 'Dini Kimliği' ve Avrupa'da Dinler: Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 11(1), 121-166.

Şenel, Alâeddin (1993). *Irk ve Irkçılık Düşüncesi*. Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Şener, Nihal Kocabay (2017). Haberlerde Gerçeğin Yeniden Üretilmesi: Batı Medyasında Doğu İmgesi. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 2(1), 1-7.

Şimşek E., Özer, Ö ve Şimşek, A (2012). Haber Kuramı Bağlamında Düşman Medya Etkisi: Basında Yer Alan Futbolda Şike Haberlerinin Farklı Takımların Taraftarlarınca Algılanışı. *Haberin Doğası*. (Editör: Ö. Özer). Literatürk Yayınları:

İstanbul, 43-118.

Taras, Raymond (2013) 'Islamophobia Never Stands Still': Race, Religion, and Culture. *Ethnic and Racial Studies*, 36(3), 417-433.

Taş, Mehmet (1999). *Avrupa'da Irkçılık*. İmge Kitabevi: Ankara.

Takış, Taşkın (2011). Oryantalizm Üzerine Tezler. *Doğu Batı*. 1(20), 9-10.

Tekeli, İlhan (1998). Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler. *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu*. 1-6.

Temel, Mustafa (2019). "Türkiye'de Medya ve İslamofobi Araştırmaları". Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD), 2(1), s. 93-121.

Terkan A., Zayıf, V. ve Yaşar, İ (2015). El Nusra Cephesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), 39-64.

The European Commission Against Racism and Intolerance (2018). *Annual Report on ECRI's Activities-2017*. Strasbourg.

The Search for Common Ground- Muslims, Non-Muslims and the UK Media (2007), A Report Commissioned by the Mayor of London, Greater London Authority, London.

Thran, M., ve Boehnke, L. (2015). The Value-Based Nationalism of Pegida. *Journal for Deradicalization*, (3), 178-209.

Tibawi, A. L. (1998). İngilizce Konuşan Oryantalistler. *Krizdeki Oryantalizm*. Yöneliş Yayınları: İstanbul, 49-108.

Tibi, Bassam (2000). *Boğazın İki Yakası Avrupa ile İslamcılık Arasında Türkiye*. (Çeviren: S. Kabakçıoğlu). Doğan Kitap: İstanbul.

Tibi, Bassam (2002). Muslim Migrants in Europe: Between Euro-Islam and Ghettoization. *Muslim Europe or Euro-Islam*. (Editors: N. Al-Sayyad and M. Castells). Lexington Books: USA.

Tokgöz, Oya (2003). *Temel Gazetecilik*. İmge Kitabevi: Ankara.

Touraine, Alain (2002). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?* (Çeviren: O. Kunal). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Trepte, Sabine, ve Loy, Laura S. (2017). Social Identity Theory and Self-Categorization Theory. *The International Encyclopedia of Media Effects*. John Wiley & Sons, Inc.: London.

Tuğcu, Tuncar (2000). *Batı Felsefesi Tarihi*. Alesta Yayınları: Ankara.

Tuna, Babür (2002). Şarkiyatçılığı Anlamak: Edward Said'in 'Şarkiyatçılık'ı Üzerine Notlar. *Doğu Batı*, 1(20), 219-241.

Tural, Sadık (1988). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Turner, Bryan (1997). *Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam*, (Çeviren: A. Demirhan). İnsan Yayınları: İstanbul.

Turner, Bryan (2003). *Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm*. (Çeviren: İ. Kapaklıkaya). Anka Yayınları: İstanbul.

Türkan, Hüseyin (2015). *Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Nefret, İslamofobi ve Irkçılık.* Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM): İstanbul.

UHİM (Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi), 2015. *Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık: Nefret, İslamofobi ve Irkçılık*. Şan Ofset: İstanbul.

Ulağlı, Serhat (2017). *Batı'da Öteki'nin Kültürel ve İdeolojik Dönüşümü: Türkofobi ve İslamofobi*. EfeAkademi Yayınları: İstanbul.

Uluç, Güliz (2009). *Medya ve Oryantalizm*. Anahtar Kitaplar: İstanbul.

Uncu, Cem (2016). Batı Hegemonyasının Pekiştirme Aracı Olarak Tarihyazımı. 1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Bildiriler Kitabı, (Editörler: A Buluş vd.). Ekopi Yayınları: Konya, 161-173.

Uzun, Nihat (2012). *Avrupa'da İslamofobi: İngiltere Örneği*. Pınar Yayınları: İstanbul.

Uzunçayır, Cihan (2014). Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2), 131-147.

Ünür, Ece (2013). Görünmeyen Kimlikler: Öteki Kimliği Bağlamında 'Kayıp Şehir' Dizisinin Analizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8,(2), 251-273.

Van Bommel, Abdülwahid (2005). 'Müslüman Doğu' ile 'Hıristiyan Batı'nın Birbirleri Hakkındaki İmajları. *Avrupa'da İslam*. (Editör: K. Canatan). Beyan Yayınları: İstanbul, 256-271.

van Dijk, Teun A. (1983). Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News. Journal of Communication, 33(2), 20-43.

van Dijk, Teun (1991). *Racism and the Press.* Routledge: London and New York.

van Dijk, Teun(1993a). *Elite Discourse and Racism*. Sage Publication: USA.

van Dijk, Teun (1993b). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249-283.

van Dijk, Teun (1995). A Proposal for Multicultural Media Monitoring in Europe. *The Electronic Journal of Communication*. 5(2-3). http://www.cios.org/EJCPUBLIC/005/2/00529.html, Erişim: 11.11.2018.

van Dijk, Teun A. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. Sage Publications.

van Dijk, Teun (2002). Discourse and Racism. *A Companion to Radical and Ethnic Studies.* (Editors: D. Goldberg, J. Solomos). Blackwell Publishing.

van Dijk (2003). Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım. (Çeviren: N. Ateş). *Söylem ve İdeoloji*. Su Yayınevi: İstanbul.

van Dijk, Teun (2005). Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları. *Medya İktidar İdeoloji*, (Derleyen ve Çeviren: M. Küçük). Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara, 315-376.

Varol, Sibel Fügan (2014). Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies. International Journal of Social Science*, 26, 301-313.

Varol, Sibel Fügan (2016). *Temsil, İdeoloji, Kimlik*. Varlık Yayınları: İstanbul.

Vezzan, A. Muhammed (2013). *Oryantalizm ve Oryantalistler*. (Çeviren: Y. Fırat). Tezmer: Kayseri.

Vorländer, Hans (2015). *Wer geht warum zu PEGIDA-Demonstrationen?*, https://tudresden.de/ressourcen/dateien/aktuelles/news/Downloads/praespeg?lang =enErişim, 15.04.2019.

Vorster, J. M. (2002). Racism, Xenophobia and Human Rights. *The Ecumenical Review*, 54(3), 296-312.

Waardenburg, Jacques (2008). *Muslims and Others: Relations in Context*. De Gruyter, Inc.

Waardenburg, Jacques (2011). *İslam ve Din Bilimleri*. (Çeviren: R. Adıbelli). İz Yayıncılık: İstanbul.

Walford, Geoffrey (2004). English Education and Immigration Policies and Muslim Schools. *Educational Strategies among Muslims in the Context of*

Globalization: Some National Case Studies. (Editors: H. Daun and G. Walford, E. J. Brill). Leiden, 209-228.

Wallerstein, Immanuel (1997). Eurocentrism and Its Avatars: The Dilemmas of Social Science. *Sociological Bulletin, Indian Sociological Society*, 46(1), 21-39

Walker, Martin (1999). *Basının Gücü*. (Çeviren: G. Şen), Milliyet Yayınları: İstanbul.

Watt, Montgomery (2013). İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi, (Çeviren: Ü. H. Yolsal). BilgiSu Yayınları: Ankara.

Watt, Montgomary (2017). Körfez Savaşı Sonrası Müslümanlar ve Hristiyanlar. *Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm*. (Derleyenler: Y. Aktay ve A. Topçuoğlu). Vadi Yayınları: İstanbul, 369-392.

Westin, Charles (2010). Identity and Inter-Ethnic Relations. *Identity Processes and Dynamics in Multi-Ethnic Europe*. (Editors: C. Westin, vd.) Amsterdam University Press, 9-51.

Wilke, J. ve Achatzi, J. (2011). From Tian'anmen Square to the Global World Stage: Framing China in the German Press. *1986–2006. Chinese Journal of Communication*, 4(3), 348-364.

Wilson, A. N. (2002). *The Victorians*. WW Norton & Company.

Wodak, R. ve Reisigl, M. (1999). Discourse and Racism: European Perspectives. *Annual Review of Anthropology*, 28(1), 175-199.

Wodak, Ruth (2002). Aspects of Critical Discourse Analysis. *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*, 36, 5-31.

Wodak, Ruth ve Busch, Brigitta (2004). Approaches to Media Texts. *Handbook of Media Studies*. (Editors: J. Downing, vd.). Sage Publications, 105-123.

Wodak, Ruth (2007). What Is Critical Discourse Analysis?, Ruth Wodak in Conversation With Gavin Kendall, *Forum: Qualitative Social Research*, 8(2), http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/255/561, Erişim, 04.04.2019.

Wodak, R. ve Meyer, M. (2009). Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology. *Methods of Critical Discourse Analysis*, 2, 1-33.

Yağlı, Soner (2009). Direne(meye)n Aktörlerin Galibiyetsiz Savaşımı: Gerçeklik ve Medyadaki İnşası. *Medyada Gerçekliğin İnşası*. (Editör: İ. Parlak). Çizgi Kitabevi: Konya, 1-76.

Yakushko, Oksana (2009). Xenophobia: Understanding the Roots and Consequences of Negative Attitudes Toward Immigrants. *The Counseling Psychologist*, 37(1), 36-66.

Yanık, Celalettin (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (20), 225-237.

Yanıkkaya, Berrin (2009). Gündelik Hayatın Suretinde: Öteki korkusu, Görsel Şiddet ve Medya. *Medya, Milliyetçilik, Şiddet.* (Hazırlayan: Barış Çoban). Su Yayınları: İstanbul. 11-27.

Yardım, Müşerref (2016). Postmodern Dönemde Oryantalist Düşüncenin Müslümanları: İslamcılar. *1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Bildiri Kitabı.* Ekopi: Konya, 503-509.

Yardım, Müşerref ve Dalkılıç, Muhammed M. (2018). Nefret Söylemi ve İfade Özgürlüğü Tartışmaları Çerçevesinde İslamofobya: L'Express Dergisi Örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 1 (1), s. 89-109.

Yaşar, Hüseyin (2010). *Hıristiyan Dünyasında Kur'an Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*. İz Yayıncılık: İstanbul.

Yeğenoğlu, Meyda (1999). Peçeli Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark. *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*. (Derleyenler: F. Keyman, M. Mutman, M. Yeğenoğlu). İletişim Yayınları: İstanbul.

Yeğenoğlu, Meyda (2014). Avrupa Kimliğinin İdeolojik Arkaplanı. *Farklılıkların Birlikteliği Türkiye ve Avrupa'da Bir Arada Yaşama Tartışmaları*. (Derleyen: A. Kaya), Hiperlink Yayınları: İstanbul, 57-72.

Yenen, İbrahim (2016). Ulusal Yazılı Basında İslamofobi Algısı. *1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Bildiri Kitabı.* Ekopi: Konya, 331-340.

Yeo, Geoffrey (2008). *Records and Representations*. http://www.ucl.ac.uk/infostudies/geoffrey-yeo/representations.pdf, Erişim: 21.11.2018.

Yıldırım, A. Kemal (2002). Edward Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış. Oryantalizm-II, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 139-152.

Yıldırım, Suat (2003). *Oryantalistlerin Yanılgıları*. Ufuk Kitapları: İstanbul.

Yıldız, Aytaç (2014). *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. (Editör: A. Yıldız). Doğu Batı Yayınları: Ankara.

Yıldız, Süleyman (2007). Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği. *Milli Folklor*, 74, 9-16.

Yılmaz, Fatma (2008). *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*. USAK Yayınları: Ankara.

Yılmaz, Hüseyin (2010). İslam Karşıtlığında (İslamofobi) 'Cihad' Algısının Rolü. İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu, 30 Nisan-1 Mayıs 2010 Sivas, Ankamat Matbaacılık: Ankara, 235-248.

Yıldız, Şevket (2009). Avrupa'da İlk Çeviri Hareketleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1973-1977.

Yüksel, Mehmet (2010). İslamofobinin Tarihseller Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 189-200.

Zelin, A. Y. (2014). The War Between Isis and Al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement. *The Washington Institute for Near East Policy*, 20(1), 1-11.

Zeydan, Corci (2004). *İslam Uygarlıkları Tarihi*. Cilt:1, İletişim Yayınları: İstanbul.